ĐẠI NAM THỰC LỤC

TẬP XXVII

CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ I

(1848 — 1853)

TIMSACH.COM.VN

NHÀ XUẤT BẢN KHOA HỌC XÃ HỘI

HÀ-NỘI — 1973

https://tieulun.hopto.org

大南寔錄正編第四紀

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC

TẬP XXVII

CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ I

TỰ-ĐỨC NĂM THỨ 1 – 6

(1848 – 1853)

TIMSACH.COM.VN

Tổ phiên dịch VIỆN SỬ HỌC phiên dịch

Hà-nội – 1/6/74

NHÀ XUẤT BẢN KHOA HỌC XÃ HỘI

HÀ-NỘI – 1973

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ

QUYỂN THỦ

BÀI DỤ [CỦA VUA THÀNH THÁI]

Thành-thái năm thứ 6 [1894], tháng 11, ngày 24, vua dụ rằng : Nước có chính sử, cốt để ghi lấy dấu tích về lời nói việc làm và chính trị, để ngụ những cốt yếu về tâm thuật và tinh thần, rộng mở mối lớn, tỏ rõ đức sáng, các điển lớn của một triều đại, đều ở cả đó.

Nhà nước ta gây nền ở cõi Nam, thánh thần truyền nối, khi dựng nghiệp lớn thịnh bằng đời nhà Chư nhà Hán,... khi giữ nghiệp tốt như thời vua Thành vua Khang (1), phúc trạch dồi dào, trị hóa thấm khắp. Về sách ***Thực lục Tiền biên*** của các tiên thánh và ***Chính biên*** đệ nhất, đệ nhị, đệ tam, các kỷ đã lần lượt làm xong và giao cho khắc in chứa vào kho sử của nhà vua rồi. Ta kính nghĩ: Đức Dực tông Anh hoàng đế ta, bẩm sinh ra là tư chất thánh minh, nối nghiệp gặp vận hội thịnh trị. Tuân theo phép cũ thì gồm cả công to thuật tác (2) ; phụng dưỡng Đông triều (3) thì đủ cả đạo hiếu để vương. Kính mệnh trời mà siêng chăm việc của dân, yêu bầy

---

(1) Thành, Khang : tức là vua Thành vương, Khang vương nhà Chu.

(2) Thuật tác : thuật : noi theo ; tác : làm mới.

(3) Đông triều : cung của hoàng thái hậu ở.

https://tieulun.hopto.org

tôi mà thi ơn cho kẻ sĩ, hết thảy mọi chính hay, sử khôn chép hết. Rồi thì vì cõi bờ nhiều việc lo ngại, nhân dân chưa được thỏa yên, siêng lo kính sợ, vốn tự lòng thành, mưu xa chước sâu, giữ đến cùng cực. Rộng tính việc miếu đường mà không chút chuyển lay. Giữ vững nền tôn xã mà không hề xuy xuyễn.

Trong khoảng 36 năm, lo nghĩ sửa sang về đạo đức, về phong liệt, cũng đủ sáng tỏ trong sử sách, mà truyền đến muôn đời. Sử thần tuân phụng biên tập, nhiều lần định rõ nghĩa lệ, gia công kiểm xét đính chính, cốt cho thành công. Nay cứ Quốc sử quán tổng tài là Nguyễn Trọng Hợp, phó tổng tài là Trương Quang Đản, Đoàn Văn Hội, Bùi Ân Niên, toản tu là bọn Hoàng Hữu Xứng, Nguyễn Quán, Trịnh Tĩnh Tiềm tâu bày : kính sửa bộ sách « Dực tông Anh hoàng đế thực lục Chính biên đệ tứ kỷ » đã xong, viết ra rõ ràng tiến trình, xin đem san khắc vào ván in mọi nhẽ.

Trẫm kính cẩn xin duyệt kỹ càng, ngửa thấy bậc thiên tử lên ngôi, tâm pháp nguyên ở tính và mệnh, trị pháp để làm điển chương, mở bảo người sau, sáng soi đời trước. Sửa chép trong chốn Lan-đài (1), đã trải 8 năm, mới chép được xong, đáng nên khắc vào bản in, để tỏ đức sáng to lớn cùng với các kỷ tiền biên, chính biên của liệt tổ đều lưu truyền về sau mãi mãi không cùng.

Vậy sửa làm bộ sách « Dực-tông thực lục chính biên đệ tứ kỷ », có bao nhiêu quyển, chuẩn cho Thái sử chọn ngày tốt bắt đầu mở cục làm việc ở trong quán, nhưng giao cho bọn toản tu gia công kiểm xét chữ viết và khoản thức cho được chu thỏa. Tổng tài đại thần gia tâm kiểm xét, mong cho sớm xong điển lớn. Vậy có công việc gì nên làm, chuẩn giao cho ty có chức trách kính cẩn tuân làm. Kính theo đấy.

---

(1) Lan-đài : kho chứa sách của nhà vua. Sử quan cũng gọi là Lan-đài.

https://tieulun.hopto.org

Thành-thái năm thứ 11 [1899], tháng 11, ngày 24, bọn chúng tôi ở Quốc sử quán cẩn tâu (tờ tâu này được vua điểm dấu son) lên : năm trước quán chúng tôi kính sửa bộ sách « Thực lục chính biên đệ tứ kỷ », trong ấy về phần các tháng mà Lãng-quốc công (1) kế tập ngôi vua, do phủ Tôn nhân và đình thần phiến tâu: chuẩn cho đem làm Kỷ phụ, nhưng chiếu theo lệ chép của nhà Hán về Xương-ấp vương(2): đề cương tiêu lên trước, chép là Lãng-quốc công ; còn sau gộp chỗ chép các công việc làm, đều chép là « công », mà chữ « công » không đài cao lên đầu dòng. Sử quán chúng tôi đã phụng chép vào phàm lệ tuân hành. Ngày tháng 7 năm nay, bộ sách đã làm xong, kính dâng lên rồi. Tháng trước, tiếp được phủ Tôn nhân kính sao lục tờ phiến tâu của phủ ấy về ngày tháng 8 nói : ngày tháng 5 năm nay, tiếp viên khâm sứ đại thần tá quốc quận vương dóng ở kinh là Bô-lô-sơ, tư giao một cái đơn của phủ thiếp (3) và con trai, cháu gái của phòng Lãng-quốc công xin truy phong cho Lãng-quốc công, các lễ. Nhà do phủ Tôn nhân xét làm. Phủ ấy đã bàn trình với Cơ mật viện đại thần trù nghĩ để làm. Cứ Văn-minh điện đại học sĩ Duyên-lộc quận công là Nguyễn Thân tỏ bày là khoản đó nên do Sử quán chúng tôi, lại đem việc ấy tâu xin đổi chép là Phế đế, để tỏ rõ công luận. Đã bàn với quí khâm sứ đại thần xét lại, thì hành tiếp lời phúc lại nói : việc ấy đã do Văn-minh điện đại học sĩ là Nguyễn Thân kiến nghị, nghĩ cũng nên y cho thi hành. Xét ra, lúc đó đã lên ngôi tôn, không may bị phế, nay nên do sứ thần đem việc tâu xin đổi chép làm Phế đế, để tỏ bày lý

---

(1) Lãng-quốc công : tức là Hiệp-hòa đế, con thứ 29 của Hiến-tổ Chương hoàng đế (Thiệu-trị) tên là Hồng Dật.

(2) Hán Chiêu đế mất, Hoắc Quang đón Xương-ấp vương về lập lên, sau lại phế đi, lập Tuyên đế lên.

(3) Vợ các thân vương đều gọi là phủ thiếp.

https://tieulun.hopto.org

do khi ấy bị phế thực bởi sự cố của nhà nước, chứ không có sự lỗi lệch gì cả.

Lại tiếp viện Cơ mật tư nói : ngày 19 tháng này (tức tháng 8) họp bàn, tiếp qui khâm sứ đại thần nói : về khoản Lãng-quốc công đem lên làm Phế đế, nên do phủ ấy [Tôn nhân] phiến tâu, rồi sao lục giao cho sử quán chúng tôi tuân hành mới đúng. Phủ ấy phụng xét lời bàn mọi lẽ, cũng đã thỏa hợp, xin nên chuẩn cho thi hành, các lẽ. Trên mặt tờ phiến tâu ấy kính vâng hoàng thượng điểm dấu son. Lại vâng châu phê rằng : truy phong thì y cho, nhưng con cháu về phòng của quốc công ấy chuẩn chiếu như lệ quận vương mà thi hành là hợp. Kính theo đó. Đã kính tuân lục ra để thi hành. Nay sử quán chúng tôi xin tuân đem quyển phụ thứ 70 của nguyên kỷ đổi chép lại. Về mặt đề cương tiêu lên chép làm : «phụ Phế đế», về sau chỗ chép các công việc làm đều dùng chữ « đế » để chép, nhưng chiếu theo lệ cũ không đài ; cùng là những điều nên chép, thì phép chép đều theo phàm lệ cũ, để tỏ ra có phân biệt.

Lại, phụ kỷ ấy, năm trước sử quán chúng tôi đã tuân theo phàm lệ trước được chuẩn y, nêu lên trên đầu sách. Nay vâng chỉ đổi làm lại, giản hoặc có chỗ không phù hợp với phàm lệ cũ, xin đợi sau khi tờ phiến tâu của Sử quán chúng tôi được chỉ y cho, sẽ xin khắc in đính phụ vào cuối quyển thủ, để tỏ lai lịch. Vậy dám tâu lên, đợi chỉ thi hành.

Chúng tôi là : Trương Quang Đản, Nguyễn Thuật, Hoàng Hữu Xứng, Cao Xuân Dục, Nguyễn Quán, Ngô Huệ Liên phụng duyệt.

* * *

Phụng sung Quốc sử quán tổng tài, toản tu, chúng tôi kính cẩn xin tâu về việc kính sửa bộ sách « Dực tông Anh hoàng đế thực lục chính biên » đã xong, xin đem san khắc để tỏ đức sáng to lớn.

Trộm nghĩ : các đế vương thời xưa việc dựng nghiệp rủ mối cùng với sự nối ngôi giữ nghiệp đều là một nước có sử của một

https://tieulun.hopto.org

nước, một thời đại có sử của một thời đại, cốt để ghi chép những sự thực về lời nói, việc làm và chính trị, thuật đức chép công, để mãi không cùng, mà bao nhiêu ý tốt phép hay của đời trước, các vua sau đều có thể phảng phất trông tượng trộm nghe được. Dùng làm gương mẫu cho muôn đời sau này để quyết định sự phải trái. Cho nên có câu nói rằng : trong cõi có ba việc lớn (1), thì sử là một việc lớn vậy.

Kính nghĩ : nhà nước ta, miền Nam gây dựng cơ nghiệp, đức hợp với trời, ơn ban cho dân, thánh thần truyền nối, trải hơn 300 năm nay. Trong khoảng ấy, rộng mở cõi bờ linh thanh để lại cho con cháu, rõ ràng mưu lệt trị hóa thấm hết gần xa. Đức tốt công nhiều, dài lâu tốt đẹp. Nhiều lần đã chuẩn cho mở đặt sử quán. Kính sửa thực lục các kỳ, chép về các tiên thánh từ Thái tổ Gia dụ hoàng đế ta cho đến Duệ tông Hiếu định hoàng đế, định làm « thực lục tiền biên ». Còn từ Thế tổ Cao hoàng đế, Thánh tổ Nhân hoàng đế, Hiến tổ Chương hoàng đế ta, định làm « thực lục chính biên » đệ nhất, đệ nhị, đệ tam kỷ. Về cách thức thể lệ do tự lòng thánh thượng quyết đoán, để làm phương pháp lớn lao cho quyển vàng sách ngọc của nước Đại Nam ta. Hiện đã lần lượt trang hoàng thành pho, dâng lên kho chứa sử, thực đủ để biểu dương những sự tốt đẹp, truyền mãi đến ức muôn năm.

Đức Dực tông Anh hoàng đế ta, kinh nối nghiệp to, vâng chịu mệnh lớn. Như vua Đế Thuấn, trí tuệ sâu xa ; hơn vua Thành vương, nối sáng công trước. Lòng rất thực mà rộng dãy cao sáng, bình tĩnh hợp với đạo trời ; theo lẽ phải mà tu tề trị bình (2), tâm pháp truyền tự liệt thánh. Ở ngôi trong khoảng 36 năm, mỗi ngày càng thêm cẩn thận. Các việc như : kính sợ mệnh trời, bắt chước tiên tổ, sùng chuộng đạo hiếu, hậu

---

(1) Ba việc lớn : trời lớn, đạo lớn, sử cũng lớn (ở Lịch sử cương giám bổ tự).

(2) Tức là sửa mình, dạy nhà, trị nước, bình thiên hạ.

https://tieulun.hopto.org

dãi họ hàng, siêng chăm việc nước, yêu nến nhân dân, thể tất bầy tôi, rộng ơn kẻ sĩ, cầu người hiền tài, nghe lời can gián, cẩn việc hình ngục, xét các hàng quan, lấy thuế nhẹ, trọng nghề nông, sửa nền văn, chỉnh việc vũ. Như đời Ngu muôn việc đều kính cẩn, như nhà Chu trăm việc đều chỉnh đáng. Càng là khi tới kinh duyên mà nghĩa sách phát huy, là cách học của đế vương nên việc ; khi làm văn chương mà văn thơ trước thuật, đều là văn trời đất tự nhiên. Tức như câu nói : « Thành công vòi vọi, văn chương rỡ ràng » vậy. Đến như, việc binh nhung ở ải Bắc, rất cương quyết như đức quẻ Kiền ; việc bờ cõi ở miền Nam, tạm quyền nghi như tượng quẻ Tốn. Biết mềm biết cứng, tùy vật tùy thời. Lại còn, tự mình nén ức, khiêm mà lại khiêm. Ngày khánh tiết, giảm bớt phiền văn, nên công võ định việc triều hạ. Người dâng thụy không được tôn sùng là thánh, nên lời di chúc chỉ xưng là tông. Thâm ý ấy của thánh nhân vốn là có cớ. Thực to lớn thay! Xa xôi lắm thay!

Về việc làm, cuốn mở tinh đã kỹ, về sử nên cứu chữa theo thời nghi. Vì thế mà miếu xã được vững yên, trong ngoài đều hưởng phúc. Công thần đức thánh, thực khó mà xưng hô được. Tuy chốn đỉnh hồ(1) mất trông đã khuất, mà trong sử sách đức chính vẫn còn.

Đến đức Giản tông Nghị hoàng đế ta lên ngôi, lòng thường tưởng tượng nhớ mong, nghĩ làm rạng tỏ đức trước. Năm Kiến-phúc thứ 1, kính định chương trình. Chuẩn cho đến mùa xuân tháng giêng năm sau, kính sửa bộ sách « Dực tông Anh hoàng đế thực lục chính biên » làm đệ tứ kỷ. Sang năm sau thuộc về năm Hàm-nghi thứ nhất, vâng lời dụ, bắt đầu chép làm. Rồi sau chuẩn cho trước hãy phỏng theo thể lệ chép

---

(1) Đỉnh, hồ : nơi hoàng đế cưỡi rồng lên trời. Ý nói : Dực tông đã mất rồi.

https://tieulun.hopto.org

Đông-ba-lục (1), chọn lấy những việc cốt yếu chép thành tập dâng lên ngự lãm, rồi sau sẽ nối sửa thực lục. Khi ấy tuân theo thi hành, mới thảo ra gần xong, thì xảy gặp kinh thành có việc. Kịp đến Cảnh tông Thuần hoàng đế ta nối ngôi, sửa lại cương kỷ nhà vua, chuẩn cho kính theo phương pháp chép đệ nhất, đệ nhị, đệ tam kỷ, mà châm chước thêm bớt, cho được đơn giản vắn tắt, mà chính thể lớn không đến nỗi mất sự thực trong tận. Kính định ra phàm lệ tuân hành, tức là bộ « Thực lục Chính biên ». Còn tập phỏng theo thể lệ sách Đông-ba-lục mà chép thì đình lại. Về việc Lãng-quốc công nên chép phụ ở cuối kỷ, cũng đều chuẩn cho trong ngoài phúc tâu phụ chép, để tỏ ra bộ sử xác thực đáng tin. Nay hoàng thượng ta, theo chí người trước, làm trọn đạo hiếu, xướng xuất công việc, xem xét thành công. Lại chuẩn định lại lệ chép phụ kỷ, để đúng lẽ phải. Bọn chúng tôi đã kính tuân, đem từ tháng 9 năm Thiệu-trị thứ 7 [1847] đến tháng 6 năm Tự-đức thứ 36 [1883], theo từng năm ghi chép : lại từ tháng 6 đến tháng 10 năm thứ 36 ấy thì đem Lãng-quốc công chép phụ vào. Tính bắt đầu từ khi biên chép tới nay, trải 8, 9 năm, hết lòng tìm xét, phàm những việc gì có quan hệ đến lời nói việc làm và chính trị cần nên biên chép, thì tùy việc kính chép, hai ba lần duyệt lại, lời chép có chứng cớ, việc làm có sự thực. Thực đủ thấy công thần đức thánh của Dực tông Anh hoàng đế ta đạo đức thấm khắp đã lâu, nên thiên hạ biến đổi nơi theo. Thực có thể nối các tiên thánh mà có vẻ rỡ ràng, so với trời đất mà cùng đều to lớn. Việc đã có thể làm phép cho thiên hạ đời sau, thì sách nên truyền lại cho thiên hạ đời sau. Nay xin đem bộ sách « Dực tông Anh hoàng đế thực lục chính biên đệ tứ kỷ », bản nháp đã chép xong, cộng 70 quyển và

---

(1) Đông-ba-lục : tên bộ sử do Tưởng Lương Kỷ nhà Thanh chép từ Thanh Thái tổ đến Thế tông Ung-chính cộng 6 triều đại nhà Thanh.

https://tieulun.hopto.org

một quyển phàm lệ, mục lục, hợp cộng là 71 quyển tiến trình, chờ xét định xong, chuẩn cho thi hành, chọn ngày tốt khởi công khắc bản in, cho hoàn thành điển lớn, để càng các kỳ tiền biên chính biên của liệt thánh đều rõ ràng sáng tỏ mãi mãi không nát, mà càng thêm rõ tấm lòng hiếu của hoàng thượng ta nối ngôi không bao giờ cùng vậy. Bọn chúng tôi xiết bao mong mỏi. Xin kính tâu lên.

Thành-thái năm thứ 6 (1894), tháng 11, ngày 24, dẽ.

Y theo lời tâu, chọn ngày tốt kính cẩn bắt đầu làm(1).

Thần : Nguyễn Trọng Hợp
Trương Quang Đản
Đoàn Văn Hội
Bùi Ân Niên
Hoàng Hữu Xứng
Nguyễn Quản
Trịnh Tinh Tiêm.

⁂

Bọn chúng tôi vâng mệnh sung làm tổng tài và toản tu ở Quốc sử quán kính cẩn xin tâu về việc vâng sửa bộ sách « Dực tông Anh hoàng đế thực lục chính biên », khắc in đã xong. Đức sáng rực rỡ đến ván in gỗ lê gỗ táo, điềm lành tỏ rõ ở bìa bọc lụa đậu lụa vàng...

Bọn tôi thực vui thực mừng, kính cẩn dâng tờ biểu theo với sách dâng lên.

Kính nghĩ : ngôi báu trời trao, nền chính thống Nam bang vững mãi ; sách qui ngày rõ, nơi chứa sách Đông-quán(2) sáng thêm. Đức tốt tỏ bày, dấu thơm ghi nhớ.

---

(1) *Lời* châu phê.
(2) Đông quán : nơi chứa sách thời nhà Hán.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Bọn chúng tôi trộm nghĩ :

Quốc sử chép theo sự thực, vì thế tài gồm kỷ truyện với biên niên ; thánh đức khó mà xưng hô, chỉ thấy được là văn chương và sự nghiệp. Cho nên, vận chuyển theo như trời rộng lớn, thiên Nghiêu điển(1) chép là công to ; sáng tỏ hợp với vua Nghiêu tỏ thêm, sách Ngu sử(2) ghi là chính tốt. Kìa Bắc triều thì có chính sử bàng sử, mà nước ta thì có chính biên tục biên. Từ Hạ, Thương, Chu mãi dưới đến Minh, Thanh, từ Lê, Trần, Lý trở lên đến Hồng Lạc. Vua hiền chúa giỏi khai sáng thư thành, phong hóa tốt truyền bá trong lúc bấy giờ, sử tin chắc để lại cho người hậu thế.

Huống chi lại khắp trong nước dạt dào danh tiếng, đến cả tận phương xa trong trời đất chở che ; đạo lâu dài thiên hạ hóa theo, làm sáng tỏ nghiệp xưa đã chăm siêng xây đắp. Nhà nước ta, đất khai thác như nhà Thương từ ấp Bạc(3) trời dành cho như nhà Chu ở núi Kỳ(4). Thực khó nhọc thay, cũng siêng năng lắm. Thế tổ Cao hoàng đế ta : tam tỉnh(5) yêu giúp, chín cõi(6) theo lòng, đánh bằng nghĩa, dẹp bằng nhân, một sơn tức giận mà nhân dân yên ổn ; bên trong yên, bên ngoài sợ, ba thứ giống nhau(7) mà thiên hạ hỗn đồng.

Mạnh nước tuy cũ nhưng ngày mới thêm. Mưu việc sửa ang khéo bỏ xa tinh.

Thánh tổ Nhân hoàng đế ta, tìm nối đức cũ, rộng tỏ công xưa, việc võ hăng mạnh, việc văn sửa sang, nghìn vạn dặm

---

(1) Nghiêu điển : tên một thiên trong Kinh Thư.

(2) Ngu sử : sử nhà Ngu, tức sử vua Thuấn.

(3) Ấp Bạc : nơi vua Thang đóng đô.

(4) Núi Kỳ : tức là Kỳ-sơn, nơi Thái vương nhà Chu ở đấy.

(5) Tam tỉnh : ba bậc thiêng liêng, tức là trời, đất và người.

(6) Chín cõi : tức là chín châu.

(7) Ba thứ giống nhau : tức là câu chữ Hán trong sách Trung dung là xa đồng quỹ, thư đồng văn, hạnh đồng luân ; nghĩa là xe cùng một mẫu bánh, sách cùng một lối chữ, phẩm hạnh cùng một luân lý. Ý nói là thiên hạ thống nhất.

https://tieulun.hopto.org

cõi bờ rộng khắp ; mưu mô rõ rệt, sự nghiệp nối theo, hăm mốt năm sử sách sáng ngời. Tiếng tốt có phần rõ ràng, chứng tỏ giữ yên đất nước.

Hiến tổ Chương hoàng đế ta, một đạo trung tín giữ, trăm công việc đều hay ; mưu cơ như trời đất dóng mở nhiệm mầu, đức đã lớn mà công việc lại thịnh ; răn từng việc mà phòng giữ mọi điều. Mưu tính cho con cháu rất xa, sửa sang cho cơ đồ thêm mạnh. Công đức của tổ tông đều cao vời vợi, đời trước đời sau đều là thịnh cả, dầu để vương đời trước cũng không hơn được. Rõ ràng thay! sách Tiền biên, chính kỷ, lần lượt sửa xong, đợi đến thánh nhân sau này dấy lên mà cũng không sai.

Dực tông Anh hoàng đế ta, thần trao cho vận tốt. Trời bẩm sinh nhiều tài, đạo Đường Ngu truyền thụ một nhà, thánh lại nối thánh ; học Chu Khổng sâu xa muôn thuở, lòng lại truyền lòng. Điện Khâm-văn dầu mở Kinh-diên, kẻ cứu sông nhân biên nghĩa ; Viện Tập hiền rộng mời học sĩ, giùi mài sách ngọc biên vàng. Học của đế vương rộng lớn tinh vi, đạo của vương giả phẳng bằng ngay thẳng. Kính tế đàn giao, ở nơi chay sạch, lòng chí thành thấu đến đôi nơi [tức là trời đất] ; Phụng thờ các miếu, phụng dưỡng từ cung [tức là mẫu hậu], đức hiếu thảo lớn tày bốn biển. Hậu đãi họ hàng thì nghĩ đến chi phái, hậu ban thái ấp, ban cho ngọc hoàn, tín, cung, bồ, cốc(1) để cầm ; thề tất bầy tôi thì thưởng cho vàng lụa, rạng rỡ áo xiêm, coi như lòng bụng chân tay nào khác.

Đã đặc cử lại gồm công cử, nào châu ở chẩm ngọc ở núi, bao người tài giỏi đều thu về ; có chính khoa lại thêm đặc khoa [tức là ân khoa], những hoa mùa xuân quả mùa thu, có tài riêng biệt đều lấy cả. Chương sớ ở trong ngoài đều thu nhận,

---

(1) Ngày xưa, các chư hầu đến chầu thiên tử, thì tước công cầm ngọc hoàn khuê, tước hầu cầm ngọc tín khuê, tước bá cầm ngọc cung khuê, tước tử cầm ngọc cốc bích, tước nam cầm ngọc bồ bích.

https://tieulun.hopto.org

dưỡng tàu bày và can gián được rộng mở mang. Tình trạng nơi hương thôn đều tỏ tường, lòng nhàm hiểm của dân gian biết mà dè sợ. Chăm nghề nông, trọng thóc lúa, biết khó nhọc của dân gian ; ưa tiết kiệm, chống xa hoa, dạy nhân dân lấy lễ nghĩa. Thương xót việc hình phạt, thì xá lỗi tha tội, đức thấm tới dân. Khoan rộng việc bán buôn thì thuế ít thu nhẹ, ơn đến kẻ dưới. Rõ rõ nghi văn nhịp điệu, lễ nhạc sửa sang ; dầy dầy dân hát học hành, giáo hóa thấm khắp. Trước sau kính cẩn, đã chấn chỉnh các mối giường ; nhàn rỗi thong dong, lại phát huy đến sách vở. San khắc bộ « Khang-hy tập lãm », dùng chung cho bọn nhân sĩ học hành ; khâm định bộ Việt sử toàn thư, khảo cứu sửa lại các bộ sai lầm. Tập vịnh sử thi phú, sang sảng như văn nhã, tụng, phong, tao ; tập Ngự chế thi văn, ngang dọc tựa trời sao sông biển. Chỉ vì, đã gặp vận khó khăn cho mọi việc, lại thêm lúc nềm xẳng phải tùy nghi. Ải Bắc việc quân, một tay độc đoán ; miền Nam cõi đất, đành phải tòng quyền. Lấy nhân nghĩa để vỗ dân ngoài biên, lấy thành tín để hậu tình lân biếu. Khiến cho tuổi từ năm sáu mươi mà tiến lên đến một trăm tuổi hạc, trả lại ruộng [1] lấy lại đất, mong sẽ có khi ; đem việc trong băm sáu năm mà truyền lại làm muôn thuở mưu xa, yên xã tắc, vững cơ đồ, đều nhờ ở đó. Thế mới gọi là bất hủ, để công để đức để lại câu nói hay ; rồi dây truyền đến vô cùng, làm đạo làm phép làm cả điển tắc nữa.

Giản tông Nghị hoàng đế ta, thánh đức chóng tiến, trí tuệ tinh nhanh, rộng rãi khoan hòa, ôn tồn nhũn nhặn. Những muốn làm cho công trước rạng tỏ, không may gặp buổi việc nhiều khó khăn.

Cảnh tông Thuần hoàng đế ta, được lòng trời yêu giúp, lại chỉnh đốn mối giường ; coi làm sách trước sai sử thần, cách

---

(1) Ruộng ở Vấn-dương nguyên ở nước Lỗ, nước Tề xâm chiếm, khi Lỗ Thành công họp với Tề hầu ở Giáp-cốc. Tề hầu trả lại ruộng ở Vấn-dương. Đây ám chỉ là lấy lại 6 tỉnh Nam-kỳ.

https://tieulun.hopto.org

chép biên theo các kỳ trước. Cần đủ năm thể (1), sử tin đúng chép để về sau ; mới được ba năm, việc trang hoàng chưa được trọn vẹn. Vì rằng : sông Hoàng-hà nước trong ít có, tất phải nửa nghìn năm ; sử lớn lao biên chép khó thay, đều gọi là ba việc lớn.

Nay hoàng thượng ta, bao trùm đức hóa trời đất, tô điểm vận hội thái bình. Như núi vẫn lặng, như suối còn trong, công thánh học dạy nuôi từ lúc tuổi trẻ ; khi sớm siêng chăm, khi tối lo sợ, đức làm vua tấn tới vì biết giữ giàng. Học nối đến bậc sáng tỏ hơn lên, việc phải tìm ra điển cố cốt yếu. Trên nghĩ đến các lời mô huấn, bảo là mực thước đều trong câu nói việc làm ; lại chỉ bảo về mọi khoa điều, bảo là cốt yếu phải phép nghiêm chép giản. Kính chép bắt đầu từ tháng 9 năm đinh mùi đến tháng 10 năm quí mùi, gồm cả chính, phụ kỷ sự, việc có thực mà không sai lầm; kính sửa tự tháng 10 năm ất dậu đến tháng 7 năm giáp ngọ, trải qua tám chín năm rộng, văn mới rõ mà có thể thống. Đủ thấy công đức thần thánh, rỡ ràng thay! lẫm liệt thay! làm thành mô điển đế vương, rộng lớn lắm, nghiêm trang lắm! Điển hình ở đó, cùng với ba kỷ mà sáng rọi hoàn cầu ; pháp độ rõ thay, trải đến nghìn năm mà lưu làm mẫu mực.

Bọn chúng tôi chưa thấy được những sự quí báu mầu nhiệm, khó làm nổi bộ sử phong phú dồi dào. Buổi gian nan mà cầm bút chép biên, ích gì cho thực dụng; nêu hàng năm mà viết to chưa nhỏ, chỉ noi theo lối xưa. Chốn Lan-đài (sử quán) mừng thấy đã chép xong, nơi Phong-bệ [sân vua] dám đáp lại mệnh tốt. Cúi mong, hoàng thượng ta, nối sự nghe thấy, noi đức người trước làm theo lẽ thuận ; đức hợp đạo trời. Treo gương

---

(1) Năm thể : Trong bài tựa ở Tả truyện có nói : phép làm truyện (Tả truyện cũng tức là bộ sử) có năm thể : 1. Nhỏ mà rõ ràng ; 2. Có chí khí nhưng che giấu đi ; 3. Mềm dẻo mà có văn vẻ ; 4. Chép hết mà không kiêng nể ; 5. Răn kẻ ác mà khuyên người thiện (*Vận phủ*).

https://tieulun.hopto.org

sáng để soi suốt xưa nay, giữ phép xưa mà chuyển vận bờ cõi. Đức tốt của vua Thành Thang chép đủ ở Thương kỷ(1), Thái-giáp theo để làm gương; mưu hay của vua Văn vương thuật rõ ở Chu thư(2), Thành vương nghĩ nối đức tổ. Rỡ ràng công đức to lớn, hợp cùng nhật nguyệt đều sáng soi ; nối giữ cơ nghiệp lớn lao, định nên non sông có giới hạn. Bọn chúng tôi khôn xiết lòng trông ngóng vui mừng, kính cẩn đem bộ sách « Dực tông chính biên đệ tứ kỷ » 70 quyển và mục lục 1 quyển, cộng là 71 quyển, mới khắc in xong đem tiến dâng và kính đệ tờ biểu dâng lên.

Thành-thái năm thứ 11, tháng 7, ngày 29 đề.

Thần : Trương Quang Đản
Nguyễn Thuật
Nguyễn Hữu Xứng
Nguyễn Quán
Ngô Huệ Liên
Nguyễn Liễn

TIMSACH.COM.VN

★
★ ★

PHÀM LỆ VỀ
ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN ĐỆ TỨ KỶ

— Chính sóc (3) trong lịch của nước ta cũng giống như nước Đại Thanh, có nhiều việc can thiệp với nhau, vậy dưới chỗ chép năm, chua rõ niên hiệu thứ tự của nước Thanh để phòng khi kê cứu.

— Khi chép việc dùng tháng theo mùa, dùng mùa theo năm, việc lớn thì chép ngày.

---

(1) Thương kỷ : các thiên chép về nhà Thương trong Kinh Thư.
(2) Chu thư : sách chép về nhà Chu trong Kinh Thư.
(3) Chính : tháng giêng ; sóc : ngày mùng một hàng tháng.

https://tieulun.hopto.org

— Về mặt trời, ngôi sao, gió, sấm, mưa, núi, sông, đất đai, có sự gì lạ thì phải chép.

— Các điển lệ về tế Nam giao, tế liệt miếu, bái yết lăng điện, duyệt binh, cày tịch điền, hàng năm vẫn có, đều chép ở đầu tiết, sau có việc gì kỳ lạ đặc biệt mới chép.

— Những công việc lớn như lễ nhạc, hình chính, tên quan chức và chế độ, phàm mới đặt ra thì chép là « sơ » [mới], đổi lại thì viết là « cải » [đổi], nhân có cũ mà làm cho rõ thêm ra, thì chép là « thân định » (định lại), nếu có từng điều từng mục thì chép tất cả.

— Các chiếu dụ nào ngự chế ra, viết bằng bút son, thì phụng chép vào văn tập (từ năm thứ 27 trở về trước, đã được in ra ban hành : từ năm thứ 28 trở về sau sẽ đợi tục in), hoặc chép toàn thể cả bài, hoặc chép sơ lược, đều tùy từng việc.

— Khi phụng xa giá đi chơi xem duyệt quân thủy và phụng xa giá thái hậu đi nghỉ mát, thì phải chép đủ. Còn bất thần tuần ngự chỗ nào, nhân có việc mới chép thôi.

— Các hoàng dệ, hoàng tử, hoàng tôn người nào được tấn phong tước hiệu thì chép ; còn thân phiên, thân công mà có công lao, hiền hạnh, đặc biệt gia cho tiền tuất và tặng hàm, khi mất thì chép là « hoăng » [chết].

Quan viên cất nhắc thay đổi, văn từ tòng nhị phẩm, võ từ chánh nhị phẩm trở lên, thì chỉ chép lúc mới nhận mệnh lệnh thôi, đến sau chép bớt đi. (Còn văn từ chánh tam, võ từ tòng nhị] trở xuống, khi có công trạng rõ rệt được đặc biệt kén dùng, thì tùy việc mà chép. Còn thì lược bớt đi. Cùng là khi chết, thì văn từ chính khanh, võ từ đô thống trở lên, chép là « tốt » [chết]. Còn ai có công lao tiết liệt rõ rệt, đặc biệt gia ơn cho tiền tuất hàm tặng cũng chép, còn theo lệ tuất, tặng, thì lược bớt đi.

— Khi gặp ân ban bạc hoặc lụa cho cha mẹ các quan viên và ân điển tặng, phong hết thảy các việc ban ơn đều tóm chép thôi ; duy có người nào được đặc biệt ban cho thì chép rõ họ tên.

https://tieulun.hopto.org

— Những chương sớ trong ngoài có quan hệ đến chính trị to lớn thì chép thôi, còn những điều nhỏ mọn thì lược bỏ đi.

— Kính gặp ân khoa và đặc khoa về việc văn và việc võ thì chép ; còn khoa thi hương về các năm tí, ngọ, mão, dậu khoa thi hội về các năm thìn tuất sửu mùi, nguyên có lệ thường, thì không chép, chỉ chép những việc đặc biệt, lạ lùng thôi. Còn thi điện [tức thi đình] thì các thứ bậc lấy đỗ chỉ chép tổng số (như cho bọn tên Mỗ... bao nhiêu người đỗ cập đệ, xuất thân có thứ bậc khác nhau). Người nào có khí tiết kỳ lạ, công trạng rõ ràng thì theo chỗ việc xuất hiện ra mà chép.

— Hàng năm thanh tra trong ngoài và các người công phái đi, vốn có lệ thường ; cùng là được phái đi ngoại quốc tìm mua các vật tầm thường, thì không chép. Duy bất thần vâng có việc đặc sai, sự thể quan trọng thì mới chép.

— Những người xử sĩ [người đỗ đạt mà ở nhà không ra làm quan], nghĩa sĩ, con hiếu, cháu hiền, chồng nghĩa, vợ trinh, có quan hệ đến phong giáo thì chép.

— Những quân thứ ở các địa phương đi bắt giặc có thua được đại đoạn được thưởng hay phải phạt thì chép, còn những việc nhỏ thì lược bỏ đi.

— Các địa phương có những việc như nước lụt, nắng hạn, sâu cắn lúa, tật dịch, mà có chỉ cho cầu đảo cúng tiễn, chẩn tuất tiền thóc, quyên giảm thuế khóa, các tai nạn nặng thì chép, nhẹ thì lược bỏ đi.

— Các địa phương những việc như nhân đinh ruộng đất, miễn trừ, vào sổ, khẩn ruộng, trưng thuế và các nhà bị cháy, các hộ thuyền bị thất nghiệp, cùng là thưởng phạt công quá, bất bồi, thiếu hụt mọi việc, nguyên có lệ thường, việc nào nặng thì chép, nhẹ thì lược bỏ đi.

— Những thuyền tàu nước ngoài vào cửa biển, dẫu không có việc gì cũng chép ; thuyền người nước Thanh hàng năm thường đến buôn bán thì không chép.

https://tieulun.hopto.org

— Những nước láng giềng và nước lệ thuộc nước ta có việc can thiệp nước ta, thì chép là đế, vương nước Mỗ hay danh hiệu, nếu là súy thần, sứ thần thì chép là súy hay sứ ở nước Mỗ, hoặc chép họ tên.

— Vâng lệnh sai sứ sang nước láng giềng hay các thuộc quốc, thì họ tên sứ thần đều chép đủ ; khi về thì tùy việc mà chép.

— Phàm việc nào có trước sau liên tiếp với nhau, thì ở chỗ mới bắt đầu hay chỗ cuối cùng mà nối liên tiếp làm một, còn thì tùy theo từng việc mà chép tản ra.

— Kính gặp chữ húy thì tùy nghĩa đổi dùng chữ khác ; tên đất tên người nếu có canh cải, thì về tên đất trước khi chưa cải, vẫn chép tên cũ ; về tên người, ở chỗ chép lần đầu thì chép thẳng tên mới đổi sau, nhưng chua tên cũ vào.

— Tự-đức năm thứ 36 tháng 6 bắt đầu chép về Lãng-quốc công, đến tháng 10 là cuối cùng về Lãng-quốc công, đều chép phụ ở cuối kỳ. Nhưng tuân chỉ chiếu theo lệ chép của Xương-ấp vương nhà Hán, lấy tước nguyên được phong mà chép là Lãng-quốc công. Sau chép việc làm cũng chép là công mà không đài chữ « công ».

— Đức Cung-huệ hoàng đế [tức là Dục-đức] ta vào ngày tháng 6 năm Tự-đức thứ 36 là hoàng trưởng tử, vâng tờ di chiếu truyền ngôi, dẫu chưa chính đế hiệu mà lúc đó đã ở ơi nhà để tang, xưng là vua nối ngôi, rồi bị bọn quyền thần phế bỏ. Nay phụ biên chép là tự quân, để tỏ rõ cái tội của kẻ quyền thần [tức là bọn Tôn Thất Thuyết].

— Về phụ biên, hết thảy các việc có quan hệ đến chính sự chế độ, có sửa định rõ lại hay thay đổi việc gì cũng là những việc cần phải chép thì đều theo cách thức chính thư mà chép. Còn mọi việc lệ thường, chính thư có chép về đoạn đầu, nay

https://tieulun.hopto.org

ở phụ thư đều bớt đi cả ; duy có việc gì lạ thì mới chép. Vì là phụ thư và chính thư, phép chép không thể giống nhau được.

— Phụ biên, về phần tháng một, ở đầu quyển và bên cạnh tờ giấy biên ghi thứ tự của kỷ đều tóm chép là « thực lục chính biên đệ tứ kỷ ».

∴

TỔNG MỤC VỀ
ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN KỶ THỨ TƯ

THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Quyển I : Đinh mùi, Thiệu-trị năm thứ 7 [1847], từ mùa thu tháng 9 đến mùa đông tháng 12.

Quyển II : Mậu thân, Tự-đức năm thứ 1 [1848], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển III : Mậu thân, Tự-đức năm thứ 1, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển IV : Kỷ dậu, Tự-đức năm thứ 2 [1849] từ mùa xuân tháng giêng đến mùa đông tháng 12.

Quyển V : Canh tuất, Tự-đức năm thứ 3 [1850], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa đông tháng 12.

Quyển VI : Tân hợi, Tự-đức năm thứ 4 [1851], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển VII : Tân hợi, Tự-đức năm thứ 4, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển VIII : Nhâm tí, Tự-đức năm thứ 5 [1852], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa đông tháng 12.

https://tieulun.hopto.org

Quyển IX : Qui sửu, Tự-đức năm thứ 6 [1853], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa đông tháng 12.

Quyển X : Giáp dần, Tự-đức năm thứ 7 [1854], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển XI : Giáp dần, Tự-đức năm thứ 7, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển XII : Ất mão, Tự-đức năm thứ 8 [1855], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển XIII : Ất mão, Tự-đức năm thứ 8, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển XIV : Bính thìn, Tự-đức năm thứ 9 [1856], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển XV : Bính thìn, Tự-đức năm thứ 9, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển XVI : Đinh tị, Tự-đức năm thứ 10 [1857], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển XVII : Đinh tị, Tự-đức năm thứ 10, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển XVIII : Mậu ngọ, Tự-đức năm thứ 11 [1858], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển XIX : Mậu ngọ, Tự-đức năm thứ 11, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển XX : Kỷ mùi, Tự-đức năm thứ 12 [1859], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển XXI : Kỷ mùi, Tự-đức năm thứ 12, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

https://tieulun.hopto.org

Quyển XXII : Canh thân, Tự-đức năm thứ 13 [1860], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển XXIII : Canh thân, Tự-đức năm thứ 13, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển XXIV : Tân dậu, Tự-đức năm thứ 14 [1861], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển XXV : Tân dậu, Tự-đức năm thứ 14, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển XXVI : Nhâm tuất, Tự-đức năm thứ 15 [1862], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển XXVII : Nhâm tuất, Tự-đức năm thứ 15, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển XXVIII : Quí hợi, Tự-đức năm thứ 16 [1863], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa đông tháng 12.

Quyển XXIX : Giáp tí, Tự-đức năm thứ 17 [1864], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển XXX : Giáp tí, Tự-đức năm thứ 17, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển XXXI : Ất sửu, Tự-đức năm thứ 18 [1865] từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 4.

Quyển XXXII : Ất sửu, Tự-đức năm thứ 18, từ mùa hạ tháng 5 đến mùa thu tháng 8.

Quyển XXXIII : Ất sửu, Tự-đức năm thứ 18, từ mùa thu tháng 9 đến mùa đông tháng 12.

Quyển XXXIV : Bính dần, Tự-đức năm thứ 19 [1866], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

https://tieulun.hopto.org

Quyển XXXV : Bính dần, Tự-đức năm thứ 19, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển XXXVI : Đinh mão, Tự đức năm thứ 20 [1867], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển XXXVII : Đinh mão, Tự-đức năm thứ 20, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển XXXVIII : Mậu thìn, Tự-đức năm thứ 21 [1868], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển XXXIX : Mậu thìn, Tự-đức năm thứ 21, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển XL : Kỷ tị, Tự-đức năm thứ 22 [1869], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển XLI : Kỷ tị, Tự-đức năm thứ 22, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển XLII : Canh ngọ, Tự-đức năm thứ 23 [1870], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển XLIII : Canh ngọ, Tự-đức năm thứ 23, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển XLIV : Tân mùi, Tự-đức năm thứ 24 [1871], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển XLV : Tân mùi, Tự-đức năm thứ 24, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển XLVI Nhâm thân, Tự-đức năm thứ 25 [1872], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển XLVII : Nhâm thân, Tự-đức năm thứ 25, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

https://tieulun.hopto.org

Quyển XLVIII : Quý dậu, Tự-đức năm thứ 26 [1873], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6 nhuận.

Quyển XLIX : Quý dậu, Tự-đức năm thứ 26, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển L : Giáp tuất, Tự-đức năm thứ 27 [1874], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 4.

Quyển LI : Giáp tuất, Tự-đức năm thứ 27, từ mùa hạ tháng 5 đến mùa thu tháng 8.

Quyển LII : Giáp tuất, Tự-đức năm thứ 27, từ mùa thu tháng 9 đến mùa đông tháng 12.

Quyển LIII : Ất hợi, Tự-đức năm thứ 28 [1875], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển LIV : Ất hợi, Tự-đức năm thứ 28, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển LV : Bính tí, Tự-đức năm thứ 29 [1876], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa thu tháng 8.

Quyển LVI : Bính tí, Tự-đức năm thứ 29, từ mùa thu tháng 9 đến mùa đông tháng 12.

Quyển LVII : Đinh sửu, Tự-đức năm thứ 30 [1877], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển LVIII : Đinh sửu, Tự-đức năm thứ 30, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển LIX : Mậu dần, Tự-đức năm thứ 31 [1878], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển LX : Mậu dần, Tự-đức năm thứ 31, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

https://tieulun.hopto.org

Quyển LXI : Kỷ mão, Tự-đức năm thứ 32 [1879], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa thu tháng 7.

Quyển LXII : Kỷ mão, Tự-đức năm thứ 32, từ mùa thu tháng 8 đến mùa đông tháng 12.

Quyển LXIII : Canh thìn, Tự-đức năm thứ 33 [1880], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển LXIV : Canh thìn, Tự-đức năm thứ 33, từ mùa thu tháng 7 đến mùa đông tháng 12.

Quyển LXV : Tân tị, Tự-đức năm thứ 34 [1881], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa thu tháng 7.

Quyển LXVI : Tân tị, Tự-đức năm thứ 34, từ mùa thu tháng 7 nhuận đến mùa đông tháng 12.

Quyển LXVII : Nhâm ngọ, Tự-đức năm thứ 35 [1882], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 5.

Quyển LXVIII : Nhâm ngọ, Tự-đức năm thứ 35, từ mùa hạ tháng 6 đến mùa đông tháng 12.

Quyển LXIX : Qui mùi, Tự-đức năm thứ 36 [1883], từ mùa xuân tháng giêng đến mùa hạ tháng 6.

Quyển LXX : Qui mùi, Tự-đức năm thứ 36 [phụ kỷ], từ mùa hạ tháng 6 đến mùa đông tháng 10.

***

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN ĐỆ TỨ KỶ

Vậy sắc cho chép những chức quan và tên [của các vị sử thần]. (Từ tháng 7 năm Thành-thái thứ 6 trở về trước đã làm rồi).

https://tieulun.hopto.org

Tổng tài :

Bảo quốc huân thần Thái-sư, Cần-chính điện đại học sĩ, sung Cơ mật viện đại thần, quản lý Khâm thiên giám sự vụ, khâm sai Bắc-kỳ kinh lược đại sứ, Vĩnh-lại quận công, thần : Nguyễn Hữu Độ.

Văn-minh điện đại học sĩ, sung Cơ mật viện đại thần, kinh diên giảng quan, Phù-nghĩa tử, thần : Phan Đình Bình.

Phụ chính đại thần, Văn-minh điện đại học sĩ, sung Cơ mật viện đại thần, kinh diên giảng quan, quản lý Khâm-thiên giám sự vụ, Vĩnh-trung tử, thần: Nguyễn Trọng Hợp.

Phó tổng tài :

Phụ chính đại thần, hiệp biện đại học sĩ, lãnh Lễ bộ thượng thư, sung Cơ mật viện đại thần, kiêm quản Quốc tử giám, kinh diên giảng quan, thần : Trương Quang Đản.

Thái tử thiếu bảo, phụ đạo đại thần, hiệp biện đại học sĩ, Lại bộ thượng thư, sung Cơ mật viện đại thần, kinh diên giảng quan, thần : Đoàn Văn Hội.

Phụ đạo đại thần, hiệp biện đại học sĩ, sung kinh diên giảng quan, kiêm quản Quốc sử quán giám tu sở tổng duyệt, thần : Bùi Ân Niên.

Thái tử thiếu bảo, hiệp biện đại học sĩ, lãnh Lại bộ thượng thư, sung Cơ mật viện đại thần, kinh diên giảng quan, thần : Nguyễn Thuật.

Toản tu :

Thự Công bộ thượng thư, kinh diên giảng quan, thần : Hoàng Hữu Xứng.

Hàn lâm viện trực học sĩ tham tri thần: Vũ Nhự.

Quang lộc tự khanh, thần : Thành Ngọc Uẩn.

Quang lộc tự khanh, thần : Trịnh Tinh Tiềm.

Hàn lâm viện thị độc học sĩ, thần : Tô Châu.

Biên tu :

Hàn lâm viện thị giảng học sĩ, thần : Ngô Huệ Liên.

Hàn lâm viện thị giảng học sĩ, thần : Trịnh Ngũ Văn.

https://tieulun.hopto.org

Hàn lâm viện thị độc, thần : Nguyễn Hoàn Hoành.
Hàn lâm viện thị giảng, thần : Thái Đình Thạc.
Hàn lâm viện trước tác, thần : Nguyễn Xuân Toản.
Hàn lâm viện tu soạn, thần : Trần Trạm.
Hàn lâm viện tu soạn, thần : Trương Trọng Hữu.
Hàn lâm viện tu soạn, thần : Lê Hân.
Hàn lâm viện tu soạn ; thần : Hồng Thiết.
Hàn lâm viện biên tu, thần : Ưng Phương.

Hiệu khảo :

Hàn lâm viện biên tu, thần : Lê Mậu Đàn.
Hàn lâm viện kiểm thảo, thần : Hoàng Trung.
Hàn lâm viện kiểm thảo, thần : Hồ Đắc Mưu.
Hàn lâm viện kiểm thảo, thần : Hồ Quý Thiều.
Hàn lâm viện kiểm thảo, thần : Hồng Trước.
Hàn lâm viện điển tịch, thần : Hoàng Qui.

Đẳng lục :

Chánh thất phẩm bút thiếp thức :
thần : Hồ Chất,
Hồ Hữu Bằng.
Nguyễn Tất Quang.
Trần Ngọc Tú.

Chánh bát phẩm chánh ngạch :
thần : Nguyễn Thoại.

Chánh bát phẩm bút thiếp thức :
thần : Lê Ngoạn.
Phan Văn Tiếu.
Văn Hữu Điển.
Trần Đại Lượng.

Tòng bát phẩm bút thiếp thức :
thần : Lê Chuân.
Nguyễn Hữu Cận.
Dương Đình Huấn.
Hoàng Lưu.
Trịnh Quang Huyến.

https://tieulun.hopto.org

Chánh cửu phẩm bút thiếp thức :

thần : Ngô Thanh Điểm.
Hà Văn Chất.

Tòng cửu phẩm bút thiếp thức :

thần : Hoàng Cương.
Nguyễn Long.
Lê Khắc Phổ.
Lê Hải.
Vũ Đình Quế.
Trần Đức Nhuận.

Thu chưởng :

Tòng thất phẩm, thần : Đặng Văn Khoa.
Tòng thất phẩm, thần : Hoàng Văn Trung.
Chánh bát phẩm : thần : Khương Văn Tán.
Hàn lâm viện điển bạ, thần : Nguyễn Văn Nho.
Hàn lâm viện điển bạ, thần : Hoàng Lệnh Tự.
Hàn lâm viện đãi chiếu, thần : Lê Bá Nhượng.
Tòng cửu phẩm, thần : Nguyễn Văn Đề.
Chép bổ thêm vào : (từ tháng 8 năm Thành-thái thứ 6 trở về sau, nhiều lần làm tiếp tục).

Tổng tài :

Đông các đại học sĩ, kiêm quản Quốc tử giám, kinh diên giảng quan, thần : Trương Quang Đản.

Phó tổng tài :

Công bộ thượng thư, kinh diên giảng quan, quản chiếu tu thư sở, thần : Hoàng Hữu Xứng.

Toản tu :

Hàn lâm viện trực học sĩ, thần : Nguyễn Quán.
Hồng lô tự khanh, quản chiếu tu thư sở, thần : Ngô Huệ Liên.
Hồng lô tự thiếu khanh, thần : Nguyễn Liên.

https://tieulun.hopto.org

Biên tu :

Hàn lâm viện thị giảng, thần : Hồ Trung Lương.

Hàn lâm viện tu soạn : thần : Nguyễn Trọng Thường.

Phạm Tuân,

Trương Đức Uẩn.

Thừa biện :

Hàn lâm viện thừa chỉ, thần : Trần Đình Sĩ.

Hàn lâm viện thừa chỉ, thần : Đàm Khiêm.

Hàn lâm viện trước tác thự thừa chỉ, thần : Nguyễn Đức Huy.

Hàn lâm viện tu soạn thự trước tác :

thần : Hoàng Hồn.

Hoàng Mậu.

Nguyễn Văn Chấn

Vương Đình Trân

Từ Thiệp.

Đặng Nguyên Cẩn.

Hàn lâm viện biên tu, thần : Nguyễn Khoa Đàm.

Đẳng lục :

Chánh bát phẩm bát thiếp thức, thần : Nguyễn Quát.

Thu chưởng :

Chánh bát phẩm, thần : Nguyễn Cận.

Đẳng tả :

Tòng cửu phẩm, lãnh chánh cửu phẩm thư lại, thần : Hồ Xuân Hiên.

Tòng cửu phẩm thư lại, thần : Hồ Hoành.

Hoàng Khải.

Vũ Thiệu

Nguyễn Đại Đoán.

Phan Tập

Trịnh Quang Bích.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ

QUYỂN 1

THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Dực tông kế thiên, hanh vận, chí thành, đạt hiếu, thể kiện, đôn nhân, khiêm cung, minh lược, duệ văn Anh hoàng đế. Tên húy là Thì, tên chữ là Hồng Nhiệm, sinh ngày 25 tháng 8 giờ bính tuất năm kỷ sửu (năm Minh-mệnh thứ 10 đời Thánh tổ Nhân hoàng đế, Thanh, năm Đạo-quang thứ 9). Con thứ hai vua Hiến tổ Chương hoàng đế... Mẹ là Từ dụ bác-huệ Khang-thọ thái thái hoàng thái hậu, Phạm đăng thị. Trước đây bà chiêm bao thấy một vị thần, mặc áo rộng thắt đai to, đầu râu, tóc bạc, mang một tờ giấy vàng viết chữ son có đóng dấu ngọc và một chuỗi hạt minh châu trao cho. Vua sinh ra, đúng ứng vào điềm ấy (sinh ở nơi phủ đệ Trường-khánh trước). Tháng giêng, năm Thiệu-trị thứ 3, sách phong làm phúc tuy công. Khi ấy Yên-phong công là Hồng Bảo tuy đã lớn nhưng là con vợ thứ lại ít học, chỉ ham vui chơi. Vua tính nhân hiếu mà thông sáng, thích học. (Khi còn ở tiềm đề không ham thích gì khác, chỉ kê cứu các kinh sách, ngày nối tới đêm, những sách của bách gia chư tử [các nhà trước tác] không sách nào không đọc qua). Hiến tổ Chương hoàng đế cho là giống tính mình yêu mến khác thường, hằng vâng đặc chỉ gọi vào chầu dạy lấy đạo học của đế vương,

https://tieulun.hopto.org

và việc cấy gặt khó nhọc của nhân dân. Hoặc có khi rảnh việc ngồi ngay đấy mà ngâm vịnh nối theo, cầm bút viết xong ngay, thường được ban khen bằng bài thơ (có những câu : « phục ưng tức mộc thừa chu huấn » nghĩa là : ghi nhớ lời huấn từ khi nghỉ dưới gốc cây và khi đi thuyền (1) và câu : « Gia nhi tam thiện lệ lương châm », nghĩa là trẻ nhà cố gắng học lấy bài châm hay ba điều tốt (2). Lại thường khi dạy ngay ở trước mặt rằng : Cho người vàng ngọc cũng không đủ qúi, chỉ bằng thương cho người một câu : « vô thiếm sở sinh », nghĩa là đừng để thẹn đến người sinh ra [tức cha mẹ]. Ngươi nên nhớ kỹ. Đó là vua ghi khắc ở trong lòng vui mừng cảm kích không bao giờ quên vậy.

Lại một hôm tiến chầu vào ở đại đình, đặc ơn ban cho một bộ « Chi-thiện đường thi văn hội tập » do vua tự làm ra. (Chi-thiện đường là nơi nhà khi Hiến tổ Chương hoàng đế còn làm hoàng tử bắt đầu ra đấy đọc sách. Thánh tổ Nhân hoàng đế dụ là đạo trị bình của đại học cốt ở chỉ thiện [rất phải], nhân đó mới đặt tên nhà ấy là chỉ thiện đường). Dụ ngay trước mặt rằng : « Đấy là tâm pháp của hoàng tổ trao truyền cho con cháu, sự nghiệp về trị nước bình thiên hạ, đầu mối ở đó, nên cố gắng đấy. Vì trong khi rảo qua sân thi lễ, mà lòng tiên đế đã dự có sự ký thác truyền ngôi sau này vậy.

Năm thứ 7, tháng 9. Vua mệt nặng. Ngày 17, là ngày qúi tị, dự phê tờ di chiếu cho vua nối ngôi. Cố mệnh lương thần là Trương Đăng Quế, đại thần Vũ Văn Giải, Nguyễn Tri

---

(1) Đường Thái tông ngày xưa, từ khi lập Tấn vương Trị làm thái tử, phàm gặp vật gì cũng dạy bảo thái tử, như thấy đi thuyền thì dạy rằng : dân cũng như nước, nước có thể chở thuyền nổi lên, cũng có thể làm đắm thuyền được ; như thấy nghỉ mát dưới gốc cây, thì dạy rằng : cây gỗ xẻ theo giây mực thì thẳng, vua nghe lời can thì nên bậc thánh. (Đường kỷ tăng bổ Liễu-phàm cương giám). (2) Ba điều tốt : thân người thân, tôn vua, kính người hơn tuổi (*Kinh Lễ*).

https://tieulun.hopto.org

Phương, Lâm Duy Thiếp sung làm phụ chính đại thần. Lại cùng gọi cả vào trối trăng kỹ càng, mọi người ở sân ngoài không biết gì cả. Ngày 27 là ngày qui mão, Hiến tổ Chương hoàng đế mất. Các quan tuyên đọc tờ di chiếu. (Chiếu văn đã chép ở kỳ thứ 3) ở điện Cần-chính, dâng biểu khuyến tiến, bèn lên ngôi nối nghiệp lớn.

Đinh mùi, Thiệu-trị năm thứ 7, mùa thu, tháng 9, sai phụ chính đại thần Nguyễn Tri Phương, thống chế Nguyễn Trọng Tĩnh sung chức đồng lý tang nghi đại thần, chưởng vệ Nguyễn Tuấn, thị lang Tôn Thất Tĩnh làm phó [đồng lý].

Lại chuẩn cho bộ, viện các nha mỗi nơi đều phái thuộc viên một người, các khoa đạo phái lấy 2 người, lệ thuộc vào để phân phái sai khiến. Nhưng ở sở công tác Vũ khố liệu lượng dựng làm một cái nhà xưởng để làm chỗ chế biện.

Khi đó các quan đại thần và 2 bộ Lễ, Công đều vì làm nghi tiết việc tang kéo dài chậm trễ, xin nhận lỗi, chuẩn cho cách chức lưu nhiệm giáng chức lưu nhiệm có thứ bậc khác nhau.

Định lệ mặc áo tang cho trong kinh ngoài các tỉnh (tham chiếu như điều nghị về năm Thiệu-trị thứ 1. Dưới đây mọi công việc nên làm và nghi tiết cũng thế).

Ngày ất tị, đem các đại thần mở hòm vàng ra, xét trong sách vàng biên hệ thấy dòng vua do thánh tổ Nhân hoàng đế làm ra, lấy chữ « nhật » [日] bên hữu chữ « tự » [寺] tức là chữ « thì » [時] làm tên vua, còn tên đã được đặt trước làm tên tự.

Ngày bính ngọ, kính cáo bản thờ [Đại hành hoàng đế], sai các quan kính cáo các miếu và Dao cung.

Đúc kim sách : Lời trong kim sách rằng : có đức vua như quẻ Kiền, được thấy là lợi, cả thiên hạ suy lên ngôi tôn ; ứng đạo trời như quẻ Ly, đức tốt rỡ ràng, là thánh nhân đáng nên chính vị. Vì thế mới được thuận mệnh tốt, mà yên thỏa lòng người. Kính nghĩ : Hoàng nhị tử phúc tuy công điện hạ, chất tốt như vực sâu, tư trời như ngọc tốt.

https://tieulun.hopto.org

Học vấn bởi gia đình giảng dạy, tâm truyền hợp 8 điều mục(1), 9 đạo thường (2); thánh học được rèn luyện tháng ngày, đức hay đủ 3 điều tốt (3) 4 điều trọng (4) vì rằng : giống nhà thánh đức, tiên đế chọn sẵn trong lòng ; sớm tỏ tiếng hay, dân chúng thảy đều thỏa vọng. Tiên hoàng đế (5) trong khi yếu nặng, tựa kỷ ngọc nói ra mệnh lệnh cuối cùng, đã dự tính kế sâu xa cho xã tắc. Phụng thánh bút châu phê, di chiếu, truyền cho nối ngôi hoàng đế. Hiện đã nhận tờ di chiếu ở điện Cần-chính, nhận ấn báu truyền quốc ở điện Kiền-thành. Nay ngôi trời đã định, bọn chúng tôi kính cẩn bưng kim sách tâu dâng tôn hiệu hoàng đế :

Cúi xin : Trên nghĩ mưu chước lâu dài của nhà nước. Dưới theo lòng kính đội của thần dân, sáng tỏ cơ nghiệp lớn lao, ngự trị ngôi báu tôn quý. Sánh đức sáng mà lại nối sáng, chăm nêu tỏ mô liệt của người xưa ; chịu mệnh trời mà làm tỏ thêm, để dài lâu phúc khánh cho nhà nước.

Mùa đông, tháng 10, định lễ đông hưởng, (vì cớ có quốc tang. Nội các phải tâu chuẩn cho lễ đông hưởng và lễ cáp-hưởng [hợp cúng các tiên tổ] tạm dinh, đến mùa xuân sang năm sẽ theo lệ thi hành ; còn mồng một, ngày rằm và tuần tiết mọi lễ lớn trong hằng năm, đều theo như lệ).

Sai phụ chính đại thần là Trương Đăng Quế, Vũ Văn Giải, Lâm Duy Thiếp hàng ngày thay nhau kiểm xét sửa làm

---

(1) 8 điều mục : cách vật, tri tri, thành ý, chính tâm, tu thân, tề gia, trị quốc, bình thiên hạ (*Đại học*).

(2) 9 đạo thường : sửa mình, tôn người hiền, thân yêu người thân, kính trọng đại thần, thể tất các quan, yêu nhân dân, gọi đến các công tượng, yêu người xa, vỗ về chư hầu. (*Trung dung*).

(3) Ba điều tốt : thân mến người thân, tôn vua, kính người tôn trưởng — (*Lễ ký*).

(4) Bốn điều trọng : lời nói thận trọng thì có phép, nết thận trọng thì có đức, dáng mặt thận trọng thì có oai, sự ưa thích thận trọng thì có sự trông vào (*Pháp ngôn*).

(5) Vua Thiệu-trị.

https://tieulun.hopto.org

nghi tiết việc tang, đem hiệp lãnh thị vệ một người, thị vệ các bậc 6 người, hộ vệ 10 người theo đi làm việc.

Ngày mậu thân, vua đem việc lên ngôi, thân đến khấn trước bàn thờ [Đại hành hoàng đế] sai quan kính cáo đàn Nam-giao, nhà Thái-miếu, Dao-cung và Xã-tắc.

Ngày kỷ dậu, lên ngôi hoàng đế ở điện Thái-hòa, lấy sang năm mậu thân làm năm Tự-đức thứ 1, ban ân chiếu cho thiên hạ.

Chiếu rằng : ta nghĩ :

Hoàng thiên giúp nên đức mà mệnh lớn trao cho, vương giả thể theo trời mà đạo vua dựng đặt. Vì là : ngôi vua rất trọng, truyền cho con cũng như truyền cho người hiền ; lịch số có phần, chính ngôi tôn cốt phải chính ngay buổi mới. Kinh [xuân thu] biên là « tức vị » [lên ngôi], sử chép là » cải nguyên » [đổi niên hiệu] để tỏ ra đạo thường một mối xưa nay, để báo lấy phép cả trăm vua truyền nối.

Nhà nước ta, nhờ lòng trời yêu dấu, ngự trị nước Đại-nam sáng nghiệp trung hưng, thánh thần truyền nối ; công cao đức hậu, trời đất sánh tày. Người trước gây dựng nên, người sau làm tỏ rõ. Chịu mệnh trời đã bền vững, truyền người sau không cùng.

Kính nghĩ : hoàng khảo đại hành hoàng đế ta, là bậc thượng thánh thông minh, đương vận thái bình thịnh trị — sửa sang lễ nhạc, chỉnh đốn kỷ cương ; để ý tôn trọng việc văn, gắng sức chăm nom chính trị. Liền năm mở khoa thi lấy người đỗ, thu lượm nhân tài ; nhiều lần ân xá thuế, giảm bớt tô, vun bồi dân mạnh. Làm nên thái bình, đến cuộc thịnh trị, việc trong nước đều được sửa sang ; dều hòa quân chúng, hợp yên nhân dân, việc ngoại di dẹp yên hết thảy. Cõi tây đánh dẹp, lấy thành tín mà chế ngự man di ; Chân-lạp đến chầu, cùng tôn thân như đất trời che chở. Gồm trong 7 năm thì thố, chuyên vận tấm lòng sớm gắng tối lo ; làm cho muôn đời vững yên, nêu cao công đức văn giới vũ mạnh. Tuổi

https://tieulun.hopto.org

Đường Nghiêu đương chúc tụng. Vạc Hoàng đế đã đúc xong. Nào hay thiên hạ tội gì? đến nỗi thánh nhân nỡ bỏ!

Tưởng mộ lòng từ thấm nhuần đức cả trẻ già ai chẳng kêu thương! Thịnh cho con cháu yên cả đến trời, triều đã thảy đều nghiêm tĩnh.

Ta, người còn ít tuổi, là con thứ 2 của tiên hoàng đế. Sợ đức không giống! có chí nhún nhường. Quanh vui dưới gối, chăm chăm đắp lạnh quạt nồng: chầu hỏi trước sân, cố gắng sửa mình tiến đức. Chỉ nghĩ kính tuân lời dạy, giữ gìn cho trọn đạo con; nào hay sẵn định ngôi tôn, lựa chọn tự lòng tiên đế. Kính được khi tiên đế tựa kỳ ngọc nói ra mệnh lệnh cuối cùng, dự làm sẵn chước lớn cho xã tắc. Châu phê vào tờ di chiếu, truyền cho được nối ngôi tôn.

Ta đương lúc đau xót bối rối trong lòng, chùn bước giẫm đất, cúi mình kêu trời xót nỗi vin cung không kịp (1); giao cho việc khó để lại nghiệp lớn, những lo cáng đáng khó lòng. Hoàng thân, tôn nhân phủ và phụ chính đại thần, văn võ trăm quan, tuyên đọc tờ di chiếu, dâng biểu khuyên mới lên ngôi, cho là lòng người tất phải có sở thuộc, ngôi trời không thể bỏ không lâu. Bèn dưới theo lòng người, trên tuân thánh mệnh, đã vào ngày mồng 2 tháng 10 năm nay kính cáo trời, đất, miếu xã và Dao cung, thỉnh mệnh trước bàn thờ tiên đế, lấy ngày mồng 3 là ngày kỷ dậu lên ngôi hoàng đế ở điện Thái-hòa. Tới chỗ sáng tỏ rõ ràng, cốt phải nối chí noi việc. Ta chỉ nghĩ, một niềm kính sợ, để đón mãi phúc tốt của trời yêu cho nước nhà; mọi việc chăm lo, để tuyên dương đức lớn của hoàng khảo khắp thiên hạ. Sẽ lấy sang năm là năm mậu thân làm năm Tự-đức thứ 1 [1848]. Đổi mới như quẻ Đỉnh, nghĩa đã rõ ràng; đức hóa của quẻ Kiền, ban ra rộng khắp.

---

(1) Vin cung: ngày xưa vua Hoàng đế đắc đạo, cưỡi rồng lên trời, các bề tôi vin cung bắn rồng không được, rồi ôm cung mà kêu. Đây ý nói là Thiệu-trị chết.

https://tieulun.hopto.org

Vậy có các điều thi ân kê liệt ra sau đây gồm có 25 điều :

Ở trong kinh ngoài các tỉnh, đàn xã tắc, miếu thờ đế vương các đời, văn miếu, võ miếu, miếu đô-thành-hoàng, miếu thành hoàng và các thần linh kê trong điển lệ thờ cúng đều sai quan đến tế một tuần.

— Các núi cao sông lớn, đều sai quan đến tế một tuần.

— Các hoàng thân công, quốc công, quận công, hoàng thân, Tôn nhân phủ, đều thưởng cho có thứ bậc khác nhau.

— Những hoàng thân công, quốc công, quận công, ở kinh từ chánh tứ phẩm trở lên, ở ngoài từ tòng tam phẩm trở lên, và án sát sứ các tỉnh dưới tên không ghi giáng chức, đều thưởng gia một cấp ngang với quận công. Còn hàng văn ở trong kinh tại Bộ, Viện, Tự, các chính nha từ chánh thất phẩm trở lên ; ở ngoài từ tòng lục phẩm trở lên, và thổ trị châu, trị huyện ; hàng võ từ suất đội trở lên, đều thưởng cho một cấp tầm thường.

— Các quan viên lớn nhỏ ở trong kinh ngoài các tỉnh đã phải giáng lưu hay cách lưu thì không kể là phạm tội công hay tư, cũng là không chuẩn cho lấy công khác mà trừ đi, từ phải giáng 5 cấp lấy trở lên, đổi làm giáng 3 cấp, giáng 4 cấp đổi làm giáng 2 cấp, giáng 3 cấp đổi làm giáng 1 cấp, giáng 2 cấp, 1 cấp thì đều được khai phục ; phải cách lưu, thì đổi làm giáng 4 cấp đều được lưu lại làm việc.

— Quan viên trong kinh ngoài các tỉnh từ thất phẩm đến cửu phẩm, ai chưa được dự gia cấp và khai phục, thì đều thưởng 2 tháng lương tiền.

— Những giám sinh — tôn sinh ấm sinh học ở Giám và các cử nhân, võ cử, tú tài, sẽ nhận làm hành tẩu, hậu bổ, đều thưởng một tháng học bổng và lương tiền.

— Ở kinh, các vị nhập lưu thư lại ở các nha môn và 2 thừa ty phủ Thừa-thiên ; ở bên ngoài các vị nhập lưu thư lại ở 2 ty phiên, niết, đều thưởng cho một tháng lương tiền. Còn

https://tieulun.hopto.org

như các thuộc lại, lễ sinh, y sinh, tượng y, pháp lục (1), chiêm hậu (2), các ty-lại tạp ngạch, không cứ là ở trong kinh ngoài các tỉnh, có lương hay không lương, và lại dịch các phủ huyện, đều thưởng nửa tháng lương tiền.

— Các hạng biền binh chính ngạch ở trong kinh, ngoài các tỉnh và các thợ trong các cục và thợ dân được lệ chi tiền lương như thợ chính ngạch mà hiện đương làm việc, đều thưởng cho một tháng tiền lương. Còn hết thảy những binh phu tạp ngạch ở trong kinh, ngoài các tỉnh và lính trạm cùng những người giết trâu bò ở kinh, đều thưởng nửa tháng lương tiền.

— Năm Tự-đức thứ 1 này các thuế lệ về nhân đinh ruộng đất tiền thóc ở các địa phương đều cho rộng miễn.

— Các địa phương, các hộ biệt nạp, lệ không phải nộp thuế thân, thì hạng tráng đều thưởng mỗi người 1 quan 2 tiền ; nhân đinh già yếu thì thưởng cấp cho 1 nửa.

— Từ cuối tháng 12 năm Thiệu-trị thứ 6 trở về trước, tại các địa phương, phàm các thuế lệ về tiền thóc sản vật hiện còn thiếu ở dân và đong chịu thóc công hiện chưa trả xong, đều được khoan miễn.

— Về phủ Cam-lộ ở Quảng-trị, phủ Trấn-man ở Thanh-hóa, 4 phủ Trấn-ninh, Trấn-định, Trấn-tĩnh, Trấn-biên ở Nghệ-an và 2 huyện Cam-môn Cam-cát mới lệ thuộc vào phủ Đức-thọ ở Hà-tĩnh, những dân thổ ở các phủ huyện ấy về năm Tự-đức thứ 1 này phải nộp số thuế bằng bạc là bao nhiêu đều được giảm 5 phần 10. Về số thuế còn thiếu lại từ năm Thiệu-trị thứ 6 trở về trước là bao nhiêu đều tha miễn cả.

— Về các tỉnh Gia-định, Vĩnh-long, An-giang, các xã, thôn, phường nào bị xiêu tan điêu háo, trước đây bộ Hộ duyệt nghị chia hạng triển hạn, đã do đình thần xét nghị chưa xong, nay chiếu cho theo nghị cũ của bộ ấy, nơi nào nên triển hoãn

---

(1) Pháp lục : người học đạo thuật.
(2) Chiêm hậu : người xem thiên văn.

https://tieulun.hopto.org

một năm rưỡi, thì chuẩn cho triển hoãn 2 năm ; nơi nào nên triển hoãn một năm, chuẩn cho triển hoãn một năm rưỡi ; nơi nào nên triển hoãn 6 tháng, chuẩn cho triển hoãn một năm. Nhưng do quan địa phương sở tại dễ lòng vỗ về, cho dân sớm được yên họp. Còn các hạt gián hoặc có xã nào dân đinh điêu háo, mà đã khám rõ làm danh sách rồi, thì do bộ châu chước khoan triển niên hạn, để dân bị đau khổ được tươi tỉnh.

— Từ tháng 10 năm Thiệu-trị thứ 7, trở về trước, các hạng giản binh ở trong kinh, ngoài các tỉnh gián hoặc có khuyết ngạch, đã được gia hạn đòi gọi điền thế, thì trừ ra hạn cũ còn để 1 năm trở ra, không nên cho gia hạn nữa, còn thì đều hoãn cho đúng 1 năm, phải y hạn sung điền.

— Về bên văn, khoa thi hương theo lệ cứ lấy các năm tí, mão, ngọ, dậu ; khoa thi hội, cứ lấy các năm sửu, thìn, mùi, tuất mà cử hành. Nay chuẩn cho vào năm Tự-đức thứ 1, là năm mậu thân mùa thu mở ân khoa thi hương ; năm thứ 2 là năm kỷ dậu mùa xuân mở ân khoa thi hội.

— Về bên võ, khoa thi võ ở kinh, theo lệ cứ lấy các năm tí ngọ, mão, dậu cử hành. Nay chuẩn cho lấy năm Tự-đức thứ 1 là năm mậu thân mùa thu mở ân khoa thi võ ở kinh.

— Các địa phương có nhân sĩ nào tài đức giỏi giang mà ẩn dật ở nơi rừng núi, chuẩn cho quan thượng ti ở nơi ấy xét thực tâu lên, lượng cho bổ dụng.

— Các quan viên trong, ngoài đã can phạt bổng trừng phạt thì không kể là tội công hay tội tư và không chuẩn cho lấy công khác khấu trừ, cũng đều cho khoan miễn.

— Các quan viên văn võ trước can lỗi bị cách bãi, từ ngũ phẩm trở lên và quan văn từ lục, thất phẩm, gián hoặc có người do tiến sĩ, cử nhân xuất thân, trừ ra đích xác có thực trạng tham tang và tuổi từ 70 trở lên, thì không bàn đến nữa, còn thì do hai bộ Lại, Binh phân biệt làm danh sách tâu lên, chờ chỉ lượng cho lục dụng.

https://tieulun.hopto.org

— Các nhân viên có lỗi, đã phát giao đi gắng sức chuộc tội và sung làm binh thì chuẩn cho các thượng ty và quản viên ấy đều đem tinh tội trong bản án cũ, từ trước tới nay, có thực trạng cố gắng hay không? Làm danh sách do bộ làm bản tâu lên, đợi ban ơn cho.

— Từ mờ mờ sáng ngày mồng 3 tháng 10 năm Thiệu-trị thứ 7 trở về trước, phàm các tội phạm phải sung quân hay phát lưu trở xuống, không cứ là đã kết án hay chưa kết án, đều cho khoan miễn tha ra.

— Phàm các án bồi thường tang vật chưa đền xong, trừ ra kẻ nào đã rõ rệt có tình trạng xén bớt thiếu hụt thì không kể, còn thì ở kinh chuẩn do bộ Hình, ở các tỉnh ngoài đều do các thượng ti ấy, đều đem nguyên án đã can và số tang vật phải bồi thường, làm danh sách tâu lên, lượng cho khoan giảm.

— Ty Tam pháp năm nay đệ danh sách các án xét lại về mùa thu đã do đình thần xét lại chưa xong, nay cho miễn đình thần xét lại một lần. Duy trong trong có án nào tình có nên tha, chuẩn do đình thần trích ra đem tâu lên chờ chỉ cho khoan giảm.

— Những người Mên người Lạp nguyên trước bị chia ghép hoặc an trí làm dân, làm nô ở các tỉnh từ hữu kỳ trở vào phía nam, trừ ra người nào đã có sản nghiệp tình nguyện lại thì không kể, còn thì đều cho về đất cũ yên nghiệp làm ăn.

— Từ lúc mờ mờ sáng ngày mồng 3 tháng 10 năm Thiệu-trị thứ 7 trở về trước, phàm những thân thuộc kẻ can phạm bị tội lây thì án nào tên chính phạm đã bị xử trị hay đã bị chết rồi thì người thân thuộc ấy không kể là đã bắt được hay chưa, hoặc đã ra thú, đều chuẩn cho miễn phải tội lây.

Than ôi! Mệnh xa thẳm, không cùng cực, cảm đến hoàng khảo, cảm đến hoàng thiên! Đức cần thận mưu lâu dài, giữ lấy nhân dân, giữ lấy mạnh lớn. Ngự trị trong nước dựng làm khuôn phép, thu lấy mà ban phát ra; thi thố công việc, ban bố nhân ân, thể theo trời phải làm trước hết. Mong nhờ các vị thân huân, các đại thần tuổi già, đều cùng lo sợ hiệp

https://tieulun.hopto.org

nhau cung kính, giúp đỡ ta những chỗ không nghĩ đến ; các nhạc, mục, hầu, bá lớn nhỏ, làm việc giữ phép công, mong sao cho ta được đến thịnh trị.

Các ngươi đều chịu ơn sâu của nhà nước, nên nghĩ vâng theo di mệnh, cố giúp cho ta để báo ơn của tiên hoàng đế, cho thần dân trong nước cùng hưởng lấy phúc thăng bình, thì nhà nước ta thực có phúc tốt lâu dài đến ức muôn năm không cùng. Vậy bá cáo rộng khắp cho mọi người đều nghe thấy.

Ngày canh tuất, làm lễ thành phục (làm lễ ở điện Kiến-thành).

Ngày nhâm tí, làm sách vàng, ấn vàng, sách ngọc ấn ngọc (đều dự bị làm đại lễ tiến tôn miếu hiệu của tiên đế).

Bắc-kỳ làm sớ tâu nói : dòng sông yên sóng. (Đê điều năm ấy, gián hoặc cũng có chỗ vỡ, nhưng lại hàn khẩu được ngay, nên không đến nỗi hại lắm. Chuẩn cho chiếu lệ tạ thần và khen thưởng những người coi giữ sửa đắp đê, nơi nào khó làm thì lại thưởng thêm).

Cho cố mệnh lương thần, phụ chính đại thần, thái bảo, Văn-minh điện đại học sĩ, lãnh Binh bộ thượng thư, sung Cơ mật viện đại thần, quản lý Khâm-thiên giám, kiêm quản Quốc-tử-giám sự vụ, sung Quốc sử quán tổng tài, Tuy-thịnh bá Trương Đăng Quế thăng Cần-chính điện đại học sĩ, tiến phong làm Tuy-thịnh quận công ; phụ chính đại thần, Tiền quân đô thống phủ đô thống chưởng phủ sự, kiêm chưởng Tả quân sung thống chưởng thị vệ đại thần, chiếu quản cung giám viện các đẳng thái giám, Trung vũ tướng, An-viễn bá, Vũ Văn Giải tấn phong làm An-viễn hầu ;

Phụ chính đại thần, hiệp biện đại học sĩ, lãnh Công bộ thượng thư, sung Cơ mật viện đại thần, Trí dũng tướng, Tráng liệt tử, Nguyễn Tri Phương tiến phong làm Tráng liệt bá ; phụ chính đại thần, Lễ bộ thượng thư, sung quản lãnh thị vệ đại thần Lâm Duy Thiếp thăng hiệp biện đại học sĩ, các chức tỵ sung lãnh trước đều chiếu theo như cũ. Vì 4 viên ấy đều có di mệnh làm phụ chính vậy — (những trước được

https://tieulun.hopto.org

tấn phong chuẩn cho chiếu theo tước mới điền vào, đợi sau khi hết tang sẽ sai quan tuyên phong).

Khoa đạo là Phạm Xuân Quế tâu nói : « Đê điều thuộc tỉnh Hà Nội, sửa đắp nhiều chỗ không hợp, xin đem sự nghi trù tính cho sau này được tốt mà thi hành. Vua nói : « Đắp đê để chống nhau với nước sông, cố nhiên là người xưa đã thất sách. Nhưng sau khi đã có đê rồi, lại không thể nhất khái bác bỏ đi được, cần nên xét kỹ tình hình, châm chước theo sự thuận tiện của dân, mà phân biệt những chỗ đê nào nên bỏ, đê nào nên đắp cho xác đáng, mới là thỏa thiện. Tức như một hạt Hà-nội, 4 mặt giáp sông, những huyện ở thượng lưu hạ lưu, thế nước chảy siết, cố nhiên không thể không đắp đê để phòng nước to tràn vào để giữ cho dân ; còn các huyện ở giữa, thì thế đất rất thấp, nên cho tùy theo từng nơi sở tại, đắp qua con đê nhỏ, để giữ lúa chiêm, còn đến mùa nước to, để cho nước tràn qua đê vào cũng không hại gì, vì nước vào để thì lại rút ra sớm, thế phải như vậy. Từ trước tới nay vẫn làm như thế, nước không phí uổng, dân khỏi khó nhọc công không, mà cũng không có cái hại về việc đê vỡ. Thế mà gần đây tỉnh thần lại đem những đê đã bỏ xin sửa đắp lại, thành ra bị vỡ lở. Nay chuẩn cho viên tổng đốc tỉnh ấy là Tôn Thất Bật hội đồng với các viên bố án là bọn Vương Hữu Quang, Nguyễn Xuân Bảng đem các điều trong tập của khoa đạo tâu bày xét kỹ và khám lại, dò hỏi tình dân về việc các đoạn đê bỏ ấy nên để lại hay nên bỏ đi như thế nào, làm bản tâu lên chờ chỉ tuân hành.

Tả quân đô thống phủ đô thống, Ninh-lạc nam Nguyễn Tiến Lâm mất, tặng chức chưởng phủ sự, chiếu phẩm cấp tiền tuất và cấp thêm cho gấm màu, nhiễu màu, sa màu mỗi thứ đều 3 tấm, tiền 1.000 quan, sai quan đến tế.

https://tieulun.hopto.org

Ở cung Bảo-định có đề 4 chữ mỹ tự (1) là : « Thì (bên tả chữ « nhật », bên hữu chữ « tự ») hòa niên phong » quan dồng lý xin đổi tránh chữ húy. Vua nói : trong chốn tôn nghiêm, đã tuân chế tạo rồi, chuẩn cho cứ để nguyên.

Ngày canh thân phụng yên tử cung (2) của đại hành hoàng đế ở điện Long-an (từ điện Kiền-thành đến cung Bảo-định suốt một đường ấy vua đi bộ, các quan đại thần và thân công xin vua lên võng, vua đều khước từ).

Cho bố chánh sứ Sơn-tây là Trần Quang Chung thăng thự Binh bộ tả tham tri. Trước đây, Quang Chung lấy hàm thị độc sung làm chức tán thiện của hoàng tử, vua nghĩ tới công dạy bảo (3), nên có mệnh này.

Vua cho là lễ đăng-quang (4) đã thành, thân đến cáo yết các miếu và đạo cung ; lại phái cho quan người họ Tôn-thất đến Thanh-hóa để tế cáo Nguyên miếu [miếu thờ Triệu tổ] và miếu Trùng quốc công [sinh ra Triệu tổ].

Cho tiền những người tôn thất trong phủ Tôn-nhân, người họ ngoại, cung nhân các triều trước, vợ các thân vương, các mệnh phụ có thứ bậc khác nhau.

Cho các ông già ở phủ Thừa-thiên ngân tiền, có thứ bậc khác nhau. (2 tiết trên là ân điển đăng quang).

Hai tỉnh Quảng-nam, Quảng-ngãi bị bão lụt, nhân dân bị chết đuối, cấp cho tiền tuất có thứ bậc khác nhau.

Hai tỉnh Nghệ-an, Hà-tĩnh dân bị đói, sai quan ở khoa đạo là Lê Đức, Trần Gia chia đi hội đồng với quan tỉnh để chẩn cấp.

---

(1) Mỹ tự : chữ hay, chữ tốt đẹp.

(2) Tử cung : là quan tài, vì quan tài của thiên tử làm bằng gỗ tử.

(3) Câu này nguyên chữ Hán là « giáng trướng » tức là màn đỏ. Ngày xưa đời hậu Hán, Mã Dung ngồi trên nhà cao, buông cái màn đỏ, ở trước màn ấy làm chỗ dạy học trò, nên sau này dùng chữ « giáng trướng » (màn đỏ) để chỉ về thầy dạy học.

(4) Đăng quang : lên ngôi.

https://tieulun.hopto.org

Chuẩn cho dân hạt phủ Tây-ninh (thuộc Gia-định) chiêu mộ người lập ra 3 thôn Bình-nhuận, Bình-tứ và Bình-châu.

Tổng đốc Hà — Ninh (đô thống lãnh lâm tổng đốc) là Tôn Thất Bật, tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên là Nguyễn Đăng Giai, tổng đốc An — Hà là Doãn Uẩn, tổng đốc Định — An là Đặng Văn Thiêm đều xin lại kinh chiêm cận. Vua dụ nên gia tâm chỉnh lý, đốc sức quan lại, vỗ yên cõi biên, hòa hợp nhân dân, để cho địa phương được yên tĩnh đợi sau cùng cho triệu vào chiêm bái cũng chưa muộn.

Thự tổng đốc Nam-Ngãi là Mai Công Ngôn ốm xin nghỉ, cho thự Hữu quân đô thống phủ đô thống là Nguyễn Lương Nhân thay. Lương Nhân đến trước thềm rồng cáo từ xin đi. Vua dụ rằng : « Công việc 2 tỉnh ấy không nhiều lắm, duy có cửa biển Đà-nẵng là nơi tàu thuyền của phương tây đi lại, người nên tùy cơ ứng biến, không nên tự gây hấn ra trước, cũng không nên một chiều co lại. Về các người trong nước, theo tôn giáo Gia-tô, càng nên phòng cấm, nhất thiết không cho họ đi lại buôn bán với người phương Tây.

Bộ, Viện và Các hội đồng chấm những quyển văn của trường thi Nghệ-an, xét ra bọn cử nhân Lương Kim Huyên, tú tài Phan Công Nghệ, Nguyễn Trọng Đinh đều phạm qui thức của trường, xin tước bỏ tên trong sổ. Vua y cho.

Nghệ-an dâng sớ nói dân thổ ở huyện Man - soạn phủ Trấn-ninh trước đã bị xiêu tán, nay mới trở về được 300 tên ; trước năm Thiệu-trị thứ 5, thứ 6, nguyên còn thiếu thuế, xin tuân theo ân chiếu cho khoan miễn, còn số thuế năm nay cho triển hoãn đến sang năm sẽ thu. Vua y cho.

Chuẩn cho quan các địa phương về kinh làm lễ tiến hương [lễ phúng] (phó lãnh binh Quảng-nam là Nguyễn Cán, án sát Bình-định là Tôn Thất Thận ; thự lãnh binh Bình-thuận là Lê Công Đức ; phó lãnh binh Gia-định là Đoàn Quang Mật ; thự đốc Long-Tường là Trần Văn Trung ; thự bố chánh An-giang là Trần Văn Triện ; tuần phủ Quảng-trị là Lê Trường

https://tieulun.hopto.org

Danh ; án sát Nghệ-an là Phạm Bá Thiều ; phó lãnh binh Thanh-hóa là Nguyễn Đình Phúc ; lãnh binh Hà-nội là Lê Viết Chuyên ; bố chính Hưng-yên là Đỗ Quang Thư ; thự lãnh binh Hải-dương là Tôn Thất Tuệ; thự phủ Hưng-hóa là Lê Nguyên Trung ; án sát Bắc-ninh là Trần Khắc Uẩn ; thự phủ Lạng — Bình là Trần Ngọc Lâm).

Sai các địa phương tâu bày những tình trạng đau khổ của dân gian. Dụ rằng : duy trời yêu thương dân, duy vua vâng theo trời. Trẫm đương tuổi trẻ thơ, vâng nối nghiệp lớn chăm chăm lo sợ, không dám rỗi yên. Rất nghĩ bốn biển rất rộng, triệu dân rất đông, phàm những điều u ẩn, chưa hay biết hết mà các quan địa phương bên ngoài, có trách nhiệm thân dân, đều là tai mắt của triều đình ký thác, sự nghe thấy càng rõ ràng. Nay chuẩn thông dụ cho bọn đốc, phủ, bố, án các tỉnh, đều chiếu theo những tình trạng đau khổ của dân gian trong hạt, gián hoặc ở trên bị che lấp, không biết đến, ở dưới chưa được thấm nhiều ân trạch, thì cứ thực tâu bày, chớ trẫm xuống chỉ, tùy việc sửa chữa, ngõ hầu dân sinh đều thỏa mãn, gốc nước được vững yên, cả nước hưởng phúc tốt, toàn cõi được thái hòa, đó là điều mà lòng trẫm rất mong mỏi vậy.

Binh khoa chưởng ấn là Đặng Minh Trân dâng phong thư dán kín bày tỏ 3 điều :

Điều thứ nhất là : giữ bền căn bản của nước (nghĩ xin phép duyệt đinh tuyển lính, hễ nơi nào dân đông thì tuyển tăng lên, nơi nào dân điêu háo thì tuyển bớt đi, không được nhất khái theo lệ chia từng thành bắt phải tăng tục, và cũng bắt tắt phải chia từng thành để nghị xin thưởng phạt. Lại đem việc mua hàng theo thị giá, xin cứ giao cho hộ buôn kiếm mua, chiếu theo giá chợ mà cấp phát, không được chia bổ cho dân xã. Quan ở bộ cũng đừng nhất khái cho là mua giá đắt mà hạch bác đi).

Điều thứ hai là : sửa sang quân chính (xin thông dụ cho trong kinh, ngoài các tỉnh, chiếu theo hàng tháng số binh tại ban chia làm 2 phần, một phần thì hàng ngày huấn luyện,

https://tieulun.hopto.org

một phần thì sai phái làm công việc. Đến ban sau thì một nửa nguyên thao diễn ấy đổi làm việc. Nếu công việc bề bộn, thì đến lúc ấy sẽ tâu xin lượng bất bọn đã mãn ban về nghỉ phụ làm, để cho khó nhọc và nhàn rỗi được đều nhau. Điều thứ ba là : lâm vững mạnh bờ cõi ngoài biển :

(xin thông dụ trong kinh ngoài tỉnh, chiếu các cửa biển, chỗ nào mà tàu thuyền phương tây có thể ra vào được, thì bất kỳ đóng đồn phải phòng giữ nghiêm ngặt hơn lên, để không được tự tiện chạy vào. Còn lệ hàng năm phái đi đường biển, xin nên đình chỉ).

Vua nói : trẫm buổi đầu mới lên ngôi, đã chuẩn cho đình thần có nghe thấy sự gì, cứ thực tâu bày cho rõ ràng, lời Minh Trần tâu bày tuy chưa đúng lắm, nhưng có ý nghĩ thì tất để đạt lên, khá nên truyền chỉ khen thưởng.

Tiết lập đông, ban cho áo rét (theo lệ ban cho).

Mùa thu năm ấy phủ Thừa-thiên lúa ruộng thu hoạch tốt, còn chỗ nào có bị tai thương gì thì thuế tô chiếu hạng tha hay giảm cho có thứ bậc khác nhau.

Tháng 11, bộ Lễ bàn tâu tôn-danh của hoàng mẫu và tên húy của vua xin kê các chữ phải kinh kiêng thành tập tiến trình. Vua xem lời bàn, nguyên tên vua đã đổi làm chữ (bên tả bộ thủy bên hữu chữ cộng [tức là chữ Hồng 洪] và chữ bên tả chữ nhân, bên hữu chữ nhâm [tức là chữ Nhậm 任]. 2 chữ này và các chữ một nửa bên cạnh có chữ húy cũng đều xin đổi dùng chữ khác.

Vua dụ rằng : người xưa kiêng tên gọi chứ không kiêng tên chữ, điển lễ có thể kê cứu được, còn các chữ một nửa bên cạnh có chữ húy cùng với chữ chính không giống nhau, bộ bàn hết thảy cấm chỉ, đổi dùng chữ khác, thì nghĩa chữ không khỏi có sai khác, há có thể làm công luận cho muôn đời được ư? Bèn đổi định chữ đã đổi là chữ bên tả bộ thủy, bên hữu chữ cộng [浒] và chữ bên tả chữ nhân, bên hữu chữ nhâm [壬]. 2 chữ, và các chữ một nửa bên cạnh có chữ húy khi làm văn thì chuẩn cho cứ dùng, nhưng không

https://tieulun.hopto.org

được dùng liền 2 chữ ấy với nhau [tức là Hồng Nhậm liền nhau, lại mỗi chữ đều bớt đi một nét, cũng đủ tỏ ra kính trọng, không phải đổi dùng chữ khác. Nhưng khi đọc thì phải đọc tránh âm và tên người tên đất không được mạo dùng. để hợp với lễ ý. Còn những chữ nên kiêng tránh, theo nghị mà thi hành.

— Kính gặp chữ tôn danh của hoàng mẫu, khi viết chữ thì gia thêm ba cái gạch nháy [𠂇] lên đầu, khi đọc thì tránh âm, tên người tên đất không được mạo dùng. Phàm 2 chữ này : một chữ bên tả chữ nữ, bên hữu chữ cẩng [tức là chữ « hằng » [姮] (chữ bên tả chữ nữ bên hữu chữ thường tức là chữ thường [嫦], một chữ bên tả bộ thủy bên hữu chữ cáo, tức là chữ « hiệu » [浩].

Kính gặp chữ tôn tự tên vua, khi làm văn thì đổi dụng chữ khác khi đọc thì tránh âm, tên người tên đất không được mạo dùng. Một chữ bên tả chữ nhật bên hữu chữ tự tức là chữ thì [晷]. đổi dùng là chữ « tự », (chữ trên chữ sơn, chữ dưới chữ nhật tức là chữ thì [晷]. Lại như nói về thời khắc v.v... thì chiếu theo nghĩa chữ được thông hoạt. Phàm những chữ cần đổi, thì nghĩa rất rộng đều theo lệ đó mà suy ra. Lại những chữ đồng âm mà chữ viết khác, thì khi làm văn cho làm, duy có khi làm đọc và tên người tên đất thì đều phải tránh).

Ấn « Đại Nam hiệp kỷ lịch đã đúc xong, bá cáo trong ngoài (vì ấn cũ gặp chữ tôn húy, cho nên đổi đúc ấn mới).

Ngày rằm là ngày tân mão, làm tiết đông chí (buổi ngày tốt tiết đông chí (1) vừa cùng với lễ ăn tiến ngày rằm gặp nhau, kính làm lễ dâng lên một thể). Vua mặc lễ phục kính đến bàn thờ tiên đế ở điện Long-an làm lễ.

---

(1) Tiết đông chí thuộc về ống luật Hoàng chung (tức tháng 11 âm Lịch). luật Hoàng chung ống rất dài, cho nên gọi là « lý trường » dựng vào ống dài.

https://tieulun.hopto.org

Ngày nhâm dần, kính dâng tôn thụy của Đại hành hoàng-đế. Trước đây sai bàn dâng tên thụy. Dụ rằng : các bậc minh-vương thánh-đế đời xưa, công đức thịnh nhiều, tất phải có xưng hiệu rõ ràng tốt đẹp để tỏ rõ đến muôn đời về sau xưng là trời mà đặt tên thụy, là điển lễ rất lớn vậy. Kính nghĩ : hoàng khảo, đại hành hoàng đế ta, lấy tư chất thánh minh, nối cơ nghiệp to lớn, một lòng sợ siêng chăm lo lắng, trăm việc chấn chỉnh sửa làm. Đem lòng kính để thờ trời, thì tế lễ đàn xã, đàn giao rất là nghiêm cẩn ; theo đạo hiếu để thờ cha mẹ, thì nghi tiết ở điện ở miếu đều rất kính thành. Về việc tôn phụng đao cung, thì vui múa áo màu, quạt nồng đắp lạnh. Kính phụng bàn thờ tiên đế, thương xót hết lòng. Thực là thịnh tiết của đế vương, mà trong sử sách chưa từng thấy chép vậy. Lấy ơn huệ để hòa mục trong họ, mà tiệc hậu đãi thứ bậc được mở ra ; lấy lễ độ để đối đãi bầy tôi, mà lòng tin cảm lẫn nhau càng bền mãi. Về việc yêu thương dân, thì hằng năm tha thuế, ơn cứu giúp đã nhiều ; về việc lấy nhân tài thì liền năm mở khoa, đường kén chọn khá rộng. Trong việc nông thì khi cầu mưa, khi đảo nắng trước thời trời mà không trái đạo trời, thương việc hình thì xét sổ án hoãn vòng tên (1) đức hiếu sinh thấm khắp lòng dân chúng. Nối văn giáo thì thi văn các tập, lời văn ngự chế rõ ràng ;

Nối võ công thì Chân-lạp dẹp yên, giữ theo chức cống kính cẩn. Trong khoảng 7 năm, sớm chiều lo nghĩ, thường như một ngày đóng mở. Kiền khôn thi thố rất lớn. Khiến cho đức lớn thần minh rõ ràng, ơn sâu thấm khắp. Số dân thêm lên hàng trăm vạn, điềm lành ứng đủ mười phần mười. Trong thì Nam Bắc 2 kỳ, đều được yên thịnh, ngoài thì Thủy, Hỏa 2 nước, cùng đến chầu theo. Sáng tỏ công nghiệp của

---

(1) Khi xét án về mùa thu, dâng danh sách các tội nhân bị xử tử lên vua xét, tên nào nên đem hành hình, thì vua vòng tên ra. Hoãn vòng tên, tức là hoãn lại mùa thu năm sau sẽ xét lại.

https://tieulun.hopto.org

người trước chứa chất đã lâu ; để nhiều mô liệt cho người sau rõ rệt theo mối. Phàm chính tốt phép hay của đế vương đời trước, đến hoàng khảo ta mới càng làm cho tinh tế rõ ràng ; những công lớn mưu song của liệt thánh nước nhà, đến hoàng khảo ta mới càng chứng tỏ nơi theo khéo giỏi. Rỡ ràng thay ! lớn lao thay ! thực khó mà tôn xưng danh hiệu. Còn như lo tính sâu xa, dự làm mưu kế cho xã tắc đến nơi đến chốn, thì khi tựa kỷ ngọc, nói ra mệnh lệnh cuối cùng, châu vào tờ di chiếu, dạy khuyên cặn kẽ, không việc gì là không rất chu chí mà trong khi truyền trao, lại càng nhàn rỗi yên ổn kỹ càng mà quang minh, chính đại như thế!

Rỡ ràng bát thánh, dấu tay viết hãy còn ; thăm thẳm trời xanh, muốn vin kêu không kịp. Than ôi đau thương thay! Ta là người tuổi còn thơ trẻ, kính chịu cơ nghiệp lớn lao, tất nghĩ lòng hiếu làm cho cha mẹ rỡ ràng, không gì lớn bằng truy tôn danh hiệu ; mà ý nghĩa soạn đặt tôn hiệu tốt đẹp, cần phải theo công luận mọi người.

Hoàng khảo ta công đức thánh thần thịnh tốt như thế. Nay kính theo điển cũ dâng miếu hiệu là Hiến-tổ. Để cho trên vẻ vang các tiên tổ, dưới tỏ bảo người đời sau, về việc nên bàn dâng tôn thụy tôn hiệu, chuẩn cho phủ Tôn-nhân truyền họp các hoàng thân, hội đồng các quan văn võ đại thần và bộ, viện, quán, các, đều chuẩn cho dự bàn, cần nên xét kỹ điển lễ, tham chuẩn cổ kim, cốt cho đến rất thỏa đáng.

Ta đem thụy hiệu ấy xin mệnh lệnh ở đàn Nam-giao, nhà Thái miếu và kính dâng lên trước bàn thờ, ngõ hầu giãi tỏ được chút lòng thành không bỏ bến mà dưới yên được lòng tư mộ của thần dân vậy.

Các quan hội đồng soạn đặt, đến đây tâu xin kính dâng tôn thụy tốt đẹp là : Thiệu thiên long vận, chí thiện thuần hiếu, khoan minh duệ đoán, văn trị võ công, thánh triết Chương hoàng đế, miếu hiệu là Hiến-tổ, vua y theo. Bèn đem sách vàng, ấn vàng dâng tôn thụy. Lời trong sách vàng rằng : Thần nghe : thánh đế minh vương đời xưa công cao đức lớn,

https://tieulun.hopto.org

tất có tôn hiệu rực rỡ, xưng hô tốt đẹp, tiến dâng đến trời, chép ghi vào sách, để tỏ bảo mãi lâu dài là điển lễ rất lớn vậy.

Kính nghĩ : Hoàng khảo đại hành hoàng đế bệ hạ. Việc làm hợp với trời đất, đạo lớn noi theo tổ tiên ; được hoàng thiên yêu mến, gặp vận thái hanh thông. Sáng tỏ đức minh, đổi mới cho dân, nối sáng tốt công thánh học ; tôn kính bề thân, hưởng tế thượng đế, hiếu kính thông đến thần minh. Về yêu thương nhân dân, thì ban phúc gia ơn, có một trăm sáu mươi điều khoản ; về cẩn thận việc hình, thì tha lỗi xá tội, cho bảy vạn ba nghìn dân đinh.

Việc kẻ lại, tình của dân, soi xét hết việc nhỏ nhặt, mưu ngoài biên, kế của nước thi thố đều được hợp nhau ! Muôn phương công việc sửa sang, lo tính đều chu đáo ; đâu cũng thấu. Tám quyền (1) khuyên răn tỏ rõ, lấy nghĩa để ngăn ngừa. Thơ thì mở đầu cho muôn đời sau, văn thì giúp tỏ sau kinh sách (2).

Rộng dưỡng khoa cử, để thực hiện người tài giỏi, sửa sang lễ nhạc để tô điểm cuộc thái bình, việc chính trị trong nước đã tưởng, công đánh dẹp bên ngoài cũng mạnh. Nơi góc núi cũng được yên tĩnh, nơi bờ biển cũng đều lặng yên. Ngành về phương Nam mà giặc Xiêm trốn đi đêm đánh sang phía tây mà nước Lạp dâng lễ cống. Sông Ngân rửa áo giáp súng đồng, ghi công lao. Trị đã định, công đã nên, ơn sâu dày, đức thấm khắp, rỡ ràng thay ! rộng lớn thay ! Rốt cuộc phải mà rất tốt đẹp vậy.

Đến như, kín đáo suy nghĩ nghiêm kính xét mình ; khi hòm vàng chứa tờ bói bệnh nhà vua (3), vẫn cố gắng đến mọi

---

(1) 8 quyền là : quyền cho tước, quyền cho lộc, quyền cho, quyền xếp đặt, quyền để sống, quyền cướp lấy, quyền bỏ và quyền giết. (Xem Chu lễ, thiên quan đại tể).

(2) 6 kinh : Thi, Thư, Dịch, Lễ, Nhạc, Xuân thu.

(3) Ngày xưa Thành vương nhà Chu bị ốm, Chu công bói bệnh của Thành vương được tốt, và làm tờ khấn xin lấy mình thay cho Thành vương, để tờ khấn ấy vào trong hòm chằng dây vàng.

TÌM SÁCH CŨ VN

https://tieulun.hopto.org

công việc, lúc kỷ ngọc nói ra mệnh lệnh sau rốt còn chăm chú mở bảo người sau. Còn về nguồn tính mạng của trời, người, kế lâu dài của nhà nước, lại được yên tường tĩnh định, chính đại quang minh, đến như thế, nếu không phải là bậc nghiên cứu sâu xa của thiên hạ, thì ai có thể dự vào đấy được. Tốt đẹp lắm thay! Càng trời càng lớn, trị vận buổi đầu, căn bản ở điều rất phải, thể theo ở lòng trọn hiếu. Lấy lượng rộng mà trị dân, đem trí sáng để xét việc, lấy trí tuệ để làm việc, lấy quyết đoán để thành công. Lời văn hay có thể dọc dất ngang trời, công võ giỏi làm cho yên dân hòa chúng. Duy có bực thánh mới nên tài giỏi, chỉ có bực triết làm ra khuôn mẫu. Đức thịnh công lớn lắm thay.. Trời rộng lớn không thể nào đanh hiệu được, chỉ trông sông Vân-hán (1) là văn chương, thánh nhân đức lớn thực khó mà hình dung nổi, chỉ thấy rõ ràng có văn chương. Thực là thánh nhân bắt chước trời để làm khuôn phép cho muôn đời. Phô trương khôn hết, cảm mộ sao cùng! Khen đức tôn danh, kính theo thường điển. Kính chọn ngày tốt, xin mệnh lệnh ở đàn Nam-giao nhà Thái-miếu, thân đem phủ Tôn-nhân và các quan văn võ kính đem sách vàng dâng tôn thụy là : Thiệu thiên long vận, chí thiện thuần hiếu, khoan minh duệ đoán, văn trị vũ công, thánh triết, Chương hoàng đế, miếu hiệu là Hiến-tổ.

Cúi xin :

Sáng soi thấu đến, để phúc rỡ ràng ; nhận lấy tên hay, lâu cho nhiều phúc. Giúp cho cơ nghiệp nước nhà bền vững lâu dài hàng ức muôn năm. (Trong ngọc sách thì viết là kính dâng ngọc sách). Sau ngày làm lễ một ngày, xuống chiếu ban ơn gồm có 19 điều :

— Hoàng thân công, quốc công, quân công, và trong kinh ngoài các tỉnh, quan văn từ tứ phẩm, võ từ tam phẩm trở lên, dưới tên hiệu không chưa là giáng cấp, thì đều thưởng gia cho một cấp.

---

(1) Vân-hán : tức sông Ngân-hà.

https://tieulun.hopto.org

— Trong kinh ngoài các tỉnh, văn từ ngũ phẩm, võ từ tứ phẩm trở xuống đều thưởng cho một tháng lương tiền.

— Hoàng thân chưa phong tước công, đợi mãn 3 năm chuẩn giao phủ tôn nhân hội đồng với Lễ bộ bàn tâu, xin chỉ sách phong.

— Tôn thất viên nhân, nếu có người nào văn học giỏi giang, tài nghệ hơn người, thì không kể là đã làm quan hay chưa, đều do phủ Tôn-nhân sát hạch rồi làm bản dâng tâu, lượng cho cất dùng.

— Lăng tẩm của đế vương các đời do quan địa phương khám xét, nếu có đồ nát khuyết liệt thì cho thuê dân sửa chữa cho hoàn chỉnh ; nhưng nghiêm cấm những dân sở tại không được xâm phạm và đến đó kiếm củi, để tỏ ra đạo ưu hậu.

— Các từ đường lăng tẩm ở kinh, đều sai quan đến tế một tuần.

— Những thần kỳ trong toàn quốc đã được phong tặng, chuẩn cho các quan địa phương chiếu theo điển lệ cũ để khai sự tích, làm danh sách tâu lên chờ chỉ cho phong tặng. Còn vị nào chưa được phong tặng, mà xác hệ là chính thần, có sự tích rõ ràng, hoặc có sắc cũ, cũng chuẩn cho do quan địa phương xét rõ kê khai thành danh sách dâng lên, do bộ xét bàn, làm bản tâu lên, lượng cho phong tặng.

— Những quan viên trong kinh, ngoài các tỉnh, nhân việc công bị lầm lỗi đã được giáng cấp, cách lưu, thì người nào phải giáng 4 cấp trở lên, đổi làm giáng 3 cấp ; người nào phải giáng 3 cấp, đổi làm giáng 2 cấp ; người nào phải giáng 2 cấp, đổi làm giáng 1 cấp ; người nào phải giáng 1 cấp cho được khai phục cả. Người nào bị cách lưu, đổi làm giáng 4 cấp, vẫn được lưu lại làm chức việc.

— Gia miếu ngoại trang thuộc huyện Tống-sơn là thang-mộc ấp (1), gia ơn thưởng tiền 1.000 quan.

---

(1) Thang mộc ấp : chỗ đất của nhà vua tắm gội.

https://tieulun.hopto.org

— Những thuế lệ tiền thóc về dân đinh ruộng đất ở huyện Tống-sơn, trừ ra số sang năm nên thu bao nhiêu, đã có ân chiếu đều khoan tha cho thì không kể, nay chuẩn cho đem thuế lệ tiền thóc về ruộng đất dân đinh của huyện ấy thuộc 2 năm Tự-đức thứ 2, thứ 3 phải nộp là bao nhiêu, và từ năm Tự-đức thứ 1 đến năm thứ 3, hết thảy các sai dịch đều cho miễn cả.

— Các địa phương có những người hiếu tử, thuận tôn, nghĩa phu, tiết phụ, thì các thượng ti ấy hỏi xét cho kỹ càng, đem việc tâu lên, giao bộ xét tâu, chờ chỉ nêu khen.

— Ba tỉnh Thanh-hóa, Nghệ-an, Hà-tĩnh gần đây gặp phải bão lụt, lúa ruộng tổn hại, dân gian có phần quẫn bách, về số tiền thóc của 3 huyện ấy nên thu vào vụ đông năm nay, trừ ra những nơi hiện có phân số về tổn hại, thì đợi khám xét xong kinh dệ lên được dự tha giảm thì không kể, còn xã nào phải nộp là bao nhiêu, đều gia ơn hoãn lại đến mùa hạ năm Tự-đức thứ 1 sẽ nộp, để dân bị đau khổ được tươi tỉnh lại.

— Hà-nội, Ninh-bình, Nam-định, Hưng-yên, Hải-dương 5 tỉnh, gần đây nhân bị nước lụt tổn hại, quan các tỉnh ấy tâu xin cứu chữa, trừ ra tỉnh Nam-định, các xã thôn nào hiện không bị tổn hại thì thóc tô phải nộp thực sắc [bằng thóc] và 17 huyện thuộc tỉnh Hải-dương bị tai nạn hơi nhẹ là: Cẩm-giàng, Thanh-miện, Vĩnh-lại, Vĩnh-bảo, Gia-lộc, Tứ-kỳ Chí-linh, Thanh-lâm, Thanh-hà, Tiên-minh, Nghi-dương, An-dương, Kim-thành, An-lão, Giáp-sơn, Đông-triều, Thủy-dương, nên thu một thành bằng thóc thật, thì lập tức chiếu thu, thì không kể, còn các xã thôn các huyện thuộc các hạt bị tai nạn thì số thóc gạo phải nộp về vụ mùa năm nay và vụ chiêm sang năm sẽ phải nộp và số còn thiếu lại là bao nhiêu, đã chuẩn cho dân chiếu theo giá gạo kỳ tháng 10 mà chiết nộp thay bằng tiền rồi, nay gia ơn cho các hạt ấy, những số thóc gạo phải nộp mà trước đã chuẩn cho dân chiết nạp ấy, đều hoãn đến vụ

https://tieulun.hopto.org

chiêm năm Tự-đức thứ 1 mới sẽ đem nộp thực sắc. Đến kỳ ấy nếu có xin chiết nạp bằng tiền cũng cho chiếu theo giá gạo tháng 10 năm nay chiết nạp bằng tiền, cho dân được tiện. Lại một tỉnh Hà-nội, trước bị vỡ đê, sau gặp nhiều lần mưa lụt, dân gian có phần quẫn bách, tỉnh thần ấy đã xét nghiệm tâu xin. Vậy số tiền thuế vụ đông năm nay và vụ hạ sang năm số lưu khiếm phải theo là bao nhiêu, cũng cho hoãn đến vụ hạ sang năm hãy thu, cho dân đỡ cấp bách.

— Đến năm Tự-đức thứ 1 là năm mậu thân, 10 tỉnh hạt là Bình-định, Phú-an, Khánh-hòa, Bình-thuận, Gia-định, Biên-hòa, Vĩnh-long, Định-tường, An-giang, Hà-tiên, theo lệ đến kỳ duyệt đinh tuyển binh, nay cho đình chỉ một lần. Nhưng do các tỉnh viên ấy chuyển sức cho các phủ huyện tổng, lý trong hạt biết : phàm nhân dân ai là người già yếu bệnh tật nên được đem vào hạng ấy (1) thì cho làm đơn bẩm xin đem vào hạng [già yếu tật bệnh] và người mới về, mới đến tuổi, cũng đều theo sự thực mà tục khai vào sổ không được ẩn giấu. Theo đó mà làm, khi việc xong thì đem nhân số trong cả hạt, người đem vào hạng và người tục đều cộng là bao nhiêu, làm thành danh sách thông qui do bộ tra xét lưu chiểu.

— Về năm Tự-đức thứ 1, các tỉnh Nam-kỳ và từ Hà-tĩnh trở ra ngoài bắc, các thuế lệ cửa quan, bến đò đều chuẩn cho tha nộp một năm. Còn về mùa đông năm nay nên cho lãnh trưng và đổi phái người ngồi thu, thì chuẩn cho đình chỉ.

— Từ cuối tháng 12 năm Thiệu-trị thứ 6, trở về trước, những dân Thanh, Nùng, Mán, Thổ ở các địa phương, hiện còn thiếu lệ thuế, trừ ra phủ Cam-lộ ở Quảng-trị, phủ Trấn-man ở Thanh-hóa, và 4 phủ Trấn-ninh, Trấn-định, Trấn-tĩnh, Trấn-biên cùng là hai huyện Cam-môn, Cam-cát mới thuộc về phủ Đức-thọ ở Hà-tĩnh những thổ dân, lưu khiếm thuế lệ

---

(1) Đem vào hạng : tức là người đến tuổi đem vào hạng đinh tráng, người già đem vào hạng lão nhiêu v.v...

https://tieulun.hopto.org

bao nhiêu, đã có ân chiếu, đều cho miễn thì không kể, còn những làng Minh-hương ở các hạt, người nước Thanh, người Nùng, dân Mán, dân thổ, thuộc hộ, khách hộ, hiện thiếu lại bạc tiền thuế lệ bao nhiêu, chuẩn cho bộ Hộ làm danh sách tâu lên chờ chỉ lượng cho tha hoặc giảm.

— Từ cuối tháng 12 năm Thiệu-trị thứ 5 trở về trước, thuế các mỏ vàng bạc và sắt luyện, hiện còn thiếu lại bao nhiêu, chuẩn cho bộ Hộ làm danh sách tâu lên, chờ chỉ lượng cho tha hoặc giảm.

— Từ ngày 26 tháng 11 năm Thiệu-trị thứ 7, trở về trước, phàm các tù phạm tội xử tử và người can phạm còn bị giam giữ, trừ ra những người nào đã ghi vào danh sách xét xử mùa thu năm nay và đã giao cho đình thần xét bàn thì không kể, còn thì chuẩn cho ti Tam pháp hội đồng cứu xét tội trạng án cũ cho rõ ràng châm chước bàn tâu, chờ chỉ khoan giảm.

— Từ ngày 26 tháng 11 năm Thiệu-trị thứ 7 trở về trước, phàm các tội phạm can án trốn đi, không kể là thủ phạm hay tòng phạm, có kẻ nào biết hối tội quay trở về, thì cho ra thú ở các quan địa phương, hạn trong 6 tháng trở lại, nhưng do các thượng ti ở các địa phương ấy đem hết tội trạng tên tuổi quê quán của các tên ấy làm danh sách đệ lên, do bộ làm bản tâu lên đợi chỉ cho khoan giảm).

Ngự sử là bọn Trần Văn Ý, Võ Trị bày tâu. Cho rằng : tự trước tới nay, ngày lẻ ngày chẵn, các nha ở 6 bộ đều phải sớm chiều vào tả vũ trực hầu, trong khi làm việc, sợ có chậm trễ. Xin cho ngày lẻ thì cho với các quan vào hỏi, ngày chẵn thì theo lệ thuộc viên vào ứng trực, Ấn quan chuẩn cho ở nha làm việc, thì các công việc mới có thể nhanh chóng được. Lại nói : giúp ích tinh thần trí tuệ cho người, không gì bằng sách vở. Xin cứ ngày chẵn cho với các phụ chính đại thần và các ấn quan ở bộ, viện, ai là người học hành khá giỏi, nghĩa lý rộng khắp, thì cho vào cùng giảng nghĩa kinh sách và bàn đường lối chính trị. Nhân đó mà bàn luận đến việc hay dở

https://tieulun.hopto.org

của đời xưa đời nay, và xem xét đến sự u ẩn của dân tình. Như thế thì thánh học ngày tiến không cùng vậy. Vua khen phải, thưởng cho mỗi người một tấm lụa.

Qui mão (ngày 27). là ngày thánh đản của đao-cung. Vua mặc áo lễ phục để làm lễ (ngày tháng 9 kính gặp ngày quốc tang đại lễ, đã chuẩn cho từ tháng ấy đến tháng 9 sang năm, do phủ Tôn nhân nghĩ phái cho các thân phiên (1), các tước công vâng chiếu lễ tiết kính tới đao-cung làm lễ. Duy có ngày đản này và ngày mồng 3 tết chính đán sang năm, thì hoàng thượng đến làm lễ. Còn như lễ đại tiểu tường (2) lễ đàm (3) và lễ thăng phụ (4), sẽ chuẩn định sau.

Tháng 12 ngày mồng một ban ra ngày sóc [tức là ban lịch] (tham chiếu điển lệ năm Minh-mệnh thứ 1 và năm Thiệu-trị thứ 2 làm lễ. Lệ ân-tiến ngày mồng 1 ấy vâng hoãn đến ngày mồng 2).

Phó lãnh binh quan ở An-giang là Hồ Đức Tú tuân đệ sắc thư và các hạng thưởng cho vua nước Cao-miên là Xá Ong Gian và quận chúa Ngọc Vân — (ân điển về lễ đăng quang, nước Thủy-xá, nước Hỏa-xá cũng được như thế).

Ngày tân hợi, làm lễ đi cáo yết các lăng. (Lệ cũ khâm phái làm lễ thay). Vua cho là buổi mới lên ngôi, bắt đầu ngự loan-giá, thân đến cáo yết lăng Thiên-thụ, lăng Thiên-thụ hữu lăng, lăng Thụy-thánh, lăng Trường-cơ. Lại đến yết cáo Hiếu-

---

(1) Thân phiên : tức là anh em chú bác với vua, đã được phong làm phiên vương ở phủ riêng.

(2) Đại tường : là giỗ hết ; tiểu tường : là giỗ đầu.

(3) Lễ sau lễ đại tường 3 tháng, bỏ hết đồ tang.

(4) Lễ dâng thần chủ lên thờ ở Thái-miếu.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

lăng, lăng Cơ-thánh, lăng Hiếu-đông (1). Làm lễ xong, loan giá trở về, thưởng cho những người theo hầu và quân lính đều có thứ bực khác nhau. Vì còn ở trong khoảng 27 tháng quốc tang, nên các dân xã ở 2 ven đường đều được miễn phải đặt hương án khi đón khi tiễn.

Hoàng thân, phủ Tôn-nhân và các quan văn võ trong ngoài xin tấn tôn hoàng mẫu. Vua đem việc ấy tâu lên, hoàng mẫu đinh ninh không cho, truyền lệnh hãy đình việc ấy. (Vì là linh cữu của đại hành hoàng đế còn quàn, đương ở lúc buồn thương). Và bảo rằng : hoàng đế nên lo về việc nối chí theo việc của tiên vương ; các thân huân, nguyên lão nên hết lòng giúp rập, để đón mãi lấy hạnh phúc nước thái dân yên, chi thế là vui thôi. Vua không dám trái lời truyền bảo bèn đem ý của hoàng mẫu truyền dụ, phải đợi thông sẽ hay. Cho Hình bộ hữu tham tri là Bùi Quĩ (nguyên là Bùi Ngọc Quĩ, đến đây đổi làm Bùi Quĩ) sung làm chánh sứ sang nước Thanh. Lễ bộ hữu thị lang là Vương Hữu Quang, Quang-lộc tự khanh (nguyên sung sử quán toản tu) là Nguyễn Du làm phó sứ, đi sang báo cáo việc quốc tang. Rồi sai phát quốc thư giao cả cho sứ bộ ấy đệ sang, khẩn xin sai sứ đến kinh đô, cử hành lễ lớn về việc bang giao. Đó là theo lời Nguyễn Đăng Giai, Tôn Thất Bật tâu xin vậy. (Nguyễn Đăng Giai tập tâu rằng : nước ta từ nhà Lê trở về trước, quốc hiệu gọi là Annam, đóng đô ở Thăng-long, cho nên lễ bang giao của các triều, đều thi hành ở đấy cả. Đó là chính lý. Liệt thánh hoàng đế ta dựng mở cõi Viêm-bang, nguyên cùng với nước An-nam riêng làm một nước. Thế tổ Cao hoàng đế ta, cõi bờ thống nhất, đóng đô

---

(1) Lăng Thiên-thụ : tức lăng Thế tổ Cao hoàng đế (Gia-long).
Lăng Thiên-thụ hữu lăng : tức lăng Thuận-thiên Cao hoàng hậu.
Lăng Thụy-thánh : tức lăng Hiếu Khang hoàng hậu.
Lăng Trường-cơ : tức lăng Thái-tổ Gia dụ hoàng đế.
Hiếu-lăng : tức lăng Thánh tổ Nhân hoàng đế (Minh-mệnh).
Cơ-thánh lăng : tức lăng Hưng tổ Hiếu khang hoàng đế.
Lăng Hiếu-đông : tức lăng Tá thiên Nhân hoàng hậu.

https://tieulun.hopto.org

ở Phú-xuân. Buổi đầu trong nước dẹp yên, thông hiếu sang nhà Thanh, trước hết cải chính quốc hiệu, gọi là nước Việt Nam, đô ấp đều mới, không còn như Đinh, Lý, Trần, Lê cũ nữa. Thăng-long ở nhà Lê làm Đông-đô, ở ngày nay là một tỉnh thành, việc khác thế khác, người Thanh sao được giữ chỗ ấy để ấn định làm nơi bang giao. Huống chi, kinh sư là nơi căn bản trọng địa, nghìn dặm tuần du, không khỏi không lo về sự xảy ra bất ngờ. Lần này việc bang giao xin phát thư cho sứ bộ đệ đi, cốt khẩn xin sứ nước Thanh về kinh làm lễ là tiện. Tôn Thất Bật cũng nối tâu như thế.

Vua cho việc này quan hệ đến bang giao là việc rất lớn, lại thuộc buổi đầu, vị tất nước Thanh đã nghe. Xuống chiếu cho đình thần và các quan địa phương được vua điểm chấm sơn hội đồng duyệt nghĩ làm bản tâu lên, thì đều cho là : làm lễ ở kinh sư, ở ta có lợi vô cùng. So sánh với sự thế, cũng có thể làm được. Vì hội họp áo xiêm. Tất phải ở tại kinh đô của nước đó là lẽ của đời xưa. Lấy thế mà nói đối với lẽ phải cũng thuận. Mà nước Thanh cùng với bản triều ta từ trước đến giờ, việc giao tế không chút nghi ngờ ngăn trở, nay nếu lời lẽ cho khéo, lấy thành thực mà cảm người, chắc nước Thanh cũng có lẽ tất phải theo. Xin cho Lễ thần soạn sửa quốc thư, phát giao sứ bộ đệ đạt, yêu cầu sứ thần nhà Thanh thẳng một đường tới kinh, cử hành lễ lớn. Lại dự nghĩ những lời vấn đáp, giao cả cho sứ bộ đem đi theo đó mà làm, cần sao cho lời nói đó thực hiện được, thì mới có thể trọng nơi căn bản mà đỡ phiền phí, thì lợi to lắm, vua y theo).

Khi đó, phủ Nội vụ lấy đơn hàng giao cho sứ bộ sang nước Thanh, nhân tiện tìm mua hàng hóa nước Thanh. Trong đó kê khai những đồ ngọc, đồ chơi, đồ cổ, đồ sứ và các đồ chơi quí lạ nữa.

— Khoa đạo là Đỗ Danh Thiếp tâu nói : hoàng thượng ta, chính mới trong sáng, mọi việc bỏ xa xỉ theo kiệm ước. Nay đương ở trong nhà để tang đồ mặc đồ dùng trong cung đều

https://tieulun.hopto.org

theo trắng mộc chất phác. Huống chi sứ thần đi báo tin quốc tang, mà lại hỏi mua các đồ chơi qui lạ, thế không phải là để tỏ ra kiệm ước vậy. Các hàng kê mua ấy đều xin đình chỉ. Vua khen và nghe lời tâu.

Thự công bộ tả tham tri là Trương Quốc Dụng dâng phong thư dán kín bảy nói 5 việc :

1. Sẻn tiêu dùng (Nói : bỏ xa xỉ theo kiệm ước thì việc rất dễ, mà công hiệu-rất rộng. Thế tổ Cao hoàng đế ta thống nhất bờ cõi, có cả thiên hạ, mà quy chế làm cung điện không ưa chạm vẽ ; những đồ lỗ bộ ở điện Phụng-tiên, điện Minh-thành dùng cái lư hương tay xách bằng đồng, đều là vì thiên hạ mà tiếc của vậy. Hoàng thượng ta tính thanh tĩnh đơn giản, ít ưa muốn. Khi mới lên ngôi sai đình những việc phải đi biên và đặt mua hàng ; về công việc đi tuần ngự miền Bắc, cần theo giảm bớt. Mọi người nghe thấy không ai là không vui vẻ cổ vũ, tưởng thấy đức hóa đã nên. Xét ra, châu ngọc đồ chơi đẹp, càng nên ruồng bỏ. Xin sắc xuống cho quan có chức trách biết, phàm đồ châu ngọc không phải dùng để thêu áo chầu áo tế, hay dùng vào việc điển lễ, thì không được tiến trình Hết thảy công việc sửa chữa, chỉ cần bền chắc mộc mạc, không được trang sức lộng lẫy, thì kẻ xảo nịnh không thể nhòm rình vào đâu được mà tiền tiêu cũng không đến nỗi phí hoài. Tự nhiên thuế khóa công dịch nhẹ đi, việc đi mua hàng ở biển ngoài có thể vĩnh viễn bỏ bớt được, thì đời sống của dân được dồi dào mà cội gốc của nước sẽ bền vững vậy).

2. Thương việc hình ngục. (Nói : triều đình dựng phép, phàm những điều ngăn kẻ gian răn kẻ ác, rất rõ và đầy đủ. Đến sự xá lỗi tha tội : như bọn ăn cướp chưa từng vào nhà lấy của, và kẻ nào mới một lần làm tòng phạm, số tang vật không mấy, lệ được tùy từng án tâu xin ; cùng là án trộm cắp án nhân mạng, tội danh đã thành, phần nhiều được hoãn hay giảm, không một việc gì là không chu đáo. Duy quan có trách nhiệm xét xử án, như các án nhân mạng, án trộm cắp, tình có

https://tieulun.hopto.org

thể xử nhẹ, thì biết viện lệ tâu xin, đến như gặp các tội phạm tầm thường, thì muốn tránh tiếng là khoan túng, phần nhiều đem tội nhẹ làm tội nặng. Nếu luật không thể làm nặng được, thì viện dẫn án đã xử trước hoặc thêm vào chữ «gia đẳng» [gia mức lên] để buộc tội. Như thế không phải là thể theo ý chu chí về việc sáng đức thận hình của người trên. Xin sắc xuống cho các nha xét xử hình ngục ở trong ngoài biết : trừ ra các việc vu cáo phản tọa càng là vâng có minh chỉ nghiêm nghị, gia lên mức nặng, thì không kể, còn hết thảy các việc án tra xét, đều phải y theo chữ trong luật, không được thiện tiện dùng chữ «gia đẳng». Việc nào trong luật đã có điều nói rõ ràng, không được viện dẫn án đã xử trước mà phụ hội vào để mà xử nặng hơn. Lại những án lệ nên gia đẳng, trừ ra án vu cáo chiếu theo luật có thể theo thứ bậc gia lên dần, còn những án nghiêm nghị, cũng xin tội phạt trượng thì chỉ gia thêm số trượng, tội đồ thì chỉ gia thêm năm đồ, không nên gia tội trượng lên tội đồ, gia tội đồ lên tội lưu. Ngõ hầu trong khi thừa hành có thể nắm vững mà làm theo quan có trách nhiệm không dám tự ý dùng chữ để xử nặng, mà mọi người cũng để lánh tội vậy.

3. Chọn lọc trong ngạch quan lại. — (Nói : đặt quan dùng để làm việc, tất phải được người giỏi, thì sau trong hàng quan mới khỏi bỏ thiếu chức vụ. Triều đình dựng đặt đã đầy đủ, đặt quan dần dần nhiều thêm, mà gần đây những người hiếu sự, hoặc có xin phân chia phủ huyện, đặt thêm quan lại, viên số đã nhiều, không khỏi sinh ra tốn nhiều ăn hại. Các nhân viên phủ huyện người nào do văn học xuất thân, mỗi khi được suy cử phần nhiều giữ chặt ở những nơi yếu khuyết, thì bình lương án kiện đã nhiều, khó có kỳ chuyển thăng được. Mà để được cất nhắc lên, thì duy có bọn lại điển xuất thân làm việc lâu ngày mà thôi. Kể ra, dùng người không hạn chế về một mặt nào nhưng mà kẻ hay người dở có chút nào lẫn lộn, thì người sẽ chán nản. Huống chi ngày nay nhân tài chứa dùng,

https://tieulun.hopto.org

đã chẳng thiếu người, chức vị càng nên thận trọng. Xin sắc cho trong ngoài các tá lãnh, các nha môn và quan lại các phủ huyện, hoặc có người nào tự xét tài năng trí thức không đủ, xin cho rút lui, mà xét ra không khiếm thiếu tiền lương, can liên án kiện, đều cho được theo ý muốn. Nếu có kẻ nào dè hèn tỵ tiện, cam lòng bám lấy địa vị, thì do thượng ti xét tâu cho thải về, để khuyến khích người yên lòng rút lui và trừng răn kẻ tham lam bên cạnh. Quan thượng ti các địa phương đều nên xét kỹ những phủ huyện trong hạt, nơi nào dinh điền số ít, có thể dồn lại được thì dồn lại, thuộc viên dư thừa có thể bớt được thì bớt đi, để rút bỏ bọn ăn hại. Đến như các quan ở trong triều đình, quan to ở các địa phương, người gian tà, người chính trực, người hay người dở đã ở nhà vua soi xét biết cả, như có ai lề mề, bỉ ổi, những tạp thì xin cho giải chức lui về, để chỉnh lại phương pháp trong hàng quan. Lại xin lượng khoan cho lệ các phủ huyện phải giữ lưu ở lại, để cho người được tự bỏ hết tài, ngõ hầu con đường vào làm quan được trong sạch, mà kẻ làm quan không ai không dám làm trọn chức vụ vậy.

4. Bớt văn thư. (Nói : chính trị qui có mức độ thường thường, giấy tờ cần có thể lệ cốt yếu. Nếu giấy tờ đã nhiều, không được không thêm lại viên để đủ người làm việc. Khoảng năm Minh-mệnh vâng chỉ chuẩn cho bộ thần : phàm các giấy tờ châm chước bàn giảm bớt, thực là muốn bỏ phiền rườm mà dùng cốt yếu. Gần đây quan có trách nhiệm quá câu nệ về sự nhỏ nhặt nên giấy tờ ngày càng bề bộn, khiến cho nha môn lớn nhỏ, chăm chắm vào việc sổ sách giấy tờ, còn rỗi đâu mà nghĩ đến chính thể khác nữa. Xin tỏ rõ lại phép cũ, sắc xuống các nha môn, phàm việc có quan hệ đến nha môn nào, thì hết thảy giấy tờ, nên châm chước bàn nghĩ, giấy tờ gì có thể bớt được thì bớt đi, ngõ hầu trong khi làm việc, không đến nỗi ngày càng bề bộn mà viên nhân thừa cũng có thể lần lượt bớt dần đi.

https://tieulun.hopto.org

5. Sửa lại thói quen của nhân sĩ. (Nói : văn chương quan hệ ở vận đời, Nhân sĩ học tập, tất phải say mê về nhân nghĩa đạo đức, rồi sau mới phát ra làm văn chương, lớn thì có thể sửa nước giúp dân, nhỏ thì có thể sửa mình chữa tục, mới là thực dụng. Đời xưa lấy nhân sĩ phải gồm văn và hạnh. Người nhà Đường mới dùng thơ phú. Nhưng thơ ở lúc nhà Đường hưng thịnh thì khí cách hùng hồn, kịp đến lúc cuối nhà Đường mới dần dần thành ra khinh bạc. Đó là văn thể biến đổi vậy. Các học trò đời nay, phần nhiều không sưu tầm nghĩa lý, xét xem việc trước, lại bảo là chính văn của kinh sử, những người sơ học phải đọc, thì cho là thiển cận, chỉ xem tiểu thuyết. Lượm lặt câu cũ làm văn, mà văn thì lấy nịnh nọt làm hay, lời văn thì lấy nhiều làm giỏi. Gọi là lối tắt trong nghề thi đỗ. Hỏi về nghĩa lý trong kinh sách, thường thường nói không chạy. Quan trường ra đầu bài, cân nhắc bài văn lại không chuyên chú đến chính nghĩa của kinh truyện. Sợ rằng văn thể càng mông manh và khí càng kiêu bạc, tách rời với lối dạy về thông hoạt đôn hậu càng xa dù thơ vịnh vật gì đúng hệt vật ấy, nói nịnh êm tai, thì có ích gì cho việc. Xin sắc xuống : khoa cử thi học trò đỗ, chuyên dùng những văn về nghĩa lý, còn thói quen dùng tiểu thuyết, lời lẽ phù bạc không được lấy phiếm, thì người thầy truyền dạy, học trò tập học, không ai là không chăm theo nghĩa lý, thói quen của sĩ phu đã được sửa lại thì khí hồn hậu có thể lại trở lại, mà kế duy trì cho nhân tâm phong tục cũng ở nơi đó).

Lại nói : tiền của sức lực của dân gian kém trước đến 5, 6 phần 10, mà bọn quan coi giữ địa phương, phần nhiều chỉ hư trương tiếng hão, hỏi dân số thì nói là tăng gia, hỏi lúa ruộng thì nói là phong thu, muốn khoe mẽ cái tiếng dân tăng, lúa được mùa, để gọi là tỏ chút lòng vì đức vì dân. Gần đây trong tháng trọng đông [tháng 11 âm lịch] mà vồng, mống nhiều lần mọc ra, sợ là khí âm khí dương, hoặc chưa điều hòa, có lẽ các quan trăm ti chưa biết tuyên dương đức ý của nhà

https://tieulun.hopto.org

vua, tình dân còn bị lấp nghẽn, cho nên trên phạm đến khí thái hòa. Xin sắc cho trăm ti, bớt rút phiên văn, răn điều hư, cần điều thực, giảm công dịch, nhẹ thuế khóa, thư rộng tài lực cho binh dân, lấy việc cố kết lòng người làm gốc. Lòng người vui đẹp thì khí hòa ứng theo, hạn lụt, tai biến tật dịch không tự đâu mà sinh ra được vậy.

Vua dụ đình thần xét bàn phúc tâu thi hành.

Trước dây, Hộ bộ hữu thị lang sung biện Nội-các là Nguyễn Cửu Trường đem theo, các người nghiên cứu địa lý, xem chọn một ngôi đất tốt làm sơn lăng. Rồi sau Cửu Trường tâu chọn được một ngôi đất tốt ở chân núi xã Cư-chính. Vua nhân đi thăm yết các lăng, xa giá đến xem kỹ lại, thấy sơn chầu lại, nước vòng quanh, thế cách tôn nghiêm ; lại mặt trước bên tả tiếp gần với lăng Hiếu-đông, vua cũng hợp ý chỗ đất ấy. Đến đây bèn thưởng cho Cửu Trường gia một cấp và một đồng tiền Phi-long bằng vàng hạng lớn. Những người phái viên đi theo, thưởng cho kỷ lục và ngân tiền có thứ bậc khác nhau.

Giáp tí (ngày 19) ngày kỵ ở điện Phụng-tiên (1), vua thân đến làm lễ.

Đình lễ hợp hưởng (Năm Thiệu-trị thứ 5 đổi định lại, hàng năm thường lấy ngày 22 tháng ấy làm lễ).

Mới chuẩn cho dựng đền : Hiền-lương (để thờ các bề tôi giúp trị) và đền Trung-nghĩa (để thờ các bề tôi chết vì việc nghĩa). 2 đền. (Trước dây vâng thánh dụ, do bộ Lễ tra cứu điển lệ, bàn kỹ để dựng làm. Đến đây bộ ấy bàn, chuẩn cho dựng đền ở bên bờ đông nam sông Hương. (Sau bộ Công khám báo là chỗ ấy chật hẹp, chuẩn cho đổi lại dựng ở bên tả chùa Thiên mụ). Về điều lệ cúng tế, thì dùng 2 tháng trọng về mùa xuân và mùa thu, đúng kỳ tế miếu công thần, cùng ngày ấy,

---

(1) Điện Phụng-tiên : thờ từ Thế tổ Cao hoàng đế trở xuống.

https://tieulun.hopto.org

sai quan đến tế. Nhưng sẽ giao cho đình thần bàn, đem những người được thờ ở đền ấy khai tên chờ chỉ).

Bộ Lễ tâu : 2 khóa mùa hạ mùa đông, ở trong Kinh ngoài các tỉnh năm nay số lấy đỗ so hơn năm [Thiệu-trị] thứ 6 được 1208 tên.

Sai Mai Công Ngôn lấy hàm chưởng vệ (nguyên thự tổng đốc Nam—Ngãi ốm nghi đã hết hạn) quyền chưởng Hữu dực doanh Vũ-lâm.

Bộ Hình xét lại án kiện của các nha rồi dâng lên. Vua phần nhiều sửa định lại, khoan giảm cho.

Lại đặt chức đốc học ở Phú-yên. (Đốc học tỉnh ấy về năm Minh-mệnh thứ 4 đã đặt, rồi sau lại bớt đi).

Qui dậu (ngày 28), ngày kỵ ở điện Hiếu-tư (1) vua thân hành đến làm lễ.

Tiết lập xuân, sai châm chước lệ cũ làm lễ nghinh xuân. (Nửa đêm 30, chuẩn theo lệ lấy giờ thân ngày mồng một tháng giêng năm mới sẽ làm lễ nghinh xuân và tiến xuân. Lại lệ gặp có quốc tang thì trong 27 tháng lễ nghinh xuân tiến xuân nên dùng lễ phục. Tiết ấy gặp ngày nguyên dán văn theo lễ cát dùng triều phục.

---

(1) Điện Hiếu-tư : thờ Thánh tổ Nhân hoàng đế và Nhân hoàng hậu.

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ

QUYỂN 11

THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Mậu thân, Tự-đức năm thứ 1 (Thanh, Đạo-quang năm thứ 28) [1848]. Mùa xuân, tháng giêng, tiết nguyên đán, bính ngọ, là ngày mồng một. Vua mặc áo cát phục, thân đến cung hoàng mẫu, kính dâng vàng (100 lạng), bạc (1.000 lạng) biểu tâu làm lễ người nhà, làm lễ xong, vua ngự điện văn minh, thân phiên trăm quan đều mặc áo đẹp theo lần lượt vào làm lễ 5 lạy.

Ngày đinh mùi, vua mặc áo lễ phục, thân đến điện Long-an (1), làm lễ tết nguyên đán, các thân phiên các quan đều mặc áo lễ phục theo lạy.

Ngày mậu thân, vua lại mặc áo lễ phục thân đến Dao-cung làm lễ. Các thân phiên, hoàng thân, công hoàng thân, văn từ tứ phẩm ấn quan, võ từ tam phẩm trở lên, cũng đều mặc lễ phục theo vào lạy. Những cuộc chầu, mừng, ban yến, nổi tiếng nhạc đều cho đình cả, duy có ban thưởng cho thân phiên, hoàng thân, trăm quan, và ân điển gia cấp cho các lính trạm, lính giản binh đều như lệ.

Ngày nhâm tí, sửa làm tôn lăng ở núi Thuận-đạo. Sai Vũ Văn Giải sung chức đồng lý (cứ 10 ngày một lần, chiếu xét

---

(1) Điện Long-an : điện để quan tài Đại hành hoàng đế (Thiệu-trị).

https://tieulun.hopto.org

công việc hiện làm dệ tâu lên. Đường đưa quan tài dưới đất đều y theo quy chế của Hiếu-lăng, các sở tẩm [đền thờ ở lăng] điện, đình, viện đều y theo quy chế ở lăng Thiên-thụ mà tùy theo địa thế châm chước liệu làm).

Cho : tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên là Nguyễn Đăng Giai thăng thự hiệp biện đại học sĩ, vẫn giữ nguyên chức cũ; tổng đốc Bình — Phú là Ngụy Khắc Tuần, tuần phủ Hà-tĩnh là Nguyễn Đức Chính, tuần phủ Lạng — Bình là Trần Ngọc Lâm, Lại bộ hữu tham tri là Phạm Thế Trung, Hộ bộ hữu tham tri là Nguyễn Trạch (Nguyễn Quốc Cẩn). Hình bộ tả tham tri là Trương Văn Uyển, Công bộ tả tham tri là Trương Quốc Dụng đều là thự hàm, nay chuẩn cho thực thụ.

Ngày qui sửu, làm lễ Xuân hưởng, sai các hoàng thân tước công chia nhau đến các miếu điện và dao cung để tế thay. Vua thân đến bàn thờ tiên đế làm lễ. (Chuẩn cho theo như nghi tiết lễ ân-điện, lệ năm Thiệu-trị, duy thêm có cỗ thịt quả phẩm).

Ngày bính thìn, sai tế thần cờ (Theo lệ đầu xuân thì tế). Cung tiến vào cung hoàng mẫu một vạn quan tiền (Đây là lệ đầu xuân hàng năm cung tiến. Khi ấy chưa dựng cung mới, hoàng thân tước công vâng mệnh dâng biểu tiến ở nhà Duyệt thị năm thứ 2 cũng thế).

Khi các quan dâng thư nói việc, phần nhiều hay dùng tập dán kín. Cáo thần là bọn Nguyễn Bá Nghi tâu nói : Chúng tôi nghe : hỏi việc chính trị ở trong triều bọn gièm pha không thể gieo rắc vào khe hở nào được. Bởi vì việc thiên hạ không phải việc bàn riêng của một nhà, cho nên bậc quân thượng hỏi bàn chính sự, nên bàn ngay ở giữa triều đình không nên bàn ở lúc yết kiến riêng, để ngăn bọn nói gièm. Thế mà các quan nói việc, không quan hệ đến binh mưu quốc kế mà động nói việc gì đều dâng tập dán kín, e không phải lẽ. Tuy lần này các quan tâu nói hoặc dâng bỏ điều nên điều chăng, hoặc công việc nên thêm nên bớt, ý kiến phải trái, gián hoặc có chỗ không giống nhau, nhưng xét về tấm lòng

https://tieulun.hopto.org

muốn giúp ích cho công việc thì cũng là một. Dù rằng việc không nên mật mà mật, dường như cũng không nên bàn đến, nhưng nếu có kẻ nào có lòng bất trắc, vì ân oán lúc ngày thường muốn để trả ơn báo thù, mượn tiếng là tỏ bày việc được việc hỏng mà ngầm làm kế khéo để bài kích tiến dẫn, sẽ tất nhiên mượn đó để làm trôi kế gian. Cùng một việc ấy, người quân tử dùng đó là chính đính, mà kẻ tiểu nhân dùng đó là gian tà. Cũng như cái lưỡi gà trong ống kèn ống sáo để làm lẫn lộn phải trái, thực không thể coi thường được. Hoàng thượng ta, bắt đầu nối ngôi, chính sự buổi mới trong sáng, xuống dụ cầu lời nói phải, sẵn lòng thâu nộp, dưới ánh sáng mặt trời mặt trăng soi xét những kẻ hiền, gian hay dở, không ai giấu được sự thật. Bọn chúng tôi tàu nói, dường như cũng quá đáng. Nhưng mối ấy khơi ra, thì cái thói cáo tỏ việc riêng của nhau do đó nổi lên, chứa dần ngày lên, thì tệ hại không thể nói xiết. Xin từ nay phàm các quan nói việc gì, nếu không phải lo tính việc quân, quốc cùng là việc không thể tiết lộ được, thì không nên làm tập dán kín, để ngăn lấp mối tệ. Vua chuẩn y lời tâu, cho ghi làm lệ.

Đình việc diễm duyệt quân lính. (Lấy cớ có quốc tang, phải đi làm việc nhiều nơi).

Định lệ lương cho các cử nhân võ phân phát đi làm hậu bổ. (Mỗi tháng cấp cho mỗi viên tiền 2 quan gạo 2 phương. Người nào phái đi thành Trấn-tây, thì cấp mỗi tháng tiền 3 quan, gạo 3 phương).

Sai Hình bộ thượng thư là Phan Thanh Giản bói ngày tế đàn Nam-giao. Vua mới lên ngôi, đình thần xin ngự ở chính điện Kiến-thành ngay. Vua cho là dương ở nhà để tang, khước từ. Bèn dùng điện Hoàng-phúc làm nhà để tang. Kính cẩn lấy mình, ít nói, phàm các tuần tiến cúng đều tỏ ra rất thương kính. Nhưng vẫn thời thường ngự ra tiện-điện, với hỏi trăm quan, bàn quyết mọi việc. Từ khi ấy đến giờ, nghi lễ việc tang dẫu nhiều, mà phàm những việc quan trọng, không việc

https://tieulun.hopto.org

gì là không thân trông nom đến. Còn các chương sớ trong ngoài đều tùy việc quyết định, có khi đến nửa đêm, cũng tất phải phê chuẩn giao ra, không chút chậm dọng. Mấy lần ra ơn lại nhiều sự rộng rãi. Vì thế nên xa gần tưởng mong chính sách mới, đều rất vui lòng.

Đầu mục nước Xiêm là Phi Nhã Bích Vị Sai dẫn đem hơn 100 người Xiêm tới Ô-dông phong cho Xá Ong Giun làm vua nước Cao-mên.(Nước Cao-mên nguyên là đất Lục-Chân-lạp từ trước vẫn là phiên bang của nước ta. Đến trung gian, phiên vương nước ấy là Nặc Ong Chăn thường bị nước Xiêm-la lấn áp, chạy sang nương nhờ nước ta. Ta nhân đem quân đánh tan quân Xiêm, đưa Chăn về nước. Đến khi Chăn chết, cho con gái là Ngọc Vân nối ngôi. Ngọc Vân không thể coi được việc nước, bèn phong Ngọc Vân làm quận chúa Cao-mên, và sai đại thần là Trương Minh Giảng ở lại trấn trị đất ấy. Quan Phiên lại xin đổi thổ quan làm lưu quan [quan kinh bổ đến] nhân đặt tên nước ấy là Trấn-tây thành, bèn đổi phong Ngọc Vân làm Mỹ-lâm quận chúa. Năm Minh-mệnh thứ 21 người Man làm phản cùng người Xiêm nương tựa nhau, tự làm loạn. Năm Thiệu-trị thứ 5, sai quân đến đánh, đến năm thứ 7 mới yên. Khi ấy em Chăn là Xá Ong Giun đem bộ thuộc đầu hàng, lập tức vâng ơn chuẩn cho dựng lại quốc hiệu, giả cả đất đai và nhân dân, phong Ong Giun làm vua nước ấy, lại phong cho Ngọc Vân làm quận chúa nước ấy như trước, cho theo dâng chức cống như cũ. Nhưng vì tình người Man hoảng hốt, còn bị người Xiêm làm mê hoặc lại chịu chức phong của Xiêm. Triều đình cũng chỉ ràng buộc qua thôi, nên không hỏi đến nữa).

Tổng đốc Định — Biên là Ngô Văn Giai cùng với án sát sứ là Nguyễn Ba tham hặc lẫn nhau. (Văn Giai sớ tâu hặc Ba ăn nói khinh nhờn và thông đồng với tri phủ Tân-bình là Nguyễn Bá Tuệ giấu việc cướp tha kẻ phạm, nhưng đem riêng

https://tieulun.hopto.org

tờ sớ nhờ thị vệ là Nguyễn Cửu Duyên để đạt lên. Ba cũng đem tội những tệ của Văn Giai tham hặc lẫn nhau). Vua sai giải chức cả hai người, rồi cho thự Lại bộ thượng thư Nguyễn Đức Hoạt đổi thự tổng đốc Định-Biên. Lại sai Lại bộ tả tham tri là Phạm Thế Trung sung chức khâm sai đại thần đi cùng với Đức Hoạt hội đồng tra xét. Rồi sau bản án dâng lên, đều cho là Văn Giai và Ba đều vì sự trạng về việc riêng cần bậy phải cách chức về sổ dân chịu sai dịch ; Nguyễn Bá Tuệ phạt trượng đem đi đồ.

Sửa trai cung ở đàn Nam giao.

Mới đặt chức giáo thụ ở 2 phủ Trường-khánh (thuộc Lạng-sơn) và Hòa-an (thuộc Cao-bằng) và huấn đạo ở 2 huyện Bình-xuyên và Phổ-yên (thuộc Thái-nguyên).

Cấp lương ăn cho thuyền buôn nước Thanh bị gió bão. (Thuyền buôn của Phúc-kiến giạt vào đậu ở cửa biển Cần-giờ Gia-định, chuẩn cấp cho mỗi người đều 1 phương gạo. Từ sau trở đi phàm chuẩn cấp lương ăn cho các thuyền bị nạn, đều theo lệ đó).

Vua nước Cao-mên là Xá Ong Giun sai sứ đem các phẩm vật làm lễ tiến hương lễ chúc mừng, và lễ cống hàng năm. (Năm ấy chuẩn cho nhận phẩm vật về 2 lễ tiến hương và tiến cống thôi, còn phẩm vật về lễ khánh hạ thì cho miễn, nhưng đều chuẩn cho hành lễ).

Phái thủy binh và doanh Thần cơ đi tuần ở Nam-dương và Bắc-dương. (Theo lệ đầu xuân mỗi năm đều phái đi).

Chế mũ « Cửu long thông thiên », đai ngọc, và áo vũ phục của vua .

Gọi lính Thanh — Nghệ mỗi tỉnh đều một vệ về kinh làm phụ công việc ở lăng. Triệu các quan địa phương các tỉnh ở 4 trực-kỳ và ở ngoài về kinh chầu hầu. (Bố chánh Quảng-nam Đào Trí Phú, án sát Quảng-ngãi Mai Đức Thưởng, án sát Quảng-trị Lê Văn Vĩ, bố chính Quảng-bình Trương Đăng Đệ, bố chính Bình-định Trần Văn Thông, án sát Phú-yên Nguyễn Hữu

https://tieulun.hopto.org

Cơ, tuần phủ Bình-thuận Nguyễn Đăng Uẩn, tuần phủ Hà-tĩnh Nguyễn Đức Chính, tổng đốc Thanh-hóa Tôn Thất Cung, án sát Ninh-bình Võ Đức Mẫn, án sát Hà-nội Nguyễn Xuân Bảng, án sát Sơn-tây Nguyễn Hữu Tố, bố chính Nam-định Trần Thiện, hộ đốc Bắc-ninh Phạm Duy Trinh, án sát Quảng-yên Hồ Trọng Tuấn, bố chính Tuyên-quang Nguyễn Đức Hoan, án sát Thái-nguyên Võ Trọng Bình, án sát Cao-bằng Nguyễn Hữu Trì). Đều kính chực ngày tế Nam giao.

Đúc bạc đĩnh kiểu mới. (Hạng nào nên đúc in niên hiệu thì tuân theo hiệu mới để đúc).

Mới dựng nhà Văn miếu ở tỉnh Vĩnh-long.

Ban sắc thư và lụa màu cho nước Thủy-xá và Hỏa-xá. Vua nước Thủy-xá là Vĩnh Liệt, kỳ mục nước Hỏa-xá (vua nước ấy còn khuyết chưa lập) xin sai sứ đến dâng hương và chúc mừng. Vua y cho.

Tháng 2, đắp thêm tường nhỏ trên thành đồn đệ-nhất, đệ-nhị ở cửa biển Quảng-nam. (Nguyên tường cũ cao 2 thước 7 tấc, nay xây thêm lên cao 4 thước, chân dày 1 trượng, mặt rộng 6 thước, trong xây đá núi, ngoài xây đá tổ ong).

Mới đúc tiền « Tự-đức thông bảo ».

Đúc ấn vàng « Tự-đức thần hàn » : (1) (mặt vuông 2 tấc dày 3 phân 6 ly, liền cả 2 từng và núm hình rồng cao 1 tấc 8 phân).

Cấp lương ăn cho thuyền buôn nước Thanh bị nạn gió bão. (Thuyền buôn Quảng-đông giạt vào đậu ở phận biển Quảng-bình, trong có một người tây dương). Chủ thuyền xin nộp 5 khẩu súng sắt tây dương, được thu nhận ban cho 300 quan tiền.

Quân Lào lên sang ăn cướp 2 châu Ba-lan, Mường-bổng (thuộc Quảng-trị), sai quản vệ Nguyễn Nhuận và tri phủ Cam-

---

(1) Các văn bài của vua làm ra.

https://tieulun.hopto.org

lộ là Lê Văn Dự, chia đường đuổi đánh, và chiêu dụ thổ dân cho đều yên nghiệp.

Ngày giáp ngọ, xây huyệt ở tôn lăng núi Thuận-đạo.

Đúc tiền vàng hiệu mới : (Tiền Vạn thế vĩnh lại ; Ngũ phú, Tứ mĩ, Tam thọ, Nhị nghi, Nhất nguyên, Song long, Vân long, Phú thọ đa nam, Phi long, Nhật nguyệt tinh vân, Vạn sự như ý. Cộng 12 hạng).

Nêu thưởng những người dân sống lâu 100 tuổi ở các hạt. (Lệ định : những dân đàn ông thọ 100 tuổi thì cấp cho 30 lạng bạc, vải lụa đều 3 tấm, cấp biển ngạch để treo. Ai thọ thêm 10 tuổi nữa thì gia thưởng 10 lạng bạc. Thương-ti sở tại và các quan trưởng phủ huyện phải thời thường thăm hỏi. Mỗi năm sai người đến nhà cấp biếu rượu thịt. Lần này ở Quảng-ngãi có Phạm Văn Bốn, Nam-định có Võ Viết Khuông, Hồ Sĩ Vọng, Bùi Tiến Bảng, Mai Đức Mậu đều thọ 100 tuổi; ở Phú-yên có Nguyễn Văn Nãn thọ 110 tuổi. (Trước đây khi thọ 100 tuổi đã được khen thưởng), đều chiếu theo thế mà nêu thưởng, dưới đây cũng thế).

Phát thóc kho cho dân hạt Nam-định vay. Vua dụ rằng : ruộng đất tỉnh này tốt màu, hơn cả các hạt, nhưng vì mùa thu năm ngoái xảy bị mưa dầm, lúa mạ bị ngập tổn hại, đã chuẩn cho tha miễn thuế lệ. Nay giá không cao lắm, nhưng lúa mùa hạ chín hãy còn chậm. Phải nên tính trước cứu chữa. Chuẩn cho đem ngay thóc kho để cấp cho dân vay để thư bớt sự cần kíp của dân, rồi lại phát tiền gạo để chẩn cấp nữa.

Phủ Điện-biên (thuộc Hưng-hóa) chiêu mộ dân thổ khai khẩn ruộng, đặt thành 7 xã là Bình-dôn, Nông-hiệt, Bá-bao, Ba-man, Thấu-cư, Lai-sâm, Mãnh-gia. Vua cho làm.

Cho 3 huyện Yên-khánh, Yên-mô, Gia-viễn thuộc tỉnh Ninh-bình vay thóc. Khi ấy thức ăn của dân bị quẫn bách, mà 3 huyện này cần hơn, nên tỉnh thần xin cho vay thóc).

Tuần phủ Ninh-bình là Ngô Kim Lân dâng một bộ « Đại học diễn nghĩa », vua thưởng cho một đồng tiền vàng.

https://tieulun.hopto.org

Phái thêm binh các vệ 1.000 người tiếp tục làm công việc ở Sơn-lăng. (Nguyên trước phái biền binh 7.953 người sửa làm không xuể, cho nên phải phái thêm).

Tinh thần Bình-thuận dâng sách khai khẩn ruộng đất hoang. Vua dụ bảo : phải chăm khuyên dốc khẩn làm hơn nữa, khiến cho đấy không còn lợi bỏ sót, để đời sống cho dân được phong phú.

Sách « Thế tổ Cao hoàng đế thực lục chính biên » đã hoàn thành (tức là đệ nhất kỷ), quan ở sử quán tâu xin khắc ván in. Vua y theo. Bọn sử thần được phân biệt bàn công và thưởng cho có thứ bậc khác nhau.

Sai tinh thần Hà-nội mua ngọc tốt để chế làm trấn khuê (1).

Tháng 3, tiết thanh minh, vua kính đến cáo yết Hiếu lăng, lăng Cơ thánh, lăng Hiếu đông. Khi làm lễ xong, thưởng cho các quan có thứ bậc khác nhau.

Ngày đinh hợi, tế trời đất ở đàn Nam-giao. Khi đó, bộ Lễ cho là : vua mới lên ngôi, xin làm theo như nghi tiết năm Thiệu-trị thứ 1 (3 tuần dâng rượu đều dâng ở chính án, sau lại chia dâng rượu các vị thờ phối ở bên tả bên hữu), vua sợ nghi tiết phiền nhiều lỡ có vấp ngã, không được nhã quan, không phải là ý thận trọng. Sai y theo như năm Thiệu-trị thứ 4 mà châm chước đổi lại nghi tiết mà thi hành. (3 tuần dâng rượu chỉ đến chính án, còn những vị thờ phối hưởng ở tả hữu, thì do người bưng nậm chén đứng đợi để dâng cúng). Lễ xong, thưởng cho có thứ bậc khác nhau.

Sai quan đến tế các đàn miếu. (Theo lệ : tại Kinh thì sai quan ở Kinh, ở các địa phương thì do tinh thần).

Nêu thưởng cho dân thọ 100 tuổi thuộc tỉnh Quảng-nam (tên là Nguyễn Văn Tiêu). Lại thí nghiệm 9 cỗ súng đồng lớn. (đúc vào năm Thiệu-trị thứ 7, sắc phong là Thần oai phục viễn đại tướng quân). Trong đó có 6 cỗ bị phá vỡ, (từ cỗ thứ

---

(1) Trấn khuê : thứ ngọc của Vương giả cầm, lấy nghĩa là trấn yên 4 phương.

https://tieulun.hopto.org

4 đến cỗ thứ 9), nguyên sung chức đồng lý là Nguyễn Tuấn trở xuống và đường quan 3 bộ Hộ, Binh, Công đều giao bộ Hình nghiêm nghị. Sau chuẩn cho cưa bớt đi, lại y phép thí nghiệm, đều được bền chắc, đều hạ sắc đổi phong là Trấn-hải đại tướng quân, khắc vào thân súng. Rồi sau trích lấy 3 cỗ (từ cỗ thứ nhất đến thứ ba) tải đến cửa biển Đà-nẵng ở Quảng-nam ; 2 cỗ (thứ 4, thứ 5) tải đến thành Trấn-hải, đều đặt ở các nơi đó để phòng giữ, còn 4 cỗ nữa lưu lại ở xưởng coi giữ.

Sai tỉnh Gia-định đắp 2 bảo Tam-kỳ (thuộc Biên-hòa), Lôi-lạp (thuộc Gia-định trở xuống) và bảo cũ Cần-thơ Phú-mĩ, để làm cho miền biển được thêm mạnh.

Có một chiếc thuyền nhiều dây của người tây dương chở vào phần cửa biển Quảng-nam, sai tỉnh phái hỏi nguyên ủy lập tức tâu lên. Rồi sau tỉnh thần là bọn Nguyễn Lương Nhân tâu nói : đó là thuyền quân của nước Anh tới đây để tìm người bị nạn. Nhân chuẩn cấp cho người tây dương bị nạn tên là Khiếu Diệt Da áo quần tiền gạo, giao cho thuyền ấy nhận về và vỗ về yên ủi.

Sai Đô sát viện tả phó đô ngự sử là bọn Phạm Thế Hiển khảo hạch các giám sinh, ai dự vào hạng bình hạng ưu, chuẩn cho cùng với cử nhân được vào thi hội.

Hà-tĩnh giá gạo đắt, sai quyền hộ tuần phủ là Đỗ Mậu Thưởng (nguyên tuần phủ là Nguyễn Đức Chính được vua điểm tên cử về Kinh, Mậu Thưởng là án sát quyền hộ công việc tuần phủ phát ra gạo kho 35.000 phương, thóc 6.000 hộc ; thự tổng đốc An-Tĩnh là Đặng Đức Thiệm phát ra thóc kho 5.500 hộc, giảm giá bán ra cho dân đong. (1 hộc thóc hay 1 phương gạo đều trị giá 2 quan 1 tiền).

Dụ rằng : hạt ấy gần đây nhiều lần bị tai thương, đã nhiều phương cứu chữa ; không ngờ mùa đông mới rồi lại gặp gió bão nước lụt, đã phái ngay cho khoa đạo đến nơi hội đồng với tỉnh thần chẩn cấp cho hàng muôn hàng nghìn, không

https://tieulun.hopto.org

hề tiếc phí. Còn lo là sau khi đau khổ đã lâu, sinh ly sao được như thường, lại chuẩn cho thường thường xét hỏi làm bản tâu lên. Nay giá gạo cao đắt, dân tình quẫn bách, nên cần cứu chữa thêm để đầy đủ sự sống của dân. Đó là lòng ta lo tính cho dân có thêm không thôi. Ngươi là Mậu Thường có trách nhiệm là quan địa phương, mà Đức Thiêm cũng là quan to thống hạt, đều nên thể theo dức ý của ta, nghiêm răn những bọn lại tư, kẻ giữ kho không được ức hiếp làm khó dễ, tòng lý hương hào không được mạo lĩnh để vét lợi, khiến cho kẻ tiểu dân nghèo thiếu, đều được thấm nhuần ơn huệ thực sự, thế mới không phụ chức trách của mình.

Chuẩn cho những dân điêu háo ở Định-tường (32 xã thôn) triển hoãn binh và thuế còn thiếu lại, có thứ bậc khác nhau.

Khoa thi hội. Nguyên là chính khoa về năm đinh mùi, Thiệu-trị thứ 7. Duy năm thứ 6 có ân chiếu lấy năm thứ 7 làm ân khoa, cho nên chính khoa lưu đến năm nay).

Dời nhà học Nghệ-an dựng ở phía tả tỉnh thành. (Trước đây, làm bằng tre lợp tranh, năm Thiệu-trị thứ 6, bị gió đổ nát, đến đây xây gạch lợp ngói, chiếu theo kiểu mẫu công đường của bố, án mà sửa làm).

Cho tuần phủ Hà-tĩnh là Nguyễn Đức Chính (Hiện được vua điểm tên cử về kinh) đổi bổ làm Lại bộ tả tham tri; tả phó đô ngự sử là Phạm Thế Hiển đổi bổ tuần phủ Hà-tĩnh kiêm lãnh bố chánh sứ ; Hộ bộ hữu thị lang là Ngô Văn Địch thăng thự tuần phủ Biên-hòa (nguyên tuần phủ Võ Đình bệnh ốm, khuyết ra) kiêm lãnh bố chánh sứ ; Binh bộ hữu tham tri là Hoàng Tế Mĩ kiêm quản viện Đô sát.

Đông các đại học sĩ là Vũ Xuân Cẩn dâng sớ xin ban ơn cho đòng đời Anh duệ Thái tử (Đại lược nói : đế vương trị nước tất phải gốc ở thân yêu người thân thuộc, về ơn hậu đãi tộc thuộc, muốn cho mọi người đều được thấm khắp. Cho nên trong Kinh Thi có thơ Đường-lệ vịnh hoa đế đều tốt tươi, thơ Cát-lũy vịnh cỗi gốc đều che phủ. Đó là lẽ trời tình người đều rất êm đẹp, là vì hậu với người nên hậu vậy.

https://tieulun.hopto.org

Thừa-thiên Cao hoàng hậu giúp Thế tổ Cao hoàng đế ta, rừng biển gập ghềnh, trải mùi gian khổ, sinh ra Anh-duệ thái tử, tuổi mới lên 4, đã vâng mệnh đi sang tây dương, góc biển bên trời, một chuyến đi 6 năm. Ngày trở về tiến phong làm nguyên soái, chính vị đông cung, giữ thành Gia-định, trấn đất Diên-khánh, thu lại Bình-thuận, lấy lại Phú-yên. Khi đi theo thì coi quân, khi ở nhà thì coi nước. Ba quân vâng theo mệnh lệnh, trăm họ trông nhờ ơn uy, công nghiệp rỡ ràng, tiếng tăm lừng lẫy. Chẳng may tuổi trẻ chết đi, để lại 2 con là Mĩ Đường, Mĩ Thủy. Khoảng năm Minh-mệnh, Mĩ Đường đã vì có tội bị phế. Mĩ Thủy lại vì ốm bệnh mà chết. Dòng ấy còn lại chỉ có một người là Lệ Chung, con của Mĩ-Đường thôi. Đã được phong làm Cảm-hóa hầu để coi giữ việc thờ tự Anh-duệ thái tử. Thần, kính xem thực lục, nhận thấy đức của Cao hậu thịnh lớn như thế, công của Anh-duệ rỡ ràng như thế, dù rằng Mĩ Đường có tội, cũng chỉ làm mất luân thường của bản thân mà thôi. Con Lệ Chung đã là dòng dõi của Anh-duệ Thái tử, thì Mĩ Đường, Mĩ Thủy không thể lấy con mà coi là con, lấy cháu mà coi là cháu được. Ơn cách đã ban cho, dường như có sự phân biệt xử trí. Kính chiếu theo lệ định, thì con thân vương tập phong tước công, con thân công tập phong tước hầu. Kể ra, dòng dõi thân vương, cùng với thân công còn có phân biệt, huống chi dòng dõi của thái tử ư? Vậy Lệ Chung xin lượng gia ơn cách, đặc biệt tấn phong cho tước hầu (1), để cùng với dòng phiên vương có phân biệt.

---

(1) Câu này nguyên chữ Hán chép là « Đồng phong », lấy điển của Chu Thành vương ngày xưa cùng chơi đùa với em là Thúc Ngu, lấy cây ngô đồng gọt làm ngọc khuê rồi nói đùa rằng : sau này ta lấy ngọc này phong cho ngươi. Quan Thái sử xin chọn ngày. Thành vương nói : ta nói đùa đấy thôi. Thái sử nói : thiên tử không nói đùa. Thành vương bèn phong cho Thúc Ngu làm Đường hầu. Nên dịch là phong cho tước hầu.

https://tieulun.hopto.org

Vua bảo trong tập dã bày tỏ : về việc thi ân hậu dãi người thân thuộc điển lễ đáp người có công của nhà nước, lời lẽ đúng với sự lý, nghĩa lý rõ ràng. Bèn chuẩn cho Tôn-thất Lệ Chung, do bộ Lễ ghi lại, đợi khi hết tang lượng cho tấn phong. Và thưởng cho Xuân Cẩn 10 lạng bạc.

Xuân Cẩn lại dâng sớ xin thu dụng các con cháu của bọn Nguyễn Văn Thành, Lê Văn Duyệt, Lê Chất. (Đại lược nói : sách Chu Lễ có 8 điều được bàn là để khoan tha kẻ có tội, sách Tả-truyện nói 10 đời còn nên tha, để đối dãi kẻ có công. Đó đều là cách yêu người thiện thì yêu dài lâu, mà ghét kẻ ác thì ngắn thôi. Thế là đức rất hậu vậy.

Nước nhà ta khi mới trung hưng, phàm các công thần tá mệnh, công liệt rất rõ rệt, đều được phong tước lâu đời, cúng theo vào nơi miếu đình. Còn những người có chút tài giỏi, tấc công lao, cũng đều lúc sống có danh tiếng hiển vinh, lúc chết có thụy hiền tốt đẹp. Điển lễ báo đền người có công, rất là ưu hậu. Trong đó, bọn Nguyễn Văn Thành, Lê Văn Duyệt, Lê Chất, đều gặp hội gió mây, ruổi theo tên dạn, thân làm đại tướng, tước đến quận công. Khoảng năm Gia-long, Văn Thành vì không biết ngăn cấm được con, bực lòng tự tử. Đến sau con cháu lại nhân cái ơn tên Hàm đi theo giặc, đến nỗi bị giết cả. Văn Duyệt, và Chất, đều sau khi đã chết phát xuất ra án nặng đều phải truy đạt hết quan tước, xử phải tội lây. Cứ theo như án đã xử, thì tội không thể chối được, nhưng xét đến nguyên nhân bị tội, thì tình còn có thể đáng thương. Bởi bọn ấy đều tư chất nhỏ mọn kém cỏi xuất thân tự chốn hàng trận, chỉ biết chiến đấu hăng khỏe, để mong lập lấy chút công, mà không biết học đạo khiêm tốn để làm kế giữ mình. Kịp tới lúc có công to thì cậy mình, được ngôi sang thì kiêu ngạo, cứ thẳng lòng làm bừa, không kiêng lánh hình tích. Vì thế mới tự rước lấy lời chê oán mua lấy tội lỗi đều là lỗi ở không có học vậy. Tự đời xưa những người làm tướng đánh giặc, mắc phải bệnh ấy chan chan đều như thế cả. Thần xem sử đời trước, công thần nhà Đường như

https://tieulun.hopto.org

Trưởng tôn Vô Kỵ, Lý Thế Tích mọi người ; công thần nhà Lê như bọn Trần Nguyên Hãn, Lê Sát, Lê Ngân ; hoặc người nhân vì con cháu không tốt hoặc người bản thân bị phải án nặng. Lúc đầu tuy bị tội, hầu đến tuyệt diệt, nhưng sau cũng nhiều lần, hoặc được khôi phục quan tước, hoặc bổ dụng cho con cháu. Trước thì bắt tội là để chính theo phép nước ; sau cho truy xét công lao là để độ ơn riêng. Công và quá chuẩn trừ, ân và phép đều có, 2 điều đó chưa từng trái nhau bao giờ. Nay công và tội của bọn Văn Thành, so với bọn Lý Thế Tích, Trần Nguyên Hãn, cũng cùng giống nhau, nếu cho là đã có tội rồi mà không xét lại công thì trăm trận gian nan, hồn tàn xiêu giạt, lửa đom đóm ma trơi, vĩnh viễn làm ma quỷ của họ Mạc-ngạo (1) không ai thờ cúng. Các tình hình ấy, tưởng lòng thánh thượng cũng không nỡ. Cúi xin gia ơn đặc cách, sắc xuống xét hỏi dòng dõi của bọn ấy, hiện nay còn người nào có thể dùng làm việc được, thì lượng bổ cho chức hàm nhỏ ; nếu không có tài cũng miễn cho ra lính và tạp dịch trọn đời, cho giữ việc thờ tự, để tỏ lòng ưu hậu). Khi sớ dâng lên, vua rất cảm lời nói, bèn sai bộ Binh lục sức cho các tỉnh Bình-định, Gia-định tra hỏi dòng dõi bọn Nguyễn Văn Thành tâu lên thi hành. (sau này Lệ Chung được chuẩn cho tấn phong chép ở năm thứ 3 sau này ; về dòng dõi bọn Văn Thành được chuẩn cho bổ dùng, chép vào tháng 8 dưới đây).

Hà-nội, Bắc-ninh bệnh dịch gián hoặc phát ra, chuẩn cho chi thuốc để cứu chữa và cầu cúng cho khỏi, nếu ai chết thì cho tiền tuất.

Ban áo mặc mùa xuân cho các hoàng thân chưa được phong tước có thứ bậc khác nhau (theo lệ ban cho). Lại ân ban cho các người đã được phong một thứ. Vua lại cho rằng : nhà thờ điện thờ ở tôn lăng xa cách hoàng thành, các hoàng thân đến dâng lễ, hoặc nhân mưa lụt ngăn trở, không thể đến sớm

---

(1) Mạc ngạo : họ của nước Sở, và tên quan của nước ta.

https://tieulun.hopto.org

làm lễ, có trái với nghi tiết. Lại gặp tiết mùa hè, mà các hoàng thân hằng phải xông pha nắng gió để làm lễ, vua riêng có lòng thể tất nghĩ đến, nhân chuẩn cho từ sau trở đi kính gặp các tiết lễ thường ở điện Gia-thành, điện Sùng-ân (như các tiết chính đán, đoan dương, tam nguyên (1) thất tịch (2), trung thu, trùng dương (3) đông chí, tuế trừ (4), trừ tịch (5) năm lễ hưởng, hàng tháng ngày sóc ngày vọng tiến lễ) thì chiếu y như lệ ở điện Minh-thành, đều do các chức quan thủ hộ người họ Tôn thất chia nhau đến làm lễ, hoàng thân miễn phải sung phái đi làm lễ.

Hà-nội gạo đắt, tha báo cho những người đong thóc năm ngoái chưa trả tiền 5 phân 10, và số thuế lệ còn thiếu lại chia làm 2 thành một thành hoãn đến vụ đông này, một thành hoãn đến mùa hạ sang năm sẽ thu.

Hiệp biện đại học sĩ sung làm sư bảo các hoàng thân, kiêm quản ti Thông chính sứ là Lê Đăng Doanh (người Quảng-trị đỗ Hương cống) chết. Chuẩn cho truy tặng hàm chức thiếu sư, hàm Văn-minh điện đại học sĩ, cho tên thụy là Văn Nhã, chiếu phẩm cấp tiền tuất, lại cho thêm khá hậu. (gấm màu 4 cây, sa hoa 6 cây, vải, lụa đều 25 tấm, tiền 2.000 quan) sai quan đến tế, ban cho rượu. Đăng Doanh làm quan trải 4 triều, tuổi cao đức thịnh, từng sung chức dạy vua học, giúp ích rất nhiều, cho nên vua ưu đãi.

Làm chiếc thuyền rồng đã hoàn thành.

Tha thuế lệ mỏ bạc Phú-thành ở Hưng-hóa (mỏ này khí độc nặng, khó thuê phu đào lấy, cho nên chuẩn cho tha thuế mà lấp mỏ lại không làm).

---

(1) Tam nguyên : vào ngày 15 tháng giêng, tháng 7, tháng 10 âm lịch.

(2) Thất tịch : vào đêm mồng 7 tháng 7 âm lịch.

(3) Trùng dương : vào ngày mồng 9 tháng 9 âm lịch.

(4) Tuế trừ : hết năm.

(5) Trừ tịch : vào tối 30 Tết âm lịch.

https://tieulun.hopto.org

Tha thuế thân, thuế dầu quan cho các phu lệ thuộc ở cửa biển Đà-nẵng tỉnh Quảng-nam. (vì ở ven biển không có ruộng đất, lại đài độ bận nhiều, cũng như phu trạm không khác gì). Các cửa biển nào có những phu tương tự như thế, rồi cũng tha cho cả.

Nêu thưởng cho người dân thọ 100 tuổi ở Bắc-ninh (tên là Nguyễn Đức Thắng).

Phái các biền binh chia nhau ngồi thuyền Tĩnh-hải, thuyền Ô mỗi thứ một chiếc, do cửa biển Thuận-an chèo đi, từ Thừa-thiên trở ra Bắc đến phần biển Quảng-yên, hiệp cùng với thuyền quân mới khởi hành chia nhau đi tuần tiễu.

Nam-định giá gạo cao vọt lên. Sai tỉnh thần phát thóc ra 25.000 hộc, bớt giá bán và cho dân vay. Lại chuẩn hoãn thu số thuế khiếm năm ngoái.

Cho thự hiệp biện đại học sĩ, lãnh Sơn — Hưng — Tuyên tổng đốc là Nguyễn Đăng Giai (gần đây đã gồm 3 tỉnh làm một, được khâm điểm về Kinh, nhân xin lưu bổ chức ở Kinh) lãnh thượng thư bộ Hình, thượng thư bộ Hình là Phan Thanh Giản đổi bổ thượng thư bộ Lại vẫn sung Cơ mật viện đại thần; tổng đốc Bình-Phú là Ngụy Khắc Tuần đổi bổ tổng đốc Sơn—Hưng—Tuyên, thự tuần phủ Hưng-hóa là Lê Nguyên Trung bổ thụ tuần phủ, hộ lý tổng đốc Bình-Phú; Lễ bộ tả thị lang là Nguyễn Bá Nghi thăng thụ tuần phủ Hưng-hóa.

Tha 5 phần 10 số thuế ruộng đất thuộc về trại quan, trại công, đồn điền công, nhà cửa. Dụ rằng : ta buổi đầu nối ngôi, ơn trạch ban khắp. Thuế khóa đinh điền năm nay đều cho tha miễn, tưởng dân ta đã thấm nhuần ơn trạch rồi. Nhân nghĩ : các tỉnh trực kỳ, gián hoặc có trại quan, điền trang trại công, đồn điền công, nhà cửa, các hạng ruộng đất ấy nguyên là cho dân lĩnh canh nộp thuế, vay thóc vay tiền, tuy so với lệ thuế ruộng đất công tư không giống nhau, đáng lẽ không được thuộc vào lệ xá. Nhưng ơn điển lần này, không ví như các lần tấm thưởng khác, cũng nên lượng cho tha giảm. Chuẩ

https://tieulun.hopto.org

thông dụ cho các địa phương, hạt nào nếu có thứ ruộng đất ấy, lệ phải nộp thuế, vay tiền vay thóc, thì số tiền thóc nên thu về năm nay, gia ơn tha miễn cho 5 thành.

Khâm điểm các quan địa phương về Kinh kính chực làm lễ lớn Ninh lăng [đem quan tài tiến để chôn vào lăng]. (Án sát Quảng-nam Hoàng Trọng Từ ; bố chính Phú-yên Nguyễn Cư Sĩ ; thự tuần phủ Thuận Khánh Nguyễn Đăng Uẩn ; án sát Gia-định Tôn Thất Chính ; thự tuần phủ Định-tường Hoàng Thu ; tổng đốc An-giang Doãn Uẩn ; án sát Quảng-bình Phạm Huy ; thự tổng đốc Nghệ-an Đặng Đức Thiệm ; bố chính Thanh-hóa Phạm Gia Kỷ ; thự tuần phủ Ninh-bình Ngô Kim Lân ; lãnh tổng đốc Nam-định Đặng Văn Thiêm phó lãnh binh Hải-dương Trần Hài ; tuần phủ Hưng-hóa (mới thăng, còn ở Kinh) Nguyễn Bá Nghi ; bố chính Thái-nguyên Phạm Bạch Như; bố chính Cao-bằng Phạm Khắc Trạch. Rồi sau Đặng Văn Thiêm, Doãn Uẩn, Hoàng Thu, Ngô Kim Lân chuẩn cho lưu ở tỉnh; rồi lấy lãnh tổng đốc Hà-ninh là Tôn Thất Bật, bố chính Vĩnh-long là Nguyễn Tường Vĩnh, thự lãnh binh Nam-định là Nguyễn Tiến Song sung vào. Đạo An-hà vì xa tạm cho đình).

Mùa hạ, tháng 4, ngày mồng 1 là ngày giáp thìn làm lễ hạ hưởng. (như lễ mùa xuân).

Vua lấy lễ Ninh lăng là lễ lớn, chuẩn cho hoàng thân và văn võ trăm quan họp bàn cho được chu thỏa, và sai Cần-chính điện đại học sĩ là Trương Đăng Quế ; Trung quân đô thống phủ đô thống Chưởng phủ sự là Tạ Quang Cự sung làm tổng hộ sự đại thần ; thự hiệp biện đại học sĩ là Nguyễn Đăng Giai, Vũ lâm doanh Hữu dực thống chế là Nguyễn Hoàng làm phó sứ. Phàm công việc nên làm, chuẩn cho hết lòng trù nghĩ cho kỹ, trước kỳ làm lễ tâu lên chuẩn định để tuân hành. Hộ lý tổng đốc Ninh-thái là Phạm Duy Trinh, bố chính sứ là Tôn Thất Căn, trước đây vì giấu việc tai biến (ruộng lúa tổn hại), không báo cáo lên, bị khoa đạo là Trần

https://tieulun.hopto.org

Văn Ý tham hặc. Đã chuẩn cho tâu lại nhưng lời lẽ úp mở, lại sai tra hỏi được tình trạng xác thực, vua bèn chuẩn cho giải chức giao xuống pháp ti nghiêm bàn. Đến đây án xử đều bị phạt trượng và đi đồ. Vua gia ơn miễn cho tội đồ, mỗi người đều phạt 100 trượng, bãi chức, vĩnh viễn không được dùng nữa.

Cho Hình bộ tả tham tri là Trương Văn Uyển đổi bổ làm tuần phủ hộ lý tổng đốc Ninh — Thái.

Nguyên tổng đốc Bình — Phú là Nguyễn Khắc Tuấn, lấy cớ mới đổi bổ làm tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên về kinh xin huấn thị, nhân xin lưu lại đợi làm lễ Ninh lăng. Vua dụ rằng : Ngươi xin kính đợi đại lễ Ninh lăng, ta đã xét biết lòng thành rồi. Nhưng ta nghĩ Sơn — Hưng — Tuyên là địa phương quan trọng ở Bắc-kỳ, không nên bỏ khoáng khiếm lâu được, ngươi nên hết lòng làm việc để trên báo đền cái ơn tri ngộ của tiên đế, mà đáp lại cái ý trách thành của ta, tức là chỗ trung ái của nhà ngươi đó. Bèn sai trở về cung chức.

Lính đi chặt gỗ ở nguồn Tả-trạch, bị cọp cắn chết. Vua phái cho vệ Vòng thành, quản vệ, hiệp quản đều 1 người, suất đội 6 người và biền binh 300 người đi vây bắt.

Tha ngạch thuế ở chợ Gia-hội (những nhà ngói, quán ngói ở chợ ấy, nguyên là nhà nước làm ra, cho dân ở nộp thuế. Đến đây những người ở đấy, hoặc bị chết, hoặc bị nghèo trốn đi, bộ Hộ xin tha ngạch thuế. Vua y cho).

Vua dụ cho đình thần và các nha môn ở bộ viện rằng : trừ ra các án kiện khâm giao cho tra xét và chương sớ, tiếp nhận đã có kỳ hạn chiếu lệ làm thì không kể, từ sau phàm có các bản khâm giao cho bàn nghị ổn thỏa thì nên chiếu theo công việc nhiều ít, trước hãy làm phiếu tâu xin xét cứu, xét trong bao nhiêu ngày, nhưng phải đúng hạn bàn tính cho xong, không được kéo dài ra ngoài hạn.

Dân hạt Hà-tiên bị điêu háo, chuẩn cho các xã, thôn thiếu linh, chia hạng triển hoãn, có thứ bậc khác nhau.

https://tieulun.hopto.org

Dời nhà học huyện Duy-xuyên tỉnh Quảng-nam, dựng ở giáp Đông xã Mỹ-xuyên (nguyên ở địa phận xã Trà-kiệu).

Kính dâng những đồ vật ngự dụng làm bằng vàng bạc ở cung Hoàng hậu (sổ vàng 8 tuổi rưỡi cộng nặng 176 lạng có lẻ, vàng tía 49 lạng, bạc 889 lạng).

Ruộng lúa chiêm ở Bắc-ninh bị nước mưa ứ đọng, sai tỉnh thần khẩn sức tùy thế khơi thông để sớm được tiêu tiết.

Vua cho là mùa thu năm ấy sẽ mở một đàn chay to ở chùa Thiên-mụ (lễ tiết trung nguyên của Thuận-thiên Cao hoàng hậu bắt đầu tháng 6 khai kinh, tháng 7 thì tụng kinh xong. Sau khi thành lễ yên táng ở Xương lăng sẽ làm lễ tiết trung nguyên, bắt đầu tháng 8 khai kinh, tháng 9 tụng kinh xong), sai hiệp biện đại học sĩ là Nguyễn Tri Phương, Vũ lâm doanh, Tả dực, thống chế là Nguyễn Trọng Tĩnh, chưởng vệ là Nguyễn Tuấn, Lại bộ thị lang là Tôn Thất Tĩnh sung làm chức đồng lý trai dàn sự vụ hội đồng với bộ Lễ, tra xét điển lệ, trước kỳ làm chay phải chiếu từng khoản mà làm.

Hộ bộ thị lang sung làm việc ở Nội các là Nguyễn Cửu Trường dâng thư dán kín nói 3 việc : (— Xin chuẩn cho binh đinh được tiền công phí. — Nói : từ trước tới nay, khi có công tác, thì vật liệu vặt đều lấy ở binh. Nay xin phàm trù tính vật liệu công tác và nhật kỳ, cần được rộng lớn ; còn như các vật mành tre cây gỗ, dự trước bắt lính đi lượm lấy, hay do ti có trách nhiệm đặt mua theo thị giá để dùng, không được chuyên trách cả cho lính. Lại xin do bộ xét kỹ, phàm lính và thợ tạp ngạch ở Kinh chiếu theo công việc nhiều ít mà cấp cho tiền tháng, để được trông nhờ.

— Xin miễn cho dân xã đi mua hàng theo thị giá — Nói : từ trước tới nay, mỗi khi có mua hàng theo thị giá thì căn cứ vào các hàng buôn, mà xét ra trong ngạch sổ thì không có tên người nào làm hàng buôn hết. Nay xin lượng đặt các hộ làm nghề nghiệp, hộ buôn bán được trừ hết cả ra binh tạp dịch, chỉ bắt hàng năm nộp thuế làm nghề nghiệp, cung

https://tieulun.hopto.org

nạp thực sắc (1) mà thôi. Còn về khoản mua hàng theo thị giá, như việc phái đi ngoại dương, đã vâng chỉ rõ ràng hãy tạm đình chỉ, thời phàm những vật hạng phải mua ở các nước phương đông hay phương tây có thể đình việc đi mua. Còn như gỗ, đá, than, củi các loại vật thường dùng, đều không thể đình được, xin mua ở hàng buôn hay trên mặt chợ, trả tiền, trả ngay trước mặt. Nếu phải dùng đến số nhiều, thì chiếu theo lệ cũ năm Gia-long, chia bổ vào mẫu ruộng, rồi trừ tiền thập vật đi, không được chia bổ cho dân xã như trước. Bộ Hộ xét lại cho khấu trừ đi, nhưng phải lấy giá chợ làm chuẩn đích, không nên nhất khái câu nệ theo giá cũ.

— Xin tăng thêm giá thuê thuyền vận tải. — Nói : sở Bắc-tào (2) hàng năm phái ra thuyền Hải vận chuyên chở 2 lần, thường có so le. Kể ra thuyền chở đi biển nhiều, thì thuyền không bền, linh ít tập thì sai phái sao hay được việc. Nay xin từ Thừa-thiên trở ra Bắc đến Thanh-hóa, phàm các dân ven biển mà có thuyền buôn, đều chuẩn cho vào ngạch thuyền vận tải ở miền Bắc, trừ miễn ra linh tạp dịch cho người chủ thuyền ấy và lượng cho những dân tráng làm chân chèo, cầm lái được tuân theo lệ thuê mướn trong khoảng năm Gia-long, chiếu theo số hàng chở mà cấp phát, trừ miễn tiền thuế, thì thuyền dân càng ngày càng nhiều, thuyền công càng ngày càng bớt đi, mà dân và binh đều lợi cả đôi. — Lại từ Quảng-bình đến cửa biển Thuận-an, một bãi cát dài trông ngút ngàn trăm mối nguy hiểm. Nay xin ở chỗ cửa cảng trên sông Thuận-trạch (thuộc Quảng-bình) đắp đập đặt cửa cống, chứa nước cho chảy về phía đông, ở khoảng giữa có vài dặm bị khô cạn, nên cho khơi đào qua loa thì càng ấy có thể đi thuyền thông đồng được. Lại ở hạt ấy nên đặt thêm kho tàng, phàm thuyền

---

(1) Thực sắc : nộp bằng hàng hóa, như nghề buôn gỗ thì nộp bằng gỗ chẳng hạn.

(2) Vận tải ra miền Bắc.

https://tieulun.hopto.org

vận tải hoặc nhân gió nước không tiện, cho chở vào cửa biển Nhật-lệ, tạm chở ở kho, đợi bắt thuyền dường sông kịp chở về Kinh cũng chửa muộn gì).

Vua chuẩn giao cho đình thần bàn kỹ, rồi lời bàn phúc tâu lên, nhiều điều được lấy ra đem thi hành.

Khoa đạo là bọn Lưu Lượng tâu xin cứu chữa cho dân hạt Thừa-thiên. Vua nói : Thừa-thiên ở nơi đế đô, là đất căn bản, rộng ban ơn trạch để đều tươi tinh lại tưởng chẳng hại gì. Vậy thuế thân của nhân đinh hạt ấy, trừ ra năm nay đã có ân chiếu khoan miễn cho rồi thì không kể gia ơn lại tha cho một năm nữa. Còn như các xã, thôn, ấp, giáp còn khuyết ngạch binh dân cũng cho triển hoãn có khác nhau, để thư sức của dân.

Bộ Lễ tâu lên hoàng mẫu về lệ kính dâng nghi lễ việc tang. — (Chiếu lệ năm Minh-mệnh thứ 1, tất cả có 11 lễ, nay lại thêm các lễ khải điện, tái ngu, tứ ngu, lục ngu, bát ngu, cộng 5 lễ nữa).

Cấp lương ăn cho thuyền buôn nước Thanh bị nạn bão. (Thuyền Phúc-kiến giạt vào phần biển Bình-thuận).

Định-tường tâu xin đặt pháo đài ở cửa biển Tiểu, vua y cho.

Nêu thưởng cho thọ dân ở Hà-tĩnh được ngũ đại đồng đường [năm đời đều còn sống cả] (Phạm Viết Cường thọ 113 tuổi, ngũ đại đồng đường thưởng cho 10 lạng bạc, 1 tấm đoạn, 10 tấm lụa màu, 20 tấm vải màu ; một cái biển viết chữ : « dịch diệp diễn tường » (1), sai quan dựng một cái nhà riêng, để nêu điểm tốt về người trong buổi thăng bình.

Đem ngày Ninh lăng, bá cáo cho trong ngoài biết. Dụ rằng : Thánh nhân đời xưa đem cả thiên hạ để thờ cha mẹ về lễ tang tế, thật là hết mức, hết thể chế. Vì là người có công to thì sự báo đền cũng to. Người có đức tốt thì lễ nghi cũng long trọng, cốt để hợp với đạo tôn thân mà cùng lòng yêu

(1) Liền mấy đời diễn ra phúc lành.

https://tieulun.hopto.org

kính vậy. Hoàng khảo Hiến tổ Chương hoàng đế ta cỡi rồng chầu trời, vin kêu không kịp, ta ở nhà bên cạnh để tang, giữ gìn trong 3 năm, phàm việc gì đều kính theo điển lễ. Nhớ lại công đức thần thánh, cao rộng khó mà gọi tên ; nhân ân tâu dày, sáng tỏ noi theo không chán. Mới rồi kính xét theo thường điển dâng lên tôn thụy, nêu tỏ dựng hiệu long trọng, để tỏ lòng thành báo hiếu của ta, để yên hả ý nguyện mến yêu của muôn họ các ngươi. Còn như sửa sang tang nghi là việc lớn, dẫu họp cả tài lực của bốn biển chín châu cũng chưa dám cho là xa xỉ. Hoàng khảo ta trong lúc hấp hối, ban lời ngọc dụ rằng : « Chỗ đất làm Sơn lăng, nên chọn chỗ bãi cao chân núi cận tiện, để cho dân binh dễ làm công việc. Còn đường ngầm đưa quan tài đến huyệt, bắt đầu từ Hiếu lăng, nên bắt chước mà làm. Còn điện vũ liệu lượng mà xây dựng, cốt cho kiệm ước, không nên làm nhiều đền đài, lao phí đến tài lực của binh dân. Kính theo đó ». Ta kính vâng lời dạy bảo không dám sai trái. Kính bói ở núi Thuận-đạo được hợp tốt, xây dựng lăng tẩm, kính dâng tên lăng là Xương lăng. Lối đường đi ngầm đưa quan tài đến huyệt, tuân theo như qui chế của Hiếu lăng. Đến như điện thờ lâu đài, nhà bia ; theo lễ cần tất phải có, nhưng phải bàn tính sửa làm, cho hợp lễ chế mà bớt sự phiền phí. Đó kính theo mệnh lệnh khi Người còn tỉnh, để cho thiên hạ muôn đời về sau đều biết tấm lòng chu chí của tiên hoàng đế tiêu dùng sẻn nhặt yêu thương nhân dân vậy. Nay mọi việc đã đâu vào đấy, sớm cáo hoàn thành. Bèn chọn ngày tốt, kính cáo đàn giao các miếu, đàn xã tắc, lấy ngày 15 tháng 5 mùa hạ này, cáo trước nhật kỳ khởi hành ngày 22 rước linh giá khởi hành. Ngày 24 yên táng vào Xương lăng. Theo dùng lễ 9 lần tế ngu (1), qua ngày 26 tháng 6, làm lễ tất khốc (2).

---

(1) Tế ngu : sau khi chôn rồi về nhà làm lễ yên linh hồn người chết.

(2) Tất khốc : thôi không khóc. Tính từ ngày chết đủ 100 ngày là tất khốc.

https://tieulun.hopto.org

Than ôi ! Công cha mẹ như trời lớn không cùng, lòng mến yêu khôn xiết. Ta chi trong dạ bùi ngùi, rất thương rất kính, theo chí người trước mà giữ lòng hiếu. Bọn thần dân các ngươi, trên nhờ nhân ân xây dựng đức trạch dạy nuôi của tiên hoàng đế, trông núi, hồ thêm thảm thiết, khắp hang cùng ngõ hẻm đều thương. Nay việc lớn tống chung đã xong, sắp đến kỳ dời xa, mối tình thương nhớ, gần xa như một. Vậy nên ra tờ bá cáo đặc biệt này, để cho mọi người đều biết. Có các điều răn cấm, giao bộ chép ra tuân hành.

Nội các tâu kê liệt những tên tù phạm về 2 bản án làm giặc ở Thái-nguyên và Hà-nội (Án cũ của Thái-nguyên nghị lăng trì xử tử, chuẩn đổi làm xử chém bêu đầu, đem chém ngay là bọn Nguyễn Hữu Chính, Lưu Khắc Ngạn 9 tên ; xử chém còn giam lại đợi mùa thu xét lại là bọn Phạm Đăng Hiển 7 tên ; lưu giam lại một tên là tổng Vịnh tức Nguyễn Vịnh. Án cũ của Hà-nội nghĩ lăng trì xử tử, chuẩn đổi làm xử chém bêu đầu, đem chém ngay là bọn Đinh Văn Khảm 3 tên ; xử chém ngay là bọn Nguyễn Văn Hâm 2 tên) tiến trình. Vua phê bảo rằng : « Gần đây khí trời chưa được điều hòa, Nghệ-an, Hà-tĩnh nhiều lần bị bão lụt, Bắc-ninh, Hà-nội, Hưng-yên xảy gặp bệnh dịch lệ truyền nhiễm, thực vì ta kém đức, không hay đem lại khí hòa của trời ; hay vì việc hình ngục hãy còn có kẻ bị oan uổng quá lạm. Trừ ra 3 tên đứng đầu vì tội ác rất nặng lập tức chiếu án đem chém (Nguyễn Hữu Chính, Lưu Khắc Ngạn, Đinh Danh Khảm), còn thì đều chuẩn cho giam lại, chờ đến mùa thu xét lại, kê liệt vào danh sách những người tình chân ; còn tên Tổng Vịnh lập tức tha ra không phải xét hỏi gì nữa, chỉ làm dọng lại việc ngục mà thôi.

Thự tuần phủ Quảng-yên là Nguyễn Văn Chấn điều trần tập tâu 2 việc : (Bày tỏ về việc đặt mua các hàng theo thị giá, trừ ra những vật kiện gì cần thiết theo lệ tuần làm thì không kể, còn các vật hạng phải mua ở các nước phương đông hay phương tây, xin cho đình chỉ.

https://tieulun.hopto.org

— Nói 2 châu Vạn-ninh, Tiên-yên, người nước Thanh trú ở, dựng thành đô ấp, trừ ra những thực hộ (1) chiếu hạng nộp thuế bằng bạc thì không kể, còn khách hộ (2) theo lệ cũ, thu thuế thân cả năm. Bọn ấy về nước, không thấy trở lại, chỉ cứ vào những thực hộ hiện tại phải bồi nộp, không khỏi có phần quẫn bách. Vậy về những khách hộ lưu dân, xin tha cho thuế thân). Chuẩn cho các đình thần bàn đến xin y theo. Vua theo lời tâu.

Hạ lệnh cho các quan địa phương ở Bắc-kỳ phòng hộ đê điều. Dụ rằng : « Đắp đê giữ nước sông là phương kế rất hay có quan hệ đến việc chống lụt giúp nhà làm ruộng. Ràng tờ từ khi chưa mưa, điều đó chớ nên sao nhãng. Nay gần đến tiết hậu tiểu mãn (3) cần nên sớm phải dự phòng. Chuẩn truyền dụ cho các quan địa phương những tỉnh có phần sông như Hà-nội, Sơn-tây, Bắc-ninh, Nam-định, Hải-dương, Hưng-yên sức nhắc lại ngay cho các phủ huyện trong hạt đem tâm phòng bị, săm sẩm các vật liệu sang hộ tùy nơi chứa lại một chỗ, để đến khi dùng là có sẵn dư dụ. Và đem sức nước đo cùng là tình hình đê bối hiện nay ở các hạt làm sớ cho chạy mau tâu lên để yên lòng ta.

Có một chiếc tàu của Anh-cát-lợi đuổi bắt tên tù bị lưu người nước Thanh ở ngoài biển hòn Khoai. Có 16 người Tây dương, 1 người dân kinh, ngồi chiếc thuyền sam bản tới cửa sông Nghi-giang, Hà-tiên xin cho binh phủ đuổi bắt hộ. Tinh thần ủy cho lãnh binh là Tôn Thất Trực đem 100 quân và 1 người thông dịch cỡi thuyền đến nơi xét hỏi xua đuổi. Việc ấy đến tai vua. Vua nói : thuyền ấy là thuyền của người Anh, nên hỏi rõ sự trạng, làm cho ổn thỏa không nên nhất khái xua đuổi đi, chỉ tỏ ra là mình không rộng lượng thôi. Vậy

---

(1) Thực hộ : hộ đã vào sổ ở vĩnh viễn

(2) Khách hộ : hộ đến trú ngụ tạm thời.

(3) Tiểu mãn : một tiết trong 24 khí tiết hàng năm về mùa hạ. Vào ngày 21, 22 tháng 5 dương lịch.

https://tieulun.hopto.org

chuẩn cho xét hỏi duyên do vì sao mà đến, một mặt tùy nghi làm cho ổn thỏa, một mặt tâu lên ngay để rõ tình trạng. (Xưa nay thuyền các nước Anh-cát-lợi, Ma-ly-căn, Bút-tu-kế [tức Bồ-đào-nha] đến đây mua sắm các thức ăn và lấy củi nước thì không cấm. Duy thuyền nước Phật lan tây [tức nước Pháp] thì không cho vào vụng và không cho lên bờ, vì là đã từng đến sinh chuyện).

Ban áo mát mùa xuân cho các quan văn võ ở kinh từ ngũ phẩm trở lên có thứ bậc khác nhau. (Lệ cho áo vào tháng xuân, danh sách ở bộ năm ấy làm hàm hỗn bị bác đi làm lại, nên đến đây lại kê liệt dâng lên mới được cấp).

— Tha thuế nhập cảng cho thuyền của Vương Phục Hưng là người buôn nước Thanh. (Thuyền này vì bị bão xiêu giạt đến đó. Vua thương tình người lái buôn ở phương xa, nên miễn thuế cho).

Tỉnh thần Thanh-hóa xin tu sửa đường cái quan và các cầu. Vua dụ rằng : « Cầu để cho người đi qua lại cũng là một việc nhân chính. Hiện nay tỉnh ấy đương vào lúc giáp hạt, lúa cũ hết, lúa mới chưa có, nên khám xét đích xác châm chước mà sửa làm. Cầu nào mục nát không thể nào đi qua lại được, thì trích lấy những gỗ lim còn để lại mà làm, bất tất phải đặt mua của dân theo thị giá, còn cầu nào còn có thể đi lại được, thì tạm hãy đình hoãn lại, để dè đặt sức dân ».

Chuẩn cho các ruộng đất ở 2 xã Lộc-châu, Lộc-hải tỉnh Nghệ-an (hơn 316 mẫu bị lở xuống sông, cát trắng bồi lấp, nước mặn tràn vào), chỗ nào không thể cày cấy được, đều cho đem lên hạng trừ thuế.

Ngoại trang Gia miêu và kỳ mục huyện Tống-sơn, là bọn Nguyễn Hữu Tín, Tống Văn Cư về kinh tiến hương và chúc mừng, thưởng cấp cho có thứ bậc khác nhau.

Chuẩn cho các cử nhân vào thi hội xong, không cứ tuổi nhiều ít, nếu người nào tình nguyện vào Giám tập tập hay về quê đợi khoa thi, cùng là tình nguyện theo làm hành tẩu

https://tieulun.hopto.org

ở bộ để học tập chính sự, đều y cho. Sau này cứ đến kỳ khoa thi, chiếu theo đó mà thi hành.

Sai trích ra 50.000 quan tiền kẽm ở kho, giao cho xứ thị vệ phụng giữ, để chuẩn bị việc chi dùng.

Dụ chuẩn cho 6 tỉnh Nam-kỳ, nhiều lần binh dinh trốn thiếu, chưa thể điền tục được, trừ ra đã được ơn chiếu cho triển hoãn thì không kể, lại triển hoãn cho 3 năm nữa. Về thuế lệ cửa quan và bến đò cho được tha miễn mãi mãi.

Chia đặt tổng Hóa-phố làm 2 tổng : Hóa phố và Trung-an. (Tổng Hóa-phố thuộc huyện Thạch-lâm tỉnh Cao-bằng có 12 xã thôn : các xã : Hóa-phố, Cảnh-biện, An-lũng, Khâu-an, Nằm-thục, Khiếu-đắc 6 xã thôn vẫn theo cũ là tổng Hóa-phố ; các xã : Trung-an, Thượng-lũng, Trung-lũng, Hạ-lũng, Nội-lũng, Ngoại-lũng 6 thôn ở riêng một góc, đường núi gập ghềnh, thế đất rộng xa, lại giáp giới với đất nước Thanh, thế khó trông nom xuể, đặt riêng làm tổng Trung-an, đặt cai tổng).

Chuẩn cho cử nhân vào thi hội được trúng cách 8 tên. Vào sân điện Cần-chính chiêm bái.

Thi điện. Sai Cần-chính điện đại học sĩ là Trương Đăng Quế, Hiệp biện đại học sĩ là Lâm Duy Thiếp sung làm chức đọc quyển thi ; thự Lễ bộ hữu tham tri là Đỗ Quang, Hàn lâm viện trực học sĩ là Vũ Phạm Khải sung chức duyệt quyển, cho bọn Nguyễn Khắc Cần tám người xuất thân và đồng xuất thân khác nhau. (Khắc Cần, Bùi Thức Kiên, được nhị giáp tiến sĩ xuất thân ; Nguyễn Đăng Hành, Nguyễn Hinh, Đặng Trần Chuyên, Đỗ Thúc Tinh, Lê Hữu Lệ, Vũ Xuân Xán, được tam giáp đồng tiến sĩ xuất thân). Lại lấy đỗ phó bảng 14 người : (Lê Bá Thận, Nguyễn Đức Tân, Trần Nguyên Hy, Trần Ngọc Diêu, Lê Đình Thức, Bùi Sĩ Tuyển, Hồ Sĩ Đinh, Đặng Phác (nguyên là Ngọc Cầu), Đoàn Văn Hội (nguyên là Văn Bình) Đặng Toán (nguyên là Kim Toán), Lê Huy Thái, Đinh Gia Hội, Lê Văn Vịnh, Phạm Quí Đức).

https://tieulun.hopto.org

Đông các đại học sĩ là Võ Xuân Cẩn vì tuổi già, dâng sớ xin về hưu trí, chuẩn cho nghỉ phép một hạn 20 ngày, ở nhà điều trị. Có một hôm vua với bảo rằng : ngươi mới đây thấy là có bệnh xin về hưu trí, lòng ta đã soi xét lượng tình, nhưng nay ta mới coi việc chính sự, mong dùng người cũ, ngươi là người danh vọng rộng lớn, nên cố gắng ở lại để giúp đỡ ta, để bổ cứu, những điều ta không nghĩ tới.

Chẩn cấp cho những nhà bị hỏa tai ở thôn Phú-mỹ, tỉnh Vĩnh-long. (Lệ định : phàm nhà dân bị cháy, cháy lan đến 100 hộ trở lên, mỗi hộ được cấp 2 quan tiền, 1 hộc thóc, mỗi người dân bị chết cháy cấp cho 3 quan tiền, dưới đây cũng thế).

Tháng 5 tết đoan dương. Vua đến bàn thờ điện Long-an làm lễ. Lễ xong, vua trở về, ngự tại điện Văn-minh. Các hoàng thân, văn tứ ngũ phẩm, võ tứ tứ phẩm trở lên vào lạy mừng, thưởng cho chè và hoa quả có thứ bậc khác nhau.

Cung tiến phẩm nghi lên cung hoàng mẫu. (Vàng tốt 10 lạng, tiền bằng vàng 100 đồng, tiền bằng bạc 200 đồng).

Hoãn thu số thóc bán ra và cho vay chưa trả của tỉnh Nghệ-an (hơn 24.900 hộc), số tiền thóc thu theo vụ hạ này của tỉnh Bắc-ninh (số tiền thuế hơn 8.400 quan, thóc thuế hơn 70.000 hộc), đều cho đến mùa đông này sẽ thu theo.

Miễn lệ thuế tiền bạc còn thiếu cho các xã, thôn, bang, phố tỉnh Hà-tiên, các ruộng đất bỏ hoang được triển hạn lại một năm.

Nêu thưởng cho thọ dân sống 100 tuổi ở Thừa-thiên (tên là Đoàn Văn Thạnh).

Thự tổng đốc An-Tĩnh là Đặng Đức Thiệm được khâm điểm vào kinh chầu. Vua bảo rằng : gần đây hạt ấy nhiều lần bị bão lụt, nhân dân lo về thức ăn khó khăn. Ngươi là lão thần, cai trị đất ấy, phải nên tuyên dương đức ý của triều đình để vỗ yên dân. Ta rất vì dân một phương ấy mà mong mỏi. Ngươi nên gia tâm cứu giúp, để cho dân ta được tươi tỉnh lại một loạt, thế mới là không phụ lòng ta ủy thác.

https://tieulun.hopto.org

Sửa đắp đê điều tỉnh Hưng-yên đã xong. (4)
đắp đê mới, từ ngày tháng giêng năm nay bắt
chi tiền hơn 25.437 quan và gạo hơn 8.053 ph

Đổi dựng trường thi Gia-định : (nhà, phòng [illegible] quan trường đều lợp ngói. Trong trường 4 vị tả, hữu, giáp, ất đều xây tường hoa).

Cấp lương thực cho thuyền buôn người nước Thanh bị bão. (Thuyền tỉnh Quảng-đông giạt vào phận cửa biển Nghệ-an).

Lính ở kinh nhân nắng dữ nhiều người bị ốm. (cộng 1.855 người, trong đó bị bệnh nặng 998 người, bị bệnh nhẹ 857 người). Vua thương lắm, bèn dụ sai bộ Binh xét các hạng binh lính hiện đương bị ốm lần này, người nào có gia hương ở gần mà tình nguyện về quê điều dưỡng, đều chuẩn cho nặc hạn cho về, người bệnh nặng cấp cho 2 quan tiền, người nhẹ cấp cho một quan, để làm tiền mua tương muối, hết hạn lại về hàng ngũ. Còn ai tình nguyện lưu lại ở hàng ngũ, thì chiếu theo bệnh nặng nhẹ chiếu cấp cho tiền và gạo trắng, để dùng vào khoản cơm cháo. Nhưng do viện Thái-y phái ra các y sinh, lãnh đem thuốc của nhà nước chia đi điều trị. Chưởng lãnh đại viên bộ ấy, thường phải sức rõ lại cho các viên quản suất hết lòng chiếu cố. Khiến cho giúp đỡ nuôi nấng lẫn nhau sớm được lành mạnh, không được hư ứng.

Châu Mường Bồng ở Quảng-trị, có tên Phù Xu Phì nhân giặc Lào nổi loạn, bèn bắt dân châu ấy và phái viên của phủ đem nộp cho giặc Man, để nhận chức Ma tà văn. Lại cho giặc man đem quân phòng triệt, dò thám tin tức quan binh. Bắt được, án tinh ấy xét nghĩ xử tử bằng tội lăng trì, Bộ Hình xét lại tâu ; tên Phù Xu Phì tội nên xử tử, nhưng hiện nay Lào man còn cần phải đánh dẹp phủ dụ, thì Phù Xu Phì xin giao cơ Định-man quản thúc, sức phải thăm dò tình hình giặc man, chỉ báo cho quan binh đánh bắt, hay chiêu dụ được chúng trở về, để đều bình định yên họp, thì khoan tha cho

https://tieulun.hopto.org

tội trước. Nếu xét ra nó còn có tình khác, lúc đó sẽ đem chém cũng chưa muộn. Vua theo lời tâu.

Phong cho thần núi Thuận-đạo làm Tụy linh hữu chính hoằng vận tôn thần. (Dựng đền thờ, dự vào thần hàng trên, đợi đến năm Tự-đức thứ 3, thăng lên thờ ở ấn thứ 2 bên hữu đàn, ở dưới vị thần Hiếu sơn).

Vua ngự điện Văn-minh, đại học sĩ Lâm Duy Thiếp tâu nói : bọn chánh, phó bảng tân khoa khẩn xin kính chờ ngày đại lễ Ninh lăng ở Xương lăng, sau khi làm lễ xong, đều cho vinh qui về thăm nhà, ngõ hầu giãi tỏ được tấm lòng thành. Vua y cho.

Lính ở tỉnh Biên-hòa đắp bảo Tam-kỳ, nhiều người bị ốm. (vì gặp nắng quá). Sai tỉnh thần chi thuốc để chữa.

Ngày giáp thân, sai kinh doãn làm lễ cày ruộng tịch điền.

Thổ ty phủ Cam-lộ (thuộc Quảng-trị) về kinh làm lễ dâng hương. (Trầm hương 4 lạng, sáp ong 20 cân) và tiến phẩm nghi chúc mừng (ngà voi 1 cặp sừng tê 2 chiếc) thưởng cấp cho có thứ bậc khác nhau.

Vua nước Thủy-xá là Vĩnh Liệt cùng với bọn kỳ mục nước Hỏa-xá sai sứ về kinh làm lễ dâng hương (Nước Thủy-xá : kỳ nam 3 lạng 5 đồng cân, trầm hương 2 cân, tốc hương 4 cân. Nước Hỏa-xá : kỳ nam 3 lạng 5 đồng cân, trầm hương 1 cân, tốc hương 2 cân) ; và kính dâng phẩm nghi chúc mừng. (Nước Thủy-xá : ngà voi 2 chiếc, sừng tê 2 chiếc ; nước Hỏa-xá, ngà voi 1 chiếc, sừng tê 1 chiếc). Thưởng cho 2 đạo sắc và tiền bạc, lụa có thứ bậc khác nhau.

Tiết thánh thọ (1) (ngày 19 tháng ấy), vua đến cung hoàng mẫu tiến các phẩm vật (2 đĩnh vàng mỗi đĩnh 10 lạng, 30 đĩnh bạc mỗi đĩnh 10 lạng, sa mẫu 55 cây).

---

(1) Ngày sinh nhật của hoàng mẫu (mẹ sinh ra Tự-đức).

https://tieulun.hopto.org

Ngày quí mùi, kính gặp ngày thánh đản ở điện Long-an(1) vua thân hành đến làm lễ.

Ngày bính tuất, vua đến Xương lăng, kiểm duyệt công việc làm. Khi về, thưởng cho có thứ bậc khác nhau. (Thưởng đồng lý đại thần, lang trung, khoa đạo, viên ngoại, đồng tiền bằng vàng, bằng bạc ; các quan viên cho đến lính thợ, lại dịch theo đi làm việc thưởng chung tiền 4.000 quan, thợ làm đá gia thưởng 200 quan). Khi mới bắt đầu bàn, chuẩn cho xây dựng tôn lăng, trên xây bảo thành, dưới sửa đường hầm. Bảo thành cao 8 thước 1 tấc, chu vi 36 trượng, cửa bằng đá, cánh bằng đồng. Đằng trước là ao Ngưng-thúy, bắc 3 chiếc cầu đá, giữa là cầu Chính-trung, bên đông là cầu Động-hòa, bên tây là cầu Tây-định. Ở 2 đầu cầu Chính-trung mỗi bên đều xây 1 cửa cổng, mỗi cổng đều 3 cửa, xây cột đồng trụ, biển chữ thếp vàng, đằng trước xây nền cao, bên trong bên ngoài đều làm 3 bậc. Ở giữa dựng lầu Đức-hinh 9 gian 2 tầng, 2 bên tả, hữu dựng cột hoa biểu(2) ; ở trước dựng 1 gian nhà bia, « Thần công thánh đức », làm mái chồng diêm, đằng trước đằng sau đều có bệ đá, trong có 1 tấm bia đá, thân cao 7 thước 3 tấc, ngang 3 thước 8 tấc, bệ bia dài 5 thước 4 tấc, cao 2 thước 3 tấc, bên tả bên hữu có 2 con kỳ lân thếp vàng đứng chầu. Ngoài là sân ngoài đứng chầu 2 bên tả hữu có 4 hình tượng quan võ bằng đá, 6 hình tượng thị vệ bằng đá, 2 con ngựa đá, 2 con voi đá. Đằng trước làm cổng, có cái hoành biển bằng đồng chữ thếp vàng. Ngoài cửa xây cái bình phong, ngoài bình phong là hồ Nhuân-trạch. Bên tả lăng, dựng điện Biểu-đức, nóc nhà chính 5 gian, nóc nhà trước 7 gian, 2 lần rường nhà mái chồng diêm, sân lát gạch [gạch Bát tràng] đường đi giữa sân bằng đá, 2 bên tả hữu có tường ngăn, mỗi bên có một cửa tò vò. Trong

(1) Ngày sinh nhật của Thiệu-trị.
(2) Cột xây ở mả.

https://tieulun.hopto.org

là viện phụ 2 bên tả hữu, ngoài làm điện đông tây phối, mỗi điện đều 3 gian, 4 mặt xây tường bao. Đằng trước chính giữa dựng cửa Hồng-trạch 3 gian, ngoài là cái đình có 3 bậc, đằng trước là cửa cổng có 2 cột đá, mặt cột khắc câu đối, chính giữa có cái biển ngang thếp chữ vàng, bên ngoài là hồ mặt nguyệt. Đối ngang với đống sa bên hữu Bảo-thành hơi lui về phía sau, dựng các Hiển-quang 3 gian 2 tầng, chu vi xây tường bao gạch đằng trước mở 1 cửa. Bên hữu gác ấy làm 3 gian thần-khố(1). Lại ở ngoài tường bao điện Biểu-đức, bề đằng sau phía tả đặt phòng phụ. Bên ngoài cái núi chẩn đằng trước đặt một phòng trực. Bên hữu thần khố đặt một cái nhà cho lính ở. Kiểu mẫu tham chước lăng Thiên-thụ và Hiếu-lăng, nhưng lượng theo địa thế, không đắp thành bọc, chung quanh giới hạn đất cấm, xây cột gạch, công trình có phần phiền phức to lớn. Đến đây, vua ngự đến duyệt xem, thấy đã hoàn thành, lòng rất vui hả, nhân đều thưởng để khuyến khích.

Vua cho là sắp tới kỳ Ninh lăng, phái thêm Tả dực thống chế doanh Vũ lâm là Nguyễn Trọng Tinh sung làm thủy đạo tiền doanh đề đốc ; đề đốc thủy sư ở kinh kỳ là Đoàn Kim sung làm thủy đạo hậu doanh đề đốc ; thự chưởng vệ quyền chưởng doanh Kỳ võ là Trần Trí sung làm lục lộ tả doanh đề-đốc ; chưởng vệ quản kinh tượng các vệ là Lê Tất Ứng sung làm lục lộ Hữu doanh đề đốc, đều án phần trong doanh chiêu coi những biền binh chuyến đi ấy và các thuyền bè voi ngựa, theo với tổng hộ chánh phó sứ đại thần điều khiển.

Sai thống chế Nguyễn Phương, chưởng vệ Mai Công Ngôn sung làm chức phù liễn [tức phù giá] đại thần ; đô thống là Lê Văn Phú, thượng thư là Phan Thanh Giản sung chức ở lại coi giữ kinh thành, chưởng vệ là Trương Tiến sung chức

(1) Kho chứa các đồ dùng, đồ thờ của tiên đế.

https://tieulun.hopto.org

tuần tra những thân cấm binh ở ngoài hoàng thành, chuẩn cho theo bọn Văn Phú phân phái trông coi.

Sai tham tri là Trương Quốc Dụng, lang trung biện lý Lễ bộ sự vụ là Lý Văn Phức, chưởng vệ là Nguyễn Tuấn sung chức giám biện, (sửa sang trần thiết ở điện Long-an) — Chưởng vệ là Trương Tiến đi lại giúp việc.

Thưởng quần áo cho các quan to, đồng lý, tổng hộ, phủ liền đến quản suất có thứ bậc khác nhau.

Khi ấy, 3 chiếc thuyền nước Thanh lãnh chở các vật hạng nhà nước đi sang mạn đông. Chuẩn giao cho người nước Thanh đã từng trao cho hàm lục phẩm thừa biện là Lý Thái nhận đi mua bán, Thái từ chối vì già yếu, xin với phái viên phụ biện là Lâm Duy Thiếp xin hộ. Đình thần đem duyên do công đồng tham hặc. Vua sai giao cho bộ Hình nghiêm nghị, ấn nghĩ cách chức. Vua dụ rằng : « Việc cử phái viên đi sang mạn đông, trước đã chuẩn y lời cho đình nghị đình chỉ mãi mãi. Triều đình ban ra điều tin lớn cho thiên hạ, có lẽ đâu lại sớm đổi chiều thay ư? Thế mà Lâm Duy Thiếp không biết đắn đo sự lý, trước đã hội đồng đình nghị, sau nhân tên Lý Thái thác vì già yếu để từ chối, lại vì y điều đình khinh suất làm sở tâu hộ, xin tăng phái viên. Hèn kém, xu nịnh, mơ màng không có định kiến, như vậy, nghĩ tội là đáng lắm. Nhưng xét kỹ việc làm ấy, chỉ vì một khi mờ quáng, nghĩ ngợi chưa tới mà thôi. Trước đây, mới nghe thấy tâu hộ, ta đã chỉ bảo ngay có biết lỗi, thì viên ấy đã tự biết rất hối hận, không dám làm trôi cái lỗi ấy, so với kẻ cố ý phạm điều nhầm lỗi có khác. Bộ nghĩ tội có phần quá đáng ; gia ơn cho Lâm Duy Thiếp được đổi làm cách lưu, nhưng không cho sung làm quản lãnh thị vệ đại thần nữa, lui về nha cũ chuyên làm việc ở bộ. Đình thần lần này họp bàn chung giữ lễ nghiêm ngặt tham hặc, thực là ngăn ngừa những sự mới chớm phát ra, những việc còn bé nhỏ, chỉnh đốn diềng mối của triều đình,

https://tieulun.hopto.org

phu lòng ta hằng mong giúp đỡ nhờ cậy. Chuẩn truyền chỉ khen ngợi.

Ngày giáp ngọ, dời quan tài tiên đế đến sông Nguyệt-biều, bỏ neo đỗ lại. Ngày ất mùi rước quan tài đến bến đò Cư-chính. Ngày bính thân, kính an táng vào huyệt ở Xương-lăng. Ngày đinh dậu, kính đề thần chủ ở điện Biểu-đức rồi rước thần chủ về yên thờ ở điện Long-an.

Sai hoàng thân, thân phiên cùng với khoa đạo bộ ti mỗi tháng 3 lần chia đến Xương-lăng để kiểm xem các đồ thần ngự đồ thờ. Đại lễ yên táng vào lăng đã xong, thưởng kim tiền, ngân tiền, kỷ lục và lương tháng cho hoàng thân, thân phiên, các quan lớn nhỏ ở trong ngoài có thứ bậc khác nhau.

Thưởng cho các hạng biền binh ở kinh ứng biện sửa dựng công trình xây lăng, mỗi người một tháng lương tiền và gạo.

Thưởng cho từ quản suất đến biền binh ở Quảng-nam, Thanh-hóa, Nghệ-an đến phụ làm công việc đều mỗi người một tháng lương tiền và gạo, chuẩn cho nghỉ ngơi vài ngày, rồi trở về đội ngũ ở tỉnh.

Thưởng cho các xã dân ở ven đường đặt bày hương án lạy khóc đón tiễn 4.000 quan tiền.

Thưởng cho phu dân nạo vét lòng sông và sửa sang đường sá 300 quan tiền.

Dụ : chuẩn cho các hạng binh lính chia ban nghỉ ngơi.

Đem việc lễ Ninh lăng đã xong, báo cáo cho trong ngoài đều biết. Dụ rằng : Lần này kính gặp đại tang của hoàng khảo Hiến tổ Chương hoàng đế ta. Kính chọn ngày tốt (24 tháng 5) đã dụ cho biết cả rồi. Sau tới kỳ tốt lành, ta thân đem hoàng thân và các quan lớn nhỏ trong ngoài đúng ngày 22 mới rồi rước linh giá từ điện Long-an bắt đầu khởi hành đến ngày 24 kính táng vào huyệt cho đến lúc thành lễ. Xét ra sửa sang việc tống chung là việc lớn, điển lễ rất long trọng. Ta trong lúc đau thương, chỉ nghĩ hết lòng kính thành, để tỏ niềm chí hiếu. Trên nhờ anh linh của hoàng khảo ta ở trên trời

https://tieulun.hopto.org

rủ thương giúp đỡ, đương lúc tiết hè nóng bức mà liền mấy ngày râm tạnh. Ta trong khoảng đi đường, đi bộ đi thuyền để theo, cho đến hàng trăm nghìn các quan theo hầu 2 bên tả hữu, và dân chúng ven đường nối nhau lạy khóc, đón tiễn, hết thảy nghi văn đều được nghiêm chỉnh, thực thỏa chút lòng thành hiếu mộ của một mình ta, và hả tấm lòng thiết tha nhớ thương của trăm họ các ngươi. Than ôi ! Xe hoàng đế đã xa vắng, suốt đời thương nhớ mãi mãi, núi, hồ ngao ngán trông ngóng, người trong cả nước đều thương. Nay đại lễ đã xong, tinh văn đều thỏa thiếp, vậy ban ra bá cáo này, cho trong ngoài đều nghe biết.

Chuẩn cho thuế nộp bằng bạc của 4 động thuộc Quảng-yên là : Điền-xá, Hoành-mô, Hiếu-dụ, Kiên-mộc được chiết nộp bằng tiền. (Mỗi một lạng bạc nộp 4 quan tiền, lại chuẩn chiếu theo tờ ân chiếu, gia thưởng 6 tiền, vì cớ là xiêu tán mới về).

Phát chẩn cho những nhà bị hỏa tai ở xã Hương-cần tỉnh Nghệ-an.

Thuyền giặc ở phần biển nước Thanh quấy rối châu Khâm, viên tri châu châu ấy gửi tờ điệp sang cho tri châu châu Vạn-ninh thuê nhiều thuyền và lính đóng đóng chặn nơi hiểm yếu ở chỗ địa giới giáp nhau để phòng ngừa. Tỉnh thần Quảng-yên đem việc tâu lên, chuẩn cho bắt nhiều phu thuyền, đường thủy đường bộ nghiêm gia phòng triệt, để yên bọn giặc biển.

Đặt thêm các viên lại kinh chực ở các tôn lăng. (Nguyên cũ, đặt thủ hộ sứ và thủ hộ phó sứ đều 1 viên, Ty Điển-nghi đặt lang chung, viên ngoại lang đều 1 viên, chủ sự tư vụ, đều 2 viên, bát, cửu phẩm thư lại đều 4 viên, vị nhập lưu thư lại 25 tên, chia phái phụng chực. Nay vì mới có việc coi giữ Xương lăng, việc thờ cúng bận nhiều, nên đặt thêm 1 viên thủ hộ sứ, dùng quan văn hay quan võ chánh tam phẩm sung làm. Ty điển nghi đặt lang trung, viên ngoại lang đều 1 viên, chủ sự và tư vụ đều 2 viên, bát, cửu phẩm, đều 3 viên, vị nhập lưu thư lại 10 tên. Phàm hết thảy công việc nên lắm,

https://tieulun.hopto.org

đều chuẩn cho viên thủ hộ sứ mới đặt và viên đặt cũ hội đồng với bộ Lễ châm chước bàn chương trình tâu xin quyết định.

Chuẩn cho Quảng-bình san bổ giản binh và ngạch thuyền cho các xã thôn phường ở Lý-hòa, Thử-luật, Động-hải, An-nhân nam, Nội-hà. (Thôn Lý-hòa số giản binh nguyên ngạch bao nhiêu, rút về Bắc-tào, gồm cùng số tráng dân bao nhiêu, do tỉnh sức sai đóng thêm thuyền mỗi chiếc hạng lớn 10 tên, hạng vừa 8 tên, hạng nhỏ 6 tên, sung làm thuyền hộ, phu chèo thuyền được miễn thuế thân và dao dịch, hàng năm chở cho nhà nước khấu lãnh giá cước, nếu người nào đã được thăng bổ, chiếu theo làm việc như cũ, không phải lấy ra hay rút về, từ sau có khuyết ra, cũng không phải điền. Còn Thử-luật, Động-hải, An-nhân nam, Nội-hà, các xã thôn phường ấy, nguyên ngạch thuyền chở không cứ là số hiện có hay bị đắm bị nát đều được tước trừ vào ngạch thuyền Bắc-tào, còn thuyền hộ thủ thủy thừa ra bao nhiêu, thì chiếu theo lệ 3 đinh lấy 1 mà chọn lấy, còn thừa lại số tráng hay dân đinh bao nhiêu, theo lệ phải chịu thuế thân dao dịch, số binh mới chọn lấy thêm ấy, thì chia bổ vào thủy vệ Quảng-bình để đền vào sổ giản binh còn thiếu của thôn Lý-hòa. Nếu không đủ số, thì trích những xã dân ở ven biển chọn lấy cho sung số.

Ban lụa bạc cho Lại bộ tham tri cũ đã về hưu trí là Hoàng Văn Diễn. Dụ rằng: Hoàng Văn Diễn trước đây sung làm thầy học giúp bảo mình ta, trong khoảng vài năm, có nhiều bổ ích. Rồi sau nhân già yếu, được chuẩn cho gác xe về làng để nuôi tuổi già còn lại. Lần này, gặp lễ lớn Ninh lăng, chống gậy kính đến trước bàn thờ lạy khóc ; lại đến khuyết đình chiêm bái, tuy tuổi già (đã 82 tuổi) nhưng tinh thần vẫn còn khỏe mạnh. Trẫm thân yên ủi thăm hỏi, thật lấy làm mừng. Nhân nghĩ đến công giáo dục, ân cách nên được hậu đãi, chuẩn

https://tieulun.hopto.org

thưởng cho bạc 100 lạng, lụa 20 súc, để tỏ tấm
ưu đãi người kỳ cựu.

Nguyễn Đăng Giai, Trương Quốc Dụng trình bà
về việc xét hỏi hình án, đều giao xuống đình nghị
khoản : Phàm tra xét về án làm giặc, như hễ kẻ nào mưu làm việc trái phép chiêu tập bè lũ, đặt ra quân hiệu và danh mục ngay, hiện có bắt được cờ ngụy, ấn ngụy, thư từ ngụy, sổ sách ngụy hoặc tụ họp bè lũ từng bọn hàng nghìn trăm người, chống lại với quan binh, đánh phá thành ấp, có đủ trang tạng làm bằng cứ, thì đều chiếu theo luật « mưu phản đại nghịch », không phân thủ phạm hay tòng phạm đều kết tội lăng trì xử cả. Những thân thuộc ở chung đều bắt chịu tội lây, phân biệt ra xử tội chém, xử tội làm nô. Còn kẻ nào không thuộc về tình tội hạng trên này, xin chiếu y điều lệ so sánh chiếu theo luật « phản nghịch » và luật « mưu bạn » mà trị tội, thân thuộc của kẻ phạm được cho phải tội lây. Giám hoặc có người bị người lừa dối dỗ dành mà theo, thì giảm cho tội chết phát đi sung quân. Còn hoặc có kẻ nào tụ họp bè lũ tự 100 người trở xuống, đòi tống lương thực của dân địa phương đánh cướp làng ấp, đánh phá nhà lao thì chiếu theo luật « cường đạo » (1) phân biệt ra mà nghĩ xử. Những chính, thứ yếu phạm thì chém bêu đầu, tòng phạm thì chém ngay, kẻ bị bắt hiếp phải theo, thì phạt mãn trượng (2), rồi giao về dân lãnh coi.

— Một khoản : phàm án cường đạo như giết người đốt nhà, hiếp dâm phụ nữ, đánh cướp nhà kho, nhà tù và can hệ đến thành trì của các nha môn, tụ họp đến 100 người trở lên, thì chiếu lệ chém bêu đầu. Kẻ nào tụ họp bè lũ từ 10 người trở lên, hiện có cầm đồ binh khí, đốt lửa sáng công nhiên đánh phá cổng vách nhà người, vào cướp tiền của đồ vật, chia tang vật với nhau từ một lạng bạc trở lên, cùng là khảo đả sự chủ, chống lại người đến bắt, đánh người bị thương, các

(1) Bọn ăn cướp. (2) Đủ 100 trượng.

https://tieulun.hopto.org

tình trạng nặng, thì thủ phạm và tòng phạm mà đã nhiều lần đi lấy cướp hoặc hạ thủ làm người bị thương, đều chiếu lệ trảm quyết. Còn người nào mới một lần làm tòng phạm, hoặc ở ngoài trông gác chưa từng vào nhà lấy của, có đại cùng đi mà không được phân tang, cùng là bị người ta bắt hiếp phải theo đi, xin tuân thánh dụ khoảng năm Minh-mệnh, tùy từng án tâu xin giảm mức tội. Còn người nào nhân nghèo họp bọn, không đến 10 người, cầm dùi, gậy, ngầm vào nhà người, bật lửa sáng cướp của, thì thủ phạm xử chém đợi xét lại ; tòng phạm có phân tang, thì phát làm quân, không phân tang thì phạt mãn trượng đem đi đồ, để có phân biệt.

— Một khoản : phàm án đánh người đến chết, trừ ra những tên hạ thủ đánh người bị thương nặng và thủ mưu, còn các người khác vẫn chiếu theo bản luật phân biệt kết nghĩ. Cùng là những tên hạ thủ đánh chết người nếu dùng khí giới như súng dao đồ hung khí đâm chém người chết ngay, hoặc cầm dùi gậy, hăng máu đánh nhiều dấu thương đến nỗi người ấy chết ngay, thì theo luật « cố sát » mà xử kết án thắt cổ cho chết nhưng chờ xét lại, thì không kể, còn hoặc có người tức giận giằng co, cầm cành củi thanh tre, hoặc chân tay đấm đá, mới đánh một hai cái lỡ ra phạm phải thương nặng tí mệnh chết ngay, xét ra không chú ý giết chết, thì xử tội thắt cổ cho chết, nhưng còn giam chờ xét lại. Còn quá ngày mới chết, thì nên xét lại tình đích thực không phải là lập mưu cố giết chết, thì đều theo luật lệ phân biệt định nghĩ, không được hàm hồ việc dẫn đến nỗi buộc người nào tội nặng.

— Một khoản : xin nghiêm sức các nha môn xét hỏi việc hình án, từ nay về sau, tra xét việc án, trừ ra những án giặc, cướp, nhân mệnh đều y theo khoản trước mà nghĩ xử. Còn thì đều tra nghiệm tình trong án nghiên cứu ý trong luật, khiến cho được đúng mức. Nếu cứ nhân theo lối cũ, dẫn dùng những điều nghiêm khắc đã làm qua để buộc người vào tội nặng, thì sẽ chiếu luật trọng trị.

https://tieulun.hopto.org

— Một khoản : từ nay phàm tra xét việc án, tội trạng của người can phạm nào, so với luật lệ cũng phù hợp, thì cứ, chiếu theo bản điều ở trong luật lệ có hay không có chữ « gia đẳng » đều theo điều ấy mà nghĩ xử. Kẻ nào tội đã can phạm ấy xét trong luật không có điều chính, viện dẫn luật khác để so sánh phụ vào mà án ấy hoặc nên bàn gia đẳng, hoặc không nên bàn gia đẳng, thì tất phải châm chước cân nhắc, cốt cho đúng mức. Lại xin nhắc lại rõ điều cấm : từ nay về sau đều phải chiếu theo luật lệ tuân làm, nếu có ý ngoài xê xếp làm nhẹ làm nặng, xét ra được thì phải trị tội để tỏ ra xét xử cẩn thận.

— Một khoản : từ nay phàm khép định vào tên tội gì, chỉ nên tra xét trong luật lệ nguyên có chính điều, thì cứ theo điều ấy mà định nghĩ. Nếu không có chính điều, thì tất phải viện dẫn điều khác so sánh phụ vào đó mà nghĩ xử ; và tra xét án cũ đã làm qua ; đã được chuẩn cho dùng làm định lệ thông hành, mà tình tội của người can phạm ấy cũng phù hợp thì cũng được viện dẫn ra để dùng. Duy có án cũ ấy chưa được chuẩn cho dùng làm thành lệ, thì không cứ là tội danh nặng hay nhẹ, nhất thiết cấm dùng. Nếu tự tiện dẫn dùng để đến nỗi xử tội có nặng hơn hay nhẹ hơn, thì khép vào tội cố ý xử nặng nhẹ tội của người ta.

— Một khoản : từ nay, phàm quan viên phải nghiêm nghị, giản hoặc có người phải phạt bổng 2 năm. Cách chức lưu lại, giáng 5 cấp đổi bổ nơi khác, cùng là tội chỉ đến thế, không gia đẳng nặng hơn nữa, xin chiếu theo tắc lệ của điển nhà Thanh, phải phạt bổng mà có gia đẳng chỉ đến giáng một cấp, lưu lại ; giáng cấp lưu lại, mà gia đẳng thì chỉ đến cách chức lưu lại ; giáng chức đổi bổ mà gia đẳng thì không được gia đến cách chức. Tham khảo vào tắc lệ ấy rồi châm chước mà làm. Còn các tội công hay tư như phạt trượng giáng phạt, cấp bậc đều y theo luật danh lệ mà xét xử. Người nào phạm tội công phải phạt bổng, mà có gia đẳng thì chỉ phạt bổng 2 năm

https://tieulun.hopto.org

là cùng, phạt tội tư phải phạt bổng mà có gia đẳng thì chi đến giáng một cấp lưu dụng. Do tội công mà phải giáng chức lưu dụng, mà có gia đẳng thì chi đến cách chức lưu dụng, không phải gia đến giáng chức đổi đi nơi khác. Do tội từ phải giáng chức đổi đi, mà có gia đẳng thì chi đến giáng 5 cấp, đổi bổ, không phải gia đến cách chức không được làm việc. Đến như người nào can tội công bị phạt 100 trượng, giáng 4 cấp đổi đi, mà có phải nghiêm nghị, cũng chi phải giáng 4 cấp đổi đi. Can tội từ bị phạt 100 trượng cách chức không được làm việc, mà có phải nghiêm nghị, cũng chi đến cách chức không được làm việc ; không nên nhất khái cho là phạm phạt 100 trượng, mà gia lên một bậc tức là bất tội đồ. Người nào can tội đồ một năm trở lên, mà có phải nghiêm nghị, cũng xin tội chi hết mức tội đồ [đồ 3 năm], không nên gia vào tội lưu. Người nào phạm tội lưu, thì theo như trong luật chép gia đẳng chi đến hết mức lưu [lưu 3.000 dặm], tuân đó mà làm.

— Một khoản : từ nay trở đi phàm án kiện nào khâm giao cho, thì do nha nào có việc ấy làm phiếu nghĩ tội, nhưng chỉ nên tỏ bày công việc, giao xét giao bàn mà thôi, bất tất dùng văn pháp mở buộc nặng nhẹ trong lời lẽ khiến cho những người thừa hành không được hy vọng câu nệ xê xếp ngõ hầu việc hình án mới được công bằng.

— Một khoản : phàm quan viên can các việc tham hặc, khiếu khống, trừ ra người nào nên phải cách chức bắt giữ lại thì không kể, còn những việc tham hặc khiếu khống tầm thường xin đều giao xét, chiếu lệ kết nghĩ tham hặc cách chức trị tội. Nếu là hư hão, vu khống, thì đem người nguyên tham hặc khiếu khống ra trị tội, để bớt được sự giao đổi bận rộn mà còn có ý thề tất nữa.

— Một khoản : phàm các quan trong ngoài, gián hoặc có người can vào các án giao nghị, nghiêm nghị, trừ ra những người nào nên phải cách chức, thôi việc, lập tức đình cấp

https://tieulun.hopto.org

lương bổng thì không kể, còn người nào hiện được
làm việc, thì xin đều chiếu theo thường lệ chi cấp, để
sự trông nhờ mà giữ lòng thanh liêm tiết tháo. Đợi
xử xong, tức thì chiếu án thi hành).

Đình thần bàn xét phúc tâu, xin cho thi hành. Vua theo lời tâu.

Vụ chiêm năm ấy, 8 tỉnh Ninh-bình trở ra ngoài Bắc (Ninh-bình, Nam-định, Hải-dương, Hưng-yên, Thái-nguyên, Quảng-yên, Sơn-tây, Hưng-hóa) lúa ruộng được mùa.

Tháng 6, lại đặt trường thi Thanh-hóa (Buổi đầu thời Minh-mệnh, tỉnh Thanh-hóa thi riêng một trường, sau hợp thi với trường Nghệ-an. Đến đây tỉnh thần là Tôn Thất Cung xin thi riêng. Việc ấy giao xuống cho đình thần bàn. Xin cho lại y theo thi riêng như cũ).

Cấp cho các con gái họ 2.000 phương gạo. (Người nào không có lệ cấp lương, chuẩn cấp chung cho, nhưng giao cho người trưởng ngành tính chia).

Chuẩn cấp cho những dân bị hỏa tai ở Hà-tĩnh (Vạn-phúc trung thôn bị lái lửa, cháy lan đến các thôn Vạn-đông, Cửu-an, Trường-xuân và phố Minh-lương 487 hộ).

Nêu thưởng cho người con có hiếu : (Tỉnh Quảng-ngãi có viên tú tài Nguyễn Văn Danh vì cha bị hổ cắn chết, đuổi theo đo dấu chân hổ, đặt cũi treo máy giết hổ, để phục thù cho cha. Chiếu lệ thưởng cho sa màu và biển ngạch, lại thưởng thêm cho 30 lạng bạc, để tỏ ra thưởng cách đặc biệt).

Nêu thưởng cho các người tiết phụ ở tỉnh Hưng-yên và tỉnh Vĩnh-long. (Người tỉnh Hưng-yên là Đoàn Thị Quang năm 17 tuổi đi lấy chồng, được một năm chồng chết không có con. Đoàn Thị Lưu tuổi 18 đi lấy chồng chưa được 1 năm, chồng chết sinh được một con gái. Hai người đàn bà này, cha mẹ thương vì chưa có con, ép buộc đi lấy chồng khác, thì một người cởi dây lưng thắt cổ chết ; một người lấy móng tay bấu mặt cho nát ra ; đều là những người giữ lòng trinh bạch.

https://tieulun.hopto.org

Thưởng cho mỗi người đều 20 lạng bạc, sa màu đều 2 tấm, biền ngạch đều một tấm. Mai Thị Ninh ở tỉnh Vĩnh-long, 29 tuổi ở góa không con cái gì, giữ trinh đến lúc bạc đầu. Gia ơn chuẩn cấp cho 1 thứ).

Mới bắt đầu định niên hạn cho những dàn bà thủ tiết. (Tiết phụ người nào từ 25 tuổi trở xuống, góa chồng sớm mà giữ tiết, thì mới được ghi vào danh sách tâu lên ; từ 26 tuổi trở lên, thì không chuẩn cho làm danh sách tâu nữa, để có định lệ).

Cấp thuốc đạn cho võ sinh : võ sinh nào là binh ở kinh thì mỗi tên đều 6 phát ; võ sinh ở tỉnh ngoài tình nguyện diễn tập, nếu là võ sinh ở sổ binh, thì mỗi người đều 6 phát ; là võ sinh ở sổ dân, thì mỗi người đều 12 phát). Phái cho quân sinh ở sổ dân, thì mỗi người đều 12 phát). Phái cho quân vệ cắt lượt nhau đến trường bắn ở Nam dã theo luyện đội thi.

Cho Nguyễn Bá Nghi đổi bổ làm tuần phủ tỉnh Hà-tiên. (Bá Nghi đã chuẩn cho thăng thụ tuần phủ tỉnh Hưng-hóa, nhưng lưu lại sung ngạch khâm điểm kinh đợi ngày Ninh lăng chưa đi nhận chức. Nhân vì Hà-tiên là nơi địa đầu quan yếu, Bá Nghi trước làm tuần phủ An-giang, hiểu rõ tình hình nơi biên giới cho nên mới chuẩn đổi bổ ra làm việc ở đấy).

Sai thự bố chánh sứ Hưng-hóa là Lê Dục Đức lấy bản chức hộ lý tuần phủ tỉnh ấy. (Trước đây Lê Nguyên Trung bổ đi chỗ khác, Dục Đức quyền hộ).

Ban áo mặc mát cho hoàng thân công, hoàng thân có thứ bậc khác nhau (theo lệ ban cho).

Dân tỉnh Quảng-bình bị bệnh lên đậu mùa chết nhiều (hơn 2.100 danh thị). Lại đặt đàn cầu cúng bắt nhiều thầy, thuốc để điều trị. Những dân bị bệnh chết chiếu hạng cấp cho tiền tuất. (Hạng tráng mỗi tên cấp 3 quan tiền, con trai, dàn bà cấp 2 quan, trẻ con một quan).

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Bọn Võ Đình Đoàn ở xã Ninh-cường tỉnh Nam-định, chiêu mộ được 51 dân đinh, trưng ruộng đất xứ âm sa (1) 612 mẫu. Tỉnh thần xin chước lượng chia cấp (mỗi tên 12 mẫu), đặt làm thôn Ninh-mĩ (làm sổ đinh điền, bắt đầu tự năm ấy). Vua y cho.

Vua ngự điện Văn-minh để nghe việc chính sự, tuyên với các quan vào hầu. Khi ấy các đình thần Nội các, các viện khâm điểm phần nhiều bỏ thiếu ban. Vua nói : từ xưa vào đời quãng giữa, lòng người dễ phần buông lỏng, chính trị và giáo dục không được sửa sang, điều mối không chấn hưng được. Việc đó vua tôi ta cũng đã mắt thấy lòng nghĩ, sự chớm này ra đó, không thể để lớn dần lên được. Nhân dụ sai phúc tâu lên. Rồi thì vì các quan kính bồi lễ ở trong điện, đến nỗi có người đến chầu hầu không kịp đều khoan miễn cho cả. Nhưng lại xuống dụ nhắc lại để răn bảo đại lược rằng : xét xem những việc đã qua, thì dân yên ở, trộm giặc hết, hình như không có việc gì đáng nói; mà bàn đến cơ sự chưa thể hiện ra, thì quan lại những tệ lòng dân nhàm hiềm càng quan tâm lo buồn. Ta lại nghe : quan vui thì dân khổ, ích riêng thì hại dưới, thực do ở bọn lại đưa dẫy văn thư khinh lờn pháp luật, mượn việc yêu sách quá đáng, hoặc nhân khi xét kiện xử án, dụng tâm tha buộc tội mà đòi tiền ăn hối lộ ; hoặc nhân bắt lính thu lương, mượn ý đốc súc mà chấm mút chia nhau ăn ; hoặc biếu đãi xin nhà để làm đường dìu dắt hoặc bắt đóng góp nặng nề, để làm sự tiêu dùng cho mình. Xưa nay những tệ hại ấy không những thế mà thôi, ta rất lấy làm quái gở, lấy làm đau xót. Cổ nhân nói : « Làm ra một việc lợi, không bằng trừ một việc hại, sinh ra một việc, không bằng bớt đi một việc ». Nay việc cần phải làm trước, không gì bằng hình khoan chính giản, quan thanh lại liêm. Bọn ngươi nên nghĩ : « Quan to giữ phép,

---

(1) Bãi cát nổi ngầm còn mấp-mé nước chưa nổi hẳn cả bãi, tục gọi là « con bơn ».

https://tieulun.hopto.org

quan nhỏ giữ lòng liêm, bỏ cái tệ quen thói đã lâu đi, dậy sớm thức khuya, giữ lấy tấm lòng cần thận, trên có thể giúp cho ta những điều chưa nghĩ tới, dưới có thể vui cùng trăm họ đều sinh sống, ta thực mong mỏi lắm, thiên hạ may mắn lắm vậy ! Lại chuẩn cho các ngôn quan [quan có chức trách được nói], phàm các quan trong ngoài, ai là người không lòng công giữ phép, mưu lợi xong tính việc riêng, nếu dò hỏi được sự thực, thì nghiêm ngặt tham hặc, đợi chỉ răn phạt, để nghiêm kỷ cương của triều đình.

In đúc thứ tiền bằng bạc tám thành hiệu mới. (Như các loại tiền : Phi long, Bát bảo, Tam đa, Vạn sự như ý v.v.. đều khắc 4 chữ « Tự -đức thông bảo »).

Kinh sư hiếm mưa, (từ tháng trước đến giờ), sai kinh doãn là Nguyễn Công Trứ cầu đảo ở miếu Hội đồng, sau được mưa nhỏ chưa đầy phân tấc. Vua ở trong cung, thường tỏ lòng thành mật đảo. Đổi sai bộ Lễ là Nguyễn Hanh cầu đảo ở miếu Võ sư, chưa được mưa to. Lại đổi sai hữu thị lang bộ Binh là Phạm Khôi đến đảo ở đền Thái dương phu nhân. Hôm ấy có trận mưa rào. Vua mừng, làm thơ để ghi nhớ. (50 vần, ở trong tập thơ ngự chế, dưới đây cũng thế. Sau này phàm có việc gì quan hệ đến sự lo buồn vui vẻ, cùng dân cùng vui buồn, thường làm ra nhiều bài thơ, để ngụ ý mình).

Quang-lộc tự khanh lĩnh bố chính Quảng-nam là Đào Trí Phú có tội. Khi ấy dân tỉnh Quảng-nam phần nhiều có đơn kiện lẻ tẻ có can thiệp đến Phú. (Kiện ở Kinh giao về hơn 60 xã thôn, kiện ở tỉnh hơn 380 xã thôn). Vua giận, cất chức của Trí Phú, giao bộ nghiêm bàn tội, và sai Hồng lô tự khanh biện lý bộ hộ là Mai Đức Thường đến nơi tra xét. Trí Phú sau bị tội nhận của dút phải xử mãn trượng, đồ. Các tổng đốc, án sát cùng làm việc ở tỉnh ấy đều bị giáng phạt.

Chuẩn cho lấy thêm số giải ngạch [số lấy đỗ] ở các trường thi : Thừa-thiên, Thanh-hóa, Nghệ-an, Hà-nội, Nam-định. (Lệ : định các trường thi hương, ở mặt quyển đều có chấm

https://tieulun.hopto.org

dấu làm hiệu, để tiện chiếu theo số chuẩn cho mà lấy bỏ. Thừa-thiên chấm hiệu sắc vàng, Quảng-bình hiệu sắc xanh, Quảng-nam hiệu sắc đen, 3 hiệu ấy đều lấy 8 tên. Quảng-ngãi, Bình-định, Phú-yên chấm hiệu sắc đỏ thẫm lấy 9 tên. Quảng-trị hiệu sắc đỏ lấy 5 tên. Cộng 38 tên. Nay hiệu sắc vàng lấy thêm 5 tên, hiệu sắc đỏ lấy thêm 3 tên. Sắc xanh, đen, tía 3 hiệu đều thêm 2 tên, hợp cộng là 52 tên, tỉnh Thanh-hóa hiệu sắc xanh 9 tên, nay thi riêng 1 trường, thêm 5 tên nữa, cộng 14 tên. Trường Nghệ-an : tỉnh Nghệ-an hiệu sắc đỏ 9 tên, lấy thêm 4 tên ; Hà-tĩnh hiệu sắc đen 7 tên, lấy thêm 2 tên, cộng 22 tên. Trường Hà-nội : Hà-nội hiệu sắc đỏ 10 tên ; Bắc-ninh, Thái -nguyên, Cao-bằng hiệu sắc đen 8 tên ; Sơn-tây, Hưng-hóa, Tuyên-quang hiệu sắc đỏ thẫm 5 tên ; năm ngoái hiệu sắc đỏ thẫm lấy thêm 3 tên, nay tăng cho hiệu sắc đỏ sắc đen đều 1 tên, cộng 28 tên. Trường Nam-đình : Nam-định hiệu sắc đen 9 tên, Hải-dương, Quảng-yên, hiệu sắc xanh 7 tên; Ninh-bình. Hưng-yên hiệu sắc đỏ thẫm 5 tên; nay thêm hiệu sắc đen 4 tên, hiệu sắc xanh, sắc đỏ thẫm đều 1 tên, cộng 27 tên. Đều lấy khoa ân thi năm ấy làm bắt đầu).

Dụ rằng : ta ban ra ơn điển rộng lớn, định thêm ngạch đỗ, nhưng quyển thi trong trường, cũng có hơn kém khác nhau, Quan trường cứ chiếu theo văn lý, cân nhắc lấy gia giảm 1, 2 tên, cũng không hại gì, bất tất nhất khái bó buộc. Rồi sau này số học trò thêm nhiều, đến kỳ sẽ do bộ tâu lên thi hành.

Ngày đinh mão. sai hoàng thân giảng học ở nhà Đoan-bản (Tiền đường của cung Chấn-hanh).

Trừ thuế lệ ruộng đất bị lở và sa bồi ở 5 xã, châu, thôn thuộc tỉnh Sơn-tây. (Dương-cốc, Bình-đẳng, Hát-môn, An-trung, Cao-xá cộng hơn 190 xã). Vua cho là kính gặp tiết Trung-nguyên của Thuận-thiên Cao hoàng hậu, sai đặt thủy lục đại trai đàn, tụng kinh 3 tuần 7 ngày [tức 21 ngày] (ngày 18 tháng ấy khai kinh, ngày mồng 9 tháng 7 tụng xong kinh) ở chùa Thiên-mụ.

https://tieulun.hopto.org

Bọn Nguyễn Đăng Giai, Tôn Thất Bật, Nguyễn Văn Chấn bày tâu 13 việc : — Lệ tuyển duyệt xin 5 năm 1 lần, các tỉnh Thừa-thiên, Quảng-nam, Quảng-ngãi, Quảng-bình, Quảng-trị tuyển duyệt vào năm giáp, kỷ ; từ Bình-định đến Hà-tiên vào năm mậu, quí ; Nghệ-an, Hà-tĩnh, Thanh-hóa, Ninh-bình vào năm ất, canh ; từ Hà-nội đến Cao-bằng vào năm đinh, nhâm. Phép tuyển : trước hết do các viên phủ huyện sức dân làm sổ, rồi do quan tỉnh xét duyệt châm chước bàn định. Và việc mở trường, sai quan, và tùy phái sung làm và chi cấp các khoản, đều xin vĩnh viễn đình chỉ. Nhưng do bọn đốc, phủ, bố, án ở các tỉnh ấy tự phải xét xem số dân đông thêm hay hao giảm, cốt sao cho đúng hạng đem sang, hạng lưu lại, cần được đáng phải. Nhưng đều chiếu hạn, làm xong sớm, không được chậm trễ, khỏi để nhân dân đợi lâu. Việc xong, thì lập tức đem sổ tuyển lính và làm danh sách « thông - qui » đệ về bộ, bộ thần theo lệ xét lại. Tựu trung số người hạt nào tuy không gia thành mà cũng không giảm ngạch, thì quan tỉnh ấy và các viên phủ huyện ấy, đều xin cho được miễn nghị.

— Báo cáo về khai khẩn các ruộng đất bỏ hoang và ruộng đất lậu thuế : nghị xin những ruộng đất bỏ hoang, nếu là ruộng đất có thể cày cấy, khai khẩn được, thì cho từ từ khai khẩn báo trưng chịu thuế, không được ẩn dối. Về các hạng cây cối, nếu có thể ra sức trồng trọt được, thì cho được thu lấy lợi. Còn đồn điền của quân lính các báo đã khai khẩn và có sổ sách, thì cho theo như cũ, sung làm hương điền. Còn như xét đốc và khám — báo, cùng là xem xét, thưởng phạt các khoản, đều xin đình chỉ, để bớt sự rối bận. Lại như về khoản ruộng đất lậu sổ, nếu ở xứ khác toàn khu hết thảy là ruộng bỏ hoang, bỏ góa thì xin theo lệ xử cho về người trưng trước được. Nếu ruộng sót lậu tuy là toàn khu, nhưng xét ra hiện là ruộng thực canh, thì xin chiếu thu tiền mỗi mẫu là 3 quan sung thưởng cho người tố cáo, còn ruộng vẫn giao về cho xã dân điền chủ để có phân biệt.

https://tieulun.hopto.org

— Về việc vỗ về những dân xã điêu háo xiêu trốn ; xin do tỉnh viên sở tại khám nghiệm, nếu đúng thực là dân điêu háo quá lắm, cần nên tâu xin cho tương hạng ; cùng là dân xã nào chưa bách thiết lắm, nên liệu lượng cho một niên hạn, sức phải đi chiêu tập, nhưng trong đó đều phải bàn cho thỏa đáng, cứ thực tâu lên để thi hành. Nếu có kẻ nào dám dụng tình mờ dối, đến nỗi có sự khám làm không đúng sự thực, có người giác ra, đều bắt tội nặng.

— Khấu trừ số giản binh ; xin trong các hạt, giản hoặc có nơi dân ít linh nhiều, không thể điền thế được, mà xét ra hiện tại quá là quẫn bách, xin do quan sở tại xét nghiệm kỹ càng, chiếu theo tình hình nặng nhẹ, chỗ nào nên giảm hay nên triển hạn, lại bàn nghĩ cho thỏa đáng tâu lên thi hành.

— Về lúa ruộng bị tổn thương : chiếu trong 10 thành tổn 4 thành thì tha thuế cho 2 thành ; tổn 5 thành thì tha 3 ; tổn 6 thành thì tha 4 ; tổn 7 thành thì tha 5 ; tổn 8 thành và hết cả thì được tha hết. Nhưng cứ theo thuế lệ phải nộp cả năm là bao nhiêu, chiếu số mà tha giảm. Giản hoặc có ruộng vụ mùa bị tổn, mà thuế vụ chiêm đã nộp qua rồi thì cho đến lần sau khấu trừ đi.

— Về việc gọi điền lính thiếu : xin do quan sở tại cứ các xã thôn nào thiếu lính, khám xét kỹ càng, nơi nào trù phú có thể sung điền được, thì bắt điền ngay ; xã dân nào điêu háo, thì cứ chiếu theo tình hình nặng nhẹ, nên được khoan hoãn mấy năm, thì tùy nghi mà bàn cho phải rồi tâu lên thi hành, bất tất phải nhất khái cứ 10 năm làm hạn, thành ra câu nệ quá.

— Về việc đúc tiền, nghĩ xin : tỉnh Hà-nội hiện chứa tiền cổ hiệu bao nhiêu, trừ ra những đồng tiền nào đã gãy nát, nên gồm với số tiền ngụy đều đem tiêu hủy đúc lại thì không kể, còn số tiền hiện tại có bao nhiêu, xin nên lưu lại, cùng với tiền kẽm cùng tiêu dùng một lượt. Về khoản đúc ra, nên cần nhân công vật liệu bao nhiêu, xin sẽ do Công, Hộ 2 bộ châm chước liệu lượng trù nghĩ, tâu lên cho thi hành.

https://tieulun.hopto.org

— Về thứ bạc của dân tiêu dùng. — Nghĩ xin : bạc đỉnh một lạng, phải do nhà nước đúc ra, nên y theo lệ trước, cấm dân đúc riêng, còn đỉnh bạc 10 lạng mẫu cũ, tuy không có in dấu niên hiệu, tên tỉnh và dấu chữ công giáp trừ ra không phải là hạng giả mạo thì cùng với bạc lẻ, phiến khối đều được nhất luật tiêu dùng, để cho được tiện. Người nào đem thứ bạc ấy nộp thuế cho nhà nước ấy, thì cứ y theo kiểu mới mà đổi đúc lại, để tỏ ra phân biệt.

— Về lệ lương của lại, lệ : xin phàm lại lệ ở các tỉnh và phủ huyện người nào từ trước hàng tháng được dự chi gạo lương chiết cấp bằng tiền 1 quan 2 tiền, xin chiếu theo lệ cũ đều đổi cấp bằng gạo thực để đủ ăn dùng.

— Về việc phong tặng các thần kỳ : xin xã thôn nào nhờ thờ phụng quả là thần thành hoàng, mà từ trước bỏ sót không khai ; cùng là thần hiệu đích xác là chính thần, mà năm trước khai chưa được minh bạch, hay chưa từng khai báo bao giờ, xin đều tuân ân chiếu gồm cùng với các thần hiệu đã được phong, phân biệt ra mà bàn phong. Nếu không khai báo thì thôi.

— Về ngạch thuế cửa quan và bến đò. — Từ Hà-tĩnh trở ra phía bắc, các nơi cửa quan và bến đò, về năm Gia-long thứ 18[1819], tiền thuế đồng niên trên dưới 34 vạn quan, bạc thuế trên dưới 3.800 lạng. Đến năm Thiệu-trị thứ 4 [1844] hiện giá tiền thuế hơn 50 vạn quan, bạc thuế hơn 2.000 lạng. Thế là số bạc thuế gián hoặc có hơi giảm, nhưng tiền thuế phần nhiều có trội hơn. Trừ ra nơi nào được giảm ngạch đã đến vừa phải rồi, thì xin chiếu theo như ngạch năm Thiệu-trị thứ 4, không cần phải bàn lại thì không kể, còn nơi nào giá ngạch thuế hiện tại còn cao, thì xin lấy ngạch thuế năm Gia-long thứ 18 làm chuẩn đích định làm ngạch thuế. Như năm nào gặp có tháng nhuận, thì chiếu lệ gia thêm thành, nhưng phải lục tống cho các tỉnh thần tuân theo. Các tỉnh thần ấy đều chiếu các cửa quan trong hạt, nơi nào nên thu

https://tieulun.hopto.org

bạc, tiền bao nhiêu, đều phải biên ra minh bạch, đem niêm yết ở cửa quan, để cứ theo đấy mà thu, Lấy năm Tự-đức thứ 2 làm bắt đầu, phái các viên ở kinh đến nơi hội đồng với tỉnh phái, ngồi thu 2 năm, rồi cứ theo như lần ấy mà chước định giá thuế, và giá hàng hóa đã định cũ theo lệ mà trưng thu, khiến có chuẩn đích để noi theo. Từ sau trở đi, nên phái viên chức ngồi thu, hay nên để cho dân lãnh trưng thì tùy nghi mà làm. Lại các quan sở, nếu sở nào không tiện cho dân, nên bỏ bớt đi, thì xin do quan sở tại khám xét tình hình đích xác cứ thực làm tập tâu lên, chờ chỉ quyết định.

— Về điều cấm đạo Gia-tô : xin từ nay phàm những đạo trưởng ở Tây dương lên đến nước ta thì cho quân dân mọi người ai có thể bắt được giải nộp quan, thưởng cho 300 lạng bạc. Còn người đạo trưởng Tây dương ấy do quan sở tại xét hỏi rõ ràng lai lịch, lập tức đem việc dâng tâu, cho đem đích thân tên phạm ấy ném bỏ xuống sông biển. Còn như những đạo trưởng và bọn theo đạo người nước nhà, xin do các nha xét việc hình 2, 3 lần mở bảo cho biết tội, nếu họ biết hối cải bỏ đạo, bước qua cây giá chữ thập, thì thả ra ngay. Người nào không chịu nhảy qua cây giá chữ thập, thì người đạo trưởng cũng xin xử tử ; các con chiên theo đạo, thì hãy tạm thích chữ vào mặt, đuổi về vào sổ dân. Nếu biết hối cải, thì cũng cho đến quan để trừ bỏ chữ thích ấy đi. Lại các người can phạm về theo đạo Gia-tô hiện đương giam cấm, xin cũng phân biệt đạo trưởng và con chiên theo đạo, chiếu theo như trên mà làm.

— Phủ Thừa-thiên cho đến các tỉnh Quảng-nam, Quảng-ngãi, Quảng-trị, Quảng-bình, từ trước tới nay, hết thảy việc công, và việc vặt so với các tỉnh bên ngoài có khác. Xét ra các hạt ấy là nơi căn bản quan trọng, khẩn xin lại sắc cho các quan ở các hạt ấy xem xét kỹ càng những nhân dân trong hạt, còn có sự đau khổ gì chưa chữa khỏi, đều nên thẳng thắn tâu bày, từng việc một, chờ lệnh gia ơn điều chữa. Còn

https://tieulun.hopto.org

như các tỉnh hạt khác cũng do các quan địa phương dò xét tình hình lợi hại của dân gian, cứ thực làm tập dâng tâu, sẽ chờ tùy việc mà ra ơn, thì ơn huệ thấm khắp đến dân, lòng dân càng bền mà căn bản của nhà nước ngày càng vững vàng vậy.

Việc giao xuống cho đình thần bàn. Xin y lời tâu bày. Vua đều y theo cả, chuẩn cho chép để làm lệ.

Đình hoãn việc tập trận voi một thứ. (Theo lệ cứ đến tháng chẵn diễn tập trận voi một lần. Tháng này về binh lính sai phái đi nhiều ngả, cho nên đình hoãn).

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ

QUYỂN III

THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Mậu thân Tự-đức, năm thứ 1 [1848], mùa thu, tháng 7, ngày mồng 1 là ngày nhâm thân làm lễ thu hưởng. Vua thân đến điện Long-an kính làm lễ hưởng (Trước đây, mùa xuân, mùa hạ làm lễ ân-điện (1), nghi tiết chỉ dâng một tuần rượu, không có văn khấn. Nay lễ Ninh lăng đã xong, cử hành lễ hưởng, dâng 3 tuần rượu và có văn khấn). Các hoàng thân công chia nhau đến các miếu điện và đao cung, vâng mệnh tế thay vua.

— Kinh sư lại hiếm mưa, các địa phương ở 2 kỳ Nam Bắc phần nhiều cũng báo tin ít mưa. Vua lại sai quan cầu đảo nữa, và dụ sai các tinh thần thành kính cầu đảo, nhưng chưa được mưa. Vua rất lấy làm lo. Trương Đăng Quế, Nguyễn Tri Phương, Lâm Duy Thiếp, Nguyễn Đăng Giai, Phan Thanh Giản dâng sớ xin chịu tội : (Đại lược nói : Việc người làm thì đạo trời hưởng ứng. Nay bọn chúng tôi lại nắm giữ then chốt chính trị. Người giữ việc cất nhắc, thì không hay lọc chọn cho quan trường được trong sạch, mà kẻ hay người dở chưa phân biệt được. Người giữ tài chính thuế khóa không hay

---

(1) Tế điện to tát.

https://tieulun.hopto.org

tuyên dương lợi trạch, mà bọn vơ vét, dục khoét chưa trừ hết. Qui thần hưởng ở lòng thành, mà người coi về việc tế lễ của nhà nước, không hay giữ hết lòng kính. Nhân tình không ai là không muốn nghỉ ngơi, mà người coi việc binh, không biết thương dân khó nhọc ; người coi việc hình pháp, không hay giữ lòng ngay thẳng uổng lạm còn nhiều ; người coi công việc làm, dựng làm trái lẽ, chưa hay khoan nhẹ sức người. Tìm ra cớ sở dĩ trái phạm khí hòa của trời, là bởi những cớ đó. Bọn chúng tôi chưa biết làm ra thế nào, cúi mong chuẩn cho đem bọn chúng tôi hỏi về tội không làm trọn chức vụ, ngõ hầu hồi lại lòng trời, sớm cho mưa xuống, để cho thỏa thiếp lòng mong của dân). Vua xem lời tâu cũng tự nhận lỗi. Nhân dụ các đại thần lấy ý vua tôi cùng kính sợ, khuyên răn lẫn nhau. Rồi kinh sư lại được mưa to, các tỉnh cũng tiếp tục báo tin được mưa.

Ngày qui dậu, sơn phận lăng Cơ-thánh bị hỏa tai.

Ngày giáp tuất, vua rước xa giá hoàng mẫu đến làm lễ kính yết Xương lăng. Lễ xong, khi xa giá trở về, thưởng cho quan lại theo hầu 700 quan tiền.

Cho thủy sư đô thống ở kinh sư, sung chức thống quản thị vệ đại thần, tước Vinh trung nam là Lê Văn Phú lãnh tổng đốc Hà-Ninh (nguyên lãnh đốc là Tôn Thất Bật về kinh đợi chỉ).

Chưởng vệ quản viện Thượng-tứ sung quản biện thị vệ kiêm quản các đội Dực đẽ là Lê Chí Tín quyền chưởng doanh Hổ oai, sung quản lãnh thị vệ đại thần, chưởng vệ, quyền chưởng kinh thành đề đốc là Tôn Thất Mậu quyền chưởng doanh Tiền phong, đều chuẩn cho dự đình nghị ; chưởng vệ lãnh tuần phủ Hà-tiên là Phan Tông, quyền lãnh đề đốc kinh thành.

Mở ân khoa thi hương ở 2 trường Thừa-thiên và trường Nghệ-an.

Ngự sử Nguyễn Cư đò được 13 khoản việc bậy của tuần phủ Trần Ngọc Lâm. (Thông đồng với lại dịch, làm bừa những

https://tieulun.hopto.org

việc hối lộ và dặn gửi, thay nộp binh lương, ngầm ngấm mua bán, buông thả bọn tì bộc chia nhau đi bán trát văn mọi khoản) dâng sớ tham hặc. Vua nói : Trần Ngọc Lâm là người có chức trách coi giữ bờ cõi một địa phương quả như lời tham hặc ấy thì không gọi phép luật vào đâu, xoay lấy lợi riêng, tham nhũng bỉ ổi, là một con mọt làm hại ở địa phương ấy quá lắm. Bèn sai cất chức của Ngọc Lâm, cho Hộ bộ thị lang là Trương Hảo Hợp thự tuần phủ Lạng — Bình. Lại sai ngự sử là Võ Nguyên Doanh đi trạm đến nơi cùng với thự phủ mới là Trương Hảo Hợp, hội xét việc ấy, sau bản án dâng lên, Ngọc Lâm bị tội giáo giam hậu.

Sai bộ Binh biên rõ số các quan về hàng võ dâng lên ngự lãm. Chiếu y sổ các quan của bộ Lại, ở dưới tên năm nào được giáng cách, năm nào được thăng thụ, đều chua rõ).

Dời hành cung Gia-định làm vào trong tinh thành (nguyên ở ngoài thành).

Chẩn cấp cho những nhà bị hỏa tai ở xã Thiết-trụ tỉnh Hưng-yên. (85 hộ bị cháy, tuy không đủ lệ chẩn cấp, nhưng vua thương vì tổn hại nhiều nên gia ơn chẩn cấp cho).

Dân hạt Hải-dương là Nguyễn Văn Giải cùng với Tạ Văn Đinh tranh nhau cái điếu hút thuốc lào, đẩy Văn Đinh ngã xuống nước chết đuối. Tinh thần nghĩ án nên xử tử. Án ấy dâng lên. Vua nghĩ Văn Giải nhân say rượu quá giận, không có tình cố ý giết người, và mẹ y tuổi ngoại 70, chỉ có một con, đổi kết án đóng gông đem kêu 2 tháng, phạt 100 trượng, thả về nuôi mẹ ; lại bắt nộp bạc 20 lạng, cấp cho gia thuộc người bị chết.

Tri huyện Duy-xuyên là Hà Học Hải thăng thụ trước tác, sung làm sử quán biên tu. Dân trong huyện ấy đến kinh xin lưu lại. Chuẩn cho dẫn vào ra mắt, thi thử bài văn sách về việc trị người, được hợp ý vua (Học Hải người huyện Hương-sơn tỉnh Hà-tĩnh, cử nhân xuất thân). Vua dụ rằng : Học Hải xuất thân khoa mục, đã từng trị nhậm dân xã, mà hay không

https://tieulun.hopto.org

làm nhiều dân, hết lòng với chức vụ. Tuy ở huyện lỵ ấy chưa tới một năm, nhưng làm quan có chính tích hay được dân tin yêu, hạng người như thế, chưa dễ tìm được nhiều. Nên đặc cách ra ơn, để tỏ ra khuyến khích. Bèn thưởng trao cho chức Hàn lâm viện thừa chỉ văn lãnh chức tri huyện Duy-xuyên. (sau Học Hải chết ở trong nơi làm quan, dân huyện lập đền để thờ).

Các tập thi văn ngự chế khắc đã xong (văn 2 tập, thơ tập thứ 3, thứ 4, 2 tập, hoàng huấn 9 thiên, thơ vũ công, thơ vịnh đế vương các đời, thể cách và phép làm thơ đời xưa đời nay, thơ tài thành phụ tượng), kính dâng bày kế, rồi đem ban cấp cho hoàng thân, đình thần và nơi nhà học giảng tập.

Thổ lại mục ở đồn cửa biển thuộc Hà-tĩnh tên là Lang Chân chiêu vỗ những dân xiêu tán ở huyện Cam-cát : thuộc về bộ lạc Phì-kham 11 tên, bộ lạc Phì-nam 11 tên, xin đặt làm bạn Nam-chuyên, thuộc vào huyện Cam-cát, chiếu lệ nộp thuế. (mỗi tên đồng niên bạc thuế 2 đồng cân, bắt đầu từ năm Tự-đức thứ 2), vua y cho.

Khi ấy, mấy tuần hiếm mưa, các quan khoa đạo cho là vì việc hình ngục hãy còn đọng lại, chưa xét được thanh thỏa hết, mới sinh ra thế. Vua nói: xót thương cần thận việc hình ngục, nhân chính cần phải làm trước. Từ xưa đến giờ, hình quan dâng án lên, chưa từng không 2, 3 lần xem xét, cốt sao cho được công bằng, vốn không phải đợi đến nhân lúc nắng khô, mới xét xử xong xuôi thanh thỏa. Nhưng nhân nắng hạn mà xét lại các tù giam có tình đáng ngờ thì đế vương đời xưa cũng đã làm như thế, vậy truyền cho các nha môn xét xử việc hình biết : phàm các án chưa xử xong, án nào tình lý nhẹ, thì trừng phạt qua loa; còn án nào nặng thì mau mau kết xử, cho hết việc án đọng lại. Kỳ xét án mùa thu này, tòa pháp ti phải hết lòng tra xét, cho được khoan rộng, để tỏ ra lòng chu chí của ta kính trời chăm lo cho dân, sửa đức để đem lại khí hòa vậy.

https://tieulun.hopto.org

Trung quân đô thống phủ đô thống chưởng phủ sự là Tạ Quang Cự, vì tuổi già suy yếu (77 tuổi), xin về hưu, vua không cho.

Tháng 8, mở ân khoa thi võ ở kinh.

Các quan ở các địa phương được khâm điểm về kinh kính chờ các lễ đại tường ở Dao cung (gồm lễ thăng phụ) và lễ tiểu tường ở điện Long-an : (phó lãnh binh Quảng-ngãi là Chu Phúc Minh, tuần phủ Trị-Bình là Lê Trường Danh, thự bố chính Phú-yên là Võ Trọng Bình, thự bố chính Khánh-hòa Phan Tĩnh, thự bố chính Nghệ-an là Hoàng Đạo, phó lãnh binh Thanh-hóa là Trần Khả, phó lãnh binh Biên-hòa là Nguyễn Viết Ngôn, thự tuần phủ Định-tường là Hoàng Thu, tổng đốc An-Hà là Doãn Uẩn, thự tuần phủ Ninh-bình là Ngô Kim Lân, hiệp biện đại học sĩ lãnh tổng đốc Định-An Đặng Văn Thiêm, hộ lý tổng đốc Hải-An Nguyễn Văn Nhị, thự phó lãnh binh Tuyên-quang là Trần Văn Luận, lãnh binh Bắc-ninh là Đỗ Văn Sửu, thự lãnh binh Lạng-sơn là Nguyễn Lặc.

Trước đây, vua sắc sai Đào Trí Phú gửi mua hàng hóa phương tây. Đến đây, tàu buôn người Tây phương tên là E Đoa chở hàng hóa sang đậu ở cửa biển Đà-nẵng tỉnh Quảng-nam sai Hộ bộ tả tham tri là Tôn Thất Thường đến nơi khoản tiếp. E Đoa chở sang những vật hạng gửi mua trị giá bạc 166.267 thuần (1), các quan chính khanh ở sáu bộ là bọn Trương Đăng Quế, Hà Duy Phiên, Nguyễn Tri Phương, Lâm Duy Thiếp, Nguyễn Đăng Giai, Phan Thanh Giản Cùng dâng sớ can, lời rất khẩn thiết. (nói : ngọc cung ngọc cầu của muôn nước, ngọc lụa của 4 phương, chỉ nghe thấy tiếng là đem đến cống hiến, chứ chưa nghe thấy cùng nước ngoài mà buôn bán bao giờ. Năm ngoái tàu Tây dương vô

---

(1) Thuần : là đơn vị tiền Hà-lan, mỗi thuần hơn một tiền-linh (Shilling) 7 biện-sĩ (penny).

https://tieulun.hopto.org

cố xâm phạm vào thuyền của nước ta, làm cho quân sĩ bị chết, xa gần sợ hãi ngờ vực, quan và dân ở trong ngoài đều đem lòng bực giận. Thế mà nay ta lại buôn bán với họ, thì các nước láng giềng bảo ta ra sao? Huống chi lại đem những nông sản có hạn, mà đổi lấy những hàng nước xa không cùng, hàng năm tốn phí không biết mấy muôn, thế mà muốn cho dân không bị đói rét có thể được không? Nay Nam Bắc 2 kỳ bị lụt, hạn đói, mất mùa. Hoàng thượng ta từ khi coi chính tới nay, chăm chăm lấy siêng làm việc, yêu thương dân làm việc khẩn cấp, chính lệnh ban ra cứng rắn như loài kim, tin đúng như 4 mùa không thể đổi được. Phụng xét các hạng mua ở phương đông, phương tây chứa trong kho kể có muôn ngàn đầy dẫy, không thiếu thức gì. Về hạng ni tơ, đoạn lông nếu có thiếu dùng thì trích lấy trừu lụa sại nam đem nhuộm để dùng cũng không hại gì, xin sắc cho Tôn Thất Thường tới tàu của E Đoa truyền báo cho biết: nay hoàng thượng ta mới lên ngôi, chính sách trong sáng, những đồ chơi quý lạ đều bỏ đi cả, huống chi hàng của Tây dương chứa kho, hiện nay bừa bãi, không chi dùng đến. Triều đình nghĩ đến E Đoa là người kính thuận, trót đã vì Đào Tri Phủ đúng hẹn đem các hàng sang, nay viên ấy hiện đã bị lỗi, thì E Đoa tất không thể bán cho ai được, tình cũng đáng thương, nên viên thuyền buôn phải bỏ của công ra để cấp trả lại. E Đoa đến đây lần này, nếu có thiếu thốn, nên cứ thực bẩm với viên thuyền buôn, lượng cho chu cấp. Đó là ta vì các nhà buôn phương tây mà một phen cố gượng chiều lòng để đền bù lại ý tốt. Từ sau dừng chở hàng sang nữa lại sinh ra không tiện. Khiến cho người Tây dương không thể dòm ngó vào khe nào được. Trong để thỏa lòng trông mong của thần dân. Ngoài để dứt sự dòm ngó của nước khác, để cho vững mạnh gốc nước mà yên nơi bờ biển. Việc này có thể là việc bắt đầu vậy). Vua sai bộ Hộ lập tức tư phát đi và bảo khắp các đình thần cho biết sự lầm lỗi của mình. Nội các là

https://tieulun.hopto.org

bọn Tôn Thất Cáp, Nguyễn Cửu Trường, Vũ Phạm Khải, cũng dâng sớ nói về việc ấy. Vua đều khen thưởng (Thưởng cho bọn Trương Đăng Quế mỗi người đều 1 đồng tiền vàng Phi-long hạng lớn ; bọn Tôn Thất Cáp mỗi người đều 1 đồng tiền vàng Phi long hạng nhỏ).

Đình miễn việc theo lệ năm vào châu cho thổ ti 9 châu ở phủ Cam-lộ. (Khoảng năm Minh-mệnh chuẩn định cho 2 năm vào châu 1 lần).

Sai quan đến tế các dân, miếu.

Chẩn cấp cho những nhà bị hỏa tai ở thôn Y-ngô tỉnh Thanh-hóa. (Thôn này bị cháy, cháy lan mất 55 hộ, tuy không kịp lệ chẩn cấp, nhưng vì dân tình quẫn bách, nên gia ơn chiếu hạng cấp cho).

Sai các quan văn võ, đình thần và thượng ti các địa phương xét các thuộc viên dưới quyền mình từ quản vệ , quản cơ trở lên, ai là người tinh thông về thao kiếm (1) mạnh bạo biết lễ phép, không câu nệ lấ ở kinh hay ở tỉnh ngoài, người thân thuộc hay người quen biết cũ, chỉ tên bẩu cử ra.

Miễn lệ thuế sản vật tiền thóc cho dân hạt Hà-nội (28 xã, thôn, phường, trang, vạn) trốn đi, xiêu tán còn thiếu lại, số lính thiếu thì hoãn cho 3 năm sẽ điền.

Ngày mậu thân, sửa cung Từ-thọ.

Vua nhớ lại những công thần khi mới mở nước là bọn Nguyễn Văn Thành, Lê Văn Duyệt, Lê Chất, đều xông pha tên đạn khó nhọc, mà ấn đã can phạm thì phép nước đã xét xử tỏ rõ rồi. Lấy công trừ cho lỗi, không nỡ bỏ cho mai một. Trước đây vì Vũ Xuân Cẩn tâu xin, đã chuẩn cho tra hỏi dòng dõi đời sau của các viên ấy. Đến đây, các tỉnh thần đã đem các người cháu là bọn Nguyễn Văn Toại (cháu Văn Thành) Lê Văn Diễn (cháu gọi Văn Duyệt bằng ông chú bác) Lê Luận

---

(1) Thao kiếm : đều là sách dạy về quân lược. Thao tức là Lục thao, kiếm tức là Ngọc kiếm.

https://tieulun.hopto.org

(châu Lê Chất) báo lên bộ chuẩn giao cho bộ nghĩ định bổ dụng. Sau đều bổ thụ làm cai, đội ở các quân.

Lễ Ninh lăng đã xong, lập một đàn chay cúng khắp trên cạn dưới nước ở chùa Thiên-mụ, đọc kinh ba tuần bảy ngày [tức là 21 ngày] (ngày 18 tháng này khai kinh, ngày 9 tháng 9 tụng xong kinh). Thưởng cho có thứ bậc khác nhau.

Đổi định lệ chia ban của biền binh ở Hà-nội, Sơn-tây. (Bộ Binh tâu nói : Nam-định giản binh 3.210 người, mộ binh 1.300 người ; Hải-dương giản binh 3.315 người, mộ binh 598 người ; Bắc-ninh giản binh 4.951 người, mộ binh 1.125. Giản binh theo lệ trước hoặc phân làm 3 ban, hoặc phân làm 4 ban, mỗi ban trừ số chia phái đi canh giữ, đóng giữ đi rồi đại ước chỉ còn ở tỉnh, hoặc hơn 1.200 người, hoặc hơn 1.600 hay 1.700 người, đều đủ để sai phái. Xin y theo lệ trước. Còn như Hà-nội giản binh 4.841 người, Sơn-tây 4.008 người, giản hoặc có khi nửa năm chia làm 4 ban, tới khi có sai phái, không khỏi quẫn bách. Xin ở Hà-nội, số bộ binh chia làm 3 ban, 1 ban làm việc là 1.613 người, gồm với mộ binh 691 người cộng 2.304 người. Trừ ra chia ban coi giữ thì không kể, hiện còn 1.538 người. Ở Sơn-tây chia làm 3 ban, mỗi ban làm việc 1.336 người, gồm với mộ binh 868 người, cộng 2.204 người. Trừ ra chia ban đóng giữ phần đồn thì không kể, hiện còn 1.646 người. Xét ra cùng với Bắc-ninh, Nam-định, Hải-dương hơi giống nhau cũng đủ sai phái, không nên chia làm 4 ban, so le không đều nhau. Vua theo lời tâu.

Ngày lễ Vạn thọ [ngày sinh nhật vua] (vào ngày 25 tháng ấy. Vì có quốc tang, vua dùng cát phục ngự ra tiện điện, cho các thân phiên, hoàng thân, trăm quan mặc áo đẹp vào lạy mừng).

Bỏ thuế cửa tuần và thuế bến đò ở 3 sở Thanh-dán, Tam-lư, Thiên-linh về tỉnh Thanh-hóa. (vì lòng sông nông cạn, thuyền bè qua lại ít, hoặc chỉ thu thuế dầu thuyền, không được mấy. Tỉnh thần xin bãi bỏ).

https://tieulun.hopto.org

Định lại phương pháp khảo xét trong 3 năm về việc xét xử hình án nhanh nhất hay chậm nhất và việc gọi lính thu lương. (Khoảng năm Minh-mệnh, về việc xét xử hình án, có phép cho khấu trừ, như là lấy 2 việc án được nhanh nhất về án hạn xử trong 2 tháng, hoặc lấy 4 việc án được nhanh nhất về án hạn xử trong 1 tháng, trừ cho một việc án xử chậm phải bét về án hạn xử trong 3 tháng. Đồ đồng các án đem khấu trừ đi, nếu ai còn thừa lại án nhanh nhất là hạng ưu, ngang nhau là hạng bình, thừa lại 4 án chậm bét là hạng thứ, 5 án chậm bét trở xuống là hạng liệt. Về việc thưởng phạt thì cộng với việc gọi lính thu lương mà châm chước xét nghĩ. Từ năm thứ 19 trở về sau, bộ Lại chuyên lấy về một khoản xét hỏi hình án, cứ lấy án nhanh nhất được thưởng công, trừ vào án chậm bét phải trừng phạt, không tính số án để so sánh. Lệ định thế là không hợp. Năm Thiệu-trị thứ 5, thự tổng đốc An-Tĩnh là Tôn Thất Khải đã tâu về việc ấy. Lại đến năm thứ 6, bộ Lại tuân chỉ bàn về điều lệ xét công, bộ Hộ tuân chỉ bàn về chương trình gọi lính thu thuế, đều được giao cho đình thần gồm bàn cả 2 việc. Đến đây lời bàn được chuẩn y :

— Về phép xét hỏi việc hình án nhanh nhất hay chậm nhất khấu trừ đi để định thưởng phạt : một việc án hạn xử trong 3 tháng, mà để quá hạn đến 3 tháng, thì phạt bổng 3 tháng, rồi sau cứ để chậm 3 tháng nữa lại gia lên 1 bậc, tội chỉ đến giáng 1 cấp lưu nhiệm là cùng, từ 2 án trở lên, thì gộp lại mà bàn tội, nhưng tội chỉ đến giáng 2 cấp lưu nhiệm là cùng. Một việc án hạn xử trong 2 tháng, mà để chậm quá hạn đến 2 tháng, thì phạt bổng 3 tháng ; rồi sau cứ để chậm 2 tháng nữa lại gia lên 1 bậc, tội chỉ đến giáng 2 cấp lưu nhiệm là cùng. Từ 2 án trở lên, thì gộp lại mà bàn tội, nhưng tội chỉ đến giáng 3 cấp lưu nhiệm là cùng. Một việc án hạn xét tong 1 tháng mà để chậm quá hạn đến 1 tháng thì phạt bổng 3 tháng, rồi sau cứ để chậm 1 tháng nữa lại gia lên

https://tieulun.hopto.org

1 bậc, tội chi đến giáng 3 cấp lưu dụng, từ 2 án trở lên thì gộp lại mà bàn tội, nhưng tội chi đến giáng 4 cấp đồi đi là cùng. Việc án hạn xử trong 3 tháng, 2 tháng đều xử chậm bết cả, thì gộp lại theo mức nặng mà bắt tội, nhưng tội chi đến giáng 3 cấp lưu nhiệm là cùng, hạng án đều xử chậm bết cả, thì gộp lại theo mức nặng mà bắt tội, nhưng tội chi đến giáng 4 cấp đồi đi là cùng. Còn đến phép khấu trừ thì không kể là án hạng nào, cứ lấy án nhanh nhất, nên thưởng kỷ lục một thứ, khấu trừ với án chậm nhất phải phạt bổng 6 tháng, khấu hết còn thừa lại mà đều thuộc vào hạng nhanh nhất là bậc ưu. Nếu có thừa ra gia cấp và kỷ lục, cùng là án về hạng xét trong 1 tháng, 2 tháng cũng cho là hạng ưu. Ngang nhau là hạng bình ; còn thừa lại phạt bổng là hạng thứ ; thừa lại giáng cấp là hạng liệt. Nhưng gồm với 2 khoản bắt linh, thu lương, đồ đồng chân chính để nghĩ định thưởng phạt. Phàm các phủ huyện án hạn xử trong 3 tháng mà đề quá đến 5 hạn, án hạn xử trong 2 tháng mà đề quá đến 6 hạn, án hạn xử trong 1 tháng mà đề quá đến 7 hạn, do thượng ti chi tên xa hặc tâu.

— Lấy về phương pháp trưng thu tiền lương ; cứ tính 3 năm làm một khóa, ai được 10 phần đầy đủ là hạng ưu ; khiếm 1 phần trở xuống là hạng bình ; thiếu 2 phần trở xuống là hạng thứ ; thiếu hơn 2 phần trở lên là hạng liệt ; gồm với việc bắt linh, xét án chậm chước mà định thưởng phạt. Cứ đến cuối năm thì tỉnh viên phải đem danh sách kê khai số trưng thu phần tháng đủ thiếu của các viên phủ huyện và các viên đốc phủ, bố chánh đốc thu gửi lên bộ để lưu chiếu. Phủ huyện nào khiếm 4 phần trở lên, viên tỉnh đến cuối năm trích ra tham hặc. Gián hoặc có người được thăng bổ mà lương thuế còn thiếu lại thì y theo lệ năm Minh-mệnh thứ 17, giữ ở lại cấp cho một để thu cho đủ. Những cai, phó tổng thu lương thuế, ai đã được thực thụ mà phần trưng thu năm ấy được đầy đủ, thì cho đến tháng nối lãnh tiền gạo, không

https://tieulun.hopto.org

được bàn thưởng. Nếu thiếu từ 5 ly trở lên, thì đình lệ cấp lương ; khiếm 1 phân trở lên, thì cách chức lưu dụng, nhưng bắt phải thu cho đủ, mới được chi lãnh lương và tâu xin cho khai phục. Còn cai tổng thì sai khiếm từ 5 li trở lên, xử phạt ngay 60 trượng, tư bộ lưu chiểu. Đợi đến khi mãn hạn thì sai, nếu tên nào phải phạt trượng 1 lần, thì đình việc thực thụ 1 năm, 2 lần thì 2 năm, 3 lần thì 3 năm. Còn những số lương thuế thiếu của các tên ấy, không kể là thực thụ hay thì sai, ngoại ủy sung làm, đều hạn cho một năm, thu nốt cho đủ. Nếu ngoài hạn ấy mà còn thiếu, thì cứ theo số nguyên thiếu trước, như nguyên khiếm 5 ly trở lên, thì chia làm 10 phân, ai còn khiếm không đến một phân, thì bắt sang năm sau phải thu nốt ; thiếu đến 2 phân trở lên, thì lập tức bãi đuổi về. Nếu nguyên thiếu từ 1 phân trở lên, cũng chia làm 10 phân. Còn thiếu không tới 1 phân, cho để sang năm thu nộp nốt ; thiếu 1 phân trở lên, thì lập tức bãi dịch. Còn về số thiếu ấy, nếu là trưng thu bất lực, thì theo lệ bãi dịch, nếu là bao thầu thì phải tịch biên gia sản để bồi. Lại những người lại dịch phải đi biên thu, từ Quảng-bình trở vào Nam, mỗi năm một lần thu, từ Hà-tĩnh trở ra Bắc, chia làm 2 lần thu, cũng cho nối làm hạn trong 1 năm phải thu đủ, nhưng không được lưu đến 2, 3 năm. Việc đủ thiếu thưởng phạt, đều lấy một năm làm hạn. Tên nào thực có duyên cớ gì nên thay đổi, không thể kế tiếp làm việc được hết 1 năm, thì cứ theo phần tháng chiểu lệ xét làm. Người nào trong một năm thu được 10 phân đầy đủ, thì cứ theo số phải thu mà chiết toán như số nguyên thu tiền và thóc, chiết thành tiền cả mà tính, nếu thu không đến 2 vạn quan, đều thưởng cho tiền Phi long bằng bạc hạng lớn 3 đồng, thu từ 2 vạn quan trở lên, thì thưởng cho 5 đồng. Như để thiếu 5 ly trở lên, thì lại điền xử phạt 50 roi, tá lãnh phạt lương 9 tháng. Từ một phân trở lên, lại điền xử phạt 60 trượng, tá lãnh phạt bổng 1 năm. Thiếu đến 2 phân thì lại điền xử phạt 70 trượng, tá

https://tieulun.hopto.org

lãnh giáng 1 cấp lưu dụng. Thiếu 3 phân thì lại điền phạt 80 trượng, tá lãnh giáng 2 cấp lưu dụng, tha cho không phải lặc hạn (1). Cứ đến cuối năm, ai nên được giáng, cách, phạt bổng và thăng chức, đổi bổ và mức thưởng, thì do quan tỉnh làm danh sách dâng tâu, chờ chỉ giao bộ xét làm. Còn như những người phải đình lương hay phạt trượng phạt xuy đề trừng răn thì do tỉnh thần chiếu lệ mà làm, rồi tư bộ để lưu chiểu. Hễ đến 6 năm tới khóa thanh tra, do viên đồng lý đem những giấy kinh trưng (2) biên thu đều chiếu theo phần năm ấy theo lệ tra xét. Nếu có việc nào bàn làm, trái chế thư, thưởng phạt không công, bỏ sót mà không xét ra thì hành thì trích ra tâu hặc. Nếu không có việc gì quan ngại, sẽ làm danh sách tư giao cho bộ lưu chiểu, không phải làm bản tâu lên. Lại đến các quan phủ huyện thúc giục việc trưng thu, các đốc, phủ, bố chính đốc suất việc trưng thu, thì hàng năm thiếu dù thế nào, đều đến cuối năm sẽ phân biệt thưởng phạt có khác nhau.

— Về phép xét công : trong 3 năm mà 3 việc (3) đều vào hạng ưu cả, thì các phủ huyện ở nơi tối yếu khuyết được đem vào hạng trác-dị, xin chỉ theo mức ưu mà khen thưởng cất nhắc ; ở nơi yếu khuyết, thì thưởng gia 3 cấp ; ở nơi trung khuyết thì gia 2 cấp, ký lục 2 thứ ; ở nơi giản khuyết thì gia 2 cấp. Hạng 2 ưu 1 bình mà ở nơi tất yếu khuyết, thì gia 3 cấp ; ở nơi yếu khuyết thì gia 2 cấp, ký lục 2 thứ ; ở nơi trung khuyết thì gia 2 cấp ; ở nơi giản khuyết thì gia 1 cấp, ký lục 1 thứ. Hạng 2 ưu 1 thứ và hạng 1 ưu 2 bình, mà ở nơi tối yếu khuyết, thì gia 2 cấp, ký lục 2 thứ ; ở nơi yếu khuyết thì gia 2 cấp ; ở nơi trung khuyết thì gia 1 cấp, ký lục 2 thứ ; ở nơi giản khuyết gia 1 cấp. Hạng 3 bình và hạng 1 ưu, 1 bình, 1 thứ, mà ở nơi tối yếu khuyết thì gia 2 cấp ; nơi yếu khuyết gia 1 cấp, ký lục

---

(1) Lặc hạn : định cho một hạn để thu nộp cho đủ.
(2) Kinh trưng : thường xuyên phải đi thu.
(3) Ba việc : tức là việc xét hỏi hình án, gọi linh, thu lương thuế.

https://tieulun.hopto.org

2 thứ ; nơi trung khuyết gia 1 cấp ; nơi giản khuyết thưởng kỷ lục 3 thứ ; hạng 2 bình, 1 thứ và hạng 1 ưu 2 thứ mà ở nơi tối yếu khuyết thì gia 1 cấp, kỷ lục 2 thứ ; nơi yếu khuyết gia 1 cấp ; nơi trung khuyết thưởng kỷ lục 3 thứ ; nơi giản khuyết 2 thứ. Hạng 1 bình 2 thứ và 2 ưu 1 liệt, mà ở nơi hạng tối yếu khuyết thì gia 1 cấp ; nơi yếu khuyết thưởng kỷ lục 3 thứ ; nơi trung khuyết 2 thứ ; nơi giản khuyết 1 thứ. Hạng 1 ưu, 1 bình, 1 liệt mà ở nơi tối yếu khuyết thì gia kỷ lục 3 thứ ; nơi yếu khuyết 2 thứ ; nơi trung khuyết 1 thứ ; với giản khuyết không được bàn thưởng. Hạng 3 thứ và hạng 1 ưu 1 thứ 1 liệt mà ở nơi tối yếu khuyết thì gia kỷ lục 2 thứ; nơi yếu khuyết 1 thứ ; nơi trung khuyết giản khuyết không được thưởng. Hạng 1 ưu 2 liệt và 2 bình 1 liệt mà ở nơi tối yếu khuyết và yếu khuyết đều không có thưởng phạt ; nơi trung khuyết phạt bổng 3 tháng : nơi giản khuyết 6 tháng. Hạng 1 bình 1 thứ 1 liệt, mà ở nơi tối yếu khuyết không có thưởng phạt nơi yếu khuyết phạt bổng 3 tháng ; nơi trung khuyết 6 tháng ; nơi giản khuyết 9 tháng. Hạng 2 thứ 1 liệt, mà ở nơi tối yếu khuyết thì phạt bổng 3 tháng ; nơi yếu khuyết 6 tháng, nơi trung khuyết 9 tháng ; nơi giản khuyết 1 năm. Hạng 1 bình 2 liệt mà ở nơi tối yếu khuyết thì phạt bổng 9 tháng ; nơi yếu khuyết 1 năm ; nơi trung khuyết giáng 1 cấp ; nơi giản khuyết giáng 2 cấp. Hạng 1 thứ 2 liệt, mà ở nơi tối yếu khuyết thì giáng 1 cấp ; nơi yếu khuyết giáng 2 cấp ; nơi trung khuyết, giản khuyết đều giáng 3 cấp, đều được lưu dụng. Hạng 3 liệt mà ở nơi tối yếu khuyết thì giáng 2 cấp ; nơi yếu khuyết 3 cấp ; nơi trung, giản khuyết đều 4 cấp, đều phải đổi bộ.

Các tỉnh viên thì chia ra đại tỉnh, trung tỉnh, nếu 3 việc đều vào hạng ưu cả, thì đốc phủ bố chính ở tỉnh lớn được đem vào hạng trác dị, tuần phủ bố chính ở tỉnh vừa thì gia 3 cấp. Hạng 2 ưu 1 bình thì tỉnh lớn gia 3 cấp, tỉnh vừa gia 2 cấp và kỷ lục 2 thứ. Hạng 2 ưu 1 thứ và hạng 1 ưu 2 bình thì tỉnh lớn gia 2 cấp, kỷ lục 2 thứ tỉnh vừa gia 2 cấp. Hạng 3 bình, và

https://tieulun.hopto.org

hạng 1 ưu, 1 bình 1 thứ, tinh lớn gia 2 cấp, tinh vừa gia 1 cấp kỷ lục 2 thứ ; hạng 2 bình 1 thứ và hạng 1 ưu 2 thứ thì tinh lớn gia 1 cấp, kỷ lục 2 thứ tinh vừa gia 1 cấp. Hạng 1 bình 2 thứ và hạng 2 ưu 1 liệt, thì tinh lớn gia 1 cấp, tinh vừa gia kỷ lục 3 thứ. Hạng 1 ưu, 1 bình, 1 liệt, thì tinh lớn gia kỷ lục 3 thứ, tinh vừa gia kỷ lục 2 thứ. Hạng 3 thứ và hạng 1 ưu 1 thứ 1 liệt, thì tinh lớn gia kỷ lục 2 thứ, tinh vừa gia kỷ lục 1 thứ. Hạng 1 ưu 2 liệt và hạng 2 bình 1 liệt, tinh lớn và tinh vừa đều được miễn nghị. Hạng 1 bình 1 thứ 1 liệt, thì tinh lớn được, tinh vừa phạt bổng 3 tháng. Hạng 2 thứ 1 liệt, thì : tinh lớn phạt bổng 3 tháng, tinh vừa phạt bổng 6 tháng. Hạng 1 bình 2 liệt thì tinh lớn phạt bổng 9 tháng, tinh vừa phạt bổng 1 năm. Hạng 1 thứ 2 liệt thì tinh lớn giáng 1 cấp, tinh vừa 2 cấp. Hạng 3 liệt thì tinh lớn giáng 2 cấp, tinh vừa 3 cấp, đều được lưu dùng. Án sát nào có hội đồng quyền giữ ấn quan phòng của tổng đốc, tuần phủ hoặc quyền giữ ấn triện của bố chính, cũng nên đem 3 việc đó cứ theo phần tháng mà bàn thưởng phạt. Nếu chỉ chuyên coi về việc hình án thì, chuyên lấy hình án theo lệ mà khấu trừ châm chước nghị thưởng phạt. Lại về khoản gọi lính, theo lệ trước, cứ 1 năm bàn việc thưởng phạt. Nay đổi lấy 3 năm làm 1 khóa, 10 phần đầy đủ là hạng ưu ; thiếu 1 phần trở xuống làm hạng bình ; 2 phần trở xuống là hạng thứ ; 2 phần 1 ly trở lên là hạng liệt. Ai nên được thưởng hay phạt thì đồ đồng khấu trừ châm chước nghị định).

Đắp thêm pháo đài ở cửa ải Hải-vân.

Trước đây bọn khoa đạo là Đặng Minh Trân, Lê Đức dâng sớ hặc đô thống phủ đô thống lãnh tổng đốc Hà-Ninh là Tôn Thất Bật về các việc làm bậy khinh nhờn phép nước xoay kiếm lợi riêng. (Cho binh dinh nghỉ việc, đòi lấy tiền tài, lấn át viên biền dưới quyền mình tự tiện đóng gông giam cấm, cưỡng mua con gái người ta, bắt giam dân không có tội, mua hiếp hàng hóa). Vua bèn vời Bật đến kinh. Đến đây Bật vừa tới kinh, giao việc xuống cho ty Tam pháp xét hỏi. Sau án

https://tieulun.hopto.org

dâng lên, đáng phải cách chức. Vua nghĩ Bật là người trong tôn phả, chưa nỡ đuổi bỏ. Bèn gia ân đổi làm giáng 5 cấp lưu dùng, vẫn cho làm chức hậu quân đô thống phủ đô thống. Các bố chính, án sát, lãnh binh cùng thành ấy đều bị giáng phạt. Thưởng cho lũ Đặng Minh Trân mỗi người một súc lụa.

Tháng 9, mở ân khoa thi hương ở trường Gia-định.

Bỏ thuế cửa tuần và thuế bến đò ở Tam-xoa, Hà-hoàng thuộc về Hà-tĩnh. (vì 2 nơi đó dòng sông nông cạn, thu thuế không khỏi hại dân, cho nên bỏ đi).

Phủ thần Thừa-thiên cho là ở kinh có nhiều trộm cắp, xin phái binh lính đi tuần do đề bắt. Vua dụ rằng : trừ kẻ ác cốt để cho yên người lương thiện, yên người xa, cốt ở nơi gần được yên ổn. Nay dân ở ngoài kinh thành, thấm thía giáo hóa trước nhất, đội nhờ ơn trạch đã hậu, không ngờ một vài đứa du côn lêu lổng nhỏ mọn, họp nhau năm ba bọn làm bậy. Nếu bọn gian ấy không trừng trị đi, thì dân sẽ bị thiệt hại. Phủ thần tâu xin, phép nước đáng nên như thế. Nhưng trẫm lấy sự cùng nuôi sống làm lòng, đương nghĩ làm những chính sự không nỡ giết người. Nghĩ dân đen kia cũng đều là con đỏ của ta, hoặc bách thiết vì đói rét, hoặc đau khổ vì ra lính làm tạp dịch, cùng quá sinh ra làm bậy, đó là thường tình của bọn tiểu nhân. Lấy hình luật mà giết đi, thì lòng người nhân giả cũng thương xót. Trẫm làm chủ của dân, nếu một người chưa được yên ở, một vật hoặc mất sự công bình, đều là lỗi của trẫm cả. Vị bằng không dạy mà đem giết, sao bằng trước ra ơn đức rồi sau sẽ dùng hình phạt. Phủ thần ngươi và các kinh huyện phải thể theo đức ý của trẫm, giữ gìn cẩn thận chức vụ của mình, để ý cẩm phòng. Nhưng phải mở bỏ ba mặt lưới, nhiều cách hiểu bảo cho dân lấy con đường sống lại. Bọn trộm cắp có kẻ nào đem mình tự thú, theo mức nhẹ trừng trị qua loa, chuẩn cho đem những tình hình bách thiết của nhà mình, cứ thực thú ra, phủ thần sẽ khéo léo xếp đặt, hoặc bổ làm lính ở phủ, hoặc giao về nguyên quán, khiến cho có chỗ nương nhờ.

https://tieulun.hopto.org

không đến nỗi thất nghiệp làm bậy. Nếu kẻ nào sau khi đã dạy dỗ rồi mà còn dám cam lòng tự làm ra tội nghiệt tức thì chiếu phép bắt giữ tra xét, phân biệt kẻ thủ, tòng mà trị tội. Kẻ nào đã được tha rồi, mà còn tái phạm nhiều lần, thì ghép tội rất nặng (xử tử) ; tòng lý không biết bắt giải, dụng tình dung túng, thì cũng phân biệt mà xử trị. Phen này xử trí như thế là trẫm gồm cả ân uy. Kẻ nào hối cải giác ngộ, thì cho đổi mới, kẻ nào nhiều lần tội ác thì giết không tha. Trẫm có lòng nào đâu ! Về khoáng xin phái lính đi tuần bắt, chuẩn cho bộ Binh bắt cấp ngay, để giúp việc phòng ngừa. Nhưng do phủ ấy phải nghiêm gia cấm trấp, không được mượn cớ sinh việc. Thành ra nhiễu dân. Nếu có ai giải đến kẻ phạm bắt được, thì tức hành nhận lấy tra xét ngay, không được để chậm trễ, sinh ra mối tệ. Và lại dẹp trộm cướp yên nhân dân là chức phận của quan địa phương, nên phải làm sao cho ơn kết uy ra, ngấm ngầm tiêu hóa, khiến cho một nơi đứng đầu làm điều thiện trong nước, kéo lại được những thói thuần mĩ, không can phạm vào chính lệnh của ta, để cùng hưởng phúc thăng bình. Lòng ta xiết bao mong mỏi vậy.

Tiết trùng-dương(1), vua đến điện Long-an làm lễ đăng tiến. Làm lễ xong, vì thành linh gặp mưa thấm ướt, thưởng dầu xoa và rượu thuốc cho các hoàng thân và các thần công có thứ bậc khác nhau ; lại thưởng chung cho các viên biền binh đình tùy giá bằng tiền.

Chế một thứ vàng 7 tuổi (vàng 9 tuổi rưỡi 316 lạng, bạc tốt 84 lạng, chế thành thứ vàng 7 tuổi 399 lạng 6 đồng cân).

Tỉnh Hưng-yên bị bệnh dịch lệ, sai thầy thuốc đến điều trị, lập đàn cầu cúng. Người dân bị chết chiếu hạng cấp tiền tuất.

Ngày mậu tí, kinh gặp ngày lễ đại tường(2) của Thuận-

---

(1) Trùng dương : tức mồng 9 tháng 9 âm lịch.

(2) Đại tường : giỗ hết.

https://tieulun.hopto.org

thiên Cao hoàng hậu. Qua đến Dao cung làm lễ. sai thân phiên đến điện Gia thành làm lễ dăng tiến [dâng tiến].

Ngày đinh dậu. kinh gặp ngày lễ tiểu tường của Hiến tổ Chương hoàng đế. Vua đến điện Long-an làm lễ. sai hoàng thân đến điện Biểu-đức làm lễ dăng-tiến.

Vua nghĩ đến các thầy dạy học khi trước, cho Hàn lâm trực học sĩ là Hồ Văn Nghĩa thăng thụ Lễ bộ hữu tham tri, vẫn sung làm chức giáo đạo hoàng thân. Thự Thiêm sự phủ thiêm sự là Phạm Hữu Nghi lập tức được thực thụ, sung quốc sử quán toản tu.

Sai quan đến tế viên cố hiệp biện đại học sĩ, tặng thiếu sư, húy Văn Chính là Nguyễn Đăng Tuân. Lại đem thơ ngự chế tuyên đọc ở từ đường. Chuẩn cho con là Nguyễn Đăng Giai (thự hiệp biện đại học sĩ, lãnh Hình bộ thượng thư) về quê vài ngày thăm mộ.

Lại dựng nhà đốc học ở Phú-yên (Phú-yên trước đặt đốc học, sau đổi đặt giáo thụ. Năm ấy lại đặt đốc học, tỉnh thần xin dựng đặt, nhà giảng đường đổi làm lợp ngói xây gạch).

Chuẩn cho kinh kỳ thủy sư đô thống lãnh tổng đốc Hà. Ninh là Lê Văn Phú đổi làm Tả quân đô thống phủ đô thống-vẫn lãnh chức tổng đốc tỉnh ấy ; thự chưởng vệ quân Thượng tứ viện là Trần Kim quyền Chưởng doanh Hùng nhuệ. (Nguyên chưởng là Nguyễn Tuấn bị bệnh nên khuyết).

Bắc kỳ tàu dòng sông êm sóng.

Đổi định lại lệ tập tàu của các quan to ở các tỉnh trong khi giao đổi cho nhau. (Theo lệ trước, các đốc, phủ, bố, án, đề đốc, lãnh binh được thăng chức đổi bổ, đều lấy ngày tới tỉnh, viên cũ viên mới đều làm tập tàu riêng. Lại khi tổng đốc, tuần phủ hoặc đi công suất, hay vào chầu vua thì đem ấn quan phòng giao cho bố chính, án sát quyền giữ ; hoặc bố chính công suất, thì đem ấn triện giao cho tổng đốc, tuần phủ quyền giữ, thì viên giao và viên quyền giữ đều làm tập tàu riêng. Đến đây, mới đổi định lại ; từ nay trở đi phàm khi giao đổi

https://tieulun.hopto.org

cho nhau xong rồi chỉ nên hội hàm cùng nhau làm một tập tâu thôi, nhưng phải đóng ấn quan phòng của tổng đốc hay tuần phủ. Còn như hạt nào chỉ đặt bố chính án sát lãnh binh chuyên trông coi, thì khi đó người giao người thay, trừ ra một mặt hội hàm với nhau làm tập tâu thì không kể, còn một mặt phải tư trình viên tổng đốc hay tuần phủ thống hạt biết. Viên tổng đốc hay tuần phủ hạt ấy cũng không nên làm tập riêng như trước nữa, cho được giản tiện bớt việc. Khi ấy nhân bàn bỏ bớt giấy tờ, nên mới bàn tới việc này).

Dựng kho lợp ngói ở Hưng-yên. (Trước làm bằng gỗ lợp tranh, này mới đổi dựng 1 tòa 27 gian 2 chái, để dủ chỗ vận chứa).

Mới bắt đầu mộ người dồn làm lính tuyển phong. Cho thự Chưởng vệ quyền Chưởng doanh Long vũ là Trần Tri kiêm trông coi. Vua cho rằng những lính túc vệ cốt phải kén chọn cho kỹ, không nên cẩu thả lấy đủ ngạch. Xét ra trong hàng ngũ, hay nơi thôn quê, thiếu gì người tài nghệ kỹ năng, nên thu dùng ra ngoài thể cách, để dùng làm người nanh vuốt, chống giữ như mộc như thành của nước. Bèn xuống dụ chuẩn cho những viên thống quản ở các doanh vệ thủy, bộ ở Kinh và các tỉnh viên ở Quảng-nam, Quảng-trị, Quảng-bình thuộc tả hữu trực, đều chiếu xét các binh dân trong hạt, người nào thực có tài nghệ (như tập quen bắn súng chèo thuyền, lặn nước các nghề) và có nghề giỏi gì riêng biệt có thể ứng tuyển được, thì triệu mộ rộng khắp làm danh sách báo lên bộ, đồn làm một vệ, gọi là lính Tuyển phong, được miễn hết thảy sai phái tạp dịch. Cần huấn luyện thêm, để phòng làm thời dùng đến. Đặt 1 viên thống lãnh, lấy quan đại thần ở võ ban kiêm làm ; đặt 1 quản vệ, chọn những viên nhanh nhẹn đắc lực sung vào ; suất đội, đội trưởng chọn những người lính trong đội ấy, người nào được việc sung bổ. Nhưng do bộ hội đồng với viên thống lãnh, xét hạch kỹ càng, chia làm ưu, bình, thứ 3 hạng, ngoài số lương cấp thêm (hạng ưu cấp thêm 1 quan 5 tiền,

https://tieulun.hopto.org

hạng bình 1 quan, hạng thứ 5 tiền) để tỏ ra khuyến khích. Những công việc huấn luyện nên làm, sẽ do bộ tâu lên, chuẩn cho thi hành. Lại cho là vệ ấy đã gọi là quân Tuyển phong, cũng là ngạch quân hạng trên, về thứ tự chuẩn cho ở sau vệ Cẩm y, vệ Loan giá và trước doanh Vũ lâm, Cấm binh. (Năm ấy các chưởng hạt, khai số binh dân ứng mộ đến 345 tên, dồn làm 6 đội nhất, nhị, tam, tứ, ngũ, lục. Năm thứ 3 lại tục mộ được 280 tên, theo thứ tự nối làm các đội thất, bát, cửu, thập. Còn thừa ra hơn 50 tên, tạm dồn làm đội Tuyển phong. Rồi sau các đội phần nhiều thiếu ngạch, chuẩn cho triệt bỏ đội Tuyển phong để liệu lượng sai bổ vào các đội).

Sai các đại viên thống quản ở kinh, và các quan thượng ty địa phương ở ngoài, xét kỹ những hàng cai đội người nào có sức khỏe, có tài nghệ, tập biết binh pháp, thì giao cho bộ Binh hội đồng với các quan to ở võ ban xét hạch chia hạng, làm danh sách tâu lên để chọn dùng.

Tạo mũ 9 cầu. (mũ 9 cầu đúng màu vàng 1 chiếc, mũ 9 cầu màu xanh da trời 1 chiếc).

Tha bớt số bạc thuế còn lưu khiếm cho các người Minh hương, người nước Thanh, người Nùng, dân Man, dân Thổ, thuộc hộ, khách hộ thuộc về các hạt. (Từ cuối tháng 12 năm Thiệu - trị thứ 6 trở về trước, người nào nhân đi xiêu tán chưa về, đều cho được rộng tha. Người nào nguyên không bị quẫn bách mà còn khiếm lại, thì khoan miễn cho 5 phần 10. Đó là tuân theo ân chiếu về tháng 11 năm ngoái, bàn tâu được chuẩn y).

Sai tinh thần Nam-kỳ chế cấp quần áo cho binh đinh đi thú. (Mỗi tên áo kép vải mỏ bụng, quần sại nam nhuộm màu cánh kiến mỗi thứ đều 1 chiếc).

Mùa đông, tháng 10, ngày mồng 1 là ngày tân sửu làm lễ đông hưởng. Trước đây, vua cho rằng việc lễ hưởng ở nhà Thái miếu, lâu chưa thân đi tế được, sợ có khoảng khiếm, và lại, theo như lễ đề tang đã đầy năm có thể đi tế được. Bèn

https://tieulun.hopto.org

giáo xuống cho đình thần bàn : đều nói : theo chế độ nhà nước, khoảng năm Minh-mệnh, năm Thiệu-trị, lễ tiểu tường đã thành đều thân đi tế hưởng ở nhà Thái miếu, duy mùa đông năm nay cách ngày lễ tiểu tường rất gần, mà đến ngày lễ hợp hưởng lại là kỳ cuối năm. Hoàng thượng ta buổi mới thân đi tế, lễ nghi long trọng trong buổi bắt đầu, nên lấy ngày xuân sang năm bắt đầu cử hành. Còn lễ hưởng mùa đông năm nay và lễ hợp hưởng các miếu, thì vẫn cử người tế thay mà cùng ngày ấy thân hành đến điện làm lễ như mùa thu trước, cũng là tình văn không thiếu. Bèn theo như lời nghị thi hành.

Mở ân khoa thi hương ở 3 trường : Nam-định, Hà-nội, Thanh-hóa.

Sai các quan trong ngoài đều được cử một người mà mình đã biết. Người nào tài phẩm giỏi giang, thanh liêm tài năng có tiếng, mà cấp bậc cùng xứng, thì làm tập tâu, giao bộ dẫn vào yết kiến, cùng là ngoài đó hoặc có người nào thao lược tinh thông, kinh sách xem rộng, văn đủ để sửa sang việc nước, võ đủ để xông pha đánh dẹp, thì tâu lên, xét thực, sẽ được cất nhắc lên không theo thứ tự.

Chuẩn cho những cử nhân và bọn giám sinh, tôn sinh, ấm sinh đã dự trúng kỳ hạch bổ ở điện đình phân phái làm hậu bổ ở các tỉnh, đều thưởng cho mỗi người 30 quan tiền.

Tiết lập đông. Tiết này, lệ có ban cho áo rét, đình thần xin đình cấp, cho đỡ tốn phí. Vua không nghe, sai ban cấp cả.

Chẩn cấp cho những dân bị hỏa tai ở hạt Thanh-hóa và Hà-tĩnh (xã Cường-giản ở Hà-tĩnh ; xã Diên-lộc ở Thanh-hóa).

Xây đắp đền Trấn-dương ở Quảng-nam đã làm xong.

Mới đặt viện Tập-hiền (vì sang năm dựng mở Kinh diên, nên mới đặt ra viện này. Những quan hàm của khởi cư chú, đều lấy tên viện này biên lên đầu).

Ngày mậu thân, mưa gió to, vua một lòng thương dân, êm không yên giấc, chắp tay lên trán khấn trời cầu trời soi

https://tieulun.hopto.org

xét. Đến đầu giờ tí dần dần yên lặng, sáng rõ thì mưa tạnh gió cũng im.

Định lại số nhân viên giảng dạy ở nhà giảng Kiến-đông. (Hoàng thân sư bảo 1 viên, giáo đạo 1 viên, tán thiện 2 viên, giảng tập 20 viên, chính tự 4 viên. Trước đây, sai hoàng thân giảng học ở nhà Đoan bản, giảng quan chưa có định số, đến đây mới chuẩn định).

Dụ rằng : nhà giảng Kiến-đông là một nơi mở đầu mọi điều thiện. Các hoàng thân tấn tới, đức tốt, sửa nên công nghiệp, đều ở đấy cả. Từ trước tới nay, quan giảng dạy tùy tiện đặt ra. Trẫm nghĩ kỹ về cội gốc việc lập nền giáo hóa, tốt trí người thân thuộc trước. Chuẩn định về số giảng viên, giao cho đình thần giữ lòng công — chọn cử những bậc học hạnh lão thành, nghiêm cẩn sung bổ, để giúp việc giảng dạy. Bọn hoàng thân các ngươi phải nghe rõ lời ta, kính theo lời dạy trong gia đình. Từ nay nên khuôn giữ mực, chí phải khiêm tốn học hành, phải cố gắng mới có thể rèn luyện nên đức nghiệp, giữ lâu được tiếng tốt. Nếu làm trái lề độ tự rước lấy tội lỗi, thì có phép nhà phép nước ở đó, Trẫm không dám vì tình riêng thân yêu người họ hàng mà bỏ lời bàn chung của cả nước vậy.

Ngày giáp tí, dựng bia thánh đức thần công ở Xương lăng. Lời văn bia rằng : nước Đại Nam ta, chịu mệnh trời yên, ở đất lớn, bờ cõi rộng lớn hơn nhà Trần nhà Lê, phong hội mở mang hơn đời Hùng đời Lạc. Nhớ tự cõi Nam dựng nước, lắm đức nhiều nhân, đã hơn 2 trăm năm. Kịp đến Thế tổ Cao hoàng đế ta : xoay đổi vận trời mở mang bờ cõi. Thánh tổ Nhân hoàng đế ta, sửa sang mưu rộng, nối sang ngôi tôn, nhận lấy cơ nghiệp lớn lao vô ngần, để lại phúc tốt cho người sau thừa hưởng. Kính nghĩ : Hoàng khảo Hiến tổ Chương hoàng đế ta : Nối theo công tốt để lại của 2 tổ, mở ra vận lớn sáng tỏ luôn 2 lần. Đạo thống tôn trọng việc nối noi, việc làm hợp với đạo trời đất. Công đức thần thánh, sáng rực đất trời. Nay kẻ tiểu tử này, dân dủ để xét đến chân trời, do tính bóng sáng

https://tieulun.hopto.org

mặt trời. Nhưng vì thân chịu việc phó thác nặng nề, những nghĩ việc nối dõi khó nhọc. Kính thuật lại mưu mô to lớn, để phô bày đức tốt rỡ ràng — Khắc vào bia đá, để lưu lại rõ rệt đến muôn muôn đời.

Than ôi! Thương thay! Hoàng khảo Hiến tổ, thiệu thiên long vận, chí thiện thuần hiếu, khoan minh duệ đoán, văn tự vũ công, thánh triết Chương hoàng đế ta, là con trưởng của Hoàng tổ khảo, thánh tổ, thể thiên xương vận, chí hiếu thuần đức, văn vũ minh đoán, sáng thuật đại thành, Hậu trạch phong công Nhân hoàng đế và hoàng tổ tỉ là Tá thiên lệ thánh, đoan chính cung hòa, đốc khánh từ huy, minh hiền thuận đức Nhân hoàng hậu, vào năm đinh mão năm Gia-long thứ 6, mùa hạ tháng 5, ngày 11 là ngày nhâm tý, giờ giáp thìn sinh ra ở nhà riêng ấp Xuân-lộc về phía đông kinh thành. Sinh ra mới được 13 ngày, thì Nhân hoàng hậu mất. Thế mà tấm lòng son tự trời bẩm sinh, tính thương nhớ do thần chung đúc, đau khóc kêu thương, lệ sa không dứt. Thế tổ Cao hoàng đế lấy làm kỳ dị, cho là ngày sau tất nhiên làm người con giữ vẹn đạo hiếu. Khi đã đầy tháng, ẩm đến ra mắt [Thế tổ] xin đặt tên. Được [Thế tổ] tay ngự phê lấy bộ chữ « nhật » để đặt là ngầm có ý muốn theo như nhà Chu truyền ngôi cho Quý Lịch [tức Vương Quý] rồi truyền đến Xương [tức Văn Vương](1). Hoàng khảo ta là người thông minh vượt bậc, mà nhún chí chăm học, cung Kiến đông nuôi dạy, thánh đức ngày tăng thêm. Ý Hoàng tổ đương lấy việc đứng chủ tế tự thừa nối tổ tiên để giao phó cho, nên trích lấy 1 câu nói ở sách Đại

---

(1) Thái Vương nhà Chu có 3 con trai, con trưởng là Thái bá con thứ là Ngu Trọng (tức là Trọng Ung) con út là Quý Lịch (tức Vương Quý). Quý Lịch lấy vợ là Thái Nhâm, sinh con là Xương có thánh đức. Thái Bá và Ngu Trọng biết ý Thái vương muốn lập Quý Lịch để truyền đến con là Xương (Xương là Văn Vương sau này), 2 người bèn trốn đi. Sau Thái Vương chết, Quý Lịch lập lên. Quý Lịch chết, Xương lập lên tức là Văn Vương.

https://tieulun.hopto.org

học là : « chi ư chí thiện » nghĩa là cốt giữ điều rất phải để dạy bảo. Hoàng khảo lạy vâng ơn ban ghi nhớ lời dạy, bèn đặt tên nhà học là nhà chi-thiện, tự đặt tên hiệu là Chi-thiện chủ-nhân, để tinh thần vào việc sáng đức mới dân, thấu đạo thống khổ tinh vi thuần nhất, thánh học rộng sâu, căn bản là vì ở đó. Năm Minh-mệnh thứ 11 sách phong làm Trưởng khánh công, năm thứ 17 vâng dụ chỉ đứng đầu giữ công việc phủ Tôn nhân, điều trần tâu bày những việc bàn định chương trình đính chính lại hệ thống trong ngọc phả, nêu khen người thanh liêm, tài năng, tình thân mục tỏ rõ ở nước nhà, tiếng nhân hiếu vang đồn khắp thiên hạ. Hoàng tổ rất khen ngợi vui lòng, yêu dấu đặc biệt, thường ủy cho quyết định công việc, càng được xứng hợp lòng hoàng tổ. Kể lâu dài của nhà, đã ngầm quyết định vậy. Năm canh tí (Minh-mệnh) thứ 21, mùa đông tháng 12, ngày 28 kính chịu mệnh lệnh để lại qua sang năm là năm tân sửu tháng giêng ngày 20 lên ngôi hoàng đế, đặt năm đầu là niên hiệu Thiệu-trị. Chính trị buổi mới như mặt trời mới mọc, rõ ràng trong sáng ; Kính đạo trời bắt chước tổ, chăm việc nước yêu thương dân, đều theo tâm pháp của hoàng tổ để làm lòng, trị pháp của hoàng tổ để trị nước ; nghiêm kính để thờ phụng tế giao thành thực để thờ cúng lăng tẩm ; đức tốt thơm lừng thấu đến thần minh. Hiếu sơn chôn dùng đường ngầm, mà lễ ninh ninh của thiên tử được long trọng, miếu hiệu tôn xưng là tổ, mà nghĩa tổ đức của tổ tiên rõ ràng.

Thái đàn(1) thờ sánh với trời là đối với nghiêm thân(2) có đại hiếu, để hậu tôn ngang một bậc thì kính rước Văn mẫu lên miếu thờ(3). Có dủ điển sáng làm điềm lành cho nhà Chu, rạng rỡ nền mới giúp cơ nghiệp cho nhà Hạ. Thực là hiếu hơn

---

(1) Thái đàn : là đàn tế trời.

(2) Nghiêm thân : là cha.

(3) Văn mẫu : tức là Thái tự, là vợ Văn vương mẹ sinh ra Vũ vương nhà Chu.

https://tieulun.hopto.org

các bậc thuần hiếu vậy. Tôn thờ thuận thiên Cao hoàng hậu thì, khi hàng ngày đứng hầu, khi đầu năm đến chầu, phụng dưỡng bằng sắc mặt vui vẻ ; nào dâng chén chúc mời, nào nâng đỡ lên kiệu, tình văn gồm đủ cả mọi bề.

Họp cuộc vui của 9 châu để dâng vui ; gồm mọi phúc của thiên hạ để chúc phúc. Một nhà sum họp đông đủ 5 đời, cử hành điển lễ tấn tôn huy hiệu. Thực là thịnh sự của nhà vua, sách vở xưa nay hiếm thấy. Kịp khi đề tang trong 3 năm xót thương tận lễ. Tôn thờ hữu lăng(1), dự tính phối hưởng vào điện thờ Cao hoàng đế, càng tỏ ra tấm lòng đại hiếu của hoàng tổ ta tôn kính bề thân.

— Mở sử cục, đặt chuyên viên, tìm việc bỏ sót, bổ thêm việc thiếu, đính chính biên chép nối làm xong bộ sách « liệt thánh thực lục ». Mỗi khi sách ấy dâng lên, tất phải 2, 3 lần rửa tay kính duyệt, phát huy nghĩa và lệ, rất mực tinh tường. Vì thế, sách tiền biên, sách chính biên lần lượt làm xong. Thuật lại sự gây dựng nghiệp để rất khó nhọc, tỏ bày mưu mô của liệt thánh đến sau này. Rõ ràng thay! tốt đẹp thay! Về việc hậu đãi người thân, thì ưu lễ các bậc thân phiên tuổi già, mở yến tỏ tình hòa mục, sự vui thú của cha con trong nhà, làm ra ngay ở triều đình ; thể tất các quan thì nên thưởng các người cựu học, yêu mến mọi bậc thân, hiền, bài ca hát về vua tôi mừng vui tỏ ra ở trong thiên thập. Liền năm mở khóa thi cử một năm 2 lần treo bảng, tăng thêm giải ngạch thi hương, rộng mở cống sỹ hàng năm châu huyện, về việc gia ơn cho bọn học trò đã chu chí vậy ; 6 bộ chia ty giữ việc, 3 năm khảo xét bàn công, cất nhắc mọi chức có thứ bậc, phân biệt từng hạng người về cách trông coi sửa chữa các quan trường đã tường tận vậy. Tha trốn thiếu, giảm thuế tô, chẩn cấp người cùng túng, thương xót kẻ điêu háo từ lúc mới lên ngôi

---

(1) Hữu lăng : tức lăng Thuận-thiên Cao hoàng hậu, sinh ra Minh-mệnh.

https://tieulun.hopto.org

trở về sau. ban xuống chiếu thư khoan rộng, hàng năm không dứt chép ra. Nhữ có tai riêng hạn lụt, sáng báo tin thì chiếu đã cứu giúp, chi tiêu của kho trong nước kể có hàng vạn hàng nghìn cũng không sớm tiếc vậy. Thân đi cày ruộng tịch điền, xướng xuất trước cho thiên hạ làm gương. Vườn ngự chịu khó gặt lúa, thương đến kẻ nông phu. Ban cầu đối ở miếu thờ thần hà bá, để cầu cho sông được êm dòng; bãi dâu công đắp giữ sông Cửu-an, để tránh khỏi sự đê vỡ, thường vì dân chúng ngầm khấn ở trong cung. Lòng ưa muốn thông đến việc gió mưa, đức mầu nhiệm sánh cùng đạo trời đất. Dầu đến đức khâm kính như vua Nghiêu vua Văn vương cũng không hơn được. Hình quan dâng bản xét ân, mở xét kỹ càng nhiều năm. Xét danh sách tội tù, cho được hoãn xử quyết, hoặc cuối năm mà thả tù giam, hoặc năm nhiều điềm tốt mà khoan tội xử tử. Kẻ ra thú thì tha tội, kẻ bị bắt hiếp đi theo thì không trị tội. Dân Kinh dân Thổ được tha cho sống, kể có 7, 8 vạn người. Ân tin đến cả bọn cướp giặc, đề đãi khắp đến kẻ tội tù. Dầu đến nhân trạch như vua Vũ xuống xe khóc người có tội, như vua Thang cởi bỏ 3 mặt lưới(1) cũng không hơn thế. Sửa bộ « Đại Nam hội điển », là làm cho chính thể rõ ràng ; làm tập « Thiệu-trị văn-quy » là dạy cho tự học được đúng. Mở khoa thi võ ở Kinh là để khuyên gắng người hàng trận ; sửa thành bảo pháo đài, là để nghiêm việc phòng bị ngoài biển. Dùng lưu quan để đổi cho thổ quan mà qua lại yên chức nghiệp ; giảm ngạch thuế ở các nơi qua tấn, mà nhân dân vui việc làm ăn. Hoặc nhân cũ mà làm cho đầy đủ thêm ; hoặc thay mới mà thích hợp với trị đạo. Lo sâu nghĩ xa, ngăn chặn việc mới dấm ra, phòng giữ việc mới mầm mống. Người họ ngoại không được dự vào chính trị, để giữ nghĩa lớn mà

---

(1) Vua Vũ nhà Hạ đi đường thấy người có tội xuống xe hỏi han nỗi thương khóc. Vua Thang nhà Thương thấy người đánh lưới chim, vây lưới 4 mặt, vua Thang sai cởi ra 3 mặt chỉ để 1 mặt thôi.

https://tieulun.hopto.org

vẹn ơn sâu ; người Tây dương không cho đến thông thương là để chặn lòng mọi rợ mà tôn cao thế nước. Người hiền lương trung nghĩa, xuống chiếu cho lập đền thờ riêng, cốt để kích khuyến người khí tiết ; người mưu tính dẹp yên cõi ven, được ngự chế bài minh nghị công, cốt để khuyên người có công.

Lại còn, trời bẩm sinh ra nhiều tài năng, khi rỗi việc để ý văn nghệ, nói ra làm khuôn mẫu mà bảo cho người sau. Ngự chế ra 2 tập văn, 4 tập thơ, lại có những tập Ngự-đề đồ-họa, sử luận, hoàng huấn, Bắc tuần võ công, Cổ kim thể-cách, Tài thành phụ tướng, Lịch đại đế vương, không đầy 6, 7 năm, mà làm xong 14 bộ sách. Lại tập « chi thiện đường thi văn hội », làm ra từ khi ở nơi tiềm đế, có 16 quyển nữa. Những nguồn gốc truyền thụ của đế vương, những việc chính trị của triều đình, đều ngự ở trong lời nói và văn tự cả. Những thi văn ấy như là đồ sông Hà, thư sông Lạc tỏ bày như ánh sáng của mặt trời của ngôi sao, mở tỏ sự huyền bí của 6 kinh, mở ra đường lối dìu dắt cho trăm đời sau này. Cõi võ hết lòng là một vận hội lớn chính trị và giáo hóa đều tốt đẹp tươi sáng, từ Đinh Lý, Trần, Lê trở về trước, chưa có bao giờ. Văn đức đã nên võ công lại nối, bên trong dẹp yên bọn thổ phỉ, bên ngoài thuyết phục bọn sơn man. Trông bên hữu nhìn bên tả, làm việc gì đều có mưu chước sẵn sàng, mà về việc khu xử với thành Trấn-tây, lại càng thấy mưu chước xử trí bọn giặc rất giỏi. Trước đây, dân Man làm loạn, nương tựa vào nước Xiêm ngông cuồng. Hoàng khảo ta dùng điều nhân để che trùm mọi vật, dùng điều trí để xét rõ thời cơ, trước hãy giữ vững bờ cõi của ta, làm cho dân ta mạnh khỏe, lâu mãi đến 5 năm, rồi mới sai tướng ra quân, kể tội ra mà đánh, thì giặc Xiêm vạn lạy, người Lạp quỳ hàng. Bèn ban cho phong điền, xuống chiếu rút quân. Vì là phản bội thì đánh cho biết sợ, theo phục thì vỗ về cho nhớ ơn. Không theo đuổi về nghề võ, không cần nhằm về việc binh, cốt để làm kế cho dân được sống yên mà thôi. Phàm những võ công ấy, đều là lấy đức để giúp uy

https://tieulun.hopto.org

dựng lại nước bị diệt, nối cho dòng đã tuyệt, đó là điều nhân ; cấm kẻ tàn bạo để giữ yên dân, đó là điều nghĩa. Nay cõi ven không có việc khói lửa cảnh cấp ; trong nước được yên nơi chiếu chăn ; các tướng yên vui ở triều đình ; 4 dân hòa hợp ở đồng ruộng. Thế mới biết công đức của thánh nhân rộng lớn đến như thế. Nếu không là bậc thông minh thần võ không hay giết người thì ai được dự vào đấy ư! Vì là lòng chí thiện gốc ở thánh học, đức thần diệu phát ra việc làm. Về công dụng thì hiện ra ở việc sửa sang đất mà thể chất thì do ở lòng chú kính ; về đạo lý thì cốt ở nối chí trước theo việc xưa, mà cốt yếu thì tùy việc giữ mức trung. Sáng tỏ chẳng tác để nên công, đôn hậu rộng lớn để sửa tục. Kẻ làm tôi sửa mình không lười, người học trò học hành không biếng. Kẻ làm dân không trễ nải nghề nghiệp. Ở trong nhà thì 9 họ hòa mục, ở trong nước thì trăm họ thân yêu, đối với thiên hạ thì mến mọi phục tùng. Đức hóa sáng khắp sáu cõi, điềm lành ứng hiện mười phần. Trị nước trong 7 năm, công hiệu đến trăm đời. Thực là đức thịnh nghiệp lớn lắm vậy. Mùa thu tháng 8 năm ngoái, thánh thể không được khỏe, ngài vẫn còn chăm chăm khuya sớm quyết định muôn việc, phê đáp chương sớ, giờ phút không sai. Còn là thần hạ này, nằm ở ngoài cửa hầu bệnh, kính hầu làm vui. Đương mong ngày tiến lên mạnh khỏe, để đem phúc lại cho thần dân cả thiên hạ. Ngờ đâu mệnh trời khó tin, duy ở lòng thánh ngầm biết, vâng chầu phê tờ chiếu để lại, chỗ con là thần này nối mối lớn, truyền bảo sẵn cho các việc cố mạnh đại thần, kính cẩn dán kín cất đi. Tới khi bệnh nặng tựa kỷ ngọc nói ra mệnh lệnh cuối cùng, ngài cầm tay con là thần này cặn kẽ dạy bảo. Con là thần này nghe được mệnh lệnh rất kinh sợ, gan ruột như xé vò, mới biết lòng Ngài nghĩ ngợi rất kín đáo, tính việc rất sâu xa, về cỗi gốc tính mệnh của trời và người, về mưu kế dài lâu của nhà nước, ngài rất bình tĩnh rõ ràng nhân rỗi và quang minh chính đại đến như thế vậy.

https://tieulun.hopto.org

Ngày 27 tháng 9 là ngày quý mão, bệnh nặng quá. đến giờ quí sửu. Ngài cỡi rồng lên chầu trời ở điện Kiến-thành. Ngài hưởng thọ 41 tuổi. Than ôi! thương thay! Vin râu rồng, ôm cung khóc, đất lở trời long. Từ đây trở đi, người con nhỏ này biết trông cậy vào đâu? Kính dọc tờ chiếu để lại, có câu nói : « chớ bảo điều thiện ấy, nhỏ mà chẳng làm, chớ bảo điều ác ấy nhỏ mà cứ làm ». Rất phải lắm thay! Lời nói ấy là hoàng khảo nghe được ở hoàng tổ mà nay dạy lại cho kẻ con nhỏ này. Than ôi xa dài thay! Con nhỏ này tuy chưa có thể kịp được, nhưng kính theo lời dạy, cố gắng thực hành, may ra việc giao phó nặng nề, hoặc có thể đáp lại được tỷ chút vậy.

Hoàng khảo có dặn lại rằng : « Sơn lăng không nên làm hao phí tài lực nhiều ». Lời vàng ngọc ấy văng vẳng bên tai, con nhỏ này đâu dám trái chi. Kính tuân thành mệnh, ở núi Thuận-đạo phía nam sông Hương sửa đào con đường ngầm thông tới nơi huyệt chôn, theo đúng như quy chế ở Hiếu lăng. Còn các việc đều lấy lễ mà hạn chế, để nêu tỏ cái ý để dặt tiêu dùng thương yêu nhân dân của hoàng khảo để lại vậy. Đã kính bói chọn được năm nay là năm mậu thân, tháng 5, ngày 24 là ngày bính thân, giờ bính thân, yên táng vào huyệt, dâng tên lăng là Xương lăng. Núi Kiến-sơn(1) ở đó ngóng trông, nơi núi hang cũng đều thương xót, muốn báo đền đức lớn, như trời rộng không cùng. Than ôi thương thay!

Năm Tự-đức thứ 1, tháng 10, ngày giáp tý, con là thần này ngậm thương gió nước mắt kính cẩn chắp tay rạp đầu.

Bài minh rằng :

Trời yêu nước Nam, giáng sinh thánh thần,
Rỡ ràng hai tổ, rạng công người xưa,
Kính nghĩ hoàng khảo, đức lớn tinh thuần,
Thánh lại nối thánh, công ngang đức tày.

---

(1) Kiến-sơn trên núi này có mả vua Hoàng đế. Đây mượn để chỉ lăng của Thiệu - trị.

https://tieulun.hopto.org

Hay đến rất mực, sáng đức mới dân,
Đạo học chính trị, nhiều tài sửa sang.
Hưởng phối dân Giao, rạng đến nhà miếu,
Quyền ngọc sách vàng dốc lòng theo nối,
Theo chế đế vương, dường ngầm hạ huyệt,
Xương tổ là « trời » tôn khảo [cha] lên miếu
Phối hưởng với trời, nghiêm thân [cha] báo đức,
Văn mẫu [mẹ] cũng tôn trọn niềm hiếu thảo.
Lòng hiếu không thiếu, Trường-lin(1) hầu vui,
Đến chầu thăm hỏi, rất kính rất yêu,
Năm đời đủ mặt, đức nhiều phúc tròn,
Nhà vua vui vẻ, thiên hạ chúc mừng,
Tiếng tốt gương tỏ, quản đỏ (2) lưu danh,
Sánh đức Giản-địch (3) trăm đời vẫn còn.
Trọng thần phiên giả, thân yêu chín họ,
Tiệc đãi họ hàng, bổ dụng chi phái,
Khỏe làm chân tay, già làm lòng bụng,
Lại làm bài ca, vua đi khuyên bảo,
Trung nghĩa, hiền lương, nhớ công người cũ,
Làm đền thờ riêng, dựng nên phúc lớn.
Rộng ơn cứu giúp, huệ trạch khắp ban,
Giảm tô tha nợ, dân khỏ tươi nhuần,
Một người có tội, thương xót là ngu,
Mở ba mặt lưới, nhân như vua Thang,
Khóc người có tội, như vua Vũ xưa,
Tha tội xá lỗi, mong không dùng hình,
Hán, thổ nhờ sống, bảy tám vạn người.

---

(1) Trường-tín : tên một cung của nhà Hán, chỗ hoàng thái hậu ở.

(2) Quản đỏ : tức là quản bút đỏ, nữ sử ngày xưa dùng để biên chép khuyên răn. Nữ sử tức là sử quan đàn bà.

(3) Giản địch : vợ vua Đế-cốc, nuốt trứng của chim Huyền-điểu, rồi có thai, sinh ra ông Tiết, sau con cháu ông Tiết sinh ra vua Thang nhà Thương.

https://tieulun.hopto.org

Chỉnh vốn nhân ân, trị có khuôn phép,
Nghĩ đúng mới làm, noi theo phép cũ,
Một ngày hai ngày, muôn việc kinh cẩn,
Khảo tích xét công, chia quan giữ chức,
Đầy đủ cơ mưu, sửa sang trăm việc,
Đạo đức sâu xa, mưu mô tin thực.
Nhân tài dào tạo, rạng rỡ nhường bao!
Như thơ Vực-bốc (1) như thơ Thanh-nga (2)
Tuế cống rộng lối, ngạch đỗ thêm nhiều,
Một năm hai bảng, bảy năm chín khoa,
Học trò rạng vẻ, ngành học rộng ơn,
Văn chương rạng rỡ, Trời đất bao la,
Văn kinh thi sử, tỏ ra thịnh hòa.
Vào khoảng năm đầu, cõi tây làm loạn,
Nghĩ kế dẹp yên, để được bình định,
Quản mạnh sai đi, giết kẻ bạo ngược,
Xiêm đã phục tùng, Lạp cũng qui thuận,
Nước mất dựng lên, dòng tuyệt nối lại,
Quân linh vẹn toàn, cõi đất yên lặng,
Khỏi lửa không lo, cửa nhà vui vẻ.
Công vũ nối mạnh, nền văn chấn hưng,
Nước yên ngoài phục, của giàu dân đông,
Đạo hóa thấm khắp, khí hòa thịnh nhiều,
Mười phần thịnh trị vời vợi công cao,
Bảy năm trị nước, đức thấu đến trời,
Hàng ngày làm việc, rất mực siêng chăm,
Mùa thu dinh mùi, gượng sức coi việc,
Không quên thiên hạ, không quên con nhỏ,

---

(1) và (2) Vực-bốc. Thanh-nga : tên 2 thơ trong kinh thi, đều khen Chu Văn vương gây dựng được nhiều nhân tài.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Di chiếu tay phê, đức ấm còn đỏ,
Vỏ võ một mình, sao hay nỗi chi,
Đội đức nhớ công, núi cao trông ngóng
Bia đá tạc ghi, bao năm tỏ rõ!...

Miễn thuế điền thổ mới trưng thêm năm nay cho 16 châu ở Hưng-hóa.

Cho ngự tiền đại thần, thái tử thái bảo, Đông-các đại học sĩ, quản lý Lại bộ sự vụ, kiêm quản Quốc-tử-giám, Tào-chính ân-vụ, sung Quốc sử quán tổng tài là Vũ Xuân Cẩn, kiêm lãnh chức hoàng thân sư bảo.

Phủ Thừa-thiên bị bão lụt, những người bị nạn đều chẩn cấp cho cả. (nhà đổ mất 994 nóc, đình chùa đổ 11 sở ; thuyền đắm mất 20 chiếc ; đàn ông đàn bà bị chết đuối mất 8 người, đều cấp cho tiền có thứ bậc khác nhau).

Thổ dân người man là bọn tên Ốc (vừa con trai con gái 36 người) đến ký ngụ ở hạt phủ Tây-ninh. Quan trú phòng đem việc tâu lên, truyền phải gia tâm khám nghiệm, và khéo phủ dụ để họ khỏi đến nỗi mất chỗ ở việc làm).

Mới định lệ cấp tiền tuất cho võ cử nhân sung chức hành tẩu (tiền 20 quan, vải 2 tấm).

Vụ mùa năm ấy, ở Thừa-thiên và 20 phủ, tỉnh thuộc về miền Nam và miền Bắc (Thừa-thiên, Quảng-nam, Quảng-ngãi, Bình-định, Phú-yên, Khánh hòa, An-giang, Thanh-hóa, Ninh-bình, Hà-nội, Nam-định, Hưng-yên, Hải-dương, Quảng-yên, Sơn-tây, Hưng-hóa, Bắc-ninh, Thái-nguyên, Lạng-sơn, Cao-bằng), lúa ruộng tốt bội thu, ngoài ra có nơi nào bị tai thương thì chiếu hạng mà giảm bớt tô thuế cho có thứ bậc khác nhau.

Tháng 11, tuần phủ Hà-tiên là Nguyễn Bá Nghi dâng tập tâu nói về việc dò hỏi tình hình ngoài biển và nghĩ xin cho xét hỏi kiểm soát. (Vua nước Cao-miên ủy cho thuyền đi Na-châu buôn bán các hàng, đem về bọn đạo trưởng bọn theo đạo Gia-tô người Tây dương để chiêu dụ dân ta ngầm hỏi về tình tình hư thực của nước ta. Xin do 6 tỉnh Nam-kỳ đều ra lệnh

https://tieulun.hopto.org

cho trong hạt phải phòng kiểm và đem những dân thuyền nào đi sang cõi Man để buôn bán, đều kiểm xét kỹ và bắt về trị tội).

Cơ mật viện đại thần tâu nói : tên Giun nước Cao-miên đã chịu bó tay về hàng, cũng là một cách cầu an. Nếu nay có đón mời đạo trưởng đạo Gia-tô, để mưu đồ sự phiến hoặc, những dân kinh vốn theo đạo ấy, cũng chẳng qua là mưu chước gian trá vặt mà thôi, chắc cũng chửa dám lấy việc ấy để gây nên mối hấn khích lại làm sự lo cho nó. Nếu nay nghiêm ngặt xét hỏi thì dân mọn không khỏi sinh ra nối ren, mà lòng người Man hoặc sinh ra ngờ sợ, việc đó không là đắc sách. Huống chi đạo Gia-tô là tà giáo, đã có điều cấm rõ ràng, cốt ở quan địa phương phòng giữ thế nào cho ổn thỏa mà thôi. Xin do các đốc, phủ, bố, án ở 6 tỉnh Nam-kỳ thể theo ý ấy cho khéo mà ngầm xét các xã thôn nguyên trước theo đạo ấy, hoặc có người đạo trưởng ngầm ẩn nấp ở đấy thì bắt để trị tội. Còn ngoài ra, cần phải gia tâm dạy dỗ, lưu ý vỗ yên, khiến cho dân giữ phép nước yên nghiệp làm ăn, thì cái hấn khích tự ngoài đến, rồi cũng có thể ngầm ngấm tiêu tan vậy. Vua cho là phải.

Bộ Lại tâu xin đem số ruộng đất mới khẩn thêm ở các tỉnh Nam-kỳ để bàn định thưởng phạt có thứ bậc khác nhau. (bàn theo lệ năm Thiệu-trị thứ năm).

Ban thêm tiền gạo cho An-phong-công là Hồng-Bảo(1) (trừ số lương ăn hàng năm, không kể, thưởng thêm cho mỗi năm 500 quan, gạo 500 phương).

Thưởng áo rét cho các viên khâm điểm ở các địa phương có thứ bậc khác nhau, (dụ là để ưu đãi các quan, trong ngoài như một).

Ngày qui-dậu, kính gặp ngày tế đàm(2). Thuận-thiên Cao hoàng hậu, vua đến Dao cung làm lễ. Ngày canh thìn, rước

---

(1) Con cả Thiệu-trị, anh Tự-đức.

(2) Tế đàm : tế hết trở. Tế đại tường rồi, cách 1 tháng, tức tháng thứ hai ngày tế đại tường, thì tế đàm.

https://tieulun.hopto.org

thần chủ lên phụ thờ ở án chính điện Phụng-tiên. Trước đây, bộ Lễ bàn tâu về việc miếu thờ của các đời : Hạ, Thương, Chu, 2 nhà Hán [Đông Hán, Tây Hán] và nhà Minh đều mỗi gian thờ để một hậu ; nhà Đường, nhà Tống thì có 2, 3 hậu, nhà Thanh thì có 3, 4 hậu, đều thờ phụ cả, vị trí cũng không nhất định. Xét trong các sách lễ chế đều lấy mẹ đích thờ chung vào. Duy người chủ tự nào là con mẹ thứ, thì đem mẹ thứ thờ ở bên mẹ đích, một là lấy chính thể làm tôn ; một là lấy tôn thống làm trọng. Quốc triều ta, gian giữa ở Thái-miếu, về bên tả thờ Thái-tổ Gia-dụ hoàng đế, về bên hữu thì Gia-dụ hoàng hậu, đều trông hướng nam. Các gian tả, hữu thờ liệt thánh hoàng đế, đều trông hướng nam. Thờ liệt thánh hoàng hậu phối hưởng vào gian thờ các hàng chiêu đều ở bên tả trông hướng tây, phối hưởng vào gian thờ các hàng mục đều ở bên hữu trông về hướng đông. Duy có gian thứ 2 bên tả, thì thờ Thái tôn hiếu Triết hoàng đế và Từ mẫn hiếu Triết hoàng hậu đều trông hướng nam. Từ tiên hiếu Triết hoàng hậu thờ ở dưới Từ mẫn hiếu Triết hoàng hậu trông về hướng tây. Buổi đầu, Thế tổ Cao hoàng đế tham xét cả đời xưa đời nay so với danh nghĩa rất là sáng tỏ, tình lễ rất là đúng phải. Lại xét nhà giữa Thế miếu, thờ thần chủ của Thế tổ Cao hoàng đế và Thừa-thiên Cao hoàng hậu ; nhà giữa điện Phụng-tiên thờ bài vị của Thế tổ Cao hoàng đế và Thừa-thiên Cao hoàng hậu, đều trông hướng nam. Nay xin tuân theo thể chế tôn thờ ở gian thứ hai bên tả nhà Thái miếu, phụ thờ thần chủ của Thuận-thiên Cao hoàng hậu ở gian giữa Thế miếu ; phụ thờ bài vị ở nhà giữa điện Phụng-tiên, đều thờ ở dưới Thừa-thiên Cao hoàng hậu, hơi lui về mạn đông, trông về hướng tây. Ngõ hầu trong việc phối hưởng tôn sùng tỏ ra có ý nghĩa khiêm nhường. Lời bàn ấy đã được chuẩn y, đến đây mới đem thi hành. Việc lễ hoàn thành.

https://tieulun.hopto.org

Ban tờ ân chiếu tất cả có 10 điều :

— Các hoàng thân công, quốc công, quận công và các vị tôn tước đều thưởng gia thêm cho một bậc.

— Các quan viên trong kinh ngoài các tỉnh, viên nào đã can phạt bổng, trừng phạt thì không kể là tội chung hay tội tư, đều cho khoan tha cả.

— Quan viên hưu trí, văn từ tứ phẩm, võ từ tam phẩm trở lên, đều lượng cho thưởng cấp.

— Những cung tần các triều trước, triều tiên đế hầu chực ở trước lăng tẩm miếu điện đều gia ơn ban cho.

— Những người chầu hầu cũng ở Dao cung và viên biền binh dịch coi giữ cửa Tiên-thọ, cũng ban cho có khác nhau.

— Ban ơn cho người họ Trần ở xã Văn-xá là làng họ ngoại vua.

— Xã Văn-xá trước đã tha thuế thân cho 30 năm, nay lại tha thêm cho 10 năm nữa.

— Xã Bùi-xá là làng họ ngoại vua trước đã cùng với huyện Tống-sơn được tha thuế lệ và dao dịch 3 năm, nay lại tha thuế chính cung thuế thân dao dịch cho 5 năm nữa.

— Đinh việc duyệt đinh tuyển binh sang năm cho phủ Thừa-thiên và Nam, Ngãi, Trị, Bình(1) một lần ; có người tuổi già, tàn tật nên tương hạng, thì cứ cho đệ đơn bẩm cho tương hạng ; kẻ nào mới về, đến tuổi cũng đều cho tòng thực tiếp tục biên vào sổ đinh, bất tất bắt dân làm sổ. Chiếu biện xong rồi thì đem nhân số trong cả hạt, tương hạng, tục đền, các số bao nhiêu, ghi vào sổ thông qui, để bộ tra xét.

— Các sở dưỡng tế ở các địa phương, phàm có những người không vợ, góa chồng, bồ côi cha, không con, và tàn tật, không nhờ ai được, thì quan có chức trách phải gia tâm nuôi giúp, đừng để đến nỗi thất sở.

---

(1) 4 tỉnh Quảng-nam, Quảng-ngãi, Quảng-trị, Quảng-bình.

https://tieulun.hopto.org

Miễn thuế mỏ gang cho xã Linh-thâm thuộc tỉnh Sơn-tây (vì dân chưa hiểu việc khai mỏ lấy gang phải bồi tiền thuế, cho nên trừ bỏ đi).

Sai Thừa-thiên, Trị, Bình, Thanh, Nghệ, Quảng-nam, Bình, Phú, Thuận, Khánh, Định, Biên, Vĩnh-long, tìm mua các thứ gỗ chở về, giao cho kho gỗ, chứa đó để dùng, (hơn 35.200 cây, cho khấu trừ vào ngạch thuế, hoặc cấp tiền vốn công để cho tiện dân).

Vua cho rằng sang năm đến kỳ sang nhà Thanh cống hàng năm, sai Lễ bộ hữu thị lang là Phan Tĩnh sung chức chánh sứ, Hồng-lô tự khanh là Mai Đức Thường sung chức giáp phó sứ, Hàn lâm viện thị giảng học sĩ là Nguyễn Văn Siêu sung chức ất phó sứ, (lệ dùng 3 năm tị, dậu, sửu làm năm đi cống).

Vua ngự điện Văn-minh, với các quan đến hỏi truyện. Sai thân phiên, hoàng thân, văn võ đại thần ngồi chầu, cho uống nước trà, văn từ ngũ phẩm, võ từ tứ phẩm trở lên, thưởng cho các hạng tiền đồng có thứ bậc khác nhau.

Phái thêm lính đi thú ở An-giang. (Lính thú tỉnh này, nguyên ở kinh và ở tỉnh phải đi cộng 1 cơ rưỡi, nhưng phải đi làm việc không đủ người. Nay chuẩn cho hàng năm 2 tỉnh Vĩnh-long, Định-tường mỗi tỉnh đều phải thêm biền binh 250 người, cứ ngày 1 tháng 10 thì đi, đến cuối tháng 3 năm sau thì rút về).

Chuẩn cho dân Quảng-bình (3 xã Ngoại-hải, Cương-gián, Trừng-hải) rút binh về để chế tạo thuyền vận tải.

Chẩn cấp cho những nhà bị hỏa tai ở xã Đa-bút tỉnh Thanh hóa (vì có người bị thương bị chết cháy).

Định chương trình huấn luyện cho vệ quân Tuyển phong. (Trước hết hãy dạy lấy phép dùng giáo trường và bắn súng điểu thương, sau dạy lấy phép chèo thuyền ngắm bắn. Tựu trung người nào giỏi về võ nghệ thì rèn tập cho tinh, người nào có sức khỏe thì gồm tập cả kỹ thuật sức khỏe, người nào có nghề gì giỏi, như ném thuốn nhọn, ném đuốc lửa, lặn nước bơi sông v.v..., cũng khiến cho có một nghề tinh giỏi bất tất

https://tieulun.hopto.org

phải giỏi đủ các nghề. Nhưng đợi khi mộ được nhiều người, tiềm tiệm am hiểu tài nghệ, rồi sau mới dạy đến các cách dàn trận bày đồn, chia đi tuần tiễu, đặt quân mai phục, để phòng bị lúc cần dùng. Lấy khu đất bỏ không ở ngoài quách mạn tây kinh thành đặt làm nơi diễn tập để tập các nghề thủy bộ. Những súng, khí giới và thuyền thì linh ở thủy sư, vũ khố cho đủ dùng. Gián hoặc có tập bắn súng lớn, thì ở diễn trường quân Thần cơ ; hay tập phương pháp ngắm đích súng, thì ở trường bia Nam-giã, thực hành phương pháp bắn súng, đợi sau một năm đã thông thạo rồi, bấy giờ mới chia ban, lấy 2 tháng mạnh về mùa hạ và mùa đông(1) làm kỳ thi. Đường quan bộ Binh và 1 viên quan võ hội đồng với các viên kiểm quản vệ ấy xét hạch một lần, tên nào vẫn y nguyên hạng, thì chiếu lệ nguyên mà cấp cho. Tên nào được thăng hạng hay phải giáng hạng cũng chiếu theo lệ nên được tăng của hạng được thăng hạng phải giáng ấy, mà cấp cho. Tên nào 2 lần thi được liên tiếp vào hạng ưu cả, thì mỗi tháng thêm cho tiền thưởng 2 quan. Như tên nào có kỹ nghệ xuất sắc, hoặc kiêm thông sách thao, kiếm [binh thư] thì trích ra tâu xin lượng cho khen thưởng cất nhắc lên. Tên nào 2 lần thi liên tiếp vào hạng thứ thì bị trọng phạt 80 roi. Như tên nào sức lực một ngày một yếu kém, hay cam tâm làm người lười nhát, thì cũng trích ra tâu xin, thải về nguyên tịch binh dân, sung làm sai, dịch).

Cho thự tuần phủ Định-tường là Hoàng Thu (Hiện được khâm điểm về Kinh), đổi bổ làm Hình bộ hữu tham tri ; thự Lễ bộ hữu tham tri Đỗ Quang đổi bổ làm tuần phủ Định-tường kiêm lãnh bố chính sứ ; Binh bộ hữu thị lang là Phạm Khôi thăng làm Lễ bộ hữu tham tri.

Khâm thiên giám tâu nói : ngày mồng 1 tháng 2 sang năm có nhật thực, là theo độ thường. Vua nói : suy tính tuy là

---

(1) Tức là tháng 4 và tháng 10 âm lịch.

https://tieulun.hopto.org

độ thường, nhưng ta một niềm kính trời, không dám không hết sức tu tỉnh, hầu mong đáp được lòng trời, để cầu phúc trời lâu dài.

Tháng 12, bộ sách báu « Thế tổ Cao hoàng đế thực lục Chính biên đã in xong, (cộng 60 quyển).

Giết đứa con ngỗ ngược là tên Nguyễn Bức, vì tên Bức chửi mắng ông nó rất tệ, bố nó đem việc tố cáo lên, tỉnh thần Quảng-ngãi ghép tên Bức vào tội thắt cổ cho chết. Án ấy dâng lên. Bộ Hình cho là tên Bức nhân lúc say rượu, xin xử chém nhưng giam lại đợi đến mùa thu xét lại. Vua cho tên Bức là đứa rất ngạo ngược trái đạo, sai đem giết ngay.

Định lệ đúc tiền đồng mới. (6 thành bằng đồng đỏ Trang-liệt cộng 10.559 cân 6 lạng 4 đồng cân, 4 thành bằng lá kẽm mỏng 7.039 cân 9 lạng 6 đồng cân, và lần trước đúc thử, đồng kẽm chảy ra ngoài khuyên đúc là 35 cân 6 lạng, cộng tất cả đồng kẽm là 17.634 cân 6 lạng. Trong số chi ra đồng kẽm 10.506 cân 14 lạng, đúc thử tiền 9 phân, hiện chiếu thành tiền là 2.536 quan 8 tiền cân nặng 8.519 cân và hơn1 lạng. Trừ ra thu lại số đồng kẽm chảy ra ngoài khuôn đúc và những đồng thiếu mẻ cũng là cân cặn vụn vặt, cân nặng 261 cân thì không kể, mỗi 100 cân thành khí được 83 cân hơn 2 lạng ; phí hao mất 16 cân hơn 13 lạng, và cả thành khí và phí hao, mỗi 100 cân tổn mất thau tẩu là 137 cân 5 lạng, củi gỏ 232 cân 7 lạng.

Bớt lệ thuế cho các sách Mán ở những nguồn Tà-trạch, Hưng-hình, Phù-ân, Sơn-bồ, Hữu-trạch thuộc phủ Thừa-thiên. (vì nhiều lần nhân bị nạn cọp và chết dịch, nên dân phải tán lạc, chuẩn cho tùy theo số dân Man hao giảm nhiều ít, mà chia thành bớt thuế).

Bọn đại thần là Nguyễn Tri Phương, Lâm Duy Thiếp, Nguyễn Đăng Giai, Hoàng Tế Mỹ, Nguyễn Đình Tân ở chốn triều đình, nói năng không hòa, tiếng nói và sắc mặt khiêm nhã. Khoa đạo là bọn Trần Gia, Nguyễn Cư, Hồ Tiên Dụng

https://tieulun.hopto.org

tâu lên tham hặc. Vua dụ rằng : trong khoảng nói năng một lúc, hơi có ý như chế bác nhau, nhưng xét kỹ trong lòng, tựa hồ như có sự mâu thuẫn. Các người đều là những người bầy tôi thành thực kỳ cựu, giúp việc 3 triều, từ trước tới nay vẫn hòa thuận, tin nhau, hiệp lòng giúp đỡ. Chưa nghe thấy có một mảy nào có ý riêng cùng bài bác lẫn nhau. Trẫm mới lên nối ngôi, 2, 3 lần dạy bảo, ưu đãi như nhau, vẫn nung một đức một lòng, để giúp ta những điều chưa nghĩ kịp. Các ngươi nên thể theo đức ý của ta, một niềm hòa kính, để xướng suất những người liêu thuộc, sửa sang mọi việc chính trị. Không ngờ vì việc bàn luận là cớ nhỏ mà chê kẻ này gièm kẻ khác, bới lông tìm vết, rất là quái lạ! Thử nghĩ xem : các quan đại thần còn có lòng chia cách nhau, không hòa thuận tin nhau, thì bên ngoài các chức tư mục, dưới đến lại dân, trông vào đâu mà bắt chước được? Trẫm một lòng rất công, kính giữ phép cũ, quyết khó lấy ơn riêng mà bỏ phép nước được nên phải một phen răn trị, để tỏ ra bắt buộc phải có thành tích sau này. Bọn Nguyễn Tri Phương mỗi người đều giáng 2 cấp lưu dùng. Thưởng cho bọn khoa đạo Trần Gia mỗi người đều 10 lạng bạc để khuyên cho người dám nói thẳng.

Ngày tân hợi (ngày 12), vua thân đến bái yết Xương lăng, chia sai các hoàng thân công đến kính yết các tôn lăng.

Định lệ làm lễ ngày kỵ ở 2 điện Phụng-tiên và Hiếu-tư. (Ngày chính kỵ, vua thân đến làm lễ, trước 1 ngày và buổi chiều tối chọn sai các hoàng thân đến làm lễ).

Các bến tuần bến đò từ Hà-tĩnh trở ra Bắc. Vì nâng giá trưng quá cao, không ai lãnh trưng. Chuẩn cho đều phái bộ thuộc đến nơi hội đồng với phái viên ở tỉnh ngồi thu 2 năm, để định lấy giá trung bình.

Cấp lương ăn cho thuyền buôn người nước Thanh bị bão. (Thuyền người tỉnh Phúc-kiến đậu ở phận biển tỉnh Phú-yên).

Ngày tân dậu, làm lễ hợp hưởng. (Lễ hưởng của Thuận-thiên hoàng hậu kính dâng lễ lên án thờ phụ ; còn các điện

https://tieulun.hopto.org

miếu thì vua thân đến làm lễ, và chia sai các người khác làm lễ thay cũng như trước).

Tha 5 phần 10 số tiền vay mua thóc giống cho các tỉnh Hà-tĩnh, Quảng-trị, Thừa-thiên.

Tha số tiền thuế nộp bằng bạc còn lưu khiếm cho huyện Hướng-hóa và 9 châu thuộc tỉnh Quảng-trị.

Tha bớt số vải nộp thay tạp dịch cho các thợ làm việc ở cục thuộc Nam-kỳ.

Xóa sổ ngạch binh ở Tà cơ tỉnh Hà-tiên 153 tên, (vì cớ trốn tránh lưu tán chưa về).

Định điển lệ cúng tế ở từ đường Thọ-quốc-công và họ Trần. (2 từ đường này, hàng năm các lễ về 2 kỳ tế xuân thu và tới 30 tết, 3 ngày tế, ngày tết đoan-dương, chiếu theo số án thờ cũ đủ lễ cúng tế ; còn về ngày kỵ, thì viên giám thủ chiếu lệnh của công về làm. Hai lễ ngày kỵ Thọ quốc công và Thọ quốc nhất phẩm phu nhân thì làm lễ ở từ đường Thọ-quốc công. Ngày kỵ từ Gia-bình-hầu trở về trước 4 đời, thì làm lễ ở quê tại từ đường họ Trần. Phần mộ 5 đời của họ Trần, hàng năm 2 lễ thanh minh và tảo mộ cùng là từ đường thủy tổ họ Trần và việc thờ kế thất của Thọ quốc công là Nguyễn Thị Thụy thì do viên giám thủ và họ ấy trích lấy hoa lợi ruộng thì ra mà chi biện).

Án thu thẩm năm ấy do đình thần xét lại tâu lên. Vua dụ rằng : Trẫm buổi bắt đầu lên ngôi rộng ra ơn trạch, đối với việc hình, cũng để lòng thương xót. Việc xét án mùa thu năm nay, trước đã xuống dụ cho pháp ti phải hết lòng thẩm xét, cốt ở khoan tha. Nay cứ đình thần họp xét tâu lên, trẫm duyệt lại kỹ càng, thì tình tội của bọn chúng không giống nhau, nên xét tình so vào với lẽ, định rõ tên tội, cho được xác đáng. Bèn xét định lại nhiều án và khoan hoãn cho. (Các hạng tù phạm tất cả có 502 tên : trong đó được giảm xuống tội quân 273 tên, giảm xuống tội lưu 14 tên, giảm xuống tội đồ 2 tên, giảm xuống làm lính 22 tên, phát về ở tỉnh để nuôi cha mẹ già

https://tieulun.hopto.org

5 tên, giảm xuống tội nỏ 5 tên, an trí 1 tên, phạt trượng rồi tha về 5 tên. Thu tiền mai táng rồi tha về 7 tên, tha về để nuôi cha mẹ già 7 tên, tha về nguyên ngũ 3 tên, khoan miễn 2 tên, hoãn xử chém 47 tên, hoãn móc tên ra để xử tử(1) 5 tên. Hiện còn lưu lại những tên trảm giam hậu, giảo giam hậu 10 tên, quan viên can phạm 17 người, trong đó được giảm tử phát đi làm quân 2 người, giam lại bắt phải bồi 6 người, tha về 4 người, lưu lại tội giảo giam hậu 1 người, lưu lại tội trảm giam hậu 4 người). Còn hạng móc tên ra chuẩn cho chém ngay chỉ có 4 tên mà thôi.

Hoãn tô thuế cho dân các xã thôn ở Thái-nguyên xiêu tán mới về.

Miễn lệ nộp thuế ruộng hoang cho 2 xã thôn Gia-ngọc, Văn-hà tỉnh Quảng-ngãi (hơn 67 mẫu).

Cấp tiền dưỡng liêm bằng bạc cho phái viên (Kinh phái) thu thuế quan, (bến tuần Mễ-sở tỉnh Hưng-yên, bến tuần Trình-xá tỉnh Sơn-tây, 2 bến tuần Quán-sỷ, Bảo-thắng tỉnh Hưng-hóa, bến tuần Mỹ-lương tỉnh Hải-dương, bến tuần Tam-kỳ tỉnh Tuyên-quang, bến tuần Cần-dịch tỉnh Bắc-ninh, bến tuần Lạng-thành tỉnh Lạng-sơn, 3 bến tuần Suốt-ty, Lâm-môn, Yên-lương tỉnh Quảng-yên, bến tuần Đồng-mỏ tỉnh Thái-nguyên, 2 bến tuần Na-thông Lương-mã tỉnh Cao-bằng. Những phái viên sung vào ngạch ngồi thu ; viên ngoại 3 viên đều cấp cho mỗi viên 10 lạng bạc, chủ sự 7 viên mỗi viên đều 8 lạng, biên tu 2 viên, tư vụ 10 viên, mỗi viên đều 6 lạng).

Nghị cấp tiền cho biền binh ở thuyền chuyên chở tại kinh và các tỉnh ngoài. (Những biền binh hạng bình được cấp trước : các tỉnh ở Nam-kỳ mỗi tên 1 quan 5 tiền, các tỉnh ở Bắc-kỳ và Khánh-hòa, Bình-thuận, Bình-định, Phú-yên, Nghệ-an, Thanh-hóa mỗi tên 1 quan ; các tỉnh Quảng-ngãi, Quảng-bình, Quảng-nam mỗi tên 5 tiền. Ở kinh phải chở đi các tỉnh

---

(1) Lệ xét án, pháp ti dâng danh sách các tù phạm bị xử lên vua, tên nào vua móc vào tên, thì đem xử tử.

https://tieulun.hopto.org

ấy, cũng chiếu số đó mà cấp trước. Đến khi việc đi tải xong, về hạng ưu, ở tự Quảng-ngãi, Quảng-bình, Khánh-hòa, Bình-thuận và Nam, Bắc 2 kỳ mà tải đến kinh, thì thưởng thêm cho mỗi tên 5 tiền ; hạng ưu ở tự Quảng-nam. Bình-định. Phú-yên, Nghệ-an, Thanh-hóa tải về kinh cũng như hạng bình).

Trấn-biên quận-công là Miên Thanh. Phong quốc công là Miên Tẩn bỏ học, đều phạt 9 tháng lương, bọn thuộc phủ ấy bị tội giáng chức, phạt trượng có khác nhau.

Khoa đạo là Đặng Minh Trân, Trần Văn Ý tâu bày 6 việc. (— Xin các thuộc viên ở 6 bộ, từ lang trung trở xuống, y theo lệ trước do trưởng quan chọn cử, không cứ là người trong bộ, ở nha khác, hoặc các viên phủ huyện, chọn người nào siêng năng am hiểu sung bầu.

— Xin chức đốc học có thiếu, thì lấy tiến sĩ, phó bảng, cử nhân, người nào thực có văn học hạnh kiểm thì cứ ra sung điền : chức giáo, huấn hiện tại thì do quan địa phương xét người nào là cử nhân và giám sinh, tú tài mà thực có văn học, hạnh kiểm, học trò tin theo, thì cho nguyên giữ chức cũ ; ngoài ra những người tầm thường mà có thể làm việc chính sự được, thì triệt về bộ Lại đổi bổ chức khác, người nào già yếu thì bắt phải về hưu dưỡng. Từ nay về sau, nếu có khuyết, thì do quan địa phương chọn những người hậu bổ ở tỉnh, hoặc cử nhân ở quê, người nào xứng đáng cho học trò tin cậy, tâu xin điền bổ ; nếu không có ai thì báo lên bộ chiếu cứ theo các cử nhân, người nào đỗ trước đỗ sau, hay tiến sĩ, phó bảng, cử nhân được khởi phục, liệu nơi mà tâu lên để bổ. Nếu huyện nào số học trò có ít, hay ở gần nhà học của tỉnh của phủ, thì do địa phương quan tâu xin bỏ bớt chức huấn đạo đi.

— Cử nhân vào thi hội xong rồi, cho về quê quán học tập đợi thi khoa sau. Người nào xin lưu lại ở Giám học tập, sau 3 năm chia phái đi làm hậu bổ ở các tỉnh, nay xin lưu ở Giám cũng cho. Có khuyết chức giáo huấn, thì y theo như trước mà làm. Đến khi gặp chức châu, huyện mà khuyết, quan địa

https://tieulun.hopto.org

phương trước đem những viên hậu bổ, theo lần lượt mà bổ. Nếu các tỉnh không còn người bổ, thì bộ Lại đem những số cử nhân chưa bổ làm giáo chức, liệu nơi mà bổ. Còn lệ trước về khoản bổ làm chức hành tẩu thì xin đình chỉ.

— Xin các tôn sinh, ấm sinh đều phải đến khoa vào thi, người nào tuổi 30 thì được hạch bổ. Tôn sinh thi đỗ tú tài cùng ngang với cử nhân, thi đỗ cử nhân cũng ngang với phó bảng, thi đỗ phó bảng cùng ngang với đệ tam giáp tiến sĩ, thi đỗ đệ tam giáp cùng ngang với đệ nhị giáp, thi đỗ đệ nhị giáp cùng ngang với tam khôi, thi đỗ tam khôi thì nhắc lên bổ dùng không theo thứ bậc. Còn ấm sinh thì đỗ cử nhân trở lên, thì hết thảy đều được bổ trước. Thi đỗ tú tài thì vẫn ở lại giám học tập, đến kỳ hạch tuyển, sai quan sát hạch qua văn thể 3 kỳ, người nào đỗ thì chia đi hậu bổ ; không đỗ thì ở lại giám học tập.

— Các cống sinh hạn lấy vào các năm dần, thân, tị, hợi, tới kỳ thi quan địa phương xét hỏi các tú tài sĩ nhân ở trong hạt, người nào tuổi tới 40, văn học giỏi giang, hạnh kiểm đoan chính, mỗi phủ kén lấy 1 người sung cống, do quan ở Quốc tử giám xét thực, bổ vào giám học tập khảo thí hạch tuyển cũng như ấm sinh.

— Xin các tỉnh hạt nhỡ gặp đại hạn nước lụt hoặc thiên tai tổn hại, tới kỳ hoặc nên ban thóc, hay chẩn cấp, do quan địa phương làm tập tâu lên cho thi hành không tính nguyện mua, vay thóc cũng được. Đều giao xuống đình thần xét duyệt tâu lên, chuẩn y lời nghị thi hành.

Phát chẩn cho những dân bị hỏa tai ở các hạt thuộc về Thanh-hóa, Bắc-ninh và Sơn-tây. (Xã Mi-đô Thanh-hóa, xã Hoàng-vân Bắc-ninh, thôn Đoài-khê Sơn-tây).

Giảm ngạch thuế cho xưởng dệt ở xã La-khê, tỉnh Hà-nội. (nguyên ngạch các hạng sa 450 tấm, nhiễu 150 tấm, lượng giảm cho mỗi hạng đều 50 tấm). Giảm thuế 6 sở đầu nguồn

https://tieulun.hopto.org

tỉnh Bình-định. (Nguyên ngạch thuế hơn 1.801 quan. Vì mùa đông ấy dân mắn người thưa lợi ít, châm chước bớt cho hơn 371 quan, hiện còn thu hơn 1.510 quan. Sang năm cho người lãnh trưng, từ sau trở đi lại theo lệ cũ). Năm ấy, các hạng thuyền vừa đi tuần vừa chở hàng ở trong kinh ngoài các tỉnh cộng 330 chiếc, bị dầm hỏng (gặp gió bão) mất 25 chiếc (những biền binh ở thuyền công bị chết đuối đều chuẩn cho cấp tiền tuất). Còn các thuyền khác đều trở về được thanh thỏa.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ

QUYỂN IV

THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Kỷ dậu, Tự-đức năm thứ 2 (nước Thanh Đạo-quang năm thứ 29) [1849], mùa xuân, tháng giêng, ngày mồng 1, vua đăng biểu đến cung hoàng mẫu (năm nay kính gặp năm hoàng mẫu 40 tuổi) dâng lễ mừng bằng vàng tốt. (Các tiết khác cũng lấy cớ là quốc tang hạn 27 tháng, đều chuẩn cho y như năm ngoái).

Cho thự tham tri bộ Hộ là Tôn Thất Thường, thự tuần phủ Thuận—Khánh là Nguyễn Đăng Uẩn đều được thực thụ.

Ngày đinh sửu, làm lễ xuân hưởng, vua mới thân đến Thái-miếu làm lễ.

Ngày mậu dần, vua thân đến điện Long-an làm lễ dâng tiến. Năm ngoái đình thần và quan bộ Lễ cùng bàn và phúc tâu là : năm nay xin tuân lệ trước (khoảng năm Thiệu-trị) cùng ngày ấy làm lễ hưởng, sai quan đi tế thay.

Vua bảo : nên kính theo lệ năm Minh-mệnh, đời đến ngày khác sẽ thân đến làm lễ tế điện, hết lòng kính, hết lòng thương thì được cả hai mà không thiếu. Tuân lời bàn tâu xin 2 lễ hưởng về mùa xuân mùa thu, thì nhà vua thân đến Thái-miếu. 2 lễ hưởng về mùa hạ mùa đông thì nhà vua thân đến Thế-miếu. Còn các miếu, điện vẫn phái hoàng thân tế thay

https://tieulun.hopto.org

và vâng mệnh đến tế. Về lễ dâng tiến ở điện Long-an đều để đến ngày hôm sau thân đến làm lễ ; điện Biểu-đức cũng vẫn chọn người sai đến làm lễ. Lại lễ miếu hưởng là cát tế, xin theo điển lễ thường (đội mũ cửu long, mặc áo hoàng bào đeo đai ngọc làm lễ, duy có đồ nhạc vẫn bày ra mà không nổi tiếng nhạc).

Về lễ hưởng ở điện Long-an thì còn đương trong lúc để tang, xét ở sách Chu-tử gia lễ có chép các câu như sau : « Gặp ngày tế về 4 mùa thì mặc áo trở tế ở bàn thờ ». Và lại lễ ấy so với các tiết nguyên đán, đoan dương có khác, xin vẫn mặc áo tang. (Khoảng năm Thiệu-trị nhà vua mặc áo lễ phục, nay qua lễ tiểu tường, vẫn mặc áo lụa dài trắng, qua lễ đại tường vẫn mặc áo tế dâm theo như lễ). Đến như tế hợp hưởng thì đến sau khi thăng phụ (1) sẽ làm.

Vua bảo : như thế rất hợp với ý trẫm, chiếu nghị mà làm.

Sai Đông các đại học sĩ, quản lý công việc bộ Hộ là Vũ Xuân Cẩn bói ngày tế giao. (Lệ trước cứ tháng ba thì tế giao, trung tuần tháng giêng thì sai bói ; năm nay đổi lại là tháng hai thì tế giao, thượng tuần tháng giêng đã sai bói).

Ngày canh dần, sai Trung quân đô thống chưởng phủ đô thống chưởng phủ sự là Tạ Quang Cự duyệt binh.

Chẩn cấp cho dân bị hỏa tai ở xã Thượng-lâm tỉnh Bắc-ninh.

Giảm thuế vàng ở mỏ Tĩnh-đà tỉnh Cao-bằng (vì cớ là kim khí ngày kém đi. Lệ cũ nộp 3 lạng vàng, nay chuẩn cho nộp 2 lạng 5 đồng cân).

---

(1) Thăng phụ : thờ chung vào miếu tổ tiên. Cha mẹ chết, sau khi hết tang 3 năm tức là sau lễ đại tường thì rước thần chủ lên nhà miếu thờ chung với tổ tiên.

https://tieulun.hopto.org

Định rõ lại lệ thuyền vận tải. (Thuyền vận tải của Nam-tào, Bắc-tào và thuyền đại dịch (1), miễn dịch (2) phải đi vận tải thì cấp cho giá cước :

Từ Quảng-nam Quảng-trị chở về Kinh : nhận chở gạo công cứ 75 thăng (dưới đây cũng thế) thì cấp giá cước là 2 thăng gạo. Nhận chở thóc công cứ 75 thăng (dưới đây cũng thế) thì cấp giá cước là 2 thăng 5 cáp thóc.

Từ Quảng-ngãi, Quảng-bình chở về kinh, nếu chở gạo công 75 thăng cấp giá cước là 4 thăng gạo. Nếu chở thóc công 75 thăng, cấp giá cước là 5 thăng thóc.

Từ Bình-định, Nghệ-an, Hà-tĩnh chở về kinh, nếu cũng chở như mức số 75 thăng ấy, chở gạo thì cấp cho giá cước là 6 thăng gạo ; chở thóc cấp cho 7 thăng 5 cáp thóc.

Từ Phú-yên, Thanh-hóa chở về kinh, nếu cũng chở như mức số 75 thăng ấy, chở gạo thì cấp cho 8 thăng gạo, chở thóc cấp cho 10 thăng thóc.

Từ Khánh-hòa và các tỉnh từ Ninh-bình trở ra Bắc, chở về kinh, nếu cũng chở như mức số 75 thăng, chở gạo thì cấp cho 10 thăng gạo, chở thóc cấp cho 12 thăng 5 cáp thóc.

Từ Bình-thuận chở về kinh, nếu cũng chở như mức số 75 thăng, chở gạo thì cấp cho 12 thăng gạo ; chở thóc cấp cho 15 thăng thóc.

Sáu tỉnh ở Nam-kỳ chở về kinh, nếu cũng chở như mức số 75 thăng, chở gạo cấp cho 14 thăng gạo, chở thóc cấp cho 17 thăng 5 cáp thóc.

Từ tỉnh này chở sang tỉnh khác, mà cũng chở như mức số 75 thăng, thì cứ qua 1 tỉnh, chở gạo cấp cho 2 thăng gạo;

---

(1) Thuyền đại dịch : những thuyền của tư nhân tỉnh nguyện hàng năm nộp thuế xuất nhập cảng, để khỏi phải đi vận tải của công — (Hội điển mục tảo chính).

(2) Thuyền miễn dịch : thuyền tư nhân từ 7 thước trở lên hàng năm tỉnh nguyện nộp thuế để chuyên đi buôn bán thì chuẩn cho miễn chuyên chở vật công.

https://tieulun.hopto.org

chở thóc cấp cho 2 thăng 5 cáp thóc. Cứ chở qua 1 tỉnh thì cứ theo mức số thế mà thêm dần lên.

Về giá cước thì mỗi một hộc thóc ngang một phương gạo, chiết can cấp bằng tiền là 1 quan 2 tiền.

Thuyền vận tải của tào cho được chở riêng 1 phần, thuyền đại dịch, miễn dịch cho được chở riêng 3 phần, nếu tình nguyện nhận chở toàn gạo lương công cả thì theo thực số mà cấp giá cước.

Thuyền đại dịch, miễn dịch thì dinh cấp tiền gạo ăn dùng cho đà công và thủy thủ.

Thuyền đại dịch, miễn dịch chia phái từng ban từng thứ. Mỗi năm hạn định Nam-kỳ tải về kinh 30.000 phương gạo trắng, 30.000 hộc thóc ; Bắc-kỳ tải về kinh 450.000 phương gạo lương. Năm nào có nên thêm bớt, do bộ Hộ tâu lên để làm. Trừ ra lượng để lại 30 chiếc thuyền hải vận để chở của công dưa nộp thì không kể, còn 70 chiếc thì 10 chiếc ở kinh, 6 chiếc ở Nam-định, 4 chiếc ở Hải-dương nên sai đi tải 2 lần ; còn 50 chiếc ở các tỉnh, hàng năm sai đi tải 1 lần. Thuyền vận chở của miền Bắc 42 chiếc phải tải 2 lần ; thuyền vận chở ở miền Nam 23 chiếc phải tải 1 lần. Và thuyền đại dịch miễn dịch, thì trừ ra 3 chiếc thuyền ở Bình-thuận chở nộp nước mắm thì không kể, còn 245 chiếc chia làm 2 ban, hàng năm 1 ban nhận tải 1 lần.

Thuyền đại dịch, miễn dịch hiện tại có 345 chiếc, chia làm 20 đoàn : thuyền đại dịch ở Thừa-thiên, Quảng-trị, Quảng-bình, Quảng-nam, Quảng-ngãi, Phú-yên, Khánh-hòa, Bình-thuận, Gia-định, Vĩnh-long trở vào Nam, cộng 17 đoàn. Thuyền miễn dịch ở Hà-tĩnh, Nghệ-an, Nam-định cộng 3 đoàn, chiếu theo phủ huyện nguyên quán của chủ thuyền có liên lạc với nhau, quy dồn lại thành đoàn, chọn lấy một người chủ thuyền nào nhanh nhẹn giỏi giang, có căn cước, cấp bằng cho làm quản bang để xướng suất.

https://tieulun.hopto.org

Thuyền đại dịch miễn dịch về năm Gia-long thứ 6 lệ định chia làm 2 ban, hàng năm 1 ban đi tải của công, 1 ban đi buôn. Ban nào về năm đi tải của công, thì chiếu cấp giá cước ; ban nào về năm đi buôn, thì chiếu lệ thuyền nào trọng tải chở được gạo lương công 1 thùng nặng 57 phương 9 thăng thì nộp chuyên tiền (1) 2 quan, được 2 thùng nộp 4 quan. Năm thứ 15 lệ định cho thuyền đại dịch nộp tiền thuế càng, thuyền miễn dịch nộp chuyên tiền, miễn cho đi chở của công. Nay chiếu y lệ năm Gia-long thứ 6 mà làm.

Thuyền vận tải miền Nam, miền Bắc và thuyền đại dịch miễn dịch, lãnh tải gạo thóc lương của công, không kể chở đến kinh hay chở giao các tỉnh, đường sá xa hay gần, cứ mỗi 100 phương gạo cấp thêm 2 phương, 100 hộc thóc cấp thêm 1 hộc để bù hao).

Mới định lệ ấm thụ cho con cháu các quan người họ Tôn thất. (Phàm các đại viên họ Tôn-thất, hiện bỏ quan chức, vốn có công lao tài năng rõ rệt, đã được phong tước, thì con cháu nên được tập phong. Còn quan văn từ tứ phẩm, quan võ từ tam phẩm trở lên, không kể có được phong tước hay không đều chiếu phẩm hàm hiện được, ấm thụ cho 1 người con ; chánh nhất phẩm thì ấm bổ cho con chánh ngũ phẩm ; tòng nhất phẩm ấm bổ cho con tòng ngũ phẩm ; chánh nhị phẩm, ấm bổ cho con chánh lục phẩm ; tòng nhị phẩm, ấm bổ cho con tòng lục phẩm ; chánh tam phẩm, ấm bổ cho con chánh thất phẩm ; tòng tam phẩm, ấm bổ cho con tòng thất phẩm ; chánh tứ phẩm, ấm bổ cho con chánh bát phẩm tòng tứ phẩm, ấm bổ cho con tòng bát phẩm. Đều lấy một người con cả của vợ đích, nếu người con ấy có duyên cớ gì thì lấy con thứ của vợ đích, nếu không có con vợ đích, thì lấy con cả của vợ thứ, nếu người con ấy có duyên cớ gì thì lấy con thứ của vợ thứ, hoặc các con đều chết cả rồi, thì lấy cháu nội nhưng

---

(1) Chuyên tiền : tiền thuế chuyên đi buôn cả năm.

https://tieulun.hopto.org

bổ kém xuống 1 cấp. Đều đợi tuổi đến 20 trở lên, do phủ Tôn-nhân xét có làm nổi việc, tâu xin chuẩn cho. Con quan văn thì bổ chức văn, con quan võ thì bổ chức võ. Trong đó con quan võ mà vẫn theo nghiệp học, có thể làm nổi việc văn thì cho chuyển bổ chức văn ; con quan văn mà sức vóc khỏe mạnh có thể làm nổi việc võ, thì cho chuyển bổ chức võ. Còn các ấm tử ấy, như đã đến tuổi, người nào tình nguyện vào nhà Giám học tập, hoặc ở nhà học tập, cũng cho đều được tùy tiện).

Năm ấy, lịch của Khâm-thiên-giám làm có sai lầm về tháng 7 tháng 8. (Xét kỹ tháng 8 mặt trời mặt trăng gặp nhau ở khắc đầu giờ tí về phần ngày bính dần, thì tháng 7 đủ, tháng 8 thiếu, nên như lịch nước Thanh là đúng). Chuẩn cho theo thực tuân hành.

Thuyền chạy máy bằng hơi nước của nước Xích-mao chạy vào phần biển Quảng-nam đưa 1 phong công văn nói vài lời tạ ơn vì năm trước nước ta đưa nạn dân của nước ấy trở về và xin sau này người nước ấy có ai bị nạn thì cứu vớt hộ cho, rồi đi.

Bọn cỗ phỉ (1) ở đất nước Thanh là lu Hoàng Uy Cát cùng bè lũ hơn 1.000 người đốt nhà cướp của ở giáp Bắc-vọng, xã An-lương, tỉnh Quảng-yên, quan quân bắt được, tư giao cho châu Khâm nước Thanh.

Ngày đinh dậu, dựng cung Gia-thọ (cung gọi là Gia-thọ, điện gọi là Thọ-ninh, đài tạ gọi là Trường-du, cửa gọi là Thọ-chỉ).

Sai hiệp biện đại học sĩ lãnh thượng thư bộ Hình là Nguyễn Đăng Giai sung làm phó tổng tài ở Sử quán.

Tháng 2 ngày canh tí là ngày mồng 1 có nhật thực.

Lễ sóc ở miếu điện lăng tẩm (nhà thờ ở lăng) lấy ngày mồng 2 là ngày tân sửu làm lễ.

Ngày ất mão, tế giao. Khi bắt đầu dựng nước tế giao vào tháng 2, khoảng năm Minh-mệnh mới đổi đến tháng 3. Mùa

---

(1) Cỗ phỉ : tức là mấy bọn giặc hợp lại với nhau.

https://tieulun.hopto.org

đông năm ngoái, vua cho là lễ không gì lớn hơn là tế giao, lại theo quy chế cũ, chuẩn cho hàng năm lấy tháng trọng xuân [tháng 2 âm lịch] bắt đầu cử hành tế giao, rồi lần lượt đến các lễ tế khác. (Sau ngày tế giao, ngày mậu giữa tháng tế đàn xã đàn tắc ; ngày quý tế miếu đế vương các đời ; ngày đinh hạ tuần tế Văn miếu, ngày kỷ tế Võ miếu và các lễ tế khác lại đều theo thứ tự mà làm) để làm lệ lâu dài.

Kinh sư hiếm mưa. Sai phủ doãn là Nguyễn Xuân Bảng cầu đảo. Ngày nhâm tí mưa.

Ngày đinh mão, mới mở nơi Kinh-diên (1), lấy Trương Đăng Quế, Phan Thanh Giản sung làm giảng quan, Nguyễn Đức Chính, Phạm Thế Trung, Hoàng Tế Mỹ, Trương Quốc Dụng sung làm giảng quan thường ngày. Trước đây, (năm Thiệu-trị thứ 7 tháng 11) bọn ngự sử là Trần Văn Ý, Võ Trị tâu nói : thêm thần trí cho người, không gì bằng sách vở, xin nhân lúc nào nhàn rỗi đọc sách, giảng tìm các lẽ trong sách, cho gọi đại thần vào hầu bàn luận trị đạo.

Vua khen là phải. Bèn xuống dụ sai bộ Lại, bộ Lễ xét rõ điển lệ, bàn đặt ra nơi Kinh-diên ; rồi lại (tháng 11 năm ngoái) chuẩn cho đặt viện tập hiền (đặt 2 kinh diên giảng quan, dùng quan nhất nhị phẩm ; 6 giảng quan thường ngày, dùng quan nhị tam phẩm ; 12 viên khởi cư chú thuộc vào đấy). Lại bàn chuẩn lấy điện Khâm-văn làm sở Kinh-diên. Hàng năm đến tháng trọng xuân thì khai giảng (ngày tốt sau khi tế giao) tháng trọng đông thì thôi không giảng nữa (ngày 28). Giảng thì lấy những ngày 2 ngày 8 trong tháng. Trước ngày mới khai giảng 2 ngày, vua mặc lễ phục, kính cáo bàn thờ ở điện Long-an ; trước 1 ngày, đặt bày thần vị Hoàng sư, Đế sư, Vương sư, Tiên thánh, Tiên sư ở điện Văn-minh. Vua đội mũ cửu long, mặc áo hoàng bào, đeo đai ngọc, kính đến làm

(1) Kinh diên : nơi vua nghe giảng sách.

https://tieulun.hopto.org

lễ cáo yết ; về sau khi khai giảng, khi thôi giảng, đều do giảng quan làm lễ cả.

Khi giảng cho ngồi mà giảng. Ngoài ra : nghi tiết giảng (ở điện đặt án của vua ngự ở phía nam bảo tọa của vua, đặt riêng cái án giảng ở 2 gian tả hữu. Trước kỳ khai giảng 1 ngày, giảng quan đem mấy chương nêu giảng ở tứ thư, kinh, sử, tâu lên dâng trình. Đến ngày, chia án tả, hữu tiến giảng. Khai giảng thì do giảng quan giảng, hàng ngày thì do nhật giảng quan giảng. Mở sách thì dùng 2 viên ấn quan ở Nội các. Khi giảng, như vua có phát triển ra nghĩa lý hoặc hỏi han gì thì đều ở chỗ ngồi quỳ xuống nghe, quỳ xuống thưa) ; nghi tiết chầu : (Ngày khai giảng, đình thần ban văn từ tham tri trở lên và ấn quan ở viện Đô sát và Nội các, toản tu ở Sử quán cùng các thân phiên, hoàng thân từ quốc công trở lên đều chuẩn cho theo ban vào chầu, cùng với các giảng quan, đều làm lễ 5 lạy, xong thì chia ban, cũng đều cho ngồi. Cũng có chức khoa đạo xét nghi lễ. Về các thường kỳ giảng hàng ngày thì đều miễn. Ngày giảng, vua mặc áo thường, các quan chầu ban, chầu giảng, đều mặc áo tốt đẹp ; thị vệ, túc vệ, ở trước sân về bên tả bên hữu dàn bày đúng như nghi lễ) ; và lễ phẩm kính cáo : (Khai giảng dùng lụa thờ rượu quả ; có nghi tiết dâng lụa thờ, dâng rượu ; ngày thôi giảng thì chỉ dùng rượu và quả, điều khoản ban yến thưởng cho : (Ngày khai giảng : các giảng quan, quan chầu ban, quan mở sách, dưới đến viên thuộc, bút thiếp thức đều đến viện Tả dãi lậu ban cho uống nước chè và ăn yến 1 lần ; rồi sau các ngày thường giảng, thì các giảng quan, ấn quan ở Nội các, các viên khởi cư chú được ban cho ăn và uống nước chè ở phòng trực viện Tập hiền. Theo đấy dùng làm lệ thường). Tất cả đều rất tường tận, đến đây cử hành, thật là điển lễ long trọng buổi bắt đầu vậy. Sau đây, cứ mỗi khi đến ngày khai giảng, vua lại đối diện với các quan ở ban, nạn hỏi nghĩa sách khó, thân tự phát huy ra, nhân đấy mà bàn hỏi chính trị, dân tình, hoặc có điều gì

https://tieulun.hopto.org

cảm hứng, ngụ ý, tức thì làm ra bài thơ, lại sai nối họa, để tỏ ý vua tôi sửa chữa lẫn cho nhau. Làm như thế đến hơn 10 năm, chưa từng trễ biếng chút nào).

Bãi thuế 2 cửa tuần Larong-hạ và Cầm-giang thuộc tỉnh Thái-nguyên (vì cớ khách buôn ít).

Bọn sứ bộ sang nước Thanh : (đáng đỗ cống hàng năm) chánh sứ là Phan Tinh, ất phó sứ là Nguyễn Văn Siêu vào trước thềm cáo từ, mang quốc thư lên đường. (khi ấy giáp phó sứ là Mai Đức Thường và bọn người đi theo đã ra Hà-nội để đợi sẵn từ trước).

Sai kính sửa ngọc điệp và sửa phả hệ Tôn thất. (Lệ lấy các năm ất, đinh, kỷ, tân, quý thì sửa lại).

Tỉnh Khánh-hòa, Nghệ-an hiếm mưa.

Hoãn đòi lính thiếu ngạch cho 95 xã thôn bị điêu háo ở tỉnh Biên-hòa là 3 năm. Xã Khánh-vân, dân lưu tán mới về cũng chuẩn cho hoãn 2 năm.

Sai hiệp quản vệ Võng-thành là Ngô Văn Quản đem 300 quân đến nguyên Tả-trạch và Hữu-trạch bắt hổ (Khi ấy quân dân nhiều người lên núi lấy gỗ).

Đặt thêm 7 cỗ súng ở cửa Hải-vân. (1 cỗ súng lớn bằng đồng Thảo-nghịch tướng quân ; 4 cỗ súng Khóa-hải hạng lớn bằng đồng ; 2 cỗ súng Quá-sơn bằng đồng).

Cho dân nghèo ở 55 xã thôn huyện Tuy-hòa tỉnh Phú-yên vay nợ. (Mùa đông năm ngoái thóc lúa thu hoạch kém, dân chật vật về thức ăn).

Vua cho là tiết gặp khí xuân hòa hoãn, nên thể lòng trời đất muốn cho muôn vật sinh sống, xuống dụ cho bộ Hình : phàm những tên phạm bị xử tử hãy hoãn lại chưa xử vội, đợi đến kỳ mùa thu xét lại, làm danh sách kê vào hạng tình chân (1), để tỏ ý cẩn thận việc ngục, thương xót việc hình.

(1) Tình chân : là tình tội đáng nên xử tử.

https://tieulun.hopto.org

Dân 5 huyện ở tỉnh Nghệ-an (huyện Nam-đường, Thanh-chương, Lương-sơn, Hưng-nguyên, Chân-lộc) hiếm gạo ăn. Vua ra lệnh xuất ở kho ra 28.500 hộc thóc, giảm giá bán cho dân.

Chưởng vệ quyền chưởng doanh Thần cơ, kiêm nhiếp tả-tôn khanh phủ Tôn nhân là Tôn Thất Đắc xin về hưu. (Khi ấy 70 tuổi). Vua không cho.

Tháng 3, vua cho là tháng sau gặp kỳ đại lễ tấn tôn cung Gia-thọ, sai làm sách vàng, ấn vàng (cách thức theo y như năm Minh-mệnh thứ 2) và khâm điểm các quan địa phương về kinh chực hầu làm lễ. (Lãnh binh Quảng-nam là Giáp Văn Tân, thự phó lãnh binh Phú-yên là Trần Tự, thự án sát Bình-định là Lê Quang, nguyên lãnh binh thủy sư Gia-định là Trương Cầm, án sát Định-tường là Lê Văn Thành, bố chính Hà-tiên là Hoàng Mẫn Đạt, án sát Hà-tĩnh là Đỗ Mậu Thưởng, lãnh binh Ninh-bình là Lê Khoan Mãnh, thự bố chính Hải-dương là Tạ Kim Vực, phó lãnh binh Quảng-yên là Trần Bảo Thư. Lại ngoài ra có thự tuần phủ An-giang là Cao Hữu Bằng và bố chính Quảng-ngãi là Nguyễn Đức Hộ, lần trước được khâm điểm về Kinh, hiện chuẩn cho lưu lại ở Kinh, đều chuẩn cho dự sung vào) (Cao Hữu Bằng nguyên tên là Hữu Giực, sau gặp tên húy miếu hiệu, con Hữu Giực là Hữu Sung xin lấy tên tự để gọi, nên gọi là Hữu Bằng).

Mở ân khoa thi hội, ban đầu bài của vua ra, từ đấy mỗi khoa cũng thường ban cấp đầu bài. (Khoa này ban cấp đầu bài 2 kỳ (chưa đổi làm 4 kỳ) ; các khoa quý sửu (năm thứ 6), bính thìn (năm thứ 9), đinh sửu (năm thứ 30), kỷ mão (năm thứ 32), canh thìn (năm thứ 33) đều ban cấp đầu bài 3 kỳ, còn kỳ văn sách giao quan trường nghĩ cấp. Các khoa nhâm tuất (năm thứ 15), ất sửu (năm thứ 18), mậu thìn (năm thứ 21), kỷ tị (năm thứ 22), ất hợi (năm thứ 28), ban cấp đầu bài đủ 4 kỳ. Duy khoa tân hợi (năm thứ 4), khoa tân mùi (năm thứ 24) giao cho quan trường nghĩ cấp cả các kỳ).

https://tieulun.hopto.org

Thự tổng đốc Định — Biên là Nguyễn Đức Hoạt chết. Đức Hoạt (đỗ hương cống, người tỉnh Quảng-trị) từng trải đi làm quan trong quan ngoài, vốn tỏ ra công lao rõ rệt, vua rất thương, chuẩn cho thực thụ, chiếu hàm (chánh nhị) cấp tiền tuất, cấp thêm cho 3 cây gấm Trung-quốc, 5 tấm lụa, 10 tấm vải trắng, 600 quan tiền, sai quan tỉnh Gia-định khâm mạng đến tế, phái thuyền hộ đưa quan cữu về quê.

Tiết thanh minh, vua rước hoàng mẫu đi thuyền đến Xương lăng làm lễ triên yết.

Bổ định thêm lệ thừa ấm cho chức quan họ Tôn-thất. (Theo lệ người nôn thừa ấm : viên nào đã bổ làm quan, hiện hàm so với hàm tập ấm hơi cao hơn và ngang nhau, thì không cần ấm bổ nữa ; viên nào hơi kém thì chiếu phẩm ấm bổ cho. Những nhân viên đã bị cách bãi : thuộc về tội công, mà chưa từng thừa ấm, thì chiếu lệ ấm bổ ; đã được thừa ấm, cho phép vẫn giữ hàm thừa ấm ; thuộc về tội tư, mà chưa từng thừa ấm, thì không nên cho dự ấm ; đã được thừa ấm thì cách bỏ hàm thừa ấm đi. Đến như người nào đã can tội phải đồi theo họ mẹ và đi làm binh, tội lưu, tội đồ, trở lên thì không được dự ấm và mang hàm ấm, để có phân biệt).

Vua cho là gần kỳ làm lễ bang giao (trước đây có khẩu cầu sứ nước Thanh đến Kinh, làm lễ bang giao, đã được tin báo, vua Thanh nghe theo), sai đô thống Tôn Thất Bật sung làm đồng lý điện đường ở Kinh, tham tri là Hoàng Tế Mỹ làm phó ; thống chế Nguyễn Trọng Tĩnh làm đồng lý các thuyền của sứ quán, thị lang Tôn Thất Tĩnh làm phó, tuần phủ Lê Trường Danh làm đồng lý Sứ quán ở Quảng-trị Quảng-bình, thị lang là Đinh Văn Minh sung làm hiệp đồng đồng lý ; tổng đốc Đặng Đức Thiệm làm đồng lý sứ quán Nghệ-an Hà-tĩnh; thị lang là Đỗ Quang Thư làm hiệp đồng ; tổng đốc là Tôn Thất Cung làm đồng lý sứ quán Thanh-hóa, Ninh-bình, bố chính Phan Trước làm hiệp đồng ; tổng đốc Lê Văn Phú làm đồng lý sứ quán từ Gia-thụy trở ra Bắc đến Lạng-mai và các

https://tieulun.hopto.org

thuyền đi đường thủy ở xứ Bắc-kỳ, tuần phủ Trương Hảo Hợp làm hiệp đồng. Đều phái ra 1 người khoa đạo hiện hương công chính hội đồng xét làm.

Tha bỏ thuế còn thiếu lại cho dân Man ở 4 động thuộc tỉnh Quảng-yên bị xiêu tán.

Mộ binh 2 đội pháo thủ ở Nam-định phần nhiều không có căn cước, tổng đốc là Đặng Văn Thiêm xin trích giản binh ở đội Định uy đổi làm đội Pháo thủ. Vua cho là thận trọng về việc dùng binh, nên nghe theo.

Ngụy Khắc Tuần, Nguyễn Đăng Giai, Tôn Thất Bật đàng tập tâu về việc đúc tiền, đều giao xuống đình thần bàn lại. (Ngụy Khắc Tuần nói : tiền kẽm dễ gãy nát, thợ đúc ngầm đổi tiền kẽm, phá làm đồ đồng, bao tổn thêm nhiều. Xin nhắc rõ lại điều cấm đúc trộm tiền. Nguyễn Đăng Giai xin đúc nhiều tiền kẽm, trừ bỏ điều cấm đúc trộm tiền. Tôn Thất Bật xin đặt thêm lò đúc, bỏ điều cấm đúc trộm, cho phép dân đem đồng kẽm trình quan, rồi linh về đúc tiền chiếu số trưng thu lệ thuế. Đình thần duyệt lại bàn xin : phủ Thừa-thiên ở kinh, các trực tỉnh ở ngoài, phàm nhân dân ai có thể tự biện được kẽm và vật liệu, và thuê lấy thợ xin đúc, đều cho phép bẩm rõ với quan địa phương sở tại, lập tức chọn chỗ đất ở ly sở hạt ấy đắp lò đúc làm ; nếu có thể đặt được nhiều lò đều cho, cũng bất tất nhất khái hạn cho 1, 2 lò thôi. Rồi do quan sở tại ấy phái ra 1 người tá lĩnh sở thuộc làm quản khán. Thượng ti ở đấy đi lại trông nom, sức cho phải chiếu theo mẫu thức rộng, dày của đồng tiền kẽm « Tự-đức thông bảo » nhà nước đã đúc mà đúc, vành chung quanh tròn và ngay ngắn, chữ viết rõ ràng, không được pha lẫn chữ khác, đúc mỏng quá, dễ sinh ra sứt mẻ gãy nát. Người quản khán ấy cũng không được nhân đấy mà sách nhiễu dễ làm hại dân. Về lệnh cấm cất giấu kẽm riêng, nên bỏ đi. Thông sức cho nhân dân biết : trừ ra tiền ngụy hiệu không kể, còn tất cả tiền cổ

https://tieulun.hopto.org

hiệu, không kể đồng, kẽm đều cho phép tiêu dùng cả). Vua chuẩn y lời đình thần bàn, cho thi hành.

Cho thống chế Hữu dực doanh Vũ lâm, Vũ xá tử là Nguyễn Hoàng làm tổng đốc Định — Biên; chưởng vệ quyền coi giữ doanh Long vũ. Vũ dũng nam là Trương Tiến đổi bổ làm chưởng Hữu dực doanh Vũ lâm; quyền lãnh đề đốc kinh thành là Phan Tông đổi bổ làm coi giữ doanh Long vũ, chưởng vệ chuyên quản các đội Túc trực là Trương Phúc Trưởng quyền chưởng đề đốc kinh thành.

Sai sửa sách thực lục (mới sửa đệ nhị kỳ và kinh sửa đệ tam kỳ) cho sử thần bạc thay ăn yến có thứ bậc khác nhau. (Chánh tổng tài 12 lạng, phó tổng tài mỗi viên đều 10 lạng, toản tu mỗi viên đều 8 lạng, biên tu mỗi viên đều 6 lạng, khảo hiệu mỗi viên đều 3 lạng, dẫng lục, thu chưởng mỗi viên đều 2 lạng).

Tha giảm thuế ruộng thấp cho 3 thôn Vinh-đức trung, Mi-chính, Bình-khương thuộc tỉnh Vĩnh-long. (Vì có nước mặn tràn lên).

Trừ bỏ thuế bạc bỏ thiếu lại cho bang người nước Thanh (Chào-châu 2 bang, Phúc-kiến 1 bang) thuộc tỉnh An-giang. (3 bang này nguyên ở thành Trấn-tây rút về, ghép vào rồi trốn đi).

Thưởng các quan đã về hưu tuổi thọ ở phủ Thừa-thiên. (Nguyên tham tri bộ Lại là Hoàng Văn Diễn ; bố chính Hải-dương là Trần Thiên Tài ; lang trung biện lý bộ Lễ là Nguyễn Háo đều thọ 80 tuổi trở lên ; chưởng vệ là Phùng Hữu Hòa, lãnh binh là Phan Văn Đồng, Trần Bá Vinh, Trần Ngọc Cần, Nguyễn Ngọc Nghĩa đều thọ 70 tuổi trở lên).

Dựng thêm kho lợp ngói ở Gia-định.

Cung Gia-thọ đã làm xong, vua thưởng cho từ đồng lý trở xuống đến lính, thợ ngân tiền và tiền đều có thứ bậc khác nhau .

https://tieulun.hopto.org

Mùa hạ, tháng 4, ngày mồng 1 là ngày kỵ hợi làm lễ hạ hướng. Vua mới thân đến nhà Thế-miếu làm lễ. Ngày canh tí vua thân đến điện Long-an làm lễ dâng tiến.

Cấp cho thuyền buôn người nước Thanh bị nạn bão (Thuyền Phúc-kiến giạt vào phần biển Bình-định).

Bọn Tạ Quang Cự ở Vũ ban tâu bày công việc về linh kinh thao diễn. (Hàng năm đến tháng giêng, sau khi biền binh đã hợp đông đủ, chiếu lệ thao diễn, trong đó có các việc công tác nên làm, xin chiếu theo việc nên trước, nên sau, nên hoãn, nên kịp, chước lượng phải đi làm ; ngoài ra số còn lại là bao nhiêu, vẫn ra lệnh, lần lượt thay đổi để thao diễn.

Về công việc thao diễn : trừ ra vệ Thần cơ và Pháo thủ mỗi vệ 100 người sẽ diễn tập bắn súng lớn và vệ Kinh tượng viện Thượng trừ đúng kỳ hạn phải thao diễn trận voi, trận ngựa, chiếu theo lệ trước mà làm thì không kể, ngoài ra doanh Vũ lâm 2 dực tả hữu, các doanh Thần cơ, Tiền phong, Long vũ, Hổ uy, Hùng nhuệ, Kỳ vũ và các bảo, đều do viên thống chưởng các doanh ấy đến chiếu số linh ở bản tiêu, sức sai viên cai quản thay nhau đến giáo trường thao diễn phép bắn súng, phép bày trận ; lại bắt kỳ tập về việc chèo chở thuyền đi chậm đi nhanh. Biền binh các doanh Thủy sư cũng do viên thống chưởng các doanh chiếu lệ sức sai thao diễn ; lại tới bờ bên nam sông Hương gần đấy tập về bắn súng nhỏ súng lớn và phép ngồi đứng đi dừng, khiến cho biết phương pháp đánh ở trên bộ. Tựu trung những biền binh coi giữ phần đồn biền và ở lại canh xưởng trại cũng đều phải thay đổi nhau diễn tập. Các viên thống chưởng đều phải thường kỳ đốc sức, cần cho một loạt đều quen thạo cả.

Cứ đến cuối tháng xuân, do viên thống chưởng đều lần lượt thân đến kiểm điểm đốc suất biền binh cả toàn tiêu, đem đến giáo trường thao diễn 1 lần. Rồi đem chức hàm họ tên người quản suất, số mục biền binh ấy, cùng là có am tường kỷ luật hay không, quả đã quen thạo kỹ nghệ hay chưa, cứ

https://tieulun.hopto.org

thực tư bộ để lưu chiểu. Gián hoặc có vệ đội nào hiện binh số nhiều mà số đến thao diễn có ít, hoặc quân lính có tinh ý lười biếng, thao diễn không tinh, cho phép do viên thống chướng trích ra tham hặc tâu lên để trừng phạt. Nếu còn vì nể thiên tư, coi là giấy tờ cho dù lẽ lối thì viên thống quản ấy cũng bị giao xuống nghị xử, để nghiêm chỉnh lệnh việc quân. Còn việc nên phái viên quan đi đốc sức diền huyện, nghĩ nên bất kỳ đợi chi chọn sai đi, không nên ấn định). Chuẩn cho giao xuống bộ Binh duyệt bàn tâu lên để thi hành.

Quan tỉnh Quảng-nam tâu đem việc tục khám quân dân các xã, thôn, châu, trốn đi và chết thành ra thiếu ngạch, xin bỏ tên ở sổ đi, giả hạn cho để chua diền vào, thuế lệ hoãn 1 năm, vua nghe theo.

Giảm lệ thuế giấy cho 2 phường An-thái, Hồ-khẩu ở Hà-nội (nhân cớ có dịch lệ. Nguyên lệ trước, đồng niên mỗi tên nộp các hạng giấy là 5.500 tờ, nay chuẩn định mỗi tên nộp 4.300 tờ, người già và tàn tật giảm cho một nửa). Số giấy còn để thiếu lại, thì giảm cho 5 phần mười.

Quan tỉnh Cao-bằng tâu xin cứu chữa sự đau khổ cho dân hạt ấy cộng 11 khoản : (1. Lượng giảm thóc thuế ruộng cho dân ; 2. Hoãn đòi giản binh trốn thiếu cho 8 xã thôn trong hạn 3 năm ; 3. Đem những dân trốn đi vào hạng miễn thuế cho 12 xã thôn, cứ 10 tên trốn đi thì hoãn bắt 1 suất linh ; 4. Bỏ tên trong sổ cho những dân xiêu tán của 18 xã ; 5. Bạc nộp thuế của các phố người Minh hương, các động người Man thì chiếu theo lệ thuế người Nùng giảm cho 1 lạng ; 6. Nguyên khẩn chua là công tư điền đổi làm công tư thổ ; 7. Nguyên sổ cũ biên là công tư điền, nay đổi làm công tư thổ ; 8. Nguyên khẩn chua là công tư điền đem làm hạng phế canh ; 9. Nguyên ruộng khai khẩn cũ biên là công tư thổ, nay đem làm hạng phế canh ; 10. Nguyên sổ cũ biên là công tư điền, nay đem làm hạng sụt lở phế canh ; 11. Nguyên sổ cũ biên là công tư thổ, nay đem làm hạng phế canh). Vua y theo.

https://tieulun.hopto.org

Hoãn thu thuế thiếu cho 121 xã, thôn, phường, ấp bị điêu háo ở tỉnh Biên-hòa. (Hạng điêu háo quá lắm hoãn 3 năm ; hạng quá vừa hoãn 2 năm ; hạng vừa hoãn 1 năm rưỡi).

Chuẩn cho lập bang Triều-thuận ở Tây-ninh. (Dân bang Triều-châu là Trần Cung mộ được người nước Thanh ngoại lậu 11 tên, xin lập bang chịu thuế, vua y cho).

Ngày quý sửu, vua rước hoàng mẫu đến cung Gia-thọ, kính tiến 30.000 quan tiền kẽm.

Ngày canh thân, vua đem các quan trong, ngoài dâng tôn hiệu hoàng thái hậu.

Sách văn rằng : thần nghe : đạo mẹ thể theo đạo đất, đức tốt càng sánh với trời ; thánh nhân lập phép dạy người, lễ lớn gì bằng tôn mẹ. Từ xưa các đế vương, nối ngôi chịu mệnh, dâng mẹ tên hay, là để tỏ rõ phúc lành mà phơi bày đức sáng vậy.

Kính nghĩ : hoàng mẫu bệ hạ, dòng dõi họ to, đức tốt cao thẳm, giúp hoàng khảo gây nên phong hóa, phúc khắp nước nhà ; dạy con nhỏ buổi mới siêng chăm, lợi tới xã tắc. Công đức hơn họ Đồ-sơn (1) giúp đỡ nhà Hạ ; danh vọng như bà Sằn Tự. (2) rạng rỡ nhà Chu.

Gần đây, ức triệu người cùng một lời hai ba lần kêu xin mãi ; nhưng hoàng mẫu vẫn một mực khiêm tốn không cho. Nay cung Trường-lạc đã làm xong, mừng phúc thiên gia lâu dài tụ họp ; xét điển lịch triều để lại, hiệu tôn Thái mẫu thực đáng dâng lên. Kính cẩn xin mệnh ở miếu, điện, thân đem các chức quan bưng sách vàng, ấn vàng, kính dâng tôn làm hoàng thái hậu.

---

(1) Họ Đồ-sơn : Vua Vũ nhà Hạ lấy con gái họ Đồ-sơn sinh ra ông Khải.

(2) Bà Sằn Tự : tức là bà Thái-tự, vợ Văn vương nhà Chu, họ Tự, người nước Sằn, sinh ra Vũ vương lập ra nhà Chu.

https://tieulun.hopto.org

Cái xin : nhận lấy tên hay, hưởng nhiều phúc tốt, mạnh khỏe thuận đạo, ức năm tuổi thọ lâu dài, thịnh lớn thêm hay, nối đời phúc thuần sáng mãi.

Làm lễ xong, ban ân chiếu cho trong ngoài cộng 17 điều : (—Hoàng thân đã phong, quốc công, quận công và hoàng thân chưa được phong, đều thưởng bạc thay cỗ yến có thứ bậc khác nhau.

— Thái thái trưởng công chúa, thái trưởng công chúa, trưởng công chúa (1) đều thưởng bạc thay cỗ yến có thứ bậc khác nhau.

— Các cung tần, tiền tiền triều, tiền triều, tiền triều (2), đều gia ơn ban cho có thứ bậc khác nhau.

— Phò Tôn nhân và Tôn thất xa gần đều gia ơn ban cho có thứ bậc khác nhau.

— Ở kinh, quan văn tứ ngũ phẩm, quan võ tứ tứ phẩm trở lên ; ở ngoài, quan văn tứ ấn sát trở lên, quan võ tứ lãnh binh trở lên, đều thưởng bạc thay cỗ yến có thứ bậc khác nhau.

— Ở kinh, văn tứ lục phẩm đến cửu phẩm, võ tứ ngũ phẩm đến thất phẩm. Ở ngoài, văn tứ ngũ phẩm đến thất phẩm và bát phẩm huấn đạo : võ tứ quản vệ, quản cơ đến suất đội, đều thưởng tiền lương 1 tháng. Ngoài ra như thổ tri phủ, phủ úy, tri châu, tri huyện, huyện thừa, đều thưởng ngân tiền có thứ bậc khác nhau.

— Quan viên văn võ ở kinh và ở ngoài tứ tam phẩm trở lên, cùng là quan viên tứ phẩm ở kinh như biện lý bộ vụ, sung viện các vụ và quan địa phương ở ngoài như phủ thừa ấn sát trừ ra cha mẹ các viên ấy giáp hoặc có phạm vào 10 điều ác

---

(1) Thái thái trưởng công chúa : bà cô của vua. Thái trưởng công chúa, các cô của vua. Trưởng công chúa : chị em với vua.

(2) Tiền tiền triều : tức là triều Gia-long. Tiền triều : tức là triều Minh-mệnh. Tiền triều : tức là triều Thiệu-trị.

https://tieulun.hopto.org

và các tội danh khác không nên phong tặng, còn đều chiếu phẩm phong tặng có thứ bậc khác khau.

— Quan viên lớn nhỏ ở kinh ở ngoài, không kể bị tội danh về việc công hay việc tư, cùng là không chuẩn cho lấy công khác khấu trừ đi, phàm viên nào can giáng 5 cấp cho đến cách chức lưu dụng, cho đòi làm giáng 4 cấp lưu, giáng 2, 3, 4 cấp thì cho khai phục 1 cấp ; giáng 1 cấp thì đều cho khai phục.

— Các phú thiếp (1) hoàng thân, các tước công đều gia ơn ban cho.

— Mệnh phụ quan văn quan võ từ tam phẩm trở lên đều gia ơn ban cho.

— Họ Phạm ở thôn Tân-niên đông đều gia ơn ban cho có thứ bậc khác nhau.

— Tiền thuế nhân đinh năm nay về hạt phủ Thừa-thiên ở kinh sư, trừ ra nơi nào lệ được tha mãi thì không kể, hiện còn số phải thu là bao nhiêu, thì 10 thành chuẩn cho tha miễn 5 thành.

— Các thuế lệ tiền, thóc, sản vật của các địa phương đề thiếu lại cũng là được triển hoãn thu, và số tiền thóc bán ra và cho vay, từ cuối tháng 12 năm Thiệu-trị thứ 7 trở về trước, mà chưa trả xong số là bao nhiêu, chuẩn cho bộ Hộ làm thành danh sách tâu lên, đợi chỉ lượng cho tha giảm.

— Những xã thôn ở các địa phương, xã thôn nào mà số nhân đinh điền thổ ở sổ, trong đó có biên vào hư hão, thì chuẩn cho quan sở tại khám rõ, theo sự thực làm thành danh sách tâu lên, lượng cho sửa chữa lại.

— Ở các địa phương, gián hoặc có các xã thôn điêu háo nào, bình dân trốn thiếu chưa trở về được đề sung điền, tiết thứ đã làm thành hồ sơ, dự được chia hạng triển hoãn thêm 1 năm nữa.

---

(1) Vợ các hoàng thân, tước công gọi là phú thiếp.

https://tieulun.hopto.org

— Biền binh chính ngạch và các thợ ở kinh, hiện đương ở ban và đương làm việc, chuẩn đều thưởng cho nửa tháng lương tiền và gạo.

— Dân kỳ lão : tuổi 80 trở lên, cấp cho 1 quan tiền, 1 phương gạo, 90 tuổi trở lên cấp cho 1 tấm vải, 2 phương gạo, 100 tuổi trở lên cấp cho 1 tấm lụa 3 phương gạo, và chiếu lệ đề rõ nêu lên).

Khoa đạo là Trần Văn Ý, Nguyễn Văn Tố diều trần 5 việc :

— Những xã thôn ở các tỉnh, gián hoặc có ruộng công ruộng tư ở các phủ huyện tổng xã khác, đường sá xa xôi, cày và dưa cơm không tiện, hàng năm lý dịch tạ sự bán đợ đi, dân sở tại hoặc nhân dấy xâm chiếm cày trộm, đem đến kiện tụng, xin tuân chiếu nghị khoáng năm Minh-mệnh chuẩn cho thuộc vào địa bạ của xã thôn chỗ sở tại ruộng ấy để chính sổ ruộng và ngạch ruộng.

— Xin sắc cho các quan địa phương tùy thế khơi dào dường sông, ngòi, cừ ở trong hạt.

— Xin sắc cho các quan địa phương tuân y nghị năm Thiệu-trị thứ 4 chuẩn cho các phủ lỵ lập ra kho riêng, cho phép dân ở gần dấy đến nộp thuế ; các khoản bán ra và cho vay tùy tiện sức làm ; phủ hạt nào xa tỉnh đều chiếu theo dân đinh nhiều ít, lượng xin thêm thóc, gồm với số thóc nguyên có lệ chứa ở phủ, sức thuộc hạ nhận giữ để phòng chi phát. Rồi sau như có hạt nào mất mùa lúa thóc ít, giá thóc cao lên, đáng nên đem thóc bán và cho vay, thì cho phép dân đến nơi gần đợi lĩnh ; đợi đến kỳ lúa chín, lại do phủ viên ấy thu lại chứa giữ.

— Xin : ở các địa phương, phàm ở tỉnh thường chi số gạo là bao nhiêu, liệu vát lính kho xay làm nếu như khi có lệnh phải chuyển vận đi đâu, lính kho xay làm không xuể, do các tỉnh mộ thuê ; nếu không có thể thuê được, thì liệu vát lính mộ làm phụ, không được chia bổ cho dân. Lại chế tạo vật

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

hạng gi, thuê thợ nên theo giá thị trường, lại cấp thêm tiền gạo thuê công, khiến cho họ vui lòng đến làm việc. Ngoài ra như các khoản chia bò cho phủ huyện thuê vát dân thợ, nghỉ xin đình chỉ.

— Xin : sư ở các chùa công như : chùa Thiên-mụ, Giác-hoàng, Diệu-đế, Thánh-duyên, Linh-hựu ở kinh, lựa để mỗi chùa 5, 6 người, cấp lương cho để làm việc chùa. Đến như chùa của dân chỉ để mỗi chùa 1 người sư ; ngoài ra đều đuổi về làm dân chịu sai dịch). Vua khen nhận sẽ thi hành.

Tháng 4 nhuận, thi ở điện. Sai thượng thư bộ Lại là Phan Thanh Giản, tham tri bộ Công là Trương Quốc Dụng sung chức đọc quyển : tả tham tri bộ Hình là Vũ Tuấn, thị độc học sĩ sung biện các vụ là Mai Anh Tuấn sung chức duyệt quyển. Cho bọn Đỗ Duy Đê 12 người đỗ tiến sĩ xuất thân và đồng tiến sĩ xuất thân có thứ bậc khác nhau. (Duy Đê, Lê Đình Duyên đỗ nhị giáp tiến sĩ xuất thân. Phan Sĩ Thục, Phạm Quang Mãn, Phạm Văn Khuê, Trần Huy Côn, Nguyễn Thái Đê, Nguyễn Thành Doãn, Hoàng Đình Chuyên, Ngô Tông Nho, Nguyễn Bằng Cực, Chu Duy Tân đỗ tam giáp đồng tiến sĩ xuất thân). Lại lấy 12 người đỗ phó bảng : (Nguyễn Văn Hội, Lê Đức Hợp, Đỗ Khải, Trịnh Huy Quỳnh, Phạm Tuyên, Nguyễn Ngạn, Ngô Quang Diệu, Vũ Đăng Xuân, Nguyễn Tuyên, Lê Đức Nhuận, Đặng Đức Địch, Bùi Thố).

Vua bảo Trương Đăng Quế rằng : trẫm ra đầu bài, cũng để trả lời, mà đình đối khoa này, chỉ có 2 quyển được 4 phần, so với khoa trước có phần kém.

Quế tâu rằng : các sĩ tử ngày thường học tập chỉ rập theo khuôn sáo thường, nay được hoàng thượng ban cho đầu bài, tầm con mắt đổi mới, sau này tự nghĩ phải giữa mài, mong được sâu rộng, lề lối của sĩ phu ngõ hầu được sửa đổi lại vậy.

Ban bạc và sa cho thọ quan là Đoàn Kim làm kinh kỳ Thủy sư đề đốc. (Kim hiện tại chức, tuổi thọ 80, thưởng bạc 50

https://tieulun.hopto.org

lạng, sa màu 5 tấm). Vua dụ rằng : quan đương làm việc hiện thời, có người già cả ấy, đủ nêu lên điểm tốt bằng người của triều thịnh!

Châu Khâm thuộc nước Thanh dưa thiếp báo hạt châu ấy có bọn giặc ở núi hơn 1.000 người, nổi dậy đi cướp bóc bừa bãi, ngoài biển có hơn 70 chiếc thuyền giặc lừng lơ đi quấy rối. Quan tỉnh Quảng-yên đem việc tâu lên. Vua ra lệnh cho các tỉnh có bờ cõi giáp biển, phải chiếu theo địa hạt mà canh phòng nghiêm ngặt ; lại phái thuyền tuần biển đi vây đánh.

Phái 2 chiếc thuyền ô, thuyền chu ở Thủy sư kinh kỳ đến Hà-tĩnh hộ chở sứ nước Thanh sang, đến phận biển Quảng-bình, nhân vì gặp gió thành hỏng việc.

Trước đây, phó quản cơ Thái-nguyên là Nguyễn Bình đem biền binh 3 đội, cả viên chức và lính cộng 150 người đến phủ Thông-hóa đóng để canh phòng. Phó lãnh binh là Hồ Biểu điểm thấy thiếu 113 người. Bình sợ mua một đôi nhung hươu (giá tiền 40 quan) dưa biếu bố chính là Phạm Bạch Như, chè tàu thuốc lá dưa biếu Hồ Biểu, xin giảm làm thiếu 50 tên. Biểu lại nói : trừ sai phái đi và sẽ tiếp tục đến hàng ngũ, chỉ thiếu 21 tên. Bạch Như nghe theo, làm tập để tâu lên. Việc phát giác ra, vua sai tổng đốc Ninh — Thái là Trương Văn Uyển tra xét. Đến đây, án dâng lên, Phạm Bạch Như, Hồ Biểu đều bị cách. Nguyễn Bình bị phạt 60 trượng đi đồ 1 năm.

Định rõ lại chương trình tuần tra cung thành, hoàng thành. (— Mặt ngoài cung thành, về bên tả vẫn do 5 đội túc trực : nhất, tam, ngũ, thất, cửu ở vệ Cẩm y ; bên hữu vẫn do 5 đội túc trực : nhị, tứ, lục, bát, thập ở vệ Cẩm y ; đi tuần đêm, mỗi canh đều phái 1 cai đội hoặc hiệu úy, thiên hộ, 1 đội trưởng và biền binh 10 tên, đều cầm khi giới và gậy cùng đèn lồng của hiệu quân mình và đeo tin bài bằng sừng của quân đi tuần canh ấy, bên tả 9 cái bài, bên hữu 7 cái bài, thay lượt nhau tuần kiểm.

https://tieulun.hopto.org

— Các cửa ở cung thành ấy vẫn do biền binh nguyên phái trước nhận coi giữ, duy mỗi cửa cần đủ 1 đội trưởng và 5 binh để đủ chực canh. Trong đó các cửa Gia-trường, Đông-an, Tây-an, Trường-loan, Nghi-phượng nguyên thuộc vệ Dực chấn, Dực vũ canh giữ thì vẫn do 2 viên suất đội 2 Dực ấy đương tại ban coi giữ hồ đằng sau, sức biền binh ngày đêm tuần kiểm.

— Văn chiếu theo y cách thức cũ làm thêm 30 cái bài bằng sừng, trong bài khắc hiệu cửa và tín bài canh giữ canh mấy phát giao cho biền binh đêm đi tuần phòng ; cũng chiếu theo như lệ các cửa Hưng - khánh, Gia-trường, đệ giao cho biền binh canh giữ 3 cửa Đông-an, Tây-an, Cấm-uyển mỗi sở đều 1 cái tín bài (1). Lại các cửa Hưng-khánh, Cấm-uyển, Đông-an Trường-loan ở bên tả ; Gia-trường, Tây-an, Nghi-phượng ở bên hữu, cũng chiếu theo hiệu cửa, chế cấp tín bài bằng sừng mỗi sở đều 10 cái.

— Quân đi tuần ở ngoài cung thành về bên tả thì 5 đội túc trực nhất, tam, ngũ, thất, cửu thuộc vệ Cẩm y, về bên hữu thì 5 đội túc trực nhị, tứ, lục, bát, thập thuộc vệ Cẩm y, đều chiếu những tên suất đội hoặc hiệu úy, thiên hộ và đội trưởng nào mà phái đi đêm ấy, tên nào đi tuần vào trống canh nào, trước khi buổi chiều đem cả họ tên khai giao cho xứ thị vệ. Về canh giữ 4 cửa Hưng-khánh, Cấm-uyển, Đông-an, Trường-loan ở bên tả ; 3 cửa Gia-trường, Tây-an, Nghi-phượng ở bên hữu, cũng cứ đem tên họ của đội trưởng hiện phái đi canh giữ, khai giao cho xứ thị vệ ; xứ thị vệ và ti Cẩn tín đều có 1 người đi kiểm soát. Đến như quân đi tuần trong ngoài và 2 bên tả hữu hoàng thành, đều chiếu những tên suất đội, đội trưởng nào phái đi trong đêm ấy tên nào đi tuần vào trống canh mấy, đều do viên thống quản ấy sức sai theo từng đêm xét ghi, lưu lại để tập hồ sơ).

---

(1) Chữ « nhất » này ngờ là chữ « thập » vì ở dưới đây nói các cửa mỗi sở 10 cái tín bài.

https://tieulun.hopto.org

Quan tỉnh Quảng-ngãi tâu xin rút bãi 200 dân đinh các lân nguyên vẫn phụ giữ cơ bảo (bảo mới) ở 6 xã thuộc Vạn-phúc cho được theo lệ chịu nộp thuế thân, và các hạng thổ sản cần dùng về việc công, chiếu số đặt mua theo thị giá, miễn cho sai phái các việc vặt. Lại cứ bảo cũ trong lân, mỗi bảo vát dân phu 10 tên, do bọn bá hộ các lân đốc sai canh giữ. Khi rỗi việc làm ruộng thì tới đồn bảo để thao diễn ; đồn cơ nào có việc xảy ra thì phải đến ngay để sai phái, khi xong việc thì cho về. Vua nghe theo.

Đóng lấp mỏ vàng ở Đồng-bộc, mỏ sắt ở Bằng-mạc thuộc tỉnh Lạng-sơn (vì cớ là khí vàng khí sắt hao kiệt không có ai lãnh trưng).

Hoãn tuyển lính thiếu cho dân bị điêu háo ở tỉnh Bình-định. (Hạng điêu háo lắm có 28 thôn, hoãn 4 năm, hạng điêu háo vừa có 47 thôn, hoãn 3 năm).

Dời đền thờ Tống Viết Phước là công thần ở Vọng-các dựng ra chỗ khác. Vua cho rằng : Phước hết lòng tiết nghĩa ở chốn hàng trận, gia ơn cấp cho 300 quan tiền.

Các tỉnh từ Bình-định đến Thanh-hóa thu hoạch kém, lãnh thượng thư bộ Hộ (hàm thiếu bảo, hiệp biện đại học sĩ) là Hà Duy Phiên, xin cứu chữa. Vua theo lời xin, bèn dụ rằng : năm nay, điển lễ lớn về bang giao, công việc bận nhiều, lại thêm lúa vụ chiêm thu hoạch kém, dân cùng quẫn bách ; về các hạt phải làm công việc như Thanh-hóa, Nghệ-an, Hà-tĩnh, Quảng-trị, Quảng-bình thì thuế tô thu nộp năm nay, hoãn đến năm Tự-đức thứ ba hãy thu. Không phải làm công việc như Quảng-nam, Quảng-ngãi thì thuế lệ nên thu, chia làm 10 thành, 5 thành giảm giá chiết nạp bằng tiền, 5 thành hoãn đến năm thứ 3 hãy thu. Tỉnh Thừa-thiên, tỉnh Bình-định đã được chuẩn cho chiết nạp bằng tiền, thì chiếu theo 2 hạt Quảng-nam, Quảng-ngãi, chia thành chiết nạp và hoãn thu cũng giống như thế. Ngoài ra hoặc có xã thôn nào quẫn bách, không thể nộp được, do các quan địa phương tâu xin

https://tieulun.hopto.org

triển hoãn. Rồi đến kỳ giáp hạt, hoặc thấy hơi có khó khăn kiếm ăn, lập tức tâu xin cứu chữa, để hợp với ý chu chí hậu nuôi dân chúng của trẫm.

Định rõ lại lệ nêu thưởng cho người đàn bà có tiết nghĩa. (Người nào ở góa từ 20 tuổi trở xuống, không kể có con hay không con, hoặc người ở góa từ 25 tuổi cho đến người 21 tuổi, không con mà có thể thủ tiết đến ngoài 50 tuổi (các người nói dưới này cũng theo như thế) có sự trạng xuất sắc : như nhảy xuống sông, thắt cổ, khoét mắt, gọt đầu, không bị kẻ cường hào dâm ô, v.v., thì chiếu theo hạng ưu thưởng cho 40 lạng bạc, 2 tấm sa màu, 1 cái biển ngạch, nhà nước dựng nhà cho để treo biển ngạch. Người nào ở góa từ 25 tuổi cho đến người ở góa từ 21 tuổi, có con, mà có sự trạng như hạng nói trên này, hoặc từ 20 tuổi trở xuống, không con, tuy không có sự trạng như hạng nói trên này, mà chỉ lấy 1 chồng không lấy chồng khác nữa thì chiếu theo hạng bình thưởng cho 30 lạng bạc, 1 tấm sa màu, 1 cái biển ngạch. Người ở góa từ 20 tuổi trở xuống có con, hoặc người ở góa từ 25 tuổi cho đến người từ 21 tuổi, không kể có con hay không con tuy không có sự trạng như hạng nói trên này mà chỉ lấy 1 chồng không lấy chồng khác nữa thì chiếu theo hạng thứ, thưởng cho 20 lạng bạc. Người nào ở góa từ 26 tuổi cho đến người 30 tuổi, không được dự vào hàng nêu thưởng, duy người nào có tiết hay nết tốt, rất xuất sắc thì do quan địa phương tâu xin lựa thưởng).

Tháng 5, cho thự Binh bộ tả tham tri là Trần Quang Chung quyền lãnh tuần phủ Trị — Bình (vì Lê Trường Danh cáo bệnh rồi chết nên Quang Chung thay).

Hoãn thu thuế sâm để thiếu lại cho hộ lấy sâm ở tỉnh Quảng-ngãi, đến sang năm sẽ lấy nộp (vì mùa xuân năm ấy ít mưa.)

Ngày mậu thân, sai quan kinh doãn làm lễ cày ruộng tịch điền.

https://tieulun.hopto.org

Tiết lớn mừng hoàng thái hậu thọ 40 tuổi. (Trước khi làm lễ mừng, kính tiến 10.000 quan tiền kẽm). Vua thân đốc suất các thân, phiên vương, hoàng thân, trăm quan làm lễ chúc mừng. Khi làm lễ xong, thưởng cho có thứ bậc khác nhau (duy đình tán xướng lễ ban yến, cử nhạc).

Lại vàng Từ chi thưởng chung cho các thân, phiên, hoàng thân, các quan và các hàng chúa 1.000 lạng bạc.

Gia tặng : nguyên Lễ bộ thượng thư, tặng hiệp biện đại học sĩ Phạm Đăng Hưng (là cha sinh ra hoàng thái hậu. Nay lễ tấn tôn đã xong, ra ơn cho họ ngoại cho nên gia tặng) làm đặc tiến Vinh-lộc đại-phu, Cần-chính điện đại học sĩ phong là Đức-quốc công, vẫn tên thụy là Trung Nhã. Chính thất họ Phạm-văn, phong là Đức Quốc nhất phẩm phu nhân, tên thụy là Đoan Từ. Dựng đền thờ ở xã Kim-long.

Mới định lệ xét hạch bổ của vệ Cẩm y, vệ Kim ngô (Đội trưởng các vệ Cẩm y, Kim ngô, tài năng sức mạnh đều giỏi cả và sự trạng rất tốt, thì đợi chỉ cất nhắc lên. Ngoài ra bổ thụ đã 6 năm trở lên, sai phái nhanh nhẹn, và đội trưởng ngoại ủy cũng là binh đinh sung bổ vào túc vệ, đầy đủ 6 năm trở lên, mà tuổi đến 50, đều đến sau 1 năm khoa thi võ ở kinh, quản viên các vệ xét thực, làm danh sách bảo cử tâu lên, do bộ sát hạch. Người đội trưởng nào làm lâu năm, nhanh nhẹn, giỏi giang, mà sát hạch dự vào hạng ưu thì dùng làm thự chánh đội trưởng suất đội ; dự vào hạng bình thì dùng làm thí sai chánh đội trưởng suất đội ; dự vào hạng thứ thì vẫn giữ chức dịch cũ. Người đội trưởng nào tuổi đến 50 trở lên, mà sát hạch, dự vào hạng ưu, cũng dùng làm thự chánh đội trưởng suất đội ; dự vào hạng bình, cũng dùng làm thí sai chánh đội trưởng suất đội ; dự vào hạng thứ, thì đuổi về vệ đội cũ, gặp chỗ khuyết sẽ bổ. Ngoài ra như các tên ngoại ủy đội trưởng, người nào sức vóc hơi khỏe hơn, thì dùng làm đội trưởng thí sai chánh đội trưởng suất đội ; sức vóc hơi kém, thì dùng làm đội trưởng ; người nào tầm thường thì

https://tieulun.hopto.org

đuổi về vệ đội cũ, đợi khuyết sung bổ. Các tên binh đinh, người nào sức vóc hơi khỏe hơn thì dùng làm đội trưởng ; sức vóc hơi kém thì dùng làm cấp bằng đội trưởng ; người nào lề mề thì đuổi về vệ cũ).

Bọn Bùi Quỹ là sứ bộ lần trước sang nước Thanh trở về phục mệnh. Vua yên ủi hỏi han hồi lâu. Lại nói rằng : sứ bộ lần này so với sự thể năm thường có khác, thế mà làm được ổn thỏa đáng khen. Bọn Quỹ đi rảo ra lạy tạ.

Vua liền xuống dụ rằng : bọn Bùi Quỹ, Vương Hữu Quang, Nguyễn Du mang quốc thư đi đón sứ nước Thanh tiến đến kinh, làm lễ bang giao ; khi tiếp được quốc thư, sứ nước Thanh đã thuận theo. Đấy là nghĩa lớn về việc giao thiệp với nước gần bên, càng làm rạng vẻ cho quốc thể. Tuy đó là nhờ về uy linh của nước, nên không đợi phải biện bạch khúc chiết. Nhưng lũ ấy đem mệnh lệnh đi mà có thể làm được xong việc, rất đáng khen ngợi, nên đặc cách gia ơn để tỏ ơn cách đặc biệt. Bèn thưởng cho mỗi viên gia 1 cấp, và hậu ban thưởng cho có thứ bậc khác nhau.

Nêu thưởng con có hiếu, vợ có tiết hạnh 11 người. (— Phan Đình Nghị ở tỉnh Hà-tĩnh, bà nội của Nghị bị cướp bắt, cha sinh ra Nghị xin thay, bọn cướp cho đi thay, Nghị theo đi nuôi cha, sau lần về dẫn người làng đến chỗ cướp ở, cướp được cha về, lại bắt chém được nhiều người trong bọn cướp. Cha Nghị là Huyên chết, Nghị làm nhà ở mộ, thương nhớ gào khóc hết lòng hiếu.

— Phạm Văn Thu ở tỉnh Phú-yên, mẹ ốm, sớm hôm ...ao ta, thuốc nấu cháo, chưa từng trễ biếng chút nào, tới ... chước, chết, lại dựng nhà ở bên mộ, sớm hôm lạy khóc, hễ dựng bia thường đi lại không làm hại. Đều thưởng cho mỗi người phải chi lạng bạc, 2 tấm sa màu, 1 tấm biền ngạch. (Lệ này bàn về

chữ « thiệu thuật hiếu phong » (1) 1 cái khắc chữ « hiếu hạnh khả phong » (2).

— Trần Thị Quyền ở tỉnh Bình-định, giết hổ cứu mẹ, sau khi mẹ chết, xong tang 3 năm, thị tuổi 31 mới đi lấy chồng, thưởng cho 40 lạng bạc, đoạn may ngoài và đoạn lót trong mỗi thứ đều 2 tấm, 1 biển ngạch (trong khắc 4 chữ « hiếu hạnh khả phong »), nhà nước làm nhà cho để treo biển.

— Dương Thị Tại ở tỉnh Bắc-ninh, Phan Thị Danh ở tỉnh Hà-tĩnh, Lê Thị Tần, Lê Thị Ỷ, Lê Thị Đà ở phủ Thừa-Thiên, cộng 5 thị, đều chồng chết ở góa từ khi 24, 25 tuổi hiện nay đều đã ngoài 50 tuổi, tuy không có tiết hạnh kỳ dị, mà chỉ lấy 1 chồng không lấy chồng khác nữa, chiếu theo hạng thứ đều thưởng 20 lạng bạc.

— Tỉnh Hải-dương có : Lê Thị Uyên 26 tuổi, ở góa không con, cha mẹ bắt ép lấy chồng lần nữa, thị ngầm tự thắt cổ cha mẹ cởi xuống cứu được khỏi chết. Đỗ Thị Tư lấy chồng từ khi 18 tuổi, 26 tuổi thì chồng chết, cha mẹ bắt ép đem gả chồng lần nữa. Đến ngày sánh lễ, thị ngầm đi tự thắt cổ, có người cháu gọi bằng chú bác của chồng cởi xuống cứu được. Đều thưởng cho 15 lạng bạc).

Các địa phương từ Quảng-ngãi đến Thừa-thiên trở ra Bắc ít mưa. Vua sai quan phủ Thừa-thiên, quan tỉnh cầu đảo, rồi được mưa.

Mùa hạ năm ấy, 7 tỉnh Ninh-bình, Hưng-yên, Bắc-ninh, Thái-nguyên, Sơn-tây, Hưng-hóa, Quảng-yên, lúa ruộng thu hoạch tốt. Hà-nội (toàn hạt), Nam-định (6 huyện), Hải-dương (13 huyện), Khánh-hòa (37 xã), Phú-yên, gián hoặc có tổn hại, về thuế tô đều chiếu hạng tha giảm có thứ bậc khác nhau. Về thóc nên thu đều chuẩn cho chiết nạp bằng tiền.

---

(1) Thiệu thuật hiếu phong : là nối theo thói hiếu.

(2) Hiếu hạnh khả phong : là nết hiếu có thể khuyên bảo người khác.

https://tieulun.hopto.org

Tháng 6. hiệp biện đại học sĩ là Nguyễn Tri Phương tâu bày về việc thành tỉnh và thành các phủ thuộc tỉnh An-giang nên dời đặt đi chỗ khác và việc xử trí cho người nước Thanh sang trú ngụ tại xứ Nam-kỳ. (— Xin dời dựng thành tỉnh An-giang ở thôn Long-sơn huyện Đông-xuyên, còn thành cũ để làm phủ lỵ Tuy-biên. Phủ lỵ An-biên dời dựng ở bờ bên hữu sông Vĩnh-tế ở Giang-thành, bảo cũ Vĩnh-thông đổi đặt làm bảo lớn. Lại từ phủ An-biên suốt đến Hà-tiên liệu lượng đắp một con đường cái.

— Xin : người nước Thanh tự đến tỉnh nguyện lưu ở 6 tỉnh Nam-kỳ, hễ dích xác có dân trong bang hay dân Minh hương ở hạt ấy bảo nhận, thì cho phép trú ngụ ở đấy và khoan miễn thuế lệ 3 năm. Trong đó hoặc có người nào xin vào sổ dân trong bang, hoặc xin chiếu các chỗ đất bỏ không dựng ấp khẩn ruộng chịu thuế, đều cho tùy tiện). Vua theo lời tâu, duy việc dời dựng thành tỉnh thành phủ, chuẩn cho hãy thong thả sẽ bàn đến.

Cho Lễ bộ hữu tham tri Bùi Quỹ là sứ bộ sang nước Thanh mới về, đổi bổ làm hữu phó đô ngự sử ở viện Đô sát.

Chuẩn cho dựng bia vũ công dẹp yên cõi tây. Khi ấy bàn người có công đầu, lúc trước cho Vũ Văn Giải đứng đầu, sau lại cho Nguyễn Tri Phương đứng đầu. Tri Phương bèn dâng tập tâu bày nhường cho Vũ Văn Giải. Vua dụ rằng : các viên đi dẹp yên cõi tây là bọn Vũ Văn Giải, Nguyễn Tri Phương, Doãn Uẩn, Đoàn Văn Sách, Nguyễn Hoàng, Tôn Thất Nghị 6 người, sự trạng công lao đánh dẹp, khắc bia ghi công thực đã công bằng chính đáng. Duy bàn người công đầu thứ nhất thứ nhì trước sau ý kiến còn có khác nhau. Trẫm nghĩ việc ở cõi tây, trải hơn 7 năm, hoàng khảo ta, dậy sớm ăn muộn, trù tính suy nghĩ, chỉ bảo mưu chước, liền năm xếp đặt đến được thành công. Về khoản dựng bia là cốt để tỏ rõ công võ truyền lại sau này, không phải chỉ nêu công lao khuyên việc nghĩa mà thôi. Lần này bàn về

https://tieulun.hopto.org

công sức đánh dẹp thì Nguyễn Tri Phương, thực là hơn cả, nhưng Vũ Văn Giải là người lão thành kỳ cựu, chịu mệnh lệnh đốc suất quân nhung, điều khiển việc quân cơ, có chuyên trách riêng. Thì còng yên chốn biên cương, thiếp phục người xa, còn ai hơn nữa. Đã được dội ơn tiên thánh khen ngợi, phong tước được có mao gói đất (1), khắc tên vào súng lớn bằng đồng, lần này lần khác tên vẫn đứng đầu, đủ rõ ra thứ bậc đã định. Bèn ra lệnh cho Văn Giải đứng đầu, Tri Phương thứ hai.

Khi ấy, nhân vì nắng dữ, khoa đạo và phủ Thừa-thiên đều tâu bày tình trạng đau khổ của quân dân. Vua ngự điện Văn-minh, với các đại thần vào điện, cho ngồi để duyệt xem. Vua bảo rằng : việc người làm tốt thì đạo trời ứng lại, cũng là lẽ không sai, phải nên đều cùng hòa lòng làm việc nước, để đem lại khí hòa của trời. Trương Đăng Quế, Nguyễn Tri Phương đều xuống lạy xin lãnh lời dạy. Rồi được mưa.

Tha thuế lệ nhân đinh, điền thổ 3 năm cho thôn Tân-niên đông (thuộc tỉnh Gia-định) là quê họ ngoại nhà vua.

Cồ phi ở đất nước Thanh hơn 2.000 người quấy rối châu Khâm, dời đóng đồn ở các phố Bắc-luân và Na-hương (giáp xóm Na-ba xã Bắc-nhan, châu Vạn-ninh). Bố chính Quảng-yên là Nguyễn Khoa Dục sức viên châu sở tại chiếu theo địa hạt canh phòng, và đem việc ấy tâu lên. Vua sai phái thêm 100 lính tỉnh đến. Tỉnh Hải-dương phái phó quản cơ là Nguyễn Sĩ đem 300 biền binh đến Quảng-yên do phó lãnh binh là Trần Bảo Thư cai quản cả, đem đến châu Vạn-ninh chặn giữ nghiêm ngặt.

Triển hoãn niên hạn điền trục binh và dân hao thiếu ở tỉnh Quảng-trị (210 xã, thôn, phường, giáp) có thứ bậc khác nhau. (Hạng điêu háo quá lắm 39 xã phường thì hoãn 4 năm ;

---

(1) Vương giả ngày xưa lấy 5 sắc đất đắp làm đàn xã, phong cho chư hầu về phương nào, thì cắt lấy miếng đất ở đàn xã về phương ấy, bọc bằng cỏ tranh, rồi ban cho.

https://tieulun.hopto.org

hạng quản bách 91 xã thôn phường hoãn 3 năm ; hạng quản bách vừa 73 xã thôn hoãn 2 năm ; hạng hơi quản bách 8 xã thôn phường hoãn 1 năm).

Dân Mán, giống người Châm là Châm Ôn, Châm Nủi trước đây bị thổ phỉ bắt hiếp xua đồn đi, nay mang gia quyến xin về châu Quang-hóa dựng nhà ở. Trú phòng ở Tây-ninh là Phan Khắc Thận đem việc ấy tâu lên, vua sai chọn đất ghép vào để ở yên một chỗ.

Thường-tín công là Cự chết. Cự là người họ rất thân của tiền triều, vua hậu đãi và nhớ tiếc, gia cấp cho 3.000 quan tiền, cho tên thụy là Ôn-tĩnh.

Miễn thu 1 năm thuế cho 98 xã thôn bị điêu háo ở tỉnh Định-tường.

Chẩn cấp cho xã Việt-an tỉnh Hà-tĩnh bị cháy.

Mùa thu, tháng 7, ngày mồng 1 là ngày bính thân làm lễ thu hướng. Khi ấy, vua cần phải tĩnh dưỡng, sai Xuân-thọ công Miên Định thay vua làm lễ. Cùng ngày hôm ấy, cũng sai An-phong công Hồng Bảo làm lễ ở điện Long-an.

Khi ấy, ở kinh sư và các địa phương ở Nam, Bắc-kỳ có bệnh dịch lệ lớn (dịch lệ từ tháng 3 đến khi ấy càng quá lắm, nhân dân chết và nhiễm bệnh rất nhiều). Vua sai phát thuốc để điều trị và cúng tiền, người chết thì cấp cho tiền tuất. Phủ Thừa-thiên lại cấp quan tài và vải cho người nghèo.

Hoãn kỳ thi hương về văn ở các trường Thừa-thiên, Nghệ-an, Thanh-hóa, trường Hà-nội, Nam-định. (Vì cớ có lệ khí và mưa lụt. 2 trường Nghệ-an, Thanh-hóa hoãn đến tháng 2 sang năm ; trường Thừa-thiên hoãn đến tháng 3 ; trường Hà-nội Nam-định hoãn đến tháng 4. Thi hội hoãn đến tháng 7. Duy trường Gia-định y lệ thi vào tháng 9 năm này) ; và hoãn kỳ thi võ ở kinh. (Hoãn đến tháng 3 sang năm, sau khi trường Thừa-thiên thi hương về văn).

https://tieulun.hopto.org

Ngày mậu tuất, phần núi ở lăng Thiên-thụ bị hỏa tai. (Ở núi Ngũ-dưỡng nguyên trước trồng cây thông, bị cháy 71 cây, héo vàng 137 cây).

Trại lính vệ Khinh kỵ bị cháy, sai phủ Thừa-thiên chẩn cấp cho.

Cho hữu thị lang bộ Công là Đinh Văn Minh đổi đi làm bố chính sứ tỉnh Hưng-hóa, hộ lý tuần phủ (Nguyên hộ phủ là Lê Đục Đức bị ốm nên khuyết), nhưng chuẩn cho đợi làm lễ bang giao xong mới đi cung chức.

Khâm sứ nước Thanh là án sát sứ tỉnh Quảng-tây Lao Sùng Quang (Người ở Trường-sa tỉnh Hồ-nam, đỗ đệ nhị giáp tiến sĩ) và bọn bồi tá (tức là viên dụng đạo Mi Lương Trạch, tức là viên dụng đồng tri phủ Trương Nhữ Doanh) đến kinh. Ngày đinh tị, Sùng Quang kính bưng sắc thư để vào long đình, rồi đi theo đến trước điện Thái-hòa làm lễ tuyên phong. Vua đến vị đứng lạy, nhận sắc thư, tạ ơn. Làm lễ xong, mời Sùng Quang đến điện Tuyên-đức khoản đãi. Rồi hỏi Đạo Quang hoàng đế mạnh khỏe và yên ủi hỏi Sùng Quang về sự trạng khi đi đường. Uống nước chè xong, Sùng Quang cáo từ đi ra. Vua thân đưa đến trướng thứ 11 mới trở về.

Ngày mậu ngọ, Sùng Quang kính bưng dụ văn, vàng, lụa để vào long đình, rồi đi theo đến điện Long-an, kính đến trước bàn thờ Hiến tổ Chương hoàng đế, làm lễ tiến hương, bưng vàng hương, 3 lần chắp tay giơ lên trán, làm lễ tiến rượu, 3 lần tiến, 3 lần vái, bước rảo ra chỗ đứng (ở bên đông) đứng đấy. Vua đến trước long đình tạ ơn. Làm lễ xong, Sùng Quang xuống thềm ra cửa. Vua cùng thân đưa đến trướng thứ(1) mới trở về.

Ngày hôm Sùng Quang đưa tờ khải cáo từ để về, ý nói cung kính, vua sai viết thư trả lời.

---

(1) Trướng thứ : nơi cắng màn trướng ở sứ quán để sứ bộ nghỉ trọ.

https://tieulun.hopto.org

Làm lễ ở quốc đô, là nhất sơ, trong đó, nghi văn nghiêm chỉnh, thể thống tôn nghiêm, cùng sự giao tế thành thực, tặng đưa ưu hậu, trước đây chưa có vậy. (Khi Sùng Quang mới đến sứ quán ở kinh, tức thì cầu xem thơ của nước ta, vua bèn sai góp nhặt những bài hay của các hoàng thân và các quan làm ra hợp lại gọi tên là : « phong nhã thống biên » cho xem. Sùng Quang xem rồi than thở khen ngợi mãi. Sau Tông-thiện công Miên Thẩm đem tập thơ Thương sơn đã làm ra, gửi sứ bộ đưa đến Quảng-tây (Khi ấy Sùng Quang đã làm tuần phủ Quảng-tây), trưng cầu Sùng Quang làm bài tựa còn thuật lại đến Phong nhã thống biên).

Thưởng cho Tôn Thất Bật, Nguyễn Đăng Giai mỗi viên 1 đồng kim tiền hạng lớn chạm chữ « long vân khế hội » (1) và 3 tấm sa màu. (vì đầu tiên kiến nghị xin mời sứ nước Thanh vào kinh làm lễ bang giao).

Tỉnh Nghệ-an, Hà-tĩnh, Quảng-bình, Thanh-hóa, dân kiếm thức ăn khó khăn. Chuẩn cho hoãn thu tiền gạo thuế đất, thuế đinh, tiền công cước và thuế lệ truy thu thoái thu về năm ấy, đến năm sau sẽ thu. Lại miễn thuế cửa tuần thuế bến đò cho tỉnh Nghệ-an, Hà-tĩnh, Thanh-hóa (từ tháng ấy đến tháng 12).

Bọn khoa đạo là Trần Văn Ý hặc tâu tỉnh Nghệ-an giấu việc cướp và quan lại những tệ, xin tra hỏi : (nói trong một hạt Nghệ-an, ruộng đất có nhiều chỗ bỏ cỏ rậm. Kẻ gian đêm thường rủ nhau đến đấy tụ họp, tức như một tổng Vũ-liệt, mới trong 1 tháng cuối mùa hạ, phát ra 3, 4 chỗ mất cướp, đến nỗi có việc đốt nhà giết người tình trạng khá nặng mà đệ bản tâu nói về động tỉnh không có nói tới. Lại như khoản làm sứ quán, nhất thiết trách bổ cho dân, 1 huyện mà chia phần nộp hơn 300 cây gỗ ; 1 tổng mà chia bổ tiền công đến hơn 1.000 quan ; trong đó vị tất không có một tệ khác

---

(1) Long vân khế hội : rồng mây gặp hội : ý nói vua tôi hợp nhau vui vẻ.

https://tieulun.hopto.org

về tạ sự mưu lợi riêng). Vua sai quan tỉnh là bọn Đặng Đức Thiệm lập tức đem nguyên ủy minh bạch tâu trả lời lại và thông sức cho các quan tỉnh Hà-tĩnh, Thanh-hóa đều nên tra hỏi tình hình trong hạt tâu lên để biết hết tình trạng. (Vì có Thanh-hóa, Hà-tĩnh liền với Nghệ-an). Đức Thiệm tâu trả lời lại, trong đó có nhiều chỗ hàm hồ che đậy. Vua bèn chuẩn giao xuống nghiêm ngặt nghị tội. Rồi sau (tháng 11) tỉnh thần ấy bị tội lừa dối và giấu giếm, giáng và đổi đi có thứ bậc khác nhau. (Thự đốc Đặng Đức Thiệm giáng 4 cấp, bố chính Lê Hữu Hương giáng 2 cấp, án sát Nguyễn Nhược Sơn giáng 1 cấp đều đổi đi).

Nêu thưởng thọ dân 100 tuổi ở tỉnh Hưng-yên (tên là Đặng Đình Hiệu).

Tháng 8, vì việc làm lễ bang giao đã xong, ban ân chiếu cộng 12 điều :

— Các thân, phiên, hoàng thân công, hoàng thân, đình thần và quan văn từ biện lý bộ vụ, biện lý các vụ ; quan võ từ chưởng vệ trở lên sung vào giữ việc, dự làm việc và theo hầu đều thưởng gia 1 cấp. Ban văn từ, ngũ, lục, thất phẩm ; ban võ các viên quản vệ, quản cơ đều thưởng kỷ lục 2 thứ.

— Các thân, phiên, hoàng thân công, hoàng thân, đình thần, văn từ chánh ngũ phẩm, võ từ tứ phẩm trở lên, sung vào theo lạy theo hầu đều thưởng kỷ lục 1 thứ. Ngoài ra, văn từ tòng ngũ phẩm, võ từ tòng tứ phẩm trở xuống và biền binh theo hầu cùng các hạng người dự làm việc mà chưa được thưởng thì thưởng chung cho 4.000 quan tiền, giao bộ Lại bộ Binh chia cấp cho công bằng.

— Các viên đợi mệnh đợi tiếp đều thưởng gia 1 cấp. Về các viên quản lãnh biền binh trong chuyến đi ấy như chưởng vệ ở kinh phái đi, các viên chánh phó lãnh binh ở tỉnh ngoài, đều thưởng kỷ lục 3 thứ.

— Các viên đồng cán, thừa biện ở nơi công quán, bến đò, đình sở và đường thủy ở các hạt, đều thưởng kỷ lục 2 thứ,

https://tieulun.hopto.org

trong đó có các viên nhiếp biện châu huyện quyền thự thông phán, kinh lịch được dự phái đi, đều thưởng tiền lương ăn 6 tháng. Về các viên thờ phụng đều thưởng kỷ lục 1 thứ, trong đó có các viên nhiếp biện phủ, huyện và cử nhân hậu bổ được dự phái đi, đều thưởng tiền lương ăn 3 tháng. Các thư ký đều thưởng 5 quan tiền ; các y sĩ, thông ngôn, đều thưởng 4 quan tiền.

— Các thuyền ở sứ quán và các sở dưỡng sông, dưỡng bộ ở các địa phương ven đường, nguyên phái làm đồng lý, hiệp đồng đồng lý và đốc, phủ, bố, án, lãnh binh chia nhau làm việc, cùng các viên kinh doãn ứng biện sứ vụ hơi nhiều, đều thưởng gia 1 cấp. Các khoa đạo kiểm xét việc làm, các viên quản vệ, quản cơ, tri phủ, tri huyện, đều thưởng kỷ lục 1 thứ. Thông phán, kinh lịch, suất đội và các viên quyền thự, nhiếp biện đều thưởng cho 2 tháng lương gạo và tiền ; tri bạ, thư lại theo đi sai phái đều thưởng 1 tháng lương gạo và tiền ; vị nhập lưu thư lại, dịch thừa, dịch mục, lệ mục, thông lại, cai tổng, phó tổng đều thưởng mỗi tên một quan tiền.

— Phủ Thừa-thiên lần này hiện có ứng biện về việc đón sứ bộ, thì tiền thuế thân và tiền đầu quan của nhân đinh hạt ấy, nguyên được tha 5 thành mãi mãi, năm nay lại được tha cả ; về 5 thành sang năm phải thu, trước đã chia làm 10 thành, tha miễn 5 thành, còn 5 thành phải thu, đều tha miễn hết.

— Về 5 tỉnh Thanh-hóa, Quảng-bình, Quảng-trị, Nghệ-an, Hà-tĩnh, lần này sửa làm việc đón sứ bộ công việc hơi nhiều, thì lệ thuế thân, tiền đầu quan, tiền gạo cước và nhân đinh năm nay ở các hạt ấy đều chia làm 10 thành tha miễn cho 5 thành. Về 9 tỉnh : Hà-nội, Ninh-bình, Hưng-yên, Bắc-ninh, Thái-nguyên, Hải-dương, Lạng-sơn, Cao-bằng, Quảng-yên ứng biện công việc hơi ít, thì đều trong 10 thành tha miễn 3 thành.

— Từ đội trưởng đến binh lính và thợ ở kinh vát đi làm việc sửa dựng điện, đường, sửa sang sứ quán và các thuyền

https://tieulun.hopto.org

trước đã thưởng cấp cho 1 tháng lương gạo và tiền, đều thưởng thêm tiền lương gạo và tiền nửa tháng nữa.

— Các hạng viên, biền, binh đinh ở kinh và ở các tỉnh ngoài phải đi đón tiếp, hộ tiếp, trước đã thưởng cấp cho 1 tháng tiền lương gạo và tiền, nay đều thưởng thêm cho tiền gạo lương 1 tháng nữa. Các hạng viên, biền, binh đinh kỳ này vát thêm đi hộ tống, cũng đều thưởng tiền gạo lương 1 tháng.

— Các biền binh đinh coi giữ các sở ở sứ quán và ở kinh cùng hạt khác điều động phái đến để chở đò dọc đò ngang, về viên biền thì đều thưởng tiền lương 1 tháng rưỡi, đội trưởng đến binh đinh đều thưởng tiền gạo lương 1 tháng.

— Các viên quản vệ, suất đội, nhạc đội phái đi theo thân thần đón tiếp cùng đốc lính dàn bày sửa làm và nhân viên các nha chia phái ứng trực đều thưởng tiền gạo lương 1 tháng.

— Nhà công quán ở đường bộ lối sứ bộ đi, Quảng-trị 1 sở, Quảng-bình 6 sở, Hà-tĩnh 6 sở, Nghệ-an 5 sở, Thanh-hóa 4 sở, Bắc-ninh 5 sở, Lạng-sơn 2 sở, thưởng cho mỗi sở 200 quan tiền. Về bến đò và cầu ở đường thủy : Thừa-thiên 2 sở, Quảng-trị 5 sở, Thanh-hóa 4 sở, Ninh-bình 2 sở, Hà-nội 3 sở, Hưng-yên 3 sở, Bắc-ninh 1 sở, thưởng cho mỗi sở 50 quan tiền ; đều do tỉnh viên đã chia nhau làm, chiếu theo số quân dân, thợ và phu dịch nguyên làm, liệu lượng chia cấp).

Hoãn thuế thân, tiền đầu quan về nhân đinh năm nay cho tỉnh Quảng-ngãi (vì lúa vụ chiêm thu hoạch kém).

Tỉnh Nghệ-an giá gạo cao. Vua sai xuất thóc kho (30.000 hộc) giảm giá bán ra.

Đình việc các hạng biền binh diễn tập các hạng súng (súng nhỏ điểu sang, súng lớn đại luân xa, quá sơn, thần công) một lần. (Vì cớ sau khi phân ban, chia phái đi nhiều ngả).

Vua cho là lễ bang giao đã làm xong, sai sứ sang nước Thanh đáp tạ. Sai hữu thị lang bộ Lễ là Phan Huy Vịnh, Thái bộc tự khanh là Trần Tiễn Thành (Tiễn Thành nguyên trước tên là Mẫn, sau cho đổi làm Tiễn Thành), Hàn lâm viện thị độc

https://tieulun.hopto.org

học sĩ là Lã Đức sung làm sứ bộ. Rồi sau vua nước Thanh nghĩ về đường đi sứ luôn luôn. (Khi ấy sứ bộ trước là bọn Bùi Quỹ mới về, sứ bộ đi cống là bọn Phan Tĩnh hiện đương kế tiếp đến), chuẩn cho hoãn lại đợi kỳ sang cống lần sau sẽ đều sai đi. Vua mới đình lại.

Vua cho là gần đến kỳ làm lễ lớn tế đại tường và tế đàm ở điện Long-an và làm lễ rước thần chủ lên thờ ở miếu, tuyên chỉ triệu thượng ty ở tả hữu trực kỳ và Nam, Bắc 2 kỳ mỗi ty 1 người, về kinh hội vào ban làm lễ. (Bố chính Quảng-ngãi là Nguyễn Đức Hộ, bố chính Quảng-bình là Trương Đăng Đệ, lãnh binh Bình-định là Nguyễn Hóa, bố chính Thanh-hóa là Phạm Gia Kỷ, thự đốc Long — Tường là Trần Văn Trung, án sát Lạng-sơn là Lê Danh Đề).

Binh bộ hữu tham tri là Hoàng Tế Mỹ chết. (Tế Mỹ đỗ nhị giáp tiến sĩ, người Hà-nội) Tế Mỹ là bề tôi ở nơi giảng sách, một lòng siêng năng cẩn thận. Vua tiếc lắm, chuẩn cho truy tặng là Lễ bộ thượng thư chiếu nguyên hàm cấp tiền tuất lại cấp thêm 300 quan tiền, lụa vải đều 20 tấm, ban cho rượu tế. Con nối đợi xong tang do bộ dẫn vào yết kiến để lục dụng.

Khoa đạo là Đặng Minh Trân lấy cớ là có lệ khí trái hòa, xin xét lại án về mùa thu năm nay đình hoãn 1 lần.

Vua nói : kỳ xét lại án về mùa thu năm nay ngoài những tù tội nặng chuẩn cho đình hoãn thì không kể, còn kẻ nào tình đáng thương đáng ngờ và tội trạng tầm thường, ty Tam pháp tức thì trích bản làm bản tâu lên, lượng cho khoan giảm.

Lệ khí hơi lui.

Tiết Vạn thọ, đình lễ khánh hạ. Trước đây, bộ Lễ bàn xin : đến ngày ấy thì thân, phiên, các quan đều mặc áo đẹp lạy mừng ở điện Văn-minh. Vua dụ rằng : gần đây khí trời không hòa, dân nhiều cảm nhiễm, đã phát thuốc ra để chữa, sai quan cầu cúng. Trẫm ở trong cung, hết lòng thành kêu khấn, cầu cho chóng lành mạnh. Ngày gần đây, lệ khí tuy đã hơi bớt, nhưng chưa được 10 phần yên tất cả. Trẫm thương và

https://tieulun.hopto.org

nghi sớm khuya không ngơi, chẳng biết bởi đâu, tiểu dân tội gì, gặp dịch lệ ấy, hay là tại mình chính sự làm trái, đức ít, không thể đem lại được hòa khí của trời, nên đến nỗi thế chăng? Hay là các đình thần không càng kính sợ một lòng, để đem lại khí thuận ư? Chính là lúc vua tôi ta phải khuyên răn nhau xét mình sửa lại chính sự, há có thể đổ cho vận năm số trời, mà khoan việc tự trách mình ư? Về khoản đến ngày ấy ngự ở điện, nhận lễ mừng, bất tất làm nữa, để tỏ ý rất răn sợ tu tỉnh.

Rút bớt chức huấn đạo ở huyện Tam-nông tỉnh Hưng-hóa. (Vì cớ số học trò ít).

Hoãn thu tiền thuế bỏ thiếu cho tỉnh Quảng-nam (hơn 150.000 quan cho đến sang năm sẽ thu cả).

Đình diễn trận voi một lần. (Vì có mưa ướt).

Đại thần là Nguyễn Tri Phương, Nguyễn Đăng Giai, Phan Thanh Giản tâu bày 5 việc : (— Xin : ở kinh ở ngoài đặt đàn sai quan đến tế, gặp thiên tai sửa đức.

— Xin : những tội phát đi sung làm quân, đi lưu, ở tù đi đồ, tạp phạm, phải tội lây, đều tha ra cả, và án chưa kết mà tội đáng phải phát đi sung làm quân, đi lưu trở xuống, cho phép dân kết lãnh về.

— Xin : những việc kiện vặt ở trong kinh và ở ngoài các tỉnh tạm đình bất xét 3 tháng.

— Xin : ở kinh và ở ngoài, dân gian nhân bị lệ khí mà chết, dân xã nào cùng quẫn, không nên bắt phải điền tên khác vào sổ đinh.

— Xin : các hạt số đinh điền chưa hão vào sổ, lính và thuế để thiếu nên rút bỏ và miễn cho. Vua đều thu lượm cả để thi hành.

Bọn tù trưởng 3 sách La-vạn, A-sĩ, Ỷ-tuân là Man văn nộp thuế ở tỉnh Khánh-hòa đến cống. (3 con voi đực, 2 chiếc ngà voi, 1 tảng sừng tê). Vua sai chiếu nguyên giá xuất bạc kho thưởng cấp cho, ban cho tù trưởng áo quần rồi cho về. (Khi

https://tieulun.hopto.org

ấy dân man 3 sách ấy bị bọn man ở rừng xa lấn cướp, sai quan tỉnh hiểu thị, khiến cho bọn Man ở rừng xa biết sợ hãi hối cải.

Tháng 9, tỉnh Quảng-nam, Quảng-trị bị gió và nước lụt và 3 huyện (Bố-trạch, Minh-chính, Bình-chính) ở Quảng-bình, 1 huyện (Ngọc-sơn) ở Thanh-hóa giá gạo cao. Vua ra lệnh đều xuất thóc kho giảm giá bán ra, cho vay và chẩn cấp cho.

Văn võ đình thần lấy cớ là dịch lệ chưa yên hẳn, nhân tâu bày 5 việc :

(— Con của Anh duệ hoàng thái tử là Mỹ Đường, nguyên vì tội tư phải tước tên ở sổ họ Tôn thất, năm Minh-mệnh thứ 14, đã chuẩn cho liệt vào, sau lại tước bỏ đi. Nay xin lại tuân ơn cách năm Minh-mệnh thứ 14, về con giai con gái và cháu của Mỹ Đường đều chuẩn cho lại liệt tên vào phả hệ tôn thất, cấp cho lương bổng Tôn thất.

— Con cháu sau của các công thần khi trung hưng, nếu có người nào phạp tự (không có con nối), xin tìm hỏi chi thứ ở trong họ, để lập làm con cháu nối sau cho công thần ấy. Còn người nào, việc đã lâu, dấu tích mất, con cháu chưa được dự ấm, thì tra hỏi sự trạng, hoặc cho ấm hoặc miễn đi lính và tạp dịch. Lại khoảng năm Minh-mệnh đến nay các thân, biền chết về việc binh nhưng đi đường biển, hãy còn cha mẹ vợ con thì liệu lượng cấp tiền nuôi cho đủ sống.

— Khoan miễn tội trước cho Nguyễn Văn Thành, Lê Văn Duyệt và Lê Chất, về 2 tấm đá khắc ghi những chữ «quyền yêm Lê Văn Duyệt phục pháp xứ» và «gian thần Lê Chất phục pháp xứ»(1) khi trước xin tùy chỗ đất đem chôn kín đi ; cho phép con cháu bọn ấy sửa sang lại phần mộ.

— Con cháu họ Lê người nào trước đã chia gán ghép vào ở Tả kỳ, đã từng yên nghiệp rồi thì thôi, ngoài ra phàm những

---

(1) Quyền yêm Lê Văn Duyệt phục pháp xứ : chỗ hoạn quan lộng quyền Lê Văn Duyệt bị chém. — Gian thần Lê Chất phục pháp xứ : chỗ bề tôi gian tà là Lê Chất bị chém.

https://tieulun.hopto.org

trẻ bé ở nguyên quán không biết gì, xin đều miễn cho, không phải tục giải đến Tả kỳ nữa. Đến như việc thờ tự ở miếu nhà Lê, về nhà miếu, đồ thờ hoặc nên sửa sang lại ; tự điền, miếu phu hoặc nên cấp thêm, giao quan tỉnh Thanh-hóa bàn tâu.

— Xin chọn phái kinh lược đại thần sửa đổi lề lối và quan lại).

Vua đều nghe theo. (Duy về khoản xin chọn phái kinh lược đến năm sau mới phái đi. Lại không chuẩn khoan miễn tội cho Lê Chất, chỉ cho phép con cháu Lê Chất được tự chôn tấm đá ghi khắc ấy đi).

Định rõ lại lệ làm lễ ngày kỵ ở điện Phụng-tiên. (Từ nay về sau làm lễ kỵ Thừa-thiên Cao hoàng hậu và Thuận-thiên Cao hoàng hậu ngày chính kỵ và trước một ngày, đều chọn phái hoàng thân công vào làm lễ).

Sắc cho các địa phương ở kinh và ở ngoài chỗ nào nhiễm khí dịch lệ chưa yên, thì hết thảy các giấy tờ, đơn kiện, sưu dịch, công tác hãy tạm đình chỉ, đợi khi 10 phần yên lành cả, sẽ chiếu theo lệ thường mà làm.

Đúc ấn vàng nhỏ của cung Gia-thọ. (Vuông 7 phân 2 ly, dày 3 phân 2 ly, cao tất cả [cả núm] 9 phân, dùng vàng tốt 10 tuổi, nặng 7 lạng 6 đồng 1 phân, khắc 4 chữ triện « Gia thị cung bảo » kính dâng hoàng thái hậu, để phòng chuẩn dùng).

Chuẩn định lệ cấp tiền tuất cho các quan văn võ đợi thăng, bổ, giáng đổi. (Nên giáng đổi đi thì chiếu theo hàm giáng đổi mà cấp ; nên thăng, nên bổ và do bộ dẫn vào yết kiến, thì chiếu nguyên hàm cấp cho toàn số).

Ngày ất tị, mưa gió to. Vua vì dân lo nghĩ lắm, ở trong cung mật đảo ; sai thị lang Vương Hữu Quang cầu đảo ở miếu đô thành hoàng. Ngày bính ngọ, mưa tạnh gió yên, không làm hại cho dân. Vua sai tế tạ, thưởng Hữu Quang 1 đồng kim tiền bát bảo.

https://tieulun.hopto.org

Thuyền giặc biển (phàm giặc biển cũng đều là giặc ở đất nước Thanh, dưới này cùng như thế) hơn 70 chiếc kéo đến phần biển tỉnh Hải-dương, lên đường bộ quấy nhiễu cướp bóc. Quan quân đánh giết, giặc lui đi, rồi lại nhân đêm lẻn đến phần sông tỉnh Quảng-yên hướng vào tỉnh thành sinh sự. Bố chính sứ là Nguyễn Khoa Dục ra ngoài thành đốc quân đề đánh, phá tan bọn giặc, chém đầu cắt lấy tai bắt sống, thu được thuyền, súng và khí giới vô kể. Vua thưởng cho Nguyễn Khoa Dục quân công gia 1 cấp, viên biền binh đinh phân biệt khen thưởng. Tên phạm bắt được là bọn Trần Văn 164 tên và đồ dùng để đi cướp (súng lớn 56 cỗ, súng ngắn, giáo ngắn, lá chắn mây các hạng) chuẩn cho giải giao châu Khâm nước Thanh.

Đổi làm lại thánh vị ở các điện và định lệ viết thánh vị. Trước đây bộ Lễ tâu xin đổi làm 6 tòa thánh vị ở án bên tả điện Phụng-tiên và 2 điện Hiếu-tư, Sùng-ân, đều vẫn tuân theo lệ năm Thiệu-trị viết chữ hoàng tổ khảo, hoàng tổ tỉ nối đến miếu hiệu, huy hiệu.

Vua nghĩ rằng, phụng thờ ở miếu điện, điển lễ rất long trọng, mà cứ mỗi đời lại để lại, sợ đến phiền nhảm, ra lệnh cho các đại thần xét để phúc tâu. Các đại thần phúc tâu nói : chế độ nhà Minh nhà Thanh, thần chủ, thần vị đều không đề những chữ : cao, tằng, tổ khảo lên đầu. Khoảng năm Gia-long, Minh-mệnh bản triều làm thánh vị các miếu cũng chỉ viết miếu hiệu, huy hiệu thôi.

Vua bèn dụ bảo rằng : tuân theo lệ năm Gia-long, Minh-mệnh mà viết, chính là phải lẽ. Bấy giờ lễ thần kính xét thánh vị các điện nên đổi làm lại, đều tuân dụ kính làm ; mà thần chủ thờ ở án chính giữa, án bên tả tại nhà Thế-miếu cũng chuẩn cho chiếu theo lệ viết ấy đổi để lại cả. (Duy lần này đợi rước thần chủ lên thờ ở án bên hữu Thế miếu, rước thánh vị lên thờ ở án bên hữu điện Phụng-tiên, và thánh vị

https://tieulun.hopto.org

thờ ở 2 điện Long-an, Biểu-đức vẫn hãy để chữ hoàng khảo ở đầu).

Xây pháo đài ở Tiểu-hải thuộc tỉnh Định-tường.

Bắc-kỳ tâu : đường sông yên sóng.

Hoãn làm sổ sách tương hạng, tục trước(1) ở 4 tỉnh trực thuộc kinh kỳ. (Vì việc đón tiếp sứ bộ nhiều và nhiễm lệ khí, cho nên triển hoãn đến sang năm mới làm).

Chuẩn định lệ để tâu và tư về quan văn tứ ngũ phẩm ở kinh khi có khuyết. (Hàm chánh, tòng tứ ngũ phẩm, như có viên nào khuyết ra mà dưới chỗ tên hiệu chưa là thực, hoặc có giáng phạt trừng phạt, thì do thượng ty để tâu xin đợi chỉ. Ngoài ra viên nào đã từng thực thụ và không giáng phạt trừng phạt gì thì do nha nào coi quản tư cho bộ biết)

Kiến an công là Đài chết, tấn phong làm Kiến-an vương (chiếu theo lệ làm lễ đưa đám Thiệu-hóa quận vương, làm hậu thêm lên), cho tên thụy là Cung-thận, gia cấp tiền 4.000 quan. Con là Phúc-trạch đình hầu Tôn Thất Lương Viên, đợi 3 năm xong tang, tập phong tước công.

Đổi đồn lại linh tả cơ ở bảo Phú-quốc tỉnh Hà-tiên. (Nguyên đặt linh 6 đội để phòng giữ nước Xiêm, đến đây chiếu số người hiện tại là 160 tên, đổi làm 4 đội để lại 1 phó quản cơ, 4 suất đội ; biền binh chia làm 4 ban, không có việc thì 1 ban ở hàng ngũ, có việc thì liệu lượng gọi ra phòng giữ).

Bớt bảo Hàm-ninh ở tỉnh Hà-tiên. (Vì không phải là chỗ quan yếu).

Ra lệnh cho các quan ở trong ở ngoài xét xem có ai biết tính lịch xem khí tượng trời(2) thì đem tên tâu lên.

Ngày kỷ mùi kính gặp tiết trung nguyên của Hiến tổ Chương hoàng đế, đặt đàn chay lớn cúng cả thần thánh ở trên bộ

---

(1) Tương hạng, tục trước : Tương hạng : đem lên hạng khác như đem hạng mới mũ què lên hạng tàng tật, hạng tráng lên hạng lão. Tục trước : tục khai thêm tên vào sổ đinh.

(2) Lịch tượng : lịch là sách ghi số. Tượng là đồ để xem trời.

https://tieulun.hopto.org

dưới nước tại chùa Thiên-mụ, đọc kinh 3 toàn 7 ngày (tức 21 ngày). (Ngày 25 tháng ấy khai kinh, ngày 15 tháng 10 đọc kinh xong).

Gia tặng tiên tổ họ Phạm ở quê ngoại nhà vua và gia thêm tước cùng tên thụy. (Hiển tổ là Phạm Đăng Long truy tặng là Tư Thiện đại phu Lại bộ thượng thư, Phúc-an hầu, thụy là Trang-nghị. Chính thất họ Phan, truy tặng là phu nhân tên thụy là Đoan-khiết.

Tằng tổ là Phạm Đăng Doanh, truy tặng làm Gia nghị đại phu, Hàn lâm viện chưởng viện học sĩ, Bình-thịnh bá, tên thụy là Cần Lượng. Chính thất là họ Trương, truy tặng làm thục nhân, tên thụy là Đoan Hòa.

Cao tổ Phạm Đăng Tiến, truy tặng làm Trung Thuận đại phu, hàn lâm viện thị độc học sĩ, Mi-khánh tử, tên thụy là Đoan Xác. Chính thất là họ Bùi, truy tặng làm cung nhân, tên thụy là Đoan Cung.

Tiên tổ Phạm Đăng Khoa, truy tặng làm Trung-thuận đại phu, Thiêm-sự phủ thiếu thiêm sự, tên thụy là Hòa Mãn. Chính thất là họ Nguyễn truy tặng là cung nhân, tên thụy là Đoan Thục). Dựng đền thờ ở bên hữu đền Đức quốc công(1).

Ngày tân dậu, làm lễ đại tường ở điện Long-an. (Trước 1 ngày hoàng thái hậu, mặc áo lụa dài trắng, làm lễ túc bái(2), vua mặc áo lụa dài trắng làm lễ dâng rượu 1 tuần. Đến ngày chính nhật, hoàng thái hậu mặc áo tế đâm làm lễ, vua mặc áo tế đâm làm lễ, dâng 3 tuần rượu, đều có văn khấn).

Chẩn cấp cho dân bị hỏa tai ở hạt Thanh-hóa, Nam-định (Thôn đông xã Thái-đường tỉnh Thanh-hóa ; phố cửa Đông thành Nam-định).

---

(1) Đức quốc công : tên là Phạm Đăng Thịnh sinh ra hoàng thái hậu.

(2) Túc bái : đứng vái.

https://tieulun.hopto.org

Mùa đông, tháng 10, ngày mồng 1 là ngày ất sửu làm lễ đông hưởng. Khi ấy vua mệt cần phải tĩnh dưỡng, sai Phú-bình công là Miên Ấo (nguyên tên là Miên An) kính làm lễ thay.

Cùng ngày hôm ấy, cũng sai Kiên-thụy công là Hồng Y làm lễ ở điện Long-an.

Ban tiền cho các quan hưu trí. (3 viên tòng nhị phẩm là tham tri Hoàng Văn Diễn 83 tuổi. Chưởng vệ Phùng Hữu Hòa 75 tuổi, chưởng vệ Nguyễn Văn Lưu 73 tuổi, cho mỗi người 100 quan tiền.

8 viên chánh tam phẩm : phủ doãn Nguyễn Công Trứ, 71 tuổi, vệ úy Nguyễn Tiến Vạn, 77 tuổi, lãnh binh Trần Bá Vinh 77 tuổi, Nguyễn Ngọc Nghĩa 75 tuổi, Trần Ngọc Cẩn 76 tuổi, Đặng Văn Đinh 76 tuổi, Đỗ Đức Tấn 71 tuổi, Hoàng Quang Thông 78 tuổi, cho mỗi người 80 quan tiền.

4 viên tòng tam phẩm : thự vệ úy Đặng Công Thập, 79 tuổi, phó lãnh binh Dương Thiều, 70 tuổi, Nguyễn Sâm 72 tuổi, Tác vũ vệ úy Trần Văn Vĩnh, 77 tuổi, cho mỗi người 70 quan tiền.

3 viên chánh tứ phẩm : lang trung biện lý Lễ bộ Nguyễn Hảo, 80 tuổi, lang trung Lê Văn Cương 78 tuổi, Trần Văn Tuấn, 76 tuổi, cho mỗi người 40 quan tiền).

Nêu thưởng dân thọ 100 tuổi ở tỉnh Quảng-nam. (Tên là Nguyễn Tiến Lộc, Hồ Văn Thủ).

Cấp đỡ cho thuyền buôn người nước Thanh bị nạn bão. (2 chiếc thuyền người tỉnh Quảng-đông giạt vào phần biển tỉnh Quảng-bình) chủ thuyền xin nộp 2 cỗ súng lớn bằng sắt, vua cho phép thu để lại, cho tiền 100 quan.

Khoa đạo là Nguyễn Duy Cần tâu bày xin hoãn điền ngạch lính thiếu, vua nghe theo.

Nêu thưởng thọ dân ở Bắc-ninh, năm đời đều còn sống cả. (Bùi Thế Nguyên ở xã Hương-triện huyện Gia-bình, 83 tuổi năm đời đều còn sống cả. Thưởng cho 10 lạng bạc, 1 tấm

https://tieulun.hopto.org

đoạn, 5 tấm lụa màu, 10 tấm vải màu, 1 cái biển ngạch khắc chữ « dịch diệp diễn tường »(1) nhà nước dựng nhà cho để treo biển).

Tòa Khâm thiên giám tâu nói : ngày mồng 1 tháng giêng sang năm có nhật thực. Vua nói : nhật thực tuy có độ thường nhưng vừa gặp vào ngày đầu năm, vua tôi ta phải nên răn sợ tu tỉnh trước khi việc xảy ra, để đón lòng trời yêu thương.

Vua cho là tháng sau kính gặp lễ rước thần chủ [Hiến tổ chương hoàng đế] lên nhà Thế miếu, nghi lễ rất bận rộn, bèn sai hiệp biện đại học sĩ là Hà Duy Phiên, đô thống là Tôn Thất Bật, tham tri là Trương Quốc Dụng, chưởng vệ Trần Tri đều sung làm đồng lý đại thần, chuyên trông coi việc ấy. Sáu bộ và viện Đô sát đều phái 1 người thuộc viên thạo việc đi theo.

Nêu thưởng người đàn bà có tiết hạnh ở tỉnh Hưng-yên. (Nguyễn Thị Thông, 23 tuổi, ở xã Phú-nông, chồng chết không con, quyết ở góa, bị giặc bắt hiếp dọa nạt không chịu theo, nhảy xuống sông, may có người làng cứu khỏi, không bị kẻ cường bạo dâm ô, tuổi đã 60, trước sau giữ trọn tiết, chuẩn cho chiếu theo hạng ưu nêu thưởng).

Bộ Lễ tâu xin chọn ngày tốt, rước vua ra ngự điện triều chính. Vua sai chưởng vệ : Trần Kim, Nguyễn Quý, Nguyễn Hi đều sung chức đồng lý ở cung Kiền-thành ; chưởng vệ Trương Tiến, Lê Chi Tín, Tôn Thất Mậu đều sung chức đồng lý ở cung Khôn-thái, chỉnh đốn bày đặt công việc ở cung điện.

Tuần phủ hộ lý tổng đốc Bình-Phú là Lê Nguyên Trung chết. Chuẩn cho chiếu phẩm cấp tiền tuất, lại gia cấp tiền (100 quan), sa (3 tấm), lụa (5 tấm), sai quan đến tế 1 tuần.

Đình diễn trận voi trận ngựa đều 1 lần. (Vì gặp lễ rước thần chủ lên thờ ở Thế-miếu, biền binh sai phái đi nhiều ngả, cho nên đình).

---

(1) Dịch điệp diễn tường : nối đời dài phúc.

https://tieulun.hopto.org

Thú binh ở Lạng-sơn phần nhiều bị ốm vì khí lam chướng. Vua ra lệnh cho tỉnh Bắc-ninh Hà-nội phái thầy thuốc đến điều trị.

Mùa thu năm ấy lúa ruộng ở 10 tỉnh trong Nam và ngoài Bắc thu hoạch tốt. (Khánh-hòa, Ninh-bình, Hưng-yên, Quảng-yên, Sơn-tây, Hưng-hóa, Tuyên-quang, Thái-nguyên, Lạng-sơn, Cao-bằng). Ngoài ra, nơi nào có tai hại, thì thuế tô đều chiếu hạng tha giảm có thứ bậc khác nhau.

Tháng 11, cho tuần phủ tỉnh Hà-tiên là Nguyễn Bá Nghi đổi bổ làm tuần phủ tỉnh Bình-định hộ lý tổng đốc Bình-Phú ; nguyên tuần phủ An-giang là Cao Hữu Bằng (Hữu Bằng nguyên là thự hàm, trước đây về kinh hội vào ban, nhân lưu lại dự sung việc dón sứ bộ, rồi chuẩn cho quyền biện bộ Hình) đổi bổ đi tuần phủ Hà-tiên.

Ngày mậu thân (ngày 15) tế dâm ở điện Long-an. Trước đây, vua đem nhật kỳ rước thần chủ lên Thế-miếu kinh cáo ở điện Long-an ; lại tâu ở cung Gia-thọ nữa. Đến đây, sau khi tế đàm, ngày canh tuất, rước thần chủ Hiến tổ Chương hoàng đế lên thờ ở án bên hữu nhà Thế-miếu ; rước thánh vị lên thờ ở án bên hữu điện Phụng-tiên. Làm lễ xong, ngày canh thân, vua ngự điện Thái-hòa, đặt nghi lễ đại triều, nhận lễ chầu mừng. Ban ân chiếu cộng 12 điều :

— Hoàng thân công, quốc công, quận công đã được phong tước và tôn tước cùng quan ở kinh và ngoài, văn từ tứ phẩm, võ từ tam phẩm trở lên, dưới tên hiện không chưa là can giáng, đều thưởng gia 1 cấp.

— Ở kinh và ngoài, văn từ ngũ phẩm đến thất phẩm, võ từ tứ phẩm đến lục phẩm, đều thưởng tiền lương 1 tháng.

— Quan viên ở kinh và ngoài, nhân việc công lầm lỡ, phải cách chức, được lưu dụng, và giáng 5 cấp trở lên, thì đổi làm giáng 4 cấp ; giáng 4 cấp đổi làm giáng 3 cấp ; giáng 3 cấp đổi làm giáng 2 cấp ; giáng 2 cấp đổi làm giáng 1 cấp ; giáng 1 cấp thì cho khai phục hết.

https://tieulun.hopto.org

— Quan viên ở kinh và ở ngoài, nhân việc công làm lỡ đã bị phạt bổng và trừng phạt, đều rộng miễn cho.

— Các nha môn ở kinh và ngoài, cho đến quý hương quý huyện và quê ngoại của vua cùng dân các huyện thuộc phủ Thừa-thiên đã đặt án đón lạy thì chuẩn giao bộ Lễ làm danh sách liệt kê hết cả, đợi chỉ thưởng cho.

— Thuế thân của nhân dinh về năm Tự-đức thứ 3 ở các địa phương, từ Nghệ-an đến Quảng-trị, từ Quảng-nam đến Hà-tiên, đều cho tha miễn. Thanh-hóa thì 10 thành cho tha miễn 5 thành. Từ Ninh-bình trở ra Bắc đến Cao-bằng thì 10 thành tha miễn cho 3 thành.

— Thuế thân của nhân dinh ở phủ Thừa-thiên về năm Tự-đức thứ 4 trở ra thành lệ được tha mãi thì không kể, còn 5 thành nữa cũng đều khoan miễn cả.

— Từ Thanh-hóa đến Bình-định, lúa chiêm năm nay thu hoạch kém. Về thóc tô đáng phải thu, trước đã có dụ chuẩn cho từ Thanh-hóa đến Quảng-trị triển hoãn đến sang năm. Từ Thừa-thiên đến Bình-định 5 thành chiết nạp bằng tiền, 5 thành hoãn đến sang năm sẽ thu. Nay phủ Thừa-thiên đều khoan miễn cả, từ Quảng-trị đến Thanh-hóa, từ Quảng-nam đến Bình-định thì 10 thành tha miễn cho 5 thành, còn 5 thành nữa triển hoãn đến năm Tự-đức thứ tư sẽ thu.

— Từ Quảng-trị trở vào phía nam đến Hà-tiên, số tiền thóc phải thu về năm nay mà hiện còn để thiếu là bao nhiêu và các thuế lệ truy thu thoái thu, nay cùng cả với những tỉnh Thanh-hóa, Nghệ-an, Hà-tĩnh, Quảng-bình trước đã có dụ chuẩn cho hoãn đến sang năm, thì đều hoãn đến năm Tự-đức thứ tư sẽ thu.

— Thuế lệ đáng phải thu về các sở cửa tuần và bến đò thuộc tỉnh Thanh-hóa, Nghệ-an, Hà-tĩnh, trước đã có dụ chuẩn cho khoan miễn từ tháng 7 đến tháng 12 năm nay, nay thuế lệ các cửa tuần và bến đò thuộc 3 hạt ấy về năm Tự-đức thứ 3, lại cho khoan miễn 1 năm nữa.

https://tieulun.hopto.org

— Từ Nghệ-an đến Hà-tiên, số dân có tên ở trong sổ bị chết dịch bao nhiêu, chuẩn cho tức thì bỏ tên trong sổ, và miễn thuế cho, nhưng do các địa phương ấy cần nên gia tâm khuyên bảo, khiến cho sinh họp ngày một nhiều hơn, rồi từ từ tục biên tên vào sổ.

— Các hạt từ Quảng-bình đến Hà-tiên, từ cuối tháng 10 năm nay trở về trước, số binh đinh trốn và chết, thiếu ngạch là bao nhiêu, đều hoãn bắt lính 3 năm. Trong đó, hạt nào đã được triển hoãn niên hạn nhiều hơn hạn này, chuẩn cho theo như hạn trước. Ngoài ra đã triển hoãn và niên hạn triển hoãn không bằng hạn này, thì đều chiếu theo hạn này mà làm. Nhưng đều làm thành danh sách đệ lên bộ để tra xét. Hạt nào không quẫn bách lắm, sẽ do địa phương ấy trù nghĩ, đợi chỉ triển hạn, không ở điều lệ này).

Ngày tân dậu, vua mới ngự điện Kiền-thành, rồi cách 1 ngày ngự điện Cần-chính nghe chính sự như lệ cũ.

Dụ rằng : từ đế vương đời xưa, vâng lệnh nối dõi kế ngôi, tất ở giữa nước dựng khuôn phép, để chịu phúc trời. Xét ở sử sách, như vua nhà Hạ tới Quân-đài để các chư hầu đến triều hưởng, vua nhà Chu lên nhà Minh-đường để vua các nước đến chầu hầu, là điển lễ rất lớn. Trẫm trên theo mệnh đã định sẵn, kính nối cơ nghiệp to lớn, lúc mới nối ngôi, đình thần dâng sớ xin trẫm ngự chính điện Kiền-thành. Nhưng nghĩ : đương lúc ở tang, vội ngự ở điện, trong lòng thấy chưa được yên, bèn lấy điện Hoàng-phúc làm nhà ở để tang, rồi đầy 1 năm thì triệu các quan đến tiện-điện(1) hỏi bàn quyết định các việc, kính cẩn siêng năng ; 3 năm như thể 1 ngày. Tháng trước, các quan ở bộ Lễ tâu là sắp đến kỳ hết tang, xin đến sau khi làm lễ rước thần chủ lên nhà Thế-miếu xong, chọn ngày tốt ngự ở điện. So với điển lễ, thực đã hợp lẽ phải, đã chuẩn y lời tâu ấy. Nay đại lễ đã làm xong, thực nên cử hành

(1) Tiện-điện : chỗ điện của Hoàng đế nghỉ ngơi lúc nhàn rỗi.

TAISACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

điền thường, để hợp mệnh lớn. Vậy chuẩn y lời thái sư đã tâu, lấy ngày 28 tháng này, ngày tân dậu, là ngày tốt, trẫm ngự điện Kiền-thành, tuân theo lệ cũ, cách 1 ngày ngự điện Cần-chính nghe chính sự, để hợp nghĩa vương giả thể theo đức lớn của trời, yên lòng thần dân trông ngóng mặt trời, để giữ vững cơ nghiệp quý báu, đến mãi dài lâu. Vậy bá cáo rộng khắp cho mọi người đều nghe biết.

Chuẩn cho thự phủ Ninh-bình là Tôn Thất Hợp thực thụ tuần phủ, hộ lý tổng đốc Thanh-hóa ; tả thị lang bộ Lại là Tôn Thất Tính thăng bổ tuần phủ Ninh-bình. (Nguyên tổng đốc Thanh-hóa là Tôn Thất Cung về kinh đợi chỉ).

Hoãn các hạng thuế thiếu cho phủ Thừa-thiên tỉnh Bình-thuận, tỉnh Vĩnh-long. (Phủ Thừa-thiên thiếu hơn 56.000 quan tiền, tỉnh Bình-thuận hơn 9.500 quan tiền, 6.500 hộc thóc, tỉnh Vĩnh-long thiếu 5.870 quan tiền, 36.340 hộc thóc) đến sang năm sẽ thu cả (vì cớ có dịch lệ).

Miễn bắt lính và thu thuế cho 6 thôn xiêu tán ở tỉnh Định-tường.

Hoãn niên hạn sung điền ngạch lính thiếu cho 72 thôn điêu háo ở tỉnh Bắc-ninh có thứ bậc khác nhau.

Hoãn tiền thóc thoái thu và truy thu còn bỏ thiếu lại cho dân hạt Nam-định (vì cớ càng quẫn).

Tổng-đốc An — Hà, mưu lược tướng, Tuy-tĩnh tử là Doãn Uẩn (đỗ cử nhân, người Nam-định) chết. Vua cho là : Uẩn lúc còn sống, vì nước hết sức khó nhọc, vốn có tiếng là liêm chính và tài năng, truy tặng làm hiệp biện đại học sĩ, hậu cấp thêm tiền tuất (ngoài lệ chiếu hàm cấp tiền tuất, cấp thêm 300 quan tiền nữa, sai vát thuyền hộ đưa linh cữu về nguyên quán) và tế. (Về nguyên quán do tỉnh thần khâm mệnh đến tế). Rồi sau tổng đốc mới là Cao Hữu Bằng lại tâu : Uẩn là người công bằng, trung trực, thanh liêm, cần thận, sau khi chết không có một chút tài sản gì, xin đặc cách ra ơn cho. Vua bèn cho thêm 500 quan tiền, 100 phương gạo, để chi

https://tieulun.hopto.org

dùng về việc đưa dám và cho vợ con no đủ hàng ngày, để khuyến khích người làm quan thanh liêm, nêu lên người làm tôi tài năng.

Tháng 12, cho tổng đốc Thanh-hóa là Tôn Thất Cung đổi bổ làm thống chế doanh Long vũ.

Khi ấy, chức tổng đốc An — Tĩnh và án sát các tỉnh Gia-định, Quảng-nam, Lạng-sơn đều khuyết, có chỉ giao cho đình thần chọn cử. Trương Đăng Quế xướng lên là đem Nguyễn Đăng Giai sung cử làm tổng đốc. Đăng Giai từ chối lấy cớ rằng ở ngoài đã lâu ngày, ở kinh mới hơn 1 năm, xin không dám đương. Nguyễn Tri Phương bảo rằng không được từ, Hoàng Thu vi Đăng Giai bảo nên chọn người khác. (và nói : Đăng Giai có biết đánh bạc các trò chơi không bằng Lâm Duy Thiếp. Phan Thanh Giản không thích chơi gì, tất có thể chuyên tâm việc dân). Phan Thanh Giản lại chối rằng : không thể làm được. Đăng Giai bèn làm tập tâu lên trước, xin từ chỗ khuyết ấy. Trong đó lời nói giản hoặc có ý chống chọi (nói : đình nghị cử làm chức này, hoặc giả cho là thần vốn tính ngu thẳng, ngày thường nói ra không khỏi có sự va chạm, phàm việc bàn bạc, trong đó có sự khác nhau, cho nên không muốn cùng hàng với thần chăng? Hay là trong lúc triều đình nhàn rỗi bèn văn thì yên lặng, bèn võ thì vui chơi, thần là phận ở xa xôi, ngày nay có sở dâng dán kín, ngày mai dâng sớ dán hặc, cho nên đình thần cũng ghét vì không vào bè với mình chăng?). Các chỗ khuyết án sát. Đăng Quế xướng lên bảo rằng : lang trung ở ty Văn-tuyển bộ Lại là Ngô Bá Hi (tú tài ấm sinh xuất thân) có thể sung một chỗ khuyết. Tri Phương cũng khen Bá Hi là người có hạnh kiểm, cho là phải. Từ á-khanh trở xuống, có nhiều người bảo rằng : hiện nay hàm tứ phẩm dự có khoa mục, thực thụ lâu năm còn nhiều, không muốn cử Bá Hi. Rồi sau lại lấy cớ là các người thực thụ lâu năm, hoặc người thi nhân can về nghị xử, hoặc người thi nhân khoản tiền công chưa xong, sau cùng bàn đem Bá Hi đổi bổ làm thự án sát

https://tieulun.hopto.org

sứ tỉnh Biên-hòa (vì rằng Gia-định là hạt lớn, hiện nay cứu chữa là việc quan yếu, xin đem án sát Biên-hòa là Lê Di đổi bổ đi Gia-định, rồi lấy Bá Hi điền bổ vào chỗ khuyết ở Biên-hòa).

Khoa đạo là bọn Nguyễn Đăng Sĩ cho là đình thần nhân việc chọn cử người bổ vào chỗ khuyết tổng đốc mà nói năng có sự không hòa như thế ; đem Bá Hi sung cử làm án sát, công luận cũng chưa thỏa hiệp, bèn cùng làm tập tâu lên tham hặc.

Vua nói : năm ngoái bọn Lâm Duy Thiếp, Nguyễn Đăng Giai phát ra việc không hòa với nhau, trẫm từng đã suy ơn quở nhẹ, dạy bảo 2, 3 lần ; nay lại nhân việc chọn cử này, còn sinh ra không hòa, thảo nào mà gần đây khí trời không hòa, nhân dân thường gặp thiên tai dịch lệ, há phải không có duyên cớ gì. Vậy xuống dụ quở trách rất nặng, và truyền phải đem nguyên ủy tâu lại minh bạch ngay. Bấy giờ đình thần đều đem hết sự tình làm tập tâu lên xin nhận lỗi. Vua nói cứ như lời tâu, thì chỉ là lời bàn luận không gay gắt lắm. Nhưng một người cử lên, 1 người từ chối, hoặc khác hoặc cùng tuy không có ý riêng ở trong, nhưng cũng không phải là đạo hòa thuận, truyền chỉ quở mắng cả các đình thần. Duy có Hoàng Thu nói nhiều lời dùa bỡn, ngầm có dụng chạm nhau, rất là không hợp. Chuẩn cho phạt bổng 9 tháng, để răn kẻ nói giễu cợt và bảo cho biết phải đều nghĩ : làm việc công thì quên tình riêng, tự hỏi lòng mà hối lỗi, cùng lòng cùng đức, không bè đảng, không thiên vị, tuy nhiên câu nói có khác nhau mà trong dạ vẫn là hòa thuận một lòng ; ý kiến tuy giống nhau mà tình không phải là thiên vị ; việc không kỳ lớn hay nhỏ, cứ phải nghĩa là theo, như Hàn Kỳ, Phạm Trọng Yêm nhà Tống, khi lên điện thì tranh luận với nhau, lúc ở điện xuống vẫn không mất hòa khí mới là đắc thể.

Lần này, Đăng Quế lại đem việc nhà An Mĩ công chúa (là vợ Đặng Trụ, con cả Đăng Quế) mất trộm, phủ Thừa-thiên đã từng chỉ rõ thuộc viên ở Nội các là Nguyễn Tấn thông đồng

https://tieulun.hopto.org

với kẻ trộm và quản vệ là Lê Mậu Hạnh biết kẻ lấy trộm mà không giải nộp đã tham hặc tâu lên mà bộ Hình làm phiếu xét nghĩ hàm hồ, cố ý cố tha. (Bộ cho là tình chưa rõ rệt đích xác làm phiếu xét nghĩ, chỉ xin đem Nguyễn Tấn giải chức đợi án, và do phủ phái người nã bắt tên lấy trộm, đợi khi bắt được tra xét đúng sẽ nghị xử cả). Bèn tự tâu xin đem bọn Nguyễn Tấn, Lê Mậu Hạnh cách chức, giao tra xét.

Phó đô ngự sử viện Đô sát là Bùi Quỹ bảo Đăng Quế chuyên quyền tự tiện làm cằn, cùng là Đăng Giai về việc đình cử tổng đốc có những tình trạng kêu nhàm trước ấy, cũng gồm làm tập tâu tham hặc. Vua khen Quỹ là không nể người quyền quý. Và bảo rằng : Đăng Quế là đại thần nhận cố mệnh(1) của 2 triều, một niềm giữ công bằng liêm trực, tự tâu lấy khoản này, cũng là ý kiến cần kíp về việc trừ ác cấm gian, nhưng vì nghĩ ngợi trong một thời gian chưa chu đáo, dường nghe có ý riêng, mục cho là chuyên quyền tự tiện, cũng là lời tư hão. Đại thần ấy là người lão luyện thông suốt sao dám để tâm như thế, để can tội phải giao xuống đình thần bàn nghị ư ? Còn như Đăng Giai là thế thần(2) của nước nhận chức trách coi giữ một phương diện đã lâu, đã được mọi người suy cử, dân chúng ưa thích, thế mà lại cố ý thoái thác, đun đẩy cho người, thì như người đời xưa đã bảo rằng làm cho vua tiến đức nên hay cho dân được nhờ ơn huệ, cắm đầu cắm cổ, hết sức khó nhọc, để ở đâu ? Thậm chí trước khi tập của đình thần chưa dâng lên, đã vội dâng sớ từ chối, nói năng va chạm làm cho người nghe phải hãi ; đã không phải là giúp đỡ việc nước cùng lòng với nhau, lại dường như đi đến chỗ chia dựng phe cánh. Chuẩn cho Đăng Quế giáng 2 cấp, Đăng Giai giáng 3 cấp, đều lưu lại làm việc, nhân xuống dụ để răn bảo cả.

---

(1) Cố mệnh : tức là di chiếu của thiên tử lúc sắp chết giao lại cho đại thần nào giữ và dặn lại giúp vua sau.

(2) Thế thần : đời đời làm quan.

https://tieulun.hopto.org

Các tỉnh Bình-định, Vĩnh-long, Định-tường, Hà-tĩnh, Sơn tây, Quảng-bình, Hải-dương, Quảng-yên lệ khí lại phát ra ; tỉnh Vĩnh-long, Quảng-bình nhiễm lệ khí rất nặng. (Tỉnh Vĩnh-long có hơn 43.400 người chết, tỉnh Quảng-bình có hơn 23.300 người chết).

Phủ Thừa-thiên lệ khí cũng lại phát ra nhiều. Vua sai tả tham tri bộ Hộ là Tôn Thất Thường đến miếu Đô thành hoàng; phó đô ngự sử viện Đô sát là Bùi Quỹ đến miếu Hội đồng ; kinh doãn là Vũ Trọng Bình đến đền Thai-dương phu nhân, đều làm lễ cầu đảo. Lệ khí rồi giảm bớt, gió mưa thuận thường. Vua khen, bọn Thường đều được thưởng kỷ lục 1 thứ.

Miễn thuế lệ đầm Ma-li (thuộc tỉnh Bình-thuận, vì không có người lĩnh trưng).

Vua cho là tòa Khâm thiên giám trước đây tâu rằng mồng 1 tháng giêng sang năm có nhật thực, càng thêm tu tỉnh lắm. Đến đây xuống dụ rằng : hàng năm ngày tết nguyên đán là có thiết triều nhận lễ mừng, đầu năm đón phúc, tiết xuân ban lộc, đó là lễ thường ; duy trước cứ Thái-sử tập tâu ngày mồng 1 tháng giêng sang năm có nhật thực, trẫm cho lời tâu việc ấy tuy là thường độ, nhưng lại vừa gặp vào ngày đầu năm, trẫm nhân nghĩ từ xưa các đế vương rất cẩn thận về điều trời răn, nghiêm kính sợ hãi, tất vốn ở lòng thành. Trẫm là người ít tuổi, nhân giữ ngôi báu lớn, sớm đêm kính sợ, không lúc nào ngơi. Năm nay về tiết cuối thu sang đông, ở các địa phương bỗng gặp lệ khí lưu hành, trẫm nghĩ đến nhân dân bị tai dịch, thực ngủ không yên, tiết thứ xuống dụ, cấp thuốc điều trị, đặt đàn cầu cúng tiễn, hiện nay vừa mới được yên hẳn. Nay ngày nguyên đán, lại có hiện tượng điềm ra nay, tất phải nhân việc kính sợ, nghĩa nên như thế, sao dám cho là độ thường mà sao nhãng về ý tu tỉnh ư? Vậy các khoản chầu mừng ban yến thưởng cho về tiết tháng giêng sang năm, đều đình chỉ cả, để tỏ ra ý kính trời. Nhưng nghĩ : về tiết đầu năm việc phụng dưỡng của nhà vua cốt ở lòng thành vui vẻ dâng tiến

https://tieulun.hopto.org

mà lòng tôn thân của thần tử đều thiết tấm lòng trông ngóng tựa nương cũng nên châm chước vào trong đó để cho thích hợp với tình lẽ. Chuẩn định đến ngày mồng 2, trẫm thân đem các quan đến cung Gia-thọ lạy mừng ; hoàng thân, trăm quan cũng chuẩn cho đến ngày ấy vào lạy ở điện Cần-chính để thỏa lòng thành. Về các địa phương ở ngoài, cũng chuẩn cho đến ngày ấy làm lễ bái vọng ở Vọng cung. Và lại thờ trời lấy lòng thức, chứ không lấy hư văn, lần này trẫm một lòng răn sợ là do ở lòng rất thành mà ra. Phàm trăm quan giúp việc của ta cũng đều nên hết lòng thành kính, nghĩ điều lầm lỗi của trẫm, để sửa chữa những điều trẫm không nghĩ tới, ngõ hầu đón mãi điềm tốt của trời, hợp được nhiều phúc, chớ quên.

Trước đây, tuần phủ Quảng-yên là Nguyễn Khoa Dục bắt được tên phạm trốn ở đất nước Thanh và các đồ ăn cướp, đã chuẩn cho giải giao châu Khâm ; Đến đây tổng trấn châu Quỳnh (không rõ tên) ủy cho bộ biền là Hoàng Khai Quảng đem binh thuyền đến sông Bạch-đằng đưa giấy để nhận về. Rồi ủy cho viên coi giữ phủ là Hoàng Bân đem chè, quạt, quà phẩm đến làm quà và bạc của Tây dương 15 đồng để thưởng cấp cho bọn bộ biền. Khoa Dục từ chối nói rằng : Khi ấy bọn bộ biền ở tỉnh tôi đã được hoàng thượng nước tôi khen thưởng hậu rồi. Vậy các đồ quý báu đem cho, xin trả lại cả, không dám nhận. Việc đến tai vua, vua khen là đắc thể.

Phủ Thừa-thiên lúa vụ mùa hơi tốt, cũng gián hoặc có nơi tổn hại. Nhân vì tháng ấy có dịch lệ, giá gạo cao vọt lên. Vua sai phủ doãn là Vũ Trọng Bình xuất gạo kho 20.000 phương để bán ra. Dân ở 3 huyện Hương-trà, Hương-thủy, Phú-vinh gần liền kinh thành, chuẩn cho lĩnh ở kho kinh ; 3 huyện Phú-lộc, Phong-điền, Quảng-điền, đường sá hơi xa, do viên kinh doãn lĩnh gạo ở kho chở đến phát bán, để tiện cho dân (1 phương gạo trị giá tiền 2 quan 2 tiền 30 đồng, giảm xuống là 1 quan tám tiền).

https://tieulun.hopto.org

Lại đổi bổ Cao Hữu Bằng làm tuần phủ An-giang, hộ lý tổng đốc An-Hà, cho Trần Tri thực thụ chưởng vệ (nguyên thự chưởng Kỳ võ doanh) lĩnh tuần phủ Hà-tiên.

Ngày đinh dậu làm lễ hợp hưởng. Mới định lễ phẩm. (Án bên hữu nhà Thế-miếu khi dâng tiến lễ hợp tế thì xôi lợn cỗ bàn đồ đựng hoa quả tương đưa theo y như án chính. Án bên tả duy lụa thờ bát nắp đựng món nấu. bát đựng canh. mỗi hạng liệu dùng mỗi thứ đều 1 cái. Án bên hữu điện Phụng-tiên, lễ phẩm chiếu theo y như án bên tả. Cùng ngày hôm ấy, lễ phẩm tiến ở điện Long-an chiếu theo y như điện Hiếu-tư. Lại lễ phẩm dâng ở điện Biểu-đức chiếu theo y như điện Sùng-ân. Các lễ hưởng trong 1 năm cũng chuẩn cho châm chước mà định). Nghi tiết lễ và bài nhạc (nguyên trước trong 1 năm 5 lễ hưởng, 1 viên khâm mạng ; nay đổi định là : án chính giữa, án bên tả, án bên hữu, đều có khâm mạng. Nhiếp tế, thừa tế đồng thời làm lễ. Về khúc nhạc : từ tuần thượng hương đến tuần tham thần (tức tuần nghênh thần) nguyên trước tâu bản nhạc hàm hòa, cộng 36 câu, nay bớt đi 18 câu. Tuần tứ thần (là tạ thần), nguyên trước tâu bản nhạc an-hòa cộng 18 câu, nay bớt đi 8 câu ; để cùng với tán xướng lúc tiến lúc dừng, tiết thứ cùng xứng).

Lại chuẩn cho theo thứ tự thân đến đúng như nghi tiết. (Thường năm, mùa đông năm nay lễ hợp hưởng đến nhà Thái-miếu, mùa đông năm sau đến Thế-miếu. Mùa xuân mùa thu đến Thái-miếu, mùa hạ mùa đông đến nhà Thế-miếu, theo thứ tự cứ hành). Đều ghi làm lệ.

Ngày hôm ấy, vua cần phải tĩnh dưỡng, (Phàm gặp khi phải tĩnh dưỡng và tiết giao thời mưa rét, phủ tôn nhân, đình thần, lễ thần cùng lời tâu xin chọn sai người tế thay), sai Ninh-thuận công là Miên Nghi đến nhà Thái-miếu tế thay ; các miếu điện chia sai hoàng thân công làm lễ.

Định lễ mặc áo tang cho phủ Tôn nhân. Phàm các thân phiên hoàng thân và thái thái trưởng công chúa như gặp có

https://tieulun.hopto.org

người nào chết, về bọn người ở hạng nói trên này đều chiếu theo hàng vai nên để tang cơ niên (1 năm), đại công (9 tháng) tiểu công (5 tháng) vẫn đều chuẩn cho lấy ngày thay tháng. Trong hạn ngày đề tang, phàm ở nhà và đến chỗ đám tang đều mặc áo, khăn toàn màu đen, bất tất phải mặc áo tang, không được hát xướng, hết hạn thì thôi ; nhưng nên đi lại viếng tế, cần hợp tình văn. Nếu gặp khi chầu hầu, đều chuẩn cho mặc cát phục. Còn như các tôn tước và bọn công tử, công nữ cũng chuẩn cho theo như đồ mặc thường, thay dùng áo khăn đen, vẫn chiếu theo lệ lấy ngày thay tháng, nhất luật tuân hành.

Dân nộp thuế bằng vàng ở Quảng-nam bị nhiễm lệ khí chết (293 người) chuẩn cho bỏ tên ở sổ ra và miễn thuế cho. Thuế đề thiếu lại (130 lạng có lẻ) triển hoãn đến sang năm sẽ thu cả.

Thự hữu quân đô thống phủ đô thống lĩnh Nam—Ngãi tổng đốc, Bình-thắng-nam là Nguyễn Lương Nhàn chết. Vua chuẩn truy cho thực thụ (chiếu phẩm cấp tiền tuất) lại cấp thêm cho (3 cây) gấm, (5 tấm) lụa, (10 tấm) vải, 700 quan tiền, sai quan đến tế.

Tấn phong trạng nguyên nhà Lê là Vũ Duệ làm Đoan chính trung đẳng thần. (Duệ là người làng Trình-xá tỉnh Sơn-tây, khoảng năm Minh-mệnh, Thiệu-trị đã tiết thứ được phong là hạ đẳng thần. Đã từng xét xử nhà Lê và đăng khoa lục, đều chép là Duệ đỗ đệ nhất giáp tiến sĩ cập đệ đệ nhất danh khoa canh tuất đời Lê Thánh Tông, làm quan đến chức thiếu bảo, đông các đại học sĩ, vào chầu ở kinh diên, được phong là Trinh-khê hầu. Tới khi ngụy Mạc cướp nhà Lê, Duệ đi theo Quang-thiệu đề về Thanh-hóa, chết về tiết nghĩa, phong làm phúc thần. Nay đốc thần là Ngụy Khắc Tuần xin tấn phong làm trung đẳng thần. Vua theo lời. Về chữ trong sắc phong, lại xin viết rõ những chữ « Lê triều, canh tuất khoa, đệ nhất giáp tiến sĩ cập đệ đệ nhất danh, trình ý, bình văn công thần.

TIMSACH.TUDIEN.VN

https://tieulun.hopto.org

thiếu bảo Lại bộ thượng thư, đông các đại học sĩ, nhập thị kinh diên thụy đoan chính, Võ phủ quân, trung đẳng thần »).

Chuẩn định lệ cách chức bỏ tên trong sổ làm quan cho các quan viên. (Trước đây khoa đạo là bọn Đặng Minh Trân tâu xin : về chức quan người nào là khoa mục xuất thân, nhân việc công phải cách chức, xin để tên ở sổ được miễn sai dịch. Việc ấy giao xuống đình thần bàn. Đến đây lời bàn dâng lên. Vua chuẩn y từ nay về sau, phàm chức quan lớn nhỏ ở trong và ngoài, quan văn xuất thân do tiến sĩ, phó bảng, cử nhân, giám sinh, tú tài, ấm sinh, viên tử ; quan võ xuất thân do võ cử, sách anh đội danh giáo dưỡng viên tử và nhân lấy ấm tước mà bổ quan, cùng là có quân công mà được phong tước, nếu có bị cách chức trừ ra việc đã can phạm ấy có liên quan đến các tội danh trong 10 điều ác(1) cùng là gian dâm, lấy trộm, đối trá, tham tang, luật lệ đã chép đích xác có những chữ hồi tịch trừ danh đương sai (tức là đuổi về khai vào sổ đinh, bỏ tên trong sổ làm quan phải chịu sai dịch) truy thu lại cáo sắc và tội phạt đi làm quân, đi lưu, đi đồ trở lên, đều tuân y luật lệ mà làm thì không kể, còn về tội phạm khác, không phải là những khoản trong 10 điều ác và gian dâm ăn trộm đối trá tham tang, mà tội cũng xử phải cách chức thì do các nha môn xét việc hình ấy, khi định án phải xét hỏi cho rõ, đã xét về việc, lại xét về tâm, người nào mà tội bởi mình làm

---

(1) Mười điều ác : tên chữ Hán là thập ác : tên 10 tội trong Hình luật : 1. Mưu phản : mưu phản đối lại vua. 2. Mưu đại nghịch : mưu làm việc không lợi cho nhà vua, như mưu phá nhà tôn miếu, cung cấm v.v.. 3. Mưu bạn : mưu làm phản đi theo nước khác. 4. Ác nghịch: không có nhân luân, mất cả thiên tính , như đánh hoặc mưu giết ông bà cha mẹ. 5. Bất đạo : không có nhân đạo như giết 1 nhà 3 người không có tội. 6. Đại bất kính : rất không tôn kính như lấy trộm đồ thờ nhà tôn miếu, đồ dùng của vua v.v.. 7. Bất hiếu. 8. Bất mục : không kính hòa với anh em họ hàng. 9. Bất nghĩa. 10. Nội loạn : thông dâm với người thân thuộc từ phải đồ trở 5 tháng trở lên v.v...

https://tieulun.hopto.org

ra, và tuy thuộc việc công, nhưng ý do mình nghĩ ra, xử về tội tư, và ở trong án phải nói rõ là cách bỏ chức danh, trở về làm tráng, cùng dân chịu sai dịch, rồi truy thu bằng sắc từ lúc xuất thân đến giờ, đem nộp lại ; người nào làm việc công lầm lẫn, lỗi về không xem xét tới, đích xác là việc bởi vô tâm mà sinh ra thì xử theo tội công, cũng phải nói rõ ở trong án. Về viên chức bên văn nguyên sổ trước là do tiến sĩ, phó bảng, cử nhân, giám sinh, tú tài, ấm sinh, viên tử ; viên chức bên võ nguyên sổ trước là do võ cử, sách anh danh đội giáo dưỡng, sau khi cách chức phải lui về, thì xuất thân ở hạng nào chua theo nguyên sổ trước, ấm thụ và tước đã phong, thì đều miễn cho không phải chịu sai dịch, nhưng chiếu theo danh lệ truy thu lại các sắc văn bằng bổ quan để tỏ ra có phân biệt.

Lại các nha môn xét việc hình bàn định tội danh công, tư đều nên ngay lòng xét kỹ, cần được công bằng, nếu có ý hơn kém nhẹ nặng, để tội danh có chỗ tha nhẹ buộc nặng, việc phát giác ra thì theo luật nặng mà nghị xử.

Năm ấy các hạng thuyền đi tuần tiễu và đi vận tải ở trong kinh ngoài các tỉnh cộng 476 chiếc, bị hỏng việc (vì gió) 24 chiếc, ngoài ra đều trở về được thanh thỏa.

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ

QUYỂN V

THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Canh tuất, năm Tự-đức thứ 3 (nước Thanh Đạo-Quang năm thứ 30) [1850]. Mùa xuân, tháng giêng, ngày mồng 1 là ngày giáp ngọ, có nhật thực. Trước đây, tòn Khâm-thiên giám đem độ nhật thực tâu lên vua biết. Viện Đô sát xin tham xét điển lệ đời cổ để kính cẩn việc trời răn bảo. Ngày hôm ấy, vua ở trong cung ăn chay cầu phúc, cung kính, để cảm cách đến trời, đưa các quan vào tả, hữu vũ nghiêm tĩnh đợi khi mặt trời lại tròn mới lui.

Ngày ất mùi, vua thân đốc suất thân phiên, hoàng thân công, các quan đến cung Gia-thọ dâng tiến vàng tốt (vàng 8 tuổi rưỡi 1 đĩnh 10 lạng, rồi sau thường năm đến tiết này lệ tiến chuẩn theo như thế), làm lễ chúc mừng. Khi làm lễ xong thưởng cho kim tiền, ngân tiền có thứ bậc khác nhau. Rồi vua mới ngự điện Cần-chính, cho thân phiên, hoàng thân công, hoàng thân, các quan vào bái yết, đình việc chầu mừng ban yến cử nhạc.

Định lệ hàng năm kính tiến gạo muối ở cung Gia-thọ. (Năm đầu và năm thứ 2, việc kính tiến gạo muối chưa có nghị chuẩn, đến đây mới chuẩn theo lệ năm Minh-mệnh thứ 4 trở về sau, tiến gạo thơm đã giã 24 phương, gạo trắng đã giã 360

https://tieulun.hopto.org

phương, gạo lương 840 phương, muối trắng 24 phương, do kho trường chia kỳ hàng tháng tiến lên ; năm có lễ mừng sẽ đợi chỉ tiến thêm).

Ngày tân sửu, làm lễ xuân hưởng. Vua bị ốm vừa mới khỏe mạnh, vì nhân gặp tiết đông, xuân giao nhau, còn cần phải tĩnh dưỡng, sai Phú-bình công Miên Ấo kính làm lễ thay vua.

Vua ngự điện Văn-minh, triệu các hoàng thân, đại thần vào hầu cho uống nước chè. Sai Trương Đăng Quế đọc hai bài thơ của vua làm.

Vua quay bảo đại thần rằng : thơ này chính muốn lũ các ngươi càng lòng sửa đức, lấy sự thực đối đãi với nhau. Và lễ thờ trời cũng chỉ lấy thực. Trước đây, viện thần tâu xin gần giống như là văn vẻ. Trương Đăng Quế thưa rằng : đời Vũ đế nhà Hán, Thái tông nhà Đường, Nhân tông nhà Tống, đều có nhật thực vào ngày nguyên đán. Vua nói : trẫm nghe đời nhà Tống vẫn chầu mừng như thường, không chuẩn cho xin đình bãi, cho nên việc sửa chữa lẫn nhau, cũng chỉ lấy thực mà thôi. Bọn Đăng Quế đi rảo ra lạy tạ.

Vua cố gắng về chính sự, cách một ngày lại ra coi chầu, cho các nha tâu chính sự lớn ở trước mặt, bàn cho xác thực mới thi hành, khiến cho trên dưới tình thông, việc không ngăn tắc. Khi ấy, các nha đều lấy ngày chẵn tiến thẻ bài lên, xin chỉ tuân làm, đến ngày lẻ ít có tâu việc.

Vua sắc rằng : đều nên thể theo ý trẫm, để suốt tình dưới. Nhân xuống dụ sức quở.

Tả tham tri bộ lại là Nguyễn Đức Chính (người ở Quảng-nam) chết. Vua thương về siêng năng cẩn thận, đặc ơn gia ban cho 400 quan tiền, vải, lụa mỗi thứ 20 tấm.

Chuẩn cho hữu tham tri bộ Binh là Trương Quốc Dụng, thự hữu tham tri bộ Hình là Hoàng Thu đều đổi làm tả thị lang. Vương Hữu Quang, Vũ Tuấn đều thăng thự tham tri (Hữu Quang làm tả tham tri bộ Lại, Tuấn làm hữu tham tri bộ Hình).

https://tieulun.hopto.org

Cho chưởng vệ quyền chưởng Vũ lâm doanh hữu dực là Trương Tiến, quyền chưởng Hổ uy doanh là Lê Chi Tín, đều thăng thự thống chế 2 doanh ấy, vệ úy là Lê Viên thăng chưởng vệ, quyền chưởng doanh Kỳ vũ, chuẩn cho dự vào đình nghị.

Ngày mậu thân, kính gặp ngày thánh đản ở điện Phụng-tiên. Vua sai Tông-hóa quận công Miên Trữ đi tế thay. Ra lệnh cho từ nay về sau, quan bộ Lễ phải trước kỳ tâu xin chọn người phái đi tế thay để làm lệ mãi mãi.

Đình bắt lính đi thú Nam-kỳ một lần. (Lệ hàng năm, phái lính ở kinh và ở các tỉnh đều 2 vệ đến Gia-định, Vĩnh-long, An-giang sung làm lính thú. Hiện nay không có việc, cho nên chuẩn đình năm nay 1 lần).

Sứ nước Ma-ly-căn ở Tây-dương là Ba Ly Chi (tên đầu mục ở thuyền) chở 1 chiếc thuyền đến cửa biển Đà-nẵng (thuộc Quảng-nam) nói : mang thư của nước ấy đến tạ lỗi, xin thông thương. (Trong thư nói : 4 năm trước thuyền nước ấy đến nước ta, lên bờ giết người, vua nước ấy đã đem trưởng thuyền làm tội rồi ; nay mong bỏ hết oán cũ đi, cho được thông thương hòa hảo). Tinh thần Quảng-nam là bọn Ngô Bá Hy (án sát) đem việc ấy tâu lên. Vua sai Tôn Thất Bật là Hậu quân đô thống lãnh tổng đốc Quảng-nam (khi ấy hiện khuyết) chọn 1 người thị vệ, 1 người thông ngôn, có tinh cẩn tin đến đồn cửa biển tùy tiện làm việc. Khi ấy, Bật bàn với bọn Ngô Bá Hy sai thông ngôn là Hoàng Văn Nghị trả lời rằng : thuyền nước ấy từ trước đến nay, không có việc trái phép giết người nào cả. Nhân dân nước ta chuyên nghề làm ruộng trồng dâu, không thích chơi của lạ, nếu có lại buôn cũng không lợi gì, thư này không dám để đạt lên. Ba Ly Chi nói : nếu không để đạt lên, thì thuyền nước ấy không dám trở về. Tôn Thất Bật bèn xin tạm nhận thư kia, tùy cơ biện bác bắt bẻ. Vua không cho. Ba Ly Chi xin đi chơi núi Ngũ-hành, rồi chở thuyền đi.

https://tieulun.hopto.org

Ngày đinh tị, duyệt binh. Vua dương cần tĩnh dưỡng, đặc phái cho đại thần là Trương Đăng Quế khâm mạng điểm duyệt.

Tả, hữu 2 kỳ và 6 tỉnh ở Nam-kỳ từ năm ngoái đến nay, nhân dân nhiễm khí dịch lệ nặng (Bộ Hộ thông tính các hạt Nam Bắc bị chết cộng 589.460 người) và lúa mộng phần nhiều thu hoạch kém.

Vua thương lắm. Cho hiệp biện đại học sĩ lãnh thượng thư bộ Công là Nguyễn Tri Phương sung làm kinh lược đại sứ Nam-kỳ, lãnh tổng đốc Định — Biên, kiêm coi 2 đạo Long-Tường An-Hà. Thự hiệp biện đại học sĩ lãnh thượng thư bộ Hình là Nguyễn Đăng Giai sung làm kinh lược đại sứ Hữu kỳ, lãnh tổng đốc An-Tĩnh, (tổng đốc trước là Đặng Đức Thiệm, tháng 11 năm ngoái can án phải giáng đổi), kiêm coi đạo Thanh-hóa. Thượng thư bộ Lại là Phan Thanh Giản sung làm kinh lược đại sứ Tả kỳ, lãnh tổng đốc Bình-Phú, kiêm coi đạo Thuận-Khánh. (Đều thưởng tiền để khuyến liêm khiết, Tri Phương, Đăng Giai mỗi người 300 quan, Thanh Giản 200 quan) cầm phù tiết đến nơi, để làm việc lợi, bỏ việc tệ, chọn lọc quan lại, hợp yên nhân dân. Lại nghĩ rằng Thừa-thiên, Nam, Ngãi, Trị, Bình, gần sát kinh kỳ, phàm việc dễ để đạt, bèn sai viên kinh doãn và các tỉnh thần đều xét việc lợi việc hại của nhân dân thế nào, quan lại hay dở ra sao, đem việc tâu lên.

Phong hoàng thân, hoàng đệ 6 người làm quận công. (Miên Thẩm làm Tây-ninh quận công ; Miên Sạ làm Tĩnh-gia quận công, Miên Triện làm Triệu-phong quận công, Miên Ôn làm Nam-sách quận công, Miên Tả làm Trấn-ninh quận công, Hồng Phi làm Anh-sơn quận công).

Cho : thự tổng đốc Long-Tường là Trần Văn Trung (trước được khâm điểm về kinh, rồi ở lại đợi chọn bổ) đổi bổ làm thự Công bộ thượng thư. Lãnh Định-Biên tổng đốc là Nguyễn Hoàng đổi bổ lãnh tổng đốc Long-Tường. Hộ đốc hàm tuần

https://tieulun.hopto.org

phủ Bình-Phú là Nguyễn Bá Nghi đổi bổ tả tham tri bộ Hình. Thự Hình bộ tả tham tri là Hoàng Thu đổi bổ thự hữu tham tri bộ Binh.

Cho : thượng thư bộ Lễ là Lâm Duy Thiếp sung vào Cơ mật viện đại thần ; thự tả tham tri bộ Lại là Vương Hữu Quang sung làm Kinh diên nhật giảng quan.

Vua từ khi coi việc chính sự, càng thêm thương xót về việc hình, mùa thu năm ngoái, đã đình hoãn việc xét lại án và ra lệnh : trừ ra những tù tội nặng lắm đình việc xét xử thì không kể, còn thì do ti Tam pháp chia làm 2 danh sách (tội tầm thường, tình đáng thương đáng ngờ). Đình thần xét lại, chọn người can tội nhẹ (tên phạm bị tội đồ hoặc gần hết hạn, hoặc đã được 1,2 năm) cộng 197 tên đã chuẩn cho tha trước. Đến đây tục tâu 184 tên phạm nữa, lại gia ơn đều giảm bậc cho.

Chuẩn định lệ cấp khẩu lương cho tù phạm. (Phạm tội sung quân, đi lưu, đi đồ, làm binh làm nô hoặc đã phát đi đày, hoặc còn giam lại chưa phát đi, cùng là tội chém, thắt cổ, còn giam để đợi xét lại, cho đến kẻ hiện còn giam xét, mà không người nào cấp dưỡng. Các hạng tù ấy, không kể trai gái từ 18 tuổi trở lên, mỗi tháng cấp 12 thăng gạo, từ 17 tuổi trở xuống đến 11 tuổi, cấp 9 thăng, 10 tuổi trở xuống cấp 7 thăng. (đến năm thứ 18 từ tội sung quân, đi lưu trở lên cho thêm lên cho đầy 1 phương) (1).

Sửa thành dài lũy dài ở tỉnh Quảng-bình.

Sửa thành tỉnh Quảng-nam.

Sắc chọn xét những người trong sổ Anh danh trong đội Giáo dưỡng chia đi hậu bổ các tỉnh ở Bắc-kỳ. (Viên thống quản chọn người nào lâu năm nhanh nhẹn được việc hoặc ít năm mà xét có thể làm được thì giao bộ xét làm. Anh danh

---

(1) 13 thăng là 1 phương, 2 phương là 1 hộc (nghị năm Minh-mệnh thứ 6 thứ 7).

https://tieulun.hopto.org

thì chuẩn cho dùng làm thự chánh đội trưởng suất đội. Giáo dưỡng chuẩn cho làm đội trưởng, gặp chỗ khuyết thì bổ ngay).

Tha thuế lệ 5 năm cho thôn Linh-chiểu tây (thuộc huyện Khương-an phủ Phúc-long tỉnh Biên-hòa) là quê ngoại nhà vua.

Chẩn cấp cho dân bị hỏa tai ở hạt Định-tường (thôn Điều-hòa và thôn Bình-tạo).

Nêu thưởng dân thọ 100 tuổi ở các hạt. (Lê Tiến Hảo ở Quảng-nam, Nguyễn Văn Tài ở Bình-định, Vũ Danh Tố ở Nghệ-an, Thái Quang ở Khánh-hòa).

Tháng 2, mở khoa thi hương ở 2 trường Nghệ-an và Thanh-hóa. (Chính khoa là năm kỷ dậu, mùa thu năm ngoái chuẩn cho hoãn đến năm này tháng này). Số học trò nhiều hơn khoa trước, ngạch lấy đỗ mỗi trường thêm lên 2 người.

Cho : Thái tử thiếu bảo, lãnh thượng thư bộ Hộ (kiêm chưởng bộ Hình) là Hà Duy Phiên sung vào Kinh diên giảng quan ; lãnh thượng thư Lễ bộ là Lâm Duy Thiếp sung làm Sử quán phó tổng tài.

Ngày giáp tuất, tế trời đất ở đàn Nam-giao ; rước Hiến tổ Chương hoàng đế lên phối hưởng. Trước đây, các quan dâng biểu tâu xin. Vua phê bảo rằng : Hoàng khảo Hiến tổ Chương hoàng đế ta, vâng tâm truyền của 2 tiên thánh [tức Gia-long, Minh-mệnh] định đạo thống một chữ trung ; đức hóa rộng khắp, muôn phương đều được thăng bình ; văn trị vũ công, 4 bể đều ngấm phong giáo ; Quy mô rộng xa, công đức đều thịnh, coi chính 7 năm , đề ơn muôn thuở, đức lớn cũng như trời, sáng tỏ đến các tổ. Nay các quan trong ngoài, cùng một lời kêu xin rước hoàng khảo ta lên phối với trời, trên đối các tổ ; thực để thỏa lòng vui của muôn họ, rõ công luận đến nghìn thu ; không những là được tỏ lòng thành hiếu thảo của ta và lòng mong muốn tôn sùng của trăm quan mà thôi. Bèn sai tường xét điển lễ thi hành ; Đến đây cử hành đại lễ. Khi làm lễ xong, ban ân chiếu 15 điều :

https://tieulun.hopto.org

(— Hoàng thân công, quốc công, quận công, hoàng thân, các tôn tước và các quan ở kinh, văn tự lục phẩm, võ tự ngũ phẩm trở lên, đều ban yến và thưởng cho có thứ bậc khác nhau.

— Các quan địa phương ở ngoài như tổng đốc, tuần phủ, đề đốc, bố chính, án sát, tuyên phủ sứ, chánh, phó lãnh binh, đều thưởng cho có thứ bậc khác nhau.

— Đàn xã đàn tắc, miếu đế vương các đời, Văn-miếu, Võ miếu, miếu đô thành-hoàng và thần kỳ có liệt ở tự điển ở trong kinh ngoài các tỉnh đều sai quan đến tế 1 tuần.

— Ở kinh : văn từ lục phẩm, võ từ ngũ phẩm trở xuống đến cửu phẩm và vị nhập lưu thư lại ở các nha, trừ ra những người đã được dự yến, cho, thì không kể, ngoài ra đều thưởng tiền gạo lương 1 tháng.

— Ở ngoài : văn từ ngũ phẩm đến thất phẩm và bát phẩm, huấn đạo : võ từ quản vệ, quản cơ đến các suất đội đều thưởng tiền lương 1 tháng.

— Quan viên lớn nhỏ ở kinh và ở ngoài viên nào đã bị phạt bổng, trừng phạt, không kể là tội công hay tội tư, cùng là không chuẩn cho lấy công khác khấu trừ đi đều rộng miễn cho cả.

— Về thuế thân của nhân đinh ở các địa phương về năm Tự-đức thứ 3, trừ ra từ Nghệ-an đến Quảng-trị, Quảng-nam đến Hà-tiên, trước đã có ân chiếu tha miễn cả cho thì không kể. Tỉnh Thanh-hóa trước đã miễn cho 5 thành, còn 5 thành phải nộp, nay đều tha miễn cả. Các tỉnh Ninh-bình, Hà-nội, Nam-định, Hưng-yên, Hải-dương, Quảng-yên, Bắc-ninh, Thái-nguyên, Sơn-tây, Hưng-hóa, Tuyên-quang, Lạng-sơn, Cao-bằng, trước đã tha miễn 3 thành, nay lại tha cho 2 thành nữa.

— Tiền thóc đáng thu về năm Tự-đức thứ 2 hiện còn thiếu lại là bao nhiêu và các thuế lệ truy thu, thoái thu thuộc từ Thanh-hóa đến Hà-tiên, trước đã có ân chiếu hoãn đến

https://tieulun.hopto.org

năm Tự-đức thứ 4 ; nay 10 thành tha miễn cho 3 thành, còn 7 thành vẫn triển hoãn đến năm Tự-đức thứ 4 sẽ thu cho xong cả.

— Người Minh-hương, người nước Thanh, người Nùng, người Man, dân thổ, thuộc hộ, khách hộ ở các địa phương về thuế lệ bạc, tiền, từ cuối tháng 12 năm Tự-đức thứ 2 trở về trước hiện còn thiếu lại bao nhiêu, do bộ Hộ làm thành danh sách tâu lên, đợi chỉ lượng cho tha giảm.

— Các hạt từ Thanh-hóa trở ra bắc, hiện nay dân cô tên ở sổ, bị chết dịch là bao nhiêu, chuẩn cho tức thì bỏ tên ở trong sổ ra, miễn thuế cho, và triển hoãn cho 3 năm, do các địa phương dỗ tâm vỗ về, y hạn điền tục.

— Binh đinh ở các hạt từ Hà-tĩnh trở ra bắc, từ cuối tháng 12 năm ngoái trở về trước, bỏ trốn và chết thiếu ngạch là bao nhiêu, do các địa phương ấy xét thực, nơi nào đích xác có tình hình quẫn bách, thì triển hoãn 2 năm, nơi nào không quẫn bách lắm, thì triển hoãn một năm. Trong đó có xã thôn nào được triển hoãn rồi mà niên hạn nhiều hơn lần này, thì chuẩn cho theo như hạn trước thi hành nhưng đều phải làm danh sách, do bộ xét rõ.

— Quan viên văn, võ, trước đã có lỗi bị cách bãi, từ ngũ phẩm trở lên, và văn lục, thất phẩm gián hoặc có người nào do tiến sĩ phó bảng, cử nhân suất thân ; võ lục phẩm gián hoặc có người nào do võ cử và có quân công, trừ ra người nào thực có tình trạng đích sắc là tham tang, cùng người nào tuổi 70 trở lên, không cần bàn đến thì không kể, ngoài ra đều do 2 bộ Lại, Binh làm danh sách tâu lên, lượng cho bổ dụng.

— Những viên nhân bị lỗi đã phát giao đi gắng sức chuộc tội và đi làm binh, chuẩn cho các thượng ty ấy và viên cai quản đều đem tình tội nguyên án mà lũ ấy đã can phạm, từ trước đến nay, có thực trạng hăng sức cố gắng hay không, làm thành danh sách, do bộ tâu lên, đợi xuống chỉ ra ơn.

https://tieulun.hopto.org

— Phàm các án phải bồi tang vật mà chưa bồi xong, trừ ra người nào hiện có tình trạng đích xác là xén bớt đi thì ở kinh do bộ Hình, ở ngoài thì do thượng ty ấy, đều đem nguyên án đã can phạm và số tang vật phải bồi thường, làm thành danh sách tâu lên lượng cho khoan giảm.

— Các tù phạm án xử năm ngoái đợi sau khi thôi cấm mới hành hình, đã qua bộ Hình làm danh sách liệt kê phúc tâu lên, nay chuẩn cho hãy hoãn hành hình, đợi đến sau mùa thu chiếu án thi hành.

Các thần là Mai Anh Tuấn được dự vào điển lệ di phong(1). dâng sớ xin thoái bỏ xuống trật thấp, để cho mẹ đích và mẹ đẻ đều được dự phong. Vua cho là Anh Tuấn hậu với mẹ đích trước rồi sau mới đến mẹ đẻ, là xuất phát bởi lòng tôn thuận, đặc cách cho phong mẹ đích, không được đều phong cả để hợp với điển lễ đã định sẵn.

Dời miếu Tiên Y(2) đến phường Thường-dụ trong kinh thành. (Nguyên trước miếu dựng ở bên tả chùa Thiên-mụ).

Lại khai mỏ vàng Gia-hưng (thuộc tỉnh Hưng-hóa). (Mỏ này đồng niên nộp thuế 2 lạng vàng, năm Minh-mệnh thứ 21 [1840] đóng lại ; nay lại cho khai ra, thuế thu nguyên như ngạch trước).

Hoãn chém tù xử tử 37 tên phạm. (Đây là công ơn chiếu về việc làm lễ ước Hoàng khảo lên phối với trời, phiến tâu chuẩn cho số này).

Vua cho là Hà-tiên là nơi cõi ven quan trọng, dân chuyên nghề làm ruộng có ít, làm nghề buôn bán, đánh cá, làm vườn có nhiều, ít lâu nay, cách sinh sống không đầy đủ ; miễn thuế 10 năm cho người nước Thanh và dân người kinh người thổ xiêu tán đến ở đấy.

---

(1) Di phong : nghĩa là người này đáng được sắc phong, lại xin đổi phong cho người khác.

(2) Miếu Tiên-Y là miếu thờ các vị thầy thuốc đời trước, như Thần Nông, Hoàng Đế v.v...

https://tieulun.hopto.org

Huyện Hướng-hóa thuộc tỉnh Quảng-trị, từ khi đổi thổ quan bổ lưu quan, dân ở đấy chiếu theo số người thu nộp (đồng niên mỗi tên nộp thuế thân 1 quan 3 tiền, cộng 1.885 quan có lẻ). Gần đây, bị dịch lệ hao mòn đi. Vua ra lệnh miễn cho thuế bỏ thiếu và tha một nửa thuế thân trong hạn 5 năm.

Lãnh tổng đốc Nam-Ngãi là Tôn Thất Bật dâng sớ nói: 7 trạm thuộc hạt, nguyên trước cấp súng điểu sang có máy đá để diễn tập về dầu xuân, duy trạm Nam-chân, Nam-vân, liền tiếp miền núi, xin cho lưu lại canh phòng, đình việc diễn tập. Còn trạm Nam-ô, Nam-giản, Nam-ngọc, Nam-phúc, Nam-kỳ đều là đất bằng không quan trọng lắm, xin rút về kho tỉnh. Các tỉnh thuộc Nam, Bắc-kỳ cũng chiếu theo như thế kiểm xét mà làm.

Vua cho là phải. Bật lại tâu bày 4 việc về quân dân:

— Gặp có lính khuyết, thì hỏi các binh đinh, đội trưởng cùng làng, xem làng ấy có họ nào chưa chịu phần đi lính, có thẻ sung cấp, người ấy họ tên là gì, đội trưởng binh đinh ấy ký tên cả vào giấy cam kết, bẩm viên quản thông ấy đính vào chuyền bẩm, để tiện đưa về cho lý trưởng điền cấp.

— Giản binh ở hàng ngũ hạn là 10 năm trừ ra người được bổ cùng là người tình nguyện lưu lại thì không kể, còn ai đủ hạn thì cho về, miễn cho sai dịch.

— Về lính thiếu, nếu dân làng nào đều là người bần hàn, nếu có thuộc binh thuộc lại nào ưng mộ mà tài sản hơn cả trong làng, trừ ra người nào là con một thì không kể, còn ai có anh em ruột 2, 3 người, xin trích lấy 1 người sung điền vào giản binh.

— Khóa sinh tuổi 30 trở lên, chưa từng đi thi, cùng là 3 khoa đều hỏng cả, thì phải cùng dân làng cùng chịu binh dịch). Vua giao xuống bộ Hộ bộ Binh bàn đều nói: hạn ở lính, Nam-kỳ, Bắc-kỳ nên hạn 10 năm; Kinh-trực, Tả-kỳ, Hữu-kỳ lấy 15 năm làm hạn, hết hạn thì về dân, tha cho một nửa thuế thân, miễn các sai dịch. Đến như việc cam kết sung điền thì phần nhiều sinh ra yêu ghét; việc rút về, chiêu mộ, đổi

https://tieulun.hopto.org

ngạch, bận rộn. Khóa sinh sung làm lính, thì tỏ ra là không rộng lượng, nghĩ không nên bàn đến. Vua chuẩn cho theo như lời bộ bàn mà thi hành.

Tháng 3, mở khoa thi hương về văn ở trường Thừa-thiên. Năm kỷ dậu là chính khoa, mùa thu năm ngoái, chuẩn cho hoãn đến năm này tháng này).

Vua nước Thanh chết (miếu hiệu là Tuyên tông). Hoàng tử là Dịch Trữ lên ngôi, lấy năm sau làm năm Hàm-phong thứ nhất. Được tin cáo phó, vua nghỉ coi chầu 5 ngày (Mới vì việc nghĩa mà làm, nguyên không có điển lệ cũ).

Thự tri phủ Tuy-biên (thuộc tỉnh An-giang) là Vũ Văn Hiệu (đỗ đồng tiến sĩ), tri huyện An-xuyên là Nguyễn Duy Quang (đỗ cử nhân) hết lòng vì việc dân, nhân khi ấy có lệ khí người nhiễm bệnh thì cho thuốc, người chết thì chôn cho. Lại vay của nhà giàu, để chẩn cấp cho người nghèo túng, thám bắt trộm cướp để yên dân ; dân ở đấy tin yêu.

Tổng đốc Cao Hữu Bằng đem sự trạng tâu lên, xin đặc cách ban ơn. Vua khen ngợi, thưởng : Văn Hiệu 20 lạng bạc, 1 cuốn lụa, cho thực thụ tri phủ ; Duy Quang 15 lạng bạc, 1 cuốn lụa, gia hàm tri phủ, để tỏ ra khuyến khích. Hữu Bằng vì tiến người hiền không ẩn giấu, thưởng 3 tấm sa màu.

Thành tri phủ Quảng-oai (thuộc tỉnh Sơn-tây) thấp và ẩm ướt, dời đến chỗ địa phận xã Tây-đằng, Thái-bồ, Văn-trai giáp giới nhau.

Chuẩn định lệ quan lại về nghỉ để tang. (Từ nay về sau, phàm quan viên văn, võ, gặp tang cha mẹ trừ ra người nào có chức giữ long trọng và có việc sai phái đi nơi hàng trận, cần phải bắt bỏ tình riêng lại ra làm việc, tới khi ấy tự có đặc chỉ thì không kể, còn từ cửu phẩm trở lên, và cử nhân, võ cử (đỗ cử võ], ấm sinh, giám sinh đợi bổ, đều chiếu theo hạn 12 tháng cấp cho về nguyên quán để tang tất cả. Khi hết hạn, về ấn quan ở kinh và ở ngoài, do bộ phúc tâu đợi chỉ ; từ thất phẩm trở lên, do bộ đợi bổ ; bát, cửu phẩm cho đến cử nhân,

https://tieulun.hopto.org

võ cử, và ấm sinh, giám sinh đợi bổ, đều văn cho đợi bổ như cũ. Còn như bọn vị nhập lưu thư lại, thông lại và các hạng biền binh là hạng thấp bé, lẽ nên rút xuống, đều chiếu theo hạn 1 tháng, nhất luật cấp giấy cho về nguyên quán sửa việc tang, hết hạn lại đến làm việc như cũ. Duy quan viên văn võ người nào đích xác là việc nhà thanh vắng muốn được ở nhà hết tang, thì ai là người được làm tập tâu lên, chuẩn cho cứ tình thực tâu lên đợi chỉ. Ngoài ra đều do thượng ti đề tâu thay. Từ thất phẩm trở xuống, chuẩn cho đều do thượng ti châm chước mà làm.

15 xã thôn (Mĩ-xá, Phúc-nham, Phúc-duệ, Lại xá, Ngô - xá, Tân-châu, Gia-lộc, An-lộc, Phù-lưu, Vân-tập, Tang-châu, Trung-ái, Hướng-phương, Sảo-phong, Biều-giang) thuộc tỉnh Quảng-bình, theo ngạch cũ chiết nạp bằng gỗ cây. Bố chính sứ là Trương Đăng Đệ tâu nói : đường núi xa xôi, nhân đinh thưa ít, xin miễn nộp gỗ, vua nghe theo.

Đặt thêm lò đúc tiền. (2 lò ở huyện Thọ-xương tỉnh Hà-nội, 1 lò ở thành tỉnh Bắc-ninh, đúc theo kiểu mẫu rộng dày của đồng tiền kẽm « Tự-đức thông bảo » do Nhà nước đã đúc).

Đóng lấp mỏ vàng ở Hội-hoan (thuộc tỉnh Lạng-sơn) không khai nữa (năm Thiệu-trị thứ 6 [1846] khai lấy, đồng niên thuế vàng 4 lạng, đến đây khí vàng đã hết).

Miễn thuế đánh lưới vét ở cửa sông thuộc huyện Phong-thịnh tỉnh Hà-tiên (ở huyện Phong-thịnh, tỉnh Hà-tiên có 19 cửa sông đánh lưới vét, nay cửa đánh lưới vét bị cát bồi lên, nhân dân sợ tản đi, ra lệnh bỏ tên ở sổ ra và miễn thuế).

Chuẩn định lệ cấm mua bán muối gạo của phường buôn gian lậu. (Phàm thuyền người nước Thanh đậu nấp ở các xứ đảo lớn, đảo nhỏ, riêng cùng bọn buôn gian lậu mua gạo; và người ở 6 tỉnh Nam-kỳ đem muối gạo đến cõi đất man buôn bán ; kiểm xét bắt được, thì thuyền và hàng hóa (của người nước Thanh) gia sản (người buôn nước ta) tịch thu thưởng hết cho người tố cáo. Người mua bán và kẻ buôn gian lậu xử tội mãn

https://tieulun.hopto.org

trượng (100 trượng] đem đi lưu. Dân các hạt đem trộm gạo lên đến Hạ-châu và bán cho người buôn gian lận ở nước Thanh, chủ thuyền thì xử tội thất cổ cho chết nhưng còn giam lại đợi xét lại, người bẻ lái và thủy thủ xử tội mãn trượng đem đi lưu. Viên tấn thủ cố ý dung túng cũng xử cùng một tội như kẻ can phạm).

Định lệ cho quan viên gặp tang người mẹ đã đi lấy chồng khác. (Chồng sau đã chết, lại không có con nối, hoặc nhà nghèo con bé, không có thể chôn cất được, mới được giả hạn cho 1 tháng. Nếu có con có thể chôn cất được, thì quan viên ấy, nếu là con cả, chỉ được để tang trong bụng, là con thứ thì giảm kém xuống để tang 1 năm).

Cấp trả lại hơn 30 mẫu ruộng hoang (ở thôn Long-thịnh phủ Vĩnh-tường) của Lê Văn Toại. Văn Toại là cha sinh ra Lê Văn Duyệt, ruộng ấy sung làm của công, đến đây. Văn Duyệt đã được miễn tội, bổ dụng đến dòng dõi sau, cho nên trả về, để được thờ tự dài lâu.

Hoãn việc duyệt đinh tuyển lính cho 4 tỉnh Nghệ-an, Hà-tĩnh, Thanh-hóa, Ninh-bình (Hoãn đến năm Ất mão, vì 4 tỉnh ấy tiết thứ bị tai hại, lại nhân nhiễm lệ khí).

Giảm 4 phần 10 tiền thóc bán ra và hoãn thu tô ruộng 1 năm cho tỉnh Quảng-nam, Quảng-ngãi (cũng vì có nhiều lần gặp tai hại lệ khí).

Đặt tên tổng các dân thổ ở miền thượng du tỉnh Hưng-hóa. Khi ấy các phủ châu Điện-biên, Tuần-giáo, Luân-châu, Mai-châu, Mộc-châu, Đà-bắc, Chiêu-tấn, nhuần thấm phong tục người kinh, chiều theo dặm đường xa gần, đất và nhân đinh cùng xứng nhau, đặt tên tổng để có thống thuộc. (Phủ Điện-biên đặt 2 tổng : Phong-thanh, Tiên-phong ; Mộc-châu đặt 2 tổng : Mộc-thượng, Mộc-hạ ; châu Chiêu-tấn đặt các tổng Phong-xuyên, Dương-quỳ ; châu Đà-bắc đặt các tổng Đức-quan, tổng Hiền-lương đều 2 tổng ; châu Tuần-giáo đặt tổng Quốc-an ; Luân-châu đặt tổng Văn-bảng ; Mai-châu đặt tổng Trình-cát, đều 1 tổng cả).

https://tieulun.hopto.org

Mùa hạ tháng 4, nêu khen người con gái trinh tiết ở tỉnh Thái-nguyên. (Đỗ thị Xuyên, 18 tuổi, bị người làng là Nguyễn Cân, cưỡng dâm không được, bóp cổ họng thị chết ngay. Vua cho biển ngạch, trong khắc 4 chữ to « Đỗ thị trinh nữ » (1), phần dưới chia khắc những chữ « Thái-nguyên tỉnh, Tòng-hóa phủ, Đại-từ huyện, Mỹ-trạng xã nữ dã. Thù trinh dĩ tử, bất vi cưỡng bạo sở ô, đặc tứ tỉnh biểu, dĩ vi thiên hạ chi trinh giả khuyến (2). Nhà nước dựng nhà cho để treo biển ngạch ấy ở cửa làng. Sau này phàm nêu khen người con gái trinh tiết đều chuẩn theo thế).

Mở khoa thi hương về võ ở Kinh. Chính khoa là năm kỷ dậu, mùa thu năm ngoái, chuẩn hoãn đến năm nay, sau khi thi hương về văn ở trường Thừa-thiên) trúng cách 33 tên, lưu trừ 5 tên. (Quan trường kê tên phiến tâu, chuẩn cho phúc hạch, 5 tên này đều được hợp cách). Đánh hỏng (do phúc hạch không hợp cách) 15 tên. Vua gia ơn cho 5 tên ở hạng lưu trừ, 2 tên ở hạng hỏng, liệt tên vào võ cử, để đủ số giải ngạch 40 tên.

Mở khoa thi hương về văn ở 2 trường Hà-nội, Nam-định (Chính khóa là năm kỷ dậu, mùa thu năm ngoái. Chuẩn hoãn đến năm, tháng này).

Phong Cảm-hóa hầu Tôn-thất Lệ Chung làm Cảm-hóa quận công để thừa tự Anh duệ hoàng thái tử (theo lời xin của Vũ Xuân Cẩn).

Cho tả tham tri bộ Lại là Phạm Thế Trung đổi bổ làm tuần phủ Bắc-ninh hộ lý tổng đốc Ninh-Thái ; nguyên tuần phủ hộ đốc là Trương Văn Uyển đổi bổ làm tả tham tri bộ Hình ; tả tham tri bộ Hình là Nguyễn Bá Nghi đổi bổ làm hữu tham

---

(1) Nghĩa là : người con gái trinh tiết họ Đỗ.

(2) Nghĩa là : con gái ở làng Mỹ-trạng, huyện Đại-từ, phủ Tòng-hóa, tỉnh Thái-nguyên, giữ trinh tiết đến nỗi chết, không bị kẻ cường bạo dâm ô, đặc biệt nêu lên để khuyến khích các con gái giữ trinh tiết sau này.

https://tieulun.hopto.org

tri bộ Lại, sung làm Kinh diên nhật giảng quan ; tả tham tri bộ Binh là Trương Quốc Dụng kiêm quản viện Hàn lâm.

Đặt tiệc yến lớn ở điện Cần-chính. Trước dây, sau khi làm lễ rước hoàng khảo lên phối hưởng xong, gặp ngay tin cáo phó vua nhà Thanh chết ; dân lại nhiễm bệnh dịch lệ, về lễ chẩu mừng nên làm, chuẩn cho hoãn đến tháng này. Đến dây, các quan tâu xin làm lễ dâng thọ, vua y cho. Bèn đặt triều nghi, vua ngự ở ngai vàng, hoàng thân công, văn võ đại thần, theo thứ tự làm lễ dâng thọ, ở trước sân múa bát dật, tâu bản nhạc. Khi làm lễ xong, hoàng thân phiên [tức là phiên vương] hoàng thân công, hoàng thân, văn thì tứ phẩm ấn quan, võ thì từ tam phẩm trở lên đều cho ăn yến và thưởng cho. Ngày hôm sau lại cho các thuộc viên văn từ lục phẩm, võ từ ngũ phẩm trở lên ăn yến ở xưởng Tả tướng quân và xưởng Hữu tướng quân.

Điển lệ cũ : Đại lý tự thiếu khanh, Quốc-tử-giám tế tửu theo hàng tứ phẩm lang trung. Vua bảo rằng : Chính giáo cũng thế, không thể coi khác nhau. Đổi định lại khi ở điện đình, khi ăn yến lớn, thì ngôi thứ ở dưới phủ thừa.

Triệu 4 người huyện lệnh dẫn vào yết kiến. (Tri huyện Bình-lục là Phạm công Đê, tri huyện Phong-doanh là Hồ Ngọc Ban tri huyện An-lạc là Nguyễn Gia Tuyền, tri huyện Bình-xuyên là Nguyễn Tòng) vào viện Tả-đãi-lậu, hỏi về tình trạng dân hạt chỗ đã cai trị và đạo trị dân, các viên ấy nói đều có lẽ cả. Vua khen, đều chuẩn cho dùng làm tri phủ. Ra lệnh từ nay phàm những nhân viên được dẫn vào yết kiến đều đem công việc của mình làm quan và đối với dân, cũng là dân tình phong tục ở hạt mình cai trị, chính tay viết thành bản tâu. Nếu hạt mình không có việc gì lợi hại đáng tâu bày, thì chỉ lược nói sự trạng của mình, chứ không được nhặt nhạnh mà nói.

Vua ngự ở lầu thưởng thắng duyệt võ. Trước dây, ra lệnh cho bộ Binh hội đồng với đại thần ban võ đem những viên quản vệ, hiệp quản ở kinh, đã am tường nghề võ ra sát hạch,

https://tieulun.hopto.org

chia hạng làm danh sách tiến lên. Đến đây, triệu đến trước sân lầu vua ngự so đấu từng người một. Hoàng Thanh (quản cơ sung làm hiệp quản doanh Vũ lâm) thắng luôn 4 người, cất lên làm thứ nhất, nhắc bổ lên làm phó vệ úy vệ Cẩm y. Lại thông dụ cho các đốc, phủ, bố, án, lãnh binh hội xét võ nghệ các quản cơ, suất đội ở tỉnh, rồi chia ra từng hạng đệ tâu lên.

Diễn trận đánh dưới nước ở bến sông (thuộc cửa Thuận-an). Tháng sau vua thân đến duyệt, ra lệnh cho văn võ đại thần diễn tập trước kỳ hạn).

Sai quan ở tòa Khâm-thiên-giám xét các thuộc viên về nghề làm lịch, xem tượng sao, xem địa lý, chọn ngày tốt, chia từng hạng đệ tâu lên vua coi.

Chuẩn cho giảm thuế hộ biệt nạp bằng vàng ở tỉnh Quảng-nam. (Nguyên lệ trước : tráng hạng mỗi người nộp 3 đồng 3 phân vàng, dân đinh người già, người tàn tật phải nộp 1 nửa. Đến đây lấy cớ là khi vàng hao giảm, chuẩn cho mỗi người tráng hạng nộp 2 đồng 8 phân vàng, ngoài ra theo y lệ nộp 1 nửa.

Lại chuẩn cho người học trò ở các xã nộp thuế bằng vàng, người nào đỗ khảo khoa, hạng được miễn ra lính, tạp dịch 1 năm, thì nếu là tráng hạng miễn cho 1 đồng cân, là dân đinh miễn cho 5 phân ; hạng được miễn ra lính, tạp dịch nửa năm, thì nếu là tráng hạng miễn cho 5 phân, là dân đinh miễn cho 2 phân 5 ly. Còn lại số là bao nhiêu, chiếu lệ thu nộp. Nếu khóa hạ không đỗ, lại đỗ về khóa đông, chuẩn cho cũng theo lệ ấy mà tha giảm).

Sư bảo của hoàng thân là Vũ Xuân Cẩn dâng sớ nói : các hoàng thân phần nhiều chỉ thích chơi đùa, không đến nghe giảng.

Vua sai phủ Tôn nhân xét hạch, chỉ có Miên Ký là người chăm học không bỏ gián đoạn, thưởng cho 1 đồng kim tiền Song long hạng lớn ; còn 4 người (Miên Sạ, Hồng Y, Hồng

https://tieulun.hopto.org

Tố, Hồng Truyền đều chỉ đến nghe giảng có 4 ngày) thì phạt lương 3 tháng; 3 người (Miên Tiệp, Miên Văn, Hồng Kháng đều chỉ đến nghe giảng có 3 ngày) thì phạt lương 6 tháng; 2 người (Miên Ngộ, Miên Dần toàn không đến nghe giảng) phạt lương 1 năm. Ra lệnh từ nay giảng đường hàng ngày ghi tên, 3 tháng 1 lần tư, phủ Tôn-nhân chỉ rõ tên tâu lên, đợi chỉ trừng phạt.

Khi ấy ngôn quan chê trách lẫn nhau. (Chưởng ấn là Nguyễn Thước, Nguyễn Đăng Sĩ, Nguyễn Duy Tự, Nguyễn Duy Cần đã từng tham hặc ngự sử là Nguyễn Cư bỏ trực nhật chơi cờ bạc, Đăng Sĩ, Duy Tự, Duy Cần lại tục tham hặc chưởng ấn là Trần Gia, Phan Hữu Từ, ngự sử là Nguyễn Vũ và Nguyễn Văn Tố cùng đánh bạc, Viện trưởng là Bùi Quỹ thiên tư che đậy. Vua chuẩn cho đều giao nghị tội nghiêm ngặt. Đến đây, ngự sử là Lê Văn Dự, Dương Công Bảng, Phan Tam Tỉnh (trước là Nhật Tỉnh) lại tâu rằng : Nguyễn Thước cũng ở trong cuộc đánh bạc lại hộ vệ mình công kích người).

Vua bảo rằng : Bách-đài (tức ngự sử đài) là chỗ phong hóa kỷ cương quan hệ ở đấy, chỉ trích nhau rồi bời như thế, trẫm không thích nghe, nhân giao cả xuống để nghị tội nghiêm ngặt. Còn về chỗ hiện khuyết, chuẩn cho đình thần hội đồng công cử (không được chuyên cử). Kịp khi nghị dâng lên, vua chuẩn cho phân biệt cách chức bỏ tên đi (Cư và Thước) giáng chức đổi đi, (Quỹ, Gia, Hữu Từ, Văn Tố) và phạt bổng (Đăng Sĩ, Duy Tự, Văn Dự, Công Bảng) có thứ bậc khác nhau.

Tháng 5, tiết đoan dương, vua đến cung Gia-thọ, tiến vàng tốt (vàng 8 tuổi rưỡi, đỉnh 10 lạng một đỉnh, thường năm tiết này lệ tiến chuẩn theo thế) làm lễ khánh hạ. Khi làm lễ xong, vua ngự điện Thái hòa nhận chầu mừng, (trước 1 ngày, tuyên chỉ triệu hoàng thân và các quan vào ban yến, thưởng cho như lệ).

Vua lần đầu rước hoàng thái hậu đi chơi cửa biển Thuận-an để phụng dưỡng thêm vui, và duyệt Thủy sư (tập trận ở

https://tieulun.hopto.org

sông, ở biển) 2 ngày rồi về. Thưởng cho quan viên lại, binh theo hầu và các nơi ở ven sông đặt án đón tiễn, đều có thứ bậc khác nhau. (Sau này phàm ngự đợi đâu đều chiếu theo như thế).

Định rõ thêm thức, bậc ở Nội cung. Dụ rằng : đạo vương gia trước ở sửa đạo nhà, thế cho nên ở thiên Chu quan (1) thi hành phép tắc, tất lấy ý nghĩa của thơ Quan-thư, (2) Lân chi (3) làm gốc, vì lễ nghi chính sự ở trong cung cấm là nền tảng của vương hóa vậy. Thánh tổ Nhân hoàng đế ta, tham xét điển lễ đời xưa, chuẩn định thứ bậc ở trong cung, thực là phép hay của muôn đời.

Trẫm nghĩ : chính trị của vương giả tất từ sửa trị trong nhà trước, thứ bậc ở trong cung, cũng nên định rõ cấp bậc về hoàng quý-phi trở lên, đã có lệ sẵn, từ phi tần trở xuống, thì chuẩn cho đặt làm Thuận-phi, Thiện-phi, Nhã-phi, là bậc nhất; Cung-phi, Cần-phi, Chiêu-phi là bậc nhì ; Khiêm-tần, Thận-tần, Nhân-tần, Thái-tần là bậc ba ; Khoan-tần, Giai-tần, Tuệ-tần, Giản tần, Giản-tần làm bậc 4 ; Tĩnh-tần, Cẩn-tần, Tín-tần, Uyển tần là bậc 5 ; Tiệp-dư là bậc 6, Quý-nhân là bậc 7 ; Mỹ-nhân là bậc tám ; Tài-nhân là bậc chín. Về phong điển, bổng lệ, màu áo của các bậc đều tuân theo lệ trước.

Tấn phong cung tần họ Vũ (nay là Trang Ý, thuận hiếu Thái hoàng thái hậu) làm Cần-phi.

Sách văn rằng : Trẫm nghĩ : thuận theo đạo trời, các sao bày hàng chầu về ngôi bắc cực, trị nhà đến nước, nội cung thực giúp giáo hóa của nhà vua. Giai cấp trong cũng có thứ bậc,

---

(1) Chu-quan : tên một thiên ở Kinh Thư, nói về cách đặt quan chức giữ công việc của nhà Chu.

(2) Quan-thư : tên một thơ trong Kinh Thi, khen bà Thái tự có thánh đức lấy vua Văn-vương nhà Chu cũng có thánh đức, gây nên giáo hóa tốt ở trong cung.

(3) Lân-chi : cũng tên một thơ ở Kinh Thi, khen Văn vương và hậu phi (tức Thái-tư) tự mình sửa đức, nên con cháu họ hàng đều hóa làm người nhân hậu cả.

https://tieulun.hopto.org

lễ nghi ban mệnh nên gia phong. Nay nghĩ : cung tần họ Võ, dòng dõi họ sang tiếng thơm nêu tỏ phong tư quý báu đức tốt phô bày. Việc nội trị noi theo giáo hóa tu tề, kính giữ đạo vợ ; việc phụng dưỡng một niềm dịu dàng cung kính, hạ lòng thánh từ. Xét điển lễ thường, ra ơn đặc biệt. Nay tấn phong là Cẩn-phi. Nên phải kính nhớ ơn vinh này, càng giữ đức tính cũ. Bày sách, xem sử, nghĩ giúp đỡ cho phong hóa nhà vua ; nghi phúc bàn nhân, ngõ hầu dài hưởng ân sủng của nước.

Cung tần là họ Nguyễn-đình tấn phong làm Chiêu-phi (sau tấn phong làm Thiện-phi). Còn phong Thận-tần đến Tài-nhân cộng 12 người.

Tiết mừng thánh thọ Hoàng thái hậu. Vua thân đem các thân-phiên, hoàng thân công, các quan văn, võ đến cung Gia-thọ làm lễ chúc mừng. (Bắt đầu làm lễ khánh hạ thường hàng năm. Lại trước 1 ngày, ban yến cho các quan 1 lần ở bên tả, bên hữu trong cửa Thọ-chỉ, sau này theo làm lệ).

Định rõ điển lễ thờ tự ở miếu Tiên-Y. Khi ấy miếu mới dời dựng ở nơi khác, vua sai xét kỹ điển lễ rõ ràng và sự tích những vị thánh y, danh y ngày xưa, tiến lên để coi. Chuẩn cho dựng : 3 ngôi chính tự (thờ 3 bài vị Thái hiệu Phục hy thị, Viên đế Thần nông thị, Hoàng đế Hiên viên thị), 4 ngôi phối tự (Bên tả là họ Câu-mang, họ Phong-hậu ; bên hữu là Chúc hỏa chính (1), họ Lực Mục) và 30 bài vị tòng tự. (Bên tả : — Thứu Thái Quỷ, Thiên Sư Kỳ Bá, Bá Cao, Thiếu sư Thái Ất, Lôi Công, Y Doãn, Thương Công Thuần Vu Ý, Nguyên Hóa (2), Hoang Phủ Mật, Sào Nguyên Phương, Dược Vương Vi Từ Tàng, Tiền Ất, Lưu Hoàn Tố, Lý Minh Chi, và các vị danh y trước ở nước ta. Bên hữu : Quỷ Du Khu, Du Phụ, Thiếu Du, Đồng Quân, Mã Sư Hoàng, Thần Ưng vương Biển Thước, Trương Cơ, Vương Thúc Hòa, Bão Phác tử Cát Trĩ-Xuyên, Chân Nhân Tôn Tư Mạo, Khải Huyền tử Vương

---

(1) Chúc hỏa chính : là Chúc Dung làm quan hỏa-chính.

(2) Nguyên Hóa tên tự của Hoa Đà.

https://tieulun.hopto.org

thái bộc, Chu Quăng, Trương Huyền Tố, Chu Ngạn Tu, và các vị danh y trước về bản triều). Lại lấy Lý Diên (1) nhà Minh, Phùng Triệu Trương (2) và Trương Giới Tân (3) nhà Thanh đưa lên thờ. (Bài vị đặt ở dưới Lý Minh Chi, Chu Ngạn Tu). Các lễ tiết đều hậu hơn trước. Hàng năm lấy ngày giáp tháng trọng xuân (tháng 2 âm lịch) trọng đông (tháng 11 âm lịch) sai quan tam phẩm đến tế. (Trước do Ngự Y viện sứ đến tế).

Ngày bính thìn, vua mới thân đi cày ruộng tịch điền. Khi làm lễ xong, hoàng thân, các tôn tước, các quan văn võ đều cho lụa màu có thứ bậc khác nhau. Lại cho là chính mình đi cày là điển lễ lớn, việc mới lần đầu thường các người kỳ lão thuộc lại, nông phu có dự làm việc, vải màu và ngân tiền rồi thông dụ cho các quan địa phương, thời thường khuyên bảo dân chăm việc làm ruộng.

Nguyễn Đăng Giai từ khi mang cờ tiết đi ra bắc, dâng sớ nói về yên họp quân dân cộng 6 việc :(— Cấp bằng cho thuyền buôn mua thóc gạo ở Bắc-kỳ chở bán cho dân đói.

— Thợ cưa ở 4 xã : Ngô-xá, Ngô-trường, Hào-hợp, Chân-an cứ 1 đinh chịu 1 suất thợ, ngoài ra không có đinh thừa, vì đã từng chết dịch hao mòn đi. Xin cứ thực số, 2 đinh chọn lấy 1 người thợ. Người nào ở sổ dân thì chịu một nửa thuế thân, người nào chọn vào ngạch thợ thì chia làm 3 ban, ban nào đến làm việc thợ thì mỗi tên cấp cho 3 quan tiền.

— Thợ cưa, thợ đóng thuyền, hạng hao hụt đi hoãn đòi 3 năm. Gỗ tứ thiết (4) và sắt nấu lại hoãn thu 2 năm.

— 8 tổng ở huyện Nghĩa-đường, lệ chịu thuế gỗ tứ thiết (đồng niên nộp 859 cây) trong đó có hạng cây dài 2 trượng

---

(1) Lý Diên có làm bộ Y học nhập môn.
(2) Phùng Triệu Trương làm bộ Phùng thị cẩm nang
(3) Trương Giới Tân hiệu là Cảnh Nhạc có làm bộ Cảnh-nhạc.
(4) Tứ thiết : tức là gỗ đinh, gỗ trai, gỗ sến, gỗ táu.

https://tieulun.hopto.org

5 tấc, và hạng dài 3 trượng, hàng năm để thiếu. Nay xin trừ ra làm thời cần dùng, bắt dân phải hết sức lấy nộp thì không kể, còn thuế là thường năm, cho phép chia ra chiết nạp bằng tiền, để tiện cho dân.

— 31 thôn, phường, vạn, dân ở gần sông nước từ năm Minh-mệnh thứ 19, khấu trừ chọn vào thủy binh (150 tên) đến nay, chỉ là có tên mà không có lính, xin bỏ ngạch ấy đi, bắt chịu thuế thân và tiền đầu quan.

— Kho ở tỉnh dự chứa trữ thêm, để phòng lúc không ngờ. (Chứa lấy 200.000 quan tiền và 200.000 hộc thóc làm định lệ). Vua đều cho thi hành.

Lại xin bỏ lệ cấm chở vụng trộm. (Nói : về lệ cấm chở trộm gạo, là trọng về gạo ăn của dân. Nhưng mối lợi ở đấy, thì chức tấn thủ không thể cấm được. Kẻ gian cùng buôn bán đổi chác với người buôn nước Thanh, xin hãy bỏ cấm ấy, cho phép lĩnh bài thông thương, thu thuế nặng thêm lên, để công, tư đều tiện cả). Định việc đánh thuế 4 cửa tuần. (Cửa Phù-cừ, Khả-lưu, Lương-trường ở Nghệ-an ; Cửa Khu-độc ở Hà-tĩnh, là đường lối tiều dân tất phải do đấy để làm ăn sinh sống, xin cho đình chỉ, để giúp cho dân điều háo).

Vua nói : bỏ cấm có chỗ không tiện. Còn như cửa tuần, bến đò, trước đã miễn thuế 1 năm, sau sai lượng bớt đi, châm chước định giá vừa phải (nói rõ ở năm thứ 5 thứ 6).

Khi ấy, ở Nghệ-an lệ khí chưa yên, hạn hán lại nổi lên, Đăng Giai cho là tự mình cứu chữa không có công trạng, tự tâu bày xin lỗi. Vua xuống dụ sai để ý hơn lên để đem lại hòa khí.

Vua lại rước Hoàng thái hậu đi chơi cửa biển Thuận-an và núi Thúy-vân, sai quan tế tướng sĩ chết trận trong khi trung hưng. (Ở cửa biển Tư-hiền. Đó là lần bắt đầu ngự sai quan làm lễ tế là tuân theo ơn lệ từ trước). Ở 3 ngày thì trở về.

Tháng 6, cho Đào Duy Thông ấm thụ đội trưởng, coi giữ việc thờ tự công thần Hoằng quốc công Đào Duy Từ.

https://tieulun.hopto.org

Hữu tham tri bộ Hình là Vũ Tuấn cáo giả hạn về thăm cha mẹ. Vua cho, lại gia ơn thưởng cho sâm quế (3 chi nhân sâm cao ly và 3 thanh quế) dụ bảo cho ý nghĩa lấy hiếu làm trung.

Định rõ thêm lệ xử phân về khi làm văn lầm lỡ phạm chữ húy. (Như các chữ húy chính lệ nên đổi (1) mà lầm lỡ phạm vào đều xử phạt ngay 100 trượng. Gián hoặc có người nào là cử nhân tú tài, thì cách bỏ tên ở sổ đi. Các chữ húy nên thêm hình dạng chữ và bớt nét (2) và những chữ ở bên cạnh có chữ cùng âm (3), lệ phải đổi dùng chữ khác, mà lầm lỡ viết thẳng ra, thì xử phạt ngay 90 trượng. Những chữ ở bên cạnh có chữ lệ phải viết bớt nét đi và thêm hình dạng chữ và cùng âm lệ phải đổi tránh đi, mà lầm lỡ phạm vào, thì xử phạt ngay 80 trượng, gián hoặc có người nào là cử nhân, tú tài đều được miễn bỏ tên ở sổ đi).

Đổi khắc nhật kỳ treo đèn và răn cấm, ban cho trong, ngoài thi hành. (Hàng năm ngày 19 tháng 5 gặp tiết Thánh thọ; ngày 25 tháng 8, gặp tiết Vạn thọ treo đèn và răn cấm, theo y lệ năm Thiệu-trị. Tế lớn ở đàn Nam-giao dùng ngày tốt (trước kỳ tế bói chọn ngày tốt) trong tháng 2. Tế hợp hưởng ở các miếu dùng ngày 22 tháng 12 (Năm Thiệu-trị thứ 5 đổi định lại). Tế xuân ở đàn xã, đàn tắc đổi dùng ngày mậu ở trung tuần. Tế xuân ở Văn-miếu đổi dùng ngày đinh ở hạ tuần. Lễ ngày kỵ thêm vào : ngày 18 tháng 9 (là ngày kỵ lăng Thiên-thụ hữu lăng (4), ngày 27 tháng 9 (ngày kỵ Xương-lăng)(5) đều đến ngày chính kỵ cấm hành hình, giết trâu bò

---

(1) Như chữ thi 詩 đổi ra chữ thần 辰.

(2) Chữ thêm hình dạng như chữ hoa 華 thêm chữ xuyên lên đầu 𦯎. Chữ bớt nét, như chữ nhậm 任 viết bớt đi một nét 仁

(3) Như chữ chiếu 炤 đổi làm chữ chiêu 炤 vì có chữ húy là chiêu 昭.

(4) Thiên-thụ hữu lăng : tức là lăng Thuận-Thiên Cao hoàng hậu.

(5) Xương lăng : tức là lăng Hiến tổ Chương hoàng đế.

https://tieulun.hopto.org

và hát xướng, tiệc vui, mặc màu đỏ, màu tía. Ngoài ra các điều răn cấm đều theo bản in về năm Thiệu-trị. Nhà dân phàm có lễ quan, hôn, tang, tế cũng không thuộc vào lệ này).

Nguyễn Tri Phương từ khi mang phù tiết đến miền Nam, dâng sớ tâu bày xin sửa sang cộng 13 việc :

— Họp dân làm đồn điền để giúp sinh kế.

— Khoan thứ cho kẻ can phạm trốn đi tự ra thú, để hết trộm cắp.

— Châm chước mua vật hạng, để cho được giản tiện.

— Giản binh ở bàng ngũ có địch tình khổ bức, cho phép thay điền để bớt kẻ trốn.

— Châm chước giảm cho dân xã sửa làm danh sách những bằng khoán thay đổi (?), để bớt bận rộn.

— Việc theo thực mà làm, để ngăn lấp mối tệ.

— Việc tra xét người can phạm, người nào không biết chữ, thì lấy khẩu cung để định án, miễn cho không phải làm tờ cung riêng để bớt hư phí.

— Khoan làm thuyền điền vào ngạch thiếu để dễ đặt sức dân.

— Nghiêm ngặt việc khám xét, để ngăn kẻ buôn gian lậu.

— 2 bảo Quang-hóa, Định-viễn không phải là chỗ quan yếu, thì bớt đi. Về những mẫu ruộng ở chỗ ấy, giao cho quân dân cày cấy.

— Khoan tục điền những đinh bị chết dịch, để cho dân đỡ đau khổ.

— Khoan điền làm lính cho dân trốn mới về, để dân được yên ở.

— Khoan tha cho những dân trốn tự ra thú, để mở đường cho dân tự đổi mới).

Vua đều cho thi hành. Lại xin phái lệnh ở kinh đi thú. Vua nói : hiện nay không có việc, sang năm sẽ phái đi, cũng chưa muộn gì.

Phan Thanh Giản dâng sớ tâu bày 2 việc về thể tất và xót thương dân và quân.

https://tieulun.hopto.org

— Ngạch giản binh lệ thuộc vào hàng ngũ ở kinh, hàng năm dầu giêng họp hết lại đến tháng 7 tháng 8 mới được chia ban. Nay xin : sang năm việc thao diễn xong, cứ đến tháng 2 chia làm 3 ban, 1 ban ở lại, 2 ban về, hết lượt lại bắt đầu lại, để thư sức cho lính.

— Các xã thôn có các hạng thợ lệ thuộc vào kinh, không kể là hiện còn sống hay đã chết, các con em người ấy và dân hạng, nguyên theo nghề làm thợ thì lập tức sung điền ngay. Nay xin : trừ ra thực người nào có tên ở sổ thì không kể, ngoài ra người không phải chính quán mà đến ở thôn làng ấy, và người nào bỏ trốn hay chết, mà ở nguyên quán không có con em và dân hạng, đều xin miễn cho không phải điền. Về dân hạng trước đã sung vào ngạch thợ thì cho phép rút về cả, cùng chịu phần ra lính, để thư sự cấp bách cho dân). Vua giao xuống bộ châm chước bàn để thi hành.

Tha giảm thuế ruộng bị tai hại về vụ chiêm cho các địa phương.

Kinh kỳ có mưa. Khi ấy, lâu không mưa, sai phủ thần [Thừa-thiên] cầu đảo được mưa (mức nước mưa được 1 phân) chưa thỏa lòng mong của dân làm ruộng. Bèn sai tham tri bộ Lễ là Phạm Khôi cầu đảo ở miếu Vũ-sư (thần làm mưa). Đêm ấy, vua ở trong cung thành kính cầu đảo, làm bài thơ xin mưa, liền mưa to xuống. Vua lại làm 2 bài thơ tạ mưa, sai quan đem 2 bài thơ ấy đến miếu dọc, làm lễ tạ ơn.

Nguyễn Đăng Giai lại dâng sớ nói 4 việc : dồn tinh, huyện lại, bớt quan lại đi, lấy việc lợi trừ việc hại.

— Tỉnh thành đặt ra, tất có hình thế đẹp đẽ của núi sông, hợp về đất cát, nguyên thành tỉnh Hà-tĩnh, đất rất thấp lại mặn, không có hình thế gì. Vả lại huyện La-sơn, Hương-sơn, Thiên-lộc, Nghi-xuân liền tiếp với Nghệ-an, vận chở cung cấp bằng đường sông đều tiện. Duy có huyện Kỳ-anh, Cẩm-xuyên, Thạch-hà, dặm đường hơi xa, thì tỉnh Hà-tĩnh đặt ra, chỉ được 3 huyện là đường đi trong 1 ngày, mà triều đình hàng

TAISACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

năm phí kể có 6, 7 vạn, còn quân dân tiêu phí ở ngoài, lại không biết là bao nhiêu ; nghĩ xin đem Hà-tĩnh, Nghệ-an hợp lại làm một, thì bớt quan bớt việc, tài, lực của dân ngày được thư thái.

— Chức thú lệnh tất phải được người giỏi thì sau quan mới xứng chức, dân mới được yên. Nay huyện An-thanh, Lương-sơn, Nghĩa-đường, Quế-phong, Thuy-vân, Trương-dương, Kỳ-sơn, Hội-nguyên, Vĩnh-hòa ở tỉnh Nghệ ; huyện Mỹ-hóa, Hậu-lộc, Khai-hóa, Lương-chính, Thường-xuân, Cẩm-thủy, Quảng-địa, Thạch-thành ở tỉnh Thanh ; đều đinh điền không có mấy, nhiều rừng sâu, khí độc, các quan phủ huyện chỉ tìm cách thuận tiện, tạm bợ ở yên nơi tỉnh thành, ít người có thể ở huyện lỵ trông coi đến dân, người ăn hại, không gì quá lắm bằng thế. Xin quy lại cả cho các phủ kiêm lý, rút về bỏ đi nơi khác, thì bớt việc bớt quan, gồm được tiện cả.

— Đồn bảo đặt ra, để kiểm xét trộm cướp mà cấm kẻ gian phi. Các tỉnh Thanh, Nghệ, Tĩnh từ trước đến nay, đồn bảo đã không đủ trừng trị được tệ gian phi ; mà chặn đường ngăn sông chỉ để làm hại cho bình dân. Nghĩ xin trừ ra đồn cửa Hội ở Nghệ-an, đồn cửa Luật ở Hà-tĩnh, đồn Biện-sơn ở Thanh-hóa, làm chỗ thuyền công ra vào đậu lại. Ngoài ra đều đình bỏ cả, thì quan không phiền, dân không nhiễu, khách buôn được vui thích tiện lợi cả.

— Sổ sách đặt ra, để phòng tra xét và biết rõ số, hạng mà thôi. Từ trước đến nay, lệ có kê khai sổ đinh điền để giữ làm bằng, do tỉnh phê vào rồi giao dân giữ, thì lý dịch không thể tự làm lấy được tất phải mượn tay bọn thư lại ở tỉnh làm cho, cũng phiền phức hão lắm. Nay xin khi xong việc duyệt đinh tuyển lính, thì sổ đinh, điền do tỉnh chiếu lệ đưa giao cho dân giữ để làm bằng. Từ đấy trở đi, hàng năm nếu ruộng đất nhân đinh có bớt ra thêm vào, do tỉnh xét lấy số mục, khai vào một tờ giấy giao dân xã giữ làm bằng, để tiện nộp thuế, mà miễn cho sửa viết sổ giữ làm bằng ; nếu không thêm bớt gì

https://tieulun.hopto.org

thì chiếu theo sổ nguyên giao trước mà làm. Theo dề làm lệ thường, thì có thể bớt được khoản phí tổn về 6 năm 1 lần sửa lại sổ). Vua sai đình thần bàn, đều nói : bỏ bớt sổ sách, dồn bảo, châu huyện, đều là tiện cho dân, bớt phiền phí. Còn như Nghệ-an Hà-tĩnh trước khi chưa chia, thì có giặc Sáu giặc Chấn, sau khi đã chia, được yên ổn mãi. Lúc trước sửa sang, thực là một mưu chước rất phải ở nơi cõi ven. Vua nói : việc tỉnh thành theo cũ hay đổi mới, hãy nên xét kỹ, bất tất làm vội. Ngoài ra thì theo như lời nghị mà làm.

Dồn bớt các phủ, huyện, châu thuộc về tỉnh : Nghệ-an, Thanh-hóa và Quảng-yên. Về tỉnh Nghệ-an đem huyện An-thành dồn vào cho viên phủ Diễn-châu kiêm lý ; huyện Lương-sơn dồn vào phủ An-sơn kiêm lý ; 3 huyện Nghĩa-đường, Quế-phong, Thúy-vân dồn vào cho viên phủ Quỳ-châu kiêm lý ; 4 huyện Trương-dương, Kỳ-sơn, Hội-nguyên, Vĩnh-hòa dồn vào cho viên phủ Tương-dương kiêm lý. Về tỉnh Thanh-hóa : đem huyện Hậu-lộc dồn vào cho viên phủ Hà-trung kiêm lý ; 2 huyện Quảng-địa, Thạch-thành dồn vào cho viên phủ Quảng-hóa kiêm lý ; 2 châu Lương-chính, Thường-xuân dồn vào cho viên phủ Thọ-xuân kiêm lý ; huyện Hoằng-hóa và huyện Mỹ-hóa hợp lại làm huyện Hoằng-hóa đặt 1 viên tri huyện Hoằng-hóa, vẫn lệ thuộc vào phủ Hà-trung ; huyện Cẩm-thủy và châu Quan-hóa 2 huyện hợp làm huyện Cẩm-thủy, đặt 1 viên tri huyện, vẫn lệ thuộc vào phủ Quảng-hóa. Còn chức đồng tri phủ ở Hà-trung, cùng tên huyện Mỹ-hóa, tên châu Quan-hóa đều bỏ đi cả. Về tỉnh Quảng-yên, châu Vạn-ninh : đặt làm phủ Hải-ninh, đặt 1 viên tri phủ, kiêm lý châu Vạn-ninh, và trích châu Tiên-yên ở phủ Sơn-định đổi lệ thuộc vào phủ ấy thống hạt. Ngoài ra 2 huyện Nghiêu-phong, Yên-hưng, cùng huyện Hoành-bồ nguyên thuộc phủ ấy, nay lệ thuộc về phủ Sơn-định, vẫn do viên huyện Hoành-bồ kiêm lý.

Khi ấy, nhân Nguyễn Đăng Giai tâu xin dồn bớt các phủ huyện ở Nghệ-an, Thanh-hóa đã giao đình thần bàn. Đến đây

https://tieulun.hopto.org

đình thần bàn, nhân đem công việc tỉnh Quảng-yên, bàn cả một thể, cho nên đều chuẩn cho thi hành cả.

Mùa thu, tháng 7, ngày mồng 1 là ngày tân mùi, làm lễ thu hưởng. Ngày hôm ấy mưa rớt, vua đương cần tĩnh dưỡng, sai Tông quốc công Miên Thẩm kính làm lễ thay.

Định lệ tặng mĩ tự [chữ hay] cho bách thần. (Thiên thần tặng là tuy mục. Thổ thần tặng là hàm quang. Sơn thần tặng là tuấn tĩnh. Thủy thần tặng là hoanh hợp. Dương thần tặng là trác vĩ. Âm thần tặng là trang huy).

Nội các thừa chỉ là Bùi Thức Kiên tiến 2 bộ sách của cha viên ấy đã làm ra. (Cha là Bùi Dương Lịch, đỗ tiến sĩ triều Lê, làm sách Nghệ-an ký và sách Bùi gia huấn hài(1). Một bộ nói về địa phận thuộc sao nào dãi đất, hình thế núi sông, thích hợp về phong thổ, sự tích của nhân vật, duyên do về nhân cũ đổi mới. Một bộ nói về : lẽ của trời đất, sự sinh sống của người và vật, cho đến dòng dõi mối giường của nước Việt ta, nguồn dòng của đạo thống). Vua sai nho thần bình duyệt, để vào Sử quán.

Vua nghĩ về dân Bắc-kỳ khó yên ủi vỗ về, hỏi quan địa phương ai là người hiền người không? Trương Đăng Quế thưa rằng : binh và dân là trách nhiệm của quan địa phương, đủ binh lính, đủ lương ăn cho dân, là người chăn dân tốt, hao tổn, bỏ thiếu là không làm nổi chức vụ.

Giảm ngạch thuế cho xã Như-cương (thuộc tỉnh Định-tường) (Thủy lợi chỗ này, năm Minh-mệnh mới thu ngạch thuế là 6.500 quan, về sau tranh nhau mua, nâng cao lên đến hơn 8.000 quan. Đến đây định làm 7.000 quan).

Bùi Quỹ tiến quyển sách « Thanh-hóa châu chí ». Trương Đăng Quế khen là điều mục rõ ràng đầy đủ. Vua nói : ta sửa sách địa chí, về phận dã sao ở thiên văn, cỏ cây, chim muông, sâu bọ phải nên khảo định cả.

---

(1) Nghĩa là sách dạy trẻ của nhà họ Bùi.

https://tieulun.hopto.org

Lập ra hộ lấy gỗ, hộ làm dầu. (12 thôn như thôn Vĩnh-thịnh v.v... ở tỉnh Bình-định ; 5 xã như xã Xuân-hòa v.v.. ở tỉnh Khánh-hòa ; cùng 2 xã Xuân-đài và Long-an ở tỉnh Phú-yên, là hộ làm gỗ. 4 xã Phúc-lâm, An-xuân, Phú-da, Mỹ-phú, là hộ làm dầu, chịu nộp thuế gỗ thuế dầu, miễn giao dịch cho).

Khi ấy, Hà-nội, Hải-dương, Tuyên-quang, Quảng-yên mưa lụt, tỉnh Lạng-sơn mưa lụt quá lắm, nước ngập lên chân thành hơn 10 thước (thóc kho có chỗ ngập ướt, nhà dân bị trôi giạt và chết đuối). Tỉnh Vĩnh-long, Định-tường, Quảng-bình, Bắc-ninh, Hưng-yên có dịch lệ, đều chia nơi nhẹ nơi nặng chẩn cấp tiền tuất.

Ninh-thuận công Miên Nghi xin lập nhà tôn học để dạy con cháu các hoàng thân. Vua khen là phải, sai định chương trình để dạy bảo khuyến khích. Rồi bàn chuẩn định phép khóa thi, cộng 4 điều :

1. Dựng nhà học đặt thầy dạy. — (Chọn đất ở ngoài kinh thành dựng 1 nhà học, bên tả, bên hữu đều có nhà, phòng. Con cháu các hoàng thân trừ ra những người đã được tập phong tước ấm thì không kể, còn ai tuổi từ 12 đến 25, muốn vào học, thì chuẩn cho xung vào học sinh nhà Tôn học. Lấy 1 vị hoàng thân công kiêm coi công việc nhà Tôn học. Chức quan người họ Tôn thất ai là người nhiều tuổi nhất, tính hạnh thuần cẩn, chữ viết đúng đắn, chọn lấy 2 viên sung chức tổng quản (chuyên coi các học sinh ra vào, ăn ở, học tập phép viết, đều ghi chép từng ngày ; Quan văn từ ngũ phẩm do khoa mục xuất thân, có thể làm thầy dạy được, chọn lấy 2 viên sung chức giao tập (chuyên giữ hàng ngày giảng bàn sách vở, dạy tập làm văn bài). 1 chánh cửu phẩm, 2 vị nhập lưu thư lại sung làm thừa biện (chuyên giữ sổ sách và tất cả các việc đáng cung biện). Từ nay về sau, hoàng huyền tôn [chắt vua] tuổi đến 12 trở lên, cũng chiếu theo lệ ấy mà làm).

https://tieulun.hopto.org

2. Lệ hạn giảng tập. — (Ngày lẻ thì giảng 1 bài sách kinh (1), 1 bài sách tiểu học ; ngày chẵn giảng 1 bài sách truyện (2), 1 bài sách sử. Mỗi tháng lấy các ngày mồng 3, mồng 9, ngày 17, ngày 25 ra đầu bài, chiểu theo quy thức 4 trường, hoặc theo đầu bài cho tập làm cả, hoặc tùy bài trích ra cho tập làm, hoặc thơ, đoạn văn sách, hoặc câu đối, đều tùy theo tư chất. Đến như người nào, vốn đã có học vấn, càng muốn học tập rộng ra, thì không câu nệ hạn này. Hàng năm ngày khai ấn thì khai giảng, ngày khóa ấn thì nghỉ, theo như lệ nhà Quốc-tử-giám.

3. Trình hạn khóa hạch. — (Học sinh chia làm 4 bậc, ai có thể : thông hiểu 1 kinh, 1 truyện, 1 sử và hơi biết làm thể thức văn 4 trường là bậc nhất, thông hiểu 1 truyện, 1 sử, và mới tập làm một hai bài kinh nghĩa, tứ lục, một hai vần phú, một hai đoạn văn sách là bậc nhì ; thông hiểu 1 sách sử hoặc sách tiểu học và mới học làm thơ làm bài đoạn là hạng ba ; thông hiểu sách sơ học sách tiểu học và mới tập làm câu đối là bậc tư. Trừ nguyên bổng lệ ra không kể, ai dự bậc nhất mỗi tháng cấp thêm học bổng cho 5 quan tiền ; dự hạng nhì cấp thêm 4 quan, dự hạng ba cấp thêm 3 quan, dự hạng tư cấp thêm 2 quan, để làm tiền mua giấy bút. Hàng năm 4 tháng quý đều tính từng quý một, người nào ngồi học cộng được 75 ngày trở lên, mà nghĩa sách và văn bài đều hơi thông thuộc là hạng ưu. Ai ngồi học được 65 ngày trở lên, nghĩa sách hơi thông mà có 2, 3 phần chưa thuộc nhớ hết ; văn bài có thể khá thủ mà chưa thông hoạt lắm là hạng bình. Ai ngồi học được 55 ngày trở lên, nghĩa sách không nhớ kỹ mà hơi có phần thông hiểu, văn bài tuy chưa thông hoạt mà kỳ làm bài không bỏ thiếu là hạng thứ. Ai ngồi học chỉ được 50 ngày trở xuống, mà

---

(1) Sách kinh thư : kinh Thi, kinh Thư, kinh Dịch, kinh Lễ, kinh Xuân-thu.

(2) Sách truyện là : sách : Đại học, Trung dong, Luận ngữ, Mạnh tử.

https://tieulun.hopto.org

nghĩa sách phần nhiều không thông hiểu, văn bài lại không chuyên tập là hạng liệt. Hạng ưu thưởng 20 ngọn bút, 10 thoi mực, hạng bình 10 ngọn bút 5 thoi mực, hạng thứ thì sức quở, hạng liệt thì trừng phạt. Hàng năm đến tháng trọng đông (tháng 11 âm lịch) sát hạch một lần, ai dự hạng ưu, bình thì thưởng bạc lạng và tiền có thứ bậc khác nhau, hạng thứ miễn cho không bàn đến, hạng liệt đình cấp học bổng. Nếu tên nào đã nhiều lần bị trách phạt vẫn không tiến ích, thì đợi đủ 3 năm truất bỏ đi, để làm răn).

4. Chương trình phép thi. — (Cách thức thi ở phủ, hơi giống như phép thi hương, thi hội, dùng văn thể 4 trường và sai quan chấm thi, cho khoa giáp thứ bậc. Duy nhà Tôn học này, mới bắt đầu mở đặt, thành tài nhiều hay ít, chưa có thể dự định được đợi sau 2, 3 năm, xem hàng năm xét hạch, số đỗ vào các bậc là bao nhiêu. Về phép thi nên làm thế nào, sẽ do bộ Lễ châm chước bàn định). Đều tham chước cách thức nhà Tôn học năm Minh-mệnh và điển lệ nước Đại Thanh mà làm.

Cho hiệp biện đại học sĩ (lãnh tổng đốc Định-Yên) là Đặng Văn Thiêm lãnh thượng thư bộ Hình ; hữu tham tri bộ Công (hiệp lý Thủy sư) là Nguyễn Văn Điển hộ lý tổng đốc Định—Yên ; lãnh thượng thư bộ Lễ là Lâm Duy Thiếp hiệp làm công việc Thủy sư ở kinh kỳ.

Mộ dân xiêu tán người thổ nước Thanh khai khẩn đất bỏ góa ở Tô-châu (thuộc tỉnh Hà-tiên).

Dân đói người nước Thanh tràn đến châu Vạn-ninh, (thuộc tỉnh Quảng-yên) giết viên quyền nhiếp việc châu là Bùi Văn Thúy. Vua sai Vũ Công Độ (án sát) đi đánh, khi đến nơi, thì giặc đã trốn chạy tan rồi, bèn đuổi bắt được đồ dùng về việc quân. Còn bọn sót lại lẩn về các xứ Bắc-luân, Na-lặc nước Thanh.

Nguyên tuần phủ Lạng — Bằng là Trần Ngọc Lâm can tội những lạm xử tội giáo hậu [tội thắt cổ cho chết, nhưng còn

https://tieulun.hopto.org

giam đợi xét]. Con là Ngọc Toản xin chịu giam thay, để cho Ngọc Lâm về nuôi mẹ.

Vua bảo Pháp ty rằng : Ngọc Lâm can tội chết chưa từng được giảm tội phát đi, đã có Ngọc Toản và em nó thăm nuôi mẹ nó cũng được. Không cho chịu giam thay.

Chuẩn định lệ tù được ở lại nuôi cha mẹ, phân biệt *tinh* giảm tha ra, phát đưa đi và xử trị tên phạm trốn lần thứ hai. (Phàm những tên can phạm xử tội quân lưu, lâm lính, trừ ra tên phạm nào không được ở lại nuôi cha mẹ thì không kể còn tên nào cha mẹ già, nhà con một đáng được ở lại nuôi cha mẹ, thì nên tháo bỏ xiềng khóa, chiếu luật phạt trượng đóng gông đem bêu, xong rồi bắt lý dịch bảo lĩnh về nuôi cha mẹ. Tên nào hết sức nuôi cha mẹ, không có làm việc gì cẩn bậy trái phép, đợi việc nuôi cha mẹ xong rồi, do quan địa phương cứ thực để tâu rõ ràng, đợi chỉ cho giảm tha ra, về dân khai vào sổ chịu sai dịch. Tên nào không nhìn đến việc nuôi cha mẹ, cố ý làm việc phạm pháp, lý dịch xã ấy bắt giải. Trừ ra tội can phạm lần sau nặng hơn tội phạm lần trước, nên theo luật nặng kết nghĩ thì không kể, còn những tên can phạm về tội quân, lưu và lâm binh, đều y án phát đưa đi ; tù đi đồ thì khấu trừ năm tháng đã làm sai dịch qua, cứ theo hạn phải đồ bắt làm sai dịch thêm cho đủ hạn. Tên phạm nào bỏ trốn, thì lặc hạn cho lý dịch nã bắt. Trốn đi mà lại phạm tội nữa, thì theo mức nặng mà kết tội. Trốn đi mà không tái phạm nữa, thì những tên phạm về tội quân, lưu phát đi nơi cõi ven cùng cực, có nhiều khí độc ; những tên phạm sung làm quân lính thì theo tội đã phạm trước mà nghĩ xử ; là tù đi đồ thì không chuẩn cho khấu trừ năm tháng đã chịu sai dịch qua, cứ theo hạn xử trước mà bắt làm việc).

Định rõ lại lệ các địa phương lặc hạn bắt lính, không được phái lính xuống làng. (Từ nay về sau, phàm các dân xã thiếu ngạch lính nên đòi bắt, thì quan địa phương viết trát phái ra 1 tên lính ở tỉnh mang trát giao cho phủ, huyện nhận làm,

https://tieulun.hopto.org

viên phủ, huyện tức thì đòi cai, phó tổng đến nha, lặc định trình hạn, cai, phó tổng lại cứ các lý trưởng xã ấy bắt phải y hạn đem người điền thế. Nếu tổng lý nào chậm trễ trái lệnh, chiếu theo tội nặng nhẹ, hoặc nên phạt xuy [đánh bằng roi] hoặc nên tham hặc cách dịch, thì tự theo lẽ mà làm cho thỏa đáng. Nếu tự tinh đến huyện dám thiện tiện phái lính và sai tư nhân xuống làng chia nhau đốc thúc, không kể là người đã phái đi có sinh ra tình tệ gì không, các viên tỉnh, phủ, huyện ấy bị xử về tội « vi chế » (trái chế thư).

Đổi bảo Định-liêu (thuộc Gia-định) làm huyện lỵ Quang-hóa, rút những viên tuyên phủ sứ, phó lãnh binh ở bảo ấy đi, phái thêm biền binh đến đóng để canh phòng huyện ấy và bảo Tây-ninh (bảo [Định-liêu] này nguyên trước đặt 1 tuyên phủ sứ, 1 phó lãnh binh, nay chuẩn cho đổi làm huyện lỵ Quang-hóa, bảo Quang-hóa trước giao cho tổng lý sở tại cư trú, và trích lính huyện Quang-hóa 100 tên, 6 tháng 1 lần đổi, theo với 1 viên quản vệ, 1 viên quản cơ hội đồng với viên tri huyện chia phái canh giữ. Còn các viên nguyên trước đặt ở đấy, rút về đợi bổ. Bảo của phủ Tây-ninh vẫn như cũ, nhưng trích phái lính đi canh giữ cũng như thế) (nguyên trước 2 bảo ấy có 50 tên lính đóng).

Tháng 8, bộ Lại, bộ Binh dâng bản sách xét công trong 3 năm. Vua dụ thưởng từ Trương Đăng Quế đến Tô Trân cộng 22 người. (Xét ra cố mệnh lương thần, phụ chính đại thần, thái bảo, Cần-chính điện đại học sĩ lãnh Binh bộ thượng thư, Tuy thịnh quận công Trương Đăng Quế là bề tôi cố mệnh của 2 triều, giữ một lòng công, trung, làm các việc lớn mà không mơ hồ, trước sau không khác ; bày đạo đế vương để nghĩ giúp đỡ, siêng cần không sai. Thưởng 1 cái khánh vàng có khắc chữ « tam triều thạc phụ »(1).

Ngự tiền đại thần, Trung quân chưởng phủ sự, Vũ-lao hầu Tạ Quang Cự ; Ngự tiền đại thần, Đông các đại học sĩ Vũ

(1) Tam triều thạc phụ : người giúp việc có công to của 3 triều.

https://tieulun.hopto.org

Xuân Cần, là bề tôi trải thờ 4 triều, thuần hậu, thành thực quen việc giỏi giang, tuy đã đến 80, 90 tuổi, nhưng tinh thần vẫn còn quắc thước.

Phụ chính đại thần, Tiền quân chưởng phủ sự, Vũ-trung tướng, An viễn hầu, Vũ Văn Giải là bề tôi ra sức khó nhọc ở nơi cõi biên, đã từng có công chiến trận rõ rệt, giúp việc triều đình, bền giữ tiết lớn : Thưởng cho Quang Cự, Văn Giải mỗi người 1 cái khánh vàng có khắc chữ « mậu trứ huân lao »(1). Thưởng Xuân Cần 1 cái khánh vàng có khắc chữ « túc đức nguyên lão »(2).

Hiệp biện đại học sĩ, lãnh Hộ bộ thượng thư Hà Duy Phiên ; lãnh Hình bộ thượng thư Đặng Văn Thiêm ; phụ chính đại thần sung Nam-kỳ kinh lược đại sứ, lãnh Định—Biên tổng đốc, Trí dũng tướng Tráng liệt bá Nguyễn Tri Phương ; lãnh Lễ bộ thượng thư Lâm Duy Thiếp ; sung Hữu kỳ kinh lược đại sứ lãnh An — Tĩnh tổng đốc Nguyễn Đăng Giai ; Tả quản đô thống lãnh Hà — Ninh tổng đốc Lê Văn Phú ; Sơn — Hưng — Tuyên tổng đốc Ngụy Khắc Tuần, là những bề tôi tài giỏi kỳ cựu, vốn có khí tiết trung thành ; hoặc ra chuyên trách một địa phương thì đã từng tỏ ra có công với dân ; hoặc dự hàng giúp việc trong triều thì giúp đỡ chính sự thiết thực. Vậy Duy Phiên thì ấm thụ cho 1 người con hàm tòng lục phẩm. Còn các viên khác đều thưởng gia 2 cấp.

Sung Tả kỳ kinh lược đại sứ, lãnh Bình— Phú tổng đốc Phan Thanh Giản là người học hạnh thuần chính, giữ tiết ngay hiền, giữ mình công bằng siêng năng, cầm lòng thanh liêm trong sạch, thưởng cho 20 lạng bạc.

Hộ đốc Ninh — Thái Phạm Thế Trung ; hộ bộ tả tham tri Tôn Thất Thường ; hộ đốc Định — An Nguyễn Văn Điển ; hộ đốc Thanh-hóa Tôn Thất Hợp ; Binh bộ tả tham tri Trương

---

(1) Mậu trứ huân lao : rõ rệt có công lao tốt.

(2) Túc đức nguyên lão : viên quan già cả vốn có đức tốt.

https://tieulun.hopto.org

Quốc Dụng ; hộ đốc An — Hà Cao Hữu Bằng ; thự Lại bộ tả tham tri Vương Hữu Quang ; là những người gặp việc không làm cẩu thả, kính sung chức vụ của mình đều thưởng gia 1 cấp.

Nội các thị lang Nguyễn Cửu Trường là người thừa hành sắc chỉ tỉnh tường, làm người siêng năng cẩn thận. Hàn lâm viện chưởng viện học sĩ. Tô Trân từ khi sung Sử quán đến giờ, để ý biên chép sửa chữa, đã làm thành sách, đều chuẩn cho ăn lương tòng nhị phẩm).

Bắt phải về hưu và giáng cấp 4 người : (Xét ra Vũ lâm doanh tả dực thống chế Vũ Trọng Tĩnh là người bỉ ổi, hơn nữa tuổi già ốm đau, chuẩn cho được giữ nguyên hàm ; bố chính Quảng-ngãi là Nguyễn Đức Hộ, tài học hão huyền sơ lược, làm việc chậm chạp, lại già ốm, suy yếu, chuẩn cho giáng 1 cấp, đều bắt phải về hưu trí. Thống chế doanh Long vũ là Tôn Thất Cung, kiến thức tầm thường, tuổi già sức yếu, nên bãi chức, nhưng vì làm việc đã lâu năm, chuẩn cho giáng 2 cấp ở lại làm việc. Chưởng vệ quyền chưởng doanh Tiền phong là Tôn Thất Mậu, ngày thường say rượu, lười biếng không có tài, giáng bổ làm vệ úy). Bố chính Hải-dương là Tạ Kim Vậc vì nghe nói tham nhũng, chuẩn cho giáng chức, phái người tra xét. Rồi xét ra có vết tích kém (Lấy tiền không bắt đi lính, trái phép nhận của đút, hát xướng bê tha), chuẩn cho cách chức, không được bổ dùng mãi mãi.

Cho : chưởng vệ hộ lý đề đốc An-giang là Lê Đình Lý quyền chưởng tả dực doanh Vũ lâm ; chưởng vệ lãnh tuần phủ Hà-tiên là Trần Tri quyền chưởng doanh Tiền phong (tuần phủ Hà-tiên chuẩn cho bố chính Hoàng Mẫn Đạt quyền chưởng) ; thự chưởng vệ quyền chưởng doanh Kỳ vũ là Lê Viên bổ thụ chưởng doanh, hộ lý đề đốc An-giang, lãnh binh Sơn-tây là Tôn Thất Hàn thăng thự chưởng vệ, quyền chưởng doanh Kỳ vũ.

https://tieulun.hopto.org

Cho Hoàng Thu (thự hữu tham tri bộ Binh) kiêm quản viện Đô sát (nguyên tả phó đô ngự sử là Bùi Quỹ giáng chức đổi đi nơi khác).

Duyên-khánh công là Tấn xin đem người họ mẹ là Nguyễn Hữu Kinh làm chánh đội trưởng ngoài ngạch ở phủ thuộc, Vua cho là danh khí (chức vị) không thể khinh xuất cho được, chỉ cho làm đội trưởng ngoài ngạch ; rồi thông dụ cho các nha phải nên cẩn thận.

Phủ Thừa-thiên, các tỉnh Quảng-nam, Nghệ-an khó kiếm gạo ăn. Vua tha cho 4 phần 10 thóc bán ra năm ngoái không thu lại.

Việc sửa điện Hiếu-tư đã xong.

Nêu khen người con gái trinh ở tỉnh Biên-hòa (Phan Thị Đỗ 17 tuổi bị tên Đặng Văn Giàu người thôn Văn-phú cưỡng dâm, thị không theo, bị giết chết).

Vua thường xem tập thơ « sung làm sứ bộ » của Ngụy Khắc Tuần khen là tao nhã, sai tiến những văn thơ ngày thường đã làm. Khắc Tuần bèn tập họp lại hơn 100 bài dâng lên. (Năm Tự-đức thứ 2, Khắc Tuần sung làm quan thượng hậu mệnh sứ [sứ bộ đợi mệnh ở cửa quan]).

Cồ phi ở địa hạt nước Thanh từ Lòng-châu, Bằng-tường (thuộc địa giới nước Thanh) tràn sang phủ Trường-định (thuộc Lạng-sơn), tri phủ là Phạm Duy Nhiên chống lại không nổi, giặc bèn tiến sát đến thành Lạng-sơn. Quan quân ở trên thành bắn chết 1 tên đầu mục của giặc và bọn lũ của giặc hơn 100 tên ; giặc bèn trốn về. Vua thưởng cho quan tỉnh là Trương Hảo Hợp thực thụ tuần phủ, rồi dụ thư cho 2 tỉnh Quảng hội đánh.

Tiết vạn thọ, chuẩn cho làm lễ chúc mừng như nghi tiết. Ngày hôm sau diễn kịch ở Duyệt-thị đường lầu Phu-văn. Về chiều, vua ngự thuyền lầu Thái-hanh xem đèn.

Ngự sử là bọn Nguyễn Dương Huy dâng sớ can và nói : mồng một tháng giêng có nhật thực, 5 sao đi sai độ, Bắc-kỳ

https://tieulun.hopto.org

nước to, Nam-kỳ đất mọc lông, nên lo sợ siêng chăm để đáp tai biến của trời. Vua hỏi sự thực về sao đi sai độ và đất mọc lông. Bọn Dương Huy nói : ngày (ngày 25) tháng này, ngửa trông lên thấy sao kim, sao hỏa triền sao đi gần nhau ; đến như câu nói đất mọc lông là nghe thấy ở ngoài nói thế. Sau vua cho là phao đồn mê hoặc phải trái đều phải giáng chức đổi đi nơi khác.

Tháng 9, Nguyễn Đăng Giai xin cứu chữa cho tỉnh Thanh 7 việc : (Bán thóc gạo cho dân đói. Hoãn thu thuế vụ hạ. Tha hết thuế thiếu. Hoãn bắt điền linh. Bỏ tên biển hão trong sổ đinh. Khơi nạo dưỡng sông, để lấy tiền thuê nhân công thay cho phát chẩn. Dời phủ lỵ Tĩnh-gia đến làng Liên-xá huyện Ngọc-sơn) (vì cớ phủ lỵ cũ quan quân phần nhiều bị ốm chết). Vua đều nghe theo. Duy về thuế thiếu đặc ơn tha cho một nửa.

Đình việc hàng năm sai quan đến coi thao diễn ở các tỉnh. (Do quan tỉnh tự coi lấy việc thao diễn, còn sai quan đến coi thì bất thời mới có đặc chỉ).

Ngày trùng cửu(1) đình việc đi chơi vườn ban yến, và thưởng cho ở 2 bên tả, hữu vũ điện Cần-chính.

Vua cho là yên ủi các thần là điển lễ lớn, để giúp việc giáo hóa cho đời. Bèn tấn phong cho chức tư nghiệp đời Trần là Chu An (dự thờ theo ở Văn miếu), chức tư đồ đời Lê là Lê Khôi (dự thờ theo ở Võ miếu) đều làm thượng đẳng thần (nguyên trước là hạng trung). Chức thái phó đời Lý là Tô Hiến Thành ; công thần đời Lê là : Nguyễn Xí, Đinh Liệt, Lê Niệm, thượng thư là Lê Tuấn Mậu, Nguyễn Hữu Nghiêm làm trung đẳng thần (nguyên trước là hạng ba). Trong 12 sứ quân có 5 vị được dự phong, thì đều phong là trung đẳng thần cả. (Nguyên trước Lã Đường, Phạm Bạch Hổ, 2 vị phong là thần bậc trung ; Nguyễn Thủ Tiệp, Đỗ Cảnh Thạc, Kiều Thuận

---

(1) Trùng cửu : ngày mồng 9 tháng 9 âm lịch.

https://tieulun.hopto.org

3 vị phong là thần bậc hạ, còn những sứ quan khác không được dự).

Đổi xã Phù-hiên (tên xã ở tỉnh Sơn-tây) lệ thuộc vào Thu-châu (tên huyện ở Tuyên-quang).

Đời huyện lỵ Thiên-lộc (thuộc tỉnh Hà-tĩnh) đến xã Ngoại thiện-lộc (Trước ở Cao-xá, chỗ ấy nước lụt ẩm ướt).

Cho Nguyễn Văn Hóa được bổ hàm bách hộ, coi việc thờ tự của công thần Chu Văn Tiếp. Văn Hóa là cháu ngoại Văn Tiếp. Văn Tiếp là bề tôi có công khi ở Vọng-các, không có người thừa tự được tập phong, quan bộ Lễ xin dựng đền riêng, sai dân phụng giữ. Vua cho là : Hóa vẫn giữ việc thờ tự, cho nên đặc cách bổ cho. (Về đền thờ sẽ chuẩn cho quan tỉnh Biên-hòa dựng riêng ở ấp Mặc-lăng).

Về lỵ sở 2 tỉnh An-giang và Hà-tiên, Nguyễn Tri Phương, Doãn Uẩn, Nguyễn Bá Nghi kiến nghị trước sau không giống nhau. (Về lỵ sở tỉnh Hà-tiên, Tri Phương và Uẩn xin vẫn để ở Mỹ-đức (lỵ sở hiện đương ở đấy) mà bảo Giang-thành là chỗ đất nước mặn chát, không có hình thế gì. Bá Nghi thì xin dời đến Giang-thành, mà bảo Mỹ-đức là nơi thủy thổ chật hẹp, chua mặn. Về An-giang thì Tri Phương và Uẩn xin dời đến Long-sơn mà bảo Đồng-phú (tỉnh lỵ hiện ở đấy) là nơi lụt ướt ; Bá Nghi xin vẫn để ở huyện lỵ Đồng-phú, mà bảo Long-sơn là ở lệch về một nơi).

Vua đem hỏi đình thần. Mọi người đều nói : bàn về thủy thổ thì đều là mặn chát cả, mà Giang-thành kín nước ở khe Linh-quỳnh cũng như Mĩ-đức kín nước ở Tô-châu. Bàn về hình thế, thì Mĩ-đức tuy hẹp mà không chế được Phù-cừ, Kim-dữ như vạt áo, như cổ họng của núi, biển, thực là chỗ đất quan yếu. Đến như sông Tiền-giang, Hậu-giang ở tỉnh An-giang đều từ Nam-vang đổ lại, mà bên tả sông Hậu-giang thì là đất liền dân người kinh ở, đất bằng liền thấp, thông suốt nhiều ngả, lúc quốc sơ dựng đồn (tức là đồn Châu-đốc, nay là Đồng-phú) ở đấy, thực là chỗ quan yếu để khống chế

https://tieulun.hopto.org

các bộ lạc người phiên. Long-sơn thì dựa lệch vào sông Tiền-giang, không đẹp bằng chỗ Đồng-phú này. Vua cho là phải, chuẩn cho vẫn để như cũ.

Dựng hành cung Thúy-vân (ở trong đồn cửa biển Tư-hiền).

Mùa đông, tháng 10, ngày mồng 1, là ngày kỷ mùi, làm lễ đông hướng. Ngày hôm ấy trời rét, vua cần phải tĩnh dưỡng, sai Tuy quốc công Miên Trinh đến Thế-miếu thay vua vào tế. Vua đội khăn mặc áo đến làm lễ ở điện Phụng-tiên.

Cho : tuần phủ Thuận—Khánh là Nguyễn Đăng Uẩn đổi bổ làm tả tham tri bộ Công ; bố chính sứ Quảng-nam là Nguyễn Quốc Hoan làm thự tuần phủ Thuận—Khánh.

Tặng thực phẩm và các hạng trong kho cho phái viên nước Thanh là Trương Văn Điển. Khi ấy thuyền hộ nước ta (người Bình-thuận) bị nạn gió giạt vào huyện Văn-xương tỉnh Quảng-đông, quan hạt ấy cấp lương cho, phái Văn Điển đưa về, cho nên vua ban cho như thế.

Đổi phủ lỵ Điện-bàn (thuộc tỉnh Quảng-nam) đến xã Thanh-triêm (nguyên là thành tỉnh cũ) vì cớ xã Uất-lũy (lỵ sở cũ) gần sông, nước chảy sói xuyên lõm vào.

Đúc lấp mỏ đồng ở Phong-dụ (thuộc tỉnh Hưng-hóa, vì khí độc nặng).

Ra lệnh phàm chỗ nào đất không trồng được dâu, người khôngquen nuôi tằm, thì đình sở trồng dâu nuôi tằm của công. Bấygiờ các tỉnh Gia-định, Biên-hòa, Vĩnh-long, Hà-tĩnh, Quảng-trị, Nghệ-an, Hưng-hóa, Tuyên-quang, Thái-nguyên, Lạng-sơn, Cao-bằng đều đình cả.

Cấp miếu phu ở miếu thờ Triệu Việt Vương (cấp cho 10 tên. Xã Trinh-hà, tỉnh Thanh-hóa phụng thờ, nguyên trước có miếu phu, khoảng năm Thiệu-trị cho là không phải dịch chỗ phát tích bớt đi. Nay lấy cớ là cầu đảo có linh ứng rõ rệt, ơn điển từ trước đến nay, đều có sai quan đến tế, ra lệnh lại cấp miếu phu).

https://tieulun.hopto.org

Thị độc sung Kinh-diên khởi cư chú là Phạm Phú Thứ dâng sớ can. (Nói : lễ ở sân lớn ít thấy chầu hầu ; vui ở vườn trong, liền ngày đàn sáo. Kinh-diên lâu không tiến giảng ; triều thần lâu chẳng ban hỏi, các quan ở phủ huyện 4 phương, lâu không được hỏi đến. Lại trong đó có những lời nói như : phương điều nhiếp của viện Thái-y, lòng thành quá hơn nghệ thuật, sớ thỉnh an của các quan tỉnh thực không được nói ra).

Vua cho là câu nói quá khích, răn dụ mà không bắt tội. Nghị giả lấy làm câu nói « tình thực không được nói ra » là chê bai triều thần, há nên không hỏi tội. Sau giao xuống bàn tội, khép cho tội trượng đồ. Bọn giảng quan, ngôn quan đều xin khoan tha. Vua bảo rằng : không phải trẫm nỡ bỏ, chỉ để răn về tính nóng này cần rỡ mà thôi, dợi gì phải nói dâu.

Mùa thu năm ấy, lúa ruộng ở phủ : Thừa-thiên, các tỉnh Quảng-trị, Quảng-bình, Khánh-hòa thu hoạch tốt. Còn nơi mà có tai hại, thì thuế tô đều chiếu hạng tha, giảm có thứ bậc khác nhau.

Kỳ thu thẩm năm ấy có 321 tên phạm, chuẩn cho xử chém ngay 23 tên ; còn các tên phạm khác, phần nhiều hoãn, giảm và lưu giam lại có thứ bậc khác nhau. (Giảm xuống tội quân 99 tên, phát đi sung quân ở bản tỉnh 3 tên, giảm xuống tội lưu 32 tên, giảm xuống tội đồ 7 tên, giảm xuống đi làm binh 3 tên, lưu giam lại để dợi xét án 6 tên, hoãn chém 72 tên, lưu lại tội chém và thắt cổ, cho giam lại dợi xét 76 tên).

Tháng 11, ngày mồng một, mưa rét, đình lễ triều yết.

Dời kho riêng ở Hà-nội đến phủ Lý-nhân, để cho phủ thần trông coi việc ấy. Trước kho ở tỉnh Hưng-yên, dời đến đấy cho tiện 5 huyện : Duy-tiên, Kim-bảng, Thanh-liêm, Bình-lục, Phú-xuyên tới chỗ gần nộp thuế, độc huyện Nam-sang vẫn theo nộp ở kho Hưng-yên.

Dồn huyện Phong-thịnh, Vĩnh-định (2 huyện ở tỉnh An-giang đến phủ Ba-xuyên (Dân thổ dân kinh ở lẫn lộn, thuế khóa phu dịch khoan giản, giao viên phủ kiêm lý cả).

https://tieulun.hopto.org

Tha tội cho dân đinh ở Nghệ-an ra thú 130 tên, thưởng cho người dẫn ra thú.

Vua cho là liền mấy năm bị đói kém, dân cùng túng phải làm trộm cướp, duy có tên đầu sỏ bọn cướp thì xử phạt trượng ngay, bắt đi cố sức chuộc tội, còn các tên khác đều tha cả.

Ngày đông chí, mưa ướt, đình lễ triều yết.

Phận dồn cửa biển tỉnh Định-tường có người buôn nước Thanh trốn thuế (bộ Hộ tuân bân : vì quan lại canh phòng sơ sài để đến nỗi người buôn trốn thuế) tuần phủ Đỗ Quang, án sát sứ Lê Văn Thành bị khép vào tội trượng, đem đi đồ (cho là cố ý trái điều cấm, dong túng kẻ phạm). Vua gia ơn giảm tội xuống, cách chức, theo làm việc ở bộ Lại, gắng sức báo hiệu.

Giặc ở châu ven biên giới nước Thanh nổi dậy. (Giáp tỉnh Cao-bằng, Lạng-sơn nước ta). Dân ở đấy lánh nạn chạy sang nương nhờ ở tỉnh Cao-bằng, Lạng-sơn kể đến vài trăm người. Vua ra lệnh cho các bang trưởng trông coi, khi việc yên thì cho về.

Ra lệnh cho Kinh-diên giảng quan cử người học nhiều tài giỏi, văn chương cao nhã, giỏi làm thơ. Mọi người đều đem Phạm Chi Hương, (đỗ cử nhân, làm thị lang bộ Lễ, người tỉnh Hải-dương), Nguyễn Văn Siêu (đỗ phó bảng, làm thị giảng học sĩ, người Hà-nội), Nguyễn Tư Giản (đỗ tiến sĩ, thự thị độc học sĩ, người Bắc-ninh, nguyên trước tên là Văn Phú sau đổi làm Địch Giản, sau lại đổi làm tên này), Hoàng Công Thịnh (đỗ đồng tiến sĩ, thự thị độc học sĩ, người phủ Thừa-thiên), Phan Thúc Trực (đỗ thám hoa, thự thị giảng, người Nghệ-an), Phạm Văn Bích (đỗ cử nhân, hàm tu soạn, người Bắc-ninh), Trần Đỗ Tích (đỗ cử nhân, hàm tu soạn, người Hà-nội), Nhữ Bá Sĩ (đỗ cử nhân, nguyên giáo thụ phủ Hoài-đức, người Thanh-hóa), Ngô Thế Vinh (đỗ đồng tiến sĩ, nguyên lang trung bộ Lễ bị cách, người Nam-định), Nguyễn Quốc Tá (giám sinh, nguyên tri huyện Kim-động cách về, người Hà-tĩnh), Trịnh

https://tieulun.hopto.org

Lý Hanh (đỗ tiến sĩ, hàm thị giảng, nguyên tên là Đinh Thái sau đổi là Lý Hanh, người Hà-nội), Đỗ Huy Uyển (đỗ phó bảng, hàm kiểm thảo, người Nam-định), Trần Dương Quang, (đỗ cử nhân, làm tri huyện Lập-thạch, người Nam-định), Nguyễn Tường Phổ (đỗ đồng tiến sĩ, tri huyện Tân-an, phải giáng đổi đi làm chánh cửu phẩm, người Quảng-nam), Ngô Phùng (cử nhân, hậu bổ, người Hà-tĩnh) Nguyễn Đắc Tuấn (cử nhân tại quán, người Quảng-nam), Phạm Thanh (cử nhân tại quán, người Thanh-hóa), Nguyễn Vĩ (cử nhân tại quán, người Hà-nội) cộng 18 người sung vào hạng tiến cử. Bèn sai triệu vào đợi chọn dùng.

Nguyễn Tri Phương xin sửa sang 2 việc ở 6 tỉnh. (Cứ dân hiện tại mà bắt lính để thư sự cấp bách cho dân (số biên hư hão có nhiều). Họp những dân nghèo túng cho đi làm đồn điền, để giúp kế sinh sống). Nghị giả cho là việc họp dân chúng làm đồn điền, có nhiều sự bất tiện. Còn như việc kén lính xin cứ sổ hộ sổ binh chia thành định hạn. (Như Gia-định. Vĩnh-long, An-giang thiếu hơn 5 phần, thì lượng giảm cho mỗi tỉnh 3 phần ; còn lính thì cần phải đủ 7 phần. Định-tường, Hà-tiên thiếu hơn 4 phần, lượng giảm cho mỗi tỉnh 2 phần, còn lính cần phải đủ 8 phần. Biên-hòa, thiếu hơn 3 phần, lượng giảm cho 1 phần ; còn lính cần phải đủ 9 phần). Miễn việc đến khám, để bớt bận rộn. Vua ra lệnh cho theo như nghị thi hành.

Nguyễn Đăng Giai lại xin can chữa cho tỉnh Thanh 8 việc : (Miễn thuế gỗ tứ thiết còn trốn thiếu. Đình thu thuế quan ải thuế cửa tuần. Lại hoãn điền ngạch dân điêu háo. Lính điền thổ, trú phòng, đổi chia 5 ban làm chia 3 ban, để sung sai phái. Miễn kén lính cho phố Đông-nam. Miễn kén lính cho vạn Thủy-cơ. Đổi 6 huyện như huyện Thạch-thành v.v.. làm thổ binh (như 3 hạt Mỹ-lương v.v.. ở Sơn-tây hết thảy làm lính, lúc vô sự thì yên nghiệp làm ăn, lúc có việc thì bắt ra làm lính). Lập trường hộ quế, thuế quế ở Quỳ-châu tỉnh Nghệ-an cũng như thế). Vua phần nhiều nhặt lấy để thi hành. Duy việc thuế

https://tieulun.hopto.org

quan thì cho phép lượng giảm ; việc điền ngạch thì hoãn cho dân xã nào chưa hoãn ; dân phố thì nhà ở đã yên, nguyên có phép thường, vẫn chọn lấy lính như cũ.

Tháng 12, cho tuần phủ Thuận — Khánh là Nguyễn Quốc Hoan đổi đi thự tuần phủ Định—Tường (tuần phủ trước là Đỗ Quang bị lỗi) ; Hữu thị lang bộ Công là Đỗ Khắc Thư thăng thự tuần phủ Thuận — Khánh ; đều kiêm chức bố chính sứ.

Vua cho là cõi gốc giáo hóa của vương giả tất tự trong nhà trước. Bèn sai quan bộ Lễ định lệ trong phủ đệ đi lại với nhau và lễ công chúa ở nhà chồng về thăm. (Phàm khi khánh tiết và điếu tang, hỏi thăm bệnh mới được đi lại. Công chúa còn mẹ đẻ, mà cùng ở với thân công đồng bào, lúc về thăm cũng nên rèm màn có riêng biệt, độ hơn một giờ thì cáo từ lui về).

Sai Nguyễn Tri Phương duyệt khí giới, quân lính trong 6 tỉnh Nam-kỳ.

Hữu tham tri bộ Lại là Nguyễn Bá Nghi đổi làm tả tham tri ; Hoàng Thu (Nguyên trước là hữu tham tri bộ Binh, gần đây đã đổi làm tả tham tri bộ Lại) đổi làm hữu tham tri ; Đặng Văn Thiêm sung làm Cơ-mật viện đại thần.

Chữa đổi lại ruộng cấy vụ chiêm, vụ mùa biên ở trong sổ thuộc tỉnh Hà-nội. (Nhân nước lụt cát bồi lên, ruộng đáng cấy vụ chiêm, đáng cấy vụ mùa, trong đó có xứ sở thay đổi).

Đình lễ triều yết ngày rằm. Khi ấy, quan ở Khâm thiên giám tâu rằng ngày 16 có nguyệt thực là thường độ, cho nên đình trước đi. Từ đấy phàm gặp có nhật thực, nguyệt thực, đều đình thiết triều.

Mới làm bài vị thần ở miếu Tam-tòa (năm Minh-mệnh thứ 2 dựng miếu ở phía tây bắc thành tỉnh Quảng-bình) cấp miếu phu (5 tên) mùa xuân mùa thu sai quan đến tế. (Nguyên trước miếu này, đầu xuân làm lễ cầu gió, thì miếu phu ở miếu Hội-đồng trông nom cả).

Giám viên dịch ở các bộ tại kinh và ở các phủ hoàng thân có khác nhau.

https://tieulun.hopto.org

Trước đây, đại thần Trương Đăng Quế tâu xin đổn bớt quan lại trong, ngoài, quan ở khoa đạo là Vương Thế Kiệt cũng tâu như lời Đăng Quế xin. Vua giao xuống đình thần bàn.

Đến đây bàn xin đường quan ở các bộ các nha tại kinh đều nên vẫn để như cũ ; còn về viên dịch ở các bộ các nha và ở phủ hoàng thân, trừ ra nha nào tùy việc thêm bớt không câu nệ định ngạch (như Hàn lâm, Sử quán) và người với việc cùng xứng nhau, thì vẫn đặt như cũ thì không kể. (Tự thông chính : 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 1 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm, 10 vị nhập lưu.

Viện Thái-y : 10 y chánh, 10 y phó, 23 cửu phẩm y sinh. Về ngoại khoa, 2 y chánh, 2 y phó, 16 cửu phẩm y sinh, 20 vị nhập lưu y sinh.

Khâm thiên giám : 4 ngũ quan chánh, 2 linh đài lang, 4 bát phẩm, 4 cửu phẩm, 20 vị nhập lưu.

Viện Cơ mật : 2 quan ngũ phẩm, 2 quan lục phẩm, 4 quan thất phẩm.

Viện Tập hiền : 12 khởi cư chú, 4 bút thiếp thức.

Nội các : 2 thị độc, 2 thừa chỉ, 2 trước tác, 4 tu soạn, 7 biên tu, 9 kiểm thảo, 4 điển bạ, 4 đãi chiếu.

Tự Tả tử tế và tự Hữu tử tế : Mỗi tự : 2 miếu lang, 2 miếu thừa, 1 điển sự, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm.

Giảng đường : 2 tán thiện, 20 giảng tập, 4 chỉnh tự.

Phủ Nội vụ : 5 viên ngoại, 5 chủ sự, 6 tư vụ, 10 lục phẩm, 10 bát phẩm, 10 cửu phẩm, 45 vị nhập lưu.

Kho cửa Thọ chỉ : chủ sự, tư vụ, bát phẩm, cửu phẩm đều 1 người.

Tự Thanh-thận ở Võ khố : 2 viên ngoại, 4 chủ sự, 4 tư vụ, 6 bát phẩm, 8 cửu phẩm, 50 vị nhập lưu.

Thương trường : 1 viên ngoại, 2 chủ sự, 2 tư vụ , 10 bát phẩm, 10 cửu phẩm, 28 vị nhập lưu.

Tự Thanh-thận ở kho gỗ : 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 1 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm, 20 vị nhập lưu.

https://tieulun.hopto.org

Ty Bưu-chính ở bộ Binh : 1 chủ sự, 1 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm, 15 vị nhập lưu.

Doanh vệ các quân: tri bạ, bát phẩm, cửu phẩm đều 1 người.

Còn các nha khác xét theo nơi nhiều việc ít việc liệu lượng tinh giảm. (Bộ Lại : ty Kiểm biện dồn cả vào làm 1 ty Văn tuyển làm một ; ty Lại ấn xứ Lại trực giao cả cho các ty luân lưu nhau mà làm. Về 2 ty 1 xứ ấy nhân viên đều bớt đi (Ty Kiểm biện : lang trung, viên ngoại, chủ sự, tư vụ, đều 2 người ; bát phẩm, cửu phẩm, đều 2 người. Ty Lại ấn, xứ Lại trực mỗi nơi đều 1 chủ sự, 1 tư vụ, 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm) rồi trích viên thừa ra bổ thêm vào ty Văn-tuyển 1 chủ sự, 1 tư vụ, 1 cửu phẩm, ty Trừng tự 1 cửu phẩm ; ty Phong điền 2 bát phẩm. Thành ra hiện đặt ở : ty Văn tuyển 1 lang trung, 1 viên ngoại, 2 chủ sự, 2 tư vụ, 2 bát phẩm, 3 cửu phẩm ; ty Trừng tự : lang trung, viên ngoại, chủ sự, tư vụ đều 1 người, bát phẩm, cửu phẩm đều 3 người. Ty Phong điền : lang trung, viên ngoại, chủ sự, tư vụ đều 1 người, bát phẩm 3 người, cửu phẩm 2 người. Vị nhập lưu vẫn như cũ là 50 người, đổi chia làm 3 ban, 2 ban ở lại, 1 ban về nghỉ (các bộ cũng như thế).

Bộ Hộ. — Ty Thuế hạng bớt 1 lang trung ; ty Thường lộc bớt 1 viên ngoại ; Ty Lưỡng kỳ quy cả về 2 ty Nam, Bắc-kỳ (Tả kỳ quy về Nam, Hữu kỳ quy về Bắc). Ty Hộ ấn, xứ Hộ trực, giao cả cho các ty luân lưu nhau để làm ; nhân viên ở 2 ty 1 xứ ấy, đều bớt đi (ty Lưỡng kỳ : bớt lang trung, viên ngoại, chủ sự, tư vụ đều 1 người, bát phẩm, cửu phẩm đều 2 người ; Ty Hộ ấn bớt chủ sự, tư vụ, bát phẩm, cửu phẩm đều 1 người. Xứ Hộ trực bớt chủ sự, tư vụ đều 1 người và 2 người bát phẩm, 2 người cửu phẩm). Rồi trích những viên thừa ra bổ thêm vào ; ty Kinh trực : 1 chủ sự, 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm ; ty Bắc-kỳ : 1 tư vụ, 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm ; ty Nam-kỳ : 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm. Thành ra hiện đặt ở : ty Kinh trực 1 lang trung, 1 viên ngoại,

https://tieulun.hopto.org

1 tư vụ, 2 chủ sự, 3 bát phẩm, 3 cửu phẩm ; ty Bắc-kỳ : 1 lang trung, 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 2 tư vụ, 3 bát phẩm, 3 cửu phẩm : ty Nam-kỳ : 1 lang trung, 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 3 bát phẩm, 3 cửu phẩm; ty Thưởng lộc : 1 lang trung, 1 chủ sự, 1 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm ; ty Thuế hạng 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 1 tư vụ, 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm. Vị nhập lưu vẫn như cũ là 70 người, (chia làm 3 ban, cứ 2 ban ở lại, 1 ban về nghỉ).

Bộ Lễ. — Ty Thù-ứng, bớt 1 lang trung, 1 tư vụ ; ty Tân-hưng bớt 1 viên ngoại ; ty Lễ ấn quy cả vào làm 1 ty Nghi-văn ; xứ Lễ-trực giao cả cho các ty luân lưu nhau mà làm. Nhân viên về 1 ty 1 xứ ấy đều bớt đi (bớt chủ sự, tư vụ, bát phẩm cửu phẩm mỗi nơi đều 1 người). Rồi trích viên thừa ra bổ thêm vào: ty Nghi-văn 1 tư vụ, ty Tân-hưng, ty Thù-ứng mỗi ty đều 1 bát phẩm 1 cửu phẩm. Thành ra hiện đặt ở : ty Nghi-văn 1 lang trung, 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 2 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm ; ty Nhàn-tự 1 lang trung, 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 1 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm ; ty Tân-hưng 1 lang trung, 1 chủ sự, 1 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm ; ty Thù-ứng 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 1 bát phẩm 1 cửu phẩm. Vị nhập lưu vẫn như cũ, cộng 50 người. (Chia làm 3 ban, cứ 2 ban ở lại, 1 ban về nghỉ).

Bộ Binh. — Ty Vũ-tuyển bớt 1 chủ sự, 1 tư vụ ; ty Binh-ấn quy cả vào làm 1 ty Kinh-kỳ ; ty Kiểm-duyệt xứ Binh trực giao cả cho các ty luân lưu nhau mà làm. Nhân viên 2 ty 1 xứ ấy đều bớt đi. (Ty Kiểm duyệt bớt 1 lang trung, 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 1 tư vụ, 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm ; ty Binh-ấn bớt 1 chủ sự, 1 tư vụ, 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm; xứ Binh-trực bớt 1 chủ sự, 1 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm). Rồi trích viên thừa ra bổ thêm vào : ty Kinh-kỳ 1 chủ sự 1 tư vụ, 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm ; ty Vũ-tuyển 1 bát phẩm 1 cửu phẩm. Thành hiện đặt ở : ty Vũ-tuyển 1 lang trung, 1 viên ngoại, 2 chủ sự, 2 tư vụ, 3 bát phẩm, 3 cửu phẩm, ty Kinh-kỳ 1 lang trung,

https://tieulun.hopto.org

1 viên ngoại, 2 chủ sự, 2 tư vụ, 3 bát phẩm, 3 cửu phẩm ; ty Trực-tinh, ty Khảo-công, mỗi ty 1 lang trung, 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 1 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm, vị nhập lưu vẫn như cũ. Cộng 70 người. (chia làm 3 ban: 2 ban ở lại, 1 ban về nghỉ).

Bộ Hình. — Ty Kinh-chương đổi làm ty Kinh-trực, bớt 1 chủ sự ; ty Trực-kỳ quy vào 3 ty Kinh-trực, Nam-biến, Bắc-hiến (tỉnh Quảng-nam, Quảng-ngãi ở Tả-trực, tỉnh Quảng-trị, Quảng-bình ở Hữu-trực, quy vào ty Kinh-trực ; tỉnh Bình-định, Phú-yên, Khánh-hòa, Bình-thuận ở Tả kỳ quy vào ty Nam-hiến ; Thanh-hóa, Nghệ-an, Hà-tĩnh ở Hữu kỳ quy vào ty Bắc-hiến); ty Hình-ấn, xứ Hình-trực giao cả cho các ty luân lưu nhau mà làm. Nhân viên 2 ty 1 xứ ấy đều bớt đi (Ty Trực-kỳ bớt 1 lang trung, 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 1 tư vụ, 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm ; ty Hình-ấn, xứ Hình-trực bớt mỗi nơi đều 1 chủ sự 1 tư vụ, 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm). Rồi trích viên thừa ra bổ thêm vào : ty Kinh-trực 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm ; ty Nam-biến, ty Bắc-hiến mỗi ty 1 chủ sự, 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm. Thành ra hiện đặt ở ty Kinh-trực 1 lang trung, 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 2 tư vụ, 3 bát phẩm, 3 cửu phẩm, ty Nam-hiến 1 lang trung, 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 1 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm ; ty Bắc-hiến 1 lang trung, 1 viên ngoại, 1 tư vụ, 2 chủ sự, 3 bát phẩm, 3 cửu phẩm, vị nhập lưu vẫn như cũ, cộng 50 người, (chia làm 3 ban, cứ 2 ban ở lại, 1 ban về nghỉ).

Bộ Công. — Ty Doanh-kiến bớt 1 tư vụ ; ty Khám-biện qui cả vào làm 1 ty Quy-chế ; ty Công-ấn, xứ Công-trực giao cả cho các ty cắt lượt nhau mà làm. Nhân viên 2 ty 1 xứ ấy đều bớt đi. (Ty Khám-biện bớt 1 lang trung, 1 viên ngoại, 1 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm, ty Công-ấn, xứ Công-trực đều bớt 1 chủ sự, 1 tư vụ, 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm). Rồi trích viên thừa ra bổ thêm vào : ty Quy-chế 1 tư vụ, ty Doanh-kiến, ty Tu-tạo mỗi ty 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm. Thành ra hiện đặt ở ty Quy-chế 1 lang trung, 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 1 tư

https://tieulun.hopto.org

vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm, ty Doanh-kiến 1 lang trung, 1 viên ngoại, 1 tư vụ, 2 chủ sự, 3 bát phẩm, 3 cửu phẩm ; ty Tu-tạo 1 lang trung, 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 2 tư vụ, 3 bát phẩm, 3 cửu phẩm, vị nhập lưu vẫn như cũ, cộng 50 người. (chia làm 3 ban, cứ 2 ban ở lại, thì 1 ban về nghỉ).

Phủ Tôn-nhân. — Ty Thừa-biện bớt 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 1 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm. Thành ra biện đặt 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 2 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm, 7 tư giáo ở các hệ, 2 bát phẩm, 6 cửu phẩm, vị nhập lưu 12 người, đổi chia làm 2 ban. Cứ 1 ban ở lại, 1 ban về nghỉ... (Các nha khác cũng như thế)....

Viện Đô sát bớt chức cấp sự trung ở 6 khoa (1) hiện đặt 7 chưởng ấn, 16 ngự sử, 1 lục sự, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm, 12 vị nhập lưu.

Xứ Thị vệ ty Cấn-tín bớt 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 2 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm, hiện đặt 1 viên ngoại, 3 chủ sự, 3 tư vụ, 4 bát phẩm, 4 cửu phẩm, 20 vị nhập lưu.

Tự Đại lý : bớt 1 chủ sự, 1 tư vụ, 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm, hiện đặt 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 1 tư vụ, 3 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 12 vị nhập lưu.

Tự Thái-thường : bớt 1 chủ sự, 1 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm, hiện đặt 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 1 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm, 12 vị nhập lưu.

Tự Quang-lộc : bớt 1 chủ sự, 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm ; hiện đặt 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 2 tư vụ, 3 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 12 vị nhập lưu.

Tào chính : Ty Thanh-thận bớt 1 tư vụ, hiện đặt 1 chủ sự, 1 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm, 15 vị nhập lưu.

Bộ Binh : ty Hỏa-pháo bớt 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm, hiện đặt 2 chủ sự, 2 tư vụ, 4 bát phẩm, 4 cửu phẩm, 24 vị nhập lưu.

---

(1) 6 khoa : là Lại khoa, Hộ khoa, Lễ khoa, Binh khoa, Hình khoa, Công khoa.

https://tieulun.hopto.org

Quốc tử giám : bớt 1 giám thừa, 1 điển bạ, 1 điển tịch ; hiện đặt 2 học chính, 1 giám thừa, 1 điển bạ, 1 điển tịch, 6 vị nhập lưu.

Tỵ Hộ thành binh mã : bớt 1 chủ sự, 1 tư vụ, 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm ; hiện đặt 1 chủ sự, 1 tư vụ, 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm, 6 vị nhập lưu.

Vũ khố đốc công : ty chế tạo bớt 1 tư vụ, 5 vị nhập lưu, hiện đặt 2 chủ sự, 2 tư vụ, 3 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 20 vị nhập lưu.

Tỵ thủ hộ điển nghi : bớt 1 lang trung, 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 1 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm, 11 vị nhập lưu, hiện đặt 1 lang trung, 1 viên ngoại, 3 chủ sự, 3 tư vụ, 5 bát phẩm, 5 cửu phẩm, 24 vị nhập lưu.

Tỵ Tiết thận ở Nội-vụ đốc công, tỵ Doanh thiện ở Mộc thương đốc công, mỗi tỵ đều bớt 3 vị nhập lưu, mỗi tỵ hiện đặt 1 chủ sự, 1 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm, 12 vị nhập lưu.

Phủ Thân vương : bớt 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm ; còn đặt 1 trưởng sử, 1 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm, 18 vị nhập lưu, thường xuyên trực hầu (các phủ cùng như thế).

Phủ Quận vương : bớt 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm, 9 vị nhập lưu, còn đặt 1 trưởng sử, 1 tư vụ, 1 bát phẩm, 2 cửu phẩm, 16 vị nhập lưu.

Phủ Thân công : bớt 1 bát phẩm, 2 cửu phẩm, 11 vị nhập lưu, còn đặt 1 trưởng sử, 1 tư vụ, 1 bát phẩm, 2 cửu phẩm, 14 vị nhập lưu.

Phủ Quốc công : bớt 1 cửu phẩm, 8 vị nhập lưu, còn đặt 1 phó trưởng sử, 1 tư vụ, 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm, 12 vị nhập lưu.

Phủ Quận công : bớt 1 cửu phẩm, 10 vị nhập lưu, còn đặt 1 quản gia, 1 bát phẩm, 1 cửu phẩm, 10 vị nhập lưu.

Phủ Huyện công : bớt 1 cửu phẩm, 7 vị nhập lưu, còn đặt 1 quản gia, 1 cửu phẩm, 8 vị nhập lưu.

Phủ Hương công : bớt 1 cửu phẩm, 4 vị nhập lưu, còn đặt 1 quản gia, 1 cửu phẩm, 6 vị nhập lưu.

https://tieulun.hopto.org

Hoàng thân chưa được phong mà ở phủ riêng, thì bớt 2 vị nhập lưu, còn đặt 1 quản gia, 2 cửu phẩm, 8 vị nhập lưu.

Nguyên 3 nhà Quảng-học, Quang-thiện, Minh-thiện, phụng chỉ hợp lại đặt làm ty Quảng-minh, bớt 3 vị nhập lưu, còn đặt 3 phó trưởng sử, 1 tư vụ, 2 bát phẩm, 2 cửu phẩm). Tổng cộng số nhân viên ở các bộ nha (20 bộ nha) tinh giảm là 114 người, vị nhập lưu 22 tên ; số nhân viên ở các phủ (61 phủ) và ty Quảng-minh tinh giảm 64 người, vị nhập lưu 426 tên. Chuẩn cho theo như nghị thi hành. Đến như các tinh, phủ, châu, huyện ở ngoài, cũng ra lệnh lần lượt tục tâu.

Ngày kỷ mão, tế hợp hưởng. Khi ấy vua cần phải tĩnh dưỡng, bèn đội mũ, mặc áo bào, deo đai ngọc đến chiêm bái ở Thế-miếu, sai Phú-bình công Miên Áo khâm mạng làm lễ.

NgụyKhắc Tuân là tổng đốc Sơn—Hưng—Tuyên xin truy lục các bề tôi chết theo tiết nghĩa buổi cuối triều Lê để vun trồng phong hóa. Hoàng Thu ở viện Đô sát xin ra lệnh cho các quan, ai có tang 3 năm, trước cáo về cho đến khi hết tang, để cho hậu phong hóa, khuyên hiếu hạnh. Vua đều cho là phải.

Thuyền của Nguyễn Thỏa là suất đội (Thủy sư) bị nạn gió giạt vào huyện Cảm-ân tỉnh Quảng-tây, nước Thanh. Tỉnh thần tỉnh ấy chu cấp cho và đưa về, vua sai đưa thư cảm ơn đáp lại.

Cho phái viên (Hiệp Bá-tổng) người nước Thanh thuyền bị nạn gió là Ngô Hội Lân đến ở quan Tứ dịch (tháng trước thuyền giạt vào cửa biển Thuận-an ; cho ăn, hàng tháng cấp lương, tiền, áo mặc rét, sắp đến tiết nguyên đán cho lợn, xôi, rượu). Ra lệnh cho đợi ở đấy sẽ cấp giấy cho về nước.

Định rõ lại phép bày dàn, đồ thờ, điển lễ tế tự về thần núi sông. (Từ trước đến nay chưa đặt lệ, thường năm tế ở đàn, chỉ có ân tế. Về phép bày dàn đồ thờ, điển lễ tế chưa từng bàn định ; đến đây mới sai định rõ. Lễ dùng trâu, dê, lợn. Lấy tháng trọng xuân, trọng thu, sau khi ngày mậu tế đàn xã tắc thì tế. Chỗ nào có núi cao sông lớn thì đặt 3 án : chính giữa

https://tieulun.hopto.org

1 án, bày bài vị thần núi cao sông lớn, bên đông bên tây mỗi bên 1 án, bày bài vị thần các núi các sông. Chỗ nào có núi cao mà không có sông lớn, hoặc có sông lớn mà không có núi cao thì án chính giữa bày 1 bài vị thần các núi các sông. Đồ thờ thì dùng đồ thờ đàn xã tắc, tới khi tế thì đặt đàn, tế xong thi triệt đi, bắt đầu từ năm sau sẽ tế). Vua cho là những người đỗ võ cử, có người sức mạnh hơn người mà kỹ nghệ chưa quen, cũng có người kỹ nghệ giỏi mà sức mạnh hơi kém. Bèn ra lệnh cho trường thi võ ở kinh nghiệm lấy cả những người giỏi kỹ nghệ và người nào có sở trường riêng về các ban binh khí, nếu không dự đỗ vào hạng mang quả tạ, cũng đều cho phép vào thi. (Nguyên lệ trước, ai hỏng kỳ mang quả tạ, múa côn sắt, thì không được thi kỳ kỹ nghệ).

Đem Tương-dương quận vương là Tôn Thất Hạo, An-biên quận vương là Tôn Thất Mân (2 vương đã chết này đều không con cháu nối sau) thờ chung vào đền Hải-đông quận vương (Đền nguyên 5 gian, gian giữa thờ Hải-đông quận vương, 2 gian bên tả, bên hữu thờ Thông-hóa quận vương và Thuận-an công, còn 2 gian để không). Đổi tên đền ấy làm đền Thân-huân.

Định nghi tiết chầu mừng về ngày nguyên đán. (Sáng sớm, vua thân đem các quan đến chầu cung Gia-thọ, làm lễ chúc mừng, khi làm lễ xong, vua ngự ở điện Thái-hòa, nhận các quan làm lễ mừng, cho ăn yến và ban cho. Trước có tuyên đọc biểu mừng 1 lần, về sau thì bớt đi, gặp năm nào có tiết đại khánh mới theo lệ tuyên đọc. Về ăn yến và ban cho, các viên nhân bị lầm lỡ hiện can giao bộ nghị xử, nếu được dự vào thì tới khi ấy tự có sắc chỉ đặc biệt ban ra ; còn như lệ thường thì không được dự).

Năm ấy các hạng thuyền đi tuần và vận tải, ở Kinh và ngoài cộng 370 chiếc, bị hỏng việc (vì nạn gió) 11 chiếc, (Tuyên công có 12 viên nhân chết đuối, đều chiếu lệ cấp tiền tuất). Còn các thuyền khác đều về thanh thỏa cả.

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ

QUYỂN VI

THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Tân hợi, Tự-đức năm thứ 4 (nước Thanh Hàm phong năm thứ 1) [1851], mùa xuân, tháng giêng, ngày mồng một, vua ngự điện Thái-hòa nhận lễ chầu mừng, cho quan văn từ ngũ phẩm, quan võ từ tứ phẩm trở lên ăn yến và ban cho có thứ bậc khác nhau. Lại thưởng chung cả cho văn từ lục phẩm, võ từ ngũ phẩm trở xuống, đến lại dịch binh đinh dự làm việc ấy 4.000 quan tiền. (Năm ngoái vì có nhật thực, đình việc chầu mừng, ban yến, cử nhạc, đến năm nay chuẩn cho làm đúng nghi tiết).

Cho : tổng đốc Long — Tường là Nguyễn Hoàng thăng thự Hữu quân Đô thống phủ đô thống, vẫn lãnh chức tổng đốc Long — Tường ; tuần phủ hộ lý tổng đốc Định — An là Nguyễn Văn Điển thăng thự tổng đốc Định — An ; Hoàng Mẫn Đạt là bố chính sứ Hà-tiên, quyền chưởng tuần phủ, Đinh Văn Minh là bố chính sứ Hưng-hóa hộ lý tuần phủ, đều thăng thự tuần phủ kiêm lãnh bố chính sứ ; tuần phủ Trị — Bình là Trần Quang Trung đổi bổ đi tuần phủ Hải-dương, hộ lý tổng đốc Hải — Yên ; tuần phủ Hải-dương hộ lý tổng đốc Hải — Yên là Nguyễn Văn Nhị đổi bổ đi làm hữu tham

https://tieulun.hopto.org

tri bộ Hộ ; tuần phủ Hà-tĩnh là Phạm Thế Hiển đổi bổ đi làm tả tham tri bộ lễ.

Khi ấy bọn cồ phi ở địa hạt nước Thanh nhân đói tràn đến tỉnh Lạng-sơn, Cao-bằng, Quảng-yên. Trương Đăng Quế tâu nói ; 3 tỉnh ấy đất rộng xa, bọn giặc kia nhân lúc sơ hở đi lại, không có tài năng gì khác. Nếu đặt nhiều đồn ngự sở thêm phiền phí. Vua bèn sai quan các tỉnh ấy xét làm (hoặc lượng tình đặt đồn bảo hoặc họp tập lính thổ dựng thành từng đoàn, hoặc nghĩ chước hay khác).

Mới định điển lệ xét cử về trọng xuân. Vua dụ rằng : xưa kia lúc đời Đường, đời Ngu đương thịnh, người có 9 đức (1) đều làm việc, người hiền tài làm quan, là do ở chức tứ nhạc (4 chư hầu 4 phương) 9 quan, 12 châu mục, làm tỏ rõ người hiền tài đã ở ngôi sang, cử người thấp hèn có tài đức, cho nên mọi việc không bỏ thiếu, trị hiệu hơn cả nghìn xưa. Trẫm chăm chăm mưu việc trị, thức khuya dậy sớm, muốn tiến người hiền để nên đạo trị. Từng nghĩ, về đạo dùng người, phải có biết sẵn và tiến lên có thứ tự, thì mới có thể ngăn được thói tệ chạy chọt cầu cạnh, thu được hiệu quả dùng được người hay. Nhưng người có tài khó tìm được và cũng khó biết, nên những quan chức, hoặc có người hiền mà chưa tiến lên, hoặc người không tốt mà chưa bỏ đi, thực tai mắt khó có thể thấy nghe khắp được. Duy ở các trưởng quan trong ngoài, ở liền ban với nhau, có việc quan hệ với người chức quan to mới có thể xét được lời nói việc làm mà chọn tiến lên triều đình, ngõ hầu dùng người mới đều xứng đáng.

Nay chuẩn cho các thượng ty văn võ, lúc ngày thường đều nên xét hạch các thuộc viên kỹ càng hơn lên, phân biệt

---

(1) 9 đức là : rộng mà nghiêm, nhu thuận mà ngay ngắn, cẩn thận mà cung kính, có tài trị loạn mà kính sợ, thuần thục mà quả quyết, thẳng mà ôn hòa, giản dị mà liêm, cứng mà tin thực, mạnh mà thích làm việc nghĩa (ở thiên Cao dao mô Kinh Thư).

https://tieulun.hopto.org

người có tài người không. Phàm văn từ tứ phẩm đến lục phẩm, viên nào xét ra có học hạnh, làm việc trong sạch siêng năng ; võ từ quản vệ quản cơ đến suất đội, ai là người võ nghệ am hiểu quen thạo sai phái được việc, mà đều đã được tại chức lâu năm, không tội gì khác, thì hàng năm cứ đến tháng trọng xuân đem hết lời xét thiết thực, làm thành tập báo cử tâu lên do bộ Lại bộ Binh hội lại làm xong 2 bản danh sách, 1 bản tiến lên, trẫm xem 1 bản để lưu chiểu ở bộ. Viên nào phẩm trật hơi cao thì đợi trẫm sẽ chọn, viên nào phẩm trật hơi thấp thì bộ xét chỗ nào khuyết xin bổ. Kể ra, cử được người làm quan giỏi, là tài của ngươi ; khen cử không được người hay, là ngươi không làm nổi việc ; dời cũ có người dạy rõ ràng. Nếu người cử ra ấy làm nổi chức vụ thì người tiến cử được thưởng hậu ; người cử ra ấy không xứng chức, thì người cử bị phạt nặng. Triều đình đặt phép rất minh và rất công. Còn như những bọn tham ô lề mề, một là kẻ coi nhờn pháp luật, một là kẻ bỏ bễ pháp luật thì chỉ sợ cách bổ đi không được mau chóng mà thôi. Nếu có xét ra bọn ấy, thì cứ thực mà nêu ra tham hặc, chứ không ở trình hạn tháng xuân, cũng là ai có tình tiết thiên vị dung túng, việc phát giác ra, thì can lỗi. Đem người hiền để thờ vua là chức phận kẻ làm tôi, phải kính tuân đấy.

Cho hữu tham tri bộ Hộ là Nguyễn Trạch đổi bổ đi tuần phủ Hà-tĩnh kiêm bố chính sứ; hữu tham tri bộ Lễ là Phạm Khôi đổi bổ đi thự tuần phủ Trị — Bình kiêm lãnh bố chính sứ Quảng-trị ; Thái bộc tự khanh biện lý Công bộ là Lê Thúc Đôn thăng thự bố chính Thanh-hóa.

Bọn Trạch vào bái mạng để đi đến lỵ sở. Vua bảo Trạch rằng : bệnh ngươi chưa bình phục lắm, làm công việc ở kinh, có phần khó nhọc, hiện nay tỉnh Hà-tĩnh không có việc, chuẩn cho đến đấy vỗ về cai trị, để tiện điều dưỡng. Bảo Khôi rằng : Quảng-trị, Quảng-bình ở gần nơi kỳ phụ, đất xấu dân nghèo, nên khéo vỗ về cai trị để xứng trách nhiệm đã giao

https://tieulun.hopto.org

cho. Bảo Thúc Đòn rằng : người theo hầu ở chốn cấm cận, từng đã lâu năm, nay thử coi chính sự một phương diện cũng nên cầm lòng trong sạch, để giữ gìn thanh giá.

Chuẩn cho : thự Công bộ thượng thư là Trần Văn Trung được thực thụ ; chưởng vệ quyền chưởng Tả dực doanh Vũ lâm là Lê Đình Lý thăng thụ thống chế dực ấy ; thự bố chính sứ hộ lý tuần phủ Quảng-yên là Nguyễn Khoa Dục được thực thụ bố chính sứ, vẫn hộ lý tuần phủ.

Nhắc lại lệnh cấm hoàng thân và quan lại không được giao thiệp riêng với nhau.

Đình linh thú năm nay cho 6 tỉnh Nam-kỳ và tỉnh Hà-nội, Nam-định. (Ngày tháng 9 năm ngoái phụng chỉ dụ rằng : 6 tỉnh ở Nam-kỳ hiện tại vô sự, chính nên yên nuôi để sức quân lính được thư thả. Về linh thú nên phái đi sang năm, đều đình chỉ cả. Hà-nội, Nam-định cũng thế).

Cấp thêm lương ăn cho sở làm sách hội điển. (Chánh phó đồng lý mỗi tháng cấp tiền 6 quan (nguyên trước có 5 quan) ; tứ ngũ phẩm tùy biện tiền 4 quan (nguyên trước 3 quan) ; lục phẩm trở xuống đến bát cửu phẩm tiền 3 quan (nguyên trước 2 quan) ; vị nhập lưu thư lại tiền 2 quan (nguyên trước 1 quan 5 tiền).

Nêu khen người con gái trinh tiết ở tỉnh Thanh-hóa. (Hoàng Thị Phúc bị Đỗ Văn Phố cưỡng dâm không được, Phố hăng máu đánh chết ngay).

Vua xuống dụ cho 6 tỉnh Nam-kỳ đều chọn bọn giản binh ở các vệ, cơ, đội lấy người nào khỏe mạnh sung làm lính Tuyển phong, ngày ngày huấn luyện thêm như lính Tuyển phong các doanh ở kinh, để giúp khi có việc dùng đến.

Trần Quang Chung vì mới được bổ hộ đốc Hải — Yên, từ Quảng-trị vào chầu xin vua dạy bảo. Vua hỏi về tình trạng mưa nắng lúa ruộng ở tỉnh Quảng-trị thế nào. Lại dụ rằng : tỉnh Hải-dương gần đây, bọn giặc biển lẻn lút phát ra, nên gia tâm tuần phòng đánh bắt, cho được chóng nên việc.

https://tieulun.hopto.org

Ngày nhâm tí, có kỳ duyệt binh lớn. Cho Vũ Văn Giải là Tiền quân đô thống chưởng phủ sự sung chức chánh tổng duyệt. Lê Đình Lý là thống chế làm chức phó. Vua ngự ở cửa Ngọ môn coi duyệt. Cai đội là Nguyễn Hữu Niên, Nguyễn Cư vì trái nghi lễ bị phạt 80 trượng. (2 bên tả hữu tầng trên cửa Ngọ môn theo lệ đặt mỗi bên 1 lá cờ hiệu, xe vua vừa đi qua, Hữu Niên và Cư trước đem cờ hiệu vẫy xuống, đến nỗi biền binh vòng quanh lại chào lạy có trái nghi lễ).

Nguyễn Tri Phương là kinh lược sứ Nam-kỳ tâu xin chọn phái biền binh ở ty hộ vệ ty Cảnh tất hoặc doanh Thần cơ am tường mức độ bắn súng lấy 12 tên, hậu cấp tiền gạo, chia đi 6 tỉnh mỗi tỉnh 2 tên, đốc đồng với suất đội đội pháo thủ chuyên việc diễn tập, (Biền binh các đội pháo thủ tuần thành) cần phải trong 1 năm đã tập bắn quen thạo, thì người chọn phái đi lại trở về hàng ngũ. Vua theo lời tâu.

Vua cẩn thận về việc hình ngục, theo lời Nguỵ Khắc Tuần là tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên tâu, chuẩn định từ nay về sau, phàm tù tội xử trảm quyết, trừ ra tên nào tội ác nặng lắm, nên chém ngay không cần đợi kỳ hạn, thì lâm thời do pháp ty xét nghĩ tâu xin chiếu án tức thì chém ngay thì không kể, ngoài ra đều đợi sau ngày lập thu cách ngày đông chí trước 10 ngày mới hành hình.

Quân dân các tỉnh Nam-kỳ điêu háo. Vua sai Nguyễn Tri Phương đốc đồng với tinh thần xét kỹ trù nghĩ, giả hạn cho 6 tháng phúc tâu. Lại dụ rằng : yên dân điêu háo, vỗ về người ốm đau, nuôi linh thương dân, là phận sự của quan địa phương. Về quan viên 6 tỉnh, từ kinh lược và bọn đốc, phủ, bố, án, đều là người trẫm đã chọn biết. Giao cho làm tai mắt một phương diện, đều nên hết lòng về việc dân, để ý tuần phòng nơi biên giới, để xứng chức trách đã giao cho.

Vua đi chơi sông Lợi-nông để xem lúa.

Tỉnh Thanh-hóa, Bắc-ninh, Thái-nguyên giá gạo cao. Vua ra lệnh xuất thóc kho 90.000 hộc (Thanh-hóa 60.000 hộc, Bắc-ninh, Thái-nguyên 30.000 hộc) đem bán ra cho dân.

https://tieulun.hopto.org

Vua nước Cao-mên là Xá Ong Gun sai người đệ tờ biểu dâng đồ cống, do tổng đốc Cao Hữu Bằng xét chữa. Lại xin trả lại kinh phật của nước ấy, (năm Minh-mệnh thứ 21, tỉnh Vinh-long tra xét niêm phong hàng hóa ở thuyền của tên nghịch Yêm, trong đó có 8 tập kinh phật của người nước Xiêm, giao cho chùa Giác-hoàng giữ) và trả về các xứ Ô-môn, Thất-sơn, Ba-xuyên, Kiên-giang (Nguyên trước là đất nước Cao-mên, khoảng năm Minh-mệnh, dân man nước ấy làm loạn giết hại dân kinh, quân ta đến dẹp được yên, thì từ đấy những xứ ấy đều về ta cả) ; và mượn đường sông Vĩnh-tế để ra biển (đi thông thường). Vua cho là không hợp lý, sai Hữu Bằng trù nghĩ làm cho ổn thỏa, khiến cho nước kia tâm phục.

Tháng 2, hiếm mưa. Vua sai đại thần là Vũ Văn Giải, Đặng Văn Thiêm đến cầu đảo ở 2 miếu Vũ sư, Thành hoàng. Miễn chầu 3 ngày. Vua thân làm thơ đảo vũ, sai Lễ bộ các thần là Lê Bá Đình, Mai Anh Tuấn đem thơ đến trước miếu tuyên đọc rồi đốt đi.

Ngày giáp tí mưa, sai lễ tạ, lại thân làm bài thơ tạ mưa, sai đem đến miếu tuyên đọc rồi đốt đi như trước. Thưởng Văn Giải, Văn Thiêm mỗi người 1 đồng kim tiền « Nhị nghi » và kỷ lục 1 thứ ; Bá Đình, Anh Tuấn mỗi người 1 đồng kim tiền « Bát bảo » hạng nhỏ.

Dụ rằng : từ khi sang xuân đến nay, đầy tuần ít mưa, đã từng sai quan chia nhau đi cầu đảo mà chưa được mưa. Bèn sai đại thần Vũ Văn Giải, Đặng Văn Thiêm, chay thành cầu đảo, chỉ được mưa nhỏ vài lần. Trẫm ngày hôm trước thân làm bài thơ đảo vũ, phái Lễ bộ và các thần chia nhau mang đến trước miếu tuyên đọc rồi đốt đi. Lại ở trong cung kính thành mật đảo, đến đêm quả được trận mưa dào dạt, ruộng đồng đủ ngấm, thực là trời nghe không xa, sức thần linh ứng, trẫm xiết bao kính cảm vui mừng, tức thì đã thân làm bài thơ tạ mưa mang đến tuyên đọc rồi đốt đi, để tỏ

https://tieulun.hopto.org

chân tình của trẫm. Đã sửa đủ nghi lễ tế tạ, để đáp lại phúc thần.

Bây chiếc thuyền nước Thanh chạy đến các đồn cửa biển ở Quảng-nam, Quảng-ngãi (đồn Chiêm-dữ ở Quảng-nam, đồn Sa-kỳ ở Quảng-ngãi) xưng là Hữu tiêu đô khổn phủ Long Phát Hi vâng phái đi bắt giặc, nhân gió giạt vào, yêu cầu mua đồ ăn nóng. Quan tỉnh đem việc ấy tâu lên. Vua ngờ, ra lệnh cho đều gia tâm canh phòng. Liền dụ bộ Binh phái thêm quân thuyền Chuẩn kích (1) chia đi tuần tiễu ở phận biển Quảng-nam, Quảng-ngãi, Bình-định.

Định rõ lại trình hạn đệ danh sách xét lại án về mùa thu. (Hạn đến cuối tháng 5 danh sách ấy hiện đã đệ đến bộ Hình. Tựu trung tên phạm nào được chỉ về trung tuần tháng 5 trở về sau mà đến hạ tuần tháng 5 hoặc thượng tuần tháng 6 mới tiếp được lục chỉ đến nơi, mà danh sách kê án xét lại hiện đã đệ đi rồi, cũng cho phép tỉnh ấy đệ thêm tiếp theo, cần đến trung tuần tháng 6 hiện đã đệ đến, và do bộ ấy tiến trình, sẽ giao cho Pháp ty hội xét, hạn đến trung tuần tháng 7 phải xong, làm danh sách tâu lên, giao đình thần xét lại, cần đến hạ tuần tháng 8 tiến lên vua xem, xong hết các khoản đợi chỉ thi hành. Đến như bộ ấy sao lục gửi cho các địa phương, cũng hạn đến sau ngày sương giáng (2), hiện đã đều lần lượt gửi đến ; các địa phương ấy cũng đến sau ngày sương giáng cách ngày đông chí trước 10 ngày, đều chiếu án hành hình. Lại như tù bị trảm hay giảo còn giam để đợi xét lại, án nào mới được chỉ tự mồng 1 tháng 6 trở về sau thì nên để lại đợi năm sau sẽ làm danh sách đệ lên. Nếu tỉnh nào xét đệ hoặc có trái hạn, do bộ ấy xét ra tham hặc tâu lên).

---

(1) Chuẩn kích : là tên hiệu thuyền, nghĩa là nhanh như chim cắt đánh.

(2) Sương giáng : một tiết trong 24 khí tiết của một năm vào ngày 23, 24 tháng 10 dương lịch, tức vào giữa tháng 9 âm lịch.

https://tieulun.hopto.org

Sửa đền thờ Nguyễn Lễ là thống suất Lễ-thành hầu đời Tiền Lê. (Đền ở tỉnh Gia-định, Lễ-thành hầu Nguyễn Lễ làm khâm sai thống suất chưởng cơ đời Tiền Lê, sự tích chép rõ ở sách Gia-định thống chí).

Chuẩn cho : thống chế Tả dực doanh Vũ lâm là Lê Đình Lý đổi bổ làm đề đốc tỉnh An-giang ; chưởng vệ quyền chưởng doanh Tiền phong là Trần Tri quyền chưởng Tả dực doanh Vũ lâm ; chưởng vệ hộ lý đề đốc An-giang là Lê Viên quyền chưởng doanh Tiền phong.

Bắt được đạo trưởng người Tây dương là Áo Tư Định (ở xã Mai-đình tỉnh Sơn-tây) giết đi. Thưởng cho quản cơ là Lê Quy kỷ lục 2 thứ (dò thám được việc) ; người bắt được là Hoàng Đức Định 300 lạng bạc. (Từ đây về sau, lệ thưởng bắt được đạo trưởng người Tây dương chuẩn cho theo như thế).

Chuẩn cho : 2 cửa tuần Phù-diệp, Khả-lưu (đều thuộc Nghệ-an) hợp làm cửa tuần Lãng-điền, 2 cửa tuần Lương-trường (thuộc Nghệ-an) Khu-độc (thuộc Hà-tĩnh) hợp làm cửa tuần An-quốc, đều liệu lượng định giá vừa phải về thuế lệ cả năm (cửa Lãng-điền 16.000 quan tiền, cửa An-quốc 20.000 quan tiền), cho dân trong hạt lãnh trưng.

Bàn rõ lại về nhà Tôn học. (Con các thân phiên, hoàng thân công, hoàng thân, từ 10 tuổi trở lên đến 35 tuổi trở xuống, không kể đã phong tước hay chưa, có ai muốn vào học, đều chuẩn cho vào học. Còn như cháu (gọi bằng ông), các vị ấy người nào đến tuổi trưởng thành, từ 12 tuổi trở lên, xin vào học thì do phủ Tôn nhân xét thực làm danh sách tâu lên đợi chỉ, bổ vào học sinh, để được giảng tập).

Chuẩn cho dân tỉnh Bình-thuận lập các hộ. (Nguyên dân mới ở Thuận-thành tỉnh Bình-thuận có 7 tổng 90 xã thôn, dân số hiện tại là 1411 tên, trích ra 396 tên lập làm 3 hộ : về hộ lấy gỗ đồng niên mỗi tên phải nộp gỗ tốt trị giá tiền 7 quan ; lại nộp gỗ tốt đặt mua theo thời giá trị tiền 7 quan,

https://tieulun.hopto.org

về hộ lấy nhựa, ép dầu, đồng niên người nào nộp nhựa thì mỗi tên 100 cân ; người nào nộp dầu thì mỗi tên 60 cân. Về hộ làm đèn đỏ, đồng niên mỗi tên nộp hạng đèn lớn hạng đèn vừa mỗi hạng 1 cái). Đấy là theo lời xin của kinh lược sứ Phan Thanh Giản.

Miễn cho hoàng thân vào hầu.

Cho Phan Thanh Giản là kinh lược sứ Tả kỳ lãnh tổng đốc Bình—Phú đổi sung kinh lược phó sứ Nam-kỳ; nhưng lãnh tuần phủ Gia-định, kiêm coi các đạo Biên-hòa và Long—Tường, An—Hà.

Lại ít mưa. Quan phủ Thừa-thiên là Vũ Trọng Bình cầu đảo mãi không mưa, dâng sớ xin nhận lỗi, xin đổi phái người khác đến cầu đảo.

Vua giận nói rằng : Vũ Trọng Bình chính mình làm kinh doãn, không biết vì dân hết lòng thành, rất đáng hổ thẹn với người đời xưa đi đâu thì có mưa theo xe (1), đại hạn thì chất củi tự đốt mình thì mưa xuống ngay (2). Trọng Bình bị cất lương. Bèn đặt đàn ở trước cửa Ngọ môn, sai bọn Cần-chính điện đại học sĩ Trương Đăng Quế, Trung quân Tạ Quang Cự thay lượt nhau cầu đảo, mỗi ngày đốt 1 đạo văn khấn viết bằng giấy vàng, liền đầy 3 ngày, lại không mưa, nhưng vẫn cầu đảo.

Hoãn hành hình các tù phạm. Bộ Hình cho là hết hạn cấm tâu xin đem hành hình các tù phạm. Vua đương lo về không mưa, cho hoãn lại.

---

(1) Trịnh Hoằng đời Hậu Hán, làm quan Thái thú Hoài-âm, chính lệnh không hà khắc phiền nhiễu, khi mùa xuân đi tuần hành các huyện, trời đương nắng, xe của Hoằng đi đến đâu mưa theo đến đấy.

(2) Đổi Phong đời Hậu Hán làm huyện lệnh Tây-hoa, gặp năm đại hạn, cầu đảo mãi không mưa. Phong sai chất đống củi tự ngồi lên trên đề đốt mình, lửa bốc cháy lên, thì có mưa to đến rất mau.

https://tieulun.hopto.org

Định lệ thuế cửa tuần và bến đò ở các tỉnh Bắc-kỳ. (Về Sơn-tây, cửa tuần Trình-xá, bến đò Định-hương chuẩn định tiền thuế đồng niên là 100.000 quan tiền.

Tỉnh Hải-dương : cửa tuần Thuần-mĩ 20.000 quan ; bến đò ngang Lục-đầu 1.000 quan.

Tỉnh Bắc-ninh, cửa tuần Cần-dịch 15.130 quan.

Tỉnh Thái-nguyên : cửa tuần Đồng-mỏ, cửa tuần Mão-chi 6.390 quan.

Cửa tuần Bắc-cạn 1.980 quan.

Tỉnh Hưng-yên, cửa tuần Mễ-sở, bến đò Cầm-cơ 84.000 quan.

Tỉnh Tuyên-quang, cửa tuần Tam-kỳ, cửa tuần chi nhánh Phù-hiên 12.360 quan.

Tỉnh Hưng-hóa : cửa tuần Quán-ti 42.000 quan, cửa tuần Bảo-thắng 30.000 quan.

Tỉnh Quảng-yên cửa tuần Suất-ti 5.370 quan, cửa tuần Lâm-môn 4.570 quan.

TAISACH.COM.VN

Tỉnh Nam-định, cửa tuần Vạn-ninh 1.420 quan. Nếu có tháng nhuận đều lại thêm lên 1 thành).

Nêu thưởng dân thọ 100 tuổi ở tỉnh Quảng-nam. (Tên là Đặng Văn Thảo, Nguyễn Văn Phấn, Vũ Đức Viễn, Dương Tiến Hoàn).

Khi ấy phái viên nước Thanh ở thuyền bị nạn gió là Ngô Hội Lân hiện ở quán Tứ-dịch đợi cho về.

Vua muốn hậu tình nghĩa với nước láng giềng, sai bọn Lễ bộ biện lý là Lê Bá Đĩnh, hiệp lãnh thị vệ là Vũ Trí cộng 18 người đem thuyền Thụy-hồng bọc đồng đưa về ; lại mang kèm các vật hạng bạc, gạo, trong kho nhân tiện bán đổi.

Các thần là Mai Anh Tuấn dâng sớ can khẩn thiết đại lược nói : về khoản sang man đông, đã được đình chỉ, trong ngoài nghe thấy, đương mừng là phúc cho thần dân trong nước. Nay lại lấy việc thương người bị nạn, hòa mục với nước láng giềng, mà làm chuyến đi mưu việc buôn bán, thế thì lấy việc nghĩa mà đi, lấy lợi mà về trong 1 thuyền cùng phải

https://tieulun.hopto.org

cùng đi, mà những người đã sai đi có người là nho học, có người là buôn bán, không biết người nước láng giềng gọi thuyền ấy là thuyền gì?

Lại 1 đạo Lạng-sơn, cờ phi ở hạt nước Thanh tràn đến, khoảng trong 10 ngày, thư ở biên giới 2 lần đưa đến, dân ở vài châu hoặc bị đốt phá, hoặc bị cướp bóc, đã khốn khổ lắm rồi ; thế mà coi giữ bờ cõi ở đấy, khoanh tay đứng ngoài mà xem, không bày ra được nửa chước gì. Triều đình sao không nghĩ tới việc ấy, mà chỉ chăm chăm về vài lũ bọn Ngô Hội Lân là viên biền bị nạn của nước Thanh. Thần trộm nghĩ : việc làm như thế là trái ngược, chưa hợp với lẽ phải. Xin theo như quan bộ Lễ đã bàn, cho viên võ quan bị nạn ấy đáp thuyền buôn về nước, nhưng xét số người ở chuyến đi ấy, hậu cho thưởng cấp, cũng đủ để tỏ ý triều đình thương người bị nạn hòa mục với nước láng giềng rồi.

Vua cho là Anh Tuấn nói khinh nhờn không kính, giao xuống nghị tội. Rồi các quan ở viện Đô sát cũng dâng sớ can. Vua quở trách. Viện thần lại vì Anh Tuấn tâu xin khoan tha. Vua cho là viện thần bè đảng thiên vị nhau, sắc đổi quản viện là Hoàng Thu và các viên khoa đạo đến cửa Đại cung, ra lệnh cho Các-thần truyền chỉ sức quở.

Trương Đăng Quế, Lâm Duy Thiếp can rằng : bọn thần trước đây Phạm Phú Thứ vì nói phải tội ; nay Mai Anh Tuấn lại vì nói mà phải tội, tuy rằng bọn ấy cuồng rỡ, tự làm nên tội lỗi, nhưng chỉ sợ người sau này đều kiêng không dám nói ; thì người ở trên không bởi đâu mà nghe được điều lầm lỗi của mình, sợ kẻ nịnh hót xu mị, chính sự ngày càng không tốt, cầu cho mau đến thái bình thì khó lắm.

Vua nói : Anh Tuấn múa mép khinh đời, rất là không kính, các ngươi nghe đấy, trong lòng có yên không ? Trước đây giao cho bộ xét nghĩ, để nghiêm giềng mối của triều đình, hãy đợi lời bàn dâng lên sẽ xét.

https://tieulun.hopto.org

Sửa xong điện Cao-minh, Trung-chính. (Khởi công làm từ ngày 29 tháng giêng đến nay mới xong), thưởng bọn dũng lý Trần Văn Trung lụa màu tiền bạc đều có thứ bậc khác nhau.

Khi ấy, việc sửa chữa tôn điện, từng đã khởi công, quan khoa đạo là Đỗ Đăng Đệ dâng sớ cho là từ đông sang xuân 3 dân làm ruộng (1) chưa được nhờ ơn chút mưa nào, đương khi đại hạn mà lại tiếp tục làm công việc, số người họp lại thường đến hàng nghìn, nắng và khí thấp bốc lên không khỏi có người bị cảm nhiễm, chưa đem lại được hòa khí của trời, là bởi cớ ấy. Xin bớt việc không cần kíp đi để thư sức dân, mà đón phúc trời.

Vua dụ rằng : điện Cao-minh và các điện đường đều đã lâu ngày, gỗ mục nát cả, nếu không sửa chữa, lòng người có yên không ? Vả lại nhân cũ sửa chữa, không ví như làm mới, phải đặt riêng công trình to lớn. Nay đã gần xong há có thể bỏng chốc thôi đi, thì không khỏi thêm nhọc sức người. Nếu bảo là vì bắt dân phu làm việc, đến nỗi ít mưa, thì tháng chạp tháng giêng, có làm việc gì, mà đã nắng hạn trước rồi. Ngươi là thiếu niên tân tiến, muốn lấy văn tự cầu ơn, nói năng tắc trách, so với lý lẽ có phần đã sai lầm lắm, đáng lẽ nên giao xuống nghị tội. Duy đương lúc sợ hãi tu tỉnh, không nỡ vội gia khiển trách, để ngươi tự xét lấy. Nhân ra lệnh cho các địa phương phàm tất cả các công việc sửa làm đều đình bãi 1 tháng.

Đình việc tập trận voi. (Vì cớ đảo vũ chưa được mưa).

Giặc biển cướp đồn biển Cổ-lũy (thuộc tỉnh Quảng-ngãi), phó lãnh binh là Trần Quang Cương, phó vệ úy là Nguyễn Hương vì lỗi ngày thường phòng giữ sơ suất tuần tiễu bất lực, đều bị giáng. Và sắc cho lập tức sức các thuyền hiệu ở kinh phái đi hiện đương đi tuần tiễu, đến ngay để chặn đánh.

---

(1) Ba dân làm ruộng : dân làm ruộng cao, dân làm ruộng thấp, dân làm ruộng ở đất bằng.

https://tieulun.hopto.org

Chẩn cấp cho dân nghèo ở hạt Thừa-thiên. (Gạo 1.000 phương, tiền 1.000 quan).

Tháng 3, thi hội. (Năm canh tuất là chính khoa, nhưng năm thứ 2 chuẩn cho hoãn đến tháng 7, sau lại chuẩn cho hoãn đến tháng này năm này).

Ra lệnh các địa phương xét hỏi người nào thanh liêm công bằng, người nào tham nhũng, cùng những việc tệ nên dời, việc lợi nên làm, đều đem tâu lên.

Biên-châu nước Thanh (ở Tư-lăng huyện Phòng-thành, giáp châu Tiên-yên nước ta) có tin báo là có giặc. Tỉnh Quảng-yên tâu xin điều động lính ở tỉnh lân cận để ngăn chặn bọn giặc. Vua theo lời tâu.

Cho chưởng vệ quyền chưởng doanh Hùng nhuệ là Trần Kim sung chức quản lãnh thị vệ đại thần.

Cho Cần-chính điện đại học sĩ lãnh thượng thư bộ Binh là Trương Đăng Quế kiêm lãnh thượng thư bộ Lễ. (Vì Lâm Duy Thiếp sung việc chấm trường, đợi khi về lại đều vẫn như cũ).

Lãnh tổng đốc Nam — Ngãi là Tôn Thất Bật về kinh đợi tế giao, lại ở lại đợi tiết thanh minh. Khi làm lễ xong, vào chào vua xin đi. Vua dụ rằng : cửa biển Đà-nẵng là chỗ quan yếu, phải nên để ý canh phòng không thể coi thường được ; và nên khéo dỗ dành mở bảo những kẻ theo đạo giáo Gia-tô, khiến cho họ đổi lòng, ngõ hầu không phụ là người họ Tôn thất.

Ngày đinh dậu, tế đàn xã tắc, ngày canh tí, tế miếu để vương các đời, vua đều thân đến làm lễ. (Lệ gần đây, tế đàn xã tắc thì lấy ngày mậu, tế miếu để vương các đời thì lấy ngày quí, tế văn miếu thì lấy ngày đinh. Năm này vì vua mới buổi đầu nối ngôi, đều thân hành đến làm lễ. Duy các ngày mậu, quí, đinh trong tháng này, đều chưa được là ngày tốt, lại trước ngày đinh một ngày là ngày kiêng kị,

https://tieulun.hopto.org

nên chuẩn cho đều chọn ngày tốt, không câu nệ phải là ngày mậu, ngày quí, ngày đinh mới được).

Nêu thưởng người dân thọ 100 tuổi ở tỉnh Quảng-ngãi (Tên là Phạm Tiến Định, Nguyễn Hữu Đạt).

Ngày nhâm tí, vua thân đến văn miếu làm lễ xuân tế.

Định thuế lệ về 2 cửa tuần Nga-sơn và An-phái (thuộc tỉnh Thanh-hóa). (Cửa tuần Nga-sơn đồng niên thuế 7000 quan, cửa tuần An-phái 10.500 quan, nếu có tháng nhuận thì gia thêm 1 thành, năm sau mới cho trưng).

Cồ phi hạt nước Thanh đến cướp châu Tiên-yên (thuộc tỉnh Quảng-yên). Tri châu là Phạm Kim Chung đốc suất dân phu đánh giết, giặc phải rút lui. (Bắn chết bọn giặc, chém đầu cắt lấy tai 3 tên, lấy lại được trâu bò 60 con). Thưởng Kim Chung kỷ lục 2 thứ và thưởng chung cho những quân lính dân phu đi đánh trận ấy 200 quan tiền.

Chuẩn cho dân các xã 2 huyện Định-châu, Võ-nhai thuộc tỉnh Thái-nguyên số thóc tô hàng năm được chiết nạp bằng tiền, bắt đầu từ mùa hạ này.

Tháng 4, mùa hạ, rộng miễn tiền thuế bỏ thiếu cho dân 9 châu (thuộc phủ Cam-lộ tỉnh Quảng-trị) 1 lần (vì giặc man ở nước Lào quấy nhiễu, dân phải trốn đi nhiễm khí dịch lệ bị chết). Còn các tiền thuế khác đáng thu, hoãn lại 3 năm mới thu.

Nam-kỳ kinh lược sứ là Nguyễn Tri Phương bàn đặng điều lệ xét hỏi ở nơi cửa tuần, đồn canh :

— Thuyền dân người kinh, người nước Thanh, người man, người thổ, muốn đi buôn ở Cao-mên thì phải kê rõ họ tên quán chỉ người chủ thuyền, số người ở trong thuyền là bao nhiêu, đi bao nhiêu ngày thì về, cần có lý trưởng, bang trưởng bảo đảm kết nhận, quan tỉnh xét thực phê vào làm bằng. Thuyền ấy đi qua những đồn, ải ở nơi địa đầu kiểm xét đúng thực thì để cho đi. Nếu mang theo vật hạng đã cấm, hoặc người dị dạng, thì bắt giải tỉnh để xét. Như có

https://tieulun.hopto.org

quá hạn trong 1 tháng trở lại thì tạm ghi lỗi, quá đến ngoài hạn 1 tháng, thì cứ chủ thuyền trừng phạt nghiêm ngặt, ngoài 3 tháng không thấy trở về, thì đem cả bọn người bảo đảm kết nhận, xét rõ trị tội nặng.

— Thuyền người nước Thanh, người thổ ở nước Cao-mên, nguyên lãnh giấy phê làm bằng ở quan phiên, chỉ mới là đến tỉnh An-giang để buôn bán. Khi thuyền ấy đi qua các đồn bảo xét thực cho đi ; khi xong việc trở về, đem giấy phê làm bằng trước xin chữ quan tỉnh ấy phê để tiện đồn bảo kiểm xét. Nếu thuyền nào ở tỉnh ấy chưa tiêu thụ xong hàng hóa muốn đem đi bán ở các hạt, thì tỉnh An-giang chiếu thu giấy phê làm bằng trước, đổi cho tờ trát, hết hạn đem về nộp. Nếu quá hạn thì tra xét xem thuyền ấy đã đến hạt nào, tư cho hạt ấy đuổi về, thu lại trát của tỉnh, phát giao giấy bằng cũ, cũng cho chữ vào sau giấy ấy, rồi cho về. Thuyền ấy đi qua những cửa ải và đồn bảo nào lại khám xét lại, thấy dịch xác có tỉnh, phủ, huyện phê làm bằng thì lập tức cho về. Nếu chở trộm vật cấm thì bắt giải tỉnh xét. Duy người nước Thanh nguyên ở cõi đất Cao-mên, như có tình nguyện vào ở hạt nào để sinh nghiệp, thì cho phép do bang trưởng sở tại kết nhận chua vào sổ, cho yên ở để mưu sinh sống thì không ở lệ cấm, để rộng đường yêu thương người xa lạ.

— Các sở đồn bảo khám xét, trong đó như 4 bảo Tâm-châu, Khánh-an, Tiền-an, Bình-di ở tỉnh An-giang, 2 bảo Thông-bình, Hùng-ngữ ở tỉnh Định-tường, xin vẫn để ở các bảo ấy làm nơi khám xét. Lại xét hồi ra sông Tiền-giang ở tỉnh An-giang còn có sông nhánh Tra-trư cũng thông đến sông lớn, cứ đến kỳ nước lũ về mùa thu, thuyền buôn của dân kinh dân thổ cùng đi qua lại buôn bán, đã phụng chỉ giảm bớt đi. Nay xin chọn nơi tiện đặt 1 đồn canh ở sông ấy để khám xét, đợi sau này có nên đặt 1 cửa tuần để đánh thuế, sẽ do tỉnh Gia-định làm cho ổn thỏa. Vua theo lời tâu.

https://tieulun.hopto.org

Bộ biền ở tỉnh Lạng-sơn cùng giặc đánh nhau ở châu Lộc-bình, huyện An-bác, đánh phá được tan, đều thưởng quân công kỷ lục có thứ bậc khác nhau.

Dựng nhà Tôn học. (Ngày tháng 12 năm ngoái, nghị chuẩn cho lập nhà Tôn học, đến nay mới dựng).

Cho thái tử thiếu bảo hiệp biện đại học sĩ lãnh Hình bộ thượng thư sung Cơ mật viện đại thần là Đặng Văn Thiêm sung làm Kinh diên giảng quan. (Thay cho Hà Duy Phiên về quê tảo mộ).

Định lệ sát hạch khiêu bổ các tôn sinh, ấm sinh. cứ 6 năm thì hạch khiêu ở điện đình 1 lần, ai đã thi đỗ (Tôn sinh đỗ tú tài, ấm sinh đỗ cử nhân) đều lưu lại 2 khoa, đợi thi hương thi hội, đủ hạn thì chiếu lệ nghị bổ. Đợi đến năm Tự-đức thứ 6 (1853) khoa qui sửu mới bắt đầu.

Ra lệnh cho các nha môn xét hỏi việc hình tha tù bị giam, làm xong việc hình ngục còn đình trệ lại.

Bỏ lệ cấm bán muối ở Nam-kỳ. Vua dụ rằng : về khoản muối ăn đã ban nghiêm cấm, nhưng ta nghĩ : quan và dân ở nước Mên cũng là con đỏ của triều đình, sản xuất muối có ít, nếu cấm bán muối cho thì trông nhờ vào đâu mà ăn dùng hàng ngày, lòng trẫm không nỡ thế. Vậy từ nay trở đi phàm nhân dân 6 tỉnh Nam-kỳ, như có người nào đem muối tới cõi đất nước Cao-mên thông thương, thì không cấm nữa.

Vua rước hoàng thái hậu đi chơi cửa biển Thuận-an, xem thành ngoài biển 2 ngày, rồi trở về. (Lấy cát nhỏ đắp rộng ra, bờ biển đẹp thêm lên, sai quan tế miếu thần Nam-hải).

Vua nước Cao-mên là Xá Ong Giun sai sứ vào cống. Vua ngự ở điện Cần-chính cho sứ thần làm lễ triều cống.

Cho Mai Anh Tuấn đổi bổ án sát sứ tỉnh Lạng-sơn. Anh Tuấn trước dây dâng sớ can về việc dưa viên vũ biền gặp nạn của nước Thanh về nước, lời nói quá khích, bị cất chức, giao xuống nghị tội. Đến dây đình thần bàn cách chức. Vua nói Anh Tuấn thực là không có lễ độ về kẻ làm tôi. Nhưng trẫm

https://tieulun.hopto.org

từ trước đến nay, rộng mở đường cho người nói, vốn yêu nhân tài, không thêm vì một chút cuồng bộn cương trực mà vội bãi bỏ đi. Bèn chuẩn cho đổi bổ án sát Lạng-sơn, nhưng cách chức lưu lại làm việc.

Mười chiếc thuyền của giặc biển đến cướp bảo Côn-lôn. (Thuộc tỉnh Vĩnh-long). Bọn tấn thủ coi bảo ấy có lỗi về canh phòng sơ suất đều bị giáng chức. Rồi sai tinh thần phái lính đến cùng biền binh ở bảo ấy đàn áp. Truyền chỉ cho kinh lược sứ Nam-kỳ là bọn Nguyễn Tri Phương, Phan Thanh Giản tùy tiện mà điều khiển.

Dời bảo Giang-thành đến bên tả sông Vi, bên hữu sông Vĩnh-tế (thuộc tỉnh Hà-tiên) phái lính canh giữ. (Quan tỉnh ấy tâu xin, cho nên dời đến đấy).

Chuẩn định thuế lệ ruộng công ở phủ Thừa-thiên, tha miễn cho 3 phần mười số thuế mãi mãi, bắt đầu từ năm nay. Đấy là theo lời phủ thần Vũ Trọng Bình xin.

Đổi châu Quan-hóa (thuộc tỉnh Thanh-hóa, dưới này cùng vậy) lệ thuộc vào phủ Quảng-hóa kiêm lý huyện Nga-sơn dời quy vào phủ Hà-trung kiêm lý huyện Hậu-lộc vẫn đặt tri huyện như cũ. (Châu Quan-hóa trước đặt viên tri châu sau bớt đi, qui cả cho huyện Cẩm-thủy quyền nhiếp).

Cờ phi hạt nước Thanh là Hoàng Văn kéo đến quấy nhiễu tỉnh Lạng-sơn. Lãnh binh là Nguyễn Xuân Thường cùng giặc đánh nhau ở xã Bảo-lâm bị thua. (Biền binh tan vỡ trước hơn 1.000 người, Thường bị lạc rồi chết). Quan tỉnh là Trương Hảo Hợp cùng Nguyễn Đạc (nguyên thự chưởng vệ bổ làm lãnh binh) vì điều khiển không phải lẽ đều bị giáng chức lưu nhiệm.

Định lệ bổ quan cho những cử nhân đã đi thi hội. Phàm cử nhân người nào thi hội văn lý 2 kỳ thông tinh được 3 phân trở lên thì bổ giáo thụ, 2 kỳ được 2 phân và người nào một kỳ được 3 phân trở lên thì bổ huấn đạo.

Chẩn cấp cho dân bị hỏa tai ở xã Minh-hương tỉnh Hà-tiên.

https://tieulun.hopto.org

Giặc biển cướp thuyền vận tải ở ngoài khơi phần đồn cửa biển Đại-áp. (Thuộc tỉnh Quảng-nam). Những thuyền cùng đoàn và các bộ biền ở kinh ở tỉnh phái đi không thể cứu viện đánh giết được bọn giặc đều giao xuống nghị tội. Rồi phái Tôn Thất Sự là lãnh binh Thủy sư Quảng-nam quản đốc thuyền quân Chuẩn-kích và sai bọn Phạm Xích là chưởng vệ Thủy sư ở kinh kỳ đốc suất biền binh ngồi vào thuyền quân Bằng-đoàn (1) lớn đến ngay đốc đồng đuổi đánh.

Truy tặng các viên biền chết về việc nước ở bảo Na-thông (thuộc tỉnh Cao-bằng). Trước đây bọn giặc trốn ở hạt nước Thanh ước hơn 200 người, nhân lúc sơ hở đột nhiên đến đánh sát tận bảo, các viên biền ở bảo ấy cầm cự nhau với giặc rồi bị chết trận. Tỉnh thần là Nguyễn Kim Thuận đem việc ấy tâu lên. Vua ra lệnh cho truy tặng. (Nguyên cai đội là Nguyễn Quế truy tặng làm phó quản cơ, thí sai chánh đội trưởng suất đội là Nguyễn Khuê, thí sai tòng cửu phẩm bách hộ là Bế Lung, ngoại ủy đội trưởng là Nguyễn Hữu Nông, Đoàn Văn Thất, đều truy tặng cho thực thụ ; thổ hào là Nguyễn Huy Nhuệ, truy tặng làm chánh cửu phẩm bách hộ)

Thi điện. Sai hiệp biện đại học sĩ là Đặng Văn Thiêm-tham tri là Hoàng Thu sung chức đọc quyển, thị lang là Nguyễn Cửu Trường, Hàn lâm viện chưởng viện học sĩ là Tô Trân, sung chức duyệt quyển. Cho bọn Phạm Thanh 10 người đỗ cập đệ, xuất thân, đồng xuất thân có thứ bậc khác nhau. (Phạm Thanh đỗ nhất giáp tiến sĩ cập đệ đệ nhị danh (tức là bảng nhãn), Hoàng Xuân Hợp đỗ nhất giáp tiến sĩ cập đệ đệ tam danh (tức là thám hoa), Lê Hữu Thanh đỗ nhị giáp tiến sĩ xuất thân (tức là hoàng giáp), Nguyễn Nguyên Thành, Thân Trọng Tiết, Nguyễn Lâm (nguyên tên là Thế Trâm), Nguyễn Quốc Thành, Hoàng Văn Tuyển, Phạm Nhật Tân, Trần Văn Hệ đỗ tam giáp đồng tiến sĩ xuất thân). Lại

(1) Bằng đoàn : nghĩa là chim bằng cất cánh bay.

https://tieulun.hopto.org

lấy 10 người đỗ phó bảng (Lê Đình Dao, Lê Đức Dinh, Vũ Tử Văn, Nguyễn Trung Thành, Phạm Thanh Nhã, Nguyễn Đình Tuân, Nguyễn Thái, Phan Đình Thực, Vũ Duy Thanh Đào Thế Trinh). Lệ trước, duy đỗ nhất giáp được cho cỡi ngựa trạm vinh quy, đến đây chuẩn cho đỗ nhị giáp, tam giáp đều được cỡi ngựa trạm vinh quy. Từ đây về sau làm lệ thường.

Cỏ phi đất nước Thanh là Hoàng Văn, bọn lũ vài nghìn người tràn vào xã Hoàng-đồng châu Thoát-lãng (thuộc tỉnh Lạng-sơn). Bọn lãnh binh là Hoàng Chiến và Nguyễn Tiến Quyền đánh giết phải rút lui, bọn giặc tan vỡ chạy trốn ra ngoài cõi nước ta bắt sống và chém đầu cắt lấy tai, thu được ấn cờ, khí giới.

Vua bảo rằng : trận này làm cho lòng người hơi vừa ý một chút. Thưởng bọn Chiến và Quyền quân công kỷ lục và ngân tiền có thứ bậc khác nhau. Còn những biền binh đi trận ấy thưởng chung cho 600 quan tiền.

Nhắc lại việc cấm hoàng thân không được cỡi ngựa đi đôi mà chạy nhanh và chứa những đứa còn đỗ ăn lậu.

Tháng 5, Ninh-thuận công Miên Nghi cho là viên quan phạm tội là Phan Văn Xướng (cử nhân, can án phát đi sung quân) do khoa mục xuất thân, xin cho sung làm giảng tập ở phủ ấy. Vua nói : giáo tập tất phải là người có đức hạnh văn học, mới làm được thầy dạy có khuôn phép. Nếu lấy 1 tên tù phạm mà sung vào giáo tập của công tử, thì còn có sự thể gì nữa. Bèn ban khiển trách.

Bọn giặc Hoàng Văn Vân ước 7.000 người lại từ Liêm-châu đến lấy cướp ở Tư-minh, Ninh-minh (châu ở biên giới nước Thanh). Tuần phủ Lạng — Bình là Trương Hảo Hợp khẩn tư điều động biền binh ở Hà-nội, Bắc-ninh 4.000 tên, voi chiến 4 thớt, ủy cho lãnh binh là Hoàng Chiến đốc đi canh phòng ngăn chặn, rồi đem việc ấy tâu lên.

https://tieulun.hopto.org

Người ngồi quản ở thuyền quân Chuẩn-kích là bọn hiệp quản Nguyễn Hữu Viên, Trần Liệu gặp giặc ở dồn cửa biển Thi-nại đương đánh thì vừa gặp thuyền Định-dương, thuyền Điêu-phi đến đấy, bèn cùng nhau hợp lại, đánh đuổi đến cửa biển Đề-di, bắn chết hơn 20 tên giặc, thuyền giặc chạy trốn mất.

Dân ở biên giới tỉnh Quảng-yên thường bị bọn cỏ phỉ hạt nước Thanh cướp bóc. Viên phủ Hải-ninh là Trần Quang Trọng đánh lui được. Thường Quang Trọng kỷ lục 2 thứ, binh dõng đi đánh trận ấy đều thưởng ngân tiền có thứ bậc khác nhau.

Tỉnh Lạng-sơn khí dịch lệ lại phát ra, những người bị chết (từ tháng ấy đến tháng 11 mới yên, nhiễm bệnh chết hơn 4.480 người), chiếu theo từng hạng cấp tiền tuất. Về dân ở sở triền hoãn hạn điền tục.

Mới mở chế khoa. Trước đây, bàn mở chế khoa, ra lệnh cho ấn quan về bên văn ở các địa phương đều xét cử người đã biết được 36 người. (Các tỉnh cử lên : cử nhân 15 người, tú tài và học trò 21 người. Còn các tỉnh Phú-yên, Bình-thuận Khánh-hòa, Biên-hòa, Gia-định, Định-tường, An-giang, Ninh-bình, Quảng-yên, Thái-nguyên, Lạng-sơn, Cao-bằng cộng 12 tỉnh đều nói không có ai ứng cử). Vua lo còn có bỏ sót. Tháng 3, lại dụ chuẩn cho các tiến sĩ, phó bảng đỗ thi hội khoa này và người nào văn lý 2 kỳ dự được 3 phân, 1 kỳ dự được 4 phân trở lên, nếu có tình nguyện vào thi, đều chuẩn cho tháng này hoặc thượng tuần tháng tư đều do bộ bẩm rõ, đến trung tuần tháng 4 hội làm thành danh sách những người dự thi. Ngoài ra người nào không vào lệ ấy, mà tự coi tài mình có thể vào thi được, cũng chiếu theo hạn ấy bẩm lên bộ, lại giao quan ở Quốc tử giám xét thực, người nào trúng cách thức cũng chuẩn cho kê vào danh sách thi, hợp cộng trước sau được 90 người. (Trong số 90 người ấy, phủ Thừa-thiên cùng các địa phương và Quốc tử giám cử người có thể thi được, cộng 51 người ; phó bảng khoa này cùng những người 2 kỳ được 3

https://tieulun.hopto.org

phân, 1 kỳ được 4 phân trở lên tình nguyện vào thi là 30 người ; và người 1 kỳ được 3 phân trở xuống tình nguyện vào thi, đã qua giám thần xét hạch trúng cách thức là 9 người). Bèn mở khoa thi, (Kỳ đệ nhất, 9 bài kinh nghĩa về kinh truyện ; kỳ đệ nhị, 1 bài phú, 1 bài thơ 8 câu mỗi câu 7 chữ, 1 bài thơ 16 câu mỗi câu 5 chữ 8 vần. Đầu bài ra về kinh điển hay phong cảnh. Kỳ đệ tam, 1 bài chiếu, 1 bài biểu, 1 bài luận ; chiếu biểu dùng thể biền ngẫu (1). luận thì dùng thể cổ văn (2). Kỳ đệ tứ : 1 bài văn sách hỏi để trả lời ; đầu bài hỏi cần được đạo lý hơn, pháp độ lớn, kinh điển, đạo nước rõ ràng. Bài làm trả lời cần được bày tỏ từng việc, nghị luận đầy đủ rộng rãi, để giúp công việc trị nước, chớ nên xét kỹ về việc đời cổ mà sơ lược về việc đời nay, cùng theo lề lối cũ), định kỳ vào trường, làm ấn chế khoa, lấy tháng ấy vào thi. Rồi sai thái tử thiếu bảo, hiệp biện đại học sĩ, lãnh Hộ bộ thượng thư là Hà Duy Phiên sung làm chủ khảo ; Binh bộ tả tham tri sung Kinh diên nhật giảng quan là Trương Quốc Dụng làm phó chủ khảo ; Hàn lâm viện chưởng viện sung Sử quán toản tu là Tô Trân làm tri cống cử. Đầu bài 4 kỳ đều vua ra cho cả. Lấy 7 tên trúng cách là Vũ Huy Dục, Vũ Duy Thanh, Phạm Huy, Nguyễn Thái, Trần Huy Tích, Nguyễn Bá Đôn, Trần Hữu Dực.

Khi danh sách dâng lên, vua sai thái sử chọn ngày tốt tới chỗ hiện thân ra đầu bài văn sách hỏi. Rồi lại xuống dụ rằng : lần này mở ra chế khoa, đặc cách lấy học trò. Nếu theo như khoa thi hội gọi là tiến sĩ, chưa đủ tỏ ra phân biệt. Nay chuẩn cho thi điện, phàm người nào đỗ thi sắc cho làm bác học hoành tài đệ... (3) giáp cát sĩ cập đệ hay xuất thân có thứ bậc, để tỏ ra tên hay mà nêu rõ điển lệ ít có. (Mũ áo cát sĩ so với tiến sĩ đều gia lên 1 bậc, còn các khoản vinh quy, ăn yến, cấp ngựa trạm, dề bia, đều chiếu theo lệ thi hội mà làm).

---

(1) Biền ngẫu : mỗi câu 2 vế đối nhau.
(2) Cổ văn : lối văn xuôi, lời lẽ gọn và cứng cát.
(3) Đệ nhất, đệ nhị hay đệ tam.

https://tieulun.hopto.org

Vua ngự điện Cần-chính, sai quan bộ Lễ ban cấp sắc thư và vật hạng ban thưởng cho quốc vương Cao-mên. Ngày hôm sau vua đến điện Long-an làm lễ. Khi trở về, bộ Lễ dẫn sứ thần là Ốc-nha Ma Sô và bọn thông ngôn chực ở phía đông đường gạch ngoài cầu cửa Đại-bình. Khi xe vua đi qua, quan bộ Lễ qui tâu : (Xin cho sứ thần nước Cao-mên kính thăm sức khỏe của thánh thượng rồi về nước. Tâu xong sứ thần và bọn thông ngôn lạy 5 lạy, rồi đi rảo ra, dẫn về sứ quán yên nghỉ. Khi sứ thần ấy sắp về nước, đến bộ Lễ yêu cầu trả về kinh phật cho. (việc này đã chua rõ ở kỳ tháng giêng trên này). Bộ thần xin kiếm giao cho, để tỏ ý yêu phục người xa. Vua y cho.

Tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên là Nguỵ Khắc Tuần bày tâu 3 việc :

(— Các tổng thuộc hạt ấy hiện đã đặt mỗi tổng 1 cai tổng, nay xin đặt thêm 1 phó tổng, phàm các công việc binh, lương ở trong tổng, do cai tổng chuyên làm, duy việc xét bắt kẻ gian phi, phòng xét bọn trộm cướp thì do phó tổng chuyên làm, để có chuyên trách.

— Những tù phạm về tội quản lưu ở các tỉnh hiện đem đi phát phối, trừ ra những tên nguyên can điều cấm về theo đạo Gia-tô thì không kể còn những tên phạm khác, xin giải giao cho 6 tỉnh Nam-kỳ trích ra những ruộng chưa từng khai khẩn, liệu cấp cho trâu và đồ làm ruộng cùng lương ăn, để cho hết sức khai khẩn cày cấy ; đầy 3 năm, số ruộng khai khẩn được bao nhiêu đều chuẩn cho làm tư điền, cho phép quản nhận để làm sinh nghiệp, đến 6 năm mới bắt đầu thu thuế.

— Các huyện, châu đời đặt lưu quan chi đến trú ngụ ở ngoài thành, các việc kiện tụng, giấy tờ thuế khóa, thường do tổng lý làm thay chi có tiếng không mà không có sự thực. Nay xin vẫn đặt thổ quan như trước, để bớt việc, tiện cho dân). Việc giao cho bộ bàn rồi phúc tâu, vua phần nhiều chọn

https://tieulun.hopto.org

lấy cho thi hành, duy việc lại đặt thổ quan, sau không thi hành được.

Chuẩn cho thuế tô của 2 huyện Phụng-hóa, An-hóa (đều thuộc tỉnh Ninh-bình) chiết nạp bằng tiền (Vì Thượng-lũng, Hiệu-lũng 16 xã thôn, ở huyện Phụng-hóa, Hưng-thi, Cônghĩa 24 xã thôn ở huyện An-hóa, vì cớ ở miền thượng du, đường sá xa xôi ngăn trở).

Chuẩn cho ruộng đất ở các xã thôn thuộc tỉnh Định-tường rút bỏ số biên trong sổ ra, đem lên hạng miễn tô có thứ bậc khác nhau. (— 53 xã thôn đã có án điêu háo, nguyên nộp thuế điền thổ là 37.472 mẫu, trước hoặc ở sổ biên thi nhiều mà thực cày cấy thi eó ít, số thiếu là 416 mẫu, ruộng đất chua mặn 324 mẫu ; lở mất 16 mẫu ; đều rút bỏ số hiện trong sổ và cho miễn thuế. Nguyên báo là khai khẩn rồi lại bỏ hoang là 12.475 mẫu, thì cứ đem lên hạng ruộng nhưng miễn thuế. Ruộng cao ráo 108 mẫu đổi làm hạng thổ.

— 34 xã thôn chưa có án điêu háo ; nguyên nộp thuế điền thổ 30.484 mẫu, trước hoặc ở sổ biên thì nhiều mà ruộng thực cày cấy có ít, số thiếu là 417 mẫu, lở mất 95 mẫu, ruộng đất chua mặn 455 mẫu ; nguyên trước báo là khai khẩn rồi sau lại bỏ hoang là 2.368 mẫu. Việc rút bỏ số ở trong sổ đem lên hạng miễn thuế cũng giống như trên).

Sửa điện Phụng-tiên.

Mùa hạ năm ấy lúa ruộng ở tỉnh Ninh-bình thu hoạch tốt. Ngoài ra những tỉnh có tai hại, thì thuế tô đều chiếu hạng tha hay hoãn thu có thứ bậc khác nhau. (Tỉnh Quảng-nam, Quảng-ngãi, Bình-định, Quảng-trị, Quảng-bình đáng thu bằng thóc, chuẩn cho chiết nạp bằng tiền. Lại giảm các hạng thuế thu về năm trước còn thiếu là 4 phần 10).

Chuẩn định : từ nay về sau, phàm thuộc viên ở viện Tập hiền, viện Cơ mật và Nội các từ lục phẩm trở lên, các nha từ ngũ phẩm trở lên, ai về thăm cha mẹ ốm đều chuẩn cho tâu lên để được biết rõ. Ngoài ra thì cho phép cấp giấy làm bằng.

https://tieulun.hopto.org

Chuẩn định lệ các con gái họ Tôn thất người nào không có lương thì thưởng gạo 2.000 phương, giao các hệ linh cấp, ghi để làm lệ lâu dài. (Từ đấy về trước cũng ân cấp gạo như sở này nhưng chưa chuẩn cho định làm lệ).

Giảm lệ thuế mỏ bạc ở Thái-nguyên. (Mỏ Ngân-sơn đồng niên thuế nộp bằng bạc 300 lạng, giảm cho 80 lạng ; mỏ Tống-tinh thuế 100 lạng giảm cho 35 lạng ; mỏ Bồng-ngân thuế 180 lạng, giảm cho 30 lạng ; mỏ chì Cảm-lạc thuế 70 lạng, giảm cho 20 lạng).

Bọn giặc ở hạt nước thanh ước 6.000 người tụ ở Tư-châu nước Thanh, nói phao lên rằng vượt qua biên giới quấy nhiễu cướp bóc. Tuần phủ Lạng — Bình là Trương Hảo Hợp xin đem viên nguyên thự lãnh binh Lạng-sơn đã chuẩn đổi đi Bắc-ninh là Hoàng Chiến và xin biền binh Hà-nội, Bắc-ninh, mỗi tỉnh 1.000 tên, vẫn ở lại để phòng sai phái. Vua theo lời xin.

Ngày tân mùi, thi lại các người chế khoa lấy đỗ ở điện Cần-chính. Vua thân ra bài văn sách để hỏi. Sai Cần-chính điện đại học sĩ Trương Đăng Quế, hiệp biện đại học sĩ Lâm Duy Thiếp sung chức đọc quyển ; tham tri Nguyễn Bá Nghi, thị lang Nguyễn Cửu Trường sung chức duyệt quyển. Rồi vua ngự điện Thái-hòa cho : Vũ Duy Thanh (phó bảng, người Ninh-bình) đỗ bác học hoành từ, đệ nhất giáp cát sĩ cập đệ, đệ nhị danh ; Vũ Huy Dực (tú tài, người tỉnh Bắc-ninh) đỗ đệ nhất giáp cát sĩ cập đệ đệ tam danh ; Phạm Huy (tú tài, người tỉnh Hà-tĩnh) đỗ đệ nhị giáp cát sĩ xuất thân đệ nhất danh ; Nguyễn Thái (phó bảng người tỉnh Nghệ-an) đỗ đệ nhị giáp cát sĩ xuất thân đệ nhị danh ; Nguyễn Bá Đôn (cử nhân, người tỉnh Hà-nội) đỗ đệ tam giáp đồng cát sĩ xuất thân đệ nhất danh ; Trần Hữu Dực (cử nhân, người tỉnh Nghệ-an) đỗ đệ tam giáp đồng cát sĩ xuất thân đệ nhị danh ; Trần Huy Tích (cử nhân, người tỉnh Hà-nội) đỗ đệ tam giáp đồng cát sĩ xuất thân đệ tam danh).

https://tieulun.hopto.org

Tha thuế lệ cho dầm Hải-đông, Hải-khương (2 đầm này thuộc tỉnh Quảng-ngãi, dân ở ven biển, nguyên không có điền sản, chỉ đánh cá ở biển chịu thuế, gặp khi đánh được ít cá, không khỏi phải bù thêm để nộp thuế. Quan tỉnh là Lê Di xin miễn thuế cho mãi mãi. Vua theo lời xin).

Trước đây, dân Man ở Trấn-ninh (thuộc Nghệ-an) bị giặc Xiêm xâm lấn đánh phá, chạy tản đi. Thiệu Phồ là con Thiệu Nội tù trưởng người Man, được nhân dân thiếp phục nhiều, nguyên tổng đốc Đỗ Đăng Giai sức sai Phồ đi gọi họp dân xiêu về, rồi sau được 317 tên về quê đăng vào sổ. Chuẩn thưởng cho Thiệu Phồ chức hàm thổ huyện thừa, nhưng theo phủ viên sai phái.

Sửa đắp đê điều ở tỉnh Hưng-yên. (Chi phí các hạng tiền 2.467 quan, gạo 4.548 phương).

Cung giám là Đặng Tam nói dối là có sắc chỉ để lấy của kho, việc phát giác ra, bộ Hình nghị xử tội chém còn giam lại đợi xét. Vua nói : Đặng Tam tội tình có phần nặng, nhưng nghĩ nó còn trẻ thơ không biết gì, đổi làm tội trượng đồ, hết hạn, phát làm binh ở viện Thượng trà, sung làm việc khổ sai.

Vua ngự chơi nhà nghỉ mát ở sông Hương để tránh nắng, có khi ở lại đêm. Quan viện Đô sát là Hoàng Thu và khoa đạo cả viện là bọn Giang Văn Hiển, Lê Đình Đức, Phan Văn Tuyển, Vũ Diệm dâng sớ can rằng : [Văn Vương nhà Chu] đều hòa muôn nước mà có cuộc vui đầy cá nhảy ở Linh chiểu (tên một cái ao của Văn Vương). [Thành Vương nhà Chu] ngày làm trăm việc mà có lúc chơi nhởn nhơ ở góc cồn. Các thánh vương đời xưa vẫn từng đi chơi, mà trong khi đi chơi đều có ngụ ý hòa vui đi dưỡng. Nay đương mùa hạ nắng dữ, nhà vua ngự chơi sông Hương, vốn để tránh nắng hóng mát.

https://tieulun.hopto.org

Duy tháng 6 (1) này, tiết gặp 2 khí âm sinh ra, chính là thời hạn phải tĩnh dưỡng. Xét lời chú thích trong sách thuốc có nói : « Không kể mùa đông mùa hạ, hoặc đứng chỗ gió để hóng mát, hoặc ngồi xuống đất để chịu khí lạnh, thì bị thương hàn là để bảo người phải cẩn thận về phòng bệnh tật ». Xét ra nhà nghỉ mát là một cái thành bằng tre, không phải như chỗ cung điện thâm nghiêm, nếu đến chơi mà hết ngày lại đến đêm, thì hóng lấy gió mát chỗ làn nước chịu khí lạnh lúc ban đêm, sợ không phải là để dưỡng khí hòa trời cho mà giữ vững nguyên khí trong người được. Vua không trả lời.

Chưởng vệ là Phạm Xích, lang trung là Tôn Thất Thiều, quản suất thuyền Bằng-đoàn đi tuần tâu nói : gặp 3 chiếc thuyền giặc ở phần biển Quảng-nam, Quảng-ngãi, bắn trúng 1 chiếc bị chìm, 1 chiếc chạy trốn về phía đông, 1 chiếc bị súng lớn bắn phá, bọn giặc nhiều tên bị thương bị chết, không thể bắn đối địch lại được ; biền binh tiến lại giết hết (ước 70, 80 người), bắt lấy thuyền ấy chở đến vụng Chiêm-dữ, bỏ neo đậu lại, đem những biền binh đắc lực ở chuyến đi ấy xin thưởng.

Vua lấy làm ngờ, sai quan bộ Binh đến khám phúc tâu. Rồi thì đội trưởng vệ Tuyển phong là bọn Trần Hựu thú rằng : ngày 18 tháng này, thuyền quan đậu ở cửa biển Thi-nại, được tin báo có 3 chiếc thuyền dị dạng ở phận biển đảo Thanh-dữ, bọn Xích đuổi theo bắn, thuyền ấy tịnh không bắn đối địch lại, chỉ hướng về phía đông chạy xa mà thôi. Kịp lúc đến gần 1 chiếc thuyền ấy, vừa mới bắn 1 phát thì thuyền ấy cuốn buồm lại tới thuyền quan, đến 33 người trình thẻ thuyền. Có kẻ nói rằng nguyên trước ngụ ở phố Thừa-thiên, cùng Tôn Thất Thiều có quen biết. Nhưng Thiều cho là người buôn gian lậu nên bắt chém. Xích cũng theo lời, bèn sai bọn Dương Cù

---

(1) Nguyên chữ Hán là « nhị âm » là tháng 2 khí âm tức là quẻ Độn, mà quẻ Độn là quẻ thuộc về tháng 6 âm lịch, nên dịch là tháng 6.

https://tieulun.hopto.org

(suất đội Thủy sư) đem người trong thuyền giết hết (76 người ném xác xuống biển).

Bộ thần cho là bọn Phạm Xích là giết cản mạo xưng là có công, tâu xin chuẩn giao pháp ty tra xét. Tới khi án nghị xử, cho Thiều là thủ mưu, bắt đồi theo họ mẹ là Đặng Thiều, cùng với Phạm Xích là người đồng mưu đều xử tội lăng trì; còn vợ con cũng phải chiếu án chia đi ghép ở một nơi. Dương Cù xử tội trảm quyết. Trần Văn Hựu biết thú ra trước tình trạng việc án, cho miễn nghị. Vua theo lời nghị án.

Chuẩn định : hạng quan viên phụ (có con làm quan) của văn từ lục phẩm, võ từ ngũ phẩm trở lên, thì trừ cho đi lính, tạp dịch, thuế thân, tiền đầu quan, tiền công cước và thuế hộ các hạng, hạng quan viên phụ của văn thất phẩm, võ lục phẩm thì miễn đi lính, tạp dịch, còn thuế thân, đầu quan, tiền công cước, thuế hộ, chiếu theo với tráng hạng mà nộp.

Cho thự Lại bộ tả tham tri là Vương Hữu Quang đổi bổ thự tuần phủ hộ lý tổng đốc Bình — Phú. (Nguyên viên lãnh tổng đốc là Phan Thanh Giản đã đổi đi làm kinh lược phó sứ Nam-kỳ).

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ

QUYỂN VII

THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Tân hợi, Tự-đức năm thứ tư [1851], mùa thu, tháng 7. Thuyền Hải-vận (Thự chưởng vệ Thủy sư kinh kỳ là Nguyễn Doãn ngồi cai quản) chở các vận hạng về đậu ở vụng dồn cửa biển Biện-sơn (thuộc tỉnh Thanh-hóa), bị cháy, (khoang lái đằng sau đặt chỗ thờ, ban đêm đèn rơi vào thùng đựng thuốc súng), biền binh chết 8 tên, bị thương nặng 10 tên, của công chìm mất cả.

Bọn tay lái (đội trưởng Nguyễn Văn Hạnh) chia ngồi ở đấy, giao cho tinh thần xét, bắt phải bồi ; thống quản (Nguyễn Doãn) quản áp tải (phó vệ úy Mai Viết) cũng nghị phạt cả.

Dân Quảng-bình khó kiếm gạo ăn, 3 huyện Bố-trạch, Binh-chính, Minh-chính khó khăn hơn cả. Vua ra lệnh cho tinh thần là bọn Nguyễn Hanh, Đỗ Tuấn Đại đưa thóc kho ở tỉnh ra 15.000 phương, tải đến bên sông Gianh bán ra và phát chẩn.

Nước Hỏa-xá tôn Châm La làm vua. (Vua trước nước ấy là Cửu Lại, chết vào khoảng năm Thiệu-trị, không con, chưa có tôn ai lên. Châm La là cháu ngoại gọi Cửu Lại là cậu, ngày tháng 10 năm ngoái, dân Mán theo tục đem giây vải trói tay, đúng hạn không dứt, ngày tháng 3 năm nay lập làm quốc

https://tieulun.hopto.org

vương. Nhân vì nước ấy có bệnh dịch dậu, nên đến đây mới báo).

Cấp cho dân ở các xã thôn thuộc 2 huyện châu Yên-bác, Lộc-bình và châu Ôn (đều thuộc Lạng-sơn) bị đốt nhà. (Bị giặc đốt nhà cướp của cộng 1.180 hộ).

Bắt được tên Vương Tam Tài là đầu mục bọn giặc ở hạt nước Thanh, áp giải đến châu Vạn-ninh (thuộc tỉnh Quảng-yên, giáp châu Khâu nước Thanh) giết đi.

Vua cho rằng các tỉnh Cao-bằng, Lạng-sơn hiện nay giặc ở hạt nước Thanh trốn sang đã tan vỡ rồi ra lệnh cho tỉnh thần trích ra số lính nguyên trước điều động đi Lạng-sơn 500 tên và đội Giáo dưỡng, vệ Tuyên phong 30 tên, vẫn lưu lại ở Cao-bằng để dàn áp ; còn ngoài ra những biền binh ở Hà-nội, Bắc-ninh, nguyên điều động đi trước, thì chuẩn cho đều rút đi, giao cho Hoàng Chiến đưa về.

Cần – chính điện đại học sĩ lãnh Bình bộ, Tuy-thịnh quận công là Trương Đăng Quế dâng sớ xin về hưu, đại lược nói rằng : « thần, đã trải thờ 3 triều 2 lần vâng cố mệnh (1), quan đến nhất phẩm, tước đầu 5 bậc (2) hơn nữa, con trai lấy công chúa, con gái làm phủ thiếp, một nhà hiển vinh, từ xưa ít thấy, thực không mơ tưởng được đến như thế, nhưng thịnh quá càng phải nên răn. Huống chi, đương khi tô điểm thái bình, mà không bày tỏ được mưu chước gì. Lấy tấm thân suy yếu nhiều bệnh, không tự biết là nên thôi, là đã đủ ; ngôn quan hặc là tự ý chuyên quyền, biên thần ngờ là kìm giữ không cho làm, bè bạn bảo là nhận lấy công, sĩ phu chê là tham quyền vị ; tự mình có lỗi, trách gì ở người. Kể ra, dậu cành cao mà mong không có gió mạnh, đi lối tắt mà cầu bước đường phẳng, thì cũng khó lắm ». Lời rất khẩn thiết, nhưng khi ấy triều đình dương nhờ cậy coi trọng vào bậc đại thần ấy.

---

(1) Cố mệnh : là mệnh lệnh của vua trước lúc gần chết dặn lại.
(2) Tước có 5 bậc là : công, hầu, bá, tử, nam.

https://tieulun.hopto.org

Sớ dâng vào, vua không bằng lòng, bèn lấy ý mưu dùng người cũ, chuyên trách thành công vào người giúp đỡ giỏi, dụ bảo để yên ủi lưu lại.

Dân nước ta bị nạn gió từ huyện Lăng-mộc (là một huyện thuộc Khâm-châu nước Thanh) trở về 21 người vừa trai vừa gái. (Dân tỉnh Quảng-ngãi đi mua thóc bị gió trôi giạt đến phần biển nước Thanh, huyện Lăng-thủy lần lượt đưa về đến Hải-ninh).

Đổi tên núi Tá-lý gọi là núi Tá-linh, ghi vào tự điển để tế. (Núi này thuộc huyện Hương-hóa tỉnh Quảng-trị, chu vi đi ước 2, 3 ngày đường, ngọn núi cao sát mây, mạch núi nguồn nước trong hạt đều từ đấy ra, cầu đảo vẫn có linh ứng; thuyền buôn đi lại cũng lấy núi ấy làm dấu. Vua chuẩn cho cùng vị thần sông lớn Thạch-hãn, cùng thờ ở án giữa).

Lại bắt được giặc ở hạt nước Thanh là bọn Hoàng Thịnh Ký 7 tên, áp giải đến trên cõi, (châu Khâm) giết đi.

Giặc hạt nước Thanh là Mông Thiên Ngưu cùng tên Quan Tam (là chú thổ tri châu châu Tư-lăng) họp tập nhau ở châu Tư [lăng] lan sang quấy nhiễu ở Thượng-long, Bằng-tường ước hơn 6.000 người). Quan tỉnh Lạng-sơn là Trương Háo Hợp đem việc ấy tâu lên ; vua ra lệnh phải đốc suất biền binh, thổ dõng canh phòng nghiêm ngặt các chỗ quan yếu ở ven biên giới.

Tỉnh Hưng-hóa khó tìm gạo ăn. Vua ra lệnh xuất thóc kho ở tỉnh 1.500 hộc tải đến các huyện Thanh-sơn, Thanh-thủy, Yên-lập, Trấn-yên để bán ; và cho phép huyện Tam-nông thóc thuế vụ hạ này chiết nạp bằng tiền.

Cấp tiền gạo cho cha mẹ hiện còn sống và vợ con của những người tiết thứ chết về việc đi đánh giặc, đi đường biển (văn từ chánh thất phẩm võ từ suất đội trở lên) để được nhờ đấy mà nuôi thân đủ ăn. (Tứ phẩm trở xuống hiện còn cha mẹ, hoặc có người tuổi cao mà con, phẩm còn thấp ; hoặc có người tuổi kém mà con, phẩm cao, nên nhất luật cấp cho 3 quan tiền,

https://tieulun.hopto.org

3 phương gạo, vải, lụa mỗi thứ 1 tấm. Vợ con người nào cô đơn khổ sở không nương nhờ vào đâu được, thì từ tam phẩm trở lên cấp cho 3 quan tiền, 2 phương gạo ; từ tứ phẩm đến thất phẩm, cấp cho 2 quan tiền, 1 phương gạo. Duy vợ con người nào hiện còn không đến nỗi cô đơn khổ sở và dự có chức việc được cấp lương bổng, cùng là kẻ can án bị tội đều không được dự cấp. Đấy là theo lời đình thần xin ngày tháng 9 năm thứ 2, chuẩn cho châm chước cấp phát).

Bãi việc đặt mua sáp ong theo thị giá ở các huyện Vĩnh-bình, Vĩnh-trị (thuộc tỉnh Vĩnh-long), vì không phải là thổ sản.

Đặt trường giao dịch ở 3 sở Tân-lợi, Tân-định, Tân-thuận (đều thuộc tỉnh Biên-hòa). Đổi thuế sản vật của dân Man làm thuế đầu nguồn, cho phép dân lãnh trưng nộp thuế. (— Sở Tân-lợi, nguyên ngạch dân Man hàng năm nộp 122 cân sáp ong. Nay châm chước giảm làm đồng niên nộp 80 cân sáp ong.

— Sở Tân-định, nguyên ngạch, dân Man mỗi năm nộp 26 cân sáp ong, 1.350 cân nhựa trám, 72.000 sợi song. Nay châm chước giảm làm đồng niên nộp 20 cân sáp ong, 1.000 cân nhựa trám, 50.000 sợi song.

— Sở Tân-thuận, nguyên ngạch, dân Man mỗi năm nộp 180.000 sợi song. Nay châm chước giảm làm đồng niên nộp 15 vạn sợi. Nguyên ngạch thuế đinh của dân Man bỏ đi).

Vua cho là gần đây của dùng có phần thiếu thốn, tất phải tính số thu vào để làm số chi ra, mới có thể tiếp tế được. Bèn sai bộ Hộ tường xét số chi tiêu khoảng năm Thiệu-trị cùng năm Tự-đức thứ 1, thứ 2, thứ 3 tiến lên để xem.

Bộ Hộ tra ngược lại thuế lệ đinh điền các hạt về năm Thiệu-trị thứ 1 và năm Tự-đức thứ 1, đều được tha miễn. Duy mồng 1 tháng giêng năm Thiệu-trị thứ 1, hiện còn số tiền đến hơn 12.780.000 quan, so với mồng 1 tháng giêng năm Tự-đức thứ 1, hiện còn số tiền hơn 10.420.000 quan, đã thấy hơi kém. Và lại năm Thiệu-trị thứ 1, chỉ tha miễn thuế lệ đinh điền ; đến năm Tự-đức thứ 1, thì thuế lệ cửa quan bến tuần ở các

https://tieulun.hopto.org

hạt cùng với thuế đinh thuế điền đều tha cả, đến nỗi số tiền đã thu vào trong một năm, so với năm Thiệu-trị thứ 1 lại thấy hơi kém. Lại, năm Thiệu-trị thứ 2, thứ 3, tha và hoãn thu cũng chỉ tròn dưới 20, 30 vạn, mà số hàng năm chi ra thu vào, nhiều, ít, thừa trừ, còn có ngạch thừa, tích đến năm Thiệu-trị thứ 7 vẫn được hơn 10.420.000 quan. Nay năm Tự-đức thứ 1, số tiền còn lại đã là hơi kém, mà năm thứ 2, thứ 3 vì có tai thương, tật dịch, thuế lệ tha và hoãn thu, mỗi năm nhiều thì đến hơn 86 vạn quan, ít thì cũng không kém 75 vạn quan. Lại tùy thời chẩn cấp hàng vạn hàng nghìn. Người dân có tên ở sổ bị chết dịch đều được bỏ tên đi miễn thuế. Lại thuế lệ cửa quan bến tuần các hạt ở Nghệ-an, Hà-tĩnh, Thanh-hóa từ 2 năm ấy, đến năm nay (tức là năm thứ 4) được tha miễn, mà thuế cửa quan bến tuần ở Bắc-kỳ so với trước cũng kém. Thông tính trong một năm số đã chi ra nhiều hơn số đã thu vào, đến nỗi số tiền hiện trữ về năm thứ 2, thứ 3, không những kém năm Thiệu-trị thứ 7, mà so với năm Thiệu-trị thứ 2, thứ 3 cũng thấy sút kém.

Vua nói : của tích trữ là mệnh lớn của thiên hạ, đời sống của dân, kế hoạch của nước, quan hệ ở đấy nhiều lắm ; ty có chức trách nên nghĩ sâu tính kỹ, nếu cứ yên lặng không có bàn nói phải trái gì, thì phụ lòng trẫm chuyên trách cho thành công nhiều lắm vậy.

Năm ấy chuẩn cho các hạng ruộng đất bị lở có rậm, mặn, chua, xác mâu, cao táo, cát bồi, bỏ hoang đã biên hão vào sổ ở Kỳ-nội và các địa phương, tổng cộng là 104.016 mẫu, đều rút bỏ ở sổ ra, và đem lên hạng miễn thuế : (Phú Thừa-thiên 1.984 mẫu ; Nghệ-an 1.635 mẫu ; Thanh-hóa 3.548 mẫu ; Hà-nội 6.668 mẫu ; Hải-dương 962 mẫu ; Nam-định 837 mẫu ; Quảng-nam 1.826 mẫu ; Cao-bằng 210 mẫu ; Vĩnh-long 47.120 mẫu ; Định-tường 3.200 mẫu. An-giang 34.784 mẫu ; Hà-tiên 1,278 mẫu).

https://tieulun.hopto.org

Xuống dụ thưởng cho kinh lược đại sứ Hữu-kỳ (1) là Nguyễn Đăng Giai gia 1 cấp cũng bằng quân công và bài đeo bằng ngọc, kim tiền, các hạng đoạn, sa, sâm, quế. (cái bài đeo bằng ngọc tốt chạm khắc hoa mai, 1 đồng kẽm tiền hạng lớn có khắc 4 chữ : « vạn thế vĩnh lại » (2) 1 tấm đoạn tốt, 3 tấm sa tốt, 1 tấm nhiễu hoa, 5 chỉ thổ mộc nhân sâm và 4 thanh quế tốt ở kho của vua dùng).

Vua gần đây lấy việc cứu chữa cho Hữu kỳ là cần kíp. Đăng Giai tự khi mang phù tiết đi đến, xét hỏi tình dân kinh lý châu quận, nêu người thanh liêm tài năng, đuổi kẻ tham nhũng, tha giảm thuế trốn thiếu, yên vỗ dân điêu háo. Đến đây đời sống của dân thừa thãi, trộm cướp yên tĩnh. Vua cho là đời xưa khen là quan lại có chính tích hay, cũng không hơn gì, cho nên đặc biệt xuống dụ hậu gia khen ngợi.

Chuẩn định lệ cấp ngựa trạm cho quan viên về nguyên quán. (Lệ trước, quan viên được phép về nguyên quán thăm cha mẹ, nuôi cha mẹ, hoặc việc tang cha mẹ hay tang vợ và về tảo mộ, về hưu trí, về nghỉ dưỡng bệnh, không có cấp ngựa trạm. Đến đây nghị chuẩn cho quan kinh, văn từ tứ phẩm ấn quan, võ từ chưởng vệ trở lên ; quan ở ngoài các viên đốc phủ, bố, án, đều theo phẩm cấp ngựa trạm. Ở kinh thì quản vệ tam phẩm ; ở ngoài thì chánh phó lãnh binh, người nào về nguyên quán thăm cha mẹ, nuôi cha mẹ, về đề tang và tảo mộ, cũng cho phép cấp ngựa trạm. Người nào về hưu trí hay về nghỉ dưỡng bệnh thì cho phép nhân việc công đi theo đường trạm, để cho có phân biệt).

Chuẩn định lệ diễn tập trận ngựa. (Trước kỳ tập, phái ở viện Thượng-tứ ra 12 người suất đội, hơn 200 lính, hơn 100 con ngựa, 1 ngọn cờ ngũ hành ; 1 ngọn cờ phó vệ, 20 ngọn cờ

---

(1) Hữu kỳ : tức Nghệ-an, Hà-tĩnh, Thanh-hóa.
(2) Vạn thế vĩnh lại : muôn đời nhớ mãi.

https://tieulun.hopto.org

suất đội, 1 ngọn cờ hiệu, 80 khẩu súng nhỏ để trên mình ngựa, 80 thanh mã đao, 26 thanh đao cờ, 1 cái loa bằng thau, 1 cái kiểng bằng đồng, 1 cái tù và, 1 cái trống trận, chiêng đồng, thanh la đồng mỗi thứ 1 cái, lao có sắt nhọn ở đầu 240 ngọn, và hình nhân bằng cỏ cùng là cây chuối đều đủ cả.

Đến kỳ diễn tập phải ra 1 viên đại thần ban võ đem lính và ngựa đến giáo trường ở ngoài quách. Trước hết tập hiệp trận, trực trận, thứ đến nhạn trận. Về phép diễn tập, trước hết đem lính và ngựa bày thành đồn ; lại ở bên tả bên hữu trên mặt đường đều liệu lượng trồng các cây chuối ; lại ở phía tả phía hữu bên đường đều đốt các hình nhân bằng cỏ, mỗi thứ cũng đều cách 3 trượng cả. Phái 1 viên quản vệ ra làm quan tư lệnh. Thổi 3 hồi tù và, thì những người cưỡi ngựa đều nhảy lên cật ngựa. Điểm 1 tiếng trống, thì tuốt dao ra khỏi vỏ ; điểm 2 tiếng trống, thì dao cờ đều cầm lên. Điểm 1 tiếng trống, thì mặt hướng về cửa đồn. Trống đánh 3 tiếng, thì đi thẳng hàng chữ nhất, thanh la đánh 5 tiếng, thì đồn thành hàng ngũ. Lại đánh 1 tiếng thì vác cờ lên, 2 tiếng đều dạ cả, cờ đều hạ xuống. Nghe lệnh kiểng thì theo y phép tập bắn súng trên mình ngựa 2 phát ; điểm 2 tiếng trống thì nộp lại súng nhỏ trên mình ngựa, lại tuốt dao ra khỏi vỏ. Trống điểm 1 tiếng, dao cờ đều giơ lên, trống điểm 3 tiếng thì dạ, điểm 1 tiếng thì từ từ tiến lên. Trống điểm 6 tiếng, thì cưỡi ngựa hô hét tiến lên đuổi, điểm 2 tiếng thì đứng dừng lại. Trống đánh 3 hồi thì thu quân. Thanh la đánh 1 tiếng thì quay đầu ngựa lại, trống điểm 3 tiếng, thì từ từ trở về trận cũ. Trống điểm 2 tiếng liền nhau thì cưỡi ngựa nghiêm chỉnh. Thanh la đánh 1 tiếng thì mặt lại hướng về phía trước ; lại đánh 1 tiếng nữa thì cuốn cờ, đánh 1 tiếng nữa thì vác cờ lên, đánh 1 tiếng nữa thì cầm cờ xuống.

Diễn xong hiệp trận, rồi bày trực trận, nhạn trận, về nghi tiết đánh chiêng, đánh trống, tiến lên, dừng lại, đại lược cũng như nhau ; tựu trung mỗi trận đều có gặp địch ở phía trước

https://tieulun.hopto.org

hay ở bên tả, ở bên hữu, và về thế trận bày ra trong đó có hơi khác, nhưng mỗi trận đều nhồi thuốc, mã tái vào súng ở trên cật ngựa cả, thực hành bắn ra 3 phát cần phải tiếng súng đều 1 loạt, không được tiếng trước tiếng sau xê xích mất thứ tự.

Khi diễn 3 trận xong, diễn phép phóng lao múa gươm : nghe thanh la đánh 1 tiếng thì mặt đều hướng về phía trước, thanh la đánh 5 tiếng, chia ra làm 5 toán. Trống điểm 2 tiếng, nộp lại súng nhỏ bắn trên mình ngựa, cầm lấy lao có mũi sắt nhọn. Thanh la đánh 3 tiếng : 1 tiếng thì mở cờ, 1 tiếng nữa thì vác cờ lên ; 1 tiếng nữa, thì đều dạ, cắm cờ xuống. Trống điểm 3 tiếng thì dạ, trống điểm 1 tiếng xem hiệu cờ, kíp tiến ngựa lên phóng lao có mũi sắt nhọn, cần đâm trúng vào hình nhân bằng cỏ làm mức. Phóng lao xong, lại trở về chỗ toán của mình. Trống điểm 2 tiếng, lại điểm 2 tiếng díp nhau, binh và ngựa chỉnh tề, tuốt dao ra khỏi vỏ. Trống điểm 1 tiếng giơ dao lên, trống điểm 3 tiếng thì dạ, điểm 1 tiếng, thì xem hiệu cờ, đều cưỡi ngựa cho chạy nhanh múa dao chém cây chuối, lấy chém dứt hẳn ra làm chuẩn đích. Chém chuối xong, trống điểm liền díp 2 tiếng. Lại đánh 3 hồi trống, thu quân dồn thành hàng đội. Trống điểm 3 tiếng, trở về chỗ cũ, trống điểm 2 tiếng, lại điểm liền díp 2 tiếng, thanh la đánh 1 tiếng thì cuốn cờ, 1 tiếng nữa thì vác cờ lên, 1 tiếng nữa thì cắm cờ xuống, lại 1 tiếng nữa, thì mặt hướng về bên tả, bên hữu. Đánh 1 hồi chiêng thì bay ra thành dồn, là xong).

Tháng 8, vua cho là dân ở Hữu-kỳ nỗi đau khổ của dân mới hơi tỉnh lại, ra lệnh cho nguyên kinh lược sứ là Nguyễn Đăng Giai đổi đi lãnh chức tổng đốc Hà — Ninh vẫn sung chức kinh lược Hà-nội, Ninh-bình, Bắc-ninh, Thái-nguyên, Lạng-sơn, Cao-bằng. Và dụ lấy ý cứu chữa cho quân dân, sửa sang bờ cõi. (Nguyên tổng đốc Hà—Ninh là Lê Văn Phú sẽ chuẩn cho đổi lãnh tổng đốc An — Tĩnh).

https://tieulun.hopto.org

Truy tặng Bạch Doãn Triều (người tỉnh Quảng-bình) là Lại bộ thượng thư. Doãn Triều đỗ khoa mậu tí bổ tri huyện huyện Đồng-xuân từng đã nhiều năm, rồi sau Thế tổ Cao hoàng đế vào thành Gia-định, Doãn Triều theo đi. Năm canh tí phong là Tố-lý hầu, theo dõi ở nơi tên đạn, lặn lội núi sông, chẳng may giữa đường ốm chết, không có con. Sự tích chép ở « Công thần liệt truyện chính biên ». Đến đây, cháu (gọi bằng chú bác] của Doãn Triều là Doãn Chiêu kêu xin thừa tự. Bộ Lễ xét kể sự trạng khi Doãn Triều theo dõi Thế-tổ cũng ngang hàng với Nguyễn Đăng Trường, cho nên đặc biệt cho truy tặng).

Tha miễn thuế lệ những ruộng bỏ không cày cấy cho 3 xã trang Bình-lãng, Bá-thượng, Quảng-khai. (... Ba xã này thuộc 2 huyện Cảm-hóa, Bình-xuyên tỉnh Thái-nguyên) (vì dân chết dịch, nên bỏ không cày cấy. Trang Bình-lãng 83 mẫu có lẻ, xã Bá-thượng 72 mẫu có lẻ ; xã Quảng-khai 23 mẫu 9 sào) rồi cho phép triển hạn 3 năm, sức sai chiêu mộ dân đến yên ở, lãnh ruộng cày cấy nộp thuế.

Đổi định phép thi hương thi hội (Kỳ đệ nhất dùng kinh nghĩa để xem học thuật, thi hương, thi hội đều ra : ngũ kinh(1) mỗi kinh 1 đầu bài, tứ thư thì 1 đầu bài ở Đại-học hay Trung-dong, 1 đầu bài ở Luận-ngữ hay ở Mạnh-tử. Học trò làm văn ; Thi hương thì làm 2 bài kinh 1 bài truyện, hoặc 2 bài truyện 1 bài kinh, là đúng phép ; thi hội thì làm 2 bài kinh 2 bài truyện là đúng phép.

Kỳ đệ nhị đổi dùng 1 đạo sách vấn để xem tài năng kiến thức.

Kỳ đệ tam dùng chiếu, biểu, luận mỗi thứ 1 bài. Chiếu và biểu thì dùng lối trên 4 dưới 6, luận thì dùng lối cổ văn.

Kỳ đệ tứ dùng thơ phú mỗi thứ 1 bài.

---

(1) Ngũ kinh là : kinh Thi, kinh Thư, kinh Dịch, kinh Lễ, kinh Xuân thu.

https://tieulun.hopto.org

Phàm thi hương, thi hội, hễ đỗ kỳ đệ nhất thì mới được vào kỳ đệ nhị, đỗ kỳ đệ nhị mới được vào kỳ đệ tam, đỗ kỳ đệ tam mới được vào kỳ đệ tứ.

Thi hương, ai đỗ được 3 kỳ đem làm hạng tú tài, ai đỗ cả 4 kỳ đem làm hạng cử nhân.

Thi hội, 4 kỳ đều đỗ cả, từ 8 phân trở lên là hạng trúng cách ; 3 kỳ được 9 phân trở lên, do quan trường trích ra tâu bày, chuẩn cho cùng với các người trúng cách đều vào thi điện. Quyển nào được 4 phân trở lên cho đỗ tiến sĩ, quyển nào 3 phân trở xuống lại truất xuống làm phó bảng. Và bắt đầu từ năm thứ 5 khoa nhâm tí, thi hương ; năm thứ 6 khoa quý sửu thi hội. Quan Lễ bộ là Lâm Duy Thiếp nói : sách văn khó làm, mà điểm duyệt cân nhắc lại càng khó. Tựu trung văn sách 2 nghìn quyển so với 4.000 quyển kinh nghĩa kỳ đệ nhất số giấy và số chữ nhiều hơn, mà có thể lấy được chẳng qua 60, 70 quyển. Nếu cứ thế mà lấy đỗ, thì 2 kỳ sau này người vào thi đã thấy vắng ít ; nên lấy rộng ra, thì không khỏi trâu với ngựa kỳ cùng 1 đàn. Vậy văn sách vẫn theo phép cũ, để đến kỳ đệ tứ, thì người thực học càng tỏ được tài giỏi ra, mà quan chấm trường không đến nỗi nhọc quá, tự có thể chắc là tinh tường xác đáng được.

Vua không theo lời, bảo rằng hãy thử làm xem.

Triệu Lê Văn Phú mới đổi lãnh tổng đốc An—Tĩnh về kinh, đợi chực khánh tiết. (Văn Phú nguyên là Tả quân Đô thống phủ đô thống, lãnh tổng đốc Hà — Ninh, tại chức đã đủ hạn xét công, từng xin về chầu ở kinh, nhân chuẩn cho đổi hàm ấy, triệu về).

Cồ phi ở hạt đất nước Thanh hơn 1.000 người do lối đường ở tổng Võ-ngại (thuộc châu Tiên-yên tỉnh Quảng-yên) đến xã Ha-lâu, đốt nhà cướp của. Tri châu là Phạm Kim Chung đánh úp giặc phần nhiều bị thương chết (chém được 54 thủ cấp cắt lấy tai) trốn chạy, bắt được cờ, ngựa, súng, giáo, dao, lấy lại được trâu bò (50 con). Vua thưởng cho quân công kỷ

https://tieulun.hopto.org

lục 3 thứ, và thưởng cho những người cùng đi chuyến ấy tiền gạo có thứ bậc khác nhau.

Định lệ diễn tập bắn súng lớn. (Phàm bắn trúng đích, trúng khuyên mấy phát, chiếu lệ tính khấu trừ đi ; còn thừa lại trúng khuyên 5, 6 phát đem làm hạng ưu ; 3, 4 phát là hạng bình ; 2 phát là hạng thứ ; như chỉ trúng vào khuyên 1 phát thì đem vào hạng miễn nghị).

Tiết Vạn thọ, thưởng kim khánh cho thân phiên, quốc công, quận công, hoàng thân có thứ bậc khác nhau.

Khâm sai kinh lược các tỉnh Hà-nội, Ninh-bình, Bắc-ninh, Thái-nguyên, Lạng-sơn, Cao-bằng là Nguyễn Đăng Giai xin điều động lính mộ các tỉnh (Hà-nội, Sơn-tây, Bắc-ninh) đến Lạng-sơn để phòng sai phái, rút giản binh về. Vua theo lời xin.

Chôn dồn các mả không ai thừa nhận vào nơi đồng nội phía nam. (Phủ Thừa-thiên có 303 mộ, năm trước chết dịch phần nhiều do lính tỷ hộ thành đem chôn lạo thảo ở bờ sông ngoài quách, cho nên cải táng dồn lại một nơi).

Quan tỉnh Quảng-bình xin xuất thóc kho 5.000 phương bán cho 3 huyện Phong-lộc, Phong-đăng, Lệ-thủy, (vì trước chưa bán ra). Lại xuất 5.000 phương kế tiếp bán lần nữa cho 3 huyện Bố-trạch, Bình-chính, Minh-chính. Vua theo lời xin.

Dời huyện lỵ Hải-lăng (thuộc tỉnh Quảng-trị) đến xã Diên-sinh.

Chẩn cấp cho dân bị hỏa tai ở phố Lương-mã tỉnh Cao-bằng.

Giặc ở hạt nước Thanh là Tam Đường tập họp hơn 3.000 người ở các xã Hữu – sản (thuộc huyện An-bác tỉnh Lạng-sơn) chia nhau đi cướp bóc. Thự chưởng vệ tác vi lãnh binh là Nguyễn Đạc, án sát là Mai Anh Tuấn đem lính và dõng hơn 1.000 người tiến đánh, chém được hơn 10 thủ cấp cắt lấy tai, giặc bỏ trâu để rút lui, trốn nấp ở Thiết-than (thuộc huyện An-bác). Nguyễn Đạc chia làm 3 đạo đuổi đánh. Cho Bùi Phó là phó quản cơ Sơn-tây làm Hữu đạo, Nguyễn Thọ Kỷ

https://tieulun.hopto.org

là thự phó cơ cơ Lạng-dũng làm Tả đạo, đều tiến lên. Mai Anh Tuấn tiếp ứng. Nguyễn Đạc tự đem Trung đạo đuổi đến trước Thiết-đàm, bị ruộng lầy ngăn trở, Đạc cùng biền binh (Tuyển phong, Vũ cử) 80 người lội sang trước, giặc thấy quân ít, lại trở lại đánh sát lẫn nhau bắn chết Nguyễn Đạc. Nguyễn Thọ Kỷ, Mai Anh Tuấn đem quân qua đầm kế tiếp đến, đều bị giặc giết chết. Tin báo đến, vua bảo rằng : Nguyễn Đạc là chủ tướng, vốn thạo việc binh, ham được đến nỗi thua ; Mai Anh Tuấn là người học trò mà theo việc đánh giặc, hăng hái tiến lên không nghĩ đến thân mà bị giết chết. Trẫm thương rỏ nước mất ra. Bèn truy tặng Đạc được thực thụ chưởng vệ ; tặng Anh Tuấn làm Hàn lâm viện trực học sĩ, bổ dụng cho con. Quan cữu các viên ấy do tỉnh hộ đưa về quê. Lại ban cho mẹ Anh Tuấn tiền gạo và lụa, để nuôi sống được đầy đủ. Nguyễn Thọ Kỷ cũng truy tặng cho thực thụ phó quản cơ. Còn những người đương trường chết ở trận ; chánh đội trưởng suất đội là Vũ Đức truy thụ là cai đội ; 5 tên vũ cử là Cao Thịnh, Vũ Văn Đạo, Phan Điểm, Lê Văn Trì, Trần Chi Tiết đều truy thụ Cấm binh đội trưởng ; chánh bát phẩm thư lại Ngô Quang Dương truy thụ làm linh đài lang ; đều chiếu hàm cấp tiền tuất gấp hai. Ngoài ra các binh đinh cấp tiền có thứ bậc khác nhau.

Tuần phủ là Trương Hảo Hợp vì điều khiển không phải lẽ, chuẩn cho bắt giải về kinh giao xét. Khi đi đến tỉnh Hà-tĩnh ốm chết, vẫn chuẩn cho cất chức.

Cho Đinh Văn Minh là thự tuần phủ Hưng-hóa đổi bổ làm thự tuần phủ Lạng — Bình ; Phan Tĩnh là bố chính sứ Quảng-nam thăng thự tuần phủ Hưng-hóa.

Tháng 8 nhuận, bộ Hình lấy cớ rằng các hạng tù cùng những người xin theo đi, đến hơn 300 tên phạm để giam ở khám đường mãi không tiện, xin chia toán giải đi đường bộ (chiều gió đông nước đã gần muộn) lần lượt giao cho các tỉnh phân phối. Vua theo lời xin.

https://tieulun.hopto.org

Mới đặt trường thi Bình-định đến tháng 7 năm sau sẽ thi. (Từ trước vẫn thi chung với trường Thừa-thiên, năm nay nghị chuẩn đặt trường riêng. Đến kỳ thi phái quan trường : 1 chủ khảo, 1 phó chủ khảo, 1 đề điệu, 1 giám khảo, 1 phân khảo, 3 phúc khảo, 6 sơ khảo, 2 khoa đạo để coi xét việc trường, nội trường, ngoại trường thể sát, mật sát đều 4 người, lại phòng 20 tên. Các khoản như dưỡng, viện nội, ngoại ở trường thi và 4 vi giáp, ất trong trường, đều chiếu theo quy thức ở trường Thanh-hóa, ngạch lấy đỗ 13 tên.

Phủ Thừa-thiên mưa gió lớn, sai Trần Văn Trung là thượng thư bộ Công cầu đảo cho nắng, liền được nắng, thưởng Văn Trung kỷ lục 1 thứ.

Chuẩn định : phàm người huyện Tống-sơn đến ngụ cư các xã thôn thuộc Thừa-thiên, 4 tỉnh trực (1), Bình-định, Phú-yên, có ai đến tuổi, do xã thôn ấy dăng vào sổ, vẫn chưa là người huyện Tống-sơn, để còn nguyên ngạch. Sau này các ty Cảnh-tất, Tả, Hữu từ tế có khuyết thì chọn bổ. Nếu có ý tránh chỗ nọ đến chỗ kia, thì trước bỏ nguyên ngạch (Tống-sơn) đi, cùng dân cùng đi lính, làm tạp dịch.

Chuẩn định cống sinh đã qua, quan Quốc tử giám xét, lại do quan bộ Lễ hạch lại 1 lần nữa, chia hạng cấp học bổng cho. Định làm lệ mãi mãi. (Bộ Lễ định ngày đòi đến bộ họp, bộ hội đồng với 1 viên ở khoa đạo. Đầu bài dùng 3 bài ; 1 đạo về sách kinh, 1 đạo về sách sử, 1 đạo về thời vụ, mỗi bài hạn ngoài 300 chữ, do bộ điểm duyệt chia hạng, rồi đem cả nguyên quyển tiến lên vua xem. Được cả 3 bài là hạng ưu, được 2 bài là hạng bình, được 1 bài là hạng thứ, hỏng cả 3 bài là liệt. Người nào dự hạng đỗ thì chiếu lệ cấp cho học bổng).

Vua muốn cho tỏ rõ thứ tự từng đời, phân biệt họ gần họ xa, tuân theo bài thơ đế hệ của tiên thánh, bèn thân làm bản

---

(1) Bốn tỉnh trực : Quảng-nam, Quảng-ngãi, Quảng-bình, Quảng-trị.

https://tieulun.hopto.org

phá đặt tên theo bộ chữ gì chia cho 16 phòng hoàng thân
(Phòng An-phong công Hồng Bảo cho bộ chữ thốn [寸].
Phòng Thái Quốc công Hồng Phó cho bộ chữ Cân [斤].
Phòng Thụy quốc công Hồng Y cho bộ chữ Hương [香],
Phòng Hoằng-trị quận công Hồng Tố bộ ngữ Võng [罔],
Phòng Anh-sơn quận công Hồng Phi bộ chữ Phiến [片].
Phòng Gia-hưng quận công Hồng Hưu bộ chữ Hành [行].
Phòng hoàng thân Hồng Nguyên, bộ chữ Tử [子],
Phòng Hồng Kiện bộ chữ Củng [廾],
Phòng Hồng Tuyển bộ chữ Phân [分],
Phòng Hồng Bạng bộ chữ Chỉ [止].
Phòng Hồng Nghĩ bộ chữ Đao [刀].
Phòng Hồng Tiệp bộ chữ Đẩu [斗],
Phòng Hồng Đĩnh bộ chữ Kỷ [几],
Phòng Hồng Điệt (4) bộ chữ Lỗi [耒],
Phòng Hồng Cai bộ chữ Đậu [豆],
Phòng Hồng Đạt bộ chữ Thập [十].

ghi vào sách vàng. Đến đây, đúc xong sách vàng, vua sai thái sử bói ngày tốt, lấy ngày 20 là ngày qui mão kính cáo các miếu, rồi cất đi. Ngày 28 là ngày tân hợi ban cấp tờ tỉ thư (2), cho ăn yến. Các hoàng thân và văn từ ngũ phẩm, võ từ tứ phẩm trở lên).

Lính nước Thanh là Điền Văn Tảo vượt địa giới bắt tên phạm ở xã Tụ-hòa (xã này thuộc tỉnh Tuyên-quang), bị bọn phạm giết chết. (Điền Văn Tảo đi đến trại Đồng-lượng, xã Tụ-hòa bắt được tên phạm là Lục Tiểu Bảo, trói chặt lấy ; bọn nó là Lục Lão Ngoại, Đường Tiểu Ma, Lục Lão Chiêm quần lại cởi gỡ ra, Lục Tiểu Bảo vớ được con giáo nhỏ, đâm Điền Văn Tảo chết ngay). Sảnh Lý-hình phủ Khai-hóa là Ly... (thiếu tên) đưa thư nói : « Tổng Tụ-long là nơi bọn giặc ẩn náu, mà trú phòng là cai tổng giấu giếm dung túng kẻ

(1) Nguyên chữ Hán chép là 陞 tra không có, tạm dịch là Điệt.
(2) Tỉ thư : là sắc thư đóng ấn ngọc của vua.

https://tieulun.hopto.org

hung ngược ». Quan tỉnh là Nguyễn Đức Hoan tra nã bắt được (Lục Tiểu Bảo, Đường Tiểu Ma), Lục Tiểu Bảo sợ tội tự đâm mình, Hoan sai đem chém, còn Đường Tiểu Ma giam giữ lại đem việc ấy tâu lên và nói : phú ấy phái Điển Văn Tảo vượt địa giới, bắt phạm, không từng tư báo gì, là tự rước lấy cái chết. Xin giao xuống bộ Lễ nghĩ tư để trả lời. Vua theo lời xin. Ra lệnh đem Đường Tiểu Ma giao cho viên phủ Khai-hóa.

Cho Phan Trước (hiện về kinh đợi khánh tiết) là bố chính sứ Bắc-ninh thăng thự tuần phủ Thuận — Khánh (nguyên tuần phủ Đỗ Khắc Thư bị bệnh nên khuyết).

Danh sách xét án về mùa thu này cộng 306 tên phạm, vua thân duyệt xét định, chỉ móc tên ra cho hành hình có 19 tên phạm. Còn các tên phạm khác phần nhiều giảm xuống phát vãng và khoan hoãn cho. (Giảm xuống phát đi làm quan 81 tên, phát đi lưu 50 tên, phát đi làm binh 1 tên, phát đi làm 7 tên, đi đồ 6 tên ; bác án đi giao xét lại 3 tên, khóa lại giam vĩnh viễn 1 tên, hoãn chém 19 tên hiện còn vẫn lưu lại tù phạm trảm giam hậu và giảo giam hậu là 119 tên).

Miễn cho 37 tên tù sung quân và đi lưu. (Nguyên đáp thuyền giải đi phát phối khi đi đường biển bị gió bão thuyền chìm vỡ, may được sống sót. Vua thương vì đã bị sóng gió trôi giạt nên miễn cho). Phát về làm lính ở tỉnh nguyên quán của các tên phạm ấy, và ra lệnh cho quan địa phương quản thúc.

Dân ở Hà-tĩnh là Hoàng Kim Thanh (người huyện Nghi-xuân) chăm việc làm ruộng, thích làm việc nghĩa. (Khẩn ruộng hoang để quân cấp cho người cùng làng bỏ của tư ra để bồi nộp công thuế ; cho vay thóc không lấy lãi ; thuê đắp đê để hộ vệ việc làm ruộng). Tuần phủ là Nguyễn Trạch đem sự trạng ấy tâu lên. Vua ban thưởng cho.

Ra lệnh cho quan các địa phương đều xét hỏi trong hạt có người nào vẫn am hiểu nghề làm thuốc rất xuất sắc, mỗi tỉnh chọn 2, 3 người cấp tiền lộ phí về kinh để chọn dùng.

Bốn tỉnh trực bị bão và lụt (nước sâu 7, 8 thước), nhà cửa đổ nát trôi mất. Đều chẩn cấp có thứ bậc khác nhau.

https://tieulun.hopto.org

Cõ phi hạt nước Thanh lại lan sang lấy cướp ở châu Tiên-yên (thuộc tỉnh Quảng-yên). Quan võ đóng ở đấy là hiệp quản Nguyễn Sĩ, quản cơ Nguyễn Đặc được tin báo, đem biền binh hơn 200 người từ châu Vạn-ninh đến ngăn chặn. Nghe tin suất đội Hậu-đồn là Nguyễn Diễn không giữ được đồn, bị giết chết, bèn tiến thẳng đến cứu ứng, chém được 1 tên đầu mục giặc, bắn chết 2 tên giặc, cùng giặc cầm cự nhau, để đợi quan cứu viện. Tỉnh phái phó quản cơ là Hồ Ba, viên châu Tiên-yên là Đặng Cao Phong kế tiếp tiến quân đến, chia đạo bắn giết (29 thủ cấp cắt lấy tai). Giặc rút lui. Thưởng cấp cho quan quân đi trận ấy có thứ bậc khác nhau.

Kinh lược sứ là Nguyễn Đăng Giai tâu nói : giặc ở hạt nước Thanh là Nhan Đại bọn lũ đến 7, 8 nghìn người, tụ họp nhau ở đất Long-đầu, châu Thương-tư (châu ở biên giới nước Thanh) cùng án sát Quảng-tây là Lao Sùng Quang chống cự nhau, quân nước Thanh đương vây bắt. Lại bọn Lý Thanh hơn 1.000 người giữ châu Khâm, châu Liêm (2 châu này thuộc biên giới nước Thanh), ra vào châu Vạn-ninh (thuộc tỉnh Quảng-yên nước ta), để làm sào huyệt. Án sát Lao Sùng Quang hoặc đến thẳng phủ Thái-bình cùng với nước ta hội đánh ; hoặc cùng tổng đốc 2 tỉnh Quảng đánh giặc Tử-sơn Thiên-đức, chưa được tin đích xác. Nhưng xét : từ cửa quan lên đến Long-đầu, chỉ 7, 8 ngày, nếu việc quả như thế, thì nước ta nên dùng biền binh voi ngựa và tất cả những công việc thù ứng, có quan hệ đến tình nghĩa giao tiếp với nước láng giềng, xin giao xuống bộ bàn.

Bộ Lễ tâu nói : án sát Lao Sùng Quang năm trước sang sứ nước ta, nếu quả đem quân hội đánh, cầu để gặp mặt để bàn bạc, thì viên kinh lược đại thần cũng có thể cùng ra mắt nhau. Duy có về việc quân lữ thì nên lấy lễ quân lữ mà ra mắt nhau, Nếu viên khác đến nước ta, chỉ nên cho dừng ngựa lại ở tỉnh Lạng-sơn, tùy nghi mà điều độ, để trọng quốc thể. Vua theo lời bộ tâu.

https://tieulun.hopto.org

Nguyễn Đăng Giai lại tâu 5 điều bàn nghĩ về kế hoạch ở biên giới. (— Sào huyệt của giặc ở hạt nước Thanh tràn lan sang, chính là dân ở biên giới nước ấy. Nếu quân quan nước ấy không hội đánh, thì không xong việc. Xin lại làm quốc thư, phái 1 viên mang đến tỉnh Quảng-tây, yêu cầu viên tuần phủ tỉnh ấy : một mặt cứu chữa dân đói, khiến cho không mất chỗ ăn ở ; một mặt đánh giết hết bọn đầu sỏ giặc, để tuyệt mầm mống kẻ gian ác. Nếu nước ấy trọng về dùng quân, thì cũng nên đốc sức quan quân sở tại ven biên giới hướng dẫn quan quân nước ta đánh thẳng vào sào huyệt cần phải giết hết giặc ấy, để yên nơi biên giới. Như nước ấy bằng lòng theo lời ta yêu cầu, thì viên ấy xin tùy cơ điều động lính và dõng các tỉnh xem cơ hội để họp đánh. Nếu chưa làm như thế, thì nên sức ra lệnh cho thổ dân ven biên giới, theo địa phận mà phòng giữ rồi đều rút quan quân về nghỉ, để đỡ phiền phí.

— Người nước Thanh chưa từng hội đánh, xin đem giản binh các tỉnh rút về hàng ngũ ở tỉnh ; vẫn để lại mộ binh ở các vệ, cơ Bắc-ninh, Hà-nội, Sơn-tây, mỗi tỉnh đủ 500 tên luân lưu 3 tháng 1 lần, cùng 100 cơ binh phòng giữ miền biên nguyên đi thú ở tỉnh Lạng-sơn, toàn số biên binh ở các cơ đội Lạng-hùng, Lạng-dũng thuộc tỉnh, cộng hơn 1.000 người, để hộ giữ giúp. Còn số mộ binh 3 tỉnh ấy còn thừa lại xin đều cho chuyển về đồn Khuyếch (1) giáp giới phận Bắc-ninh là chỗ đất tốt, đặt đồn lớn đóng giữ, và phái thêm 2 thớt voi chiến ở Sơn-tây đến để nuôi ở đấy, giao cho 1 viên lãnh binh được việc cai quản, ngày đêm luyện tập, để việc phòng bị được nghiêm nhặt. Lại thành tỉnh Lạng-sơn vững bền, ngoài cắm chông chà chĩa ra ngoài, trong có lính mạnh đóng giữ, giặc ấy tất không dám trở lại, vây sáp nữa. Vạn nhất thành ấy xảy ra có giặc đến, trước hết nên giữ vững ở trong thành không động dậy, tức thì tới nơi gần điều động biên binh và

(1) Theo cựu nhất thống chí chép là « Làng giáp bảo » tức đồn Kép.

https://tieulun.hopto.org

voi ở dồn ấy theo đường châu Ôn và châu Văn-quan đến thẳng phố Đồng-đăng, để ngăm chặn đường giặc lui ; rồi lấy dài đốt khói lên để thông tin tức. Ngày tiếp được tin báo, viên ấy tức thì điều động mau đại đội binh dõng 2 tỉnh Hà-nội, Bắc-ninh đi đêm đến ngay viện trợ đánh giết. Như thế thì giặc ấy không có đường để tiến hay lui, một trận đánh có thể diệt được.

Vả lại nay giặc ấy chưa dẹp yên được, còn cần phải gọi lính ra. Vậy lính ở 2 tỉnh Hà-nội, Bắc-ninh, xin chia làm 2 ban. 1 ban cho về nghỉ ngơi, 1 ban nữa thì trừ ra những việc tầm thường sai phái đi thì không kể, còn mỗi tỉnh xin lấy 1.000 người, hàng ngày thường thao diễn, để phòng tới khi dùng đến. Đến như các mộ binh dõng giữ, ở tỉnh Lạng-sơn, xin đều mỗi tháng cấp cho 3 quan tiền ; ở bảo Bắc-ninh xin đều cấp cho tiền 3 quan, gạo 1 phương ; vũ cử và đội Giáo dưỡng, vệ Tuyên phong nguyên trước phái đi, cũng cấp thêm cho mỗi tháng 1 quan tiền, khiến cho được thừa thãi để khuyến khích khí hăng hái của quân lính. Nếu có giặc xâm lấn đến cướp bóc, đều do sở tại đoàn kết ngăn chống, không cần phải sai phái đến nữa.

— Tỉnh Lạng-sơn mấy năm nay, hoặc gọi mộ thổ dõng, hoặc giải vận lương thực, thổ dân rất là vất vả. Số tiền thóc đáng thu năm nay, trừ ra số đã được tha, hoãn, thì không kể còn thóc tô, đáng thu về mùa đông năm nay, cho phép thu bằng thóc, để giúp việc chi lương ; còn số tiền bao nhiêu thì tha miễn để thư sự cấp bách cho dân nghèo.

— Tỉnh Lạng-sơn là nơi khí độc nặng, mà giản binh ở Bắc-kỳ, nặng lòng về nhớ quê hương, nhẹ tình về địch kẻ thù, người được việc có ít, người bị ốm thì nhiều, đều không có kế thuận tiện. Xét từ Bình — Trị trở ra bắc tù phạm hiện giam, mỗi tỉnh kể đến hàng trăm người, thì nhiều người giam cấm đã là trái khí hòa, mà chủ thủ, biền binh, lại thêm lao phí. Xin ân chỉ sắc xuống cho các tỉnh thần, xét những tù

https://tieulun.hopto.org

phạm từ tội trảm giam hậu cho đến tội phát đi sung quân đem đi lưu, đi đồ, đi làm binh, có ai tình nguyện đi giết giặc để chuộc tội, thì đều phát giao đến nơi quân thứ, tha bỏ khóa xích, cấp cho khí giới lương thực, bắt buộc phải đi trước quân để gắng sức để chuộc tội, cùng có thể bằng 1 vệ lính mạnh. Lại xin sắc xuống các tỉnh ấy xét trong hạt còn có bao nhiêu tên can án ra thú, cũng giao cả đến nơi quân thứ sai phái. Sau khi việc đã yên đều xét công trạng những tù phạm người can án ra thú, làm danh sách tâu lên, để đợi ân điển, thì việc hình ngục nhân đấy mà làm xong hết, và cũng có thể chia sức cho quan quân vậy.

— Thổ quan các tỉnh ven biên giới, là phên che cho trung châu. Trước đây nhân giặc Vân sinh việc đổi đặt lưu quan, cũng là một việc sửa sang đại đoạn của đại thánh nhân. Nhưng xem ra, giặc Vân nổi loạn, chỉ vài tháng tự có thể dẹp yên, thực vì sào huyệt của giặc có thể trừ bỏ được, mà đất ta dân ta, hô ứng cũng nhanh, thì mối lo còn ít. Từ khi thi hành phép đặt lưu quan, thổ ty, thổ mục nhất khái bỏ đi hết, thì quan với dân tiếng nói không giống nhau, phong thổ khác hẳn. Lúc ngày thường thì cho người Man là dễ nói dối, mượn quan pháp để dọa nạt, tham nhũng tàn khắc, không cái gì là không làm. Thổ dân ở đấy lấy làm giận mà không dám nói ra ; Tới khi có việc hô ứng không linh động làm việc gì là bị ngăn trở thổ dân vẫn mang lòng giận ghét, ai chịu có lòng thân với người trên, chết vì người trưởng. Thế thì cái tệ lưu quan gấp hai thổ quan, không biết đến thế nào. Xin lượng đặt thổ quan để trông coi đốc suất dân họ, đoàn kết dân thổ, bắt phải ngăn chống giặc, mới là mưu chước quân khẩn để yên nơi biên giới.

Lại tỉnh Hưng-hóa, Thái-nguyên, Tuyên-quang đều là nơi địa đầu tiếp giáp, không khỏi bị quân giặc ấy nhân khi sơ hở lại đến cướp bóc. Xin sắc xuống cho các tỉnh ấy dự trước sức giục bọn thổ mục, thổ hào cũ đều tự cai quản đốc suất dân họ cùng đoàn kết với nhau, sai ngăn ngừa trước khi có

https://tieulun.hopto.org

việc, cho yên nơi biên giới. Sau khi việc đã yên rồi, chọn người nào giỏi hơn bổ cho làm thổ huyện úy, hoặc làm thổ huyện thừa ; người nào giỏi vừa, bổ cho chức thiên hộ bá hộ, làm việc gọi lính nộp thế, mới là mưu chước yên rồi lâu dài).

Vua chuẩn cho giao xuống bộ Binh xét nghĩ lại, bộ Binh cho là việc đưa thư cho tỉnh Quảng-tây trước đã chuẩn cho làm mà quan địa phương ở nước Thanh cũng vẫn hư ứng. Nay do kinh lược sứ nghĩ soạn bộ tờ tư của tỉnh Lạng-sơn, tự nói rõ lại ý của thư trước, rồi làm đủ mẫu thức trình lên vua xem, giao xuống thi hành, nhưng chỉ tư phủ Thái-bình chuyển báo mới hợp lẽ.

Đến như tội trạng của bọn tù phạm đã can, có kẻ tội nặng tội nhẹ khác nhau, há nên tha cả một loạt. Nay chiếu các tỉnh từ Ninh-bình trở ra Bắc, xét những tù phạm nào phải đi sung quân đi lưu trở xuống, cùng là những tên can án ra thú, xem tỉnh nào gần thì phát giao đến nơi quân thứ ở Lạng-sơn để sai phái.

Còn lưu quan đặt ra, là vốn muốn đổi thổ quan quy về lưu quan. Duy 2 tỉnh Lạng-sơn, Cao-bằng gần đây có việc ở nơi biên giới, cần khiến cho đoàn kết khi việc yên, trao chức cho, cũng là việc làm theo thời nghi. Còn các tỉnh khác cũng bất tất vội sinh sự đoàn kết làm gì.

Vua theo lời bộ bàn. Về dõng binh nên để hay nên rút về cũng cho phép do viên kinh lược ấy xét kỹ do dần mà làm.»

Hợp châu Luân vào châu Tuần-giáo (thuộc tỉnh Hưng-hóa) nhưng lệ thuộc vào phủ Điện-biên. Bãi bảo Kham-hà, nhưng giao cho viên châu Văn-bàn là sở tại trông coi. Bãi huyện Cẩm-xuyên (thuộc tỉnh Hà-tĩnh), 4 tổng Lạc-xuyên, Thổ-đỗ, Vân-tản, Mỹ-duệ nguyên trước thuộc về Cẩm-xuyên, lại trả về huyện Kỳ-anh do phủ Hà-thanh kiêm lý cả. Lại đặt 2 đồn cửa biển Hà-tân, An-úc.

Tháng 9, định rõ lại lệ bổ quan cho tôn sinh, ấm sinh. (Tôn sinh đỗ tú tài, ấm sinh đỗ cử nhân, đều theo nghị mới, vẫn

https://tieulun.hopto.org

lưu lại 2 khoa để thi hương thi hội, nếu đủ hạn 2 khoa rồi, mà chưa có thể đỗ luôn được, thì chiếu theo lệ bổ quan về năm Tự-đức thứ 2 thứ 3 đã nhiều lần bàn định mà thi hành. Như tôn sinh đỗ tú tài thì bắt đầu cho hàm chánh bát phẩm nhưng sung vào viện Hàn lâm, đầy 1 năm, thăng bổ tri huyện, tri châu ; đỗ cử nhân thì bắt đầu cho hàm kiểm thảo, gặp có khuyết đồng tri phủ, thì bổ thụ ngay tri huyện nhưng thự đồng tri phủ, hoặc bổ làm thủ huyện (1) ; đỗ phó bảng thì bắt đầu cho hàm biên tu gặp khuyết tri phủ, thì bổ thụ chủ sự ngay nhưng thự tri phủ ; đỗ đệ tam giáp tiến sĩ thì bắt đầu cho hàm tu soạn, có khuyết tri phủ thì bổ ngay, nhưng đều không cần đợi đến đầy năm ; đỗ nhị giáp tiến sĩ cũng dùng như đỗ tam khôi ; đỗ tam khôi thì đợi chỉ vua cất lên dùng, không phải theo thứ tự.

Ấm sinh đỗ cử nhân, bắt đầu cho hàm chánh bát phẩm, nhưng sung vào viện Hàn lâm, đầy 1 năm thăng bổ tri huyện, tri châu ; đỗ phó bảng bắt đầu cho hàm kiểm thảo, gặp có khuyết đồng tri phủ, thì bổ thụ tri huyện ngay nhưng thự đồng tri phủ, hoặc bổ thủ huyện(1); đỗ đệ tam giáp tiến sĩ, bắt đầu cho hàm biên tu có khuyết tri phủ thì bổ thụ chủ sự ngay nhưng thự tri phủ ; đỗ đệ nhị giáp tiến sĩ, bắt đầu cho hàm tú soạn, có khuyết tri phủ thì bổ ngay, nhưng đều không cần đợi đến đầy 1 năm ; đỗ đệ nhất giáp là người đỗ đầu khoa giáp, tới kỳ sẽ đợi chỉ chọn dùng.

Còn người nào không phải là dự có khoa mục, mà đáng được hạch bổ, thì cùng với giám sinh chiếu y lệ 6 năm hạch bổ 1 lần. Trong đó, người nào trúng vào hạng hạch bổ, thì tôn sinh trúng hạng bình trở lên, giám binh và ấm sinh trúng hạng ưu, con quan nhất, nhị, tam phẩm, bắt đầu bổ điển bạ, đầy 3 năm thăng bổ tri huyện tri châu. Tôn sinh hạng thứ, giám sinh, ấm sinh hạng bình, con quan nhất, nhị, tam phẩm,

(1) Thủ huyện : huyện đứng đầu các huyện.

https://tieulun.hopto.org

ùng với ấm sinh hạng bình trở lên, con quan tứ, ngũ phẩm, bắt đầu bổ đãi chiếu, hoặc cung phụng, đầy 1 năm thăng bổ điển bạ, lại đầy 3 năm thăng bổ tri huyện tri châu.

Lại về lệ những người được hạch bổ, người nào dự hạch 1, 2 lần, mà chưa trúng, được lưu lại ở nhà Giám học tập, để đợi khoa thi, tựu trung tên nào đã qua 3 lần dự hạch, mà vẫn chưa trúng, thi đều chiếu hạng đuổi về nguyên tịch).

Ra lệnh tục bàn điều lệ thi hương. (Các kỳ đệ nhất, đệ nhị, đệ tam, mỗi kỳ Thí viện chấm xong, quan đề điệu trước hết hãy xét chiếu họ tên những người hạng liệt đánh hỏng, và những người phạm khoản nặng về quy thức của trường, cùng là người làm không thành văn bài nộp quyển ngoài hạn, biên giao cho Thí viện để trừ đi thì không kể còn người nào họ tên không ở hạng biên giao ấy, tức là hạng trúng, quan chủ khảo chiếu ý chia vi yết bảng để cho những học trò dự trúng nhận ghi lấy vào thi. Đến kỳ đệ tứ điểm duyệt xong, quan đề điệu xét đếm quyển trúng và quyển hỏng kỳ ấy, cùng với quyển trúng 3 kỳ trước, đóng hợp lại làm một (1) để giao quan chủ khảo cân nhắc. Ai đỗ cả 4 kỳ đem làm hạng cử nhân, ai đỗ 3 kỳ đem làm hạng tú tài. Về hạng cử nhân tên thứ mấy, hạng tú tài tên thứ mấy đều phê ở tên mặt quyển ấy. Phê xong, đưa giao quan đề điệu dán mảnh giấy để tên ở mặt quyển đã dọc ra khi trước ấy lại, để giao cho Thí viện để làm sổ viết bảng.

Về cách cân nhắc, cần lấy bài văn sách phê ưu, bình, thứ làm thứ bậc. Như quyển nào văn sách là hạng bình, dẫu các kỳ khác mấy ưu cũng để ở dưới người văn sách hạng ưu ; quyển nào văn sách là hạng thứ, dẫu các kỳ khác mấy bình cũng để ở dưới người văn sách hạng bình ; như thế thì mới tự thấy được người học sâu rộng. Lại như quyển nào các kỳ

---

(1) Đem quyển 4 kỳ của người nào đóng vào làm một của người ấy.

https://tieulun.hopto.org

tuy phê lấy đỗ mà xét ra văn lý tầm thường thì cũng truất xuống làm tú tài, không được nhất khái lấy phiếm làm cử nhân) : Khi ấy nghị giả hơi thiên trọng về kỳ văn sách. Vua cho là văn sách chia làm hạng ưu, bình thứ để xếp thứ bậc, thì như là gảy đàn mà lại gắn chặt trụ vặn giây lại. Cân nhắc cần phải thông quy cả 4 kỳ hơn kém thế nào, mới có thể lựa định được, không nên ấn định như thế. Còn các điều khác thì chuẩn y lời nghị cho thi hành.

Đầu mục bọn giặc ở hạt nước Thanh là 17 anh em bọn Lưu A Ngũ (người thôn Kính, động Cô-sâm nước Thanh) đem bè lũ ước hơn 100 người lên đến xã Hóa-nham (thuộc phủ Hải-ninh, tỉnh Quảng-yên, liền với Thanh-châu) lấy cướp, rồi trốn về động Cô-sâm nước ấy. Phủ viên (Trần Quang Trọng là tri phủ Hải-ninh) cho là vượt qua cõi là trái lệnh cấm không tiện đuổi đến tận cùng, bèn xin tư cho châu sở tại nước Thanh biết. Tinh thần là Nguyễn Khoa Dục tâu lên. Vua sai bộ Lễ làm thay tờ tư của tỉnh Quảng-yên đưa đến châu Khâm.

Bộ Công tâu xin ở kinh và các tỉnh cứ chiếu ngạch thuyền hải-vận của nơi nào còn thiếu ngạch đều đóng mới để điền vào. Vua nghe theo lời tâu. (Nguyên ngạch thuyền hải-vận 100 chiếc, Khi ấy Thủy sư ở kinh kỳ thiếu ngạch 6 chiếc ; các tỉnh Quảng-nam, Quảng-ngãi, Bình-định, Biên-hòa, Gia-định, Vĩnh-long, Định-tường, Quảng-bình, Nghệ-an, Thanh-hóa, Nam-định, Hải-dương cộng 12 tỉnh thiếu ngạch 28 chiếc).

Sắc văn phong cho các thần kỳ suốt cả nước cộng 13.069 đạo. (Đây là tuân theo ân chiếu ngày tháng 10 năm Thiệu-trị thứ 7 ban phong in cấp. Trong đó có đế và hậu các triều đại trước và phủ hạt Thừa-thiên là 1.766 đạo ; các hạt từ Quảng-nam trở vào phía nam là 2.747 đạo ; các hạt từ Quảng-trị trở ra bắc là 8.556 đạo. Còn nơi nào chưa cấp theo thứ tự tiếp tục làm).

https://tieulun.hopto.org

Dụ tặng cho tiệp dư (1) triều trước là Nguyên-khắc thị làm Thục-tần và cấp trả lại sách phong trước, đặc biệt cho tên thụy là Đoan Liệt. Năm Minh-mệnh thứ 17, tiệp dư này đã phong là Thục-tần, rồi liên can về việc án người nhà lấy trộm vàng, bị cách ; năm Minh-mệnh thứ 18 được khởi phục chức tiệp-dư. Đến đây con là Miên Thẩm dâng sớ kêu xin, lời rất đau thương. Vua cho là lời xin bởi tình chí thiết mà xuất phát ra, cho nên cấp trả lại cho.

Bãi bỏ chức giáo thụ (vì ở nơi biên thùy không có người học tập) ở phủ Trường-khánh (thuộc tỉnh Lạng-sơn). Và dụ cho quan tỉnh nên để tâm khuyên bảo, như Văn Ông trị quận Thục (2) đợi ngày sau tập nhiễm được thói văn hóa thì tâu lên thi hành.

Bãi 4 đồn Na-linh, Phù-tang, Gia-bằng, Bác-khê (thuộc tỉnh Cao-bằng), rồi giao cho dân hạt sở tại tuần phòng.

Mùa đông tháng mười, chuẩn cho trích thêm dân có tên trong sổ ở 2 huyện Quế-phong, Thúy-vân, (thuộc phủ Quỳ-châu, tỉnh Nghệ-an) mỗi huyện 25 tên, hợp cộng vào nguyên ngạch (100 tên) sung vào hộ quế, chọn 1 người rất đắc lực đặt làm hộ trưởng miễn tức thuế thân ; còn ngạch thuế chiếu y nguyên nghị cung nộp. (Năm ngoái nghị định thuế quế, đồng niên 120 cân, trong đó, hạng nhất 15 cân, hạng nhì 25 cân, hạng ba và hạng tư mỗi hạng 40 cân). Nhưng sức sai phủ viên sở tại thời thường dò xét.

Đổi định lính Tuyên phong ở kinh, hàng năm đến tháng quý hạ [tháng 6 âm lịch] khảo khóa 1 lần.

Sai hoàng thân Tuy quốc công Miên Trinh trông coi nhà Tôn học.

---

(1) Tiệp dư : tên một bậc trong các bậc cung tần.

(2) Văn Ông ở đời Cảnh đế nhà Hán (Trung-quốc) làm thái thú quận Thục chuộng về giáo hóa, mở nhà học hiệu, văn phong nổi lên. Khi ấy Cảnh đế ra lệnh cho các quận huyện đều mở nhà học hiệu.

https://tieulun.hopto.org

Đóng lấp 2 mỏ vàng Nông-đồn và Phúc-vượng (2 mỏ này thuộc tỉnh Lạng-sơn) vì khí vàng ngày gần hao kiệt.

Chuẩn cho huyện Phú-vinh hợp vào huyện Hương-trà, huyện Phú-lộc hợp vào huyện Hương-thủy, huyện Phong-điền hợp vào huyện Quảng-điền (Các huyện này thuộc phủ Thừa-thiên) đều vẫn giữ tên huyện cũ, để còn danh hiệu của huyện.

Chuẩn cho 4 huyện Thư-trì, Thanh-quan, Thượng-nguyên, Nam-chân (thuộc tỉnh Nam-định) những số dân biên hư hão vào sổ và trốn đi hay chết mà thiếu số được bỏ tên trong sổ ra và tương hạng có thứ bậc khác nhau đều miễn thuế từ năm nay trở về sau, nhưng cho phép triển hoãn già hạn 3 năm mới phải sung điền. (Dân 4 huyện ấy số chưa hão vào sổ là 459 tên, cho bỏ tên trong sổ ra 248 người, tương hạng 244 người).

Tổng đốc An—Hà là Cao Hữu Bằng tâu nói : Quốc vương Cao-mên là Xá Ong Gian ủy cho thổ mục đến tỉnh đưa giấy xin dời lùi 2 bảo Bình-di, Khánh-yên. Lại nói : phái nhân ngồi thu thuế thuyền ở đấy, thổ dân các man đi lại không tiện, và lại lấn qua xứ Kha-bát thuộc cõi nước ấy. Xin châm chước miễn thuế cho, để được thông thương thì càng yên lâu dài, không dám lại nói đến việc Thất-sơn phủ Ba-xuyên nữa. Tức thì đã hiểu bảo các lẽ ngay ở trước mặt : (Khi trước đặt ra 2 đồn này, là để xét kẻ gian và chia địa giới. Chỗ đó đều thuộc địa phận dân kinh, nguyên không lấn qua cõi đất nước ấy. Và lại ngồi thu thuế cửa tuần là thu những thuyền buôn của 6 tỉnh và người ở nước Thanh, người Thổ từ Thành Nam-vang lại mà thôi ; còn xứ Kha-bát ở bảo Bình-di, vẫn không thu thuế. Nên đem ý ấy nói cho quốc-vương biết). Lại phái Ngô Thế Chu đưa thư đến nói cho biết. Duy tình người Mên bất thường, đã sức cho các đồn bảo ven biên giới phòng bị rồi.

https://tieulun.hopto.org

Vua nói : đời lùi đồn bảo, cố nhiên là vô lý, há nên chiều lòng mà theo. Nhưng nên nghiêm sức cho viên biền ngồi thu, chớ cho thổ dân là ngu dại dễ lừa, mà tạ sự bức bách quấy nhiễu, sinh ra mối tệ. Ngươi là tinh thần lại nghĩ làm tờ tư đo viên kinh lược duyệt lại, trách hỏi Man vương lấy những đại ý về nghĩa phiên thần và ơn vun giồng, xem Man vương kia đáp lại thế nào, tùy cơ châm chước mà làm.

Mùa thu ấy lúa ruộng ở tỉnh Quảng-yên thu hoạch tốt, các hạt khác có tai thương, về thuế tô đều chiếu hạng tha, giảm có khác nhau. Số thóc nên thu ở tỉnh Hà-tĩnh, tỉnh Thanh-hóa, chuẩn cho chiết nạp bằng tiền.

Tháng 11, chuẩn cho lại hoãn thu thuế đồng nguyên còn thiếu (98.000 cân) ở mỏ đồng Tụ-long, vì cớ năm ấy nước Thanh tư nã tên phạm trốn, phu mỏ phần nhiều có tản đi.

Sang năm sau chính đến lượt 2 tỉnh Bắc-ninh và Sơn-tây đều phải biền binh về kinh để thao diễn. Vua cho là tỉnh Bắc-ninh hiện đương có việc gọi quân ra, chuẩn cho đổi là tỉnh Ninh-bình hợp với tỉnh Sơn-tây tuân lệ phái lính về kinh ; còn tỉnh Bắc-ninh hãy đợi đến năm sau.

Ngạch lính ở vệ Tuyên-phong thiếu (Nguyên ngạch hơn 560 người, thăng và gọi đi, người trốn, người chết, hơn 200 người, chết dịch hơn 50 người), sau này không ai ứng tuyển. Vua lấy làm lạ hỏi rằng : lính vệ Tuyên phong, tiền lương đã hậu, tiến thân lại nhanh, so với các quân khác là hậu hơn cả, sao không có người ứng tuyển, để đến nỗi thiếu ngạch. Nhân sai bộ Binh dò hỏi tình hình và châm chước định nghĩ thế nào cho thỏa hợp, cần được hợp cho đầy đủ, để giúp khi có dùng đến.

Bộ thần tâu nói : các quân khác từ khi xuất thân vào đội ngũ, cùng quê cùng làng với nhau, cùng mặc áo lính với nhau, nên đành ở hàng ngũ cũ, mà không vui lòng ứng mộ. Nay xin trừ ra vệ nào dự ở cấm trực và các quân doanh đã sung vào lính Tuyên phong, thì không kể, còn thì không cứ là

https://tieulun.hopto.org

hạng dân nào, cục thợ nào, đều cho phép do vệ ấy tự chiêu mộ lấy, để cho sớm được đầy đủ. Vua nghe theo.

Chuẩn cho xã Cơ-xá vẫn lệ thuộc tỉnh Bắc-ninh như cũ. (Dân xã Cơ-xá, nguyên ở liên tiếp phần hạt Hà-nội, từ huyện Vĩnh-thuận qua huyện Thọ-xương đến huyện Thanh-trì, dân cư lẫn lộn, năm Tự-đức thứ 1, quan tỉnh Hà-nội xin đem lệ thuộc vào huyện Thọ-xương tỉnh Hà-nội. Đến đây, kinh lược đại thần là Nguyễn Đăng Giai lấy cớ là dân xã ấy đã từng tình nguyện vẫn lệ thuộc vào tỉnh Bắc-ninh như cũ, tâu xin thế là theo lòng mong muốn của dân).

Một chiếc thuyền lớn của nước Phật-lan [nước Pháp] ở Tây-dương từ phía đông chạy đến đồn cửa biển Phúc-thắng tỉnh Biên-hòa, bỏ neo đậu lại. Khi thì lên bờ mua thức ăn, khi thì đến dân thôn ven biển bắn chim, chốc lát lại về thuyền. Có tặng cho suất đội ở đồn ấy là Vũ Chính, và suất đội mới phái đến là Bàng Tiến mỗi người 1 con dao ngắn và 1 cái áo vải tây trắng. Chính và Tiến khước từ mãi không được, mới nhận lấy. Quan tỉnh là Ngô Văn Địch đem việc ấy tâu lên. Vua cho là Chính và Tiến là người có chức giữ, lại dám nhận của người Pháp đưa cho, tuy không có tình giao thông gì khác nhưng làm như thế là không hợp lẽ. Chuẩn phạt mỗi người 80 trượng để làm răn. (Xét sách « Doanh hoàn chí lược » nước Phật-lang-tây, 1 tên gọi là Pháp-lan-tây, 1 tên gọi là Phật-lãng-cơ, là một nước lớn ở châu Âu-ba-la [Europe]. Khoảng năm Gia-long, Minh-mệnh từng lại nước ta. Đệ nhất kỷ, đệ nhị kỷ đều chép là Phú-lãng-sa ; khoảng năm Thiệu-trị sinh sự ở Đà-nẵng ; đệ tam kỷ chép là Phất-lan-tê, ; vì chữ phật, chữ pháp, chữ phú, 3 âm gần giống như nhau, chữ lang, lan, lãng, tây, cơ, sa cũng vậy. Cho nên tùy từng lúc dịch ra không giống nhau. Đến đây, đệ tứ kỷ này mới thấy cứ theo tin báo, chép là Phạt-lan, cũng là nước ấy. Tây dương là chỉ chung về phương ấy. Từ năm thứ 9 lại sinh sự ở Đà-nẵng, mà sau đều chép là « Dương », vì khi ấy nghị hòa ước chưa định, chưa có quốc thư có thể làm bằng được cũng đều chỉ

https://tieulun.hopto.org

theo chữ đã báo ở giấy tờ công mà chép thôi ; đến năm thứ 15 nghị hòa, có quốc thư dịch âm ra mới chép là Phú, tức là Phú-lãng-sa mà bớt chữ « lãng-sa » đi ; đến năm 36 lại theo bản dịch của Trung-quốc, chép là Pháp ; tức là Pháp-lan-tây mà bớt chữ «lan-tây » đi).

Ba huyện Cảm-hóa (thuộc tỉnh Thái-nguyên, các huyện ở dưới đây cũng vậy), Bạch-thông, Bình-xuyên lại vẫn đặt huyện viên như cũ. (3 huyện này trước đã bớt huyện viên đi, đến đây tỉnh thần là Lê Quang Nguyên, lấy cớ là huyện Cảm-hóa, huyện Bạch-thông, địa thế rộng xa, người Kinh, người Thổ, người Thanh, người Man, người Nùng ở lẫn lộn ; và huyện Bình-xuyên dân cư tiếp giáp giới phận 2 tỉnh Sơn-tây, Bắc-ninh, đều là nơi địa đầu xung yếu, xin nên vẫn để như cũ). Còn 8 huyện Tư-nông, Phồ-yên, Động-hỉ, Võ-nhai, Định-châu, Văn-lãng, Đại-từ, Phú-lương, vẫn như cũ, do viên phủ Phú-bình, kiêm lý huyện Tư-nông, quyền nhiếp cả huyện Phồ-yên ; viên huyện Động-hỉ quyền nhiếp cả huyện Võ-nhai ; viên phủ Tòng-hóa kiêm lý huyện Định-châu, quyền nhiếp cả huyện Văn-lãng ; viên huyện Đại-từ quyền nhiếp cả huyện Phú-lương, 2 huyện Động-hỉ, Đại-từ vẫn lệ thuộc vào 2 viên phủ Phú-bình, Tòng-hóa thống hạt ; 2 bảo Lộ-phố (tục gọi Phố cò) Thiều-vanh (huyện Phồ-yên nguyên đặt ở chỗ cũ bảo Phố cò, huyện Văn-lãng nguyên đặt ở chỗ cũ bảo Thiều-vanh), nhưng giao cho 2 viên phủ ấy chọn người sở tại (cai tòng hay hào mục) chiêu mộ lập làm lính bảo để đóng giữ canh phòng.

Dân tỉnh Quảng-bình gạo ăn chưa đủ, quan tỉnh là Nguyễn Hanh xin đem thóc kho ra lại, kế tiếp đưa đến bán ra và chẩn cấp cho 4 huyện Phong-lộc, Phong-đăng, Lệ-thủy, Bố-trạch. Vua theo lời tâu.

Nguyễn Đăng Giai tâu nói công việc nên làm để khu xử bọn cồ phi ở hạt nước Thanh đầu hàng. (Đại lược nói : giặc ấy, thông ngôn của Quảng nghĩa đường là Trần Chấn, thông ngôn của Đại-thắng đường là Tạ Tam, thông ngôn của Đức-

https://tieulun.hopto.org

thắng dường là Lê Thông Phú đến tỉnh ấy vào yết kiến, đệ 1 tập tờ thú. Xét trong tờ, thì 3 dường ấy là Lý Đại Xương, Hoàng Nhị Văn (trước xưng là Hoàng Văn) Lưu Sĩ Anh, nguyên là người châu Khâm, cùng tên ra thú là Lý Sĩ Xương cùng làng. Từ khi Lý Sĩ Xương làm loạn, bọn ấy không thể ngăn trở được. Tới khi đại binh đến đánh giết, thì kẻ gian người ngay đều chết cả, bọn ấy đi trốn để cầu sống, đi ăn cướp để nuôi miệng. Ngày tháng 7 năm ngoái từng họp bọn, đánh thành Lạng-sơn, lại tiết thứ cướp bóc dân ở biên giới chống chọi với quan quân.

Tháng 8 năm nay, bọn Thổ Mã Á Tra Ngũ ở Tư-châu qua cửa ải cướp bóc, giết hại quan dân, không can thiệp gì với bọn ấy. Tháng 8 nhuận, nghe được đại binh đến tỉnh Lạng-sơn và bảo cho đầu hàng thì miễn tội. Nay xin lãnh chương trình làm bằng cho phép bọn ấy được hối tội tự đổi mới ; xin đem nghịch phạm là Á Tra Ngũ và các bè lũ lục tục ra thú bắt đền để chuộc lỗi trước. Nghị xin cho chúng được quy thuận, liệu lượng chiêu cấp bạc lương cho vài mươi tên đầu mục ; cho phép đến 2 xứ mỏ vàng mỏ bạc ở hạt Lạng-sơn để làm nhà nhặt vàng bạc làm ăn sinh sống, hoặc lập phố buôn bán, nhưng bắt phải ra sức bắt phạm, đợi sau vài năm, khi công việc làm và chỗ ở yên rồi, sẽ chiếu lệ đánh thuế). Vua giao xuống cho bộ Binh bàn. Binh bộ cho là quan nhà Thanh là án sát họ Lao đã từng không chuẩn cho bọn ấy ra thú, nay ta vội nhận cho đầu hàng, cho phép ở ghép vào hạt Lạng-sơn, thì việc làm ấy có ý như là chiêu nạp kẻ trốn tránh phản bạn ; sau này quan nhà Thanh vin lấy việc ấy để làm cớ nói, thì về giấy tờ đi lại có chỗ không trả lời được. Nghĩ nên do viên kinh lược hiểu thị cho bọn thông ngôn ấy rằng : đã biết hối lỗi tự đổi mới, hãy về yên lặng đợi đấy. Được tin án sát họ Lao, cũng từng chiêu phủ cho về yên ở, đầu mục của giặc là bọn Nịnh Chính Hành, Trương Gia Tường ra hàng, đều tha tội cả. Nên tư hội ngay với án sát họ Lao vì bọn kia xin mệnh

https://tieulun.hopto.org

lệnh, thế tất nhiên án sát họ Lao theo lời. Đợi khi án sát họ Lao phúc tư, lại báo cho bọn kia tự đến cửa quân đầu thú. Đấy cũng là một chước làm cho yên ổn chốn biên cương.

Trương Đăng Quế, Vũ Xuân Cẩn, Vũ Văn Giải, Hà Duy Phiên, Đặng Văn Thiêm, Trần Văn Trung, Ngụy Khắc Tuân đều nói : bọn ấy bọn lũ rất nhiều, lần này xin đầu hàng tuy chỉ 60 người, nếu đã nhận cho hàng thì bọn kia nghe tiếng mà đến không những kể đến hàng nghìn, mà cũng đều chiếu cấp lương cho, thế tất không khắp được. Huống chi lại để cho chúng khai mỏ, lập phố ở đất huyện Lộc-bình, Yên-bác, sau này tụ họp càng ngày càng nhiều lên khó có thể nhất nhất theo mà ngăn giữ được. Bọn kia tay không không có tư sản gì, không khỏi lại nảy ra thói cũ, dân ở biên giới lại chịu hại ấy, há có phải là đắc sách ư ? Duy có viên kinh lược trát đã chiêu phủ về hàng, nếu nhất khái đình chỉ, tưởng không phải là để lòng tin với người. Nay nên tư cho viên kinh lược bàn với quan tỉnh Lạng-sơn chiếu sự lý trù nghĩ cho kỹ, xử trí thế nào để giữ cho không có sự lo ngại khác, thì tâu lên ngay, chuẩn cho ra thú, rồi tư cho tỉnh Quảng-tây biết. Nhược bằng xử trí chưa hẳn đã 10 phần không lo ngại, thì cho bọn thông ngôn ấy về, không bàn nghĩ đến nữa.

Vua nói : nay nên ngờ bảo cho bọn thông ngôn về báo với đầu mục bọn ấy, nếu quả thật tâm quy phục, tất phải bắt tên phạm chính yếu đem nộp để chuộc tội. Các tên đầu mục đều phải bỏ khí giới đến đầu hàng ; còn những bọn lũ đi theo là bao nhiêu người, đều cho tản về quê hương đồng ruộng, tùy tiện sinh nhai, chớ nên lại tụ họp nữa. Nếu được như thế thì cho phép ra thú, tùy tiện chia ghép cho chỗ ở rồi làm giấy tư cho tỉnh Quảng-tây, đại lược nói : « bọn ấy tuy là bọn trộm nhỏ ở Trung-quốc, nhưng chúng đã từng lấn sang cương giới ta giết hại bộ biền, thì cũng là người có tội của 2 nước, há có thể vì giới hạn cõi đất mà để ngoài lòng được ư ? Một khi nước ta đã ngờ bảo qua, chúng đã biết hối tội, thành thực

https://tieulun.hopto.org

đầu hàng, đáng nên chuyên do nước ta xử trí, bất tất phải phiền giải nộp nữa. Về bọn đi theo, đã cho tản về, tùy tiện sinh nhai, không nên xét hỏi nữa, khiến cho lũ kia yên định chỗ ở, không mang lòng phản trắc, thì dân yên trộm dẹp, 2 nước đều được lợi cả ». Lời và ý nói minh bạch chính đại, tướng nhà Thanh tất phải thuận nghe, để cầu vô sự. Rồi sau sức cho bọn kia định ngày quy hàng, tùy cơ xử trí. Nếu bọn kia không y theo lời ngỏ bảo thế là đầu hàng giả dối, thì nên đuổi đi, để giữ quốc thể, hà tất phải tư báo đi lại làm gì. Chuẩn cho lập tức sao lục ra để thi hành.

Ngày 14 tháng này là ngày thọ 80 tuổi của thái tử thái bảo, Đông-các đại học sĩ Vũ Xuân Cẩn. Vua cho 1 cái biển vàng có 4 chữ « hi triều kỳ thạc »(1), chính tay vua viết, và 2 bài thơ vua làm, 1 cái gậy 9 đốt đầu có con chim cưu, 1 cái kính đeo mắt bằng thủy tinh, gọng bằng vàng tía, 80 lạng bạc và các hạng lụa màu, chè, rượu. Sai sung thị vệ đại thần là Tôn Thất Thường, Nội các ấn quan là Nguyễn Văn Phong mang đến truyền chỉ khen thưởng. Rồi đến ngày 21 tháng ấy cũng là ngày thọ 80 tuổi của Thái-tử thái bảo, Trung-quân Đô thống phủ đô thống, chưởng phủ sự Vũ Lao hầu là Tạ Quang Cự. Khi ấy, vua cho 1 cái biển vàng có 4 chữ « lão phúc nguyên huân » (2) chính tay vua viết, và 1 bài thơ vua làm. Còn cái gậy đầu có con chim cưu, kính đeo, bạc, lụa, chè, rượu, các hạng cũng như Vũ Xuân Cẩn, sai sung thị vệ đại thần là Trần Kim, Nội các là Trần Tiễn Thành mang đến thưởng cấp cho.

Giặc biển lấy cướp ở phần biển Đầm-hà. (thuộc tỉnh Quảng-yên). Tri phủ Hải-ninh là Trần Quang Trọng phái ủy cho thông lại là Đoàn Hữu Sĩ đem dân phu cưỡi thuyền ra tìm bắt, bắn các tên giặc chết ngã xuống nước, giặc rút lui chạy. Bọn ấy đốc chở thuyền đuổi đánh Đoàn Hữu Sĩ, Hoàng Thế

(1) Hi triều kỳ thạc là : bề tôi kỳ cựu có đức tốt ở thịnh triều.
(2) Lão phúc nguyên huân là: bề tôi công đầu có phúc về tuổi già.

https://tieulun.hopto.org

Minh cùng với 2 người thủ hạ nhảy trước sang thuyền của giặc, chém được 4 thủ cấp của giặc, cắt lấy tai, giặc sợ hãi nhảy xuống nước, thu được 1 chiếc thuyền của giặc. Quan tỉnh là Nguyễn Khoa Dục đem việc ấy tâu lên. Vua thưởng cho Doãn Hữu Sĩ cấp bằng lại mục, đợi khuyết bổ ngay. Cùng đi trận ấy có Hoàng Thế Minh là tạm cấp cai tổng Hà-mon, lên thuyền giặc trước chém được đầu giặc cắt lấy tai, lập tức cho bổ thụ ; cai tổng là Trần Quang Trọng thưởng kỷ lục 1 thứ. Những dân phu đi trận ấy cũng thưởng chung cho tiền có thứ bậc khác nhau.

Tỉnh Bình-định giá gạo cao. Vua sai hộ đốc là Vương Hữu Quang xuất thóc kho 30.000 hộc để bán ra.

Hộ lý tổng đốc Bình-Phú là Vương Hữu Quang tham hặc tỵ Phiên là Nguyễn Thu (làm việc trễ nải), tỵ Niết là Nguyễn Thành (làm việc hồ đồ) đều không làm nổi chức vụ. Vua ra lệnh cho Thu và Thành tâu lại để rõ. Thu và Thành nói là Hữu Quang tự ý kiêu lấn, việc làm phần nhiều ức chế. Vua chán ghét về nỗi chê bai lẫn nhau, sợ hoặc đến nỗi hỏng việc và thất thể. Bèn sai hiệp biện đại học sĩ lãnh Hình bộ thượng thư sung Cơ mật viện đại thần là Đặng Văn Thiêm mang theo khoa đạo và tơ ở bộ mỗi nơi 1 người đi ngay đến để xét nghị. Và lại dụ sai nhân tiện xét hỏi tình hình lợi bệnh dân gian ở Nam-trực và Hữu-kỳ (1), tùy việc sửa làm. (Về bộ Hình thì chuẩn giao cho Ngụy Khắc Tuần là tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên hiện tại về kinh chầu quyền trông coi).

Tháng 12, đổi định thuế lệ 2 đầm La-hàn, Long-vĩnh. (thuộc tỉnh Bình-thuận. Đầm La-hàn đồng niên 380 quan, đầm Long-vĩnh đồng niên 400 quan), hàng năm cho bọn người lãnh trưng trước được lãnh trưng.

Kinh lược lãnh tổng đốc Hà—Ninh là Nguyễn Đăng Giai tâu : tiết thứ các tỉnh giao đến các hạng tù, nên cho tháo

---

(1) Nam trực : tức Quảng-nam, Quảng-ngãi. Hữu-kỳ : tức Nghệ-an, Hà-tĩnh, Thanh-hóa.

https://tieulun.hopto.org

xiềng xích tha ra là 488 tên và những người xin đi theo những tên tù ấy cộng 490 tên, vâng mệnh bổ làm 10 đội ở cơ Hiệu-dũng, và phái Ngô Văn Nhai là viên bị cách được khởi phục Cấm binh chánh đội trưởng tạm trông coi. Lại các tỉnh giải giao đến định ra thú và người đầu thú ở tỉnh ấy là 3 tên, vâng mệnh dồn bổ làm 2 đội Tòng thuận nhất, Tòng thuận nhị, và phái Lê Văn Bật là tạm sung suất đội đội Đầu-thành cai quản cả. Lại từ nay về sau, các hạt tục giao các hạng tù cùng là những đinh ra thú đến tỉnh ấy và các tên phạm trốn hoặc ra đầu thú ở tỉnh ấy, cũng xin tùy tiện dồn vào các cơ đội ấy, rồi giao cả cho Ngô Văn Nhai, Lê Văn Bật trông coi. Vua theo lời tâu.

Dân tỉnh Quảng-nam, Quảng-ngãi tìm gạo ăn khó khăn. Khâm sai (đi Bình-định) đại thần là Đặng Văn Thiêm đi đường qua 2 tỉnh ấy, hỏi được dân gian giá gạo cao, xin đem thóc bán ra. Vua bèn ra lệnh cho quan các tỉnh ấy là Lê Đi, Nguyễn Đồng Khoa mỗi tỉnh đều xuất thóc kho 30.000 hộc để bán. Nhân xuống dụ lấy cớ rằng : dân hạt 2 tỉnh ấy có tình hình quẫn bách như thế, mà quan tỉnh không biết tâu lên, đều cất lương 6 tháng.

Chuẩn cho châu Dịch-vĩ (thuộc tỉnh Hà-nội) tự khơi nạo lấy lối khe nước cũ, để tiện việc làm ruộng.

Bớt chức phân phủ ở 2 phủ Thiên-phúc, Từ-sơn, nhưng sẽ đặt : 1 tri huyện huyện Việt-yên quyền nhiếp cả huyện Yên-dũng, 1 tri huyện ở huyện Quế-dương quyền nhiếp cả huyện Võ-giàng, đều do các viên phủ thống hạt. (Các phủ huyện trên này đều thuộc tỉnh Bắc-ninh).

Cấm chỉ thu thuế ở 2 nguồn Ô-lâu và Thu-lũy (thuộc phủ Thừa-thiên. Vì không có người lãnh trưng, cho nên cấm chỉ).

Bọn ác man lẻn vào tòng Thổ-suối (thuộc tỉnh Hà-tĩnh) cướp bóc của dân, giết và bắt người. Tiếp gần đấy, viên tấn thủ đồn Quy-hợp cùng viên huyện Hương-sơn, không biết dự phòng trước khi có việc, đến lúc việc xảy ra, lại không hay

https://tieulun.hopto.org

đuổi bắt. Tấn thủ là Phạm Huy Trác, tri huyện là Đỗ Văn Đạo đều phải giáng cấp.

Chuẩn cho thu thuế 2 kỳ về mùa hạ và mùa đông, cho phép dân đều chiếu số thuế đồng niên đáng nộp là bao nhiêu, ruộng cấy chiêm thì quy nộp về mùa hạ, ruộng cấy mùa thì quy nộp về mùa đông, để tiện cho dân, ngõ hầu không bỏ thiếu. Đấy là theo lời xin của Lê Chân là tinh thần Hưng-yên vậy.

Tỉnh Bình-thuận bỏ thiếu lại các hạng thuế là 39.900 quan, lại triển hoãn đến năm sau mới thu. (Vì lúa ruộng bị tổn hại, giá gạo lên cao).

Cấp cho thuyền người buôn nước Thanh bị nạn gió (Thuyền người tỉnh Quảng-đông giạt vào cửa biển Thuận-an).

Dồn vào và rút bớt các phủ, huyện, châu thuộc hạt các tỉnh Vĩnh-long, Lạng-sơn, Hưng-yên, Hưng-hóa, (Tỉnh Vĩnh-long : huyện Duy-minh gồm vào huyện Tân-minh, huyện Bảo-an gồm vào huyện Bảo-hựu ; viên phủ Hoằng-trị vẫn kiêm lý huyện Bảo-hựu, quyền nhiếp cả huyện Bảo-an, thống hạt 2 huyện Tân-minh, Duy-minh.

Tỉnh Lạng-sơn : huyện An-bác do phủ Trường-khánh, châu Thoát-lãng do phủ Trường-định quyền nhiếp cả.

Tỉnh Hưng-yên : huyện Thiên-thi gồm giao cho huyện Phù-cừ, huyện Hưng-nhân gồm giao cho huyện Duyên-hà, kiêm lý ; phân phủ Khoái-châu nguyên trước đặt thì bớt đi.

Tỉnh Hưng-hóa : châu Đà-bắc hợp vào Mai-châu, An-châu hợp vào Mộc-châu, châu Quỳnh-nhai hợp vào Lai-châu ; huyện Thanh-thủy ghép vào huyện Thanh-sơn, 3 xã Cao-phong, Thạch-an, Quỳnh-lâm ở huyện Thanh-thủy ở lọt vào huyện Bất-bạt tỉnh Sơn-tây, cho phép ghép vào huyện Bất-bạt).

Dân phủ Thừa-thiên khó kiếm gạo ăn. Vua ra lệnh cho viên khoa đạo hội đồng với quan phủ ấy xuất gạo kho 7.000 phương tải đến 3 huyện Phú-lộc, Quảng-điền, Phong-điền để cấp và bán cho. Còn 3 huyện Hương-trà, Hương-thủy,

https://tieulun.hopto.org

Phú-vinh ở phụ cận kinh thì cho phép do kho ở kinh phát ra 8.000 hộc thóc để bán cho dân, nhưng ra lệnh cho đến kho mà lĩnh.

Vua thấy các tỉnh thường năm việc án kết đệ lên, cứ đến tháng chạp là nhiều hơn. Nhân nghĩ : việc án có quan hệ đến tội danh, rất là hệ trọng. Thế mà trong 1 năm không tra xét kết đệ, kịp đến cuối mùa đông mới đệ đến rối rít. Nếu không phải là tha, buộc tội cho người, thì cũng là cần cho năm nào xong việc năm ấy. Bấy giờ mới thêu dệt lời ra, viện dẫn nhân chứng để cầu xong việc xử nhanh đứng đầu, xử chậm chịu bét của mình, không quan tâm đến nặng nhẹ về nhân mạng. Quan ở ngoài có lòng làm lạo thảo sơ suất, pháp ty há không nhân chỗ lầm ấy mà lại đi đến chỗ lầm ư? Vì là cuối năm lắm việc, không thể không có sự sơ lược được. Rồi dụ rõ cho các địa phương biết phàm việc án tầm thường, không quan khẩn thì trung tuần tháng 11 hiện đã đệ đến bộ, trái hạn ấy thì tham hặc tâu lên bắc đi ; nếu là việc khó khăn, tất phải đợi sang năm sẽ kết đệ.

Lưu Thiệu Cao tri phủ Khai-hóa nước Thanh đưa thư nói : thổ mục ở Nam-sơn (thuộc tỉnh Tuyên-quang) là Hoàng Kim Cúc chứa chấp bọn giặc, nhiều hại dân ở biên giới. Ngày 16 tháng 8 nhuận năm nay, đem thổ dân hơn 200 người cầm khí giới, đánh hiệu, thông với tên Hán gian là La Tú, làm 3 gian phòng để canh giữ ở ngọn núi Ba-tiêu, làm lấn lộn địa giới của 2 nước. Và Hoàng Kim Cúc đưa thư phúc đáp lại rằng Lý Tư Ngục chiếm bậy những xứ Nam-chi, A-lão vào địa giới nước Thanh. Gần đây lại đắp phòng canh, mưu xâm chiếm để làm cách lấn dần như tằm ăn lá. Xin đem Hoàng Kim Cúc trừng trị nghiêm ngặt, sức cho thổ mục lập tức dỡ phòng canh đi ; lại chiếu 1 giải ven biên thùy, vẫn như cũ lấy sông làm giới hạn, không được làm càn tranh bậy. Quan tỉnh là Nguyễn Đức Hoan đem cả các việc tâu lên.

https://tieulun.hopto.org

Vua nói : các khoản về Hoàng Kim Cúc chứa chấp giặc cướp, vượt cõi lấn địa giới, dã hơn 2 tháng mới tâu, thì không hợp lẽ, vậy cất lương của Nguyễn Đức Hoan (hiện là bố chính), Bùi Quỹ (nguyên án sát trước) mỗi người 6 tháng, nhưng phải xét rõ phúc tâu ngay.

Bọn Nguyễn Đức Hoan phúc tâu : ngày tháng 9 năm nay, tiết thứ tiếp công văn của phủ Khai-hóa nước Thanh tư nói đại lược các lẽ, đã lập tức phái bát phẩm thuộc tinh là Nguyễn Văn Tĩnh hội đồng với Nguyễn Xương là tri huyện huyện Vĩnh-tuy đi khám xét đích xác và đòi tất cả để tra xét, thì việc phủ Khai-hóa tư là lời nói ức đạc. (Hoàng Kim Cúc khai nói : xã Bình-di tổng ấy cùng làng Đông-lý phủ Khai-hóa nước Thanh giáp giới nhau, lấy cột mốc ở Đại-lĩnh làm giới hạn, nguyên có thuộc hộ là người Nùng đến ngụ xã ấy nộp thuế. Tháng 8 nhuận năm nay, huyện sức tuần phòng, tên ấy đem dân trong tổng hơn 100 người, đều mang đủ dao, gậy đến các chỗ địa đầu tiếp giáp phòng giữ. Và chỗ cột mốc ở Đại-lĩnh nguyên trước có đặt 1 cái chòi canh, lâu ngày đã từng mục nát, tu bổ lại để đóng giữ canh phòng. Sau thấy người nước Thanh dỡ phòng canh ở ngọn núi Ba-tiêu trước đem dựng sát vào dấy. Lại dựng 1 cái biển gỗ mới chia giới hạn đất ở xóm Giáo bên sông xã Bình-di. Trong mặt cái biển ấy viết ngang 2 chữ « thiên triều » ; ở giữa viết thẳng những chữ : « giới chi chi Nam-ôn hà ải khẩu hà biên chi » (1) ; bên hữu viết chữ « thụ Khai-hóa phủ tri phủ Lưu Thiệu Cao, Trung-hành phủ Ba Cáp Bố đồng lập » ; bên tả viết những chữ « Hàm-phong nguyên niên nhuận bát nguyệt nhật » (2). Và lại từ Đại-lĩnh trở về phía nam, thực là địa phận xã Bình-di, bỗng thấy lập biển mốc giới ở đấy, tên ấy bèn nhổ lấy biển mốc ấy đem đến bẩm xét. Khi ấy viên phủ Khai-hóa nhân thấy tên ấy [Kim Cúc] nhổ biển mốc giới ấy đi, thường úy người

(1) Địa giới đến cửa ải bên sông Nam-ôn thì hết.
(2) Ngày tháng 8 nhuận năm Hàm-phong thứ 1.

https://tieulun.hopto.org

đến vặn hỏi nguyên ủy. Trong đó có Hoàng Văn Trần người xã Bình-di đệ trình một tờ trát cũ từ ngày Cao tổ tên ấy là Hoàng Kim Đề (chết rồi) làm quan thành Sơn-nam, trong tờ trát ấy có nói : xứ ấy nguyên là tổ nghiệp của tên ấy, đời đời nối tập thay nhau cai quản, đã bẩm với quan huyện Văn-sơn họ Đàm của thiên triều phê cho lập mốc bốn mặt làm địa giới. Chiếu theo địa giới giữ làm sản nghiệp. Niên hiệu ghi là năm Cảnh hưng thứ 43 (1). Tên ấy [Hoàng Kim Cúc] đem lời ở trong trát ấy nói qua 4 mốc giới trả lời lại cho điền chủ họ Lý, để khỏi sinh sự. Về tờ của tổ tên ấy để lại, trong có chua 3 trại Nam-chi, Nam-ngung, A-lão, hiện nay đã thất lạc rồi, không biết về năm nào, triều đại nào. Còn như các khoản trong tờ tư của phủ Khai-hóa nói rằng : tên ấy [Hoàng Kim Cúc] đến 2 xứ An-biên, Mãnh-đồng mượn quân đề cùng nước ấy tranh địa giới, và đem quân cầm khí giới vượt cõi đến dựng phòng canh ở ngọn núi Ba-tiêu và tư thông với bọn Hán gian là La Tu mua bán diêm tiêu, lưu hoàng, đều không có cả). Nhưng xét tỉnh hạt Tuyên-quang tiếp giáp đất nước Thanh, duy 2 bờ sông Đô-chú cùng nước ấy đều dựng cái đình trong có cắm mốc, để ghi giới hạn. Còn các xã thôn giáp nước ấy đều không có họp để lập giới hạn. Xét địa đồ thì tỉnh hạt tiếp giáp ở phủ ấy, có đoạn lấy sông làm giới hạn, có đoạn lấy núi đất làm giới hạn, chỗ này chỗ khác, có thể xét được. Nay phủ ấy nhận dấu tích đoạn ấy lấy sông Nam-ôn làm giới hạn, thì xét sông ấy là sông Lô, từ trước đến nay không có tên sông Nam-ôn bao giờ.

Bộ Lễ xin nghĩ thay tờ tư, chiếu theo các lẽ của phủ ấy đã tư trước, chiếu từng khoản phúc tư lại rõ ràng. Còn về khoản bờ cõi nên chiếu theo đại ý của tỉnh thần ấy đã nói, tư để thi hành, và đính hẹn viên phủ ấy thân đến tại địa

---

(1) Năm Cảnh hưng thứ 43 [1782]. Cảnh hưng là niên hiệu đời Hiển tông nhà Lê.

https://tieulun.hopto.org

giới hội đồng, đòi cả 2 bên khám rõ, lập định giới hạn, để ngăn mối tranh nhau. Xem phủ kia phúc lại thế nào, lại do tình ấy tâu lên. Vua theo lời tâu.

Ngày quý mão, làm lễ hợp hưởng. Ngày hôm ấy mưa rét, vua cần phải tĩnh dưỡng, sai Phú-bình công Miên Áo kính làm lễ thay.

Năm này, các hạng thuyền đi tuần tiễu và vận tải cộng 540 chiếc. Trong đó có 34 chiếc hỏng việc (vì gió). Hiện đi tuần tiễu chưa về, và vì chiều gió dòng nước đã cuối kỳ, vẫn lưu lại ở nơi sở tại, và để yên ổn ở kinh là 20 chiếc. Còn đều về thanh thỏa cả.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ

QUYỂN VIII

THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Nhâm tý, Tự-đức năm thứ 5 (nước Thanh, Hàm phong năm thứ 2) [1852], mùa xuân, tháng giêng. Cho bố chính sứ Quảng-bình là Nguyễn Hanh thăng thự tuần phủ Thuận — Khánh (nguyên tuần phủ Phan Trước bị bệnh nên khuyết).

Quan ở Quốc tử giám tâu xin bàn rõ quy trình phép học, phép dạy, cho tôn sinh, ấm sinh.

— Về tôn sinh : giảng hàng ngày, thì trước hết giảng sách kinh, sách truyện để tìm lý thú ; sau giảng các sách sử để tìm sự thực. Rồi sau, phàm các tôn sinh, ai chuyên trị 1 kinh, hoặc 1 truyện, hoặc 1 sử làm 1 hạng. Hoặc kiêm trị 1 kinh, 1 sử, hay 1 truyện, 1 sử làm 1 hạng. Tên nào chuyên trị sách nào, đều có ghi vào sổ. Còn người nào mới học, cứ hàng ngày buổi sáng lên học đường hỏi rõ nghĩa chữ rành rọt, rồi mới nghe giảng ; cần phải phát minh được nghĩa sách, mới tiện họp nhau cùng học. Mỗi tháng cứ đến ngày mồng 3, ngày 18 thì quan tế tửu, quan tư nghiệp hội lại, đem sách nào trong tháng đã giảng, ngắt lấy một hai câu ở trong quyển sách ấy để xét hỏi, ai có thể thuộc đọc luôn một hai câu dưới, mà hỏi nghĩa sách thì mạch lạc thông suốt, nghĩa lý rõ ràng, thì ghi tên làm hạng chăm học. Nếu tên nào không thuộc đọc được chữ và câu, không thông hiểu nghĩa lý, thì đánh roi để làm răn. Đến như chương trình

https://tieulun.hopto.org

hàng tháng, phàm người mới học làm câu đối, hoặc bài đoạn thì mỗi tháng 6 kỳ ; ai có thể làm thơ, làm kinh nghĩa, làm văn sách, chiếu biền, luận, phú, thì mỗi tháng 4 kỳ ; đều do viên học chính theo từng kỳ ra đầu bài để cho tập làm. Hàng tháng cứ đến ngày mồng 1 ngày 16, quan tế tửu và quan tư nghiệp hội đồng chiếu theo từng hạng, ra đầu bài bắt ngồi làm ngay ở trên chiếu, chấm xong thì ghi tên lên bảng. Rồi đến kỳ hạch về 4 tháng mạnh, đem cả văn bài học tập trong 4 quý tính toán, xét học lực ngày thường chăm hay lười, cùng với quyển hạch chước lượng, nghi định thứ bậc, để làm khuyên răn.

Lại hàng năm cứ đến ngày 15 tháng trọng đông, hội đồng xét hạch 1 lần, cũng chiếu hạng dăng lên bảng, để lo khuyến khích.

— Về ấm sinh : sự giảng tập cần xét về chăm hay lười. Phàm trong 1 tháng, trừ ra ngày làm văn và ở nhà Giám nhân có làm việc công, cùng là có trở ngại gì, cho phép có lời cáo thì không kể, còn thì phải hàng ngày nghe giảng, ngày lẻ ngày chẵn có niêm yết chiếu y sách kinh, truyện và các sách tử, ngày giảng 3 quyển làm hạn. Người nào thiện tiện bỏ thiếu từ 5 ngày trở về, thì đánh roi để quở trách ; thiếu đến 10 ngày, thì đình cấp học bổng 1 tháng. Mỗi tháng 6 kỳ làm văn, không bỏ thiếu kỳ nào, văn lý hơi thông hoạt là hạng chăm học ; nếu chỉ làm văn được 1, 2 kỳ, thì đánh roi quở trách để làm răn. Rồi đến cuối năm hội tất cả các ấm sinh chưa qua hội đồng xét, đem xét hạch 1 lần để xem sự tiến ích thế nào ?).

Vua cho là tôn sinh, ấm sinh, mức tuổi và văn bài nên có định hạn. Bèn chuẩn cho người nào tuổi từ 20 trở lên, đã học ở nhà giám đầy 3 năm, có thể làm đủ thể văn 4 kỳ, mà dự được ưu bình luôn, đều tâu lên để thưởng. Nếu chưa làm được lối, đều đuổi về ; còn ngoài ra theo như lời bàn mà thi hành.

https://tieulun.hopto.org

Khâm sai đại thần (xét việc án quan tỉnh Bình-định và việc đi kinh lý xét hỏi) là Đặng Văn Thiêm tâu dâng việc án quan tỉnh Bình-định gièm pha lẫn nhau.

(Hộ đốc là Vương Hữu Quang có tính thiên vị cố chấp, án sát Nguyễn Hữu Thành hơi có khách khí, bố chính Nguyễn Thu chi việc thế nào cũng là phải, tóm lại đều mang lòng thắc mắc với nhau, mà ngày thường Quang và Thành xích mích với nhau quá lắm, Thu thì vừa thôi ; tuy chưa đến nỗi hỏng việc nhưng đã có cơ dần dần đến thất thể. Hữu Quang, Hữu Thành, xin giáng mỗi người 3 cấp ; Nguyễn Thu, xin giáng 2 cấp, đều đổi đi nơi khác). Vua cho là những viên ấy, chẳng qua chi ngầm mang lòng xích mích, xét ra không có tội tình gì nặng lắm. Chuẩn cho Hữu Quang, Hữu Thành phải giáng 4 cấp, Thu phải giáng 3 cấp, đều lưu lại làm việc. Hữu Thành và Thu đổi bổ đi tỉnh khác.

Bọn dầu mục giặc sát nước Thanh là Quảng-nghĩa-đường Lý Thái Xương, Đại-thắng-đường Hoàng Nhị Văn, Đức-thắng-đường Lưu Sĩ Anh đầu hàng, Nguyễn Đăng Giai nhận cho đầu hàng, rồi đem việc tâu lên. Khoa đạo thần là Nguyễn Duy Tự tham hặc. (Nói : 3 đường ấy trước nói việc giết hại quan quân, bởi ở Á Tra Ngũ, xin đem nộp để chuộc tội. Nay nói là Tra Ngũ đã bị giết chết, đấy là tình gian. Đăng Giai lại không dợi chỉ dụ, tự ý nhận cho đầu hàng, thế là che dậy chỗ kém để cầu công).

Vua cho là Đăng Giai đã nhận cho đầu hàng, không nên làm sự bảo người đừng tin mình, đặc cách chuẩn cho Đăng Giai phải giáng cấp ; nhưng truyền phải xếp đặt cẩn được mười phần ổn thỏa.

Trương Đăng Quế, Vũ Văn Giải, Lâm Duy Thiếp dâng sớ xin thôi chức hàm phụ chính đại thần, đại lược nói, năm Thiệu-trị thứ 7, mùa thu, kính vâng chỉ tiên đế chuẩn cho sung làm phụ chính đại thần. Bọn thần khi ấy kính nghe mệnh lệnh chỉ rạp xuống đất, cảm động rỏ nước mắt, không biết nói thế

https://tieulun.hopto.org

nào. Từ khi hoàng thượng lên coi chính sự đến giờ, chỉnh đốn lại các quan cai trị, mở rộng trăm việc, bọn thần thực không đủ để theo kịp đức trong sách của hoàng thượng, chỉ làm nhơ bẩn tên gọi tốt đẹp ấy, há chẳng sợ hãi đỏ mồ hôi ra ư? Và chính lệnh tự triều đình ra, mưu mô là đức của nhà vua, giả sử thực có ích cho việc sửa chữa giúp đỡ, mà nhận lấy tên ấy thì cũng là không biết nghĩa giấu cái hay đi. Huống hồ, danh với thực chưa xứng nhau, giám tự nhận lấy, phỏng không ôy náy ở trong lòng, thì còn về công luận của đời sau thế nào? Trên sợ giản thư của tiên đế, lần lữa hàng năm hàng tháng, đến nay đã 5 năm. Chút tình nhỏ mọn muôn phần không thể đừng được, xin soi xét đến chuẩn cho đều giải chức phụ chính đại thần, từ nay về sau ký tên ở các giấy tờ, miễn cho viết những chữ ấy lên trên.

Vua nói : các ngươi nhún nhường, thực là chân thành, trẫm đã biết rồi. Nhưng nghĩ lại, tờ di chiếu của tiên đế, dấu tay hãy còn mới, cần thận chọn người tài giỏi, để giúp người ít đức này, chính muốn cho vua tôi ta, khuyên răn lẫn nhau, mưu giữ trị công, phàm người có huyết khí tai mắt, ai cũng nghe biết. Huống chi các ngươi nghĩ ngày giúp ích, đem các điều ngươi đã biết, mở bảo cho ta. Nay nếu miễn cưỡng theo lời các ngươi đã xin, thì hầu như là có trái mệnh lệnh của tiên đế, lòng trẫm sao dám thế, chắc các ngươi cũng chẳng dám yên lòng vậy. Về việc biên tên hàm quan trước, kính tuân chiếu chỉ của tiên đế, vẫn làm như cũ, khiến cho thiên hạ đều biết vua tôi ta một lòng một đức, trước sau không khác.

Kinh lược sứ Nam-kỳ là Nguyễn Tri Phương tâu nói : tỉnh An-giang tiếp giáp cõi nước Mèn, đất bỏ hoang còn nhiều, xin từ nay đi, phàm những tên can phạm trộm cắp cướp vặt và các tên du côn không rõ lai lịch ở 6 tỉnh Nam-kỳ mà tội chỉ mãn đồ (đồ 3 năm) trở xuống đều phát giao cho các đồn, bảo tỉnh An-giang sai phái. Tên nào dân xã xin lãnh nhận về, thì hết hạn tư giao các tỉnh sức nhận ; tên nào dân xã không muốn

https://tieulun.hopto.org

nhận lính, thì lưu lại dồn làm lính, tùy tiện cho khai khẩn để cày cấy. Đợi số ruộng khai khẩn được bao nhiêu, cho giữ làm sản nghiệp đời đời. Vua nghe theo lời tâu.

Dựng nhà thờ xử sĩ Vũ Trường Toản (1) ở tỉnh Gia-định, cấp phu để quét dọn. Trường Toản đương khi có loạn Tây-sơn ở ẩn một nơi dạy học, học trò nhiều người thành đạt, Ngô Tòng Chu, Trịnh Hoài Đức, Phạm Đăng Hưng đều là học trò cả. Khoảng năm Gia-long đã cho tên hiệu là Sùng-đức tiên sinh, ghi vào bia ở mộ. Đến đây kinh lược thần là Nguyễn Tri Phương tâu xin nêu rõ lên, cho nên chuẩn cho dựng nhà thờ và cấp phu sửa sang quét dọn.

Nguyễn Văn Thi là lang trung, Phan Đăng Sĩ là chủ sự đều ở bộ Lễ đi thanh tra tỉnh Thanh-hóa, bị tội tham tang, (xét thóc kho còn thừa ra 1.890 hộc có lẻ, đem cho riêng viên chủ thủ mới và cũ, để đền lại phí tổn về cung đốn). Chủ thủ cũ và mới là Vũ Văn Thanh, Lê Vinh bị tội thông đồng, đều bị phạt trượng đồ có thứ bậc khác nhau.

Vua xuống dụ : sau này có lại phát ra việc ăn như thế thì đem người xướng xuất làm việc ấy mà bắt tội.

Khâm sai đại thần Đặng Văn Thiêm tâu nói : nguyên thừa chi lãnh tri huyện huyện Duy-xuyên (thuộc tỉnh Quảng-nam) là Hà Học Hải (khi ấy đã chết rồi) là người trong sạch siêng năng, dễ dãi, nhân dân tin yêu, xin truy thụ hàm Hàn lâm viện thị độc, để khuyến khích các quan chức có trách nhiệm thân dân (1). Vua theo lời, nhân dụ các thượng ty phân biệt các quan phủ huyện, người nào liêm, người nào tham để tâu lên.

Ban thêm lụa cho người dân tuổi thọ ở tỉnh Bình-định (Nguyễn Văn Nhị 101 tuổi, tinh thần vẫn sáng suốt, sinh hạ con cháu, có cả chắt huyền [cháu 5 đời]. Trai gái cộng 100

---

(1) Xử sĩ : là người học trò giỏi nhưng chỉ ở nhà không ra làm quan.

(2) Quan có trách nhiệm thêm : tức là các viên phủ, huyện.

https://tieulun.hopto.org

người. Khâm sai là Đặng Văn Thiêm xin ra lệnh cho quan tỉnh hàng tháng đến ngày mồng 1 thì cho rượu và hỏi thăm sức khỏe, đặc biệt chuẩn cho mỗi quý cấp thêm cho 3 tấm lụa).

Dời đặt thành phủ Hải-ninh (Quảng-yên) ra nơi khác. (Dời đến châu Vạn-ninh, phủ hạt ấy có 2 châu : Vạn-ninh và Tiên-yên, tiếp giáp nước Thanh, định làm nơi yếu khuyết).

Tỉnh Nghệ-an có mưa đá.

Định rõ lại lệ các người hậu bổ theo thứ tự bổ đi các huyện, châu. (Bọn người hậu bổ, từ tháng 2 năm Tự-đức thứ 3 trở về trước, gặp có khuyết châu huyện, tức thì thăng bổ ngay. Từ tháng giêng năm ngoái trở về sau, về cử nhân thì xét theo phân số thi hội nhiều hay ít lượng bổ giáo chức, đợi đầy 3 năm thăng bổ châu huyện. Người mới bổ giáo chức đợi đủ 3 năm thì chiếu lệ mà làm. Đến như cử nhân, giám sinh, tôn sinh, ấm sinh hiện ở hậu bổ, và giám sinh, tôn sinh, ấm sinh, đã từng đi quyền thự đầy đủ 3 năm trở lên, không kể đã nhiếp biện ấn vụ phủ huyện hay chưa, đều bổ thụ huyện châu. Nếu không khuyết cũng bổ thụ kinh lịch, thông phán, đợi có khuyết huyện châu thì lại bổ thụ.

Về thứ tự thăng bổ : trước hết theo thứ tự bổ cho những người đã từng bổ làm giáo chức và bổ làm thông phán, kinh lịch và cử nhân quyền thự kinh lịch, thông phán. Thứ đến cử nhân hậu bổ đầy đủ 3 năm trở lên, đã từng nhiếp biện 1, 2 lần, cùng là tôn sinh, ấm sinh, giám sinh hoặc quyền thự thông phán, kinh lịch và hiện ở hậu bổ qua 3 năm trở lên, đã từng nhiệp biện. Lại thứ đến những người 3 năm trở lên chưa từng nhiếp biện. Lại thứ đến những viên thừa ra, những người hết hạn đề tăng, những người ốm khỏi đang hậu bổ ở bộ).

Đặng Văn Thiêm đi việc công về vào chầu trả lời. Vua hỏi rằng : sự thể ruộng công ruộng tư ở tỉnh Bình-định thế nào ? Văn Thiêm thưa rằng : trước đây chia ruộng, cứ 10 mẫu ruộng, thì 5 mẫu làm ruộng công, 5 mẫu làm ruộng tư. Về ruộng công,

https://tieulun.hopto.org

những ruộng tốt màu thì kẻ hào cường chiếm cả ; hoặc có thừa ra, thì hương lý lại bao chiếm, những hộ ở dưới chỉ được ruộng đất rắn xác màu. Cho nên thần sai làm rõ cõi bờ để lợi cho dân mọn.

Đổi thờ : Chu Đôn Di ở đông vũ, thứ đến Trương Tái : Trình Hiệu ở Tây Vũ, thứ đến Trình Di. Vua lấy cớ rằng ; Chu Đôn Di là thầy dạy Trình Hiệu, Trình Di học, mà đông, tây vũ ở Văn miếu lại bày thờ Trình Hiệu ở đông vu, Chu Đôn Di ở Tây vu, cho nên đổi lại.

Khoa đạo là bọn Giang Văn Hiền, Vũ Nguyên Doanh dâng sớ xin dình việc làm hành cung ở Hương-giang và trường tập ngựa (ở ngoài cửa địa bình). Vua nói : vua có bầy tôi can tập ngựa (ở ngoài cửa địa bình). Vua nói : vua có bầy tôi can gián, phàm những việc quan hệ đến chính sự lớn của nhà nước, điều vui điều lo của nhân dân, cứ bày tỏ thẳng ra, hoặc có điều bổ ích, trầm nên thu lấy, chớ nêu lấy những điều người ta đã nói làm câu nói của mình.

Cho Ngụy Khắc Tuần là tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên (Trước dây về kinh chầu, mới rồi dã về lỵ sở) sung làm kinh lược phó sứ kiêm coi các hạt Bắc-ninh, Thái-nguyên, Lạng-sơn, Cao-bằng. Đấy là vì cớ Nguyễn Đăng Giai xin phái thêm trọng thần để bàn tính việc ở biên cương.

Hộ lý tổng đốc Ninh — Thái là Phạm Thế Trung vì phát ra có việc xấu. (— việc tâu tri phủ Vũ Đăng Dương ốm yếu không đúng sự thực. — việc lấy đơn từ bán thóc và cho vay hư hão. — việc tha lính lấy tiền để sửa công sở). Vua sai viên kiêm tri hạt ấy là Ngụy Khắc Tuần tra xét. Thế Trung liền bị tội đồ ; vì việc phát ra ở trước khi ân xá, chuẩn cho cách chức không được bổ dụng nữa.

Chẩn cấp cho dân đói tỉnh Quảng-bình (các huyện Bình-chính, Minh-chính). Lại sửa đắp lũy đài, lấy tiền thuê làm công thay việc phát chẩn.

Định rõ lại điều lệ cấm hút thuốc phiện. (Quan lại quân dân, ai phạm cấm ấy, giả hạn cho 6 tháng phải chữa cho khỏi

https://tieulun.hopto.org

nghiệu, ngoài hạn ấy mà không chữa, bị người tố giác ra, thì chiếu lệ làm tội).

Sét đánh lỵ sở phủ Tây-ninh (thuộc tỉnh Gia-định).

Vua cho là giáo thụ, huấn đạo cần phải là người học hạnh tinh thần đúng đắn, chức phận siêng năng sửa sang, mới có thể rèn luyện được nhân tài. Bèn sai quan học chính và quan địa phương, hàng năm sát hạch 1 lần, làm bản tâu lên để thưởng phạt.

Cho Lại bộ tả thị lang là Nguyễn Tường Vĩnh thăng thự tuần phủ Hưng-yên kiêm lãnh bố chính sứ (nguyên quyền hộ lãnh bố chính Lê Chân thăng chức về kinh).

Nguyễn Tri Phương, Phan Thanh Giản tâu nói : núi Lãi-cơ (1) ở bờ bên tả phận cửa biển Biên-hòa đối ngang với bảo Cần-giờ ở bờ bên hữu phận biển Gia-định, là nơi hiểm yếu, xin đặt thêm pháo đài ở chân núi ấy. Vua theo lời tâu.

Tháng 2, cho : Đinh Văn Minh là thự tuần phủ Lạng — Bình đổi đi làm thự tuần phủ Bắc-ninh hộ lý tổng đốc Ninh — Thái. Phan Khắc Thận là bố chính tỉnh Hà-nội, quyền chưởng tuần phủ Lạng — Bình.

Đông các đại học sĩ là Vũ Xuân Cẩn về hưu trí (năm ấy 81 tuổi). Vua cho gia hàm Thái-bảo, hàng năm chi cấp cho nửa lương. Đặc biệt làm bài thơ ban cho, lại hỏi có muốn nói những điều gì. Xuân Cẩn tâu dâng 4 việc : 1) Năm được mùa giá thóc rẻ, cho thêm giá đặt mua, gặp năm mất mùa chẩn cấp. 2) Lính miền Nam cứ 6 đinh chọn lấy 1 lính. Lính miền Bắc hàng năm thao diễn ở kinh, lưu lại làm việc 6 tháng. Lính ở kinh, đầu xuân duyệt xong chia làm 2 ban, 1 ban ở lại, 1 ban về. 3) Con trai con gái các vương, công, cho phép cùng con trai con gái, em và cháu [gọi bằng chú bác] cùng gả vợ lấy chồng với nhau. Như có ai theo học đỗ thi văn thi võ xuất thân, thì cho phép lục dụng cả. 4) Phong cả cho mẹ đẻ Mai

---

(1) Núi Lãi-cơ : tục gọi là núi Ghềnh-rái, vì ở đầu ghềnh thường có con rái biển ra vào.

https://tieulun.hopto.org

Anh Tuấn là án sát Lạng-sơn trước đã chết rồi). Về hai việc lấy vợ gả chồng và phong tặng, vua ra lệnh cho thi hành ngay. Còn hai việc đong thóc để phát chẩn và binh dịch thì giao xuống cho bộ bàn, cho là có chỗ không tiện, nên thôi không làm.

Vua lại dụ rằng : như có nghe thấy tình dân đau khổ, chính sự thiếu sót, thì gửi trạm để tâu lên.

Vua hỏi Hộ bộ là Hà Duy Phiên rằng : sự thể ruộng công ruộng tư của các tỉnh thế nào? Thưa rằng : Thừa-thiên, Quảng-trị thì ruộng công nhiều hơn ruộng tư. Quảng-bình thì ruộng công, ruộng tư bằng nhau. Còn các hạt khác thì ruộng tư nhiều mà ruộng công ít, tỉnh Bình-định càng ít hơn. Cho nên năm trước Vũ Xuân Cẩn xin chiết lấy năm phần mười ruộng tư đem làm ruộng công, để quân cấp cho quân, dân để dân có chỗ trông nhờ.

Vua lại hỏi về thuế lệ? Thưa rằng : từ Hà-tĩnh trở ra Bắc, thuế ruộng công nặng hơn thuế ruộng tư, từ Quảng-bình trở vào Nam, thuế ruộng công ruộng tư bằng nhau.

Vua bảo rằng : ích cho của nước không được mấy. Và chiết lấy ruộng tư sung làm ruộng công, các tỉnh thì không làm, chỉ làm ở tỉnh Gia-định, thì không khỏi thiệt riêng, muốn trả lại hết, thì thế nào? Thưa rằng : đã cấp cho quân, dân rồi, nếu vội lấy trả về, sợ quân dân mất cách sinh sống.

Vua lại hỏi : nếu lấy 6 phần làm ruộng tư, bốn phần làm ruộng công thì thế nào? Thưa rằng : thêm bớt không được mấy, lại sinh bận rộn về làm sổ sách.

Vua còn muốn ra lệnh cho bộ Hộ bộ Bình hội bàn, nên làm thế nào cho quân dân hai đằng cùng lợi. Duy Phiên và Trương Đăng Quế cố xin vẫn để như cũ. Vua mới theo lời.

Phong hoàng thân, hoàng đệ 13 người làm quận công. (Miên Ngộ làm Quế-sơn quận công, Miên Tiệp làm Duy-xuyên quận công, Miên Văn làm Cẩm-giang quận công, Miên Khách làm Bảo-an quận công, Miên Thích làm Hậu-lộc quận

https://tieulun.hopto.org

công, Miên Điệu làm Kiến-hòa quận công, Miên Hoang làm Kiến-phong quận công, Miên Tri làm Vĩnh-lộc quận công, Miên Thân làm Phù-cát quận công, Hồng Khảng làm Phú-lộc quận công (rồi sau lấy Phú-lộc là tên huyện ở Kỳ nội đổi phong làm Phong-lộc), Hồng Kiện làm An-phúc quận công, Hồng Phó làm Tuy-hòa quận công, Miên Phú năm trước can lỗi, nay cũng gia ơn chuẩn phong cho làm Phù-mĩ quận công).

Ngày tân mão, tế giao, vua mới sai bộ Lễ bàn định rõ lại nghi tiết, (Tuần sơ hiến làm lễ xong, viên thông tán xướng : « Phân hiến » (1), thì quan phân hiến ở các án đều quỳ ở trước án, do người đứng chầu dâng lụa thờ, người chấp sự rót rượu xong, thì quan phân hiến cúi đầu xuống rồi đứng dậy. Tuần á hiến, chung hiến làm lễ xong, viên thông tán xướng : « phân hiến », các quan phân hiến đều quỳ xuống, do viên chấp sự rót rượu xong, quan phân hiến cúi đầu xuống rồi đứng dậy. Về nghi tiết trước thì các án dự thờ theo ở đàn, mỗi án có phái 1 người phân hiến 1 người đứng xướng. Sau khi xướng phân hiến, có xướng các nghi tiết như qui, diện bạch [dặt lụa thờ], tiến tước, hiến bạch [dâng lụa thờ], hiến tước, phủ phục, hương, binh thân, nay đều bớt đi), đến đây mới thi hành.

Cho : Lại bộ tả tham tri hưu trí là Hoàng Văn Diễn (người phủ Thừa-thiên) 8 mẫu ruộng, 100 quan tiền, để làm nhà ở ; Lễ bộ lang trung (nguyên tuần phủ Quảng-yên bị lỗi, sau được khai phục hàm này) về hưu trí và Trần Văn Tuân (người tỉnh Quảng-nam) hàng năm chi nửa tiền lương, đều dự lấy ý thế tất bầy tôi nuôi người già.

Nêu thưởng dân thọ 100 tuổi ở tỉnh Hà-tĩnh (là Đoàn Doãn Lam).

Sai bộ thần và các thần hội sát hạch phép đánh côn. (Phàm lính ở đội Túc vệ, vệ Tuyền phong đấu với lính các doanh, bảo, hạng nhất đấu với hạng nhất, hạng nhì đấu với hạng nhì, cứ 2 người cùng đấu với nhau, 1 người đấu luôn đủ 3 người

(1) Phân hiến : chia dâng rượu các án thờ hai bên.

https://tieulun.hopto.org

thì thôi. Ai được luôn 3 người là ưu ; được luôn 2 người là bình ; được 1 người là thứ. Kém 1 người không cần bàn đến, kém 2 người trở lên là liệt). Rồi đều chia hạng làm thành danh sách tiến lên, lượng cho khen thưởng để khuyến khích.

Cho chưởng vệ quyền chưởng Tả dực doanh Vũ lâm là Trần Tri thăng thự tổng đốc Nam — Ngãi. (Nguyên lãnh tổng đốc là Tôn Thất Bật có bệnh cáo về, Tả dực doanh Vũ lâm giao cho Vũ Văn Giải kiêm coi cả).

Tỉnh Bình-thuận, Khánh-hòa bị bão và lụt. Vua sai chẩn tuất cho, lại giảm cho năm phần mười về tô ruộng và thuế thiếu

Trong Kinh kỳ mưa rét, sai Phạm Thế Hiển (Lễ bộ tham tri) cầu nắng. Lại dụ rằng : năm việc (1) sửa được thì điềm tất ứng, năm việc hỏng thì điềm dở ứng. Nay mưa rét quá một tuần, phần nhiều trái lòng mong của dân làm ruộng. Thế là trẫm không hay sửa đức. Vậy nên bớt công dịch, thư sức lính để hợp ý tu tỉnh. Và đời xưa vua tôi đều có đức thuần nhất, cho nên được lòng trời soi tới. Thế mà các ngươi lấy im lặng làm hay, phàm cách sinh sống của dân, kế hoạch của nước, toàn không dâng điều hay bỏ điều dở một chút nào, thì lấy gì để giúp người ít đức này đem lại khí hòa của trời ư ? Các ngươi nên đều nghĩ giúp đỡ ta, để mong đem lại được điềm lành. Bấy giờ Hoàng Thu (kiêm quản viện Đô sát) xin nói vài việc về bỏ việc chơi đùa, mở rộng đường cho người nói, bỏ qua những lỗi nhỏ. (Nói : Tấm lòng của vua là căn bản của muôn việc. Hoàng thượng lúc mới nối ngôi coi việc nước, ý muốn mau được thái bình. Gần đây thì chạy ngựa ở vườn sau, bắn chim ở hồ Tĩnh-tâm. Chơi xem ở nơi bình ổn (?), ngự chơi ở nhà nghỉ mát. Kể ra quán lẻ ở trong cấm, dù để di dưỡng khí

---

(1) Năm việc là : dáng mặt, lời nói, mắt trông, tai nghe, bụng nghĩ. Dáng mặt phải kính, nói phải thuận, trông phải sáng. nghe phải rõ, nghĩ phải suốt đến việc nhỏ. (Xem thiên Hồng - phạm kinh Thư).

https://tieulun.hopto.org

hòa; giáo trường ở ngoài thành, đủ để duyệt võ, hà tất thường thường ở những chỗ ấy. Nay dân đau khổ chưa tinh lại, giặc biển chưa yên ; hơn nữa Nghệ-an bị mưa đá, Gia-định có sét đánh, Thừa-thiên thì hồ ra đồng bằng, Bình-thuận thì nước lụt về tháng xuân. Việc người như thế, thời trời như thế, xin để lòng chớ nhàn rỗi, bỏ hết sự chơi đùa, khiến cho trong lòng được trong suốt, thì muôn việc đều có thể thuận suy được. Dùng người thì chỉ người hiền là dùng, bất tất phải biện luận, phải văn từ ; dùng khí cụ thì thích hợp với việc dùng, bất tất phải châu ngọc, phải gấm vóc. Trước đây Mai Anh Tuấn, Phạm Phú Thứ về dâng lời nói mà phải tội, nay xin những câu nói không thể dùng được thì bỏ đấy, để mở rộng đường cho người nói. Tôn Thất Đắc, Nguyễn Văn Nhị vì có lỗi nhỏ phải đóng gông, nay xin lỗi nhỏ thì bỏ qua, để tỏ ra vua tôi tin nhau.

Còn như chính sự lớn về quân dân, đều tự tâm đức mà suy ra, khó kể từng việc được. Nhưng đã có lòng kính cẩn tức thì có công cao lớn).

Vua khiển trách vì lời bàn hư hão. Xuống dụ rằng : chính sự lớn về quân dân, thi thố như thế nào, cho phép từng việc, để rõ hết tình trạng. Thu lại nhận lỗi vì ít học nên nói lỡ lời. Vua bèn miễn cho.

Lâm Duy Thiếp dâng lên 5 việc là : — Giữ gìn đức thuần nhất để đón lấy phúc trời. — Nêu khen quan lại tốt để khuyên các quan. — Chọn người hiền tài để thu lấy thực dụng. — Và bỏ cái tệ bác án đã làm thành bắt phải xét lại và tù tội nặng giam cấm lâu ngày.

Vua khen là có thể dùng được. Bèn ra lệnh cho các quan từ nhị phẩm trở lên, thì cử người có thể làm được đốc, phủ, bố, án ; Đốc, phủ, bố, án thì cử châu, quận. Người nào có thực trạng là giữ mình trong sạch, hết lòng việc dân, lại hay cấm trấp lại dịch không làm bậy, giữ cho dân được yên ổn, được lòng người tin yêu, thì cử lên. Văn từ tòng nhị phẩm trở lên, thì cử những người nào tiết tháo và việc làm ngay

https://tieulun.hopto.org

thẳng, hoặc đức hạnh học thuật giỏi giang, chữ nghĩa sâu rộng, thông thạo việc quan ; võ dự vào chân đình nghị, thì cử những người nào đã học binh thư, thông thạo võ nghệ, có tài giỏi thực dụng. Còn các án đã xét xử xong do các hạt đã tâu lên, hoặc đổi nghĩ xử lại, hoặc trích ra bác đi, quan ở bộ tất phải tâu lên đợi chỉ, không được suất lược tự tiện xét bác đi. Về việc hình ngục để đọng lại lâu ngày thì thượng khẩn kết án đệ lên như việc gì nghiêu khê thì gia hạn cho một hai hạn, không được để chậm bỏ lại.

Tháng 3, ngày mồng 1, trong kinh kỳ tạnh nắng. Vua sai Phạm Thế Hiển làm lễ tạ. Ngày hậu sau khai giảng Kinh diên. Vua cho là tháng trước mưa luôn, ngày hôm ấy gặp tạnh nắng, là trời mở hội văn minh, không phải là ngẫu nhiên. Lại ngày hôm ấy giảng văn ngôn hào Cửu-ngũ quẻ Kiền kinh Dịch (1) và các tiết « Quân tử chu nhi bất tỉ. Học nhi bất tư tắc võng. Công hồ dị đoan. Do hối nhữ tri chi hồ(2). Vua bảo các quan ở ban chầu rằng : lời thay lời nói

---

(1) Văn ngôn hào cửu-ngũ quẻ Kiền kinh Dịch nói : Trong hào cửu-ngũ có nói : « rồng bay ở trời, thấy người có đức lớn thì được lợi, là thế nào ? Khổng tử nói : muôn vật loài nào theo với loài ấy như : cùng 1 tiếng thì ứng với nhau, cùng 1 khí thì tìm lấy nhau, nước chảy xuống chỗ thấp, lửa cháy tới chỗ khô, rồng bay thì mây theo đi, hổ kêu thì gió nổi lên, thánh nhân dấy lên thì mọi người cùng trông nhau mà làm nên công việc. Thứ gì thuộc về trời thì thân với bên trên (như mặt trời mặt trăng ngôi sao) ; thuộc về đất thì thân với bên dưới (như con sâu con thú, cỏ, cây) là vì đều theo từng loại cả.

(2) Quân tử chu nhi bất tỉ : người quân tử thu khắp cả mọi người, chứ không bè đảng riêng.

Học nhi bất tư tắc võng : Học mà không nghĩ thì tâm chí mờ mịt đi.

Do hối nhữ tri chi hồ : Khổng tử có bảo Trọng Do rằng : Do kia, ta bảo mày lấy cách biết ; điều gì biết thì bảo là biết, điều gì không biết thì bảo là không biết, thế là biết dấy.

https://tieulun.hopto.org

của thánh nhân, rất là thâm thiết. Đấy, vua tôi ta nên cùng nhau cố gắng đi. Nhân noi theo ý ấy làm thành thơ luật dài 30 vần để gồm bảo cô.

Vua cho là làm chính trị cần ở dủ lương ăn đủ quân lính mà nay tiền khan lính thiếu, ra lệnh cho bàn làm thế nào để cứu tệ ấy.

Đình thần cho là tiền đồng không lưu hành thì ngày hết đi, tiền kẽm đúc ít thì không đủ tiêu dùng. Xin tiền đồng tiền kẽm đều lưu hành cả mà đúc nhiều ra, để cứu tệ khan tiền. Đến như quân chính, điều lệ nhiều mà không kiểm xét cử hành, thì lính để thiếu, nhân dinh điêu háo, mà không chịu xét rõ, thì dân không sung điền, xin phân biệt dân điêu háo mà tăng giảm, xét điều lệ mà nhắc rõ lại, thì tệ thiếu quân có thể cứu được. Vua theo lời bàn. Lại dụ làm thế nào có thể lâu mà không sinh tệ, chức giữ việc hộ, chức giữ việc binh nên kiểm soát trích ra.

Cho thự tuần phủ Định-tường là Nguyễn Quốc Hoan thăng thự tuần phủ hộ lý tổng đốc Ninh — Thái (nguyên hộ đốc là Đinh Văn Minh bị ốm nên khuyết).

Bộ Hình dâng án mạng tên Lại ở tỉnh Phú-yên.

(Tên Lại là con nuôi Vũ Văn Nho, Nho lấy cớ Lại là kẻ bội nghịch, thuê tên Hương tên Cân giết đi. Bộ nghị tên Cân là người hạ thủ trước, xử tội giáo giam hậu ; tên Hương xử phạt 100 trượng, đồ 3 năm ; tên Nho xử phạt 100 trượng). Vua xem bảo rằng : tên Cân tên Hương cho tên Lại là bội nghịch, cho nên nghe lời Văn Nho, không kịp suy nghĩ dẫn đo cho kỹ. Nay tên Nho đã được châm chước giảm cho mà khép tên Cân tội đền mạng, khép tên Hương tội đồ, thì không hợp lẽ. Bộ mới tâu xử : tên Cân mãn trượng [đủ 100 trượng] đem đi đồ, tên Hương 100 trượng .Vua theo lời.

https://tieulun.hopto.org

Sai Ngụy Khắc Tuần hội với Nguyễn Đăng Giai ở Hà-nội xử trí về việc bọn can phạm tam đường (1) đầu hàng.

Định lệ thưởng phạt về bắt trộm cướp ở phủ Thừa-thiên.

(Những viên biền tuần kiểm mà nơi sở tại có trộm cướp lẻn lút phát ra và bắt phạm không có công trạng đều chiếu lệ xét bắt bắt lực phải phạt 80 trượng, mà giảm 2 bậc phạt 60 trượng. Thuộc về tội công, chuẩn làm phạt bổng 1 năm. Trong 1 năm không có lẻn lút phát ra trộm cướp, duy có phát hỏa, cùng là không phát hỏa duy có trộm cướp lẻn lút phát ra, thì những viên ấy lại được giảm 1 bậc phạt đánh 50 roi, chuẩn làm phạt bổng 9 tháng. Trong 1 năm ở nơi sở tại yên lặng đều không trộm cướp lẻn lút phát ra, lại có thể bắt được can phạm giải đến tra xét, thì các viên ấy đều thưởng kỷ lục 2 thứ ; trong 1 năm không có trộm cướp phát ra và không phát hỏa, thì các viên ấy đều thưởng kỷ lục 1 thứ ; trong 1 năm không có phát hỏa duy có lẻn lút phát ra trộm cướp, nhưng lại có thể bắt được kẻ can phạm thì công và lỗi ngang nhau, các viên ấy không can bàn đến).

Vua ngự ở hành cung Hương-giang coi diễn tập trận voi.

Quan tỉnh Hà-nội tâu đem số ruộng đất ở 5 huyện Phú-xuyên, Chương-đức, Nam-sang, Bình-lục, Thanh-trì, phàm những chỗ nước lụt dọng lâu, bị sụt lở, sâu xuống thành vực, chằm công thành cừ, cát già, đất già cao táo, gò đất, không thể cày cấy được, bỏ ngạch ở sổ đi và đổi hạng. Vua nghe theo.

Dựng nhà thờ Trần Trang-tần, Đinh Quý-tần. Vua cho là Trang-tần là mẹ đẻ của Ninh-thuận công Miên Nghi, hầu Thánh tổ Nhân hoàng đế đã nhiều năm, hòa thuận hợp đạo ; Quý-tần là mẹ đẻ của An-phong công Hồng Bảo, khi Hiến tổ Chương hoàng đế chưa lên ngôi vua, hầu hạ ở bên tả bên

---

(1) Tam đường : tức là Quảng-nghĩa đường Lý Đại Xương, Đại thắng đường Hoàng Nhị Văn và Đức — thắng đường Lưu Sĩ Anh nói ở trên.

https://tieulun.hopto.org

hữu, vẫn có tiếng là người đức tốt cẩn thận, cho nên đều đặc biệt chuẩn cho dựng nhà thờ.

Định rõ thêm nghi tiết và bài nhạc về tế hưởng ở miếu (3 tuần hiến lễ ở miếu chính xong, xướng : « phân hiến », thì các viên giữ việc phân hiến, đều quỳ ở trước án, do người giữ việc rót rượu. Lại khúc nhạc 9 bài, trong có 6 bài hơi dài, ra lệnh mỗi bài bớt đi 2 câu để cho được đều nhau).

Mùa hạ, tháng 4, cho Binh bộ tả thị lang là Nguyễn Đình Tân thăng thụ tuần phủ Định-tường kiêm lãnh bố chính sứ.

Sách Liệt truyện tiền biên làm xong, giao khắc ván in. (Từ Hậu phi đến các quan cộng 6 quyển).

Trả tù của nước Thanh là Dư Đại cho phủ Thái-bình. (Tháng trước, phủ Thái-bình nước Thanh có giấy tư thuê người bắt giúp, rồi sau tỉnh Cao-bằng bắt được, nhân chuẩn cho giải giao trả về để xét xử).

Đổi định sắc văn của Võ giai do bộ Binh làm, để bớt tư đi phúc lại (trước do bộ Lại làm).

Tha thuế điền thổ 5 năm cho xã Văn-xá (thuộc phủ Thừa-thiên) là quê ngoại nhà vua.

Đông các đại học sĩ gia thái bảo trí sĩ là Vũ Xuân Cẩn chết. Chuẩn cho hậu cấp tiền tuất, sai quan đến tế, ban tên thụy là Văn-đoan, lập đình dựng bia ở cửa làng. (Làng Hòa-luật, tỉnh Quảng-bình. Biển ngạch đề 4 chữ « tứ triều nguyên lão (1)). Lại làm thơ để truy điệu.

Trong kinh kỳ đại hạn. Sai Phạm Thế Hiển đảo vũ ở miếu Đô thành hoàng ; rồi lại sai Nguyễn Đăng Uẩn đảo ở miếu Vũ sư.

Các tỉnh Hà-tĩnh, Thanh-hóa, Ninh-bình, Nam-định, Hà-nội, Hải-dương, Bắc-ninh, Thái-nguyên bị hạn hán. Các tỉnh Ninh-bình, Hà-nội, Nam-định, Hưng-yên dịch lệ phát ra. Vua sai quan các tỉnh ấy đến tế trận vong tướng sĩ, chẩn cấp

---

(1) Tứ triều nguyên lão là : bề tôi già có công dưỡng dầu ở 4 triều

https://tieulun.hopto.org

và tế các quân dân chết dịch, cho được yên ủi vong hồn, đem lại khí hòa. Lại triệu bọn Trương Đăng Quế, Đặng Văn Thiêm, Lâm Duy Thiếp hỏi về cốt yếu việc tu tỉnh.

Tỉnh Quảng-trị bắt được con voi (ở núi Tượng-sơn), con voi ấy tính nó hung dữ, thốt nhiên phát ra làm chết người, đem bắn chết đi.

Lại đặt huấn đạo ở huyện Phù-cừ (hợp với huyện Thiên-thi) tỉnh Hưng-yên. (Trước đã bớt đi, nay cho là hai huyện hợp làm một, mà số học trò có phần nhiều, cho nên chuẩn cho lại đặt).

Nguyễn Đăng Giai, Ngụy Khắc Tuần dóng cũi bọn đầu mục giặc là Trần Trường, Hoàng Ngọc Quang, Đặng Kim Long đưa về kinh. (3 tên phạm ấy đều là bọn lũ của tướng giặc hạt nước Thanh là Hoàng Á Phan (Trường và Quang làm tiên phong, Kim Long làm cờ đầu) tiết thứ trấn sang tỉnh Lạng cướp bóc. Đến đây tên giặc đầu hàng là Quảng-nghĩa đường Lý Đại Xương bắt nộp để chuộc tội. Chuẩn cho quan kinh lược đóng cũi đưa về kinh xét trị tội).

Bỏ ngạch đinh trong sổ cho xã Hương-cần tỉnh Nam-định (26 tên) bị chết dịch, triển hạn 3 năm mới phải điền. Lý dịch không báo phải phạt trượng ; tỉnh và huyện không xét ra phải phạt.

Làm cái thuyền lầu tên là Yến-như.

Lãnh binh quan tỉnh Phú-yên là Trần Tự dâng ngựa sắc kim (1) (Khi ấy tư mua, Tự nhân thế cung tiến 1 con ngựa của mình vẫn có).

Sai thi võ nghệ ở điện trường vệ Cẩm-y. (Suất đội, biền binh được ưu, bình thì thưởng áo quần bạc tiền, ai bị liệt thì phạt). Các viên thống chưởng, chuyên quản đều chia hạng mà thưởng phạt.

Tuần phủ Biên-hòa là Ngô Văn Địch vì thuộc biền có ý dung túng kẻ buôn thuốc phiện lậu, việc phát ra. Vua sai

---

(1) Sắc kim là sắc trắng.

https://tieulun.hopto.org

phạt bổng của Địch. Khoa dạo Vương Sỹ Kiệt giữ lời tâu không bằng lòng phạt bổng. Vua nói rằng : khoa dạo nói phải, bèn ra lệnh tiêu bỏ chỉ trước đi, rồi chuẩn cho bộ Hình nghị lại. Sai bộ tâu lên. Địch phải giáng, đổi đi nơi khác.

Nguyên hộ lý tuần phủ Hưng-yên (hiện đổi đi làm thị lang bộ Binh) là Lê Chân cùng ân sát sứ hiện ở Hưng-yên là Tôn Thất Loan, bố chính Hải-dương là Nguyên Hữu Bình đều có vết xấu, (Chân và Loan để lòng tham lam nhơ bẩn, tự ý kiêu căng lấn át bừa bãi, người ta chê là ngửi thấy hơi đồng thì mê, tiếng dồn đến các tỉnh lân cận, thiện tiện bắt thuyền đâu, bày nhiều bọn ca nhạc, chơi đùa ở sông nước suốt đêm, biền binh phục dịch, đến nỗi bị chết. Bình riêng mua (?)(1) thuế quan cho mình) bị khoa đạo là Đỗ Đệ (nguyên tên là Đăng Đệ) tâu lên tham hặc. (Đệ vì phải đi theo làm việc án Phạm Thế Trung dò ra được). Vua sai Lễ bộ tả tham tri là Phạm Thế Hiển sung chức khâm sai, mang theo khoa đạo là Vũ Văn Khiêm đến tra xét. Rồi án dâng lên ; bọn Chân đều phân biệt xử tội đồ.

Nêu thưởng dân thọ 100 tuổi ở tỉnh Hà-nội, Quảng-nam. (Nguyễn Thế Cầm ở Hà-nội, Phạm Văn Mạnh ở Quảng-nam).

Tháng 5, đổi định lại cho thổ ty 7 châu phủ Cam-lộ (thuộc tỉnh Quảng-trị) 3 năm 1 lần vào chầu (vào các năm sửu, mùi, thìn, tuất) còn các năm thường thì bái vọng ở hành cung tỉnh, năm nào có tiết đại khánh thì mới về chầu ở kinh (nguyên trước 2 năm 1 lần vào chầu) vì cớ có giặc Lào.

Thự tuần phủ Hà-tiên là Hoàng Mẫn Đạt, án sát sứ là Nguyễn Quỳnh, tri huyện là Lê Trí Dụng vì thiên tư ăn lậu thuốc phiện đều bị tội. (Đạt có chứa tang vật thuốc phiện bị tội giáo giam hậu, truy thu số tiền tang về thuốc phiện ấy).

---

(1) Chữ « mãi » là mua đây có lẽ lầm, đổi làm chữ « mại » là bán có phần đúng hơn, tức là bán riêng thuế quan lấy tiền tiêu.

https://tieulun.hopto.org

Chẩn cấp cho dân bị hỏa tai thuộc hạt Nghệ-an, Hà-nội. (Xã Phú-thọ ở Nghệ-an, xã Mễ-trì ở Hà-nội).

Ra ơn tập ấm cho con em các nhân viên chết về việc đánh bọn cỏ phỉ người nước Thanh ở tỉnh Lạng-sơn, Quảng-yên, Cao-bằng (Đương trường chết trận vừa viên chức vừa lính cộng 306 người. Từ bọn Nguyễn Đạc, Mai Anh Tuấn trở xuống đến hiệp quản, cai đội 12 người, ấm thụ cho con hoặc em 1 người, phẩm hàm có thứ bậc khác nhau. Từ suất đội trở xuống đến dân dõng 294 người, miễn cho con hoặc em 1 người trọn đời không phải đi lính, đi làm tạp dịch).

Sai chưởng vệ là Nguyễn Doãn quyền chưởng doanh Hùng-nhuệ. (Nguyên chưởng là Trần Kim can án cách chức, giao nghị tội).

Trong kinh kỳ nắng mãi, (từ tháng 3 đến tháng này không mưa), đặt dàn đảo vũ ở ngoài cửa Ngọ-môn, sai văn võ đại thần lần lượt đến kêu cầu. Lại sai Trương Văn Uyển, Vũ Trọng Bình chia đi cầu đảo. Xuống dụ đình các công tác, xét xong việc hình ngục.

Tiết thánh thọ, vua đem hoàng thân và các quan đến cung Gia-thọ, làm lễ lạy mừng, đình lệ thường ca nhạc. Trước đây, vua đến hỏi thăm sức khỏe. Hoàng thái hậu bảo rằng : trời lâu hiếm mưa, chính là lúc hoàng đế và các quan nên tu tỉnh, để đem lại khí hòa, ta ở trong cung cũng thường mật đảo, nên đình việc chúc mừng ca nhạc. Vua xin chính ngày hôm ấy theo lệ thường lạy mừng và trước 1 ngày cho ăn 1 bữa. Đến như nhà Duyệt thị lệ có làm trò vui 3 ngày và múa hát ở Nội-đình thì đình tất cả. Hoàng thái hậu chưa nghe, vua lại xin, mới cho.

Vua lâu nay mong mưa, ban ơn dụ cho trong ngoài cộng 10 điều. (Đàn xã tắc, văn miếu, vũ miếu ở các địa phương và đền thờ các thần kỳ đã liệt ở điển lệ thờ cúng, đều sai quét rửa, cần được sạch sẽ ; trong đó có chỗ nào nên sửa chữa, chuẩn cho tức thì tâu xin chi của kho để làm.

https://tieulun.hopto.org

— Lăng tẩm của đế vương các triều đại ở nước Việt ta, chuẩn cho quan địa phương đều chi của kho ra, sức cho sửa chữa, cần được chỉnh đốn vững bền và nghiêm cấm dân hạt không được đến đây lấy củi.

— Quan viên văn võ trong ngoài, tiết thứ nhàn làm việc công nhầm lỗi, đã bị giáng cách và phạt bổng là mấy viên, cho bộ Lại, bộ Binh, làm danh sách tâu lên, đợi chỉ khoan giảm.

— Các thuế lệ đề thiếu lại cùng là tiền thóc bán ra và cho vay ở các địa phương số là bao nhiêu, cho đều làm danh sách tâu lên đợi chỉ tha, giảm.

— Nguyên ngạch giản binh từ Quảng-bình trở vào Nam đến Bình-thuận số là bao nhiêu, chuẩn cho cứ 10 thành thì được giảm 2 thành. Còn nên châm chước làm thế nào, để được đều nhau, thì cho các quan địa phương ấy trù nghĩ tâu lên, rồi tuân theo mà làm.

— Phàm học trò và dân chúng ở kinh và ở ngoài, ai là người hiếu, liêm, ngay, thẳng, học rộng tài giỏi, cùng là người nào vốn giỏi đọc sách binh thư, võ nghệ hơn người, đều chuẩn cho quan địa phương xét thực chỉ rõ tên bẩm cử lên, đợi chỉ lượng cho bổ dụng. Kẻ ra tiến người hiền được thưởng bậc trên, che lấp người hiền thì phải tội giết chết, điển lệ đời cổ đã thế, phải nghĩ kỹ về điều ấy.

— Tất cả thọ dân trong nước, tuổi từ 70 trở lên, chuẩn cho quan địa phương đều phải gia tâm thăm hỏi và tùy người tuổi nhiều ít mà liệu cấp rượu, thịt, vải, lụa có thứ bậc khác nhau.

— Các tỉnh ở Bắc-kỳ, trong đó có các xã thôn nào không may gặp dịch lệ, chuẩn cho quan địa phương đều đến khám rõ, phân biệt nặng nhẹ, trù nghĩ tâu lên đợi chỉ cứu chữa.

— Các tù phạm hiện giam, trừ ra những tên bị phát đi làm quân, đi lưu trở lên, tội tình nặng thì y theo nghị mà làm thì không kể. Còn các tên tù tội đồ trở xuống, trong đó có tên nào

https://tieulun.hopto.org

địch tình là cố phạm và nhiều lần tội ác, thì không được tha miễn. Còn hết thảy những can phạm vặt tầm thường, đều chuẩn cho tha cả, giao về nguyên quán, rồi làm danh sách đệ lên do bộ xét làm.

— Những người túng thiếu không kêu vào đâu được, thì quan địa phương, khi tiếp được chỉ dụ gửi đến, đều lập tức chi tiền thóc ra, liệu lượng chia phái người đi chẩn cấp, cho đều được thấm ơn huệ thực sự để giúp việc nuôi thân được đủ).

Vua lại cho là vì mình ít đức để trái hòa khí, ra lệnh cho các quan tâu bày những điều thiếu sót. Ngay hôm sau mưa ngay.

Bố chính sứ An-giang là Trần Văn Triện dâng 3 việc về biên giới miền Nam. (Đại lược nói : nước Cao-miên mới người Tây-dương giảng đạo, dỗ dành dân kinh đến, sợ để mối lo cho nơi biên cương, nên cho dân theo đạo ở riêng ra, để bỏ cái bệnh ở trong tim trong ruột đi. Mộ nhiều người nước Thanh và người kinh khẩn ruộng hoang, để chẹt lấy chỗ hiểm yếu ở Vinh-hà. Cũng là cấm những người đi buôn ở Nam-vang, mang theo vợ con đi, để phòng sự xảy ra). Vua giao xuống bộ Hộ bàn. Bộ cho là về việc cấm mang theo vợ con đi, sứ thần đã làm rồi. Những dân theo đạo cho ở riêng ra, thì khó ngăn ngừa được. Duy việc mộ người khẩn ruộng cũng là lập ấp đóng quân, thì hợp ý, nên châm chước để thi hành. Vua bảo là phải.

Đổi định lại vị thứ thần bài ở đàn cầu mưa. (Lệ trước thần Thái-tuế, Nguyệt-tướng bày ở dưới các thần bài. Gần đây, nhân đặt đàn, chuẩn cho y theo điển lễ năm Khang-hy, năm Kiền-long nhà Thanh, đem thần Thái-tuế, Nguyệt-tướng, Mây, Mưa, Gió, Sấm là thiên thần ; thần ở núi cao ấn trấn, núi ở lăng và núi cao sông lớn ở kinh kỳ và ở trong nước là địa thần. Đổi định đàn sở : ở chính giữa, trước bày bài vị thần Thái-tuế, thần Nguyệt-tướng, thứ đến bài vị : thần Vân sư, thần Vũ sư, thần Phong bá, thần Lôi sư. Án bên tả bày bài vị các thần : núi Triệu-tường, núi Khải-vận, núi Hưng-nghiệp, núi

https://tieulun.hopto.org

Thiên-thụ, núi Hiếu-sơn, núi Thuận-đạo. Án bên hữu, bày bài vị thần : núi, biển, sông chằm, thần các núi cao sông lớn ở kinh kỳ, và ở trong nước).

Tha giảm thuế ruộng cấy vụ chiêm bị tai hại cho các địa phương.

Cho Hộ bộ tả tham tri kiêm nhiếp Tôn-nhân-phủ tả tôn-khanh, sung quản lãnh Thị vệ đại thần là Tôn Thất Thường thăng thự Lại bộ thượng thư.

Cho Nguyễn Đăng Uẩn (hữu tham tri bộ Công) đổ bồi tả tham tri bộ Hộ ; Nguyễn Văn Nhị (hữu tham tri bộ Hộ) đổi bổ tả tham tri bộ Công.

Tháng 6. ngày mồng 1, đình lễ triều tham, vì cớ vừa được trận mưa rồi lại nắng hạn ngay.

Cho chẩn cấp để tế những người lái buôn bị chết và các bộ biền chết về việc đánh bất giặc ở Quảng-nam. Vua cho là năm ngoái bọn Phạm Sích giết cả người lái buôn nước Thanh (67 người) ở phận biên Quảng-nam, đã từng lấy phép nước đem hành hình rồi mà hãy còn tổn hại khí hòa, cho nên đặc chỉ cho tế những người buôn bị chết. Lại ra lệnh cho tỉnh Quảng-nam chẩn tế các võ biền bị chết, để tỏ đạo hậu mà đón điềm tốt.

Cho Lê Quang Nguyên là bố chính sứ Thái-nguyên, đổi bổ đi bố chính sứ Hà-tiên, hộ lý tuần phủ tỉnh ấy.

Định địa giới tỉnh Tuyên-quang. (Địa phận xã Bình-di tỉnh Tuyên-quang giáp liền với địa phận làng Đông-an nước Thanh, lấy cột mốc ở Đại-lĩnh làm giới hạn. Năm ngoái viên phó Khai-hóa nước Thanh theo ý đến hạt ấy tư sang tỉnh Tuyên-quang, nói vu là dân ta vượt cõi chiếm đất nước Thanh, xin hội khám giới phận. Bèn riêng sai dân hạt ấy dời lập nhà, xóm, tường gạch, cầm giáo vè gươm đuổi dân cư nước ta mà chiếm lấy. Việc đến tai vua. Vua sai Ngụy Khắc Tuân, đem đại đội quan quân đến khám, dân hạt ấy biết lý khuất trốn về. Ngụy Khắc Tuân sai dỡ nhà đi, rồi làm trát văn của quan tỉnh Tuyên-quang, yết ở chỗ giáp giới, răn bảo dân ở biên giới ta không

https://tieulun.hopto.org

được vượt sang địa giới nước Thanh. Còn như xứ này, ruộng có người cày, làng có người ở, đã lâu đời rồi, giới hạn rõ ràng. Nếu người hạt kia lại sang, cho phép dân sở tại lấy nghĩa lý biện bạch và ngăn trở đi ; nhược bằng dân hạt kia dùng sức mạnh, thì nhất diện đánh giết nhất diện báo cho tỉnh biết, không được nhu nhược. Rồi về trấn đem việc ấy tâu lên. Quan viện Cơ mật bèn xin làm công văn của tỉnh Tuyên-quang phúc tư cho phủ Khai-hóa để bảo ý giữ lời nói. Viên phủ ấy lại tư khám để thi hành. Vua hỏi Khắc Tuân, Khắc Tuân cho là một dải ven sông, không thể khám hết được. Và, quan tỉnh Tuyên-quang cùng viên phủ Khai-hóa, theo lệ không được tư cho nhau, xin bỏ đi không trả lời. Nơi biên giới mới ấn định).

Ra lệnh từ nay phong tặng bách thần chiếu theo danh sách cũ của bộ Lễ mà làm. (Bất tất phải tư sức cho địa phương khai báo nữa).

Hoãn hành hình những tù phạm tội bị chết 28 tên.

Chẩn cấp cho 26 người ở tỉnh Khánh-hòa đi đường trạm bị hổ bắt. Định việc đặt mua gỗ theo thị giá năm này. Sai quân dân sửa chữa đường trạm, chặt cây ở núi đi, để trừ nạn hổ bắt.

Trong kinh kỳ mưa.

Dời nhà học tỉnh Quảng-bình đến phía nam thành tỉnh (về địa phận hai làng Cảnh-dương, và Kiên-bính).

Nước Thủy-xá, Hỏa-xá sai sứ thần là bọn Thế Kiều Mộc đến tiến cống (ngà voi và sừng tê). Vua cho là 2 nước ấy đường xa lại gặp năm mất mùa, cho làm lễ ở hành cung tỉnh Phú-yên, ban cho rồi cho về. Khi ấy vua mới nước Hỏa-xá là Châm La mới lập, đặc biệt cho họ là Cửu tên Hạ, để tỏ ra sắc mệnh yêu quý.

Đổi ngạch lính ở cơ Định-man thuộc phủ Cam-lộ, cứ 2 đinh chọn lấy một (Lệ trước hết thảy là lính).

Thân Văn Nhiếp là án sát sứ Bình-định dâng sớ tâu bày những chính sự thiếu sót. (Đại lược nói : hóng mát ở nhà Thủy-

https://tieulun.hopto.org

tạ, tuy rằng tiêu khiển tạm thời, mà hoặc lưu liên đến 10 ngày ; chạy ngựa ở vườn sau, tuy rằng tập lao động và học võ, mà thực thì dong ruổi để chơi vui. Đến như công tác, chỉ nói đình hoãn, có lúc lại làm, làm hết gỗ thì phải đặt mua, đặt mua thì kẻ dân mọn càng thấy vất vả ; lính nhọc mệt thì phải trốn tránh, trốn tránh thì ngạch lính càng thấy thiếu hụt. Lại gần đây, mua hàng hóa của nước Thanh, mỗi năm đến hàng vạn, tìm hỏi đồ chơi quí báu, khắp đến các tỉnh. Và lại, viên khoa đạo nói việc, thường cứ sức hỏi, bắt phải tâu lại. Kể ra, có người can gián nói chướng trực, thì càng thấy thánh nhân hay dung nạp ; có người can gián ngu dại, thì càng thấy thánh nhân thích hỏi han. Tuy rằng kiến thức của kẻ thấp hèn, sao dám sánh với bậc cao minh, nhưng mà câu nói trái tai cũng hơi có ích được tý chút. Nếu cứ cật vấn mãi, tất đến không trả lời được, sau có muốn dâng nói, lại sợ phải tội, thì không phải là cách để hiểu rõ đạo trị và suốt được tình kẻ dưới vậy.

Lại nói : rỡ nhà Thủy-tạ mà bãi hết công việc ; phá vườn sau mà chớ tìm ngựa tốt ; bớt việc đặt mua, để thư sự dau khổ cho dân ; xá kẻ chèo hát, để trông nghe cho được đúng đắn. Các bầy tôi can gián, điều gì có thể dùng được thì dùng, điều gì không thể dùng được thì để đấy. Người xưa có nói rằng : cầu trời ở trời, không bằng cầu trời ở lòng mình).

Vua khiển trách bảo rằng : trẫm lấy lòng rất thực cầu lời nói, mà Nhiếp ứng lại bằng những việc đã lâu lời bàn sáo cũ, nhưng trẫm cũng không bắt tội.

Đê tỉnh Hà-nội (Hùng-phú, Ngoại-khê), Bắc-ninh (An-thường), Hưng-yên (Hoàn-lão) vỡ. Vua chuẩn cho phát gạo kho, chia ra để chẩn cấp ; triển hạn thu thuế về mùa hạ, hoãn điền lính ; ra lệnh cho quan sở tại trù nghĩ cách cứu chữa. Do đó, tha giảm thuế thiếu và bỏ ruộng, thuế sản vật, thuế đinh, tiền, thóc đã bán ra. Dân giàu ai quyên tiền, cho vay, để giúp người nghèo, lượng gia cách thưởng.

https://tieulun.hopto.org

Dựng thư viện ở bên tả Đông-các.

Chuẩn cho Nguỵ Khắc Tuần là tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên giải chức kinh lược phó sứ. (Để cho chuyên làm chức sự ở Sơn — Hưng — Tuyên).

Mùa thu, tháng 7, kinh lược thần là Nguyễn Đăng Giai tâu nói : những tù tha ra theo nơi quân thứ để gắng sức chuộc tội, và những đinh ra thú, (trừ ra những tên trốn, chết, và can về khoản khác, hiện còn tù được tha là 418 tên ; đinh ra thú 69 tên, đều quê ở Bắc-kỳ), nay nơi biên giới đã yên, việc bắt giặc và canh phòng đã rảnh, xin lượng cho xử trí.

Vua cho là bọn ấy tuy chưa có thực trạng bắt chém bọn giặc ; nhưng xông pha lặn lội, tình cũng đáng thương. Vậy ân chuẩn cho những tù được tha là : 206 tên phạm (bị tội quân, tội lưu và tù tội chết giảm xuống phát đi lưu mà chưa đến chỗ đày, hoặc đã từng đến chỗ đày mà tội tình nặng) phát giao làm lính ở nguyên chỗ đày cũ : 212 tên phạm (đưa đến chỗ đày đã lâu ngày mà tội tình hơi nhẹ), giao về tỉnh ở nguyên quán cho làm lính, nhưng phải quản thúc nghiêm ngặt ; 3 tên đinh ra thú (tội tình nhẹ) cho phép dân xã bảo lĩnh nhận về trông coi. Còn các tên khác giao về các tỉnh nguyên quán quản thúc, sai phái đi bắt phạm để chuộc tội (lần trước 35 tên, lần này 31 tên).

Nêu thưởng dân thọ 100 tuổi ở tỉnh Quảng-nam. (Ngô Tiến Hợp trước đã 100 tuổi, nhưng bỏ sót không báo, nay đã 103 tuổi. Phàm loại ấy mà bỏ sót không khai báo thì những viên phủ huyện đã làm việc qua ở đấy đều phải phạt).

Sét đánh cột cờ ở Hà-nội (cán cờ bằng tre và cột giữa bị phá gãy).

Đê công ở huyện Nam-sang tỉnh Hà-nội dời làm đê tư, đấy là theo lòng mong muốn của dân.

Bộ biền ở tỉnh Lạng-sơn và người Tam-đường bắt được giặc trốn của nước Thanh ở các xứ Khất-kim, Cầm-đoạn. Việc đến

https://tieulun.hopto.org

tai vua, vua dụ Nguyễn Đăng Giai phải phòng bị trước khi có việc, để giữ được không lo ngại.

Định rõ lại lệ thi võ. (Kỳ đệ nhất liệt, kỳ đệ nhị ưu, kỳ đệ tam lại ưu, thì vào kỳ phúc hạch, nếu dự trúng đem làm võ cử, tên ở bảng thì đứng dưới người đỗ cả 3 kỳ ; nếu phúc hạch không trúng và kỳ đệ tam chỉ là hạng bình thứ, chiếu theo lệ trúng kỳ thứ 2).

Lê Thúc Đôn là bố chính sứ Thanh-hóa tâu bày tình tệ của tòng lý quan quân. Vua nhân đấy dụ rằng : làm chính sự cần ở nuôi dân, nuôi dân trước hết phải bớt việc. Phàm có làm một việc gì, thì dân tất có phí tổn về một việc. Từ nay các địa phương trong ngoài, mọi việc cần theo đơn giản kiệm ước.

Những tên giặc người hạt nước Thanh đã bắt được là Trần Trường, Hoàng Ngọc Quang xử tội lăng trì ; Đặng Kim Long xử tội trảm quyết, còn các tên khác đều giam giữ lại, đợi đến khi việc yên. Về bọn giặc Tam-dường đầu hàng là Lý Đại Xương, Hoàng Nhị Vãn, Lưu Sỹ Anh cho phép sứ thần xử trí, sai để lập công chuộc tội. Người dò thám là Lê Đạt Ký, Nguyễn Khắc Toàn thưởng cho bạc lạng.

Nguyễn Đăng Giai lại xin chiêu dụ bọn giặc đầu hàng. Vua nghĩ là giặc ấy thế khó chiêu dụ ra hết được, tuy có vài chục người Tam-dường, không khỏi động đến binh dõng của ta đánh bắt ; huống chi sau này việc xảy ra, há có thể ức đạc trước được. Xuống dụ là việc ấy không phải là chước hay.

Tháng 8, ra lệnh : từ nay tỉnh Hà-nội, Bắc-ninh 2 thứ thuế chia ra để thu, hoặc tiền thu về mùa đông, thóc thu về mùa hạ, đều theo sự tiện lợi của dân.

Trừ ngạch ruộng biên hư hão vào sổ cho 261 xã thôn ở tỉnh Bắc-ninh (18.170 mẫu linh).

Chẩn cấp cho người nước Xiêm bị nạn gió giạt đến, đưa về nước (Giạt vào phận phủ Khai-biên tỉnh An-giang, giáp nước Xiêm).

https://tieulun.hopto.org

Vua cho là văn thể mới sửa đổi lại (Năm ngoái đổi định cách thức làm văn trong 4 kỳ, năm nay bắt đầu thi hành ở các trường thi), đặc biệt cho trường thi Gia-định không câu nệ cách thức lối mới hay cũ, đều tùy văn lý mà lấy bỏ, để rộng sự khen ngợi cất nhắc lên.

Định rõ thêm lệ ân ban cho các thọ quan thọ dân.

(Thọ quan đã hưu trí : hạng 70 tuổi trở lên, văn từ thất phẩm đến cửu phẩm, võ từ lục phẩm đến cửu phẩm, lụa và vải mỗi thứ 1 tấm ; văn từ tứ phẩm đến lục phẩm, võ từ tam phẩm đến ngũ phẩm, 1 tấm lụa, 2 tấm vải ; văn nhất, nhị, tam phẩm, võ nhất nhị phẩm, lụa và vải mỗi thứ 2 tấm.

Hạng 80 tuổi trở lên, : văn từ thất phẩm đến cửu phẩm, võ từ lục phẩm đến cửu phẩm, lụa 1 tấm vải 2 tấm ; văn từ tứ phẩm đến lục phẩm, võ từ tam phẩm đến ngũ phẩm, lụa và vải mỗi thứ 2 tấm ; văn nhất, nhị, tam phẩm ; võ nhất nhị phẩm ; lụa và vải mỗi thứ 3 tấm.

Hạng 90 tuổi trở lên : văn tự thất phẩm đến cửu phẩm, võ tự lục phẩm đến cửu phẩm, lụa và vải mỗi thứ 2 tấm ; văn tự tứ phẩm đến lục phẩm, võ tự tam phẩm đến ngũ phẩm, lụa 2 tấm vải 3 tấm ; văn nhất nhị, tam phẩm, võ nhất nhị phẩm, lụa 3 tấm, vải 4 tấm.

Hạng 100 tuổi trở lên : văn thất phẩm đến cửu phẩm, võ từ lục phẩm đến cửu phẩm, lụa và vải mỗi thứ 3 tấm ; văn từ tứ phẩm đến lục phẩm, võ từ tam phẩm đến ngũ phẩm, lụa 3 tấm vải 4 tấm ; văn nhất, nhị, tam phẩm, võ nhất, nhị phẩm, lụa, vải mỗi thứ 4 tấm.

— Dân thọ : hạng 100 tuổi trở lên, lụa 2 tấm vải 3 tấm ; hạng 90 tuổi trở lên, lụa 1 tấm vải 2 tấm ; hay 80 tuổi trở lên lụa và vải mỗi thứ 1 tấm ; hạng 70 tuổi trở lên vải 2 tấm).

Nguyễn Tri Phương, Phan Thanh Giản dâng sớ tâu bày 8 việc là : Cẩn thận sự ăn ở để đem đến phúc tốt. — Bãi hát xướng để chăm về chính sự. — Ức chế kẻ thần gần mình, để ngăn đối trá bưng bít. — Chuộng sự sẻn nhặt để sửa chữa

https://tieulun.hopto.org

trị hóa. — Bớt cận thần để phục lại chế độ cũ. — Cần thận cách cất nhắc để ngăn sự chạy chọt cầu cạnh. — Khoan sai làm việc để chăm luyện tập việc quân. — Thêm lương bổng để khuyến khích thanh liêm tiết tháo. Vua nói : lũ người trung ái, tự không thể che lấp, hễ có mưu mô hay tốt, thời thường vào bảo ta.

Tri Phương, Thanh Giản nhân đấy xin trả lại phù tiết kinh lược sứ. Vua dụ rằng : quân dân ở Nam-kỳ, quá nửa chưa được như trước, thì việc võ yên chưa hết ; nước Cao-mên ngầm viện người Tây-dương, chiêu tập dân theo đạo, thì sự lo ở ngoài nên phải phòng bị ; quan lại tỉnh Vĩnh-long tố cáo lẫn nhau (việc chép ở sau), thì trích việc ẩn nấp, phát sự gian dối cũng còn chưa hết ; đấy đều là việc chính bản thân các ngươi làm chưa xong. nên nghĩ làm cho sau này được tốt, đợi có thực hiệu, tuyên chỉ triệu về cũng chưa muộn.

Tháng 9, Cho Hộ bộ hữu thị lang sung biện các vụ là Nguyễn Cửu Trường thăng bổ tuần phủ tỉnh Biên-hòa (tuần phủ trước là Ngô Văn Địch phải giáng đổi đi nơi khác).

Tha giảm tô ruộng bị lụt thiệt hại ở huyện Phúc-an (huyện này thuộc tỉnh Bình-thuận). Tri huyện là Trần Quang Hậu vì tội không bác, bị cách không bổ dụng nữa.

Đổi khắc biển ngạch ở nhà thờ họ ngoại nhà vua. (Từ đường họ Trần là Dụ-khánh từ ; từ đường họ Hồ là Dụ-trạch từ ; từ đường họ Phạm là Tích-thiện từ).

Hậu quan, đô thống phủ đô thống Vũ-khê tử, nguyên Nam — Ngãi tổng đốc là Tôn Thất Bật chết. Vua cho Bật là người bầy tôi cũ có công, chuẩn cho chiếu phẩm cấp tiền tuất ; lại cấp thêm : gấm (3 tấm) sa (2 tấm) lụa (5 tấm) vải (10 tấm) tiền 800 quan. Đến ngày an táng sai quan đến tế 1 tuần, để tỏ ra hậu đãi người thân quyến.

Cho thọ quan là Lê Tất Ứng (chức chưởng vệ, 80 tuổi) bạc và sa.

https://tieulun.hopto.org

Nêu thưởng thọ dân 100 tuổi ở tỉnh Bắc-ninh (tên là Đào Hữu Phiên, năm trước 100 tuổi, bỏ sót không báo, đến nay đã 102 tuổi).

Sai 2 sứ bộ sang nước Thanh. Phan Huy Vịnh là tả thị lang bộ Lại sung làm đáp tạ (năm thứ 2 làm xong lễ bang giao) chánh sứ ; Lưu Lượng là Hồng lô tự khanh, Vũ Văn Tuấn là Hàn lâm viện thị độc sung làm giáp, ất sứ. Phạm Chi Hương là tả thị lang bộ Lễ sung làm tuế cống chánh sứ (lệ đến sang năm là năm quí sửu thì tiến cống) ; Nguyễn Hữu Huyến là thị độc học sĩ, Nguyễn Duy là thị giảng học sĩ sung làm giáp, ất sứ. (Sứ bộ đáp tạ chính đã phái đi từ năm thứ 2, nhưng sau lại đình, đến đây mới sai đi cả).

Kỳ xét án về mùa thu năm nay, các hạng tù có 304 tên phạm, chuẩn cho chém ngay 20 tên ; còn các tên khác đều giảm, tha, hoãn chém, giam lại.

(Hoãn chém 91 tên, chiếu án giam cấm 11 tên, phát đi làm quân 57 tên, phát đi lưu 38 tên, phát đi đồ 17 tên, phát đi làm nô 3 tên, đối tra 2 tên, phạt trượng rồi chia ghép đi ở một nơi 2 tên, vẫn để giam đợi xét 63 tên).

Sai đem nguyên bản 2 bộ sách : « Ngự-phê (năm Kiền-long nước Thanh) thông giám tập lãm » và « Uyên giám loại hàm » giao thợ khắc ván in. (Vì 2 bộ sách này có thể giúp cho học giả giảng tập kê cứu, duy là sách của nước Thanh, số quyển nhiều, giá bán đắt, học giả khó có tiền mua được, cho nên chuẩn đưa giao cho tỉnh Sơn-tây, tỉnh Hải-dương thuê thợ khắc ván để in, ban bố rộng ra, làm ơn cho đám học trò).

Bọn cỏ phi người hạt nước Thanh đến cướp thôn Đông-lông tỉnh Lạng-sơn, quan tỉnh là Phan Khắc Thận đánh phá được (bắt chém 40 thủ cấp cắt lấy tai, bắn chết 114 tên).

Bớt 3 bảo trong số 10 bảo thuộc tỉnh Thái-nguyên. (Vì các bảo Bá-cầu, Ngọc-long, Thái-hiên, đã không phải là chỗ sung yếu, lại làm khó khăn cho dân buôn).

https://tieulun.hopto.org

Dân điêu háo trong 113 xã thôn thuộc tỉnh Bắc-ninh được triển hạn điền vào sổ 10 năm, tha thuế thổ sản năm phần mười.

Chẩn cấp cho những nhà bị hỏa tai ở phố cửa đông tỉnh Nam-định.

Ra lệnh cho các quan ở trong ở ngoài và sĩ thứ ở Bắc-kỳ tâu bày chước ngăn giữ nước sông.

Cho thượng thư bộ Công là Trần Văn Trung sung chức khâm sai, kinh lý công việc về đê sông cái, quyền lãnh tổng đốc Hà — Ninh kiêm coi việc quân ở Lạng — Bình. Khi ấy, Nguyễn Đăng Giai vì ốm xin giải chức để điều trị, cho nên sai Văn Trung thay. (Bộ Công chuẩn cho Đặng Văn Thiêm quyền kiêm cả).

Mùa đông tháng 10, cho đề đốc tỉnh An-giang là Lê Đình Lý thăng thự Hậu quân lãnh tổng đốc Long — Tường (lãnh tổng đốc trước là Nguyễn Hoàng can lỗi phải nghị tội, hãy chuẩn cho về kinh đợi chỉ khi nghị xong, vẫn làm Hữu quân đô thống); lãnh binh An-giang là Hồ Đắc Tú, thăng bổ chưởng vệ quyền chưởng đề đốc An-giang.

Thự thống chế là : Trương Tiến (Hữu dực doanh Vũ lâm), Lê Chí Tín (ở doanh Hổ-uy) đều chuẩn cho thực thụ thống chế cả.

Dựng phủ lỵ Trường-định tỉnh Cao-bằng. (Đưa nhà công đường ở Lãng-châu đến dựng ở đấy).

Lấm biên ngạch 3 đền Chiêu-trung, Bao-trung, Biểu-trung (Bên tả khắc chữ « Gia-long lục niên kiến » ; bên hữu khắc chữ « Tự-đức ngũ niên phụng sắc tứ ».

Cho lãnh binh tỉnh Quảng-nam là Hoàng Chiến thăng thự Chưởng vệ, quyền chưởng doanh Thần cơ. (Nguyên chưởng là Nguyễn Quý ốm, nên khuyết).

Đình việc thao diễn trận voi, trận ngựa, vì cớ mưa rét.

Sai Ngụy Khắc Tuần là tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên, Ngô Bình Đức là bố chính sứ Nam-định đến tỉnh Hải-dương tra xét lại việc án Nguyễn Hữu Bình là bố chính sứ tỉnh ấy trước.

https://tieulun.hopto.org

(Riêng cho lãnh trưng thuế cửa tuần lấy tiền tự tiêu). Hữu Bình trước can tham hặc, đã sai Phạm Thế Hiển và khoa đạo phái đi theo là Vũ Văn Khiêm đến tra xét. Khi án dâng lên, chuẩn cho phạt trượng đưa đi đồ. Đến đây Hữu Bình bèn làm nhiều đơn ủy người kiện Văn Khiêm tra xét không công bằng, mà Thế Hiển bị Văn Khiêm che lấp đi. Lê Thiều là tri phủ Kinh-môn, Ngô Điển là tri phủ Nam-sách là những người hiện can dân kiện giao cho Thế Hiển và Văn Khiêm xét, cũng ủy người kiện về vết xấu của Văn Khiêm. Cho nên chuẩn cho Thế Hiển về kinh cung chức, mà sai Khắc Tuần phúc tra lại. Án dâng lên, Hữu Bình y theo tội trượng và đồ như trước. Thiều bị cách chức không bổ dụng nữa ; Điển không có tội tình gì quá lắm phải giáng cấp ; Văn Khiêm cũng bị một khoản về lấy vợ lẽ (ở hạt ấy), cách chức đuổi về nguyên ngạch ở sổ làng.

Dời sở giết muông sinh vào trong kinh thành. (Trước ở ngoài thành, dời vào để nghiêm điều cấm ở cửa).

Tha giảm tô ruộng cấy lúa mùa bị tai hại cho các địa phương.

Tỉnh Hà-tĩnh bị bão, vua sai chẩn tuất cho.

Tháng 11, ngày mồng 1 là ngày đinh mùi, có nhật thực, quan ở Khâm thiên-giám không tâu trước, bị giáng chức.

Ngày đông chí đình lễ triều tham và ăn yến, ban cho, vì có nhật thực.

Mới định lệ đắp đàn tế thần núi thần sông.

(Phủ Thừa-thiên đắp đàn ở ngoài kinh thành ; các tỉnh đắp đàn ở phía tây nam tỉnh lỵ. Đàn đều đắp 2 tầng, hướng nam, tầng thứ nhất vuông mỗi mặt 5 trượng 4 thước, cao 2 thước 5 tấc, trên cắm cột lan can cao 9 tấc. Tầng thứ 2, dưới đắp cao rộng thêm, trượng thước theo y như đàn xã, tắc. Hoặc mở vào ruộng đất công thì cho trừ thuế, mở vào ruộng đất tư thì cấp trả nguyên giá, phu giữ đàn 10 tên. Tỉnh lớn thì do tổng đốc, tuần phủ, tỉnh vừa phải thì do bố chính sứ, khi có việc, do các quan chức cùng tỉnh lỵ lần lượt làm lễ).

Vua hỏi về cửa quan bến tuần trong cả nước. Bộ Hộ tâu

https://tieulun.hopto.org

nói : trước kia có 60 sở, gần đây rút bớt đi, chỉ để 21 sở là : Lãng-điền (đồng niên thuế 16.000 quan), An-quốc (20.000 quan), Nga-sơn (7.000 quan), An-phái (10.500 quan), Vạn-ninh (1.420 quan. Từ đây trở xuống lệ nộp nửa bạc nửa tiền), Mễ-sở (84.000 quan), Thuần-mĩ (20.000 quan), Đò dọc Lục-đầu (1.000 quan), Suất-tỵ (5.370 quan), Lâm-môn (4.570 quan), Trình-xá (100.000 quan), Quán-ty (40.200 quan), Bảo-thắng (30.000 quan), Tam-kỳ (12.360 quan), Cầu-dịch (15.130 quan), Đồng-mỏ (6.390 quan), Bắc-cạn (1.980 quan), 17 sở trên này cộng 377.720 quan, so với ngạch thuế năm Gia-long thứ 18, thì hơn lên 57.872 quan ; so với ngạch thuế năm Thiệu-trị thứ 4, thì kém đi 73.580 quan), An-lương (1.005 quan 5 tiền 30 đồng), Lạng thành (6.243 quan), Na-thông (bạc 215 lạng), Lương-mã (bạc 140 lạng 5 đồng cân), 4 sở trên này giá vừa phải, đợi sau 2 năm mới châm chước đề định). Hợp cộng bạc 455 lạng có lẻ, tiền 384.968 quan có lẻ. (Từ Vạn-ninh trở xuống số tiền lại thu nửa tiền nửa bạc).

Vua cẩn thận về điển lễ thăng trật cho bách thần. Trước đã ra lệnh cho quan bộ Lễ bàn phong, cần phải xét cho xứng đáng. Nhân lại hỏi : nhà Minh, nhà Thanh thế nào ? Lâm Duy Thiếp (Thượng thư bộ Lễ) thưa rằng : điển lễ nhà Minh không phong, nhà Thanh có phong tặng, nhưng không vào năm ra ơn rộng khắp. (Khoảng năm Thuận-trị, Khang-hy, Ung-chính, Kiền-long, Hồng-vũ, chiếu thư đều không thấy chép). Ơn điển nước ta có từ nhà Trần nhà Lê trở về trước. Vua nói : nhà Minh nhà Thanh rất phải, nước ta cùng noi theo nhau, chưa hợp ý tôn đạo chính bỏ đạo tà của trẫm, từ nay trở đi nên cẩn thận đấy.

Xuống dụ cho quan phủ Thừa-thiên chẩn tuất kẻ cùng khổ không kêu vào đâu được, bắt trị bọn trộm cắp, rằng : thiên Chu quan cấm kẻ gian bạo, trước hết trọng chốn bang kỳ ; phép nhà Hán xét kẻ gian phi đầu tiên nghiêm ngặt ở đất

https://tieulun.hopto.org

Kinh triệu. Vậy xét kẻ nào mồ côi cùng túng thì tâu xin chẩn cấp, kẻ nào chơi lười quen làm ác thì bắt để trừng trị.

Vua thương các tỉnh từ Bắc trực trở ra Bắc bị tai họa luôn, kiếm ăn khó, sai thông lục việc án của Lê Chân, Phạm Thế Trung gửi cho các quan đốc, phủ, bố, án biết để làm răn. Lại sai xét tâu tình dân, cứu chữa cho kẻ khổ sở quá lắm.

Cho Hoàng Chiến (nguyên là thự chưởng vệ, quyền chưởng doanh Thần cơ) đổi quyền chưởng doanh Hùng-nhuệ. Nguyễn Doãn (nguyên chưởng vệ quyền hưởng doanh Hùng-nhuệ) đổi quyền chưởng doanh Thần cơ.

Bãi thuế dầu biệt nạp cho xã Quan-bằng, Quan-phác, Điều-hoạch (3 xã này thuộc tỉnh Thanh-hóa) dồn vào làm lính cơ Thanh-hùng, để khỏi chịu thuế nặng riêng. Đấy là theo lời trong bản chép tay của viên tri huyện Nguyễn Đại Huy vậy.

Vua hỏi số tên cử nhân thi văn khoa này, bộ Lễ tâu nói 118 người. (Trường Thừa-thiên 22 người, trường Bình-định 13 người, trường Gia-định 13 người, trường Thanh-hóa 12 người, trường Nghệ-an 16 người, trường Nam-định 20 người, trường Hà-nội 22 người).

Định lệ lập án mai táng cho quân dân, là theo lời Nguyễn Văn Điển là tổng đốc Định — An vậy.

(Phàm quân dân không ai thúc giục sai khiến, mà tự tay không lội sông mà chết đuối ; nhân tức giận, bỏ hoài đời sống mà thắt cổ chết ; tham của lên cao mà ngã xuống chết : hoặc sét đánh chết, voi lồng xéo phải chết, hổ cắn chết, trâu húc chết, tường đè phải chết, thì y lệ binh ở kinh khám thực lập án cho mai táng, không phải tâu).

Tháng 12, bộ Lễ tuân thánh dụ khi trước (chi dụ năm Thiệu-trị thứ 6) xét làm danh sách các quan văn võ từ năm Gia-long thứ 9 trở về sau, xin cho thờ tự bổ thêm vào. Vua chuẩn cho truy lục 11 người, bày hàng thờ thêm vào ở miếu Trung-hưng công thần. (Hộ bộ thượng thư, Mẫn-chính hầu, tặng đặc tiến kim tử vinh lộc đại phu, trụ quốc tham chính, thụy trung hiến là Lê Quang Đinh (người phủ Thừa-thiên).

https://tieulun.hopto.org

Hiệp biện đại học sĩ lãnh Lại bộ thượng thư, An-mĩ hầu, tặng đặc tiến vinh lộc đại phu, hữu trụ quốc thiếu bảo, Cần chính điện đại học sĩ, thụy Văn Khác là Trịnh Hoài Đức (người tỉnh Gia-định).

Hình bộ thượng thư, Hương phong hầu, tặng đặc tiến kim tử vinh lộc đại phu, trụ quốc tham chính, thụy đoan nhã là Phạm Như Đăng (người Quảng-nam).

Lễ bộ thượng thư, Dĩnh-hương hầu, tặng sùng tiến tuyên lộc đại phu, trụ quốc tham chính, gia tặng vinh lộc đại phu, trụ quốc thiếu sư, hiệp biện đại học sĩ, thụy đôn nhã là Đặng Đức Siêu (người tỉnh Bình-định).

Lễ bộ thượng thư Hưng-nhượng hầu, tặng vinh lộc đại phu, trụ quốc, hiệp biện đại học sĩ, thụy Trung nhã, gia tặng đặc tiến vinh lộc đại phu, thái bảo Cần chính điện đại học sĩ, phong Đức quốc công là Phạm Đăng Hưng (người tỉnh Gia-định).

Hộ bộ thượng thư, Khánh-trạch hầu tặng đặc tiến Kim tử vinh lộc đại phu, trụ quốc tham chính, thụy đoan hiến là Nguyễn Đình Đức (người phủ Thừa-thiên).

Vọng các khâm sai chưởng doanh, Long-vân hầu, thụy trung xác là Nguyễn Long (người tỉnh Phú-yên).

Khâm sai chưởng doanh, lãnh Gia-định thành phó tổng trấn, Long-vân hầu là Trương Tấn Bảo (người tỉnh Vĩnh-long).

Thần sách quân, Hữu doanh đô thống chế . lãnh Thanh-hóa đốc trấn, Chương-đức hầu tặng Dực vận tôn thần, đặc tiến Trấn-quốc đại tướng quân, chưởng doanh, thụy vũ tiết là Tôn Thất Chương.

Công bộ thượng thư lãnh Gia-định thành hiệp tổng trấn Tĩnh-viễn hầu là Ngô Nhân Tĩnh (người tỉnh Gia-định).

Tả quân đô thống chưởng phủ sự, Lương-năng bá là Nguyễn Văn Hiếu (người tỉnh Định-tường)).

Thưởng bạc và lụa cho Trương Quốc Hiền là quan viên phụ tuổi thọ (là cha viên Hình bộ thần Trương Quốc Dụng, tuổi 80).

https://tieulun.hopto.org

Nhân ra lệnh cho các địa phương, từ nay quan tứ phẩm trở lên, ai có quan viên phụ 80 tuổi, đều đem tên tâu lên.

Thái tử thiếu bảo, hiệp biện đại học sĩ lãnh Hộ bộ thượng thư, sung Cơ mật viện đại thần là Hà Duy Phiên chết. (Trước đã vì có bệnh giả hạn về quê, đến đây chết ở nhà). Vua cho là Duy Phiên là đại thần kỳ cựu đặc cách tặng cho thiếu bảo, Văn minh điện đại học sĩ, thụy Văn thận, hậu cấp tiền tuất và sai quan đến tế.

Quan bộ Hộ cử bọn Thiều Văn Huấn 10 người làm thanh tra. Vua bảo đình thần rằng : thanh tra là để ngăn kẻ gian dối, phàm người dự phái đi, tất phải thanh liêm được việc. Từ nay trở đi, những người đã cử lên, hoặc cả nhà cùng cử hoặc chuyên cử riêng, đều phải ký tên bầu cử tâu lên, để phòng khuyên răn.

Bản in sách « Đại Nam liệt truyện tiền biên » đã in xong, vua sai để ở Đông-các. (Chính bản phó bản mỗi thứ 1 bộ ; để ở Sử quán cũng chính bản phó bản mỗi thứ 1 bộ).

Đổi định lệ sát hạch các học quan. (Trước kia giáo thụ huấn đạo 1 năm 1 lần xét, Học chính thì 3 năm 1 lần xét, nay đều đầy 1 năm 1 lần xét, ai đỗ hạng ưu thì thưởng kỷ lục 1 thứ. Đốc học đỗ hạng bình và giáo thụ, huấn đạo đỗ hạng ưu thì đều thưởng tiền lương 3 tháng ; giáo thụ, huấn đạo đỗ hạng bình thì đều thưởng tiền lương 2 tháng. Còn hạng thứ và chưa đầy 1 năm thì không được dự. Giáo thụ, huấn đạo do đốc học xét ; đốc học do quan tỉnh xét).

Đình việc tuyển lính duyệt đinh về sang năm cho xứ Nam-kỳ. (Vì có đương đòi dồn binh đinh).

Thự tổng đốc Định—An là Nguyễn Văn Điển chết. Văn Điển (người tỉnh Quảng-nam) đã từng trải làm quan ở trong và ngoài, vẫn tỏ ra có công lao tài năng. Vua thương xót, chuẩn cho thực thụ tổng đốc, cấp tiền tuất, lại cho thêm 600 quan tiền, 2 cây gấm, 3 tấm sa, sai quan đến tế.

https://tieulun.hopto.org

Vua thấy từ Bắc-kỳ đến Quảng-trị có dịch lệ phát ra, bèn dụ quan phủ Thừa-thiên phải dẹp yên trước đi làm cho rõ lẽ oan uổng, cứu chữa những kẻ quẫn bách, để tiêu tai họa ở khí chưa này ra.

Vua thân đến điện Hiếu-tư làm lễ kỵ. Ngày hôm ấy mưa rét, đình thần xin chọn phái người làm lễ thay. Vua không nghe.

Phụ chính đại thần là bọn Trương Đăng Quế, Vũ Văn Giải, Lâm Duy Thiếp lại tâu nhắc lại lời xin trước. Và nói : Hoàng thượng tuổi đã cường tráng, không ví như Thành vương nhà Chu, Thái Giáp nhà Thương, tuổi còn trẻ thơ ; bọn thần là người thế nào, còn dám nghiễm nhiên tự đứng vào hàng trụng-tể, a-hành(1) thực tâm kẻ làm tôi con vạn phần không thể yên lòng được.

Vua bèn cho thôi chức phụ chính đại thần. Nhân dụ rằng : bọn ngươi đều vâng chiếu mệnh của tiên đế, giúp thân nhỏ mọn này, lúc vui lúc lo cùng nhau, mưu dự cùng giúp nhau, tuy bọn ngươi không dám tự cho mình là Y Doãn, Chu Công ; trẫm cũng không dám tự nhận địa vị là Thành vương, Thái Giáp. Từ nay về sau, càng nên chữa điều lỗi, can điều lầm, bày điều phải, ngăn điều trái, ngõ hầu trẫm không đến nỗi mất đức tốt, các ngươi cũng giữ mãi được tiếng hay, mới không phụ nghĩa vua là đầu bầy tôi là tay chân. Khi ấy Đăng Quế lại xin : về cái bài ngọc « cố mệnh lương thần » của tiên đế đặc ơn ban cho vào khoảng năm Thiệu-trị, xin để làm của báu truyền cho con cháu, thôi không viết chữ « cố mệnh lương thần » lên đầu tên quan hàm nữa.

Vua lại dụ rằng : đấy là đã được tiên đế chuẩn cho viết lên đầu tên quan hàm, từ đấy đến nay đã lâu rồi ; nay nếu cứ nhất vị nói nhún nhường thì không phải là ý của triều đình tôn đức báo công. Không nghe theo lời xin.

---

(1) Chu Công làm quan trụng-tể giúp Thành vương nhà Chu Y Doãn làm quan a-hành giúp Thái Giáp nhà Thương.

https://tieulun.hopto.org

Nêu thưởng người con có hiếu ở tỉnh Bình-thuận.

(Lý Ôn, 16 tuổi, chống cự với hổ để cứu cha, khi cha chết, ở bên mộ hết lòng thương, lại biết hiếu dưỡng mẹ kế, hòa thuận với làng xóm. Quan tỉnh đem sự trạng ấy tâu lên. Vua thưởng cho 30 lạng bạc, 3 tấm sa màu, 1 cái biển ngạch).

Chuẩn cho từ nay về sau, phàm phong cho chỗ đất mà đề ăn lộc, thì về các huyện, tổng, xã thôn ở phủ Thừa-thiên, không được khai liệt vào đề xin phong, là tuân theo phép của đời xưa, đất ở trong kinh kỳ không đem phong cho ai vậy.

Nguyễn Đăng Giai dâng 3 việc về biên giới phía bắc. (1. Thả giặc đầu hàng về đất nước Thanh, và ở các xứ Trĩ-mã, Na-hà, Na-ma thuộc tỉnh Lạng-sơn. Quì-ma, Đồng-chung thuộc tỉnh Quảng-yên, đều đặt bảo lớn, cùng là mở đường, thông việc quan báo, phái lính và voi hộ giữ thành Lạng-sơn.

2. Chia ghép chỗ cho bọn Tam đường ở, cho Lý Đại Xương làm Hướng nghĩa bang trưởng, Lê Đạt Ký, Lý Tam Ích làm chánh phó quản bang ; kiểm thúc lấy họ, sai họ gọi những bọn cừ khôi giặc chưa đầu hàng dều về đầu hàng. Về ngày thường, hoặc khẩn ruộng nộp thuế, hoặc mở phố buôn bán, khai mỏ, đều cấp tiền vốn của công cho để sinh sống làm ăn, 3 năm nộp lại. Bất thời gọi ra theo đi làm việc bắt giặc, thì cấp lương và khí giới cho.

3. Về huyện Lộc-bình, An-bác, châu Văn-uyên, Thoát-lãng bị giặc tàn phá rất hại, xin nên tha thuế và thả giản binh về dân đoàn kết phòng giữ. Còn về tù phạm cho đi gắng sức mạnh làm việc thì liệu lượng đình chỉ).

Đình thần họp bàn cho là chia ghép chỗ ở cho giặc đầu hàng, đặt ra quản bang, mở phố, khẩn hoang, cai trị bọn đi theo của chúng, và tha thuế cho các nơi bị giặc phá hại, đều xếp đặt được đúng cả. Duy có giặc đã đầu hàng lại thả về nội địa, thì tỏ rằn cho người là mình làm điều bất tín. Đặt bảo lớn để lính và voi ở đấy, thì làm cho người khổ về khí độc rừng núi, và bọn giặc đầu hàng kia vốn tính phóng đãng,

https://tieulun.hopto.org

hung hăng khó dạy, không thể để cho ở chỗ xa vắng. Ở Lạng-sơn và Quảng-yên bọn giặc còn lan sang, không thể vội đình những tù phạm cho đến đấy để gắng sức làm việc. Đến như lính tại ngũ ở 4 huyện châu chiếu số chia ban là tiện.

Vua cho là phải. Lại dụ rằng : về việc chia ghép nên xét cho kỹ. Bèn chuẩn cho ghép bọn giặc đầu hàng (hơn 90 người) ở 6 huyện châu như huyện Lộc-bình v.v... ở tỉnh Lạng-sơn, bắt ở tản ra làm ăn sinh sống, để không sinh lòng khác.

Ngày đinh dậu, làm lễ hợp hưởng. Khi ấy vua cần phải tĩnh dưỡng, sai Tuy-quốc công Miên Trinh kính làm lễ thay.

Tri phủ phủ Lạc-hóa, tỉnh Vĩnh-long là Trương Phúc Cương có tội phải xử thắt cổ ngay. Trước đây (ngày tháng 7) nha huyện Trà-vinh, là thống hạt phủ ấy, có tên phạm ăn trộm ốm chết, viên ấy dọa nạt là khảo đả người đến nỗi chết, nói phao lên là bẩm xin khám, viên huyện là Phan Đắc Thông phải vay nhiều tiền của dân làm của đút để cầu khỏi tội. Quan tỉnh dò ra được, đem việc ấy tâu lên tham hặc. Vua đều chuẩn cho giải chức, giao tỉnh xét. Viên ấy bèn làm đơn giao cho con đến tỉnh Định-tường trình bày các trọng tình làm trái phép của bọn Nguyễn Hữu Cơ là quan tỉnh tỉnh ấy [Vĩnh-long], cũng là việc đã tâu tham hặc viên ấy cũng là bịa đặt ra. Xin vì viên ấy để tâu giúp.

Vua bèn sai lãnh tuần phủ Gia-định là Phan Thanh Giản mang theo khoa đạo là Phan Đình Tuyển đến tra xét cả. Rồi quan Khâm sai tra được tình trạng đích xác về Phúc Cương dùng cường quyền lấy của đút (lấy của đút của viên huyện là 460 quan tiền). Lại xét ra các khoản nhũng nhiễu khác, (Một khoản là : vợ người thổ nhân giận chồng mà tự tử, dân xã trót đem mai táng đi, viên ấy bức bách dọa nạt những tên mai táng để lấy của đút, đến nỗi có kẻ phải bán vợ đợ con để cung ứng. Một khoản là : người đi buôn mất cướp, bắt được kẻ cướp, nhân thế bắt hiếp tên cướp ấy khai vu cho người

https://tieulun.hopto.org

dân thường để lấy của dút. Một khoản là : dung ẩn kẻ môn hạ, không cho dân điền làm lính, lại dọa giam tổng lý lấy của dút. Tính thành bạc tất cả là 126 lạng), mà các việc viên ấy kiện tình thần đều là vu khống. Đến đây án nghĩ xử tội giáo giam hậu. Vua đòi làm giáo quyết [thắt cổ cho chết ngay], để răn kẻ tham ô mà hả lòng giận của dân. Phan Đắc Thông cũng bị tội mãn trượng đồ [tức là phạt 100 trượng, đồ 3 năm].

Năm ấy các hạng thuyền tuần tiễu, vận tải ở kinh và ở ngoài, cộng 612 chiếc, hỏng việc (vì gió) 45 chiếc. (Thuyền công bị thương chết 60 viên nhân, đều chiếu lệ tặng tiền tuất) còn các thuyền khác đều về thanh thỏa cả.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ

QUYỂN IX

THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Qui sửu, Tự-đức năm thứ 6 (Thanh Hàm-phong năm thứ 9 (1853).

Mùa xuân tháng 1. Cho : Đặng Văn Thiêm (nguyên thái tử thiếu bảo, hiệp biện đại học sĩ, lãnh Hình bộ, sung viện Cơ-mật, giảng quan Kinh diên kiêm bộ Công), thăng thự Văn-minh điện đại học sĩ ; Nguyễn Tri Phương (nguyên hiệp biện đại học sĩ, sung kinh lược đại sứ Nam-kỳ, lãnh tổng đốc Định—Biên, kiêm tri 2 đạo Long—Tường, An—Hà), thăng thự Đông các đại học sĩ; Phan Thanh Giản (nguyên thượng thư bộ Lại ; sung phó kinh lược Nam-kỳ, lãnh tuần phủ Gia-định, kiêm tri các đạo Biên-hòa, Long—Tường, An—Hà) thăng thự hiệp biện đại học sĩ ; Nguyễn Đăng Giai thự hàm (nguyên thự hiệp biện đại học sĩ, sung kinh lược các hạt Hà—Ninh, Ninh—Thái, Lạng-Bằng, lãnh tổng đốc Hà-Ninh), cũng chuẩn cho thực thụ ; còn các hàm sung, lãnh, kiêm, đều vẫn theo cũ.

Rồi Văn Thiêm, Thanh Giản xin từ chối, vua không cho. Tri Phương cũng xin giải chức hàm phụ chính và đình thăng thự (Tri Phương trước đây chuẩn cho về kinh chầu hầu, tháng này về đến kinh). Vua cho Tri Phương giải hàm phụ chính, không cho từ chối chức thăng thự. Đều lạy xin phụng mệnh.

https://tieulun.hopto.org

Cho chưởng vệ, quyền chưởng doanh Tiền phong là Tôn Thất Đắc thăng thự thống chế doanh ấy.

Chuẩn cho thự tuần phủ, hộ lý tổng đốc Bình—Phú là Vương Hữu Quang, thự tuần phủ Trị—Bình là Phạm Khôi, thự tuần phủ Ninh-bình và Tôn Thất Tĩnh, đều thực thụ tuần phủ cả.

Cho: tổng đốc Sơn—Hưng—Tuyên là Ngụy Khắc Tuần đổi đi làm thượng thư bộ Hộ (bấy giờ Khắc Tuần hiện tra xét các vụ án ở Hải-dương chưa xong, vua chuẩn cho đợi xong việc, sẽ về cung chức), tả tham tri bộ Lại là Nguyễn Bá Nghi thăng thự tổng đốc Sơn—Hưng—Tuyên.

Chuẩn cho : Hàn lâm viện chưởng viện học sĩ là Tô Trân thăng thự tả tham tri bộ Lễ ; thiêm sự phủ thiêm sự là Phạm Hữu Nghi, thăng thự hữu tham tri bộ Lễ ; đều vẫn sung chức nhật giảng quan ở Kinh diên; Sử quán toản tu, tuần phủ hộ lí tổng đốc An—Hà là Cao Hữu Bằng, thăng thự tổng đốc; bố chính sứ quyền chưởng tuần phủ Lạng—Bằng là Phan Khắc Thận, thăng thự tuần phủ ; bố chính sứ Quảng-yên là Nguyễn Khoa Dục, thăng thự tuần phủ Quảng-yên ; đều kiêm lãnh bố chính sứ.

Định lại 5 điều về thi hương :

— Ấm sinh, quán ở Nam, Bắc-kỳ phụ thí trường Thừa-thiên, cứ mỗi 100 tên, lấy thêm số đỗ 1 tên nữa.

— Vào kỳ đệ tứ, quan đề điệu chỉ đem họ, tên, tuổi, quán chỉ những người dự trúng, giao cho quan trường chiếu xét thi hành.

— Các viên giám khảo, sơ khảo, phúc khảo, nếu có duyên cớ gì, thì quan địa phương chọn phái người khác, hoặc chánh, phó chủ khảo tùy tiện phái người làm, và dâng tập tâu lên.

— Các người đỗ cử nhân, tú tài, thì làm thành danh sách dệ tâu ; còn như những người trúng độ nhất, độ nhị trường, chỉ kê tổng số thôi.

https://tieulun.hopto.org

— Các chiếu biểu, mà ra đầu đề về việc đời xưa phải tránh đời chữ húy đời xưa ; sau lại chuẩn cho không phải tránh đời húy ấy nữa).

Thượng thư bộ Công là Trần Văn Trung tự Bắc-kỳ (nguyên là khâm sai kinh lí hà đê, tạm thay cho Nguyễn Đăng Giai cáo bệnh), xong việc công trở về kinh (Đặng Văn Thiêm được thôi việc kiêm bộ Công).

Định lại lệ phong tặng thần kỳ : (các vị hiệu thần nào sự trạng rõ rệt xác đáng có linh nghiệm thì phong tặng. Vị nhân thần (1) nào có công đức với dân thường hay linh ứng rõ ràng, lại gia phong tặng, có 1, 2 chữ thừa hoặc nhầm thì cải chính lại. Nếu sắc phong của ngụy, và không có sự trạng gì, cũng là các thần tầm thường, nhảm nhí, thì dình lại không phong. Vị thần thành hoàng đương cảnh các xã dân, đều cấp cho 1 đạo sắc văn).

Hạ lệnh từ nay thuộc viên ở phủ tiềm đề, không được án bổ làm thuộc viên ở các phủ hoàng thân.

Ấn định lệ hạch bổ ngạch anh-danh và giáo-dưỡng (Phàm khoa thi võ, người nào là hạng anh-danh mà thi đỗ thì thăng bổ suất đội ; hạng giáo dưỡng mà thi đỗ thì bổ thự suất đội. Người nào chưa từng thi đỗ, thì 3 năm hạch bổ 1 lần, vào các năm thìn, tuất, sửu, mùi. Người nào ghi sổ tại ngũ đủ 6 năm, sát hạch : côn gỗ, khiên, đao, súng điểu sang, chia làm các hạng ưu, bình thứ. Là anh-danh đỗ hạng ưu, thì dùng làm suất đội thí sai ; đỗ hạng thứ cùng với giáo-dưỡng đỗ hạng bình, đều dùng làm đội trưởng ? giáo dưỡng đỗ hạng thứ, dùng làm ngoại ủy đội trưởng. Còn người nào không dự trúng bạch bổ vẫn được lưu ở học tập, để đợi khóa sau ; 2 lần hội hạch không trúng, mà tình nguyện về quê, cũng cho.

---

(1) Nhân thần : tức là vị thần nào nguyên trước là người, sau khi chết đi, được phong làm phúc thần. cho dân thờ cúng.

https://tieulun.hopto.org

Thôn Mỹ-chính, thôn Phú-hội thuộc Định-tường bị hỏa tai. Phú thần là Nguyễn Đình Tân xét thấy hiện tình hại lắm, phát chẩn trước, rồi mới tâu ; vua khen.

Thổ dân người Thanh, người kinh ở Xiêm về (trước đây bị nước Xiêm bắt). Vua tha thuế thân cho 3 năm.

Cho Tả quân đô thống phủ đô thống, tước Vĩnh-trung nam, lãnh tổng đốc An — Tĩnh, là Lê Văn Phú đổi đi lãnh tổng đốc Định — An.

Các tỉnh : Quảng-nam, Quảng-ngãi, Bình-định, Phú-an, Nghệ-an, Thanh-hóa, Hải-dương, Sơn-tây, Bắc-ninh bị đại hạn. Quan tỉnh và quan phủ, huyện, 3 lần cầu đảo, không mưa, xin đình lại, vua đều không cho, và hạ lệnh cho các viên ấy phải gia tâm chăm sóc thương dân.

Ấn định 3 điều lệ ở sở [quan thuế] sông Bạch-đằng :

— Thuyền buôn nước Thanh đến buôn, mỗi lần tiền thuế 12 lạng bạc.

— Việc bán gạo, chỉ cho mỗi người được mua 100 cân để dùng thôi.

— Đặt đồn Hà-tây để phòng xét hỏi.

Toán giặc ở hạt nước Thanh vào châu Tiên-yên (thuộc Quảng-yên), phó quản vệ là Trần Tú chia phái bọn bộ hiến đón đánh ở xã Bình-liêu, phá tan bọn giặc. Vua khen thưởng [quan quân] có thứ bậc khác nhau.

Ban cho quan viên phụ tuổi thọ là Nguyễn Danh Án bạc và lụa (Án là cha sinh ra Nguyễn Quốc Hoan tuần phủ Bắc-ninh, thọ 81 tuổi).

Cho chưởng vệ, quyền chưởng doanh Kỳ vũ là Tôn Thất Hân đổi bổ đi tuần phủ hộ lí tổng đốc Thanh-hóa (hộ đốc trước là Tôn Thất Hợp đã chuẩn đổi đi Nghệ-an ; chợt có tang bà nội, xin về nhà). Lãnh binh quan ở Ninh-bình là Lê Khoan Mãnh, thăng thự chưởng vệ, quyền chưởng doanh Kỳ vũ.

https://tieulun.hopto.org

Ngày đinh mão, duyệt binh, Hữu quân Đô thống là Nguyễn Hoàng sung chức chánh tổng duyệt ; thống chế là Tôn Thất Đắc làm phó ; Lê Chi Tín giữ hiệu lệnh. Vua khen là nghiêm chỉnh. Rồi thấy hiệu lệnh chiêng trống đều do tay Nguyễn Hoàng phát ra, đặc biệt thưởng Hoàng kỳ lục 1 thứ.

Đốc thần Bình—Phú là Vương Hữu Quang tâu nói: tri phủ An-nhân trước là Đoàn Danh Dương (cáo giả hạn chưa hết) vốn là người được dân trong hạt tin, mến, xin đổi bổ làm tri phủ Hoài-nhân.

Vua cho là chức thú-mục khó tìm được người thanh liêm, tài năng, nên y cho.

Chuẩn cho Nam-kỳ thi hành phép mở đồn điền và lập ấp. Trước đây, kinh lược sứ là Nguyễn Tri Phương tâu về công việc 6 tỉnh, xin tụ tập những dân nghèo túng, mở rộng đồn điền, để giúp việc sinh sống. Triều đình bàn, cho là việc chưa tiện làm, rồi bỏ đó (việc từ 3 năm trước). Sau lại cùng với phó sứ là Phan Thanh Giản bàn : cho là An-giang, Hà-tiên, địa giới liền với đất Man, là nơi địa đầu quan yếu ; xin mộ dân đồn điền ở mặt dải sông Vĩnh-tế thuộc 2 tỉnh ấy, mỗi đội 50 tên, do 2 tỉnh ấy đồn làm các đội Ân-điền, Tiên-điền, ngày thường thì khai khẩn làm ruộng ; khi có việc thì chia phái đi phòng giữ. Lại ở ven 2 bên bờ sông, cũng xin chiêu dân lập ấp, miễn cho phần chọn ra lính. Lúc thường thì tùy tiện kinh doanh, sinh nghiệp ; có sự, thì họp hết lại, chia đi phòng thủ để làm kế khai khẩn ruộng đất, vững mạnh cõi ven. Đã chuẩn cho thi hành. Mùa thu năm ngoái, biện lí bộ Lễ là Tôn Thất Phan tâu bày về 1 hạt phủ Ba-xuyên, địa lợi màu tốt ; năm trước, về muối, gạo, nước Cao-mên, đều lấy ở phủ ấy cả. Lại hạt ấy là chỗ xung yếu của 2 tỉnh An, Hà, xin ở 2 phủ Tĩnh-biên, Ba-xuyên, nơi nào mà nhân dân người Thanh người Kinh đến ở đấy, thì cho phép chúng khai hoang, tha thuế. Vua đều giao các việc này cho đình thần bàn. Đình thần tham chước lời bàn trước của viên kinh lược,

https://tieulun.hopto.org

xin do Nam-kỳ và các trực tỉnh (từ Bình-thuận trở ra Bắc) thông sức các người trong hạt, cho phép người nào tình nguyện lãnh bằng để mộ dân, giao cho 2 tỉnh An, Hà sức đến các xứ : bờ sông Vĩnh-tế, và các phủ Ba-xuyên, Tĩnh-biên, đều chiếu chỗ đất nào bỏ hoang mà cư trú cày cấy. Dân mộ làm đồn điền thì đều làm binh đồn điền, chỉ lấy 50 người dân kinh làm 1 đội, 500 người làm 1 cơ. Dân mộ lập ấp, thì cần đủ 10 người trở lên, cho phép được tùy chỗ khai khẩn, cư trú nối liền nhau, lập thành sở của thôn. Gián hoặc có người nước Thanh nào đến ứng mộ cũng cho sung vào binh đồn điền. Người nào mộ được đủ 1 đội, thì bổ thụ làm chánh đội trưởng suất đội (chánh thất phẩm) ; đủ 1 cơ, thì bổ thụ cai đội (chánh lục phẩm) thí sai phó quản cơ. Sau khi đã thành căn cước rồi, thì 1 đội làm 1 ấp, 1 cơ làm 1 tổng. Quản cơ, suất đội đều lãnh chức tổng trưởng, ấp trưởng. (Những người ứng mộ, hiện cấy được 2 mẫu trở lên, thì chủ mộ mới được chuẩn cho thưởng thụ ; nếu cấy không được 2 mẫu, lại gia hạn cho 1 năm nữa, nếu hết hạn, mà thiếu đến 3 thành trở lên, thì do tỉnh trừng trị). Người đứng lập ấp mà mộ đủ 30 người, thì tha thuế thân và sai dịch suốt đời ; được 50 người, thưởng thụ chánh cửu phẩm bách hộ ; được 100 người, thưởng thụ chánh bát phẩm bách hộ ; vẫn lãnh làm tổng lý (3 năm thì làm sổ, chiếu lệ đồn điền thi hành). Còn ruộng đất hiện đã khai khẩn được, và thuế thân của nhân dinh đều khoan hạn (10 năm) mới bắt đầu thu, để tỏ sự kích khuyến.

Vua sai Nguyễn Tri Phương đốc suất cùng với 2 tỉnh An, Hà thi hành, cần có thực hiệu. Đến đây, Tri Phương lại tâu các phủ Ba-xuyên, Tĩnh-biên lại ở khúc giữa An — Hà, thổ dân mới lệ thuộc vào các hạt ấy. Nay mở đồn điền, lập ấp, không thông hành ở 6 tỉnh, mà độc thi hành ở 2 phủ ấy, thì bọn dân dễ bị nghi hoặc, khó hiểu lẽ kia, sợ hoặc do đó mà sinh sự. Xin thông sức cho các dân ứng mộ ở 6 tỉnh, hoặc đến Tĩnh-biên, Ba-xuyên, hoặc chiếu theo chỗ đất hoang trong

https://tieulun.hopto.org

hạt mình mà khai khẩn lập ấp ; nhưng phải sáp nhập vào các tổng hiện lập thành, được theo ý nguyện (các điều khoản đều theo lệ trước. Duy có dinh, điền, 5 năm mới bắt đầu thu thuế). Lại những tù tội chính quán, ngụ quán ở 6 tỉnh (từ tội xử sung quân trở xuống), không kể quan hay dân bị phạm tội, nếu có người nào ra sức tình nguyện triệu mộ dân, lập làm 1 đội, hoặc 1 thôn, đều đủ 50 người, thì cho phép làng, họ bảo nhận cam kết, sẽ được tạm tha, cho đi chiêu mộ đủ số thì tha tội. Rồi giao cho chia ghép vào 1 giải sông Vĩnh-tế về An-giang và Giang-thành về Hà-tiên để cày trồng và cư trú, đợi có thành hiệu, sẽ liệu để làm. Vua chuẩn y cho theo như lời bàn thi hành một loạt.

Tháng 2, cho tuần phủ Hà-tĩnh là Nguyễn Trạch quyền hộ tổng đốc An — Tĩnh (quyền thay Tôn Thất Hợp).

Định 5 điều về đê các sông : — Đê ở 4 huyện : Thanh-trì, Thượng-phúc, Phú-xuyên, Thanh-oai, thuộc thượng lưu các sông lớn, nhỏ, lại gọi là đê công.

— Đê ở 5 huyện : Từ-liêm, Thọ-xương, Vĩnh-thuận, Thanh-liêm, Bình-lục, thuộc trung lưu các sông lớn, nhỏ, vẫn là đê công.

— Đê ở 6 huyện : Sơn-minh (1), Chương-đức, Hoài-an, Kim-bảng, Duy-tiên, Nam-xang, thuộc hạ lưu các sông lớn nhỏ, đổi làm đê tư.

— Đê tư thì do phủ, huyện đốc làm, đê công, do tỉnh thần đốc làm.

— Nhân việc trả tiền công đắp đê, thay cho việc phát chẩn, lại cấp thêm tiền đắp thổ đôi(2) , để làm ơn cho dân nghèo), là theo lời xin của Khâm sai trước là Trần Văn Trung.

Giảm 2 phần 10 số giản binh từ Quảng-bình trở vào Nam đến Bình-thuận. Vua hạ lệnh cho liên lạc nhau và san dồn

---

(1) Sơn-minh : sau vì húy chữ « Minh », đổi làm Sơn-lãng.
(2) Thổ đôi : đắp đống chứa đất.

https://tieulun.hopto.org

mỗi vệ, cơ trên dưới 500 tên, định ra quân hiệu thủy, bộ (Đây là theo lời ân dụ hồi tháng 5 năm ngoái, châm chước thi hành).

Kinh lược sứ là Nguyễn Đăng Giai xin hợp tỉnh Cao-bằng với tỉnh Lạng-sơn để khỏi bị trở trọi không hư. Đình thần cho là hạt ấy tiếp giáp nước Thanh, là một địa đầu rất hiểm, dân Thổ và Kinh ở lẫn nhau, thói quen không nhất định; người Ký ngụ, người Nùng ở hỗn tạp, dạy bảo thực khó; huống chi về việc thuế khóa, trữ, nộp, thu, đòi, rất không tiện cho dân. Vua cho là phải.

Định lại điều lệ thi hội, thi điện. (Quyển của học trò làm văn viết chữ mực và quyển chép lại bằng chữ son, cả 4 kỳ đều chi ra giấy lệnh của công. Về thi hội, đầu bài thi kỳ đệ nhất, đệ tam, đệ tứ và tờ yết vẫn về kỳ đệ tứ, đều chiếu lệ sắp chữ in ra, cấp mỗi người 1 bản. Đầu bài văn sách kỳ đệ nhị, miễn cho không phải chép đầu đề vào quyển thi. Tới kỳ thi, đầu đề nào của hoàng thượng ban cấp ra, thì do quan trường chép rõ vào giấy vàng rồi niêm yết lên; đầu đề nào do quan trường nghĩ ra, thì dùng giấy lệnh viết rõ rồi niêm yết lên; đều đình việc in cấp đầu đề. Các kỳ: nhất, nhị, tam, thí viện điểm duyệt xong việc, đem tất cả các quyển trúng và hỏng, giao cho viên đề điệu xét, các quyển nào có phân số, biên riêng 1 tập, đệ giao thí viện nhận làm, còn quyển nào không đủ phân số, thì không chuẩn cho lại vào thi nữa. Đến kỳ đệ tứ, điểm duyệt xong, viên đề điệu chiếu xem mỗi tên hiện trúng được mấy kỳ; mấy quyển, hợp buộc vào làm một. Những quyển của người nào dự trúng 4 kỳ và trúng 3 kỳ, đệ giao cho quan trường cân nhắc liệu lượng lấy đỗ hay đánh hỏng. Đến kỳ thi điện, ban cho các tiến sĩ đỗ thứ bậc cao thấp. Ngày thứ ba sau ngày ban yến, làm lễ dâng biểu. Còn thì đều theo lệ năm thứ tư thi hành.)

Khai mỏ vàng ở Thượng-ân thuộc Thái-nguyên và đóng cửa mỏ cũ ở Nam-tri.

https://tieulun.hopto.org

Định lại lệ hạch thuộc viên văn võ. Trước đây, ban võ từ tam phẩm trở xuống, tại chức 2 năm ; ban văn từ tứ phẩm trở xuống tại chức 3 năm, sát hạch làm danh sách dệ lên. Nay đổi bàn làm 3 năm mới xét công, văn, võ giống nhau, đều 3 năm cả.

Chánh, phó sứ kinh lược Bắc-kỳ là Nguyễn Đăng Giai, Ngụy Khắc Tuần ; thự tuần phủ Hưng-hóa là Phan Tĩnh, thự thượng thư bộ Lại là Tôn Thất Thường ; tiết thứ trình bày 7 việc. Vua đều giao xuống đình thần bàn.

— Các tỉnh Nam-định, Hà-nội, Hải-dương, Sơn-tây, Bắc-ninh (trừ ra số tiền thuế bộ gạo công cước để dự bị việc phòng đê các sông, cứ chiếu số mà thi không kể, còn thì bỏ các khoản tiền : tiền đầu quan, tiền thuế thân, tiền các thứ lặt vặt, tiền khoán làm kho, tiền tre chông chà ; thông tính tất cả ; định mỗi người đồng niên tiền thuế là 1 quan 2 tiền, ruộng, mỗi mẫu đồng niên tiền thuế là 1 tiền 40 đồng ; để tiện cho dân. Về 2 hạng thuyền đại dịch, miễn dịch, cứ mỗi 100 phương thóc gạo, thì cấp thêm cho tiền thuê thuyền thuê phu là 1 quan tiền, để làm nhu phí tải từ chỗ bến đến kho ở kinh. Thuế thuyền buôn bằng ván gỗ, thuyền buôn bằng tre, lại theo như lệ năm Gia-long, để gia ơn cho dân buôn. Người Minh hương ứng tuyển, cùng dân ta như nhau ; người Man, người Nùng, ở lánh rừng núi, sinh kế ít ỏi, thì tiền thuế đồng niên cho phép 10 thành thuế chỉ thu 5 thành.

— Về trạm dệ giấy tờ công văn, các việc tầm thường, thì chiếu theo hạn định 1 năm, nửa năm, 1 tháng, 3 tháng, tùy tiện kèm thêm phát đi, để khỏi vất vả cho nhà trạm. Còn như việc trồng trọt các loại cây văn khôi, tường vi v.v... thì miễn cho lệ mỗi năm 1 lần báo.

— Ngạch lưu quan (1) các châu, huyện ở vùng ven biên giới, tùy tiện đặt bổ ; không chuyên đặt thổ quan, cùng là thổ quan, lưu quan đều đặt cả thành ra nhiều dân.

---

(1) Lưu quan : Quan người kinh bổ lên làm quan ở nơi Man thổ vùng thượng du.

https://tieulun.hopto.org

— Các thuyền vận tải đường biển, một là để làm việc chuyên chở, một là để diễn tập việc binh, vẫn theo như cũ cho được tiện cả hai việc.

— Lệ lương bổng của hoàng thân, quan lại, chiếu giá bạc ở chợ, lấy bạc thay tiền, lấy tiền thay gạo, hoặc lấy bạc khấu trừ vào tiền gạo. Ai tình nguyện, sẽ cho phép, mà không muốn cũng không cưỡng ép.

— Cử nhân vào học Giám, đầy đủ 6 năm, cho được hậu bổ ở huyện, châu. Đến như văn võ cử hậu bổ, cho phép cứ ở quê quán đợi bổ, bộ thần chiếu lệ án bổ, rồi tư cho đến nhận chức, không phải đòi đến bộ nữa, cho bớt nhu phí.

— Thuộc lại, thuộc binh ở các phủ đệ giúp việc biên chép và phòng sai bảo, đều tỏ ra ý hậu với người thân thuộc, không được giảm bớt, rút về để diền ngạch lính).

Đến bây giờ đình thần dâng lời nghị lên. Vua bảo châm chước đã ổn đáng, hạ lệnh cho theo nghị thi hành.

Tỉnh hạt Bình-định không mưa. Tỉnh thần là Vương Hữu Quang đón sư đọc kinh tại tỉnh lị, được mưa, tâu lên. Vua nói : kinh phật là việc không nên đem làm khuôn mẫu cho quan lại nhân dân, chuẩn phạt tỉnh thần ấy 3 tháng lương ; và từ nay về sau có cầu đảo, hoặc làm chay tụng kinh phải làm ở đền đài, không được suất lược làm ở nơi công thự như thế.

Ban 2 bài thơ ngự chế cho trong kinh và ngoài các tỉnh. Từ hạ tuần tháng trước trở về sau, mưa ít, nắng nhiều, ruộng đồng cao, hầu sắp tiêu khô, nông dân thiếu sự tiện lợi, vua lo, bèn làm thơ thuật ý là mong mưa, để tỏ ý là ăn năn sửa mình trách mình. Đến khi tế nam giao, làm lễ xong, vua trở về, được mưa chan hòa liền mấy ngày, lúa đồng tươi đẹp ; người và vật đều thỏa thuê. Vua mừng, lại làm bài thơ « được mưa », để ghi ơn trời. Đến bây giờ vua cho 2 bài thơ ấy đều là lòng thành kính sợ, và sự thực của vua tôi cùng nhau tu tỉnh, gắng sức giúp việc hóa sinh, điều hòa nguyên khí. [của trời đất] ; trừng trị những kẻ có tư tâm hại dân, lợi mình; lời nói như thế thuốc thang trị bệnh, đủ để làm gương. Nhân thế, vua

https://tieulun.hopto.org

tay viết 2 bài thơ ấy, giao để khắc in, ban cho các văn thân tự tứ phẩm trở lên ở kinh và ở các tỉnh ngoài, cùng là quan võ nào lãnh chức đốc phủ, mỗi người đều 1 bản, để mong cho đọc, xem. Rồi dụ rằng : bọn ngươi là tay chân, tai mắt của trẫm, bản tâm là giúp đời, cùng nhau kính cẩn, chức phận và tình nghĩa không phải là nhỏ, phải nghĩ giúp nên đức tốt của vua, để đem lại hòa khí của trời. Muốn đem lại hòa khí của trời để thỏa nguyện vọng của dân thì càng phải giữ mình trong sạch, mà làm việc công, không đắm đuối về tính ham muốn, tài lợi ; nhất thiết theo như Dương Chấn sợ có 4 chỗ biết (1) và Dương Bình bỏ hết 3 điều mê hoặc (2), để làm khuôn mẫu cho liêu thuộc, thì dẫu có vàng tốt, ngọc quí, chả có thể làm cho đen lòng thế nào được ; sắc đẹp, nói khéo, há có thể dời đổi được tiết tháo ư ? Rồi sau thi hành các chính giáo, thi không việc gì là không thành ; khiến cho ơn, đức xuống đến tận dưới, dân được nhờ phúc, tiếng hay để lại mãi vô cùng, nối được danh thơm của họ Hàn, họ Phạm(3) theo được lối tốt của họ Cung, họ Hoàng (4), để đáp lại cái ý kính mệnh trời, chăm việc dân của trẫm, há chẳng tốt ư!

Bắc-ninh, Thái-nguyên bị bệnh dịch lệ. Vua sắc cho đốc thần Nguyễn Quốc Hoan rằng : quan lại một nát chưa trừ

---

(1) Bốn chỗ biết : Đời Hậu Hán, Dương Chấn làm thái thú quận Đông-lai, đi qua huyện Xương-ấp, Vương Mật là người Chấn đã cử ra trước, làm chức lệnh huyện ấy, đêm đem đến biếu Chấn 10 cân vàng, nói là đêm hôm không ai biết. Chấn nói : trời biết, đất biết, anh biết, tôi biết, sao bảo là không biết. Mật xấu hổ, đem vàng ra.

(2) Ba điều mê hoặc: Đời Hậu Hán, Dương Bình nói : ta có 3 điều không mê hoặc, là sắc, dục và tài lợi.

(3) Hàn, Phạm : tức là Hàn Kỳ và Phạm Trọng Yêm, đều là danh thần đời nhà Tống, làm tướng lâu năm ở ngoài biên giới, nước Tây Hạ rất sợ.

(4) Cung, Hoàng : tức là Cung Toại và Hoàng Bá đều là thai thú có đức chính tốt ở đời Tây Hán.

https://tieulun.hopto.org

bỏ, nhân dân đau khổ chưa hồi lại, để đến nỗi can phạm khi hòa. Nay nên vì đức, vì dân, làm hết chức phận

Tháng 3, ban bạc và lụa cho thọ quan là Trần Văn Tuân và quan viên phụ tuổi thọ là Đỗ Đình Thữ (Tuân làm lang trung đã về hưu ; Thữ là cha sinh ra viên nguyên tuần phủ Đỗ Khắc Thư, thọ tuổi 80).

Sét đánh vào hành cung tỉnh Nghệ-an (nơi kèo cột gino nhau ở mái trước gian thứ hai bên hữu nhà tiền đường).

Vua rước từ giá đi yết lăng Thiên-thụ (1) và Thiên-thụ-hữu lăng (2), lăng Thụy-thánh (3) và điện Thụy-thánh (4).

Trước đây, vua cho là, từ khi lên ngôi đến nay, đi kính yết lăng tổ chỉ có một lần về năm đầu. Lại vâng lời từ chỉ, truy nhớ lại ơn sâu dạy nuôi của Thuận-thiên Cao hoàng hậu, nên vẫn muốn thân đến bái yết Thiên thụ hữu lăng. Đã sai chọn ngày tốt vào sau tiết thanh minh sẽ cử hành. Đến nay vua rước từ giá đến yết lăng ấy, để tỏ lòng hiếu kính.

Giảm ngạch thuế cho 7 sở trường mậu dịch ở Bình-thuận. (Vua cho là 7 trường sở ấy, dân Man buôn bán không có thứ hàng gì quí, nhất khái cứ theo ngạch thuế về giá gánh hàng của dân buôn, mà bắt dân xã sở tại lãnh trưng, thì không khỏi thành ra có tính quẫn bách, cho nên chuẩn cho chia làm 10 thành, châm chước cho 5 thành.

Trường Húc-chàm, nguyên ngạch thuế trước, tiền linh 1.315 quan ; nay định tiền thuế đồng niên 600 quan.

— Trường Giang-mâu, ngạch thuế trước, tiền 2.250 quan; nay định tiền thuế đồng niên 1.120 quan.

— Trường Phan-lí, ngạch thuế trước, linh 3.635 quan ; nay định tiền thuế đồng niên 1.800 quan.

---

(1) Lăng Thiên thụ : lăng của Gia-long.

(2) Thiên thụ hữu lăng : lăng của Thuận thiên Cao hoàng hậu (hoàng hậu thứ 2 của Gia-long).

(3) Thụy thánh : lăng Hiếu-khang hoàng hậu.

(4) Điện Thụy-thánh : Tẩm điện của Hiếu-khang hoàng hậu.

https://tieulun.hopto.org

— Trường Mai-nương, ngạch thuế trước, linh 1.329 quan ; nay định tiền thuế đồng niên 660 quan.

— Trường Thị-nê, ngạch thuế trước, 1.045 quan ; nay định tiền thuế đồng niên 520 quan.

— Trường Thôn-xích-hậu, ngạch thuế trước, 417 quan, và trường Thượng, Hạ hành-phù, ngạch thuế trước, linh 416 quan ; nay định làm mỗi sở tiền thuế đồng niên đều 200 quan).

Đình việc phát những tù bị đi dày đến các trạm chạy giấy (lấy cớ là không có hào, lũy phòng thủ).

Định lệ ban cấp ngự đề về thi hương và thi hội.(Đến ngày thi, như khi phụng nhận đầu đề của vua ban ra, về thi hội và chế khoa (1) thì canh tư 5 khắc, về thi hương thì canh năm khắc đầu, bộ Lễ và quan ở Nội các đều 1 viên mặc triều phục bưng đầu đề đến cửa trường. Chánh, phó chủ khảo mặc triều phục qui đón ở phía tả cửa trường, cúi đầu vái, rồi đứng lên, bưng đầu đề đề yên trên cái án sắc vàng ở trường thi ; chánh, phó chủ khảo làm lễ 5 lạy, lễ xong, mang đầu đề ra tuân hành. Đến chiều hôm, thuộc viên ở Bộ và Các bưng đầu đề rước về Các, tôn kính để ở đấy).

Vua đi chơi nhà nghỉ mát ở sông Hương 5 ngày. Khi trở về, khoa đạo dâng sớ can. (Đại lược nói : Thánh chủ, sớm, tối có thường sớ, chơi, vui có thường kỳ ; nay [bệ hạ] đi chơi lâu đến 5 ngày, thành rào tre, màn vây vải, cách củng cố không được như nơi thành vàng ao nóng ; bến sông thông tuông đường đi nhiều ngả, sự nghiêm mật, khác hẳn nơi thềm cao, cung thẳm, lại thêm đêm kế đến ngày, quân lính bộc lộ chỗ sương nắng, tưởng lòng thánh thượng cũng bất nhẫn. Từ nay bệ hạ bất thần có ngự chơi đâu, xin trong 1 ngày thì trở về.

Vua bảo rằng : nóng quá phải đi hóng mát, đến như sự tình ấy, trầm há chẳng lo đến ư !

---

(1) Chế khoa : Cũng như thi hội, nhưng bất thường đặt ra, như thi Hoành từ v.v...

https://tieulun.hopto.org

Định lệ truyền lô(1) về thi điện (đến ngày ấy, ở ngọ môn truyền loa xướng danh, các viên sung vào việc thi hội, thi điện, chiểu theo ban đến lạy. Còn hoàng thân, trăm quan, không có dự sung vào việc thi, thì đều mặc triều phục đứng theo ban chầu, đình cho việc vào lạy).

Nguyễn Đăng Giai vào chầu. Vua hỏi tình hình của dân và công việc ngoài biên. Nguyễn Đăng Giai thưa : các việc mới làm được 5 phần. Vua nói : thế là việc của khanh chưa làm xong. Giai thưa : thần còn sống phút nào, chỉ lo toan báo đáp nhà vua.

Vua bảo bộ Binh rằng : lãnh binh các tỉnh đều là võ biền của tỉnh cả. Vậy từ nay trở đi, cứ 3 năm, thì kê khai chức vụ và sự trạng viên ấy và các thuộc biền mãn hạn được thăng, do bộ xét, không nên làm tập riêng tư tâu bày.

Nêu thưởng cho dân tuổi thọ 100 tuổi ở Quảng-nam (Đoàn Văn Loan : trước đây đã đến 100, vì bỏ sót không báo, nay đã 107 tuổi).

Định lại hạng ngạch các ruộng bỏ ở Tả kỳ (các ruộng ấy trước vì bắc xe nước tưới vào đồng ruộng, lâu ngày bỏ hoang, thành ra hạng ruộng bỏ).

Mùa hạ tháng 4, định lệ nói rõ nhật kỳ được chương sớ (các nha làm phiếu phúc lại, các địa phương dâng sớ văn, ngày nào tiếp nhận được, đều nên nói rõ, không nên biên các chữ như : « nay tiếp, bữa nọ tiếp », để tỏ ra tiếp được đã lâu hay mới tiếp được và phòng sự che lấp).

Định lại lệ học tập và khảo hạch ở nhà học hiệu. — Học thần ở kinh và ngoài các tỉnh, ngày thường giảng dạy từ hạng trung tập trở xuống, tùy sức học mà dạy, không để cho vượt bậc. Còn như hạng đại tập : về bài văn sách, nếu là cổ văn thì đều phải nghiên cứu suốt đầu, cuối, là kim văn, thì hỏi về sự trạng thực điền ; về bài phú, không vạch rõ việc

---

(1) Truyền lô : gọi loa xướng danh những người trúng tuyển khoa thi hội, gọi là truyền lô.

https://tieulun.hopto.org

dương thời, mà nghĩ phỏng đem ý chỗ khác dẫn vào chỗ này, thì dẫu hay cũng không lấy ; về bài thơ, ngày thường dạy tập thơ ngũ ngôn bài luật (1) và thất ngôn luật (2), đều 1 bài ra về 1 điển hay 1 cảnh, khiến cho học trò văn chương cùng thực tế đều tốt.

— Đặt chương trình dạy học : về ngày lẻ, thì trước giảng kinh, thứ đến giảng sử ; ngày chẵn, thì trước giảng sách truyện (3), thứ đến giảng sử ; về nghĩa lý và ý hướng của kinh truyện, phải bàn đi bàn lại kỹ càng. Bàn về chính sử, sự trạng các đời cũng phải nghiên cứu nguyên ủy rõ ràng. Sinh viên học Giám ở kinh và sĩ nhân các hạt ở ngoài, đến học tập tại học quan, hàng ngày tất đến nghe giảng. Nếu đích xác có duyên cớ gì hoặc đau ốm, mới cho phép cáo thiếu. Nhược bằng, cố ý bỏ thiếu đến 3 ngày trở lên, thì, ở các tỉnh ngoài, đều do học quan trừng trị ; ở Giám do chức tuần tra khoa đạo xét hặc để răn kẻ lười biếng. Về các bài văn sách, thơ, phú, kỳ văn hàng tháng, theo thứ tự mà học tập. Đến tháng trọng đông khảo hạch, chiếu theo lệ cũ mà làm.

— Phàm đến khoa thi, sĩ nhân ứng thí có người nào bỏ giấy trắng không làm đủ bài cùng là bài làm không ra nghĩa lý gì, thì tuy trong hạt ấy số đỗ được nhiều, nhưng học quan cũng không được dự nghị thưởng công, mà lại theo điều luật khoản nặng về « lấy đỗ hạch quá lạm », chiếu lệ bàn tội. Nếu không có học trò dự số đỗ, thì đều phải gia bậc mà trừng phạt.

Đến như quyển thi, trước có biên các chữ « học viên nào » hay là « trường tư », thì nay đình chỉ, không biên nữa, để lấp hẳn cái tệ cầu may dón lấy ân thưởng. Về 2 tháng đầu mùa hạ, mùa đông, lấy ngày 15 làm kỳ thi, nhưng ấn định cho Quốc tử giám và các tỉnh lớn, thì trong 15 ngày ; tỉnh vừa,

---

(1) Ngũ ngôn bài luật : thể thơ 5 chữ, đủ 16 câu, 8 vần.

(2) Thất ngôn luật : thể thơ Đường có 8 câu, 5 vần.

(3) Truyện : truyện là 4 sách truyện : Đại-học, Trung-dung, Luận-ngữ, Mạnh-tử.

https://tieulun.hopto.org

trong 10 ngày ; phải chấm xong bài thi và yết bảng. Học quan nào nhận của đút lót, gửi gắp riêng, sẽ chiếu theo lệ phẩm hạnh kém xử cách chức, không được bổ dụng nữa ; nếu số tham tang nhiều, thì tính số tang theo mức nặng xử tội. Người cầu cạnh ký thác ấy, phải đóng gông đem bêu 1 tháng phạt 100 trượng, nếu có ý trốn tránh phần đi lính, thì bắt phải vào lính ; không trốn phần ra lính, thì giao về làng chịu việc sai dịch, không cho vào học, vào hạch, cũng không cho vào làm việc ở các nha).

Định lại điều cấm quan viên hút vụng thuốc phiện (quan viên văn, võ ở kinh và ở các tỉnh ngoài đường thuộc phải xem xét, cáo giác lẫn nhau, nếu nề nang ẩn giấu, bị người khác trích phát ra, sẽ phân biệt ra mà thưởng phạt).

Nêu thưởng người dân thọ 100 tuổi ở Bình-định (là bọn Đoàn Văn Vinh, Lê Văn Toán, Nguyễn Văn Thảo, Lê Phúc Vi, Mai Văn Thi, Nguyễn Văn Dương).

Sai phát 10.000 hộc thóc kho để bán ra và cho dân đói ở Thanh-hóa vay. Đốc thần là Tôn Thất Hàn trích ra 2.000 hộc xay ra gạo phát chẩn cho người già yếu, tàn tật không kêu ai được. Vua khen.

Trưởng hộ quế ở Thanh-hóa là Vi Văn Trí tiến thứ quế ở núi Bầu-kha (là quế chân chính rất quí) 20 thanh (thượng hạng và nhất hạng đều 10 thanh). Ban thưởng cho Trí bạc và áo quần.

Vua sai quan đến giảng sách ở hành cung sông Hương. Ngự sử là Nguyễn Vĩnh dâng sớ can. Vua nói : đó là trẫm không dám tự mình nhàn rỗi, và không dám rời bỏ học đạo phút nào, để tăng thêm tinh thần trí thức. Nếu bảo là hành cung là nơi chỉ có thể triệu hỏi tâu đối các việc, không thể giảng sách ở đấy được, thì chính sự và học vấn lại là 2 mối ư ?

Hạ lệnh cho phủ tôn nhân từ nay phải xét xử việc lầm lỗi của công chúa, phò mã, để chỉnh đính phép nhà (lỗi nhỏ thì răn phạt, lỗi to thì đem ra tham hặc).

https://tieulun.hopto.org

Nêu thưởng cho tiết phụ ở Bình-thuận : (Trần Thị Nhi, 33 tuổi, chồng tên là Thái. Thị đi đường gặp tên Bảo cưỡng dâm hiếp, thị không chịu. Bảo lấy dao nhọn cắt cuống họng thị, máu chảy ra, thị nằm sấp xuống, giả vờ chết, không cử động. Bảo cho thị là chết thực, đào cát phủ lên, bỏ cả dao nhọn ở trong cát ấy mà đi. Thị mới trở mình tung cát ra, cố gượng đi về nhà, người ở gần cạnh đấy, chữa thuốc tinh lại, rồi đi báo quan. Xét thưởng theo hạng ưu).

Trương Đăng Quế trước dây xin phép 3 tháng về thăm cha mẹ (Lần này, vua cho Đăng Quế 2 bài thơ và vật hạng ở kho. Sau vua lại nhớ, ban cho Đăng Quế 1 bài thơ nữa, sai mang thơ đến tận quê thăm hỏi), đến dây vào chầu hầu. Vua hỏi về thóc lúa ở Quảng-nam, Đăng Quế thưa rằng : ước được 1, 2 phần. Vua hỏi : hồi ấy, người xét hỏi về công việc Bình-định, Phú-an nên chia hạng hợp như thế nào ? (lúc ấy có nghị xin tỉnh Phú-an nên hợp với tỉnh Bình-định, còn đương cần xét nghĩ lại. Đăng Quế thưa : sự thể không trở ngại gì chi vì là việc mới sáng kiến, nên lòng mọi người còn ngờ cho là lạ. Vua nói : trẫm hỏi, ý kiến của Nguyễn Đăng Giai cũng như ý kiến của đại học sĩ.

Tuần phủ Ninh-bình là Tôn Thất Tĩnh vào chầu. Vua hỏi về nhân dân hạt tỉnh ấy ? Tĩnh thưa : thóc vụ này được mùa, dân cư yên vui. Vua hỏi, ngươi đi qua Thanh-hóa, Nghệ-an, dân ở các nơi ấy có đói kém không ? Tĩnh thưa : khi thần đi đường, từ huyện Tống-sơn (thuộc Thanh-hóa) trở ra Bắc, thóc lúa xanh tốt. Nghệ-an lúa hơi kém, Hà-tĩnh thì 10 phần tổn 1, 2, phần ; còn nơi xa, thần chưa biết rõ. Vua hỏi việc dân bị dịch lệ. Tĩnh thưa : thần nghe đâu có 1, 2 thôn dịch lệ chưa yên hẳn. Vua nói : làm thế nào để có thể chữa yên hẳn được bệnh ấy. Tĩnh lạy tạ kêu không biết.

Gán ghép cho thổ dân Cao-mên ở yên một nơi. Khi trước, vào khoảng năm Thiệu-trị, thổ mục, thổ dân Cao-mên về qui thuận ở Bảo Thông-bình. Vua sai chẩn cấp và gán ghép cho

https://tieulun.hopto.org

chúng ở yên một nơi để khỏi đến nỗi bơ vơ mất chỗ ở việc làm. Rồi hạ lệnh cho về nước. Nhưng bọn ấy xin lưu lại ở đấy để sinh nghiệp. Năm Tự-đức thứ 5, chúng lại đến trú ở đấy nhiều thêm. Phủ thần là Nguyễn Đình Tân kêu nói : bảo ấy tiếp giáp với đất Cao-mên, là nơi lòng bụng của nước nhà, sợ sinh ra hấn khích với nước ngoài. Bọn Nguyễn Tri Phương cho là Cao-mên thuộc quốc của ta, dân ta đến nước họ, họ cho ở không lo ngại gì, dân của họ đến nước ta, ta nếu cự tuyệt đi, chẳng hóa tỏ ra cho người ta biết là không rộng lượng ư ? Nếu cho việc ở lẫn với dân ta làm đáng lo, thì từ trước đến nay thi ở Ba-xuyên, Thất-sơn dân mình ở lẫn với họ, từng có coi nhau khác đâu ? Cốt ở quan địa phương xử trị, vỗ yên như thế nào thôi. Xin cứ cho chúng cư trú, để tỏ lòng của triều đình coi dân 2 nước như một. Vua theo lời bàn.

Thi điện. Vua sai: hiệp biện đại học sĩ, lãnh thượng thư bộ Lễ, kiêm quản bộ Binh là Lâm Duy Thiếp ; thượng thư bộ Hộ là Ngụy Khắc Tuần đều sung chức đọc quyển, hữu tham tri bộ Lễ là Phạm Thế Hiển, tả thị lang bộ Công, sung biện việc Nội các là Trần Tiễn Thành đều sung chức duyệt quyển. Lấy trúng cách 13 người.

Vua cho là thi điện khoa ấy, đã hỏi về việc hay dở của đời xưa đời sau, cùng là nguồn gốc kinh sử, đó chỉ là xét về học vấn, dùng văn chương lấy nhân tài. Đến như sự trù tính công việc có xác đáng hay không, và kiến thức cao minh, thì chưa từng nói đến, thực không phải là ý kiến thu lượm được thực sự. Bèn chuẩn cho các người trúng cách phải thi lại ở nhà duyệt-thị, đều hỏi lấy mấy điều về việc hiện thời (về 3 tỉnh Quảng-trị, Phú-yên, Hà-tĩnh nên phân hạng nên hợp, cùng là việc cốt yếu về việc dùng người và trị nước, phải bàn luận rõ ràng). Rồi cho bọn Nguyễn Đức Đạt 7 người đỗ cập đệ, xuất thân, đồng xuất thân có thứ bậc khác nhau (Đức Đạt, Nguyễn Văn Giao đều đỗ nhất giáp tiến sĩ cập đệ đệ tam danh [tức là thám hoa]; Lê Tuấn nhị giáp tiến sĩ xuất thân; Đặng Văn Bằng,

https://tieulun.hopto.org

Nguyễn Hữu Điển, Mai Thế Quí, Nguyễn Trung Ái, đều tam giáp đồng tiến sĩ xuất thân. Lại lấy 6 người đỗ phó bảng là Vũ Khắc Bý, Phạm Đình Trác, Hoàng Diệu (trước là Kim Tích), Lưu Văn Bình, Trần Ký, Trần Doãn Thăng).

Tháng 5, vua sai xét việc học hành của các học quan, người nào xứng chức thì lưu lại, mà thay bỏ những người không xứng chức.

Tha việc đi lính và tạp dịch suốt đời (người đã đến tuổi (18 tuổi) vào sổ được miễn trừ, cộng 31 người ; người chưa đến tuổi ghi vào sổ 17 tên, đợi khi đến tuổi xét lại thi hành) cho anh, em, cùng cháu nội hoặc cháu gọi bằng chú, bác ruột, của viên biền, dân, dũng (những người có con đẻ, thì năm thứ 5 đã chuẩn cho miễn. Còn những người không con, đến bây giờ mới đặc ân chuẩn cho chuyển sang cho anh, em, cháu nội hoặc cháu gọi bằng chú bác ruột, đều được 1 người miễn trừ) của người bị chết trận ở Quảng-yên (về năm thứ 4, mấy lần đánh dẹp giặc cỏ).

Vua bảo các đại thần rằng : Ngạch lính ở Nam-kỳ đã giảm rồi, nay sai phái không đủ người thì làm thế nào ? Trương Đăng Quế thưa rằng : binh ở dân mà ra, giảm binh là để thư sức dân, dân ngày đông nhiều, thì trăm họ đều là binh cả, dù để sai phái, chỉ có ngạch binh hơi kém hơn trước thôi. Vậy nghĩ đem 6 tỉnh hợp làm 2, 3 tỉnh lớn ; còn thì đặt làm đạo, làm bảo, thì số binh có thể hợp lại đông đúc.

Vua hỏi : hợp tỉnh lại và đặt bảo tất nhiên phải chia binh để đóng giữ thì có thể đủ sai phái không ? Đăng Quế thưa : tỉnh hợp lại, thì số binh tập hợp đông đúc, gián hoặc có chia phái đi, chẳng qua độ 1 cơ, 1 vệ thôi, còn các binh đều gồm về tỉnh lớn, thì sai phái thường đủ vậy.

Vua hỏi : binh ở 6 tỉnh hiện lưu lại ở 5 thành, thì các tỉnh có đủ cả không ? Đăng Quế thưa : hiện chỉ có một tỉnh Định-tường là đủ 5 thành thôi.

https://tieulun.hopto.org

Vua hỏi : ý kiến các đại thần thế nào ? Đặng Văn Thiêm thưa : Dân ở 6 tỉnh Nam-kỳ, đều là người ở Quảng-nam trở vào Nam, đến đấy ký ngụ, chưa thành dân thổ trước. Nay chọn bắt làm binh, thì buổi sớm mang lính đến thế buổi chiều lính lại trốn mất, thần tưởng ngạch binh không khó có thể đủ được.

Vua hỏi : trong 6 tỉnh sông lớn sông nhỏ như mắc cửi, bọn không tốt dễ bề ẩn nấp, ra vào ở đấy. Nếu hợp các tỉnh lại, thì việc phòng giữ, chẳng cũng là khó ư ? Nguyễn Đăng Giai thưa : tỉnh hợp lại, thì dân cũng hợp, đủ để cầm phòng. Và lại, chỗ thành cũ Gia-định, là nơi đóng ở cao trông được xa, có thể giúp việc chế ngữ, xin sửa sang lại thành ấy. Ngụy Khắc Tuấn thưa : nơi biên thành thì việc trấn ngữ là quan hệ, tỉnh hợp lại, thì cái tệ của quan lại có thể bớt được, mà việc trị yên cũng có thực hiệu. Đến như việc phòng ngự cốt ở dùng được người tài giỏi ; bọn giặc cướp có phát ra hay không, tưởng không liên quan gì đến việc hợp tỉnh, hay không hợp.

Vua hỏi : hợp 3 tỉnh làm 1 tỉnh, so với địa thế Bắc-kỳ thế nào ? Trương Đăng Quế thưa : Đất Nam-kỳ thì rộng, dân Bắc-kỳ thì nhiều, tự ý thần xem ra, thì địa thế 2 xứ ấy đều khác nhau. Nguyễn Đăng Giai thưa : tỉnh Vĩnh-long và tỉnh Định-tường ở Nam-kỳ, cùng với Gia-định làm một tỉnh, cũng như tỉnh Sơn-tây và tỉnh Hưng-hóa ở Bắc-kỳ vậy. Trương Đăng Quế thưa : An-giang, Hà-tiên, Vĩnh-long, Định-tường, Gia-định, Biên-hòa, cứ 2 tỉnh nên hợp làm một tỉnh. Rồi việc giao xuống đình thần bàn (sau bàn chưa xong, rồi nhân Nam-kỳ có việc, bèn bỏ đấy).

Dựng làm hành cung ở thành Trấn-hải thuộc cửa biển Thuận-an, để rước từ giá đến nghỉ mát mùa hè.

Vua thân đi cày ruộng tịch điền (tháng ấy, Nguyễn Tri Phương, Nguyễn Đăng Giai, hiện về chầu hầu ở kinh, vua chuẩn cho các viên ấy theo đi cày). Lễ làm xong, vua ngự ở

https://tieulun.hopto.org

điện Quan canh (1), báo Lâm Duy Thiếp rằng : dân ở Nam-kỳ chuyên chú về việc buôn, từ khi thôi việc đặt cửa quan, bến tuần, thì bọn buôn gian lậu không ai xét hỏi đến, nên chúng xô nhau đi buôn càng nhiều. Trẫm muốn hạn chế nghề buôn đuổi dân về làm ruộng. Thiếp thưa : Dân ở đấy vốn phần nhiều chuyên việc làm ruộng, cho nên thóc gạo lưu thông. Duy có nghề quen của họ, như miền Nam giỏi về nghề thuyền, miền Bắc giỏi về nghề ngựa, đều tùy theo sự tiện nghi của họ. Còn như người buôn gian lậu là cái tệ tập quen đã lâu, như chức tấn thủ, nguyên để ngăn cấm, mà hoặc lại thông đồng với kẻ buôn gian, nay muốn nhất nhất đề phòng, thì thế cũng khó.

Vua rước từ giá đi chơi hành cung thành Trấn-hải ở cửa biển Thuận-an, duyệt thủy quân 2 ngày rồi trở về. Khi ấy, có người đón đường kêu kiện, thị vệ bắt ngăn lại. Nhân thế, vua hạ lệnh cho quan dân, ai có tình trạng bị sách nhiễu, bức bách mà khiến không không được, thì đánh trống đăng văn để tố cáo. Nếu có việc gì quan hệ đến việc quân việc nước mà khẩn, mật, mới được cúi rạp xuống mà kêu ở mé ngoài nghi trượng ; còn ai đón xa giá khi vua đang đi mà kêu thì cấm chỉ.

Tiết thánh-thọ, vua đem các quan đến cung Gia-thọ làm lễ. Hoàng thái hậu tính thích đọc sách, không thích nghe âm nhạc, nên hàng năm trước tết này 3 ngày, vua hầu ăn yến xong, rồi bãi âm nhạc để chiều ý mẹ.

Vua rước từ giá đến yết bái nhà thờ Đức quốc công (2).

Cho : Đặng Văn Thiêm sung chức quốc sử quán tổng tài ; Ngụy Khắc Tuần sung chức phó tổng tài, kiêm lãnh quốc tử giám.

---

(1) Quan canh : nghĩa là xem cày.

(2) Đức quốc công : tên là Phạm Đăng Hưng, sinh ra Hoàng thái hậu (vợ Thiệu-trị).

https://tieulun.hopto.org

Sai Trương Đăng Quế sung làm kinh lý hà đê chánh sứ, Nguyễn Đăng Giai làm phó sứ.

Nguyễn Tri Phương, Nguyễn Đăng Giai vào bệ kiến xin đi; Vua dụ rằng : ở Nam-kỳ, quân ngũ chưa dù hết, dân lưu tán chưa về hết, địa lợi chưa khai hết, tục phù bạc chưa trừ bỏ hết. Ở Bắc-kỳ thì việc phòng giữ nước sông chưa vững ; bọn giặc đầu hàng giết lẫn nhau, làm khổ cho dân địa phương, lại thói tệ của quan lại 2 kỳ còn nhiều, bọn khanh chưa từng trích phát ra, đó là những việc của các khanh chưa làm xong, thì cần phải sớm chỉnh đốn ngay đi. Nguyễn Đăng Giai kinh lý việc đê sông được hoàn chỉnh rồi, thì về lỵ sở lãnh chức tổng đốc Hà — Ninh, nhưng kiêm coi cả Ninh, Thái, Lạng, Bình. Các khanh đều phải hết lòng trù nghĩ làm việc, ngõ hầu để thư thái tấm lòng của trẫm áy náy lo về Nam, Bắc 2 kỳ. Lại sau này Nguyễn Tri Phương trở về tỉnh lỵ, thì phó sứ Phan Thanh Giản chuẩn cho về kinh phục mệnh.

Khai các mỏ kẽm ở Thái-nguyên, Bắc-ninh, Lạng-sơn để rộng việc đúc tiền.

Chẩn cấp cho thôn Trường-xuân tỉnh Hà-tĩnh bị hỏa tai.

Tháng 6, chuẩn cho Lâm Duy Thiếp, Nguyễn Đăng Giai về thăm cha mẹ, lại ban cho bạc (mỗi người 40 lạng), rồi dụ lấy ý nghĩa dạy hiếu khuyên trung.

Bọn giặc đầu hàng là Đàm Đức Uy, Phương Tam Thái (người nước Thanh, thiện tiện giết người (giết tên giặc hàng là Hoàng Đại Đầu). Án tâu lên, Vua dụ rằng : bọn giặc đầu hàng mới đến nước ta, chưa hiểu pháp độ, vả lại, chúng ngoan ngạnh, hung tợn khó dạy, không khỏi cái tệ làm khổ dân địa phương. Nguyễn Đăng Giai và tinh thần ở Lạng-sơn phải nghiêm ngặt dạy bảo, khiến cho chúng sợ oai, mến đức, không dám làm phi pháp (việc tự tiện giết nhau này, phát ra tại ngày tháng 4, Tôn Thất Cù kết nghĩ đệ lên từ trước ; đến bấy giờ phúc tâu lại, được vua chuẩn y (tên phạm ấy sợ tội trốn đi trước, đợi khi bắt được sẽ thi hành). Lúc này Nguyễn Đăng Giai đã phụng mệnh đến tỉnh lỵ).

https://tieulun.hopto.org

Bắt đầu đặt ngạch học sinh từ Quảng-bình trở vào Nam. Bấy giờ thi chế khoa và hội khoa, từ Quảng-bình đến Hà-tiên học trò đỗ ít, cho nên sai tỉnh thần gọi cả cử nhân tại quán đều do học nha ở tỉnh cấp lương cho học bổng để học tập. Lại hạ lệnh phủ thần [Thừa-thiên] hội đồng với quan ở Quốc tử giám ; các tỉnh thần hội đồng với học thần, sát hạch tú tài, sĩ nhân trong hạt, ai có tư chất tốt và ham học, bổ vào làm học sinh ở phủ [Thừa-thiên] và các tỉnh. (Thừa-thiên học sinh 20 người; Quảng-nam, Bình-định, Vĩnh-long đều 18 người ; Quảng-bình, Quảng-ngãi, Định-tường, An-giang, Quảng-trị đều 15 người ; Bình-thuận, Khánh-hòa, Biên-hòa, Hà-tiên, Phú-yên đều 10 người). Cấp cho lương gạo để học tập. Còn người nào tuổi đến 40, đã thi 2 khoa không đỗ cử nhân, mà xét ra có văn học, thì cho tiến cống người ấy vào hiền quan (1), do bộ Lễ xét lại tâu lên, sẽ cho bổ vào giám sinh. Còn lệ cống người hiền tài hàng năm, thì đình chỉ?

Vụ hạ năm ấy, các tỉnh Nam-định, Hà-nội, Thái-nguyên, Hưng-hóa, Hưng-yên, Quảng-bình được mùa lớn.

Định rõ hai lệ thi hội, ai có phân số được bổ quan. (Cử nhân thi hội, dự có phân số, và cử nhân trước đã bổ giáo, huấn, 4 kỳ tính dồn được 4 phân, cũng là 3 kỳ 6 phân. 2 kỳ 7 phân trở lên, là các viên huấn, giáo, thì gặp có huyện, châu nào khuyết, đều lập tức thăng bổ ; là cử nhân thì dùng làm giáo thụ. Như 3 kỳ tính dồn được 3 phân, và 2 kỳ 4 phân, 1 kỳ 5 phân trở lên, là các viên huấn, giáo, thì được theo thứ tự thăng bổ huyện, châu, là cử nhân thì dùng làm huấn đạo. Còn cử nhân nên bổ giáo, huấn, thì đều chuẩn lệ bổ như nghị trước ; đợi đủ lệ 3 năm, theo thứ tự thăng bổ huyện, châu. Có người nào tình nguyện đợi thi khoa sau, thì hãy dình việc án bổ. Lại người nào hiện bổ làm giáo thụ huấn đạo mà nguyên là tú tài xuất thân, mà năm trước người nào thi hội, hiện được

(1) Hiền quan : hạng người hiền tài.

https://tieulun.hopto.org

phân số cao, đáng ở trong số nghị bổ, thì chiếu theo như lệ cử nhân đã bổ huấn, giáo. Duy khi nghị bổ, thì cử nhân bổ trước, tú tài tiếp sau).

Định rõ lệ đơn từ tố cáo nào được dán kín. (Quan và dân có trình bày việc lợi, hại lớn về dân sinh và tình trạng u ẩn, thì cho phép dán kín. Còn như việc hộ, hôn, điền, thổ, bị người bức hiếp, cùng là việc quan tư tư tình vì nề, đáng phải làm đơn tố giác, dân làng điêu háo, nên kiếm cách để cứu chữa, từng đã đến trình bày thưa kiện ở các thượng ty mà không xét cho và hồi hộ thiên tư, vì nề, thì làm đơn kêu lên trên, không được mạo dùng lối thư dán kín).

Bỏ ngạch thuế khẩn điền cũ của đội Thanh-hải ở bảo Côn-lôn tỉnh Vĩnh-tuy (31 mẫu). Đội này (51 tên thường xuyên làm việc) không có lệ cấp lương, nên bỏ ngạch thuế đi cho.

Vua lại rước từ giá đến chơi hành cung ở Thuận-an, 3 ngày rồi trở về cung.

Nêu thưởng dân thọ 100 tuổi ở Nam-định (Trịnh Văn Đôn năm trước đã 100 tuổi, vì bỏ sót không báo. Nay đã 102 tuổi).

Thự tổng đốc An — Hà là Cao Hữu Bằng tâu: Dân Cao-mên năm nay mất mùa, Mên trưởng tất nhiên đem người đến buôn, gạo của nước ta, giá gạo sợ lại đắt thêm, xin đem biện pháp khi trước là nước ấy chưa có lệ thông thương thóc gạo, để từ khước đi. Nếu dân Mên nhân đói, có họp bọn cướp bóc, thì bắt giết đi. Đến như thổ dân đã qui thuận thì cho đi Ba-xuyên, Ô-môn làm ăn nuôi sống, để tỏ lòng vỗ yên.

Vua khen là phải, hạ lệnh cho Gia-định, Định-tường và Hà-tiên thi hành một luật như thế.

Đổi lại 3 tỉnh Quảng-trị, Phú-yên, Hà-tĩnh làm đạo, bấy giờ, đình thần bàn, phần nhiều nói : 3 tỉnh đều là tỉnh nhỏ, việc ít, nên đổi làm đạo, để rút bớt quan lại (khoa ấy, thi đình, các người trúng cách, kỳ phúc hạch ; cho làm bài luận về việc 3 tỉnh ấy nên phân hay nên hợp. Bọn Nguyễn Đức Đạt, Nguyễn Văn Giao cũng đều nói việc hợp tỉnh là tiện).

https://tieulun.hopto.org

Vua y theo, bèn chuẩn cho đều đổi làm đạo ; nhưng lấy tỉnh thành cũ làm lỵ sở, đặt mỗi đạo quản đạo (tòng tứ phẩm) 1 người (đổi cấp ấn triện). Viên quản đạo Quảng-trị, kiêm lý 2 huyện Hải-lăng, Đăng-xương, thống hạt 2 huyện Minh-linh, Thành-hóa. Viên quản đạo Phú-yên kiêm lý 2 huyện Đồng-xuân, Tuy-hòa. Viên quản đạo Hà-tĩnh kiêm lý 2 huyện Thạch-hà, Cẩm-xuyên, thống hạt huyện Kỳ-anh. Mỗi đạo đều liệu lượng lưu lại : số lại viên (bát, cửu phẩm đều 1 người, vị nhập lưu đều 10 người), số binh lính (Quảng-trị, Phú-yên đều 1 vệ hoặc 1 cơ ; Hà-tĩnh 3 vệ) (Đạo thành 2 vệ, huyện Kỳ-anh 1 vệ) để phái đóng giữ. Đạo Quảng-trị đề chữ Thừa-thiên phủ lên đầu ; đạo Phú-yên đề chữ Bình-định tỉnh lên đầu ; đạo Hà-tĩnh đề chữ Nghệ-an tỉnh lên đầu ; phàm các việc phải bẩm do phủ, tỉnh thống hạt ấy xét lại. Chỉ khi gặp có việc quân cơ khẩn trọng, mới chuẩn cho một mặt làm tập riêng khẩn tâu, một mặt lập tức làm tờ bẩm lên phủ, tỉnh tùy tiện điều khiển. Trong 3 đạo trước đặt các sở đàn, miếu, cũng rút bớt tất cả. (Phú-yên, duy có đền Biểu-trung lưu lại thờ cúng cùng là nhà Văn miếu ở Quảng-trị, Hà-tĩnh, sau vì các thân, sĩ tình nguyện xin lưu để thờ, cũng chuẩn cho lưu lại như cũ).

Mùa thu, tháng 7, cho tuần phủ quyền hộ tổng đốc Nghệ-an là Nguyễn Trạch đổi bổ làm tả tham tri bộ Hộ (Tôn Thất Hợp gần đây đã đi cung chức ở Nghệ-an cho nên triệu Trạch về) ; Nguyễn Đăng Uẩn đổi làm hữu tham tri [bộ Hộ] (nguyên là tả tham tri bộ ấy). Sau vì lời tâu xin của bọn Trương Đăng Quế, chuẩn cho Trạch sung chức tham biện hà dè.

Trong kinh, ngoài các tỉnh ít mưa. Sai quan ở phủ Thừa-thiên và các tỉnh làm lễ đảo vũ.

Vua hạ lệnh từ nay, phàm xét các việc án, khoa đạo cùng với quản viện phải cùng đứng tên ký chữ « dè », không được người nói phải, người nói trái, ý kiến không hợp nhau. Người nào bận đi việc công thì không dự việc ấy.

https://tieulun.hopto.org

Dân ở huyện Kỳ-anh và Cẩm-xuyên, nhiều người bị hổ cắn chết. Vua hạ lệnh cho chiểu theo lệ chết dịch cấp tiền tuất. Đạo thần là Đoàn Danh Toại bị phạt. Vua lại dụ rằng : cái hại về hổ dữ, là lỗi ở quan lại tham tàn. Nên xét hỏi quan, lại cho đến tổng lý, hoặc có người nào tham tàn thì chiếu luật trị tội. Lại đặt cách gì, hoặc treo giải thưởng để xua, bắt hết sạch giống hổ, cho dân yên ở.

Ở Ninh-bình, có 7 người dân đói đánh đuổi người lái buôn, cướp gạo chia nhau ăn. Rồi lại ra thú, án xử tội mãn trượng [phạt đủ 100 trượng]. Vua dụ rằng : quan tỉnh phủ, huyện, không biết dự việc cứu chữa từ trước, để đến nỗi dân bị đói, cùng túng, làm điều phi pháp, lại buộc vào tội, thế là làm hại dân. Vậy giảm mức tội cho 7 tên phạm ấy, và quan địa phương đều xử phạt, và sao lục bản dụ giao cho các hạt để đều phải hết lòng về việc dân.

Hoãn xử tù trảm quyết về tội trộm cướp, giao xuống pháp ty xét hỏi. (vì có đại hạn).

Những kẻ tội phạm phát đi làm binh ở quân thứ Lạng-sơn, trước phải đi hơn 200 người, có 36 tên phạm trốn qua cửa quan Quảng-bình. Tỉnh thần đem việc tâu lên, bộ Hình xin lại giải đi theo chỗ phải trước.

Vua bảo rằng : lập phép, không nên làm hết tình của người ta, phải mở con đường cho người ta tự biết đổi mới. Huống chi lại phải đến quân thứ ở Lạng, thì bọn ấy hơn 200 tên, dù có hay không cũng không đáng kể. Vậy hạ lệnh cho giải chúng về quê quán sung làm binh, do sở tại quản thúc. Những tên tự tiện trốn đi, cho phải giải về quê quán xử phạt trượng để làm răn, ngõ hầu ơn huệ và pháp luật, hai đằng đều trọn cả.

Khai mỏ vàng Kim-minh ở Sơn-tây (đồng niên nộp thuế 8 lạng vàng).

Dân hạt huyện Phù-cừ, Diên-hà tình nguyện bỏ tiền riêng để làm nhà huyện và trại lính, xin thôi không lĩnh của kho. Tỉnh thần đem việc tâu lên. Vua nói : Chẳng qua là huyện

https://tieulun.hopto.org

lệnh và tổng, lý bức bách dân mà thôi, há thực lòng dân tình nguyện dâu ? Rồi hạ lệnh cấp phát của công để làm.

Định lệ lăng tẩm(1) của phi tần (từ nay về sau, phàm khi định làm lăng tẩm nên tìm nơi đất không khoáng, nếu có mở rộng vào mộ cũ bắt phải dời đi chôn chỗ khác, thì chỉ cho dời đến 10 ngôi là cùng, không được nhiều quá, làm lụy cho dân).

Tri phủ Vĩnh-tường là Đoàn Văn Hoán được thăng ngự sử đạo Hải — An. Dân hạt ấy báo kết lưu Hoán ở lại (Hoán tại chức mới 8 tháng, hết lòng vỗ yên dân, ức chế kẻ hào cường, ngăn chi việc kiện tụng, dân rất tin, yêu ». Tỉnh thần đem việc tâu lên. Vua chuẩn cho đổi bổ viên ngoại lang, vẫn lãnh chức phủ ấy, để thỏa lòng dân.

Lâm Duy Thiếp (trước lãnh thượng thư bộ Lễ) trước đây được vua chuẩn cho nghỉ phép về quê. Nay hết hạn tới kinh, vua cho nhận chức như cũ, lại kiêm lãnh bộ Binh (vì nguyên lãnh bộ Binh là Trương Đăng Quế gần đây đã đi công cán vắng).

Tiết trung nguyên, dình việc lễ triều tham (vì có đại hạn).

Nơi kinh sư có mưa.

Quảng-trị, Bình-thuận, Khánh-hòa, Biên-hòa cũng đều báo được mưa. Duy có Thanh-hóa, Hải-dương nhiều trận mưa to, đồng ruộng thấm đủ.

Kinh lược sứ là Nguyễn Đăng Giai xin cứu chữa tỉnh Cao, Lạng 6 việc (Nhân dinh ở Cao bằng, Lạng-sơn được miễn cho lệ duyệt dinh tuyển lính. Còn những tên nào trốn, chết, già, ốm, phải khai bỏ tên ra và khai điền tên vào, thì lại theo lệ duyệt về năm Gia-long, người sinh không tính, người chết không trừ. Về thuế ruộng, đất, chỉ lại theo ngạch thuế về năm Gia-long, so với tỉnh lớn, đều giảm một nửa.

— Hoãn việc điền thế cho dân bị điêu háo ở châu Thạch-lâm và châu Ôn.

---

(1) Lăng tẩm : tức là đền thờ ở mả.

https://tieulun.hopto.org

— Đình thu tiền lệ quản chiếu (2 hạt ấy lệ có đặt chức quản chiếu, do tỉnh cấp bằng, để lượng thu số tiền của bọn thợ người nhà Thanh đến làm thuê, gọi là tiền quản chiếu, mỗi năm 200, 300 quan, hoặc 7, 800 quan).

— Thuế thổ sản của hạng tráng ở An-bình, giảm cho đồng niên là 3 quan ; hạng lão, giảm một nửa.

— Tô, thuế về năm trước bỏ thiếu lại cho hoãn đến tháng đông mới thu). Vua đều y theo. Nhân thế hạ lệnh cho Hưng-hóa, Tuyên-quang, Thái-nguyên, Quảng-yên được miễn tuyển lính và giảm thuế cũng như thế, để tỏ lòng coi dân nào cũng như một.

Dụ cho 6 tỉnh ở Nam-kỳ, xét có người nào, cố sức làm ruộng xuất sắc hơn cả, tâu lên để thưởng cho.

Kinh sư lại ít mưa. Vua hỏi bọn Đặng Văn Thiêm, Ngụy Khắc Tuần, Trần Văn Trung rằng : qua tuần không được mưa, thì có gì để giúp trẫm về những sự chưa kịp nghĩ tới. Văn Thiêm thưa : gần đây công dịch hơi có phiền và nặng. Khắc Tuần thưa : Nam kỳ dân phong thuần thục, quan lại dễ lừa dối, cái tệ ấy nhiều. Vua hỏi : sao biết ? Khắc Tuần thưa : lấy vụ án tham tang của Trương Phúc Cương (Cương tri phủ Lạc-hóa, can tội tham tang, bị xử tội giáo giam hậu) thì biết. Vua nói : phàm chính sự có thiếu sót lầm lỗi, đều cứ thực tâu, chớ nên nín lặng. Bấy giờ Đặng Văn Thiêm, Ngụy Khắc Tuần mới dâng tâu 4 việc là : cẩn thận về chính thể, tinh bớt công dịch, để đặt của dùng, thận trọng việc ủy nhiệm bắt phải có thành hiệu.

Vua cho lời nói ấy, chẳng khỏi nửa hay nửa dở, nhưng cũng là chí tình lo việc chính trị kính yêu bề trên. Đặc ân ban dụ khen ngợi.

Tháng 8 : Lại, Binh 2 bộ dâng sớ đại kế (1) kỳ 3 năm. Vua ban dụ thưởng tự Trương Đăng Quế đến Lê Di cộng 27 người.

---

(1) Đại kế : Theo Chu lễ, 3 năm có 1 kỳ xét lỗi lại gọi là đại kế

https://tieulun.hopto.org

(Vua cho là cố mệnh lương thần, thái bảo Cần-chính điện đại học sĩ, lãnh thượng thư bộ Binh, tước tuy thịnh quận công là Trương Đăng Quế là người giữ mình khiêm tốn, chính trực, thông hiểu chính thể, bàn việc thiết thực, đúng lẽ, giúp ích được nhiều, chuẩn cho Đăng Quế mỗi năm thêm nửa lương nữa. Trung quân chưởng phủ sự tước Vũ lao hầu là Tạ Quang Cự, tuổi đã quá tuần ngũ dậu(1), mà tinh thần quắc thước, gắng sức việc công, trước sau không trễ nải, thưởng cho 1 tấm bài deo bằng ngọc trắng có chữ «thọ». Tiền quân chưởng phủ sự Trung vũ tướng tước An-viễn hầu là Vũ Văn Giải, năm trước có chuyên trách việc quân lữ ở nơi biên khôn, từng dựng chiến quân công, ngày nay giữ việc quân, càng giữ vững ciết liệt vốn có, nay gia thưởng cho hàm thái tử thiếu bảo. Thự Văn minh điện đại học sĩ, lãnh thượng thư bộ Hình là Đặng Văn Thiêm, xử việc hình thì hầu được công minh, tin dúng, xét tục dân thì hơi biết tuyên dương, nay thưởng cho 1 tấm kim khánh có chữ «cựu đức thuần thành». Thự Đông các đại học sĩ Nam-kỳ kinh lược sứ, Trí dũng tướng, tước Tráng liệt bá là Nguyễn Tri Phương hiệp biện đại học sĩ, lãnh tổng đốc Hà—Ninh là Nguyễn Đăng Giai; thự hiệp biện đại học sĩ là Phan Thanh Giản; đều ra sức khó nhọc ở bên ngoài, làm điều lợi, trừ điều hại, tuy chưa được thành công, nhưng cũng có thể tin ở tấm lòng, nay thưởng cho mỗi viên 1 tấm kim khánh hạng lớn có chữ «liêm, bình, cần, cán». Hiệp biện đại học sĩ, lãnh thượng thư bộ Lễ là Lâm Duy Thiếp, sớm tối không trễ biếng, biết theo lời quan châm(2); thượng thư bộ Hộ là Ngụy Khắc Tuần, học hạnh cũng khá, tiếng hay vốn vẫn rõ rệt; nay cho Duy Thiếp 1 người con ấm thụ làm chủ sự, Khắc

---

(1) Ngũ dậu : 80 tuổi. Đậu là cái bát bằng gỏ, có nắp và có đế, để dựng thực phẩm. Theo Chu lễ, thì ai 80 tuổi, khi yến tiệc có 5 bát thức ăn, để tỏ lòng dưỡng lão.

(2) Quan châm : lời răn dạy các quan phải thanh liêm, cần thận và chăm chỉ.

https://tieulun.hopto.org

Tuần, 1 người con ấm thụ làm tư vụ ; nhưng chuẩn cho chiếu phẩm chi hưởng, ở nhà học cập, đợi đến khi trưởng thành sẽ án bổ. Thượng thư bộ Công là Trần Văn Trung, thự thượng thư bộ Lại là Tôn Thất Thường, giữ tính trung thực, làm việc siêng năng, nhanh nhẹn ; thự tổng đốc Nam — Ngãi là Trần Tri, thự tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên là Nguyễn Bá Nghi, thự tổng đốc An — Hà là Cao Hữu Bằng ; hộ đốc Nghệ-an là Tôn Thất Hợp, hữu tham tri bộ Lại là Hoàng Thu ; tả tham tri bộ Lễ là Phạm Thế Hiển, tả tham tri bộ Binh là Trương Quốc Dụng, thị lang Nội các là Trần Tiễn Thành, tất cả bọn này đều biết cảm kích, hăng hái, siêng năng, cẩn thận, cần kíp việc công ; tuần phủ Lạng — Bình là Phan Khắc Thận, thự tuần phủ Quảng-yên là Nguyễn Khoa Dục, đều là một mình đảm đương trách nhiệm ở biên khẩu, vỗ yên chống giữ đều phải lẽ. Tất cả 12 viên nói trên đây giao cho bộ bàn thưởng công.

Thự hữu quân đô thống, tuần kiện tướng, trước Vũ-xá tử là Nguyễn Hoàng, đánh giặc rõ rệt, việc dân chính hơi quen thạo ; thự chưởng vệ là Hoàng Chiến, từng theo hàng trận hăng mạnh can đảm biết lễ phép, nay chuẩn cho đều được thực thụ.

Thị lang Nội các là Vũ Duy Ninh, phủ doãn phủ Thừa-thiên là Vũ Trọng Bình, bố chính Nam-định là Ngô Bình Đức, bố chính Quảng-nam là Lê Di, các viên này biết sửa mình thanh liêm, cần mẫn, trị dân không nhiễu sự, đều thưởng cho mỗi viên 1 tấm khánh bằng vàng tía hạng lớn, có chữ « liêm, bình, cần, cán »).

Bắt về hưu trí và giáng cấp 8 người : (cho : đề đốc thủy sư ở kinh kỳ là Đoàn Kim đã suy yếu còn ham danh vị, không quan tâm đến công việc, thống chế doanh Long vũ là Tôn Thất Cung, ham mê uống rượu, không hiểu việc quân ; nay đều chuẩn cho được giữ nguyên hàm, bắt về hưu trí. Hữu tham tri bộ Công là Nguyễn Văn Nhị, khi ở Hải-dương, thì không có phương pháp đề dẹp yên trộm cướp, và thiên tư che giấu

https://tieulun.hopto.org

kẻ lại dục khoét ; khi đổi bổ về làm chức ở kinh, thì lười biếng quen tính, không thi thố được việc gì ; hữu thị lang bộ Binh là Nguyễn Đồng Khoa, bố chính Vĩnh-long là Nguyễn Hữu Kỳ, đều làm việc trái lầm, sơ suất, mấy lần bị lỗi ; thái bộc tự khanh, biện lý bộ Công là Vũ Đình Ý, học thức thấp kém, tầm thường, việc công chậm trễ vụng về ; thái bộc tự khanh, hộ lí trưởng kho là Đỗ Tuấn Đại, trước ở Vĩnh-long, dong túng cho con làm bậy, giữ mình không được trong sạch ; vậy đều chuẩn giáng 2 cấp, cho lưu lại làm việc. Án sát Hải-dương bị cách chức, được lưu nhiệm, là Tôn Thất Vị, tài phẩm tầm thường, che giấu cho người đồng sự, dưới tên chỉ ghi là có phạt, chứ không có thưởng, giáng bổ làm viên ngoại lang, nhưng vẫn phải cách chức, lưu nhiệm).

Định lệ thanh tra thuyền của thủy quân để thưởng (4 tháng làm xong công việc, thưởng cho chánh đồng lý 130 quan, phó đồng lí 80 quan, chủ sự, tư vụ đều 40 quan, bát cửu phẩm thư lại đều 30 quan).

Vua hỏi các quan ở Nội các : các tù phạm xét xử về mùa thu năm nay là bao nhiêu, quan ở Nội các tâu : tất cả 324 tên can phạm. Vua hỏi : so với các năm trước thế nào ? quan ở Nội các tâu : số tù phạm kém năm thứ 3 là 24 tên, hơn năm thứ 4 là 11 tên, năm thứ 5 là 18 tên. Lại hỏi đình thần rằng : hằng năm kỳ xử án về mùa thu, quá 300 tên phạm, mà kẻ tội tình đúng sự thực thường nhiều, kẻ tội tình đáng thương đáng ngờ thì ít, nay làm thế nào để cho khoan và nghiêm được vừa phải ? Đình thần thưa : kẻ tội tình đúng sự thực có thể hoãn được tù, nghĩ đổi làm hoãn hành hình, còn kẻ nào tội đáng khoan thứ, thì cho giảm xuống làm phát vãng.

Vua nói : từ nay có xét hỏi hình án, chớ nên câu nệ quá, cốt sao cho tù giam trong nhà ngục chóng được xét xử thanh thỏa hết.

https://tieulun.hopto.org

Cho Phạm Khôi, nguyên tuần phủ Trị—Bình (Quảng-trị đổi làm đạo, cho nên Khôi thừa ra, đợi bổ), đổi bổ làm hữu tham tri bộ Lễ.

Hạ lệnh cho tỉnh Quảng-bình khám xét khai mỏ chì ở miền núi để dùng.

Cấp tuất cho tù phạm (phàm các tù phạm giam, xét và xử tội đồ, phát làm lính, cho đến tội sung quân, phát lưu và tử hình, vốn có kẻ nào ốm chết, thì cấp cho 1 tấm vải, 1 quan tiền, giao cho lính coi ngục chôn cất. Còn người nào có thân nhân chôn cất và người nào lâu ngày hiện đã thành sản nghiệp ở đấy, cùng là người can vào tội trong 10 điều ác, tội giết người và tội 5 lần đi ăn cướp, với những kẻ phạm về tội giết chết mạng người, thì không được dự vào lệ cấp tuất này).

Vua hỏi bộ Hộ : các tỉnh tâu báo về việc dân khó kiếm ăn, gần nay lệ thuế cho tha, giáng và cho triền hoãn thế nào? Bộ Hộ đem sự khốn khó của 15 tỉnh chia ra hạng nhẹ, hạng nặng tâu lên : (về hạng tổn hại nặng có 10 tỉnh thì việc phát chẩn và bán thóc đều thi hành. Lại Quảng-nam, kỳ tháng 4, giảm cho 6 phần 10 về tiền chính cung thuế thân, tiền đầu quan. Tháng giêng hoãn tiền, thóc thuế các hạng chia làm 2 thành, đến 2 năm : thứ 7 thứ 8 mới thu nộp. Tháng 6, giảm cho 3 phần 10 về thuế các hộ lấy vàng.

Tỉnh Bình-định, hồi tháng 8, tha cho tiền thuế các hạng còn khiếm lại, và tiền bán thóc ; hiện còn thiếu thuế chính cung bao nhiêu, thì hoãn đến năm sau. Tỉnh Khánh-hòa, hồi tháng 7, hoãn thuế vụ hạ đến vụ hạ năm sau mới thu.

Tỉnh Bình-thuận thì thuế lệ phải nộp chưa được giảm, hoãn.

Tỉnh Gia định và Vĩnh-long, kỳ tháng 4, tiền chính cung thuế thân, tiền đầu quan đều khoan miễn cho 3 phần 10 ; còn tiền, và thóc tích khiếm từ năm trước, đều giảm cho 5 phần 10, còn lại bao nhiêu, gồm với thuế biệt nạp, cho hoãn đến năm sau mới thu.

https://tieulun.hopto.org

Tỉnh Nghệ-an, hồi tháng 5, giảm 6 phần 10 về tiền thuế thân, tiền dầu quan, gạo, công cước và tiền thóc bán ra, số còn lại và số tiền, thóc lưu khiếm chia làm 2 thành, hoãn đến 2 năm thứ 7, thứ 8 mới thu.

Tỉnh Thanh-hóa, kỳ tháng 5, hoãn tiền, thóc thuế vụ hạ ấy đến vụ đông ; tỉnh Quảng-yên cũng thế. Về kỳ tháng 7, Quảng-yên lại hoãn số thuế nộp bằng bạc đến vụ đông.

Tỉnh Lạng-sơn, kỳ tháng 6, số thuế nộp bằng bạc về năm ấy và lưu khiếm từ năm trước, đều giảm cho chia 5 thành ; còn 5 thành hoãn đến năm sau.

Về hạng tổn hại nhẹ, có 5 tỉnh, hiện đương tâu nghĩ: tỉnh Quảng-ngãi, kỳ tháng 4, thuế thân chính cung, tha giảm cho 6 thành ; còn thóc tô lưu khiếm từ năm trước, và tiền thuế đinh năm ấy, hoãn đến vụ hạ sau.

Các tỉnh Biên-hòa, Định-tường, An-giang, Hà-tiên, kỳ tháng 4, thuế thân phải nộp từ năm ấy, miễn cho 3 thành ; thuế khiếm năm trước, miễn cho 5 thành ; còn 5 thành, gồm với thuế biệt nạp, hoãn đến năm sau).

Vua xem bản tâu, chuẩn cho các tỉnh ấy, có làm công dịch gì đều đình lại ; hoãn việc ngục tụng, trừ ra các tù tội nặng thì không kể, còn các tù khác cũng đình hoãn 6 tháng. Tỉnh Bình-thuận chưa được giảm thuế, chuẩn cho chiếu lệ tỉnh Khánh-hòa mà làm. Lại tỉnh nào vào hạng tổn hại nặng, thuế phải nộp năm nay mà chưa được hoãn, thì đều chuẩn cho hoãn lại đến vụ hạ sau. Nơi nào có cửa quan và bến đò đáng đánh thuế, cũng chuẩn cho bỏ không đánh thuế tự tháng 8 năm nay đến tháng 3 sang năm sau.

Vua lại hỏi Đặng Văn Thiêm, và Lâm Duy Thiếp : Ngoài việc phát thóc kho bán ra hoặc cho vay và khuyên dân về việc nghĩa bỏ tiền thóc ra quyên, còn có chính sách cứu hoang nào nữa ? Bọn Văn Thiêm tâu bày 2 điều :

(— Tha thuế cửa quan, cho thuyền buôn Nam-kỳ đong thóc kho ở Nam-định, Bắc-ninh tải về bán ra cho được thông

https://tieulun.hopto.org

đồng nơi có đến nơi không. Sau khi thu hoạch tinh thần lại đong thóc chứa vào, cho đầy kho.

— Kỳ tháng 10, phàm số lương của các quan ở kinh, triết cấp bằng thóc. thì đem bán cho người buôn trong Nam tải về bán ra, để cứu nỗi khẩn cấp).

Vua nói : kế ấy cũng chậm, hạ lệnh cho các tỉnh thần đều tâu bày chính sách cứu hoang.

Phan Thanh Giản tự trong Nam trở về phục mệnh, tâu lên 6 điều (Cao-mên, nhờ có nước Xiêm cứu viện, gần đây dẫn người buôn Tây-dương đến nước, và đặt đồn ở thượng du, chẳng qua là cầu được yên nước của họ, ta không đáng khắc trách.

— Nam-kỳ khốn khó đã lâu chưa hồi phục, nên đình hết việc khoán mua [vật hạng] để cho khí lực của dân được vững mạnh.

— Ân điển giảm, tha các thuế, nên rộng khoan đến hạng dân nghèo cày thuê cấy rẽ.

— Xét chỉnh lại thói quen của học trò, phải giảng đọc các bài chính văn, để hiểu rõ nghĩa lí.

— Tỉnh Khánh-hòa, nên chế hạng xe, dùng trâu bò kéo để tiện cho nhà trạm mang đệ văn thư, mà khỏi bị nạn về giống hổ, cũng là cứu chữa cho phu trạm Hòa-du, và mộ người bắn thú rừng để trừ hại cho đồng ruộng.

— Sửa chữa phần mộ các công thần, và cấp phu coi mộ).

Các điều này giao cho đình thần bàn, phần nhiều được thu nhặt đem ra thi hành.

Miễn cho đạo thần Quảng-trị, đến các ngày khánh tiết không phải về kinh theo ban chầu. Vua cho là đạo Quảng-trị có thành trì, kho tàng, nếu đạo thần về kinh theo ban chầu thì đi, về nhiều ngày, hoặc có sự lo bất ngờ, cũng như người

https://tieulun.hopto.org

xưa có nói «roi dài mà đánh không tới đến bụng ngựa» (1), nên miễn cho.

Thuyền quân của phủ Hải-ninh cùng với bọn bộ biền châu Khâm nhà Thanh, hội lại đánh giặc biển ở phận biển xã Vĩnh-thức bắt chém bọn giặc, lấy được cỗ súng lớn. Vua thưởng cho phủ thần là Trần Quang Trọng kỷ lục, giao trả cho châu Khâm nhà Thanh 4 tên phạm bắt sống được là bọn Tô Nhị, và tang vật của giặc.

Đắp cái chống đê ở xã An-lương huyện Thanh-trì để phòng nước lên làm vỡ đê.

Phủ thần Định-tường là Nguyễn Đình Tân xin tha tù phạm sung quân là Phan Văn Xưởng (trước là án sát can tội tham tang bị giam đợi xét) phái đi thám tình hình ngoài biên. Vua bảo Xưởng là người khinh suất, nóng nảy, nói quá sự thực, không y cho.

Vận tải thóc ở kinh (dùng hạng thuyền bọc đồng có máy chạy bằng hơi nước) đến Quảng-nam, Quảng-ngãi để chuẩn bị phát chẩn.

Vua xem bản án về bọn cướp ở Tuyên-quang có 5 tên phạm xử tội phạt trượng đem đi đồ, bị giam hơn 1 năm, rồi chết. Bèn sai trừng phạt tỉnh thần. Lại dụ các tỉnh : xử việc hình án không được trái hạn, để hại đến khí hòa. Lại có vụ án người nước Thanh bị tội đồ, mãn hạn phát làm binh, đặc cách đổi làm tội đồ, mãn hạn đuổi ra khỏi ngoài địa giới.

Sai Nguyễn Tri Phương chuyên trách sung chức kinh lược đại sứ cho Phạm Thế Hiển đổi bổ đi tuần phủ Gia-định, tham biện công việc kinh lược. Còn việc tinh chuyên do Thế Hiển xử trị.

Vua hỏi Thế Hiển về 5 việc quan yếu ở Nam-kỳ : (Vỗ về bọn dân phiêu lưu, luyện tập biền binh, kế tốt để phòng giữ

---

(1) Câu này của Bá Tông nước Tấn nói với Tấn hầu về việc Tấn hầu muốn đi cứu nước Tống bị nước Sở đánh (Tả truyện). Câu này ý nói : dù có tài giỏi cũng không thể lo tính kịp nữa.

https://tieulun.hopto.org

ngoài biên, cấm thuốc phiện để chỉnh tục dân, và trừ thói tệ của quan lại để sửa lại quy chế lễ pháp của các chức quan) nay nên trù tính làm sao? Thế Hiển trù nghĩ từng điều tâu lên. (Đại lược nói : trước hết định yên chỗ ở của dân, thì dân phiêu lưu tự khắc trở về ; rồi dần dần khoan cho lập ấp, khẩn ruộng, đó là 1 kế chiếu dụ vỗ về.

Dân ở nơi ruộng đất tốt màu, thì binh phần nhiều lười biếng, nên cấm sự hà khắc sách nhiễu, và thời thường luyện tập để biến đổi tính nết dần dần. Vả lại, thần nghe tin, nước Cao-mên, ngoài thì viện người Xiêm, mà trong thì kết liên với người Tây-dương để làm tự vệ. Vậy làm phương kế hiện nay, nên ban ra ân đức, tuyên bố tín thành, để vững lòng dân ; chọn tướng, luyện binh, để có võ khí hăng hái của quân. Phàm những con đường quan yếu giáp nước Mên, thì mộ dân dời đến đấy, đóng đồn, luyện võ, chia làm làng, ấp, dồn thành đội ngũ ; khi vô sự thì tản cư khai khẩn, lúc có việc thì đoàn kết canh giữ. Đến vài năm, dân tụ đông, đất mở rộng, binh giỏi mạnh, lương thực nhiều, giải hòa thì giữ bền, chiến tranh thì tất phải thắng. Nhưng cốt yếu là sự cố kết lòng dân mới có thể làm kế vững chắc lâu dài được.

Về việc cấm thuốc phiện, trước hết tự quan lại, còn như đối với bọn buôn nước Thanh và bọn dân mọn không nên dong túng quá, cũng không nên nghiêm khắc quá, để sinh ra tệ khác.

Về việc trừ bỏ thói tệ quan lại, không gì bằng trước hết tinh bớt các việc, đã không có việc gì, tất cũng không có tệ nữa. Đến như việc binh lương, hình án, là việc không dừng được, thì phải khéo xếp đặt và ngăn chặn hết mối tệ. Lại đem việc trừ tệ, yên dân, chia giao cho phủ, huyện chuyên trách, đều phải đem hết điều sở kiến của mình, mà làm đúng điều sở học của mình nhưng cần phải có thành hiệu. Thế thì mọi người đều tận tâm, quan đều xứng chức ; thói tệ của quan lại có thể trừ hết, mà chính sách trị dân được tốt hơn lên).

https://tieulun.hopto.org

Vua nói : người biết được phương pháp cốt yếu đấy, nhưng sự biết thì không khó, mà thực hành được mới là khó. Ngươi nên đem hết tài năng uần súc ra, khiến cho trong, ngoài yên ổn, thì không phụ cái sở học của mình, trên không phụ ơn tri ngộ của trẫm. Lại từ Quảng-nam trở vào Nam, có nơi nào có tình trạng quẫn bách lắm thì tâu xin để cứu chữa. Bởi thế, Thế Hiền đi đến đâu, đều xin phát thóc kho và tiền, thóc nghĩa quyên để chẩn cấp và bán cho dân ; lại tha, hoãn các hạng thuế. Vua nói : trẫm yêu dân như con, có tiếc gì, đều y cho hết.

Tiết vạn thọ, đình ca nhạc. Đình thần lại nói : từ Thanh-hóa trở vào nam bị năm đói ; hơn nữa là vụ hạ đại hạn, xin hoãn việc thưởng cho các bề tôi hầu gần và cần kíp chuẩn bị việc cứu đói. Vua bèn đình cả việc ban yến, ban thưởng.

Tháng 9, vua ban các hạng thuốc thang của vua dùng (sâm cao ly 5 lạng, quế Thanh 5 phiến, và các hạng : dầu bạc hà, dầu quế, dầu đinh hương) cho các viên kinh lí hà đê đại thần là Trương Đăng Quế, Nguyễn Đăng Giai, Nguyễn Trạch, và xuống dụ yên ủi phải nên gắng sức.

Toán giặc ở hạt nước Thanh thường vào quấy các châu vùng biên giới. Tinh thần Quảng-yên xin lấy 3 huyện (Giáp-sơn, Đông-triều, Thủy-đường) ở phủ Kinh-môn Hải-dương, đổi thuộc về Quảng-yên, để giúp việc binh, lương. Bộ Hộ cho là kho chứa ở đó không tiện. Việc giao xuống cho đốc thần Hải—An bàn, lại nói: về địa thế thì cách một con sông lớn (Bạch-đằng) ; về nhân tình, thì dân 3 huyện ấy không yên ; huống chi biên cương có sự, thì việc điều động binh lương do tỉnh Đông như cũ là tiện, vua nghe theo lời bàn.

Thự lãnh binh quan An-giang là Nguyễn Công Nhàn (người Biên-hòa, tước Trí-thắng nam vào chầu. Vua hỏi về phương kế tốt để phục được người xa, và yên nơi biên giới, cùng là võ nghệ có thạo không, cốt yếu việc dụng binh lúc bình nhật, làm thế nào cho đắc lực. Nhàn tâu bày : (Đại lược nói : thần

https://tieulun.hopto.org

nghe nước Mên sửa thành và đường, kết liên với người Tây-dương, cũng là việc thường để giữ nước. Người Xiêm hiện bị năm đói, rỗi đâu mà mưu tính việc xa. Hiện nay nước ta vô sự, nên vỗ yên nhân dân, chọn lấy và luyện tập quân lính, khiến dân không đến nỗi phiêu tán, quân không đến nỗi sơ sài, ấy là kế hay để phục được người xa, yên được biên giới. Số giản binh tuy giảm kém mà số binh đóng đồn lại tăng lên, cũng đủ để phòng bị khi có việc hoãn hay cấp.

Thần nguyên là chân anh-danh tập nghề võ, nhưng sức khỏe tầm thường, nên chưa được hiểu kỹ. Từ khi theo việc quân đến nay cai quản quân 1 đạo, thì vỗ nuôi được quan 1 đạo ; coi kiêm binh mấy đạo thì vỗ nuôi binh mấy đạo, không dám dối trá, khinh nhờn, nên lòng quân tin yêu, gặp giặc không nỡ lìa nhau. Trên trông nhờ vào oai đức của triều đình, quân lính đều 1 lòng, cho nên được cố gắng ra sức khó nhọc, không bị việc gì thất bại to mà thôi. Đến như các phép ! « quay lưng về hướng sinh, ngảnh mặt về hướng sát, ngồi ở phương cố, đánh vào phương hư », thần cũng có nghiệm, biết được 1, 2 phép, nhưng không dám chắc bằng hết ở đấy).

Vua khen là thực, cho Nhân thực thụ và sai đi nhận chức.

Sai Phan Thanh Giản lấy nguyên hàm (thư hiệp biện đại học sĩ) lãnh thượng thư bộ Binh, sung làm Cơ mật viện đại thần, lại cùng với Nguỵ Khắc Tuần đều sung chức Kinh diên giảng quan.

Sửa làm 2 điện Thụy-thánh, Minh-thành, bày đồ báu để thờ. Bộ Lễ tâu đến các đồ : như áo trận, nón trận, gươm tây dương và roi ngựa. Vua nói : thứ khác thì có thể đổi mới được, còn các thứ này cứ theo cũ, để tỏ bảo cho trăm đời sau.

Bắc-kỳ tâu dòng nước sông yên sóng. Vua hỏi bộ Công : mức nước sông từ trước đến giờ hơn, kém nhau bao nhiêu ? Mấy năm nay, việc sang hộ đê điều nơi nào khó, nơi nào dễ ? Bộ thần đem số thước tấc hơn kém các kỳ nước sông lên về năm thứ 1 và thứ 2, thứ 4, cùng địa thế Hà-nội, Hưng-yên

https://tieulun.hopto.org

thấp trũng, nên việc sang hộ khó hơn miền thượng du phía tây-bắc và miền hạ lưu Nam-định, tâu bày lên. Vua lại hỏi : thước tấc mực nước lên hơn thường độ ? Bộ thần thưa : khi bình thường : mực nước trên dưới 15 thước, mà lên hơn mực nước thường là trên dưới 20 thước.

Dồn thổ dân ở Thanh-hóa (các huyện, châu Thạch-thành Quảng-địa, Cẩm-thủy, Quan-hóa, Lương-chính, Thường-xuân làm 4 cơ Thanh-hùng, miễn cho lệ điểm duyệt hàng năm (cho là lính ở miền rừng đường sá xa xôi).

Viên biền bị nạn là bọn suất đội Hoàng Kim, Nguyễn Hòa, Nguyễn Bông tự châu Quỳnh nước Thanh trở về. (thuyền đi tuần và thuyền tải vật hạng, viên biền hơn 90 người gặp gió bão trôi giạt đến châu Quỳnh nước Thanh, phủ thần cấp cho áo quần và tiền lương, rồi hộ tống cho lối tỉnh Quảng-yên về. Vua bèn sai đưa thư đáp tạ).

Tết trùng-dương(1), vua dụ bảo : hơn 10 tỉnh bị khó kiếm gạo ăn, chính đương lúc vua, tôi cần phải ra sức khuyên răn, trù nghĩ lấy kế hay cứu chữa. Bèn đình chỉ cả việc triều, yến, ca nhạc.

Hoãn hành hình cho 13 tên tù phạm tội xử tử.

Vua cho là quốc học là nơi đào tạo người hiền tài, làm khuôn phép cho 4 phương. Bèn sát hạch các quan có văn học ở vườn Cơ hạ (quan văn từ ngũ phẩm đỗ cát sĩ, tiến sĩ, phó bảng xuất thân, tất cả 26 viên, Phan Tạm Tinh đỗ thứ nhất, Nguyễn Cư Giản thứ nhì ; vua thưởng cho các viên ấy đoạn, sa và văn phòng phẩm). Cho Phan Tam Tinh bổ thự chức tế tửu ; Vũ Duy Thanh, Lê Đức (Duy Thanh và Đức đều trúng hạch) thăng lãnh chức tư nghiệp, đó là đặc ơn tuyển bổ vậy.

Đốc thần An—Hà là Cao Hữu Bằng xin hạ lệnh cho nước Mên triệt bỏ đồn đóng ở miền thượng du.

---

(1) Tết trùng-dương : tức mồng 9 tháng 9 âm lịch.

https://tieulun.hopto.org

Vua không cho, dụ rằng : đấy là việc thường của nước ấy phòng thủ, chưa có thể đổ tội cho người ta là nhòm ngó biên giới và gây hấn khích được. Về thể cách vỗ yên [người phương xa], nên tỏ ý rộng rãi.

Chuẩn định lệ, hạn tháng cho người hút vụng thuốc phiện phải thú và bỏ đi. Phàm hoàng thân, công tử và quan viên ở kinh, ở ngoài có hút vụng thuốc phiện, hạn cho 1 tháng, 3 tháng, phải trình bày thú thực, và chừa bỏ đi. Nếu trái lệnh sẽ nghiêm trị. Còn như dân thường sẽ châm chước giảm cho.

Các tỉnh Hà-nội, Hà-tĩnh, Thanh-hóa, Ninh-bình, Nam-định, Hưng-yên, Hải-dương, Quảng-yên, tiết thứ bị chết dịch đều chiếu hạng cấp cho tiền tuất. Về số dân hiện biên ở sổ đinh, tính suốt từ năm ngoái đến nay, chết dịch cộng 9.074 người, cho hoãn hạn điền người vào sổ đinh là 2 năm, hoặc 3 năm, 10 năm.

Thanh tra tỉnh An-giang là Nguyễn Viết Điện tâu số thóc dôi ra linh 500 hộc; thanh tra Thuận—Khánh là Nguyễn Hữu Thông tâu số thóc dôi ra 1.047 hộc. Vua hạ lệnh cho gia vào sổ chính ngạch, miễn cho không phải trừng phạt.

Nguyên chưởng vệ, quyền chưởng doanh Hùng nhuệ là Trần Kim có tội. Trước đây, Kim thiện tiện đánh thuộc biền ở sở công dịch là Phạm Uyển (suất đội) đến nỗi chết. Chuẩn cho cách chức, giao bộ Hình xét tội. Đến bây giờ bản án dâng lên. Kim bị tội phạt đủ số trượng, đem đi đồ.

Vua cho là Kim khi trước làm việc đi bắt giặc có phần đắc lực, chuẩn cho Kim mãn hạn đi đồ sẽ phát giao cho kinh lược sứ Nam-kỳ sai phái để gắng sức làm việc chuộc tội.

Quản vệ Minh vũ tỉnh Nghệ-an là Hoàng Đình Chân bị tội bán binh đinh lấy tiền tha lính, phải cách chức, không được bổ dụng. Tỉnh thần cho là Chân sức vóc khỏe mạnh, xin cho Chân gắng sức làm việc để chuộc tội. Vua hạ lệnh phải theo đúng pháp luật, để nghiêm quy chế việc quân.

https://tieulun.hopto.org

Mùa đông, tháng 10, bộ Binh tâu nói : Cương giới phận biển nước ta chạy dài suốt cả, quân thủy phòng giữ, nên dự bị dạy tập từ trước. Xin cứ 10 ngày 1 lần tập luyện ; sau 3 năm, xét duyệt định ra thưởng phạt, để phòng khi dùng đến. Vua cho là phải.

Lại cho Mạc Văn Phong số thuế sáp ong ở rừng ong. Văn Phong là con cháu Mạc Cửu, biên thần ở Hà-tiên. Buổi đầu năm Gia-long cho số thuế 3 sở rừng ong, để cung việc thờ cúng [Mạc Cửu] đến khoảng năm Minh-mệnh, đổi vào ngạch thuế chính ngạch. Đến bây giờ lại cấp cho Phong được đời đời giữ mãi thuế ấy, là ý khen người có tiết tháo, khuyến khích người có công lao vậy.

Ấn định điều cấm về lệ người chủ điền cho tá canh (phàm người giàu cho người nhờ ruộng cấy chia, gặp năm nào có thiên tai tổn hại, được ơn tha giảm, thì người cấy chia cứ chiếu theo thế mà bớt giảm. Nếu người có ruộng nào trái phép lấy lợi, phải xử tội xuy hoặc tội trượng bắt phải trả lại.

Chuẩn định lệ tôn sinh ấm sinh, thượng hạng : (cứ mỗi 3 năm 1 lần quan ở Quốc tử giám sát hạch các tôn sinh, ấm sinh, người nào tư chất thông thái đặc biệt mà đã tập đủ văn thể 4 trường, thì làm danh sách tâu lên đợi chỉ chuẩn cho bộ và giám hội lại sát hạch. Người nào văn lí được dự phê ưu, bình, chuẩn cho đem làm thượng hạng. Tôn sinh ấm sinh người nào đã từng dự vào hạng ấy, thì tuy niên lệ chưa đến kỳ được hội đồng, nhưng cũng cho phép hội đồng. Về quyền hạch kỳ hội đồng hàng năm, nếu ai được dự hạng ưu, bình, thì chiếu lệ chỉ cho học bổng, ngoài ra lại còn mỗi tháng thưởng cho hạng ưu 2 quan tiền, hạng bình 1 quan. Về sau, người nào được dự đỗ tú tài, thì đến kỳ thi hội, chuẩn cho cùng với giám sinh được xét thực cho vào thi).

Định 4 điều về nhà học ở Giám và nhà học các tỉnh.

1. Nơi phòng ốc cư trú : từ nay phàm cử nhân và tôn sinh ấm sinh giám sinh học sinh ở trường giám, chiếu số hiện tại

https://tieulun.hopto.org

phòng nhà, chia ở hết chỗ, mới cho tùy tiện học tập. Học sinh viên ở Quảng-bình và từ Quảng-nam trở vào Nam đến tỉnh Hà-tiên, cho phép trú ngụ ở gần cạnh tỉnh thành, hàng ngày tới học đường giảng tập, đình việc dựng làm phòng ở.

2. Về số lượng, gạo học bổng tăng, giảm : ở trường giám cử nhân, giám sinh và ấm sinh qua kỳ hội đồng hạch, người nào hạng ưu, thì mỗi tháng tiền 4 quan, gạo 3 phương, hạng bình tiền 3 quan, gạo 2 phương ; hạng thứ tiền 2 quan, gạo 2 phương. Người nào 2 khóa đều được ưu liền, gia thưởng tiền 1 quan, gạo 1 phương ; 2 khóa đều thứ liền, triết bớt đi cấp cho 1 nửa. Tôn sinh hạng ưu, mỗi tháng tiền 3 quan, gạo 3 phương ; hạng bình tiền 2 quan, gạo 2 phương, hạng thứ tiền 1 quan 3 tiền 20 đồng, gạo 1 phương 10 uyển ; người nào vào hạng liệt 1, 2 lần thì phạt lương, 3 lần thì đuổi về. Ấm sinh khi mới hạch vào học giám, chia làm 3 hạng : hạng nhất mỗi tháng cấp tiền 2 quan, gạo 2 phương ; hạng nhì, tiền 1 quan 5 tiền, gạo 1 phương 15 uyển ; hạng ba tiền 1 quan, gạo 1 phương. Hạn 2 năm, 3 năm, 4 năm, hội đồng với cử nhân, giám sinh khảo hạch, sẽ chiếu hạng chi lương một loạt. Về sau tên nào bị thứ liền 2 khóa, chiếu hạng triết cấp cho một nửa lương, bị thứ liền 3 lần, thì đình cấp lương ; 4 lần thì cách đuổi về.

Ở nhà học các tỉnh : về cử nhân, hạng ưu, mỗi tháng cấp tiền 3 quan, gạo 2 phương ; hạng bình, tiền 2 quan, gạo 2 phương ; hạng thứ, tiền 1 quan 5 tiền, gạo 1 phương 15 uyển. Về học sinh (quốc học và tỉnh học như nhau), hạng ưu, tháng cấp tiền 2 quan, gạo 2 phương ; hạng bình, tiền 1 quan 5 tiền, gạo 1 phương 15 uyển ; hạng thứ, tiền 1 quan gạo 1 phương. Tên nào lười biếng, từng thi 2 khoa, không được dự trúng nhất; nhị trường, cùng là học đủ 6 năm, mà kỳ khảo hạch về tháng trọng xuân hàng năm, đều dự vào hạng thứ, thì lập tức tước bỏ đi.

https://tieulun.hopto.org

Lại tôn sinh hạng thứ, ấm sinh hạng ba, và học sinh (quốc học, tỉnh học như nhau) đều mỗi tháng cấp 2 cân dầu thắp đèn ; tôn sinh hạng bình, ấm sinh hạng nhì, và cử nhân (quốc học, tỉnh học như nhau), giám sinh, ấm sinh đã hội đồng, mỗi tháng đều cấp 3 cân dầu thắp đèn.

3. Chương trình khảo thí : sinh viên học ở giám, cứ hàng năm đến tháng trọng xuân, quan ở Quốc tử giám khảo hạch chia hạng, kê danh sách tâu lên 1 lần, chiếu hạng chi lương học. Ngày khác giảng, lấy sau ngày khai ấn 1 ngày ; ngày nghỉ giảng, thì sau ngày xếp ấn 1 ngày, định làm lệ. Mỗi tháng 4 kỳ, chiếu theo phép thi tập làm văn, ai được dự vào hạng ưu, bình, thì được yết lên bảng để báo cho mọi người biết ; hạng thứ, không được yết lên bảng. Đến 6 năm hạch bổ, người nào văn lí đáng liệt, đều phải đuổi về. Nhà học ở các tỉnh cũng chiếu lệ ấy mà làm.

4. Lệ thưởng phạt : các học thần, tỉnh thần, đến khoa thi hương, học sinh hạt nào 1 người dự trúng cử nhân, thì học thần được thưởng kỷ lục 1 thứ ; trúng 2, 3 người, thưởng kỷ lục 2 thứ ; tỉnh thần, thì thưởng kỷ lục 1 thứ. Trúng 4 người trở lên, học thần thưởng gia 1 cấp ; tỉnh thần thưởng kỷ lục 2 thứ. Trúng tú tài đến 4 người, thì học thần thưởng kỷ lục 1 thứ ; trúng 5 người trở lên, học thần thưởng kỷ lục 2 thứ, tỉnh thần 1 thứ ; trúng 5 người trở lên, học thần thưởng kỷ lục 2 thứ, tỉnh thần 1 thứ.

Thi hội : Hạt nào được 1 người đỗ tiến sĩ, học thần thưởng được gia 1 cấp ; tỉnh thần, thưởng kỷ lục 2 thứ ; trúng 2, 3 người, học thần thưởng gia 2 cấp, tỉnh thần gia 1 cấp ; trúng 4 người trở lên, học thần thưởng gia 3 cấp, tỉnh thần gia 2 cấp. Được 1 người đỗ phó bảng, học thần thưởng kỷ lục 2 thứ, tỉnh thần 1 thứ, trúng 2, 3 người, học thần thưởng gia 1 cấp, tỉnh thần kỷ lục 2 thứ, trúng 4 người trở lên, học thần thưởng gia 2 cấp, tỉnh thần 1 cấp.

https://tieulun.hopto.org

Hạt nào, học trò vào thi mà có người bỏ giấy trắng, viết không đủ bài, không thành văn lí, thì học thần phải phạt bổng 1 năm, tỉnh thần phạt bổng 6 tháng ; nếu đến 2, 3 người như thế, thì học thần giáng 1 cấp, tỉnh thần bị phạt bổng 1 năm ; từ 4 người trở lên, học thần giáng 2 cấp, tỉnh thần giáng 1 cấp. Hạt nào có số trúng 1 người, lại có 1 người bị vết xấu. thì tính khấu trừ mà nghị xử).

Chuẩn cho các địa phương có nơi nào dễ ruộng công, tư làm trường hương học, để dạy con em trong làng, trọng giáo hóa, hậu phong tục, thì đều cho tùy theo sự tiện lợi của dân.

Án sát sứ tỉnh Khánh-hòa là Vũ Đức Mẫn bị tội tham tang, án nghĩ cách chức, không được bổ dụng. Bộ Hình đổi làm tội trượng đồ. Khoa đạo là Lê Văn Dự tâu xin nên theo luật. Vua nói : tội nặng hơn trọng luật, thì xét tình mà định tội. Phàm kẻ nào quên lẽ công, theo lòng tư, ích mình, hại dân, thì khép vào tội trọng, cũng chưa đủ gọi là oan, huống chi là tội đồ ư? Đức Mẫn là người ở trong ngạch pháp ty, đã biết phép mà lại phạm pháp, nên theo lời bàn xử của bộ.

Vua cho là Tả, Hữu vệ dực vệ Cẩm y, Kim ngô, khác với vệ Tuyển phong, nên sai bộ Binh bàn định chương trình huấn luyện, thưởng phạt. Người nào đáng được thăng bổ, thì vẫn bổ dụng ở trong vệ, đội ấy, nếu có thừa ngạch quá nhiều, mới cho phép bổ vào nơi khác.

Lại sai sát hạch binh ở kinh về nghề võ và gươm súng. Khi ấy số binh sát hạch dự vào hạng được hơn 90 người, còn 600 người không được dự. Vua nghiêm ngặt quở mắng, răn bảo. Sai thống quản đều phải ra sức dạy tập và trừ bỏ người nào không làm nổi việc. Đến 3 năm lại sát hạch, đem các người huấn luyện ấy mà thưởng, phạt. Viên nào phải phạt, sẽ xét trị cả người bảo cử ra. Lại sai trù tính rõ ràng về phép huấn luyện, cốt có thực hiệu.

https://tieulun.hopto.org

Khi mới dựng nước, kỷ tế đinh, án thờ các vị phối hưởng, chỉ có 1 tuần dâng rượu phân hiến(1), trước tiên dâng rượu lên án thờ Tử-Tư-tử, thứ đến Tăng tử. Đến đây, lễ thần xin theo quy chế đời Đường, Tống, Nguyên, Kim (Trung-quốc), làm 3 tuần dâng rượu, các vị Phục thánh(2), tông thánh(3), thuật thánh(4), á thánh(5), theo thứ tự mà dâng rượu, Vua cho là phải.

Cho tả thị lang bộ Công là Nguyễn Đức Hoan thăng thự tuần phủ Biên-hòa (tuần phủ trước là Nguyễn Trường Cừu bị ốm xin phép nghỉ, chuẩn cho Tửu khi bệnh khỏi, về kinh đợi chỉ).

An bình quận công là Miên Ngưng chết. Truy tặng An-quốc tước công, tên thụy là Cần-tuệ. Công là em ruột Quảng-ninh công Miên Bật, đều vốn có học hạnh. Vua bảo rằng là Ngưng và Bật, như 2 hạt châu tốt đẹp, nên đặc ơn gia tặng (Miên Bật, sau cũng tặng là quận vương).

Định lệ cấp sắc lại cho bách thần (nơi nào bị mất sắc thần, thì người giữ sắc và lý trưởng bị phạt trượng, chỉ được cấp cho 1 đạo sắc văn lần cuối cùng thôi).

Đình lại việc duyệt đinh tuyển binh ở Thừa-thiên, Quảng-nam, Quảng-ngãi, Quảng-bình về kỳ sang năm, vì có dịch lệ và đói.

Dời phủ lỵ Nghĩa-hưng (Nam-định) đến xã Phù-sa, để bảo vệ nhà kho riêng [ở hạt ấy].

Đình việc ruộng công trồng dâu ở Khánh-hòa, vì ruộng ấy cát bồi, nước đọng, không trồng được dâu.

---

(1) Phân hiến : Khi tế tự có tuần rượu phân hiến, là dâng rượu chia đặt các bàn thờ vị phối.

(2) Phục thánh : Nhan tử
(3) Tông thánh : Tăng-tử
(4) Thuật thánh : Tử-tư
(5) Á thánh : Mạnh-tử.

} gọi là 4 vị phối hưởng

https://tieulun.hopto.org

Tù trưởng dân Man ở Sơn-tây là Đinh Công Dương, Đinh Công Mỹ giết người rồi ra thú. Vua đặc ân cho xử tội trượng và cho gắng sức báo hiệu để chuộc tội, để ràng buộc dân thổ.

Thổ huyện thừa thuộc phủ Trấn-ninh (Nghệ-an) là Thiệu Ứng chiêu dụ được bọn dân phiêu lưu hơn 300 tên. Vua đặc ân cho Ứng thêm lương ; lại cho là phủ ấy khí núi độc, cho dân thổ sung làm lính lệ phủ ấy.

Năm ấy, kỳ xét án mùa thu có hơn 320 tên phạm : xử chém ngay gồm 13 tên, hoãn hành hình 90 tên; các tên khác, phần nhiều được giảm tội xuống, phát vãng, và được tha ra, được gắng sức làm việc để chuộc tội, cùng là lưu giam có thứ bậc khác nhau. (Phát sung quân 94 tên, phát đi lưu 25 tên, phát đi đồ 3 tên, phát làm lính 2 tên, phát làm nô 1 tên, thu tiền chuộc tha ra 1 tên, dóng gông đem bêu phạt trượng rồi tha ra 1 tên, sai phái làm việc gắng sức chuộc tội 1 tên, giao để tra xét lại 3 tên, giam ngục tối và giam cấm 10 người, vẫn giam lại 98 người). Lại sai từ nay pháp ty làm danh sách kê khai, đình thần xét lại đều phải chia loại tâu lên (Trước đây, án làm giặc lẫn vào án ăn cướp, án nhân mạng cho lẫn vào tội án. Nay án làm giặc, án nhân mạng, mỗi án đều làm riêng 1 loại ; án ăn cướp, mà có đốt nhà, giết người, hay không đốt nhà, giết người, miễn cho đều làm 1 loại, nhưng phải phân biệt thủ phạm và tòng phạm. Còn án nhân mạng, thì tội cố ý giết chết và tội lầm lỡ, làm chết người mỗi án đều làm riêng 1 loại. Còn tội khác cũng theo như thế).

Án sát sứ Khánh-hòa là Trần Bá bị tội vì xét án thảo lược sơ suất, phải giáng chức, đổi đi. Trước đây, Bá xét định việc án, có người bị xử tội trượng, đồ, đưa đến chỗ phát phối thì ốm chết. Đến bây giờ xét lại, thì là người ấy bị tra tấn phải nhận liều, nên vua đặc ân cho minh oan, trả lại cho tài sản của người ấy đã tịch thu trước.

Lang trung trí sĩ là Trần Văn Tuân dến cung vua dâng bày 10 việc : 1. Đắp đê điều. 2. Cấm thuốc phiện. 3. Nghĩ thương

https://tieulun.hopto.org

đến bề tôi cũ. (Khoảng năm Gia-long, các quan viên ơn được chỉ sai, chỉ truyền, nay xin lại tập ấm cho con cháu) để tỏ lòng hậu đãi. 4. yên ủi linh hồn các người trung liệt (Khoảng năm Gia-long, tướng sĩ chết trận, và thuyền quân bị chìm đắm xin cho con nối được nhiêu trừ, lại hàng năm cho chẩn tế 1 đàn) để tiêu khí dịch lệ. 5. Phục lại hiến chương cũ (khoảng năm Gia-long, dân Vũ cự có công theo đi trận, ơn chuẩn cho đời đời miễn ra binh, và ty dịch. Lại có lệ đồn điền nộp thóc, năm Minh-mệnh bãi đi, nay xin lại theo như cũ) để yên dân chúng. 6. Yêu mến người phương xa (9 châu thuộc phủ Cam-lộ, lệ cũ năm Gia-long, 3 năm 1 lần cống, và không phải nộp thuế bạc ; khoảng năm Minh-mệnh đổi lại, thu thuế bạc, nay xin trở lại lệ cũ), để giữ vững biên cương. 7. Trả lại ruộng tư (ruộng tư ở Bình-định, gần đây đã phải do trích lấy 1 nửa sung công), để yên lòng người. 8. Khoan kỳ hạn hay bạn lính, để nuôi sức binh. 9. Tăng thêm dân lính lệ (mỗi phủ, huyện, nha, cần đủ 40, 50 tên), để đủ sai phái. 10. Thời thường điểm duyệt binh lính để tỏ sự cổ động, khuyến khích.

Vua khen ngợi, úy lạo, ban cho lụa rồi cho về. Đem việc ấy giao xuống cho đình thần bàn : đều nói : hoặc có việc đã thi hành, hoặc nhiều việc bị ngăn trở, bèn bỏ dấy.

Vụ thu ấy, Nghệ-an, Thanh-hóa, Ninh-bình, Hải-dương được mùa hơn nhất ; Hưng-hóa, Quảng-yên vào hạng trung. Còn các nơi khác mùa màng có bị thiên tai tổn hại, thì tô thuế đều chiếu hạng, tha, giảm có thứ bậc khác nhau.

Trương Đăng Quế, gần đây đi việc công ở Bắc kỳ trở về, thường thấy suy yếu, xin nghỉ việc coi bộ Binh. Vua cho là chức tam công(1), để bàn đạo trị dân, sửa sang việc nước, không muốn phiền đến việc nhỏ, đặc ân y cho ; còn các hàm kiêm sung, chuẩn cho Quế vẫn giữ như cũ. Phàm có việc gì,

---

(1) Tam công : Theo quan chế nhà Chu, thì Thái sư, Thái phó, Thái bảo là tam công.

https://tieulun.hopto.org

đều dự vào chỗ đình nghị chiếu theo thường lệ vào triều yết, để phòng hỏi công việc chính trị.

Tháng 11, Bình-định, Phú-yên bị trận gió lớn (có tình trạng thảm thiết về sự đổ nhà, bị thương, bị chết và đắm mất). Vua hạ lệnh phát chẩn và cấp cho tiền tuất.

Vua cho là Nam-kỳ nắng, mưa chưa điều hòa, sai sứ thần(1) tỉnh thần đều phải tìm lấy chính sách cứu dân đau khổ tươi tỉnh lại và phòng sự mất mùa, tâu lên cho biết. Lại khuyên bảo giúp đỡ các làng xóm chớ có nhân sự đói, rét mà làm phi pháp, và trồng nhiều các rau, các quả để đỡ sự khốn khó.

Kinh lược sứ là Nguyễn Tri Phương tra ra được tên khố lại ở Định-tường sách nhiễu cơ, đội, xử phạt trượng, cách chức. Tỉnh thần là Nguyễn Đình Tân đem việc tâu lên, và nói ra cái tệ về binh sở đồn điền của sứ thần bắt bậy dân lậu sổ, và chiếm trưng chỗ thổ đã thành thục.

Vua nói : xét trị việc những tệ của lại dịch, chính là để trừ tệ yên dân, Đình Tân không được kháng cự, trái lệnh. Đến như binh sở đồn điền có lừa dối ẩn giấu việc gì, thì phải trừng trị. Còn dân nếu không tình nguyện [lãnh trưng] thì không cưỡng ép, chớ để đến nỗi ngạch binh, ngạch dân điêu háo thêm lên, mới là người làm việc giỏi. Lời nói của tỉnh thần, hoặc có thể bổ ích, thì sứ thần nên sẵn lòng nghe.

Hạ lệnh cho các tỉnh đến mùa thu, đông rỗi việc, cấp thêm thuốc súng, hội hạch các viên biền, đều chia ra thưởng phạt tâu lên cho biết.

Công tử là Lương Diên, Lương Cận, Lương Phẫu bị tội hạnh kiểm kém (lấy trộm của trong phủ và hút thuốc phiện) xử mãn trượng, 3 công tử này là con Kiến-an-vương.

Vua nghĩ là 3 công tử ấy, người trong hoàng phái, đều giảm tội xuống, phạt 80 trượng. Sai quan đến lễ cáo đền thờ [Kiến-an vương], rồi hội tế các công tử ở vương phủ, đánh trượng

---

(1) Sứ thần dây tức Kinh lược sứ.

https://tieulun.hopto.org

3 công tử ấy ở phía ngoài đền thờ, để cho biết sợ và hối lỗi, giữ lấy gia thanh. Lại dụ phủ Tôn nhân phải khéo dạy, khiến cho được hòa mục, không mắc vào lưới pháp luật.

Thái tử thiếu bảo Tiền quân đô thống phủ chưởng phủ sự, thống chưởng thị vệ đại thần, trung vũ tướng, tước An viễn hầu là Vũ Văn Giải chết. Vua sai bộ Công đóng quan tài ban cho, tặng hàm thiếu bảo, hậu đãi tế lễ và tiền tứ tuất, và ấm thụ cho con để chủ việc thờ cúng viên ấy. (Tiền quân, chuẩn giao Nguyễn Hoàng kiêm quản).

Định lại lệ ủy viên (Hàng năm 3 khánh tiết, Nam trực, Tả kỳ cùng Nam kỳ đều chọn 1 viên ; Bắc trực, Hữu kỳ cùng Bắc kỳ đều chọn 1 viên, chia làm 3 thứ, mỗi thứ 2 viên dâng biểu khánh-hạ làm lễ chầu lạy ; nếu có lệ được dẫn vào ra mắt, thì do bộ chiếu lệ thi hành).

Đặt các cục thợ ở các tỉnh trong Nam, ngoài Bắc. (mộ thợ mộc, thợ đóng thuyền ở ngoài sở đinh làm việc ấy. Tỉnh lớn 10 người, tỉnh nhỏ 5 người. Người nào không dự vào hạng thợ mộ, thì tới khi có việc, thuê làm công dịch).

Vua bảo hộ thần rằng : phò mã cùng công chúa có đạo vợ chồng, thì khi phò mã có tang cha mẹ, cho phép được về quê để tang, cho hết đạo làm con ; nhưng thời thường đi, lại, đến kinh, ngõ hầu được dủ cả nhân tình. Chuẩn cho ghi để làm lệ.

Định việc làm danh sách xét công quá của các phò mã.

Tăng thêm lệ thưởng về tháng trọng đông ở nhà tôn học (Bậc nhất : hạng ưu thưởng bạc 4 lạng ; hạng bình 3 lạng. Bậc nhì : hạng ưu 3 lạng ; hạng bình 2 lạng. Bậc ba : hạng ưu 2 lạng, hạng bình 1 lạng. Bậc tư : hạng ưu, ngân tiền long-vân hạng to ; hạng nhỏ mỗi thứ đều 1 đồng ; hạng bình, cũng thứ tiền ấy, hạng lớn 1 đồng).

Cho thân binh áo quần 1 lần. Vua xuống dụ tỏ ra tháng trọng đông rét giá, ban ân tự gần trước. Hộ vệ trưởng, cho

https://tieulun.hopto.org

áo vũ đoạn(1) và quần trừu nam mỗi thứ đều 1 chiếc. Tỳ hộ vệ, cho áo trừu lông, và quần lụa màu cánh kiến, mỗi thứ đều 1 chiếc. Các vệ, đội Cẩm y, Kim ngô, Loan giá, Cảnh tất, Dực vũ, Dực chấn, Dực đề, Võ bị, Thượng trà, Thượng thiện, sở ngự mã, thì đội trưởng và vũ cử hành tầu cho áo vải màu đen hoặc trắng và quần sại nam màu cánh kiến mỗi thứ đều 1 chiếc ; binh đinh, áo vải màu đen, hoặc màu lam, quần sại nam màu cánh kiến mỗi thứ đều 1 chiếc) để tỏ lòng ưu đãi nuôi sống nơi hàng vũ.

Ban thuốc thang cho các thân phiên, hoàng thân, công chúa và đình thần văn võ (Thân phiên, hoàng thân, công chúa và đình thần văn võ từ chánh nhị phẩm trở lên, ban cho dầu bạc hà, dầu đinh hương và rượu ngự phong, rượu thông trị bách bệnh mỗi thứ đều 1 lọ. Đình thần, ấn quan, văn từ tứ phẩm, võ từ tòng nhị phẩm trở lên, ban cho dầu bạc hà, dầu đinh hương, rượu thông trị bách bệnh mỗi thứ 1 lọ).

Định lại ngạch thuế sản vật ở Biên-hòa : (hộ dầu mỡ, đồng niên nộp thứ dầu rái 80 cân, nhựa trám 50 cân. Sở Tân-định ở dầu nguồn, nộp sáp ong 120 cân. Sở Tân-thuận sáp ong 200 cân).

Lại đặt chức tri huyện Thanh-trì, Phú-xuyên (Hà-nội) 2 huyện (Trước đã giảm bớt đi. Đến bây giờ lại cho là : huyện Phú-xuyên giao cả cho viên phủ Thường-tín kiêm nhiếp, việc công phần nhiều có sự không tiện. Huyện Thanh-trì, thì số đinh, điền so với 2 huyện Thượng-phúc, Phú-xuyên, cũng không kém mấy. Cho nên chuẩn định lại đặt như cũ).

Tinh Định-tường ít mưa, án sát là Nguyễn Hữu Thành xin hoãn hành hình tù xử trảm quyết. Vua nói : tha kẻ có tội, thì hại cho lương dân. Trước đã hoãn xử tù tử hình, tha tù quân, lưu, nay không cho phép nữa.

---

(1) Vũ đoạn : thứ đoạn dệt bằng lông.

https://tieulun.hopto.org

Biện lí bộ Lễ là Tôn Thất Phan xin mộ dân khai khẩn miền núi ở kinh kỳ. Vua cho là phải, sai Phan sung làm chức kỳ điện diên nông sứ nhưng đợi sang năm mới bắt đầu làm việc.

Trương Đăng Quế tâu nói : Bọn buôn gian dong trộm thóc gạo ở Nam, Bắc 2 kỳ, nếu dong túng cho chúng, thì hại đến thức ăn sinh sống của dân, mà đuổi chúng, hoặc gây mối sinh sự ; chi bằng cùng dân cùng lợi, mà quan phải đề phòng. Năm được mùa, thì gia giá thóc gạo thêm lên cho chúng đóng, quan thu lấy thuế ; năm kém đói, thì cấm. Bọn Lâm Duy Thiếp, Phan Thanh Giản, Tôn Thất Thường, đều cho là làm như thế thành mối lo cho dân địa phương.

Vua đem việc ấy hỏi Nguyễn Tri Phương. Tri Phương cũng nói như là bọn Duy Thiếp, Thanh Giản và Thường. Vua cho là phải, bèn sai nhắc lại cho sở tại phải nghiêm cấm.

Tháng 12, vua hỏi : (khi xảy ra có] kẻ cướp, kẻ trộm, mà ngay lúc ấy người đuổi bắt đánh chết bọn chúng, chỉ bị xử tội trượng, đồ, ý trong luật là thế nào ? Quan bộ Hình tâu là xét nguyên tình mà cân nhắc ở trong điều luật « vì cự lại mà đánh chết và tự tiện giết chết ». Vua nói : Việc ấy cùng với điều luật « vì cự lại mà đánh chết » không khác mấy ; nhưng nguyên ý định, là phòng kẻ có thù hằn mà giả cách làm thế. Nay tất phải lấy cái tang vật ăn trộm và khí cụ để ăn trộm làm xác thực, lượng giảm tội cho, để phân biệt người gian, người ngay, mới là công bằng, đúng phải.

Phủ thần là Lê Quang Nguyên và thanh tra là Bùi Văn Phong ở Hà-tiên, dâng việc biên phòng (xin cho phép thuyền nước Thanh đến buôn ở cửa biển Cần-bột, và khởi đắp lũy đất cũng là chia ghép nơi trú cho bọn tù được tha, và chứa chỗ cho thuyền buôn người nước Thanh đến đậu). Vua đem việc ấy hỏi Nguyễn Tri Phương. Tri Phương dâng nói: Mạc Thiên Tứ phòng giữ sơ sài, đến nỗi có việc nhiễu loạn ở Tô-châu. Như nay, phía hữu Tô-châu có bảo Kim-dữ,; phía tả con đê ngang, lại có bảo Lạc-khê ; nên đặt thêm bảo Tô-châu nữa, để cùng

https://tieulun.hopto.org

chống đỡ lẫn nhau, không nên đắp mới lũy dài, chỉ làm nhọc sức dân, lại sinh ra lòng người ngờ vực hãi ngạc. Ở Hà-tiên, An-giang thì nên chia ghép đất ở cho bọn tù được tha, hoặc 300, hoặc 700 tên, dồn làm đội ngũ Hướng-thiện, Quy-thiện, cấp vốn cho khẩn ruộng, hạn cho 10 năm phải nộp giả đủ, mà không nên cho chúng tụ họp đông. Đến như thuyền buôn nước Thanh ở cửa Cần-bột, nên cho phép đến buôn, nhưng hạ lệnh cho chúng dậu hết cả ở bảo Lộc-trì, và phải chia nộp súng ống, khí giới mang theo thuyền ấy cho ta, để tiện phòng kiêm. Vua đều cho là phải.

Kinh lược sứ thần là bọn Nguyễn Tri Phương tâu nói biên dân Hà-tiên ứng mộ khai khẩn, ở Tiền-giang tất cả 500 người ? ở Hậu-giang tất cả 435 người, đã đồn làm cơ Ninh-biên nhất, nhị, tam. Duy có sông Vĩnh-tế là nơi quan yếu hơn, mà lại xa, xin đặt chức tuyên phủ sứ ở An-giang, ngày thường ở đấy, đốc thúc việc cày cấy xong vụ làm ruộng, thì dạy nghề võ. Tôn Thất Phan có thể sung làm được chức ấy.

Vua nói : đó là kế hay làm cho dân số tụ đông, lương chứa ở biên giới được đầy đủ, lâu dài mãi, nhưng chức điền nông ở kinh kỳ, thì Phan phải cán biện, còn chức tuyên phủ, cho cử người khác.

Hạ lệnh chế cấp áo, mũ cho các viên nhân ty Từ tế, để nghiệm việc tế tự.

Vua dụ: phò mã, đô úy, không kể là con quan văn hay võ, cứ chiếu theo lệ quản vệ theo ban chầu hầu, miễn cho không phải mang cầm gươm vàng. Con quan văn, thì do thượng thư bộ Lễ là Lâm Duy Thiếp ; con quan võ thì do chưởng phủ là Nguyễn Hoàng kiêm trông coi, tùy tài giảng tập văn sự, võ bị, cốt được tinh thạo, để phòng khi dùng đến.

Vua thấy Nam-kỳ bị năm đói, đặc biệt ủy cho sứ thần đốc đồng cùng với tinh thần kiểm duyệt về quân lính, khí giới sang năm, khỏi phải sai quan đến nữa.

https://tieulun.hopto.org

Giảm lính thú ở các đồn thuộc 6 tỉnh. Lại hạ lệnh cho binh ở tỉnh Hà-tiên, An-giang chia làm 2 ban, 3 tháng 1 lần thay đổi.

Lại dời đem huyện lị Trà-vinh (thuộc Vĩnh-long) về xã Thanh-sái (huyện lị cũ ở xã Thanh-sái, Thiệu-trị năm đầu dời đến xã Vĩnh-tường, để chống giữ thổ phỉ. Nay vì ở đấy nước mặn, nên lại dời về chỗ cũ).

Vua cho là Hà-nội bị hạn và lụt mấy năm liền, lại hoặc có khi bắt lính lên quân thứ ở Lạng, nên đình việc phái binh về kinh thao diễn về kỳ sang năm.

Định lại ngạch thuế ở 2 nguyên Thạch-thành, Hà-duy thuộc tỉnh Phú-yên. 2 nguyên này đã bị điêu háo lại gặp năm mất mùa, nên tha cho số thuế thiếu còn bỏ lại. Lại theo giá trung bình, giảm cho ngạch thuế ở nguyên Thạch-thành là đồng niên 2.100 quan ; nguyên Hà-duy, đồng niên 900 quan, cho khỏi chịu bị thuế nặng riêng.

Định lại lệ binh ở các tỉnh về kinh diễn tập. (Như sang năm là giáp dần, ban thứ nhất thì tỉnh Bình-định, Nghệ-an, Hà-nội, Nam-định ; năm sau là ất mão, ban thứ hai thì tỉnh Quảng-nam, Thanh-hóa, Sơn-tây, Ninh-bình, đều phái 1 vệ, cơ về kinh thao diễn. Lại năm sau nữa là bính thìn, ban thứ ba thì Bình-định, Quảng-ngãi, Nghệ-an đều phái nửa vệ, cơ ; Bắc-ninh, Hải dương đều phái 1 vệ cơ, cứ theo thứ tự, lần lượt mà đi, hễ hết lượt lại bắt đầu).

Nêu thưởng cho tiết phụ ở An-giang. (Nguyễn Thị Lý 20 tuổi, hứa gả cho Văn Bối, chưa cưới, Bối ốm chết, thị lạy khóc tại mộ, suốt đời không lấy chồng khác. Duy khi Văn Bối chết, mẹ đẻ Bối vì nhà nghèo, không tiện quàn lâu, chôn xong, rồi mới báo cho thị biết. Khi ấy, thị chưa từng về nhà Bối đưa ma và đề tang, tuy chiếu lệ nêu thưởng chưa hợp, nhưng đặc ân chuẩn cho châm chước thưởng cho thị 10 lạng bạc và 1 tấm sa để khuyến khích).

https://tieulun.hopto.org

Đốc thần Hà—Ninh là Nguyễn Đăng Giai xin: các tỉnh nhỏ ở Nam, Bắc-kỳ, qui gồm lại làm tỉnh lớn. Án sát Nam-định là Hoàng Tá Viêm (tên cũ là Kế Viêm, sau vua đổi cho là Tá Viêm) xin bớt cả nha lại. Vua giao các việc ấy xuống đình thần bàn. Hoặc cho là gần đây đã giảm bớt, đã vừa phải rồi; hoặc cho là, nên lại giảm nữa, thì viên số ít, kén chọn dễ, dân được nhờ lợi. Đến như lại viên ở tỉnh, phủ huyện, làm hại cho dân càng nhiều, nên liệu đủ người làm việc thì thôi.

Vua nói : về việc giảm bớt nhà lại, cho phép chước lượng thi hành. Còn như việc đặt tỉnh, đã thành qui tắc, không nên thay đổi ngõ hầu người làm việc và địa hạt cùng vừa phải để giữ rằng lẫn nhau.

Định lại lệ mở cửa ở cung thành trong 3 đêm tết nguyên đán, (Lệ trước, đêm ngày 30 tháng 12, và đêm mồng 1, đêm mồng 2 tháng giêng, các cửa cung thành, hoàng thành, kinh thành đều mở rộng. Nay định lại, cửa hoàng thành phải chiếu lệ thường canh giữ). Biện lí bộ Lễ là Tôn Thất Phan tâu xin : chức thông phán, kinh lịch ở các tỉnh, ai là chân lại điền, đều rút về làm việc ở bộ ; rồi trích lấy cử nhân còn tại nguyên quán bổ thay vào. Bộ Lại cho là cử nhân còn ở quê hương, thì chưa thuộc điển lệ, sợ hoặc làm hỏng việc. Vua bảo rằng : chỉ nên lấy cử nhân, giám sinh, hậu bổ quyền thự chức ấy. Như không có hạng ấy, thì lại làm cách chiếu lệ sát hạch chọn bổ, cũng là một kế ngăn cấm dần thói tệ của nha lại vậy.

Định tỉnh bớt 10 việc chi phí về việc công : (Đình lệ thưởng các hạng sa cho quan, khi có phái cày ruộng tịch điền ; đình việc ban yến và ban thưởng cho các tân khoa thi đỗ hội ; đình đặt chức hậu bổ ngoài ngạch ; đình việc đúc bạc theo kiểu mới ; tất cả 4 điều. Giảm số hàng năm chi dùng dầu, sáp ; giảm các vị thuốc chi ra quan quế ; giảm việc chi cấp cho đình, chùa ; cho thông ngôn ty thương bạc ; cho ngạch binh mộ ở kinh và ở ngoài, tất cả 5 điều. Còn một điều nữa là lệ cấp áo trận cho biền binh, đổi làm 6 năm cấp 1 chiếc.)

https://tieulun.hopto.org

Hạ lệnh cho quản suất ở kinh và ở ngoài, đến khóa hạch 3 năm, phải tính gồm cả người nào có nghề súng, nghề võ hay không, để chia từng hạng mà thưởng phạt. Còn viên quản thống thì cứ xét số thuộc viên thành tựu nhiều hay ít làm thứ bậc.

Trước dây, vua dụ cho bộ Lại : Đến kỳ đại kế, xét hỏi các viên huyện, châu tại chức, người nào xuất sắc, cùng là người có tính tham nhũng, làm việc lề mề, không hết chức vụ, thì tâu lên cho biết. Đến nay định lệ thăng, giáng, chuẩn cho bọn tri huyện Đặng Phác 19 người được khen thưởng theo mục ưu hậu. Còn các người khác hoặc phải triệt hồi, hoặc đổi bổ nơi khác, hoặc cất chức, hoặc bị tội.

Định lệ mỏ Tụ-long (Tuyên-quang) phải bồi số đồng đúc tiền bị hao. (Nguyên trước nộp thứ đồng tốt, nên không phải bù số hao. Nay nộp hạng đồng vừa, lấy đem đúc tiền, mỗi 100 cân kém hạng đồng cũ 10 cân 4 lạng 1 đồng linh ; hạng đồng lẫn xấu, thì mỗi 100 cân kém 10 cân 14 lạng 5 đồng linh. Bèn định từ nay về sau, phải chiếu từng hạng bồi nộp số đồng hao).

Định lại từng ban, từng lượt về ngạch biền binh : (Binh ở Thừa-thiên, Quảng-trị, Quảng-bình, Quảng-nam, Quảng-ngãi, đến tháng 7 chia làm 3 ban, 1 ban lưu lại, 2 ban cho về, đều cứ 2 tháng làm 1 ban. Binh ở Bình-định, đến tháng 3, chia làm 2 ban : 1 ban lưu lại, 1 ban cho về, cứ 1 năm làm 1 ban).

Định lại 5 điều về quân phép : (Kỳ tháng 2, điểm binh xong, thì thống quản ngạch quân bộ, thường đem bản đồ bày trận về năm Tự -đức thứ 2, diễn tập các phép trận biến hóa như khi ngồi, đứng, đi, đánh, cùng là xông vào đánh, giết và mai phục, vượt qua. Bộ Binh thời thường điểm, hạch thêm, để nghiêm quân luật.

— Các vệ, cơ, đội có bao người giỏi về bắn súng điểu sang, giỏi về đao, giáo, khiên mộc, đều phải chuyên nghề ấy. Nếu có khuyết người nào, chiếu số chọn điền vào, chớ cho di dịch.

https://tieulun.hopto.org

— Tăng thêm lương tháng cho cai, đội doanh thần cơ, sai dạy trong doanh, vệ tập bắn, chế tạo đạn chấn địa lôi, dước hỏa chiến. Đến như các tỉnh : Nam, Ngãi, Bình, Định và 6 tỉnh Nam-kỳ, hoặc phái người chế tạo, phái người dạy tập hoặc mộ người chế tạo và dạy tập, cứ đến cuối năm thí nghiệm, sẽ liệu lượng thưởng phạt.

— Tìm mua thớt voi để sung vào ngạch voi : sai diễn tập nghề ném lao đánh giáo trường, cho đúng phép.

Lại thi hành phép cũ thời Gia-long đặt ngũ trưởng, thập trưởng định lệ thưởng, phạt về cuối năm).

Định lại hai điều về ngạch binh để thiếu : (Tân binh giao quân ngũ, hoặc có tên nào do tổng lý thuê, mướn, mạo tên thế làm lính, thì cấp hạn cho đội trưởng trong đội ấy là 3 tháng phải trích phát ra để đem tổng, lý trị tội. Nếu viên ấy không xét ra, để có người khác phát giác, thì lập tức đem đội trưởng ấy, xét xem hắn với tên lính ấy có cùng quê quán, hay không cùng để phân biệt trị tội. Nếu có các tệ như hối lộ, thông đồng, đều khép vào tội làm queo pháp luật theo mức nặng trị tội.

— Đội trưởng, suất đội, mà trong 1 năm, lính ở đội, trốn đến 4 tên trở lên, thì đội trưởng không được thăng bổ ; 10 tên trở lên, thì suất đội không được thăng bổ, để nghiêm lệnh về việc lính trốn, thiếu).

Truy trả lại hàm thống chế cho Lê Văn Phong. (Phong là em Lê Văn Duyệt ; năm Minh-mệnh thứ 16, Phong bị án liên can với Duyệt, phải truy tước hết chức hàm. Việc này đã chép rõ ở chính biên liệt truyện).

Hạ lệnh cho tỉnh Lạng thêm giá cao đặt mua thóc hoặc thưởng cho dân người nào quyên nộp số thóc để đủ chi dùng việc quân.

Định lại lệ khám báo : (Phàm khi gặp tai nạn, hạn, đồng lúa tổn hại, các ruộng vụ hạ và vụ thu, đều tùy thời hậu, không được lưỡng lự để chậm việc báo khám. Tỉnh, huyện hội đồng khám xét 1 lần, lương ăn hàng ngày đều phải tự

https://tieulun.hopto.org

biên lấy, và đình chỉ cái thói hư khai bản án và tạ ơn, cứ theo sự thực mà định số tổn hại, ai trái lệnh, chiếu luật nghiêm trị. Người nào nhiễm thời khí bị chết, không được gọi là bệnh dịch, đem bệnh nhẹ làm bệnh nặng. Những phụ nữ, trẻ con chết vì bệnh, cho đình việc báo khám; còn dân nội, ngoại tịch mà chết, thì cấp cho tiền tuất, các thuộc lại ở nha, không được làm cớ khó, dễ ; tòng, lý không được mạo lĩnh, nếu trái lệnh, thì sẽ so sánh theo điều luật « khám, báo, không thực » mà xử tội).

Dồn dồi số binh ở kinh và binh ở tỉnh : (nguyên là binh ở tỉnh trước, sai dồi dồn vào hàng ngũ ở kinh 232 tên ; nguyên là binh ở kinh trước, sai dồi dồn vào hàng ngũ ở tỉnh 283 người).

Đốc thần Bình—Phú là Vương Hữu Quang tâu bày 6 điều xử trị đạo Gia-tô : (Cấm việc mưu lợi riêng để giúp nước ngoài. Cấm bỏ của ra để dỗ dành dân nghèo. Để phòng chúng, ngầm chứa người Tây-dương và ngầm thông tin việc Cơ mật.

Để phòng chúng, làm thông gia, ngoại quyến, và kết giao bè lũ với nhau.

— Cấm chúng thông thương với dân Man ở miền núi.

— Làm thành các giáo điều, đặt bọn hương thân (1) để dạy bảo, lấy số người bỏ đạo ấy nhiều hay ít, chia ra thưởng phạt.

Vua khen Quang, nói rằng : các điều ấy tỏ ra có thiết thực để phòng gian. Giao cho đình thần bàn, chọn lấy mà thi hành.

Năm ấy, các hạng thuyền ở kinh và ngoài các tỉnh phái đi tuần biển, và vận tải hàng hóa có 613 chiếc, trong số đó có 46 chiếc bị hỏng việc (vì gió bão hoặc vì giặc). Còn các thuyền khác đều về thanh thỏa.

---

(1) Hương thân : Các cử, tú, văn sĩ trong làng.

https://tieulun.hopto.org

MỤC LỤC

ĐẠI NAM THỰC LỤC

TẬP XXVII

ĐỆ TỨ KỶ I

Quyển thủ	— Bài dụ của vua Thành-thái	5
	— Phàm lệ về Đệ tứ kỷ	17
	— Tổng mục về Đệ tứ kỷ	21
Quyển I	— Thực lục về Dực-tông Anh hoàng đế	31
Quyển II	— Tự-đức năm thứ 1, 1848	65
Quyển III	— Tự-đức năm thứ 1, 1848	143
Quyển IV	— Tự-đức năm thứ 2, 1849	166
Quyển V	— Tự-đức năm thứ 3, 1850	213
Quyển VI	— Tự-đức năm thứ 4, 1851	263
Quyển VII	— Tự-đức năm thứ 4, 1851	290
Quyển VIII	— Tự-đức năm thứ 5, 1852	328
Quyển IX	— Tự-đức năm thứ 6, 1853	367

Nguyễn Ngọc Tỉnh dịch quyển thứ — III
Ngô Hữu Tạo dịch quyển IV — VIII
Phạm Huy Giu dịch quyển IX

Biên tập : BÙI CÁN
Chữa bản in : HỒNG LIÊN

In 3.100 cuốn tại Nhà máy in Tiến Bộ — Hà-nội
Khổ 13×18,8 — Xong ngày 13-7-1973 — Số in : 539
Số XB: 03-KHXH 73 — Nộp lưu chiểu tháng 7 năm 73

https://tieulun.hopto.org